آصف اللغات

جامع الفاظ مفرده و مرکبه اصطلاحی و استعمال فارسی و امثال و مقولهای عجم ملتزم باسناد

متقدمین و متاخرین و معاصرین عجم و برای هر یک لفظ ترجمه با محاوره

زبان اردو و مع اسناد کلام زباندانان هند

جلد چهاردهم

مؤلفه خان بهادر شمس العلما مولوی احمد عبد العزیز نائطی (نواب عزیز جنگ بهادر) وظیفه یاب حسن خدمت

سرکار آصفیه

سنه ۱۳۴۳ هجری مطابق سنه ۱۳۳۲ ف

عزیز المطابع حیدرآباد دکن

بسم اللہ الرحمن الرحیم

للہ الحمد کہ نوبت بہ چہاردہمین جلد این کتاب رسید۔ خداوند کریم فرمانروائے سلطنت آصفیہ را سلامت دارد کہ بحسن اعانتش کم یابی کاغذ الی الآن مانع طبع این کتاب نشد والّا ممکن نبود کہ باوراشاعت این کامیاب شویم حالا ذخیرۂ کاغذ ختم شد۔ می بینیم کہ فردا شب چہ می زاید۔

عزیز جنگ مولّف

اعزاز وشکرانہ اعزاز

اعزاز (۱) مین اپنی اس تالیف کی اعلیٰ کامیابی پر خداوند کریم کا شکرگزار ہون اور یہہ بات میرے لیئے باعث افتخار ہے کہ اسکا نام نامی میرے آقائے ولی نعمت حضور پرنور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی کے مبارک تخلص کو اپنے سر پر لیئے ہوے ہے اور اسکا آغاز آپ ہی کی مبارک جوبلی چہل سالہ کی تقریب مین ہوا

(۲) مین ہز اکسلنسی لارڈ منٹو بالقابہم گورنر جنرل ہند کا شکریہ ادا کرتا ہون کہ آپ نے براہ عنایت مجھکو اجازت عطا فرمائی کہ مین اس کتاب کا ڈڈی کیشن آپ کے نام نامی سے کرون۔ صاحب رزیڈنٹ حیدرآباد ذریعہ مراسلہ نشان (۵۸۲۴) مورخہ ۲۴ - جون ۱۹۰۹ء مجھکو اطلاع دیتے ہین کہ ہز اکسلنسی آپ کا شکریہ ادا کرتے ہین کہ آپ نے اُن کو ایسی عالمانہ تالیف مین اُنکی یادقائم ہونے کا موقع دیا۔

اعانت (۳) مین ہز اکسلنسی ویسرائے موصوف کا دل سے شکرگزار ہون کہ آپ نے باجلاس کونسل یہہ حکم فرمایا کہ مولف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد جسطرح وہ شائع ہوتی جاے پانپانسو روپیہ کا آنریریم (صلۂ تالیف) عطا کیا جاے

(۴) مین اپنے آقاے ولی نعمت اعلیحضرت والی سلطنت دکن حضور پرنور سرکار نظام دام اللہ اقبالہ کا شکریہ بجان و دل ادا کرتا ہون کہ سرکار ممدوح نے حکم فرمایا کہ سلطنت آصفیہ کے شاہی خزانہ سے بھی **مولّف** کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس جسطرح وہ شائع ہوتی جاے سات سو اسّی روپیہ کی امداد عطا کی جاے۔

(۵) حیدرآباد کے امراے عظام سے جناب نواب فخر الملک بہادر معین المہام صیغۂ تعلیمات و عدالت و کوتوالی و امور عامّہ کی علم دوستی کا بھی شکرگزار ہون کہ آپ نے اپنے خانگی خزانہ سے اس تالیف کی ہر ایک جلد پر سو روپیہ کا اعزازی انعام مقرر فرمایا۔

شکریہ عملی | (۶) اگرچہ اس کتاب کی ہر ایک جلد کے پانسو نسخون کی طبع کا حقیقی صرفہ الف سکّہ عثمانیہ ہے اور معاونین بالقابہم کی امداد کا مجموعہ بھی اسی کے قریب قریب ہے۔ لیکن محض اس خیال سے کہ پبلک کو نفع پہنچے مین نے جملہ نسخہاے مطبوعہ کو بلا لحاظ اپنے نفع کے مع حق تالیف کتاب بلا کسی معاوضہ کے پبلک لائبریریز۔ مدارس اور بعض شائقین و معاونین زبان فارسی کے لئے وقف کر دیا ہے۔ معزز ناظرین کتاب پر روشن ہے کہ یہہ ۲۰ جلد کی کتاب ہے اور مصنف کی ضعیفی کی وجہ سے کمال اہتمام کے ساتھہ سال بھر مین ایک اور کبھی دو جلدین شائع ہوتی ہین اور بظاہر مجھکو صرف خداوند کریم سے توقع ہے کہ مین اس کتاب کی تکمیل اپنی باقی ماندہ عمر مین کر سکون۔ و ہو علی کل شیٔ قدیر۔

پبلک کا فدائی

احمد عبد العزیز نائطی (خان بہادر شمس العلما نواب عزیز جنگ بہادر)

بجای دیگر رفتن بود بہ ارادۂ سفر (ولی اللہ اشتیاق ے) گرو خط نیست بہ خسار نوای جان در پاب سکینہ حسن تو بہ عزم سفر پای تراب ؛ صاحبان انند بحر نقل کار بہار **مولّف** عرض کند کہ ما از زبان معاصرین عجم (پاتراب) شنیدہ ایم معنی لفظی این پای زمین و کنایہ از پای بر زمین نہادن بارادۂ سفر معاصرین عجم گویند آئین عجم است کہ چون ارادۂ سفر کنند و وقت معینہ روانگی قافلہ را نامسعود دانند بعض مسافرین کہ ساعت نیکو روز ہر کار ملحوظ دارند پیش از وقت مقرّرہ بساعت مسعود از خانۂ خود برآمدہ بجائی دیگر قیام عارضی کنند و از انجا بوقت معیّنہ با قافلہ روانہ می شوند و ہمین عمل را پاتراب گویند پس وجہی نیست کہ این اصطلاح موافق قیاس را کہ مرکب از دو لغت فارسی و عربی است اختراع ہندوانیم چنانکہ خیال بہار راست۔ صاحب بحر بر تحریر معنی اکتفا کردہ و مثل بہار بر ہندی بودن این اصرار نکردہ (اُردو) پاتراب و پای تراب بقول آصفیہ نقل مکان۔ چلنے کا شگون آپ نے صراحت کی ہے کہ جب کہیں سفر کو جانا منظور ہوتا ہے تو اچھا دن اور اچھی گھڑی دیکھ لیتے ہیں اگر اس روز یا اس گھڑی میں جانا ممکن نہ ہو تو کچھ اسباب اٹھا کر دوسری جگہ رکھ دیتے ہیں تاکہ شگون سفر ہو جائے۔ بول چال میں تا سے موقوف کے ساتھ آتا ہے (ناسخ ے) سفر کے چلنے کا جب دل نے اضطراب کیا ؛ نکل کے آنکھوں سے آنسو نے پاتراب کیا ؛

پای تراب کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی برآمدن از خانہ و نقل مقام کردن در ساعت مسعود بارادۂ سفر پیش از وقت مقرّرہ سند استعمال این بر (پاتراب) گذشت (اُردو) پاتراب کرنا۔ دیکھو پاتراب جس پر اسکی مثال ہے۔

پای ترسا | اصطلاح۔ بقول بہار کنایہ از صراحی (بدر چاچی ے) بکلاست خم مریم صفت

مہد مسیحش جام رز ؛ خون دل مریم مگر در پای ترسا ریختہ ؛ صاحب بحر گوید کہ صراحی و پیالۂ شراب را گویند - صاحب رشیدی در ماخذ این گوید کہ صراحی کوچک را نام است کہ بصورت پای راہبان سازند و دران شراب خورند - خان آرزو در سراج گوید کہ خطای رشیدی است کہ این را مخصوص بپای ترسایان کند چرا کہ پای ترسا را صورت علیحدہ نیست بلکہ عام است برای صراحی کوچک کہ بصورت پای آدمی سازند **مولف** عرض کند کہ ترکیب لغت بخود اشارۂ تخصیص کند کہ لفظ ترسا دران داخل است اگرچہ مطلق صراحی نازک را نظر بشباہت پا بدین اسم موسوم کردند و لیکن مقصود واضعین بخصوصیت پای راہبان است نظر بہ بزرگی شان و وجہی دیگر ہم برای این تخصیص بنظر می آید کہ راہبان بوجہ ریاضت از عامۂ مردم نازک تر می باشند در جسم (اردو) نازک پیالہ - مذکر - نازک صراحی - مؤنث -

پای توغ اصطلاح - بقول انند و غیاث بضم تای فوقانی و واو مجہول منصب علم بردار حسب توغ و در ترکی علم فوج را گویند - معاصرین عجم صراحت مزید کنند کہ علم بردار را نام است کہ پای علم در دست او می باشد و خود او ہم پای علم را ماند **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) علم بردار - مذکر -

پای تیغ اصطلاح - قبضۂ تیغ را گویند عکس سر تیغ کہ نوک تیغ را نام است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سه)

بہ پای تیغ تو بر سر نتوان بردن ؛ شہید این ہوسم خون من بہائی نیست ؛

(اردو) قبضہ بقول آصفیہ - مذکر - تلوار کی موٹھہ - دستہ - شمشیر کا قبضہ -

پای جامہ اصطلاح - صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان پاجامہ کہ بجایش گذشت کہ شلوار باشد (اردو) دیکھو پاجامہ - مذکر

(۳۷۳۵)

پاچپال | اصطلاح - بقول برہان ہمان
پاچپال باشد بمعنی اوّلش صاحب ناصری ہم
ذکر این کردہ **مولّف** عرض کند کہ صراحت ماخذ
این ہمہ را اینجا مذکور و این مزید علیہ آنست و ہیچ
نکشود کہ وجہ تخصیص این با معنی اوّل چہ باشد و
چرا معنی دوم آن درین نباشد یکی از معاصرین
عجم گوید این متعلق است بمحاورۂ زبان و لازم
نمی آید کہ مزید علیہ با مخفّف ہر دو بیک معنی باشد
(اُردو) دیکھو پاچپال کے پہلے معنے -

پای چراغ | اصطلاح - بقول بہار و آنند
(۱) کنایہ از تہ چراغ (صائب سہ) ہمیشہ داغ
سیاہست زیر روزن من ٭ دران حریم کہ تاریک نیست
پای چراغ ٭ **مولف** عرض کند کہ تعبیر یعنی خود
نکردہ اند مقصود شاعر و مقصد اصطلاح از تہ
چراغ نیست بلکہ مقامی است کہ در پای چراغ
باشد فتأمل (اُردو) وہ مقام جو چراغ کے
نیچے ہو - مذکر -

(۲) پای چراغ - بقول بہار چبوترہ کوتوالی
(صائب سہ) کرسی بکف پاہوی داشتہ ٭ بپای
چراغی در افراشتہ ٭ و فرماید کہ کرسی پا مالہ گراز
بمعنی سرہنگ و ہوآن و پاہو بمعنی چوب دستی
است **مولّف** عرض کند کہ ازین شعر معنی
چبوترہ کوتوالی پیدا نیست بلکہ معنی نیز سست پیدا
یعنی بزیر چراغی دری افراشتہ بود - ای جاییکہ
در افراشتہ بود و بالای آن چراغی بود - ہمہ
محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ازین معنی بیان
کردہ بہار ساکت اند حق آنست کہ بر معنی شعر
غور نکردہ معنی تازہ پیدا کردہ کہ اینجا و بندہ را
ماند اگرچہ گنندہ باشد بالجملہ این معنی را بدون سند
دیگر تسلیم نکنیم (اُردو) کوتوالی کا چبوترہ - مذکر -
(۳) پای چراغ - بقول بہار و بحر بحوالۂ نسخۂ
مخلصی مرادف داغگاہ و ہر دو نام جائی کہ
پہلوانان از انجا منشور پہلوانی بدست آرند
خان آرزو در چراغ ہدایت بحوالۂ اہل زبان

ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ معنی لفظی این
با این تعلقی ندارد و بدون سند استعمال تسلیم
نہ کنیم کہ معاصرین عجم و دیگر محققین اہل زبان ازین
ساکت اند (اردو) وہ مقام جہان سے پہلوان
پہلوانی کی سند حاصل کرین - مذکر-

(۴) پای چراغ - بقول بہار آنست کہ بعض
فقرا چراغی می افروزند و مردم چیزی گذرانند
حاجتی میخواہند چنانچہ در چہری شاہ مدار و
سلطان سرور معاینہ میشود (میرزا رضی دانش
۵) از خاک نیمین بخش چمن حاجتی بخواہ کہ فصل
بہار و پای چراغ است پای گل کہ **مولف**
عرض کند کہ تعریف خوشی نکردہ فقرای نقشبند
چراغی در لگن روشن کردہ بدست دارند و
خانہ بخانہ می روند و اشعار خوانند و اہل خانہ
نذرانہ شان کہ آنرا چراغی گویند پیش کنند و
بپای چراغ در لگن می نہند و حاجت خود میخواہند
تا اگر حاجت بر آید باز نذرانہ بپای چراغ میگذارند
وہمین پای چراغ است کہ در ینجا قائم است
(اردو) نقشبندی فقرا کے چراغ کا لگن
جس مین چراغ روشن ہوتا ہے - مذکر-

(الف) **پای چراغ تاریک است**

(ب) **پای چراغ تاریک می باشد**

مثل - (الف) بقول بہار و انند کنایہ از انکہ
ہر کہ قریب و نزدیکست قدر و رتبت او خوب
در نمی یابند و ہر کہ بعید و دور است منزلت و
رتبت او بیشتر بود و در چشم ناتوان بینان - صاحبان
خزینہ و امثال فارسی ذکر (ب) کردہ از معنی
و محل استعمال ساکت **مولف** عرض کند کہ
فارسیان این مثل بحق عالم بی عمل و واعظ بی عمل
زنند و نیز چون کسی ہمیشہ باحتیاط حکم فرماید و
خود مرتکب بی احتیاطی بود بحق او ہم زنند (اردو)
چراغ کے نیچے اندھیرا - صاحب آصفیہ نے
اس کے مصدر کا ذکر کیا ہے یعنی (چراغ کے
نیچے اندھیرا ہونا) منصف حاکم کے قریب مین

ظلم ہونا۔ روشن دلون سے بے خبری کا وقوع مین
آنا۔ اورون کو فائدہ پہنچانا اور اپنون کو محروم کرنا
دکن مین اس کا استعمال عالم بے عمل کی نسبت ہوتا ہے۔

پای چراغ داشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر توقع نفع داشتن و فرماید کہ این زبان اہل ایران
است (شاعرے) من و پروانہ جگرسوز تر از ہمدگریم کو
این قدر ہست کہ او پای چراغی دارد ۔ خان آرزو
در چراغ ذکر این کردہ و بہار ذیل (پای چراغ)
بذکر معنی بالا گوید کہ اہل زبان گویند کہ ہر دکانداری
وقت روشن کردن چراغ متاع خوب را بر میدارد
مولف عرض کند کہ متعلق بمعنی چہارم (پای چراغ)
است و معنی لفظی این پولی واشتن چنانکہ پای چراغ
نقشبندان پولی دارد و ذکرش ہم در انجا گذشت
پروانہ چون بچراغ سوزد بپای چراغ می افتد
شاعر ہمین را پول پای چراغ قرار دادہ (اردو)
نفع کی توقع رکہنا۔

پای چم اصطلاح۔ صاحب سفرنگ بشرح
(سومی فقرۂ نامۂ شت ساسان نخست) گوید
کہ بجیم فارسی مفتوح بمعنی ترجمہ **مولف** عرض کند
کہ اسم جامد فارسی قدیم است مرکب از پای
بمعنی بنیاد و چم بمعنی معنی (اردو) ترجمہ۔ بقول
آصفیہ۔ مذکر۔ ایک زبان سے دوسری زبان
مین بیان کیا ہوا۔

پای چنار اصطلاح۔ بقول بحر ہمان
پاچناری کہ گذشت (قدسی ے) نسیم پای چنار
قدیمی چمن است ۔ کہ گہ مطیع خزانست و گہ مطیع
بہار ۔ صاحبان بحر و وارستہ ہم ذکر این کردہ
مولف عرض کند کہ (پاچناری) کہ گذشت
اصل است و (پای چناری) کہ می آید مزید علیہ
آن و این بحذف یای آخرہ مخففش و جا دارد کہ
این را مزید علیہ (پاچنار) بمعنی اولش دانیم کہ
گذشت (اردو) دیکہو پاچنار کے پہلے معنے

پای چنار بست مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال
و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال

ساکت مولّف عرض کند کہ فارسیان چون
غلامی را حاضر باش بینند گویند کہ پای چنار بست
دارد و مجرّد (پای چنار بست) مستعمل نیست و چنار
بمعنی حلقہ ہم می آید و رسم است کہ غلامان حاضر باش
را حلقہ طلا یا نقرہ در پای می اندازند کہ امتیاز
خدمت گذاری است (اُردو) بڑا حاضر باش ہے

پای چناری اصطلاح۔ بہار ذکر این کردہ
گوید کہ ہمان پاچناری کہ گذشت و صاحب انند
نقل نگارش مولّف عرض کند کہ مزید علیہ آن
باشد (میر صیدی طہرانی ؒ) سرو ی تو در این
بوالہوسان پای چناری ٭ زنہار بر ایشان مفگن
سایۂ یاری ٭ (اُردو) دیکھو پاچناری ۔

پای چوبین اصطلاح۔ بقول انند (۱) آنکہ
بازیگران چوب را است کردہ می بندند تا بلند نماید
مولّف عرض کند کہ (۲) معاصرین عجم پای
مصنوعی را ہم گویند کہ فی زماننا برای معذور
از پا کہ پایش بریدہ شود از چوب درست کنند
و (۳) کنایہ از بی تمکین و کم قوّت کہ پای چوبین
ہمچون پای حقیقی کار نمی دہد (اُردو) (۱) وہ
لکڑی جو بازیگر پاؤن پر باندھکر اپنا قد اونچا بتاتے
ہین اور اسی سے چلتے ہین (۲) وہ لکڑی کا پاؤن
جو معذورون کے لئے بنایا جاتا ہے (۳) کم قوّت

(الف) **پاپچہ** اصطلاح۔ بقول برہان بروزن
پارچہ تنبان و شلوار باشد و آنرا بعربی رجلان
خوانند۔ صاحب سروری می فرماید کہ مرادف
پاآچہ زیر جامہ و شلوار کہ بعربی جلبان گویندش (میر
خسرو ؒ) ساختہ طاؤس ملائک نگار ٭ پاپچہ بالا
زدہ طاؤس وار ٭ بہار ہمزبان برہان و فرماید
کہ بالفظ بالا زدن و بالا کردن مستعمل (میر خسرو ؒ)
ہر گل و لالہ ترمی دود وابینک قمری ٭ پای آلودہ
ہمچون پاپچہ بالا کردہ ٭ مولّف عرض کند کہ بہ بیان
بہار ہر دو در تعریف این سکندری خوردہ اند
ما تعریف صحیح بر (پاپچہ) کردہ ایم این مزید علیہ آنست
و از اسناد با ....

(ب) **پائچہ بالا زدن** بمعنی بلند کردن پائچہ
(ج) **پائچہ بالا کردن** پیدا است کہ موافق
قیاس است (**اُردو**) (الف) دیکھو پاچہ (ب و
ج) پائچہ چڑھانا۔

پای حساب اصطلاح۔ بقول بہار وانند بمعنی محاسبہ
(صائب ؎) در زمان خط مدار چشم او بر مرو مبیت گردن
عامل شود بار یک در پای حساب ۔ **مولف** عرض کند کہ
معنی لفظی این بقا پای حساب وسلک آخر حساب ومجازاً
بمعنی محاصل مستعمل شدہ ونتیجہ محاسبہ ہم ہمین بقا پای حساب است
کہ از عامل لائق وصول قرار می یابد (**اُردو**) محاسبہ۔
مذکر۔ بقول آصفیہ۔ کسی سے حساب لینا۔

پای حوض اصطلاح۔ بقول برہان کنایہ
از رسوائی و بدنامی صاحب رشیدی بذکر معنی
پالا گوید کہ پایہ حوض ہم بہ ہمین معنی می آید (مولوی
معنوی ؎) پیش ازین گرد پای حوض مگرد کہ
من امروز رندی خوارم صاحبان بہار عجم
وموید وجامع گویند کہ کنایہ از جای رسوائی و
بدنامی است ۔ خان آرزو بذکر معنی بیان کردہ
برہان گوید کہ معلوم نمیشود کہ بایں معنی بچہ مناسبت
مستعمل شدہ ۔ **مولف** عرض کند کہ در پای حوض
یعنی در تہ حوض گل ولای جمع می باشد پس جای
رسوائی و بدنامی را پای حوض گفتن کنایہ ایست کہ
دائماً در انجا پای می لغزد (**اُردو**) رسوائی اور
بدنامی کی جگہ۔

پای خاستہ اصطلاح ۔ بقول جہانگیری مرادف
پای خست کہ می آید وچیزی را گویند کہ در زیر پا
مالیدہ وکوفتہ شدہ باشد ۔ **مولف** عرض کند
کہ (پاخواست) بہ ہمین معنی گذشت و (پاخوست)
ہم ۔ اصل این (پاخستہ) پا بمعنی خود وش و خستہ
از مصدر خستن کہ بمعنی مجروح کردن و آزردہ ساختن
می آید اسم مفعول است وکنایہ از مالیدہ و
کوفتہ پای و این مزید علیہ آن بزیادت تحتانی
بر پا والف بعد خا و (پای خست) کہ می آید
(پای خستہ) و (پاخواست و پاخوست) کہ گذشت

آنہم مزید علیہ ومخفف (پاخستہ) کہ واو بعد خامی معجمہ زیادہ کردند و ہای ہوّز آخرہ را حذف کردند واین تصرّف محاورۂ زبان ولب ولہجہ مقامی است دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پاخواست۔

پای خاطر بسنگ درآمدن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر دل درجائی میلی بہم رسانیدن۔ مولّف عرض کند کہ پا بسنگ درآمدن بجایش گذشت واضافت پابسوی خاطر اینقدر تبدیل درمعنی کرد کہ سکندری خوردن خاطر میل آنست بسوی چیزی۔ حیف است کہ سند استعمال پیش نشد ودیگر محققین فارسی زبان ومعاصرین عجم برزبان ندارند ولیکن موافق قیاس است (اُردو) دل کا کسی کی جانب مائل ہونا۔

(الف) پای خاک کردن

(ب) پای خاکی کردن

مصادر اصطلاحی صاحب جہانگیری درملحقات گوید کہ (۱) کنایہ از سفر کردن و(۲) کنایہ از قدم رنجہ کردن (نظامی لہ) فرستاد وچو دید آن خشم ناکی ٭ برجعت کرد پای خویش خاکی ٭ (دلہ لہ) اگر پای خاکی کنی بر درم ٭ چو خورشید بر خاک پاچین بگذرم ٭ صاحب برہان بہ (ب) بذکر معنی اوّل ودوم گوید کہ (۳) بمعنی طلبگاری نمودن ہم۔ صاحب رشیدی بذکر (ب) برمعنی اوّل قانع صاحب مؤیّد ذکر ہر سہ معنی کردہ بہار نسبت معنی اوّل گوید کہ تہیّۂ سفر کردن باشد ونسبت معنی دوم فرماید کہ رجوع آوردن بچیزی۔ صاحب بحر بر (ب) بذکر ہر سہ معنی بالا گوید کہ (۴) پیادہ آمدن و(۵) تواضع نمودن ہم خان آرزو وسراج برمعنی اوّل قانع مولّف عرض کند (ب) اصل است و(الف) مخفف آن وگرد آلودہ شدن پا کنایہ از رفتار باشد ودیگر ہمہ معانی مجاز آن و(ب) مزید علیہ (پا خاکی کردن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) (۱) سفر کرنا۔ جانا (۲) قدم رنجہ کرنا (۳) طلب کرنا (۴) پیادہ پا آنا۔ پیدل آنا (۵) تواضع کرنا۔

پای خانہ

اصطلاح۔ بقول اننہ بحوالہ فرہنگ فرنگ

بمعنی بیت الخلا **مولف** عرض کند که معاصرین عجم
بر زبان ندارند و دیگر محققین اہل زبان ہم ذکر این
نکرده اند و در مرکبات پا ہم نیامده فارسی دانان
ہند (پاخانه) بحذف تحتانی زائده بر زبان دارند
موافق قیاس است مرکب از پا و خانه ہر دو بمعنی
حقیقی و از پا قدمچه ہا مراد است که دران مہیا نمند
و معنی لفظی این خانه که پای یعنی قدمچه ہا دارد و کنایه
از بیت الخلا (اردو) پاخانه - مذکر - دیکھو ب خانه

(الف) **پای خست** | اصطلاح - بقول برہان
(ب) **پای خسته** | ہر دو با خای نقطه دار

بروزن پای بست و پای بسته - ہر چیز را گویند که
در زیر پا کوفته و مالیده شده باشد اعم از زمین
و چیزی دیگر - صاحب جہانگیری ذکر (الف) کرده
و مرادف (پای خاسته) گفته (شمس فخری الف)
بود اسحاق آن شاه غازی که شد ٭ بپای علوش
زحل پای خست ٭ صاحب سروری ہم (الف)
را مرادف (پای خوست) گوید که بجایش می آید
(حکیم اسدی ؎) فراوان کس از پیل شد
پای خست ٭ بسی کس نگون ماند بی پا و دست ٭
صاحب ناصری متفق با برہان در الف - صاحبان
جامع و سراج ذکر ہر دو کرده اند **مولف** عرض
کند که ما بر (پای خاسته) صراحت کامل کرده ایم
(الف) مخفف (ب) باشد (اردو) دیکھو
پای خاسته -

پای خفتن | مصدر اصطلاحی - بہار بر معروف
قانع - صاحب آصفی ہم ذکر این کرده از معنی
ساکت **مولف** عرض کند که خفتن پا بیکار شدنش
از مرض باشد (غنی کشمیری ؎) رفیق اہل
غفلت ہر که شد از کار می ماند ٭ چو پای خفته
پای دیگر از رفتار می ماند ٭ (اردو) پاؤن کا
بیکار ہونا -

پای خوان | اصطلاح - بقول برہان با
واو معدوله بروزن آسمان بمعنی ترجمه باشد و
آن معنی لغتیست از زبانی بزبانی دیگر - صاحبان

ناصری و بحر ہمزبانش۔ صاحب سفرنگ بشرح
پہلی دہتھی فقرۂ (نامۂ شت وخشور ساسان) ذکر
این ہمین معنی کردہ **مولف** عرض کند کہ در زمانہ
حال وسلف منجّمان پیش شاہ یا افسر بپای باشند
و با مخاطبش ترجمہ کنند پس معنی لفظی این کسی کہ استادہ
باشد و گفتگو کند۔ اسم فاعل ترکیبی است۔ جاوارا
کہ فارسیان قدیم مجازاً این را بمعنی ترجمہ استعمال
کردہ باشند و میتوان کہ این را مخفف (پاخوانی)
گیریم بحذف تحتانی (اُردو) ترجمہ۔ مذکر۔ دیکھو پای جم

پای خود آمدن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار بمعنی بپای خود آمدن کہ کنایہ است بکمالِ
بطوع و رغبت آمدن و فرماید کہ حذف با در کلام
فصحا شائع (محسن تاثیر) پای خود زطلبگاری
اومی آید ٭ ہر کہ چون سکۂ زر از سر زر بر خیزد ٭
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو)
اپنے پاؤن سے آپ آنا۔ نہایت رغبت کے ساتھ آنا۔

پای خود رہا کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی پا از حد بیرون نابردن و فرماید این
ظاہراً ترجمۂ ہندی است (امیر خسرو) رہا
کنی کہ نہد پای بر وطن زلغت ٭ ترا چہ شد کہ چنین
پای خود رہا کردی ٭ صاحب انند نقل نگارش
صاحب بحر گوید کہ مرادف (پا از حد بیرون بردن)
است **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم ہم
این را خلاف زبان خود نمیدانند پس چرا گوئیم
ترجمۂ ہندی است امیر خسرو را کم از اہل زبان
ندانیم صاحب بہار از غور کار نگرفت (اُردو)
دیکھو پا از حد بیرون بردن۔

پای خوردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی گوید کہ بمعنی فریب خوردن است **مولف**
عرض کند کہ با صراحت کامل این بہ (پا خوردن)
کردہ ایم حیزی نیست کہ این مزید علیہ ہمانست
بزیادت تحتانی بر پا (اُردو) دیکھو پا خوردن۔

(الف) **پای خوست** اصطلاح۔ صاحب
(ب) **پای خوستہ** برہان ذکر (الف) کردہ

گوید که مرادف پای خست است که گذشت ۔
صاحبان سروری و رشیدی و مؤید و انند و جامع
ہم ذکر این کردہ اند و خان آرزو در سراج (ب)
را مرادف پای خست و پای خستہ گفتہ **مؤلف**
عرض کند کہ با صراحت کامل بر پای خاستہ کردہ ایم
(**اُردو**) دیکھو پای خاستہ ۔

(الف) **پای خوش** اصطلاح ۔ صاحب
(ب) **پای خوشہ** رشیدی ذکر ہر دو کردہ گوید
کہ بضم خاست بمعنی زمین کلنگ کہ لگدکوب شدہ
از کثرت مالش خشک شود مرکب از پا و خوش
کہ اسم مفعول است از خوشیدن بمعنی خشک
شدن ۔ صاحب برہان بر (ب) ذکر ہمین معنی
کردہ ۔ صاحب جہانگیری ہم این را آوردہ (استاد
فرخی ؏) بہار بربر گشتہ پای خوشہ زمین چو
بہشت خرم گشتست خشک شورستان و صاحب
سروری بحوالہ او ذکر این کردہ ۔ صاحب ناصری
بذکر این می فرماید کہ خوش در بن مخفف خشک است
نہ بمعنی خوشہ ۔ صاحب بحر ہم این را آوردہ ۔
خان آرزو در سراج نقل قول رشیدی کردہ
مؤلف عرض کند کہ خوشیدن بمعنی خشک شدن
می آید پس (پای خوش) اسم مفعول ترکیبی است
بمعنی چیزی کہ از پای خشک شدہ است و کنایہ
از زمین مذکور و (ب) مزید علیہ آن (**اُردو**)
وہ زمین جو آمد و رفت کی کثرت سے خشک اور
سخت ہو گئی ہو ۔ مؤنث

پایید اصطلاح ۔ بقول سروری بر وزن آید
بمعنی بماند و پایستہ ۔ صاحب انند می فرماید کہ بفتح
تحتانی بمعنی قائم ماند ۔ صاحب غیاث ہم این
را بہمین معنی آوردہ ۔ صاحب سفرنگ بشرح پنجا
فقرہ (دساتیر آسمانی بفرز آباد و خشوران وخشور)
می فرماید کہ مشتق از پاییدن است کہ بمعنی پایدار
و استوار ماندن باشد ۔ **مؤلف** عرض کند کہ
ظاہر است کہ مضارع مصدر پاییدن است
نمی دانیم کہ محققین بالا چرا این را اسم حالیہ دانستہ اند

(اُردو) دیکھو پائیدن - یہہ اسکا مضارع ہے -

(الف) **پاپداد** | اصطلاح - صاحب مؤید
(ب) **پاپداون** | نسبت (الف) گوید کہ بمعنی
(ج) **پاپی دادند** | قوت داو روان کرد -
صاحبان بہار عجم وانند نسبت (ب) گویند کہ
کنایہ از سر دادن کشتی وجزآن (نظامی ــــ)
دگر راہ بر روی دریاش بود ؛ طریق مساحت
مہیاش بود ؛ دو کشتی بہم باز پیوستہ بود ؛ میان
دو کشتی رسن بستہ بود ؛ یکی را بہ لنگرگہ خویش خواند ؛
یکی ابقدر رسن پیش راند ؛ دگر پارہ آن بستہ را
پاپی داد ؛ تا بندہ را در سکون پایداد ؛ گہ آنرا
گہ این را رسن ساختی ؛ خطر بین کزینسان رسن
ساختی ؛ صاحب مؤید بر (ج) گوید کہ یعنی روان
کردند **مؤلف** عرض کند کہ (ب) (۱) بمعنی عطا
کردن پای وکنایہ از پا رای رفتار دادن است
و (۲) مجازاً بمعنی قوت دادن و (الف) ماضی
مطلقش و (ج) جمع ہمان ماضی دیگر ہیچ
مخفی مبادکہ این مزید علیہ (پا دادن) است کہ بجایش
گذشت (اُردو) (ب) (۱) پاؤن عطا کرنا - رفتار
کی طاقت دینا (۲) قوت دینا (الف) اسی کا
ماضی مطلق اور (ج) اسی کا صیغہ جمع -

پائدار | اصطلاح - بقول برہان بروزن نامدار
(۱) نام خدای تعالی شانہ و (۲) بمعنی ہمیشہ و برقرار
وجاویدان و (۳) اسپ جلد پا و (۴) کعبتین
قلب - صاحبان جہانگیری و رشیدی گویند کہ مرادف
(پادار) است کہ گذشت - صاحب جامع بمعنی
دوم وسوم قانع - بہار گوید کہ (۵) کنایہ از ثابت
ومحکم و فرماید کہ بمعنی دوم مجاز است (صائب ــــ)
ز خون فاختہ دیوار بوستان غلطید ؛ ز جای خویشتن
آن سرو پائدار نرفت ؛ صاحب بحر ذکر معنی اول و ۲ و ۳
دہ کردہ معنی چہارم را ترک کرد - خان آرزو در سراج
نقل ہمہ معانی کردہ کہ بر (پادار) گذشت واین را
مرادفش قرار دادہ **مؤلف** عرض کند کہ این مزید علیہ
آنست و معنی حقیقی این (۶) پا دارندہ وصاحب پا

ومعنی پنجم کنایہ ازین۔ اسم فاعل ترکیبی است ودیگر
ہمہ معانی مجاز آن (اُردو) (۱) خداے تعالیٰ۔
مذکر۔ (۲) ہمیشہ۔ برقرار (۳) نیز گھوڑا۔ مذکر (۴)
دیکھو بجل (۵) پائدار۔ بقول آصفیہ محکم (۶) پاؤں
رکھنے والا۔

پائدارہ اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری
وجامع ورشیدی وسروری وبحر وسراج بفتح رای
قرشت بمعنی پای مرد است کہ مددگار ویاری دہندہ
باشد (رضی الدین نیشاپوری ؎) زہی جاہ دولت
تو پائدارۂ اقبال ٭ زہی عداوت تو دست موزۂ
درمان ٭ مولف عرض کند کہ ہای ہوز بر پائدار
زیادہ کردہ اند ومعنی بالا مجاز آن وموافق قیاس
(اُردو) مددگار۔ مدد دینے والا۔ معین۔

پائداری اصطلاح۔ بمعنی استحکام است
وبس یای مصدری بر لفظ پائدار زیادہ کردہ اند
(کمال اسمٰعیل ؎) سہل است پائداری تو درمقام
وصل ٭ چون دست بر جگر بہ بینی بدار پای ٭

(اُردو) پائداری۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مونث۔
مضبوطی۔

[illegible] **پائداری آمدن** مصدر اصطلاحی۔ استحکام
وپامردی واستقلال بوقوع آمدن۔ مولف
عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎)
پائداری نیاید از ہمہ کس ٭ مرد بالای دار
می باید ٭ (اُردو) استقلال اور استحکام ظاہر ہونا

[illegible] **پائداری آوردن** مصدر اصطلاحی۔
استقلال بعمل آوردن وظاہر کردن استقلال
ومستحکم بودن۔ مولف عرض کند کہ موافق قیاس
است (ظہوری ؎) چو منصور آورم صد پائداری ٭
بسر داریم اگر این اہتمام است ٭ (اُردو) استقلال
اور استحکام ظاہر کرنا اور مستقل ہونا۔

پای داشتن مصدر اصطلاحی بقول بہار
وانند قیام واستقامت گرفتن۔ صاحب بحر
گوید کہ مرادف (پای آوردن) است بہ بہار
سندی کہ از کمال اسمٰعیل پیش کردہ ہمان کہ بر (پائداری)

گذشت **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است
(اُردو) پائداری رکھنا۔ استحکام رکھنا۔

پائدام | اصطلاح۔ صاحب برہان بذکر ہر دو معنی پادام گوید که (۳) حلقه ہم که از چرم سازند و ہر دو پای دران کنند و بربالای درخت ہای بلند ہمچون درخت خرما و مانند آن می روند۔ صاحبان سروری و رشیدی و مؤید بر ہر دو معنی پادام قانع خاقانی (له) گفتم ببارگاه ملائک توان رسید ٭ گفتا توان اگر نشود حرص پائدام ٭ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل پادام قانع (حکیم سوزنی له) اجل پائدامی نہاد است صعب ٭ بناکام باید ہمی در فتاد ٭ (مختاری له) از بخل چون نہاد ہمی دست موزه ساخت ٭ طمع تو ہر دو در انجا پائدام کرد ٭ صاحب ناصری گوید که نوعی از تله و دام است که مذکور شد۔ خان آرزو در سراج بذکر قول دیگر محققین می فرماید که در اصل دامی و حلقه ایست که در پا افتد و تفرقه صاحب برہان خطاست و پادام مخفف پائدام۔ زلّه بردارش بہار گوید که (۴) چوبی که جولاہگان در وقت بافندگی پای بران گذارند و بردارند۔ صاحب بحر ہمزبان برہان باختصار معنی **مؤلف** عرض کند که این مزید علیه پادام است نه یای تحتانی بر لفظ پای نه (پادام) مخفف این چنانکه خان آرزو خیال کرده و قلب اضافت دام پاست عموماً و مراد از ہر دو قسم دام که ذکرش بر معنی اوّل پادام گذشت و بمعنی دوم پادام ہم که مجاز است و معانی سوم و چہارم ہم بر سبیل مجاز۔ خان آرزو فضولی کرد که بر برہان حرف نہاد (اُردو) ۱ و ۲ دیکھو پادام (۳) وه چمڑی یا رسی حلقه جس کے سوراخ کو دونوں پاؤں میں باندھ کر بلند درخت پر چڑھتے ہیں۔ مذکر (۴) دیکھو پاافشار کے پہلے معنے۔

پای دامان | اصطلاح۔ صاحب بحر بذکر این گوید که مرادف (پادامان) که گذشت **مؤلف** عرض کند که ہمان (پادامان) که گذشت و این

مزید علیه آن و (پای دامن) هم چنین که صاحبان
انند و مؤید هم ذکرش کرده اند (اردو) دیکھو پادامان

(الف) **پائدام شدن** مصادر اصطلاحی
(ب) **پائدام کردن** (الف) بمعنی دریغه

قید شدن و دام در پا افتادن و مقید شدن سند
این از خاقانی بر (پائدام) گذشت و (ب) بمعنی
مقید کردن و پائدام در پا کردن سند این از مختاری
بر (پائدام) مذکور شد و هر دو موافق قیاس است
(اردو) (الف) پائدام ہونا۔ مقید ہونا۔ گرفتار
ہونا (ب) گرفتار کرنا۔ قید کرنا۔

پای دامن خود کشیدن مصدر اصطلاحی۔
بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ کنایه از باز آمدن
از افعال ذمیمه و گرائیدن باعمال حسنه **مؤلف**
عرض کند که دیگر همه محققین اہل زبان و زباندان ازین
ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند (دامن
کشیدن) مصدریست که بجایش می آید و (از چیزی
پای کشیدن) هم بجایش گذشت بمعنی ترک افعال ذمیمه

بدون اضافت بسوی آن پیدا نشود و در پای کشیدن ...
کشیدن) بیش ازین نیست که بمعنی دامن کشیدن از ترک
گیریم و آنرا هم سند استعمال باید و ذوق محاوره اجازت
این نمی دهد که بدون سند استعمال این مصدر را بمعنی
بیان کرده صاحب انند که بند نژاد است تسلیم
کنیم مشتاق سندی باشیم (اردو) افعال ذمیمه
سے باز آنا۔

پائدام نهادن مصدر اصطلاحی۔ مرادف
پائدام کردن و سند این از کلیم همدانی بر (پائدام)
گذشت (اردو) دیکھو پائدام کشیدن۔

پای دان اصطلاح۔ بقول انند بحواله
فرہنگ فرنگ (۱) بمعنی کفش و پا افزار و (۲)
بمعنی جهد **مؤلف** عرض کند که همه محققین اہل زبان و
زباندان ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند
اگرچه موافق قیاس است ولیکن طالب سند استعمال
می باشیم (اردو) (۱) دیکھو پا افزار کے پہلے معنے
(۲) جهد بقول آصفیه عربی۔ مذکر۔ کوشش ...

پای در اصطلاح - بقول بہار چیزی است کہ تختۂ در بران بگردد و آن در ہندوستان چول نام دارد (ملا طغرا سہ) ورشۂ تاکی باستی شاہ را بر آستان اثر از استادہ بودن پای در ہم ابتر است ؎ صاحبان بحر و انند دار سند ہم ذکر این کردہ از مولف عرض کند کہ حقیقت معنی بہ (پاشنۂ در) گذشت (اُردو) دیکھو پاشنۂ در۔

پای در آوردن بہ پشت مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی این را (پای بر پشت اسپ در آوردن) نوشتہ گوید کہ بمعنی سوار شدن بر اسپ است مولف عرض کند کہ ضرورت ندارد کہ اسپ را در مصدر داخل کردہ این را باسپ خاص کنیم و معنی این مصدر مطلق سوار شدن است (جامی سہ) بہ پشت تکاور در آورد پای ؎ ز بر آورد آواز روئینہ نای ؎ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال پای بہ پشت است عیبی ندارد کہ موحدہ ہم افادۂ معنی بر کند (اُردو) سوار ہونا۔

پای دراز کشیدن (مصدر اصطلاحی) صاحبان بہار و انند ذکر این کردہ اند مولف عرض کند کہ بہر دو معنی ہمان (پا دراز کشیدن) است کہ گذشت و سند معنی اول از سلمان ہم در انجا گذشت (اُردو) دیکھو پا دراز کشیدن۔

پای در حنا داشتن مصدر اصطلاحی - بقول بہار و بحر و انند کنایہ از مجروح گردانیدن (صائب سہ) مغیلان پای نازک طینتان را در حنا دارد ؎ چہ غم دارد ز خار آنکس کہ آتش زیر پا دارد ؎ مولف عرض کند کہ موافق قیاس است کہ بوجہ خار خون از پای بر آمدن گلگونی حنا را ماند (اُردو) زخمی کرنا۔ مجروح کرنا۔

پای در خواب رفتن مصدر اصطلاحی - بقول بہار و انند معروف و سندی پیش نشد - مولف عرض کند کہ بمعنی خفتن باشد ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) سونا۔

پای در دامان شکستن مصدر اصطلاحی -

بقول صاحب آصفی بمعنی ترک آمد و شد کردن (صائب ره) هرکه خار آرزو در دیدهٔ دل بشکند ٭ پای تردد پای در داماں منزل بشکند ٭ **مولف** عرض کند که قناعت کردن و باز آمدن از دوا دوی (اُردو) قناعت کرنا۔ دوا دوی سے باز آنا۔ آمد و رفت ترک کرنا۔

پای در دامن آوردن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار مرادف (پای در داماں شکستن) صاحبان آنند و بحر ہم ذکر این کردہ با صراحت مزید ما متفق که ذکرش ہمدرانجا گذشت **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (سعدی ره) اگر پای در دامن آری چو کوه ٭ سرت ز آسمان بگذرد در شکوه ٭ (اُردو) دیکھو پای در داماں شکستن۔

پای در دامن پیچیدن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (پای در دامن آوردن) **مولف** عرض کند که موافق قیاس است معاصرین عجم برزبان دارند (اُردو) دیکھو پای در دامن آوردن۔

پای در دامن جمع کردن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار مرادف (پای در دامن آوردن) **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (صائب ره) سر بجیب خویش وزدیدم کلاہی شد مرا ٭ جمع کردم پای در دامن پناہی شد مرا ٭ (اُردو) دیکھو پای در دامن آوردن۔

پای در دامن شکستن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و آنند مرادف (پای در دامن آوردن) **مولف** عرض کند که موافق قیاس است و ہماں که بر (پای در داماں شکستن) گذشت دامن و داماں ہر دو یکی است (اُردو) دیکھو پای در داماں شکستن۔

پای در دامن کشیدن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و آنند مرادف ہماں (پای در دامن آوردن) که گذشت **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پای در دامن آوردن)

پای در دامن گره کردن

مصدر اصطلاحی

(بقول بحر) مرادف (پای در دامن آوردن) مؤلف
عرض کند که مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو)
دیکھو پای در دامن آوردن -

پای در راه نهادن | مصدر اصطلاحی -
(بقول رشیدی) بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی روان شدن
و کوچ نمودن مؤلف عرض کند که موافق قیاس
است (اُردو) جانا - کوچ کرنا -

پای در رکاب | اصطلاح - بقول صاحب
آصفی مرادف پای برکاب که بجایش گذشت
مؤلف عرض کند که صراحت کامل همدر انجا
کرده ایم (اُردو) دیکھو پا برکاب -

پای در رکاب است | مقوله - بقول
مؤید پای در سفر است و در سواریست مؤلف
عرض کند که فارسیان این مقوله را بصله معاوده
متعرض کلمه (ور دیدن) بدون تحتانی پای استعمال میکنند
یعنی چون کسی بملاقات کسی آید ملازم یا مصاحب
آن مکان گوید که (پا برکاب است) یعنی حالا موقع
ملاقات نیست از نیکه اراده سیر یا سفر دارد یا از
خانه بیرون رفته است (اُردو) ملاقات کا موقع
نہیں ہے گھر میں نہیں - باہر گئے ہیں - سواری
جانے والی ہے -

(الف) پای در رکاب باشیدن | مصادر
(ب) پای در رکاب بودن | اصطلاحی -
صاحب آصفی ذکر (ب) کرده از معنی ساکت
و سندش برای (پای در رکاب باشیدن) بہت
(صائب ؎) با قامت خم از عمر استادگی مجو بید کو
پا در رکاب باشد تیری که در کمان است * مؤلف
عرض کند که پا و پای هر دو یکی است و درین سند
استعمال پاست نه پای یعنی ندارد (پا برکاب
باشیدن) بجایش گذشت و (الف) مرادف
وهر یک علیه آنست و (ب) مرادف (الف)
(اُردو) دیکھو پا برکاب باشیدن -

پای در رکاب داشتن | مصدر اصطلاحی -
صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف

عرض کند که مرادف ہمان (پا بہ رکاب ماندن) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا بہ رکاب ماندن

پای دررکاب زدن
مصدر اصطلاحی - صاحبان بہار عجم وانند ذکر این کردہ از معنی سوار شدن **مولف** عرض کند که کنایہ از سوار شدن است (میر معزی سه) خدمت کند عنان و رکاب ترا قدر چون دست در عنان زنی و پای دررکاب (اُردو) سوار ہونا -

پای دررکاب شدن
مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی سالک **مولف** عرض کند که مرادف (پای دررکاب زدن) است که گذشت مخفی مباد که این مزید علیہ (پا دررکاب شدن) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا دررکاب شدن -

پای دررکاب کردن
مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی سالک **مولف** عرض کند که (۱) مزید علیہ ہمان (پا دررکاب کردن) است که بجایش گذشت ولیکن از سند خاقانی شیروانی پیدا است که (۲) مجرد معنی آمادہ کردن ہم از این پیدا است و ہیچ تعلق با سفر ندارد (سه) ساقی بیا که روزہ برفتن شتاب کرد چو می دہ که عید پای طرب دررکاب کرد (اُردو) (۱) دیکھو پا دررکاب کردن (۲) آمادہ کرنا -

پای دررکاب گردیدن
مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ **مولف** عرض کند که مزید علیہ و مرادف ہمان (پا دررکاب گردیدن) است که گذشت (اُردو) دیکھو پا دررکاب گردیدن -

پای دررکاب نہادن
مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی سالک **مولف** عرض کند که مرادف (پا دررکاب کردن) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا دررکاب کردن

پای در زنجیر پیش دوستان به که با بیگانگان در بوستان
مثل صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی سالک

عرض کند کہ فارسیان بتعریف صحبت دوستان و مقابلہ
آن با صحبت دشمنان این مثل رازنند مقصود آنست
کہ با دشمنان آزادی و سیر باغ فائت نیست صحبت
دوستان اگرچہ با دوستان پای در زنجیر و قید باشد
(اُردو) دکن کہتے ہیں " دوستون میں فقیری بہتر
دشمنون میں امیری سے "

(الف) پای درسن اصطلاح - بہار بہ کہ الف

(ب) پای درشن گوید کہ زمینی کہ در زیر غرفہ
واقع شود و این اصطلاح - بادشاہان دہلی است
(ملا طغرا در مرقعات گوید) سقای شبنم و جاروب کش
نسیم سحر خیز آمادۂ خدمت شدہ بآب پاشی و رفت و
روب پای درشن اشتغال نمودند " صاحب آنند
بہ تعریف (ب) نقل عبارت بہار کند مؤلف
عرض کند کہ درسن بہ سین مہملہ و درشن بہ معجمہ چیزی
نیست بخیال ما (پای درش) باشد بہ شین معجمہ
آنچہ کہ بمعنی زمین زیر غرفہ استعمال کردہ و شین معجمہ
در آخر این برای ضمیر غائب است و اشارہ بہ بادشاہان
هر دو محققین ہند نژاد و سکندری خوردہ اند کہ توان
در آخرش نقل کردند و یکی بسین مہملہ بعوض شین معجمہ
نقل کرد و در ہند ملا طغرا ہم نقطہ در دائرۂ شین معجمہ
افزود و اللہ اعلم بحقیقۃ الحال معاصرین عجم
باخیال ما اتفاق دارند و دیگر محققین زباندان
و اہل زبان ازین لغت ساکت مخفی مباد کہ این را
با دریچہ ہیچ تعلق نیست بلکہ از در بادشاہان و
آستان شان مراد است (اُردو) بادشاہون
کے دریچے کی زمین - آستان کی زمین - مؤنث -

پای درگشتن مصدر اصطلاحی - بقول برہان
و کنایہ از عاجز و ناتوان شدن - صاحبان بحر و
(جہانگیری در ملحقات) ذکر این کردہ اند مؤلف
عرض کند کہ معنی لفظی این گردیدن پای یعنی بیکار
شدنش و کلمۂ در زائد است و (در گشتن) ہم بمعنی
ویران و خراب شدن بجایش می آید پس
این کنایہ باشد از معنی عاجز شدن (اُردو)
عاجز ہونا - ناتوان ہونا -

پای درگل اصطلاح - بہار گوید کہ کنایہ از مقیّد و گرفتار (شفیع اثر ـــہ) از سرشک خود بغربت پای درگل ماندہ ام ٭ ہمچنان کز آب گیرد سبزۂ بیگانہ پا ٭ **مولّف** عرض کند کہ مزید علیہ (پا درگل) بمعنی اوّل اوست کہ گذشت (**اُردو**) دیکھو پا درگل کے پہلے معنے۔

پای درگل ماندن مصدر اصطلاحی - مصنّف آصفیہ ذکر این کردہ گوید کہ مقیّد و گرفتار بودن است **مولّف** عرض کند کہ یارای رفتار نداشتن کہ کسی کہ پایش درگل ولای فرو رود طاقت رفتار ندارد و کنایہ از مقیّد و گرفتار بودن سند این بر (پای درگل) گذشت (**اُردو**) گرفتار رہونا مقیّد ہونا۔ صاحب آصفیہ نے (کیچڑ مین پا پھنسنا) پر فرمایا ہے کہ کسی دقّت یا مصیبت مین گرفتار ہونا۔ (دیکھو بگل رفتن پا)

(۱۳۵۴) (الف) **پای درمیان آمدن** مصادر
(ب) **پای درمیان باشیدن** اصطلاحی

و اسطہ قرار یافتن کسی در کاری (ظہوری الف ـــہ) نہ زان وست است آشوب غم او ٭ کہ آمد درمیان پای تنیامت ٭ (سلمان بـ ـــہ) کی رکاب ظفر گران گردد ٭ گر نہ پای تو درمیان باشد ٭ **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است و مرادف (پا درمیان نہادن) کہ گذشت (**اُردو**) قدم درمیان ہونا۔
دیکھو پا بمیان نہادن۔

(الف) **پای دکان** اصطلاح - بقول وارستہ
(ب) **پای دکانی** و بحر ہر دو مرادف (پادکان) و (پادکانی) کہ گذشت بہار ہم ذکر این کردہ **مولّف** عرض کند کہ ما صراحت کافی ہمدرانجا کردہ ایم و اینہا مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی بر پا (حکیم شرف الدین شفائی الف ـــہ) بچار سوی تگدّی چو مشتری گیران ٭ نہادہ است شب و روز پای دکانش ٭ سند (ب) بر (پادکانی) مذکور شد (**اُردو**) دیکھو پادکان و پادکانی۔

پای دوختن مصدر اصطلاحی - بقول بحر

مرادف پای آوردن - صاحبان آصفی و بہار عجم (مؤید بذکر) این گویند کہ (پای دوختن بر چیزی) قیام و استقامت گرفتن است مولّف عرض کند کہ موافق قیاس است (حافظ شیرازی) کہ باید غمم بر زمین دوخت پای بضرب اصولم برآورز جای نچ (اُردو) دیکھو پای آوردن۔

پایر اصطلاح - بقول انند بروزن وا کنام تیرماہ

مولّف عرض کند کہ صاحب جامع این را بکسر تحتانی و زای ہوّز بمعنی فصل خریف آوردہ باعتبارش گوئیم کہ اسم جامد فارسی قدیم است و از ملحقات لفظ پای نباشد و آنچہ صاحب انند این را بہ رای مہملہ آخر قائم کرد غلطی کتابت می نماید بای حال بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اُردو) (ماہ تیر) مذکر- ماہ ہای شمسی کا چوتھا مہینہ (خریف) بقول آصفیہ عربی- اسم مونث- ساونی- وہ فصل جس میں جوار مکئی وغیرہ پیدا ہوتی ہے-

پای رنج اصطلاح - بقول برہان و بحر و بہار و ناصری و مؤید و سراج مزید علیہ ہمان پارنج کہ گذشت مولّف عرض کند کہ صراحت ماخذ ہمدر انجا کردہ ایم و سند انہم (اُردو) دیکھو پارنج-

پای رنج دادن مصادر اصطلاحی- مزید علیہ

پای رنج کشیدن ہمان پارنج دادن و پارنج کشیدن است کہ بجاییش گذشت و سند این ہمدر انجا مذکور (اُردو) دیکھو پارنج دادن و کشیدن۔

پای رنجن اصطلاح - بقول رشیدی ہمان پابرنجن و پابرنجن مولّف عرض کند کہ این مزید علیہ پابرنجن کہ گذشت و صراحت ماخذ بہ (ابرنجن) کردہ ایم (اُردو) دیکھو پابرنجن-

پای روب اصطلاح - بقول رشیدی ہمان پاروب مولّف عرض کند کہ این مزید علیہ آن بزیادت تحتانی بر لفظ پا و حقیقت ماخذ ہمدر انجا مذکور (اُردو) دیکھو پاروب-

پایز اصطلاح - بقول برہان بروزن جائز مخفف پائیز کہ فصل خزان و برگ ریزان باشد و فرماید کہ بازای فارسی ہم آمدہ - صاحب جامع

این را فصل خزینہ گوید و صاحب جہانگیری مخفف
پاپیز نافع۔ صاحبان سروری و رشیدی با جاے محقق
مولف عرض کند کہ صراحت ماخذ پاپیز کنیم کہ
اصل این است و درینجا ہمین قدر کافی است کہ
این مخفف آنست بحذف یک تحتانی (اُردو) خزان۔
دیکھو پاریز۔ خریف دیکھو پاییز۔

پاپزار اصطلاح۔ بقول برہان بروزن پاپدار
کفش و پا افزار باشد۔ صاحبان بہار عجم و بحر و
سروری ہم ذکر این کردہ اند۔ خان آرزو در سراج
می فرماید کہ این مخفف پاافزار است و پزار امالۂ
این چرا کہ پی امالۂ پاست کہ یک یای آن حذف
شد اندرینصورت بکسر اول باشد و میتوان گفت
کہ پی مخفف پای بود برین تقدیر بفتح اول خواہد بود
و ہمین شہرت دارد **مولف** عرض کند کہ بخیال
ما اصل این (پای ازار) است و کنایہ از کفش
و پاافزار کہ کفش ہم ساتر پنجۂ پاست الف چہارم
حذف شدہ پاپزار باقی ماند و صراحت پزار بجایش
کنیم (اُردو) دیکھو پاافزار۔

پای زدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند
کہ مزید علیہ ہمان پازدن است کہ بجای خود گذشت
و صراحت معنی و ماخذ ہمدرانجا کردہ ایم (ظہوری
سہ) الحق کہ کارہای بد از بخت دیدہ ام ٭ از بخت
خویش پای زدن التزام ماست ٭ (اُردو)
دیکھو پازدن۔

پای زدن در رکاب مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی گوید کہ بمعنی سوار شدن است۔
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است
(معزی نیشاپوری سہ) خدمت کند عنان و
رکاب ترا قدر ٭ چون دست در عنان زنی و
پای در رکاب ٭ مخفی مباد کہ اصل این (پا در
رکاب زدن) است و این مزید علیہ آن بزیادت
تحتانی بر پا (اُردو) سوار ہونا۔ پاؤن رکاب بین رکھنا

پای زن اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ

فرہنگ فرہنگ بمعنی رہزن و حرامزادہ **مولف** عرض کند کہ (پاژن) بدو معنی گذشت و این مزید علیہ اوست نہ بزیادت تحتانی بر لفظ پاوذکر این معنی در انجا نیست پس بدون سند استعمال این معنی را تسلیم نکنیم کہ دیگر ہمہ محققین و معاصرین عجم ازین ساکت اند (اُردو) چور - حرامزادہ - مذکر -

پاپیزه اصطلاح - بقول برہان بروزن جائزہ (۱) حکمی باشد کہ ملوک بکسی دہند تا مردم اطاعت آنکس کنند - صاحب سروری این را آوردہ فرماید کہ در فرہنگ (۲) بمعنی علم آوردہ اما در ہیچ نسخہ بمعنی علم نیامدہ (نزاری قہستانی سہ) ایلچی آمدہ و خلعت خان آوردہ ٭ یرلغ و پاپیزہ از حکم غزان آوردہ ٭ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید کہ ہمانا این لغت ترکی است - صاحب موید این را (۳) مرادف پاژہ گوید کہ بہ زای فارسی می آید - صاحب جامع ہمزبان برہان **مولف** عرض کند کہ پای بمعنی اوست و نہ بالفتح بمعنی میلاد پس معنی لفظی این پیدایش قدم و کنایہ از وثیقہ کہ برای حاکم نویسند کہ در مقام مقررہ پیدا می شود و نسبت معنی دوم عرض می شود کہ بدون سند استعمال تسلیم نکنیم و صراحت کامل این بمعنی اوّل بر (پاژہ بہ زای فارسی) می آید - صاحبان کنز و لغات ترکی ازین لغت ساکت پس نمیشود کہ این را لغت ترکی دانیم مخفی مباد کہ تکمیل تعریف این بر پاژہ می آید (اُردو) (۱) پروانۂ تقرر و ماموری جو بادشاہوں سے کسی حاکم کو عطا ہو - مذکر - دیکھو پاژہ (۲) علم - مذکر (۳) دیکھو پاژہ -

پای زہر اصطلاح - بقول سروری (۱) چیزیست معروف کہ در شیروان بہ کوہی یابند و آن را حجر التیس گویند و (۲) کانی نیز کہ از معدن حاصل شود و فرماید کہ (۳) در فرہنگ بمعنی تریاق آوردہ (شاعرسہ) بسان درختیست گردندہ دہر ٭ گہی زیر بارش گہی پای زہر ٭ صاحب محیط بر حجر التیس گوید کہ باد زہر حیوانی است - صاحب

اندی فرماید که همان پازهر گذشت **مولف**
عرض کند که معنی اول و دوم و سوم یکی است و تحقیق
ما جز این نیست که این مزید علیه (پازهر) است که
بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پازہر۔

پای زیب | اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ
فرنگ نوعی از زیور است که زنان در پا کنند
مولف عرض کند که مزید علیه همان پازیب است
بدون تحتانی سوم بجایش گذشت (اُردو)
دیکھو پازیب اور پاؤں کا گہنا۔

پاپیزه | اصطلاح - بقول برهان و ناصری بازای
فارسی مفتوح (۱) ریسمانی که بر دامن خیمه و سراپرده
نصب نمایند و آن را بیخ بسته بر زمین استوار کنند
و (۲) چیزی که عنان را بدان بندند - صاحب
سروری می فرماید که ریسمان دامن خیمه و چیزی که
عنان بدان استوار کنند - صاحب رشیدی گوید
هر دو معنی بالا گوید که (۳) بزبان پهلوی سنگ که بالای
بنیاد و پیرایش چیزی و از ینکه بنیاد
بحکام می دادند و آن سنگ بود که برای اجرای
بصورت شیر و برای وسط صورت دیگر و برای فروع
از آن صورت دیگری ساختند و چون کسی را امر فرمودن
در منشور نهی و سکه را افراخور مرتبه آن می زدند و
بدو می سپردند و بعد از عزل باز پس می گرفتند تا
پیلبس بار دیگر بر کس حکم نکند (چنانکه در حبیب السیر
مسطور) خان آرزو در سراج ذکر معنی اول و دوم
بحواله رشیدی کرده و پاپیزه را که به زای عربی گفته
بحواله برهان با این مخلوط فرموده می گوید که تحقیق
آنست که این لفظ مرکب است از پا و بیزه که کلمه
نسبت است چنانکه در آتشیزه و پاکیزه پس به زای
تازی باشد نه فارسی و تحتانی را بنا بر تخفیف
حذف کرده اند **مولف** عرض کند سبحان الله
چه خوش تحقیق است بخیال ما این مبدل پاپیزه
باشد لفظاً چنانکه باژ و باز که زای هوز بدل شد
به زای فارسی و معنی لفظی این همان بنیاد و میلاد و
منشأ آن معنی بنیاد و پیرایش چیزی
خیمه از رسنی است که بیخ بسته می شود و آن رسن بنا

بدین نام موسوم کردند مجازاً بمعنی دوم مستعمل شده
معاصرین عجم گویند که حقیقت معنی سوم همین اندراست
که در اصفهان حاکم نو مقرر شده را وثیقه می دادند
از پروانه و در بعضی جا با بوسیله تمغه که برای هر یکیا
تعهدیه بصورتی خاص معین است و از ینکه این پروانه
یا تمغه بنیاد حکومت مفوضه می باشد آن را هم بسبیل
مجاز بدین اسم می خواندند و استعمال این لغت بمعنی
سوم بازای فارسی و عربی هر دو مشهور این است
حقیقت این لغت که طرز بیان محققین با نام و نشان
آنرا پریشان کرده (اُردو) (۱) خیمے کی وہ رسی جو
میخون پر باندھی جاتی ہے جس سے خیمہ کھڑا رہتا ہے
مونث (۲) وہ رسی جو گھوڑے کی لگام پر باندھتے
ہیں (۳) وہ پروانہ یا تمغہ جو اصفہان میں حاکم نو
مقرّرہ کو دیا جاتا ہے۔ مذکر۔

(الف) پاپیست (الف) بقول برہان (۱)

(ب) پاپیستن بمعنی بقا و (۲) ثبات کرده

و پاینده ماند. صاحب رشیدی ذکر هر دو با نفت

پاپیسته کرده از صراحت کمال ساکت صاحب
سروری در معنی (الف) با برہان متفق (مسعود سعد
سلمان) چون عزّ من و ذلّ تو پاپیست بہم ذل
من و عزّ تو پاپیده با صاحب ناصری بر (الف) بیفزاید
که بمعنی پاینده و پائیدن و ثبات و بقا صاحب موید
بر (الف) بیفرماید که بمعنی بقا و ثبات کرده و پاینده
خان آرزو در سراج می فرماید که (الف) مشتق از
پاپیستن بمعنی پائیدن یعنی بقا و ثبات و بر بین نیابس
پاپیسته مولف عرض کند که غیر از برہان ہمہ محققین
در (الف) سکندری خورده اند یا از اجمال کار گرفته
پا بی تحقیقت نبرده و محققین الزبان از قواعد خود
پی نبرده حق آنست که (الف) بمعنی اول اسم مصدر
است یعنی (ب) از ہمین اسم مصدر بعلامت
مصدر تن وضع شد بحذف یک تای فوقانی و (۲)
بمعنی مطلق (ب) و (ب) مصدر لیست بقول صاحب
بحر بروزن دانستن کامل التصریف بمعنی بقا و
ثبات کردن و پاینده و دائم بودن و فرماید که پاید

مضارع اوست ما میگوئیم که (ب) سالم التصریف
است نه کامل التصریف و در سالم التصریف غیر از
ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و پاید مضارع مصدر
پائیدن است که می آید (اُردو) (الف) (۱)
بقا۔ مونث (۲) باقی رہا ہمیشہ رہا (ب) ہمیشہ
رہنا۔ باقی رہنا۔

پای ستور اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری
و جامع و بحر و سراج باتای قرشت مضموم بواو
و رای بی نقطہ زدہ نام سازیست و آن کمینہ ترین
سازہاست مولف عرض کند کہ ساخت این
شبیہ بہ پای ستور است مرکب اضافی است
و کنایہ (اُردو) ایک ساز کا نام فارسی میں پاے
ستور ہے جو ادنیٰ قسم کا ساز ہے۔ مذکر۔

پاپیستہ اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و
رشیدی و سروری بروزن دانستہ بقا کردہ و پاپندہ
و دائمی (ناصر خسرو ؎) چہا نا چہ در خورد و پاپیستہ
دگر چند بالکس نپایستہ ؏ مولف عرض کند از
مشتقات مصدر پاییستن کہ افادہ معنی فاعلی کند
بزیادت پای ہوز بر ماضی مطلقش (اُردو)
ہمیشہ رہنے والا۔

پای سخت کردن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار و انند قیام و استقامت گرفتن (صائب
؎) ای بیستون ز سنگ چہ پا سخت کردہ ؏ برخیز
از میان کمر کوہکن گسیختہ ؏ مولف عرض کند
کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) ہر جا نہال
آرزو یم پای سخت کرد ؏ دست زمانہ زخم بدوش
تبر نہاد ؏ (اُردو) قدم جمانا۔ قدم گاڑنا۔ دیکھو پا بر جا شدن

پای سخن اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی و
سراج و بحر و (جہانگیری و ملحقات) کنایہ از قوت و استواری
سخن (نظامی ؎) پای سخن را کہ دراز است دست
سنگ سراپردہ او بشکست ؏ مولف عرض کند
کہ موافق قیاس است (اُردو) گفتگو کی قوت۔ مونث

پای سست کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار و انند کنایہ از بیجا کردن پای (صائب ؎)

تپیانہ نگار من بہ نگاہ نخست کرد ؎ زلفش کہ
جلوہ او پای است کرد ؎ مولف عرض کند کہ
بمعنی لفظی این آہستہ رفتار کردن و کنایہ باشد
از کم طاقت شدن در رفتار (اردو) رفتار
میں کم طاقت ہونا۔ چل نہ سکنا۔

پای سفر | اصطلاح - بقول بہار و انند
باضافت۔ پای کہ بدان سفر کنند و بہ بین قیاس
(پای اسپ) و (پای گریز) و ہمچنین است (پای ہمت)
و (پای سعی) و (پای طلب) و (پای جستجو) و امثال
آن و ظاہر باید کہ درین استعارہ است (صائب ؎)
چون خم از کوی مغان پای سفر نیست مرا ؎ گر شوم
آب ازین خاک گذر نیست مرا ؎ مولف عرض
کند کہ معنی بیان کردہ محققین بالا غلط است پای
درینجا بمعنی طاقت و پا راست کہ بر معنی دوم گذشت
بمعنی لفظی این طاقت سفر و یارای سفر است
و ہمین معنی است و در دیگر مرکبات ہم کہ بالا مذکور شد۔
(اردو) سفر کی طاقت۔ سفر کی قدرت۔ مونث۔

پاکن | ... بقول ...
رشیدی مرید مرادف ہمان پاہنگ کہ گذشت (مولانا
کاتبی ؎) ... میزان ... کم بود از پای ہنگ
مولف عرض کند کہ حقیقت این بہ پاہنگ بیان
کردہ ایم و این مزید علیہ پاہنگ است کہ گذشت
و بکسر ہیچ (اردو) دیکھو پاسنگ اور پارسنگ۔

پای سنگین | اصطلاح - بقول بحر (۱) استواری
و (۲) پای کہ از جا نجنبد۔ صاحبان انند و مؤید بمعنی
دوم قانع مولف عرض کند کہ مرکب توصیفی است
و کنایہ از معنی دوم و معنی اول مجاز آن مشتاق سند
استعمال می باشیم کہ محققین اہل زبان ازین ساکت اند
(اردو) (۱) استواری۔ مونث۔ (۲) وہ پاؤں
جو جگہ سے نہ ہلے۔ مذکر۔

پای سہل | اصطلاح - بقول رشیدی ؎ صراحی
بصورت پای سہل ... بعضی گفتہ اند کہ نوعی از پیالہ
است (نظامی ؎) پای سہل از سر ... ادیم
فشان بر سر روز بیم ... صراحی۔ مذکر ...

رشیدی گوید کہ وجہ تسمیہ دیگری باشد مولف
عرض کند کہ سہیل بقول منتخب سہ معنی دارد (۱) نام
ستارہ و (۲) نام قلعہ و (۳) نام شخصی مشہور بجہانیان
یا رشیدی درست گوید و معاصرین عجم ہم تائیدش
کنند کہ این قسم پیالہ بطرز خاص ایجاد سہیل است
کہ بسیار دانشمند بود و فارسیان بپای سہیلش موسوم کردند
(اردو) ایک خاص قسم کے پیالۂ شراب کو فارسیوں
نے پای سہیل کہا ہے۔ مذکر

پای شکم | اصطلاح بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرہنگ بمعنی تہیگاہ است - صاحب غیاث بر تہیگاہ
گوید کہ بمعنی کمر است و صاحب برہان گوید کہ تہیگاہ
یا پاین شکم و پہلو را گویند و صاحب ناصری ہم زبانش
مولف عرض کند کہ کمر را پای شکم گفتن من وجہ
درست باشد کہ کمر زیر شکم است دیگر ہمہ محققین ازین
اصطلاح ساکت و این از قبیل (انگشت شکم) پای شکم
بمعنی کمر موافق قیاس - مشتاق سند استعمال می باشیم
معاصرین عجم ہم زبان ندارند (اردو) کمر۔ مونث۔

(الف) پای شمال ورگل | اصطلاح -
(ب) پای شمال ورگل آمدن | (الف) بقول
(ج) پای شمال ورگل بودن | انند و موید
ای پای شمال نمی ورزد - صاحب بحر ذکر (ب) و (ج)
کردہ گوید کہ بمعنی نہ ورزیدن باد شمال است -
مولف عرض کند کہ (پا ورگل) بجاییش گذشت
و از ہمان است اینہا معاد است اصطلاحی کہ برای
باد شمال مستعمل شد - موافق قیاس است و مخصوص
با باد شمال ہم نباشد (اردو) (الف) شمالی ہوا
بند ہے (ب و ج) شمالی ہوا بند ہونا -

پای شپ | اصطلاح بقول برہان و سروری و رشیدی
و موید پاشین قرشت بہ تحتانی رسیدہ و بپای ابجد
زدہ نام عقبہ ایست بہ تہ رمی جمرات کہ یکی از
اعمال حج است (خاقانی ے) دست بالا ہمت
مردان کہ کردہ زیر پای ؛ پای شیبی کان عقبہ بینا
بپای شیطان دیدہ اند۔ صاحبان بحر و غیاث
مرادفت مزید کنند کہ مکانی را نام است کہ در مکہ معظمہ

واقع است ودر انجاست عقبۂ کہ چون شیطان
درانجا رسید در بندمی افتد مولّف عرض کند کہ پا
بمعنی اوست وشیب مخفّف نشیب وزمین سخت را
ہم نام است ومعنی لفظی این چیز سستی دارندہ
وکنایہ از ہمان مقام کہ بالا مذکور شد (اُردو)
وہ مقام جہان حجّاج رمی جمار کرتے ہین یعنے
پتھر پھینکتے ہین ۔ مذکّر ۔

پای طرب برآوردن مصدر اصطلاحی ۔
بقول بحر بمعنی چرخ زدن ورقص کردن ۔ صاحبان
انند وموٴیّد ذکر امر حاضر این (پای طرب سبک برار)
کردہ گویند یعنی چرخ زن ورقص کن مولّف عرض
کند کہ لفظ سبک را درین مصدر اصطلاحی داخل کردن
درست نباشد واین مصدری است موافق قیاس
ولیکن معاصرین عجم بزبان ندارند (اُردو)
ناچنا ۔ رقص کرنا ۔

پای عدل اصطلاح ۔ بقول بحر (۱) قوّت
وقدرت عدل ۔ صاحبان انند وموٴیّد بذکر معنی
اوّل گویند کہ (۲) بمعنی شفاعت است مولّف
عرض کند کہ معنی اوّل موافق قیاس است وبرای
معنی دوم طالب سند استعمال می باشیم معاصرین
عجم بزبان ندارند (اُردو) (۱) عدل کی قوّت ۔
مونث (۲) شفاعت ۔ مونث ۔

پای عقل اصطلاح ۔ بقول بحر (۱) بمعنی
قوّت عقل و (۲) حرف لام ۔ صاحبان انند و
موٴیّد بمعنی اوّل قانع مولّف عرض کند کہ معنی
اوّل موافق قیاس است وبرای معنی دوم مشتاق
سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم بزبان ندارند
(اُردو) (۱) عقل کی قوّت ۔ مونث (۲) حرف لام ۔ مذکّر

پای علم اصطلاح ۔ بقول بہار وانند بفتح عین
مہملہ ولام مرادف ہمان (پا علم) کہ گذشت مولّف
عرض کند کہ صراحت کامل ہم در انجا کردہ ایم عزیزین
نیست کہ این مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی
بر لفظ پا (خواجۂ شیراز ے) ہر شبی جامہ بجو نبایۂ بشنوم
کہ فلک پرہنمونیم بپای علمی داد نکرد (اُردو)

دیکهو پا علم۔

پای علم رنگین کردن مصدر اصطلاحی صاحبان بحر عجم و وارسته ذکر این کرده **مولف** عرض کند که مزید علیه همان (پا علم رنگین کردن) که بجایش گذشت وسند این هم همدران جا مذکور (اردو) دیکهو پا علم رنگین کردن۔

پای فرو رفتن بگنج مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده **مولف** عرض کند که مزید علیه همان (پا بگنج فرو رفتن) است که بجایش گذشت (اردو) دیکهو (پا بگنج فرو رفتن)

پای فرو کردن در چیزی مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار و بحر و اننڈ بمعنی پای انداختن دران (خواجه جمال الدین سلمان ے) زمانه دو دخت زکینت آسمان گفتش که فرو نکرد جلالش دران محقر پای که (اردو) کسی چیز مین پاؤن ڈالنا۔

پای فرو کشیدن مصدر اصطلاحی بقول برهان و بحر و بهار و اننڈ و رشیدی و (جهانگیری در ملحقات) کنایه از ماندن و توقف کردن **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) توقف کرنا صاحب آصفیه نے (پاؤں کهینچنا) پر فرمایا ہے ترک کوچه گردی کرنا۔ چلنے پهرنے سے ہاتهه اٹهانا۔

پای فزار اصطلاح۔ بقول جهانگیری و رشیدی مرادف پای افزار که گذشت **مولف** عرض کند که صراحت کافی همدرانجا کرده ایم (اردو) دیکهو پا افزار۔

(الف) **پای فشاردن** مصادر اصطلاحی۔

(ب) **پای فشردن** (الف) بقول اننڈ و موید یعنی استوار کردن و (ب) بقول برهان و بحر و (جهانگیری در ملحقات) کنایه از استواری و ثبات قدم ورزیدن و کنایه از ایستادگی کردن و رشیدی هم **مولف** عرض کند که (ب) مزید علیه همان (پا فشردن) و (افشردن پا) که بجایش گذشت مخفی مباد که فشاردن و فشردن با هم مترادف است تعریف بیان کرده اننڈ و موید

نسبت (الف) ناقص باشد (الف) و (ب)
ہر دو مرادف یکدیگر است (ظہوری ؎) پاے
بیجا افشردہ شوقت ؛ صبر ہمہ بیوفا برآمد ؛
(اُردو) دیکھو افشردن پا۔

پایک بقول انند و غیاث بفتح تحتانی بمعنی
پیادہ **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم
و محققین اہل زبان ترک کردہ اند مشتاق سند استعمال
می باشیم۔ ظاہرا کاف نسبت یافتہ یعنی منسوب
بہ پا و کنایہ از پیادہ (اُردو) پیادہ۔ بقول آصفیہ
فارسی ۔ اسم مذکر۔ پیدل۔ سوار کا نقیض۔ شطرنج
کا مہرہ دیکھو (پیادہ)

پای کار اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و بہار
و سروری و جہانگیری و رشیدی و سراج و موید
مرادف پاکار کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ
این مترادف علیہ آنست و شامل باشد بر ہمہ معانیش
صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم (حکیم اسدی
؎) گرفتہ غورشہا ہمہ کوہ و دشت ؛ کشتان
پاپکار آب و ستان و طشت ؛ (فردوسی ؎)
بدو گفت بہرام رو پاپکار ؛ بیاور کہ سرگین کند
بر کنار ؛ مخفی مباد کہ بمعنی خدمتگار ہم آمدہ و این
معنی ورای ہر پنج معانی (پاکار) است (ظہوری
؎) مگر در روی بپای کار آید ؛ برای نالہ دل را
آلتی نیست ؛ (اُردو) دیکھو پاکار۔ خدمتگار۔
آخر کار۔

پای کاشت اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ زمینیکہ برای کاشتن و زرد است
برعایای غیر ساکنان آنجا بہ ہند **مولف** عرض
کند کہ موافق قیاس است و این قسم کاشتکاران
را پاپکار ہم گفتند کہ بمعنی پنجم پاکار گذشت۔ ماخذ
این جز این نباشد کہ این زمینی است کہ غیر اہلیان
این از مقامات خود آمدہ کاشت می کنند گویا
بوسیلہ پا یعنی سفر این کاشت واقع شد۔ اسم
مفعول ترکیبی است اسم زمینی کہ کاشت آن
بوسیلۂ پا می شد (اُردو) وہ زمین جس کی کاشت

ساکنان مواضع غیر کرین ۔ مونث ۔

پای کالسکہ اصطلاح ۔ بقول صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار ۔ بازوی بہل را گویند **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پیّا ۔ بقول آصفیہ ۔ ہندی ۔ اسم مذکر ۔ گاڑی کا چکّر ۔ چاک ۔

پای کسی بزمین آوردن مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند (۱) کنایہ از زبون ساختن و (۲) بزمین زدن چنانچہ پہلوانان قوی حریف ضعیف را زبون سازند و بزمین زنند (انوری ؎) کہ روزگار شن اگر پاے بزمین آرد و شفیع ہم بتو خواہم شدن کہ دستش گیر ؎ **مولف** عرض کند کہ چون کسی را بزمین زنند پایش مثل کسی کہ بزمین در افکشند بزمین می آید از ہمین عادت این اصطلاح قرار یافت و معنی اوّل مجاز آن (اُردو) (۱) کسی کو مغلوب کرنا (۲) زمین پر دے مارنا ۔

پای کسی بزمین نرسیدن مصدر اصطلاحی مزید علیہ ہمان (پا بزمین نرسیدن) است کہ گذشت (ظہوری ؎) سر را ہوای پایۂ منصور در سر است ؎ اینک زشادیم بزمین پا نمیرسد ؎ مخفی مباد کہ درین سند استعمال پاست یعنی ندارد کہ اصل پای باشد (اُردو) دیکھو (پا بزمین نرسیدن)

پای کسی در حنا بستن مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند کنایہ از باز داشتن کسی را از رفتن (انوری ؎) دست قضا بستہ در حنای مؤیّد ؎ بر در قدر تو پای بخت جوانرا ؎ (پادشاہ محمد دارا شکوہ المتخلص بہ سلطانی ؎) دیر شد و پیر چون نمی آئی ؎ مگرت پای در حنا بستند ؎ **مولف** عرض کند کہ چون حنا در پای بندند موقع رفتار نماند از ہمین عادت این اصطلاح قائم شد (اُردو) چلنے سے روکنا ۔ صاحب آصفیہ نے (پاؤن مین مہندی لگنا) پر فرمایا ہے عذر بیجا ہونا ۔ بہانہ ہونا ۔ آپ ہی نے (پاؤن مین کیا مہندی لگی ہے) پر فرمایا ہے (بطور طنز) کیا مہندی کے

باعث آنے جانے سے مجبور ہوئے مولف عرض
کرتا ہے کہ فارسی مصدر اسی کا متعدی ہے۔

(الف) **پای کسی در میان باشیدن**

(ب) **پای کسی در میان بودن**

مصادر اصطلاحی۔ ب بقول بہار و بحر و انند
واسطہ بودن آنکس در میان چیزی (صائب
ـه) از غیرت رکابت از دیدہ خون روانست کو
اما چہ میتوان کرد پای تو در میانست (طالب آملی
ـه) جگر خوردن بود گر پای رشکی در میان باشد
ملاقات قوی سرمایہ بی رسنگاهان را (مولف
عرض کند کہ سند صائب متعلق بہ (ب) نباشد و سند
آملی متعلق است بہ (الف) و این مرادف (پای
در میان باشیدن) است کہ گذشت آنانکہ است
را از ملحقات بودن گیرند سکندری خورند (اردو)
الف و ب دیکھو (پای در میان باشیدن)

پای کشادن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار و بحر و انند مرادف (پاکشادن) کہ گذشت
صاحب (جہانگیری در ملحقات) بر معنی اوّل و دومش
قانع۔ مولف عرض کند کہ این مزید علیہ آنست و صراحت
ماخذ ہمدر انجا گذشت (اردو) دیکھو پاکشادن۔

پای کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ کنایہ از باز آمدن۔ صاحب
آصفی گوید کہ بمعنی آہستہ رفتن مولف عرض کند
کہ این مزید علیہ (پاکشیدن) است بہر دو معنیش کہ
ہمدر انجا مذکور و سند این بہر دو معنی ہمدر انجا گذشت
معنی بیان کردہ انند متعلق بہ معنی دوم آنست
(اردو) دیکھو پاکشیدن۔

(الف) **پای کلاغ** اصطلاح۔ بقول
بہار و بحر و وارستہ و انند (۱) نوعی از خط ارباب
دیوان کہ پر زشت و ناخوان باشد۔ چنانچہ می نماید
کہ گویا کلاغ پنجہ زدہ و (۲) مراد از قلم چرا کہ شکل پای
زاغ سیاہ و خشک می باشد (سلیم ـه) دارد از
خط شکستہ انتعاشی طبع او ہر زشت تر باشد شکستہ
چون شود پای کلاغ (مولف عرض کند کہ فارسیان

خط شکسته را که قسمی از خطوط است (پای کلاغ)
گویند و از سند سلیم ---------

(ب) **پای کلاغ شدن** | بمعنی نوشته شدن
خط شکسته ظاهر است قائل و معنی دوم (الف)
اگرچه موافق قیاس است ولیکن بدون سند
استعمال تسلیم نه کنیم که محققین اهل زبان و معاصرین
عجم ازین ساکت (اردو) (الف) (۱) شکسته
خط - مذکر (۲) قلم - مذکر (ب) شکسته خط لکھا جانا

پای کم آوردن | مصدر اصطلاحی. بقول
بحر کوتاهی کردن در کاری بمقابله کسی مرادف
(پای کم بودن) که می آید - خان آرزو در سراج
گوید که مرادف (پای کم داشتن) که می آید بمعنی
مساوی و برابر نبودن **مولف** عرض کند که
معنی بیان کرده خان آرزو بهتر از بحر است
و موافق قیاس (اردو) مساوی اور برابر نه ہونا۔

پای کم بودن | مصدر اصطلاحی. بقول
بحر مرادف (پای کم آوردن) که گذشت۔

مولف عرض کند که موافق قیاس است
(اردو) دیکھو (پای کم آوردن)

پای کم داشتن | مصدر اصطلاحی. خان آرزو
در سراج این را مرادف (پای کم آوردن) گفته
و صاحب بحر گوید که بمعنی حریف نشدن و برابری
نکردن و بر نیامدن **مولف** را با خان آرزو اتفاق
است و موافق قیاس (اردو) دیکھو پای کم آوردن

پای کم نبودن از کسی | مصدر اصطلاحی
بقول بهار مرادف (پای کم نیاوردن و پای کم
نداشتن از کسی) کنایه از مساوی و برابر بودن
در رتبه (محمد سعید اشرف ع) یار ست و نیست
پای کمش از هزار پای ؛ **مولف** عرض کند که
این مرادف همان هر سه مصادر گذشته و بمعنی است
تسامح بهار است که نسبت را در ملحقات نبودن
خیال کرد (اردو) مرتبه میں مساوی اور برابر ہونا

(الف) **پای کم نداشتن از کسی** | مصادر
(ب) **پای کم نیاوردن از کسی** | اصطلاحی

بقول بہار مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند
کہ موافق قیاس است (محسن تاثیر ے) تا یاد رخی
گذشتہ چراغ دل تاثیر ۂ پای کمی از صبح ندارد دم
شناسش ۂ (اُردو) الف و ب دیکھو (پای کم نبودن)

پای کنجشک (فارسی) اصطلاح - صاحب محیط بذیل
(بتیا کال) گوید کہ این را در ہندی (چیتکا چرن)
نامند و بعربی (رجل العصافیر) و بعضی مردم آنرا
(ہاتا جوڑی) نامند و آن نباتی است بسیار
خرد و نازک مثل پنجۂ کنجشک کہ بروقت گرفتن چیزی
جمع می گرداند گرم و خشک در دوم است جہت
بیماری ہای طفلان و صبیان و دفع سرعت انزال
موثر است و فرماید کہ از بعضی زنان تجربہ کار مسموع
شدہ کہ لیسانیدن او بزنان حاملہ و رحین عسر ولادت
و شدت درد زہ موجب سہولت تولد است
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است و
استعارہ (اُردو) بتیا کال۔ چیتکا چرن ایک دوائی
نبات کا نام ہے جو چڑیا کے پنجے سے مشابہ ہوتی ہے خوشبو

پای کندہ کردن مصدر اصطلاحی بقول
بحر مرادف (پای آوردن) کہ گذشت **مولف**
عرض کند کہ مشتاق سند استعمال می باشیم معاصرین
عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت
(اُردو) دیکھو پای آوردن -

پای کوب اصطلاح - بقول برہان و موید
و بحر و بہار و ناصری و رشیدی و سروری و سراج
مرادف پاکوب کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ
مزید علیہ آنست (حکیم اسدی ے) ترا شاید ای
گل رخ سیم تن ۂ کہ ہم پای کوبست و ہم چنگ زن ۂ
(حافظ شیرازی ے) شاہد و ساقی بدست افشان
مطرب پای کوب ۂ غمزۂ ساقی ز چشم می پرستان
بردہ خواب ۂ (اُردو) دیکھو (پاکوب)

پای کوبان اصطلاح صاحب بہار عجم بذیل
پای کوب این را بمعنی (۱) رقص کنان و (۲) جست
پای کوب گفتہ (میر خسرو ے) پس انگہ جست و ستوری

زخوبان ؎ روان شد سوی شیرین پای کوبان ؎ مولف عرض کند که بمعنی اول اسم حال مصدر (پای کوبیدن) است وبمعنی دوم بالف ونون جمع (اُردو) (۱) اسوقت ناچنے والا۔ رقصان (۲) ناچنے والے۔

پای کوبی اصطلاح۔ مزید علیہ ہمان پاکوبی است که بمعنی رقص گذشت (ظہوری سه) کجا شمع گوید در پای کوبی ؎ که پروانه وستک زنان بر نپرد ؎ مولف عرض کند که موافق قیاس (اُردو) دیکھو پاکوبی۔

پای کوتاه کردن مصدر اصطلاحی۔ ترک آمد وشد کردن است مولف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سه) کرد کوتاه ظہوری اگر از کوی تو پای ؎ وستش از دست جفای تو همان بر سر هست ؎ (اُردو) پاؤن سمیٹنا۔ بقول آصفیہ ترک کوچہ گردی کرنا۔ پاؤن کھینچنا بھی انہین معنون مین ہے دیکھو پای فروکشیدن۔

پای کوفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان مرادف (پاکوفتن بہمہ معانیش) صاحب (جہانگیری ورملحقات) ذکر این کرده (مولوی معنوی سه) چون پیش ازین ولادت بودیم پای کوبا ؎ در ظلمت رحم ها از بهر شکرجان ؎ مولف عرض کند که مزید علیه همان (پاکوفتن) که گذشت (اُردو) دیکھو (پاکوفتن)

پایگاه اصطلاح۔ بقول برہان وبحر وناصری وموید وجامع بروزن جایگاه (۱) کفش کن وصف نعال۔ صاحب ناصری گوید که معنی ترکیبی این جای پا۔ خان آرزو در سراج گوید که در حقیقت این لفظ بمعنی جای پاست وبدینمعنی مجاز است مولف عرض کند که جای را که در انجا صف نعال است پایگاه وجای پاگفتن موافق قیاس است که پای در انجا کفش را دور کند وباز می پوشد والحق که بهمعنی مجاز است (اُردو) وہ مقام جہان جوتیان پاؤن سے جدا کرتے ہین۔ مذکر۔

(۲) پایگاه۔ بقول برہان وبحر وسروری وجہانگیری ورشیدی وجامع بمعنی جای ستوران (کمال اسمعیل

سہ) بدتر جائی بمذہب او ؎ ور زیر سپہر پایگاہست نگو
صاحب ناصری بمعنی اصطبل گفتہ صراحت مزید کند
کہ مرکّب از پای و گاہ است و پا افشار چہار پایان
(انوری سہ) مسجد جامع ہر شہر ستورانشان را بگو
پایگاہی است کہ نہ سقفش پیدا و نہ در ؎ صاحب مؤیّد
می فرماید کہ جای بستن اسپان باشد۔ خان آرزو
در سراج گوید کہ مجاز است چراکہ پای ستوران
در انجا بستہ میشود مولّف عرض کند کہ با خان آرزو
اتّفاق داریم و مزید علیہ پاگاہ است کہ بہمین
معنی گذشت (اُردو) دیکھو پاگاہ کے تیسرے معنے

(۴۳) پائگاہ۔ بقول برہان و بحر بمعنی اصل و نسب
صاحبان جہانگیری و جامع گویند کہ نسبت و اصل
و بنای ہر چیز (سعدی سہ) از ان بیش حق پایگاہ
قوی است ؎ کہ دست ضعیفان بجاہش قوی
است ؎ مولّف عرض کند کہ پا بمعنی بنیاد آمدہ
پس معنی لفظی این مقام بنیاد و کنایہ باشد از اصل
و نسب و بنای ہر چیز (اُردو) بنیاد۔ مونث۔

(۴۴) پایگاہ۔ بقول برہان و بحر و سروری و ناصری
و جہانگیری و رشیدی و مؤیّد و جامع بمعنی قدر و مرتبہ
(سعدی سہ) بعقلش بنا یہ نخست آزمود ؎ بقدر
ہنر پایگاہش فزود ؎ صاحب ناصری صراحت
مزید کند کہ مخفّف پایہ گاہ است (انوری سہ)
ہم دست تو دستگاہ روزی ؎ ہم صدر تو پایگاہ
والا ؎ (حکیم زجاجی سہ) بہر یک از ان بہتران
گفت شاہ ؎ کہ افزون کند جملہ را پایگاہ ؎
خان آرزو در سراج گوید کہ مجاز است و مخفّف
پایہ گاہ و این خالی از تکلّفی نیست چہ پایہ بمعنی قدر
و مرتبہ نیز مجاز است مولّف عرض کند کہ اتفاق
داریم با صاحب ناصری و جامع کہ محقّقین اہل
زبانند و اشکال خان آرزو نسبت محاورۂ
زبان شان ہیچ (اُردو) قدر۔ مونث۔ مرتبہ۔ مذکر۔

(۵) پایگاہ۔ بقول برہان و بحر و ناصری و جہانگیری
و رشیدی و جامع بمعنی پایاب یعنی رودخانہ کہ
پای بتہ آن رسد و از انجا گذر توان کرد (فردوسی

؎) بدریا همی کرد پای آشناه ؎ بباید بجائی که بد
پایگاه ؎ مولف عرض کند که مجاز معنی حقیقی
است (اُردو) دیکھو پایاب کے پہلے معنے ۔

پای گذار | اصطلاح ۔ بقول برہان و رشیدی
و بہار دانند بضم کاف فارسی کنایہ از مددگار (حکیم
سنائی ؎) بود تو شرع بر توانند داشت ؎ زانکہ
از روشن است و بود تو تار ؎ دین نیاید بیت
تا بود است ؎ مر ترا دست مرد پای گذار ؎ خان آرزو
در سراج گوید کہ پای بمعنی قوت است و گذار بمعنی
کنندہ چنانکہ کارگذار مولف عرض کند کہ درست
گوید و موافق قیاس (اُردو) مددگار ۔ بقول آصفیہ
اسم مذکر ۔ معاون ۔ حامی ۔ پشتی بان ۔ مدد کرنے والا

پای گذاری | اصطلاح ۔ بقول مؤید کنایہ
از مددگاری مولف عرض کند کہ موافق قیاس است
کہ یای مصدری در آخر (پای گذار) مرکب شدہ
(اُردو) مددگاری ۔ اعانت ۔ مؤنث ۔

پای گذاشتن | مصدر اصطلاحی بقول آصفی
مرادف پا نہادن (صائب ؎) دران محفل کہ
نبود روی گرمی پای تنگ ارہم ؎ چو سپندم از حریم
شعلہ پا اندازمی خواہم ؎ مولف عرض کند کہ
موافق قیاس و قریب بمعنی حقیقی است (اُردو)
دیکھو پا نہادن و رپنیری ۔

پای گرفتن | مصدر اصطلاحی ۔ بقول آصفی
مرادف پاگرفتن کہ بجایش گذشت شامل بر ہمہ
معانیش و نیز بمعنی حقیقیش یعنی قدم بوسی کردن
(اشرفی سمرقندی ؎) مردمی ہر لحظہ دست
او ببوسد در عنان ؎ سروری ہر لحظہ پای او بگیرد
چون رکاب ؎ (اُردو) دیکھو پاگرفتن ۔ قدم بوس ہونا

پای گشادن | مصدر اصطلاحی ۔ بقول
برہان با کاف فارسی (۱) کنایہ از باز آمدن
یعنی اینکہ طفل از پہنا می آید و بالا می آید و (۲)
طلاق دادن و (۳) بمعنی گریختن مولف عرض
کند کہ (پای کشادن) بکاف عربی بمعنی گذشت
و ہمان اصل است و این مزید علیہ آن و کاف

فارسی عوض کاف عربی است مخفی مبادکہ گشادن مبدّل کشادن است کہ بجایش می آید (اُردو) دیکھو پای کشادن۔

پای گل اصطلاح۔ بقول بہار و اننددجای زیر گلبن کہ مستان و تماشائیان موسم در انجا و اَشتند وازشراب دماغ ترسازند (شوکت ؎) زاہد بسرت ہوای مل نیست ؛ مغزتو ہوای پای گل نیست ؛ مؤلّف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) درخت گل کے نیچے کی زمین جو سرد رہتی ہے۔ مونّث۔

پاگہ اصطلاح۔ بقول برہان واننددمؤیّد مخفّف پایگاہ کہ گذشت (اُردو) دیکھو پایگاہ۔

پای گیر اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و انند بمعنی پابند ومقیّد (اسیر لاہجی ؎) بقیدزلف تا جانم اسیر است ؛ دلم دردام فتنہ پای گیر است ؛ مؤلّف عرض کند کہ اسم مفعول ترکیبی موافق قیاس (اُردو) مقیّد۔ پابند۔

پای لغز اصطلاح۔ بقول برہان و بحر مرادف معنی اوّل پالغز (خواجہ نظامی ؎) مبادا کہ شہ را رسد پای لغز ؛ کہ گردد سر ملک شوریدہ مغز ؛ صاحبان بہار عجم و ناصری این را مرادف بہردو معنی گفتہ اند مؤلّف عرض کند کہ چرا نباشد این مزید علیہ آنست (اُردو) دیکھو پالغز۔

پای لغزانیدن مصدر اصطلاحی متعدّی پای لغزیدن است کہ می آید و (پای بقا لغزانیدن) کنایہ از گریختن (کمال اصفہانی ؎) سخاوت است کہ دست یسار تنگ کند ؛ شجاعت است کہ پای بقا بلغزاند ؛ (اُردو) باعث لغزش ہونا لغزش کرانا۔

پای لغز رسیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلّف عرض کند کہ واقع شدن لغزش سند این بر (پای لغز) از کلام خواجہ نظامی گذشت و این مزید علیہ (پالغز رسیدن) است کہ بجایش گذشت (اُردو)

لغزش واقع ہونا۔
(الف) **پای لغزیدن** | مصادر اصطلاحی۔
(ب) **پای لغزی شدن** | صاحب آصفی ذکر
(الف) کردہ از معنی ساکت مولف عرض کند کہ
لغزش پا واقع شدن است (۱) بمعنی حقیقی و
مجازاً (۲) گناہ و جرم واقع شدن و پالغز گذشت
حاصل بالمصدر این و پالغزی بزیادت تحتانی
در آخر ہم حاصل بالمصدر ش و (ب) کہ مرکب
است از پالغزی مرادف (الف) (ظہوری ؎)
پای لغزی شد ظہوری ہوشدار ؎ طرہ از چاہ
ذقن دل پشکست ؎ (اُردو) الف و ب (۱)
پاؤں پھسلنا۔ بقول آصفیہ۔ پاؤں رپٹنا۔ دیکھو
از جا رفتن پا (۲) لغزش واقع ہونا۔
پای ماچان | اصطلاح۔ بقول برہان و
بکسر و سروری و ناصری و رشیدی و مؤید (۱)
صف نعال و (۲) مرادف (پای پاچان) کہ
گذشت (حکیم خاقانی ؎) ہوای خواست تا

درصف بالا برتری جوید ؎ گرفتم دست و انگندم
بصف پای ماچانش (مولوی معنوی ؎) آدم
از فردوس و از بالای ہفت ؎ پای ماچان
از برای عذر رفت ؎ خان آرزو در سراج بر
پای ماچان گوید کہ ماچ بمعنی بوسہ است و معنی
ترکیبی آن پاپوش و الف و نون افادہ معنی
نسبت کند و بمجاز آن مکان را گویند کہ برای
پاپوش آمدہ آنجا ایستادہ شوند چنانکہ ہم قلندران
و صوفیان است و فرماید کہ از شعر مولوی چنان
معلوم میشود کہ بمعنی عذر خواہی گناہان است
پس پای ظرفیہ درینجا محذوف است چنانکہ در
استعمال شائع یعنی بپای پاچان کہ صف نعال
است مولف عرض کند کہ این مبدل پای
پاچان است کہ گذشت چنانکہ سپاروک و سمارو
و صراحت ماخذش درانجا کردہ ایم و شعر خاقانی
(صف پای ماچان) نوشتہ مقصودش از صف
کسانیکہ بسزای پای ماچان گرفتار باشند [illegible]

این سزا برای تذلیل به صفت نعال می‌دهند مجازاً
مجرّد (پای ماچان) را برای صفت نعال هم استعمال
کرده باشند و در کلام مولوی معنوی هم (پای ماچان)
به همین معنی مستعمل شد یعنی آدم برای عذرخواهی
بحالت (پای ماچان) پیش خداوند تعالیٰ رفت
خان آرزو در تعریف ماخذ این سکندری خورده
و کار از غور در معنی لفظی نگرفته (اُردو) (۱) جوتیوں
کا مقام۔ مذکّر (۲) دیکھو پای پاچان۔

پامال اصطلاح۔ بقول بحر و انند بمعنی پایمال
و خراب **مولف** عرض کند که مزید علیه پامال است
که بجایش گذشت (ظهوری ـه) بیفائده پامال
گشتیم ؎ چو دستی نگرفت دست ما را (اُردو)
دیکھو پامال۔

(الف) **پایمرد** اصطلاح۔ صاحبان برهان و
(ب) **پایمردی** بحر و بهار و سروری و ناصری
و جهانگیری و رشیدی و موید و سراج ذکر (الف)
کرده اند و صاحبان بحر و موید و انند (ب) را آورده
مولف عرض کند که هر دو مزید علیه پامرد و پامردی
است که بجایش گذشت (حکیم خاقانی الف) ای
زهر تو دستگیر تریاق ؎ دی و روز تو پایمرد درمان ؎
(انوری الف) گفتم که پایمرد وسیلت که باشدم ؎
گفتا که بهتر از کرم او کسی دگر ؎ (سعدی ب) حقا
که با عقوبت دوزخ برابر است ؎ رفتن به پایمردی
همسایه در بهشت ؎ (اُردو) دیکھو پامرد و پامردی

پای مرکب اندر آمد مقوله۔ بقول بهار
و انند۔ ای لغزید و بیفتاد **مولف** عرض کند که
معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین از این
ساکت و موافق قیاس هم نیست و سند استعمال
هم پیش نه شد بدون سند استعمال این را تسلیم
نه کنیم (اُردو) لغزش واقع ہوئی۔ گر پڑا۔

پای مزد اصطلاح۔ صاحبان برهان و رشیدی
و بحر و بهار و موید و سروری ذکر این کرده اند۔
مولف عرض کند که مزید علیه پامزد است که
گذشت و صراحت معنی به پاره پنج گذشت (استاد

حلاجی ۵) ہمہ پای مزو غلامان تست چو بمن بر
از امروز فرمان تست چو (اُردو) دیکھو پامزو اور پاپانچ

پای موز اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ نوعی از کبوتر باشد **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم بدون تحتانی سوم (پاموز) بر زبان دارند و این قسم کبوتر پای دراز بر پا دارد کہ موزہ را ماند و نتیجہ پایش از کثرت پر پا بنظر نیاید ہای ہوز حذف شدہ پاموز باقی ماند (اُردو) پاموز بقول آصفیہ اردو ایک قسم کبوتر کی جن کے پنجے موزون کی طرح پرون سے ڈھکے ہوتے ہین **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ یہہ فارسی زبان کا لفظ ہے جسکو صاحب آصفیہ نے تسامحاً اردو کہا ہے ۔

پایین اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بکسر پای تحتانی و سکون نون (۱) بمعنی زیر و تحت و (۲) کم قیمت و محتقر **مؤلف** عرض کند کہ مخفف پائین است کہ می آید بحذف یک یا و معنی دوم مجاز آن و لیکن بدون سند استعمال ببرد و معنی را تسلیم نہ کنیم از ینکہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین زباندان و اہل زبان از ین لغت مخففہ ساکت (اُردو) (۱) دیکھو پائین (۲) کم قیمت ۔

پاینداز اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ ہمان پاانداز کہ بالا مذکور شد **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ آن بحذف الف چہارم کہ اصل این (پای انداز) بود (اُردو) دیکھو پاانداز ۔

پایندان اصطلاح - بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و جامع و سراج بفتح ثالث و دال ابجد بالف کشیدہ بر وزن آصفہان (۱) صف نعال و کفش باشد (منجیک ۵) ماہ را در محفل خورشید من چو جای اندر صف پایندان بود چو صاحب سروری این بیت را بمال منجیک نداند - صاحب ناصری گوید کہ جہانگیری این را پایند بہ موحدہ و سوم دانستہ - صاحب رشیدی ہم

نقلش برداشته گوید که صفّ نعال را پاپندان بموحّده
سوم ازان گویند که مردم درگاه کنند کفش و پاپندان
کفش انجا مقام کنند و پای بند شوند مولف
عرض کند که یکی از معاصرین عجم می فرماید و قولش
قرین قیاس است که اصل این پای بندان بود
بمعنی بند کننده پای که مردمان در صفّ نعال از
رفتار باز مانند و ایستاده یا نشسته کفش را از پا
دور کنند یا و بپاکنند موحّده حذف شده پاپندان باقی ماند
(اردو) وه مقام جہان جوتیان چھوڑتے ہین
اور پہنتے ہین۔ مذکر۔

(۳) پاپندان۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری
و ناصری و رشیدی و جامع و سراج بمعنی ضامن
و کفیل (مولوی معنوی سه) وی همی گفتی که پاپندان
شدم چو که بود تا فتح و نصرت و سپهدم چو هر که پاپندان
و شد وصل یار چو او چه ترسد از شکست کارزار چو
(ابن یاوس) مشتری صد سال دیگر در بقا چو
گشته پاپندان مجدالدین علیست چو (موید الدین
سه) رزق را دست تو پاپندان شد چو ظلم را کلک
تو پاپندان باد چو صاحب رشیدی بحوالهٔ سامانی
صراحت مزید کند که ضامن را ازان (پاپندان)
بموحّده سوم گویند که کفالت پابند ضامن و مضمون عنه
هر دو باشند۔ صاحب موید گوید که معنی بالا گوید که بیجا
است که بنا زیش ضامن خوانند مولف عرض
کند که درینجا هم اصل این پای بند است و موحّده
حذف شد و الف و نون زائدتان در آخرش آوردند ضامن
و کفیل پابند ضمانت و کفالت است ازینجاست
که او را بدین اسم موسوم کردند (اردو) ضامن
کفیل۔ ضمانت دار۔

(۴) پاپندان۔ بقول برهان و ناصری بمعنی میانجی
کننده۔ خان آرزو در سراج این معنی و معنی ضمان
را واحد دانند مولف عرض کند که در معنی میانجی
و ضمان فرق است۔ میانجی قاصد را گویند و ضمان
ضامن و کفیل را پس این را مبدل پاپندان
دانیم که موحّده اول گذشت چنانکه تب و تپ

وصراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم (اُردو) دیکھو ہٹک
(۴) پایندان ۔ بقول برہان وجہانگیری وناصری
وجامع بمعنی رہن وگرو (حکیم نزاری قہستانی ہ) ای
پسر وام خواہ روز پسین ٭ جان ستاند برہن وپایندانم
صاحب رشیدی بحوالہ سامانی گوید کہ بمعنی مرہون نیز
آوردہ اند وحق آنست کہ در جمیع ابیات معنی کفیل
وضامن درست می آید وحاجت بمعانی دیگر نیست
فرماید کہ در نسخ معتبرۂ مثنوی مولوی پایندان بپایند شد
نہ بہ بای موحدہ وازمردم معتبرہ نیز چنین شنیدہ شد
کہ جہانگیری گفتہ وتخطیہ سامانی محض بقیاس است
خان آرزو در سراج بذکر این گوید کہ بعضی بمعنی مرہون
نوشتہ اند وانیہمہ رائج بمعنی میانجی گری است **مولف**
عرض کند الحق در شعر بالا پایندان بمعنی کفالت
بہتر از رہن است ولیکن باعتبار ناصری وجامع
کہ اہل زبانند استعمال این بمعنی رہن وگرو ہم درست
دانیم کہ مجاز معنی دوم است (اُردو) رہن ۔ دیکھو
بندھک سولھویں معنے ۔ کفالت ۔ مونث ضمانی

(۶) پایندان ۔ بقول برہان بمعنی در قید وبند
کسی بودن ۔ خان آرزو در سراج بذکر این گوید کہ
انیہمہ رائج بمعنی میانجی گری است **مولف**
عرض کند کہ اصل این ہم پای بندان است
مزید علیہ پای بند و پای بند مزید علیہ پابند چنین
معنی بیان کردۂ برہان بشکل مصدر درست نیست
ومعنی این پابند است وبس (اُردو) دیکھو پابند

(الف) **پایندانی** | اصطلاح ۔ الف بقول
(ب) **پایندانی کردن** | انند بحوالہ فرہنگ
بمعنی ضمانت وکفالت و(ب) بمعنی ضمانت
وکفالت کردن وکفیل شدن صاحب موید نسبت
الف متفق با انند **مولف** عرض کند کہ بزیادت
یای مصدر نیست بر لفظ پایندان کہ بمعنی ضامن
گذشت مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین
عجم بزبان ندارند (اُردو) (الف) ضمانت ۔
کفالت ۔ مونث (ب) ضامن ہونا ۔ کفیل ہونا ۔

(الف) **پاینگان** | اصطلاح ۔ الف بقول

(ب) پایندگی سروری و مؤید دانند چیز پایندگی

(ج) پایندن باقی باشد و فانی نشود چون

(د) پاینده بہشت و دوزخ و عرش و کرسی

و امثال آنہا (شیخ نظامی ره) پیش وجود همه آیندگان

بیش بقای همه پایندگان * **مؤلف** عرض کند

که جمع (د) است بقاعدهٔ فارسی و (ب) حاصل بالمصدر

از پایندن (ظهوری ره) خضر و قسم محرم از عشق تو

در پایندگی است * منت بهر لحظه مردن و غنیمت

بر زندگی است * و (ج) بقول انند بحوالهٔ فرهنگ

فرهنگ بمعنی توقف نمودن **مؤلف** عرض کند که این

مرکب از پاییدن است بحذف یای تحتانی و موافق

قیاس ولیکن محققین مصادر این را ترک کرده اند

اگر سند استعمال بدست آید مستعمل دانیم - حالا

مصدر لیست متروک - صاحب برہان نسبت (د)

گوید که بر وزن سازنده (۱) بمعنی همیشه و پاینده

و دائم و باقی و مدام و هر چیز که فانی نشود مثل بہشت

و دوزخ و امثال آن و (الف) جمع این و (۲)

کسی را نیز گویند که چیزی را در نظر داشته باشد و

چشم از آن بر ندارد - صاحبان سروری و ناصری

و مؤید و سراج بمعنی اول قانع (سعدی ره)

بسی بر سر خلق پاینده دار * بتوفیق طاعت ستا

دلش زنده دار * (ناصر علی ره) خوشی های دنیا

چو پاینده نیست * به بیهوده دل نهادن چه شاید

نیست * خان آرزو در سراج نسبت معنی (ج) هم

گوید که غالب که این تصحیف پاینده بیای موحده

است **مؤلف** عرض کند که بمعنی اول اسم فاعل

مصدر پاییدن است که می آید و بمعنی دوم مجاز

آن و هیچ تعلق با پاییدن ندارد چنانکه خان آرزو

خیال کرده **(اردو)** (الف) ہمیشہ رہنے والے

(ب) ہمیشگی - پایندگی - مؤنث (ج) توقف کرنا

(د) (۱) ہمیشہ رہنے والا (۲) وہ شخص جو کسی

چیز پر آنکھ لگا بیٹھا ہوا اور اس پر سے آنکھ نہ ہٹائے

پای نسب اصطلاح - بقول بحر (۱) بمعنی تو

آبا و اجداد و آن عبارت از درستی نسب باشد و

(۲) بمعنی شرمنده و (۳) بی رونق - صاحبان مؤید
و اننده بر معنی اول قانعه مؤلف عرض کند که معنی
اول موافق قیاس ما است که پای بمعنی پایه و بنیاد
آمده و نسبت ثانی و دوم و سوم که با قیاس تعلقی کم دارد
مشتاق سخن استعمال می باشیم که محققین اهل زبان
و معاصرین عجم ازین معنی سکوت ورزیده اند (اردو)
(۱) آبا و اجداد کی قوت یعنی نسب کی قوت (۲)
شرمنده (۳) بے رونق -

پای نظر در گل فرو رفتن | مصدر اصطلاحی
بقول بحر (۱) فریفته شدن و شیفته و عاشق کسی
گشتن مؤلف عرض کند که (۲) معنی این محو نظاره
شدن است و این کنایه باشد و معنی اول مجاز معنی
(اردو) (۱) فریفته اور عاشق ہونا (۲) محو نظاره ہونا

پای نهادن بچیزی | مصدر اصطلاحی -
بهار ذکر این کرده و بر مصرعهٔ قانع - صاحبان انند و
غیاث (پای نهادن بچیزی) را کنایه از ترک
کردن آن چیز گفته اند مؤلف عرض کند که مزید علیه
همان (پا نهادن بچیزی) است که بجایش گذشت
(اردو) دیکھو پا نهادن بچیزی -

پاپی | اصطلاح - بقول اننده بحوالهٔ فرهنگ
فرنگ یکی گشتنی و ماندن بمعنی سفاهت و فرومایگی -
مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین ازین ساکت
معاصرین عجم هم زبان ندارند بدون سند استعمال
این را تسلیم نکنیم (اردو) سبکی کمینگی

(الف) **پای و پر** | اصطلاح - بقول بهار انند
بحر و جهانگیری و سروری و مؤید و رشیدی و سراج
پر و بال با هم دیگر بمعنی تاب و طاقت و قدرت و
توانائی (فردوسی ع) ستوه آن که سازد دو شش
زال زر که ندارد همی جنگ را پای و پر نا شود
عرض کند که ازهمین سند مصدر ------

(ب) **پای و پر داشتن** | بمعنی طاقت و توانائی
داشتن پیدا است و موافق قیاس - صاحبان
بهار عجم و رشیدی و (جهانگیری و ملحقات) ذکر این
کرده اند (اردو) (الف) طاقت - قدرت - توانائی

مونث - (ب) طاقت توانائی رکھنا۔ طاقتور ہونا

پای وجود در گل اجل رفتن | مصدر اصطلاحی - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی مردن - مولف عرض کند کہ کنایہ باشد و موافق قیاس (اردو) مرنا - فوت ہونا -

پاپون | بقول برہان و سروری وجامع بروزن فارون بمعنی پیرایہ وآرایش وزیور - صاحبان جہانگیری و رشیدی بہ پیرایہ قانع - خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید کہ لیکن صحیح بدیون است بمعنی نوعی از حریر کہ می آید مولف عرض کند کہ ہیچ تعلق با بدیون ندارد و این بنفسہ اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) پیرایہ - بقول آصفیہ - فارسی - مذکر - زیور - آرایش - زینت -

پای وند | اصطلاح - بقول برہان و رشیدی و سروری و مؤید بمعنی پای بند است مولف عرض کند کہ مبدل آن چنانکہ آب و آو (اردو) دیکھو پای بند -

پاپولین | اصطلاح - بقول صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی مکان مولف عرض کند کہ حقیقت این بہ (پاولون) بیان کردہ ایم چیزی نیست کہ این مفرس است از لغت انگلیسی زبان (اردو) دیکھو پاولون

پایہ | اصطلاح - بقول برہان وجہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و مؤید وجامع و بہار بروزن سایہ (۱) بمعنی قدر و مرتبہ (انوری ؎) بہ پایۂ تو پای توہّم نسپردہ ٭ بہ دامن تو دست معانی نرسیدہ ٭ (امیر خسرو ؎) سر افسروران سلطان آفاق ٭ بپا پایہ سریر عرش ہم ساق ٭ (سعدی ؎) دریغ آدم با چنین مایہ ٭ کہ بینم ترا در چنین پایہ ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ بمجاز بمعنی اعلی باشد مولف عرض کند کہ این مرکب است از پای و ہای نسبت و معنی لفظی این منسوب بہ پای و کنایہ از قدر و مرتبہ و چنانکہ بلند پایہ (اردو) پایہ - بقول آصفیہ - فارسی

مذکر - رتبہ - درجہ -

(۲) پایہ - بقول برہان وجہانگیری وناصری و رشیدی وموید وجامع بمعنی بنای عمارت (سعدی ؎) اوّل اندیشہ انگہی گفتار * پایہ پیش آمدست و پس دیوار * صاحب سروری بہ سند ہمین شعر سعدی بمعنی ستون گفتہ - صاحب رشیدی صراحت مزید کند کہ بر ستون نیز اطلاق کنند بسبیل مجاز - خان آرزو در سراج بمعنی اصل گفتہ مولّف عرض کند کہ معنی لفظی این منسوب بہ پاو کنایہ باشد از بنای عمارت وستون را پایہ گفتن ہم من حیث درست است کہ آنہم زیر سقف مکان پایہ باشد (اُردو) پایہ کہہ سکتے ہین - اسم مذکر - بنای عمارت - نیو - صاحب آصفیہ نے پایہ بمعنی ستون کو ترک فرمایا ہے ورحالیکہ اردو مین مستعمل ہے جیسے اس کام کا پایہ پڑگیا " آپ ہی نے پایہ کے ذیل مین کھم - تھم کا ذکر فرمایا ہے -

(۴) پایہ - بقول برہان وجہانگیری و سروری

وموید وجامع بمعنی زینہ ونردبان (ابن یمین ؎) چون بند بر پایۂ منبر ز بہر وعظ پای * آنکہ چون گرو بیان دارد بعصمت اشتہا * صاحب ناصری گوید کہ ہر چہ بترتیب بنا کنند - صاحب رشیدی گوید کہ ہر مرتبہ از زینہ ومنبر و پلہ ودرجۂ نردبان خان آرزو در سراج گوید کہ ہمین اصل است یعنی درجۂ نردبان وامثال آن مولّف عرض کند کہ اینمعنی ہم مجاز است کہ معنی حقیقی این منسوب بہ پاست وازینکہ زینہ با پای نسبت دارد - فارسیان آن را بپایہ موسوم کردند وخصوصیت یک پایۂ زینہ ومنبر ندارد بلکہ مجموعۂ زینہ را ہم فارسیان پایہ گویند چنانکہ پایۂ بام بزبان معاصرین عجم است وتعریف صاحب ناصری بہتر از دیگر ہمہ محققین باشد (اُردو) پایہ - بقول آصفیہ - فارسی - پاکھا - زینہ - سیڑھی - قدمچہ - تھم - کھم - مذکر -

(۳) پایہ - بقول برہان وناصری ورشیدی و جامع بمعنی پایاب (حکیم فرالاوی ؎) جودی

چنان رفیع ارکان ٭ عمان چنان شگرف مایہ ٭
از گریہ وآہ آتشینم ٭ گاہی سرہ است وگاہ پایہ ٭
خان آرزو در سراج گوید کہ بدینمعنی مرکّب است
از پای معروف وہای نسبت یعنی جائیکہ پای
بدان رسد ومقابل آن سرہ است بمعنی غرقاب
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو)
دیکھو پایاب -

(۵) پایہ - بقول برہان بمعنی باریدن باران -
صاحبان جہانگیری وسروری وجامع وسراج
گویند کہ فرو ریختن باران دریکجا (حکیم آذری ے)
سنگ بسیار ریخت بر یاران ٭ ہمچو ژالہ زپایۂ
باران ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مقصود محققین
فرو ریختگی باران است دریکجا بمعنی کثرت وزورش
چنانکہ برراہ ہا جوی پایاب روان شود وباعتبار
سروری وجامع کہ محققین اہل زبانند این را تسلیم
کنیم ومن وجہ از سند آذری ہم ہمین معنی پیدا است
مجاز معنی چہارم دانیم (اُردو) بارش کی کثرت
مؤنث - اور زور جس سے سڑکوں پر پایاب
ندیاں بہیں -

(۶) پایہ - بقول برہان وجہانگیری وسروری
وجامع بمعنی ضائع وزبون (مولوی معنوی ے)
جوہر است انسان وچرخ او را عرض ٭ جملہ
فرع وپایہ اند او وغرض ٭ خان آرزو در سراج
بذکر اینمعنی گوید کہ در کلام مولوی معنوی کہ بالا مذکور
شد معنی زینہ بی تکلّف درست می شود وغایتش
در لفظ عرض اندک تکلیف باید نمود **مؤلف** عرض
کند کہ قول سروری وجامع کہ از اہل زبانند برای
اینمعنی اعتنا را شاید - شک نیست کہ سند بالا بہ
دو معنی شامل (اُردو) ضائع - بقول آصفیہ -
ارکارت - نکمّا - رائیگان - بے سود - بر تہا -

(۷) پایہ - بقول برہان بلغت اہل گیلان بمعنی
چوب تادیب استاد ومعلّم وآقای تحصیل دار - صاحبان
جہانگیری وسروری ورشیدی بمجرّد چوب قانع
(ہیر قلی میلی درہجو یکی از بزرگان ے) شنیدن

ازتو خوشست این عتاب بامزہ را ؎ کہ باربار پایہ
وزن پیلہ خلل پایندہ را ؎ خان آرزو در سراج
بابرہان متفق **مؤلف** عرض کند کہ چوب باریک
یا چوب بر پای می زنند ازینجا ست کہ این را بپا
موسوم کردند کہ بمعنی حقیقی منسوب بپا است تعجب
محققین بر تخصیص برہان وخان آرزو فائق (اُردو)
وہ باریک باریک لکڑی یا بید جس سے استاد
شاگردوں کو سزا دیتے ہیں۔ مونث۔ **مؤلف**
(۸) پایہ۔ بقول رشیدی بمعنی فرع ہر چیز
عرض کند کہ بدون سند استعمال این معنی را بمجرد
قول رشیدی تسلیم نکنیم کہ دیگر ہمہ محققین ازین
ساکت اند عجب نیست کہ رشیدی از پایۂ نردبان
این معنی را پیدا کردہ است (اُردو) فرع۔ بقول
آصفیہ مونث۔ شاخ۔ ٹہنی۔

(الف) پایہ بخود پیچیدن | مصادر اصطلاحی
(ب) پایہ بہ خود پیچیدن | بقول انند منزلت
و بمعنی بخود قرار دادن (قدسی ــہ) لکن اینقدر
موشگافی چو شانہ ؎ ہمچنین اینقدر پایہ بہ خود پیچو منبر گ
صاحبان بحر و وارستہ ذکر (ب) کردہ اند **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس است بلحاظ معنی اول
پایہ (اُردو) اپنی عزت اور اپنا مرتبہ قرار دینا۔

پایہ بپایہ | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرنگ بمعنی مرتبہ بمرتبہ **مؤلف** عرض کند کہ
قیاس میخواہد کہ (پایہ بپایہ) را بمعنی گیریم چنانکہ
فارسیان معاصر گویند" او پایہ بپایہ بدین مرتبہ
رسیدہ است" یعنی بتدریج ولیکن استعمال
(پایہ پایہ) ہم خلاف محاورہ نیست بعض معاصرین عجم
تسلیم کنند (اُردو) درجہ بدرجہ۔ بتدریج کہہ سکتے ہیں

پایۂ حوض | اصطلاح۔ بقول برہان ورشیدی
بفتح حای بی نقطہ و سکون واو و ضاد نقطہ دار
کنایہ از پای سوائی و بدنامی (نظامی ــہ)
بشب زان حوض پایہ ہیچ نگذشت ؎ ہمہ شب
گرد پای حوض می گشت ؎ (خاقانی ــہ) پای کسیہ
بوسہ گرد پایۂ حوض ؎ پس گشتم تو دل در پای نگرید

صاحب بحر گوید کہ مرادف (پای حوض) است که گذشت مؤلف عرض کند کہ صراحت ماخذ (پای حوض) ہمدرانجا کردہ ایم وہمان ماخذ این است کہ معنی لفظی پایۂ حوض ہم بمعنی تہ حوض باشد (اُردو) دیکھو پای حوض۔

پایہ دادن مصدر اصطلاحی بمعنی مرتبت دادن و رتبہ عطا کردن مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی اوّل پایہ و موافق قیاس (ظہوری ۔) گر بلند یہای عشق اینست خواہد پایہ داد ٭ عرش را و بنا یہ کوتاہی دیوارہا ٭ (ولہ ۔) پایہ رساند رتبۂ افتادگی بہم ٭ ہمت بلند پایۂ معراج می دہند ٭ (اُردو) رتبہ عطا کرنا۔

(الف) **پایہ دار** اصطلاح۔ الف بقول (ب) **پایہ داشتن** برہان و بحر و بہار و مؤیّد بروزن مایہ دار۔ صاحب قدر و منزلت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی و (ب) مصدر آن (ظہوری ۔) نداشت دایۂ منصور پایۂ پندار ٭ قضیہ بر گذر دگر بدار مفت منست ٭ (اُردو) صاحب مرتبہ۔ صاحب منزلت۔ ذی مرتبہ۔

پای ہر پردہ استعمال۔ بقول صاحبان انجمن و روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاجار بمعنی زیر ہر پردہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) ہر پردے کے نیچے۔

پایہ شمار اصطلاح۔ بمعنی مرتبہ دان مرادف پایہ شناس (عرفی ۔) اگر بقصر جلالش روند پایہ شمار ٭ کہ نیم پایہ بوزران شمار سبع شدادہ ٭ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است متعلق بمعنی اوّل پایہ۔ اسم فاعل ترکیبی است (اُردو) مرتبہ پہچاننے والا۔ مرتبہ شناس۔

پایہ شناس اصطلاح۔ بقول بہار و آنند بمعنی مرتبہ شناس مؤلف عرض کند کہ مرادف پایہ شمار کہ گذشت معاصرین عجم بر زبان ندارند موافق قیاس است (اُردو) مرتبہ شناس اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو صاحب بصیرت ہو۔

اور ہر شخص کا رتبہ اور درجہ جانتا ہو۔

پایہ گاہ | اصطلاح۔ بقول مؤید مرادف ہمان پائگاہ کہ گذشت و پایگہ کہ می آید **مؤلف** عرض کند کہ ہمین اصل است و رسم الخط متقاضی آنست کہ این را بحذف ہای ہوز چہارم پایہ گاہ نویسیم و (پایگہ) مخفف پائگاہ بحذف الف (**اُردو**) دیکھو پائگاہ اور پایگہ۔

پاییدن | بقول برہان و ناصری بروزن سائیدن بمعنی (۱) در نظر داشتن و (۲) چشم بر نداشتن و (۳) ہمیشہ و پیوستہ و جاوید و مدام بودن۔ وارستہ فرماید کہ (۴) جستجو کردن۔ صاحب بحر بذکر ہر چہار معنی بالا گوید کہ بمعنی (۵) ایستادن ہم و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این پاید۔ صاحب موارد معنی سوم را ترک کرد کہ اصل است و ترکیب این مصدر از ہمان پای متعلق است کہ بمعنی ہمیشگی گذشت فارسیان یای معروف و علامت مصدر (ن) بران زیادہ کردہ مصدری ساختہ اند و دیگر ہمہ معانی مجاز معنی سوم است (سعدی ۵۸) زہی زمانہ ناپائدار

وعہد شکن ؛ چہ دوستی است کہ با دوستان نمی پائی (مومن استرابادی ۵۸) دل من گم نشد جائیکہ نتواند شدن پیدا ؛ دلی جائیکہ گم شد کشتن و پائیدنی دارد ؛ (**اُردو**) (۱) نظر میں رکھنا (۲) آنکھ نہ اٹھانا۔ محو ہونا (۳) ہمیشہ رہنا (۴) جستجو کرنا (۵) کھڑا رہنا۔

پائیدن کیش | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بکسر کاف تازی نام جائی است **مؤلف** عرض کند کہ ازین اجمال بیان بہتر بود ترک کند دیگر ہمہ محققین لغات فرس ازین ساکت۔ معاصرین عجم ازین بی خبر (**اُردو**) پائیدن کیش ایک مقام کا نام جس کا احوال مزید معلوم نہ ہو سکا۔ مذکر

پائیز | اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ناصری بروزن فالیز (۱) فصل خزان و ایام برگ ریزان و (۲) کنایہ از ایام پیری ہم و بزای فارسی ہم آمدہ (شاعر لہ) گل رفت و لا بباد پائیز گو

خشک شود این زمان گیا نیز؛ صاحبان سروری
ورشیدی بمعنی اوّل قانع - خان آرزو در سراج
گوید که پائز (به یک تحتانی بجایش گذشت) مخفف
این و نسبت معنی اوّل فرماید که غلط است بلکه
خریف را گویند و آن مدّت ماندن آفتاب بود در
میزان و عقرب و قوس چنانکه روزمرّه گواه است
و قوسی نیز تصریح کرده چنانکه پائیز در صفاهان گذرانیدیم
یعنی موسم خریف در آنجا بسر بردیم و تحقیق آنست
که چنانکه اوّل ربیع را بهار گویند اوّل خریف را
پائز گویند و بمجاز سه ماه مذکور را هم صاحب روزنامه
بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار بذکر معنی
موسم خزان گوید که (۳) بمعنی حصّهٔ پائین خانه - صاحب
رهنما بمعنی سوم قانع بدین صراحت که مطلقاً بمعنی
زیر است **مولف** عرض کند که بمعنی اوّل مبدّل
(پاریز) است که بجایش گذشت موحّده بدل شد
به بای فارسی چنانکه تب و تپ و یک رای مهمله
حذف و رای دوم بدل شد به تحتانی چنانکه [illegible]
دلی آسوده بلحاظ ماخذ اصل معنی این موسم خزانست
چنانکه محقّقین اوّل الذکر نوشته اند و معنی دوم مجاز آن
و بمعنی سوم مبدّل پائین که می آید و سند اوّل تبدیل
نون به زای هوّز همین یک مثال است و تعمیم معنی
سوم بیان کردهٔ رهنما درست است (اُردو)
(۱) دیکھو پاریز کے پہلے معنے (۲) بڑھاپا - ایام پیری
مذکر (۳) نیچے -

پائیزه اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ فرهنگ
وصّاف حکمی باشد که ملوک بشخصی دهند و او هر جا که
رود همه اطاعتش کنند **مولف** عرض کند که
مزید علیه همان (پائزه) که بمعنی اوّلش گذشت
یک تحتانی درین زائد است چنانکه بست و بیست
(اُردو) دیکھو پائزه کے پہلے معنے -

پائی کار اصطلاح - بقول انند همان پاکار
که گذشت **مولف** عرض کند که پایکار بزیادت
تحتانی بر (پاکار) بجایش گذشت و آنچه درینجا
بزیادت دو تحتانی نقل کرده است تسامح صاحب

اشندھی نماید دیگر ہیچ معاصرین عجم وہمہ محققین ازین ساکت (اُردو) دیکھو پاکار اور پایکار۔

پائین اصطلاح - بقول سروری بمعنی زیر باشد ضدّ بالا (شیخ نظامی ؒ) سہیل سمین گفتا ندرومی ٭ بیازی بود در پائین سروی ٭ صاحب مؤید گوید کہ ہمان پایان کہ گذشت ۔ صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم با سروری متفق **مؤلّف** عرض کند کہ شک نیست کہ این مرکب از پای و (یاء و النون) است کہ افادۂ معنی نسبت کند) بمعنی منسوب بہ پا ولیکن معنی این مخصوص است برای زیر (اُردو) نیچے - پائین بھی کہہ سکتے ہین - صاحب آصفیہ نے (پائین باغ) کا ذکر کیا ہے یعنی قلعہ کے نیچے کا باغ -

پائین پرستی اصطلاح - بقول برہان و (جہانگیری) و (رشیدی) و (ہفت) و (لطائف) و (مؤید) و (اندراج) در لطائف) و بہار و بحر و اننددو مؤید کنایہ از اطاعت و بندگی و خدمتگاری (حکیم فردوسی ؒ) بدرگاه نخسرو خرامش کنیم ٭ بپا پائین پرستش رامش کنیم ٭ (میر خسرو ؒ) ندارم شرم ازین خورشید نوشاد ٭ کسی پائین پرستی چیزی را یاد ٭ **مؤلّف** عرض کند کہ درین اصطلاح از پائین قدم مراد است و پرستش قدم کنایہ باشد از قدم بوسی و مراد از خدمت گاری و اطاعت و بندگی (اُردو) اطاعت - بندگی - خدمت گاری - مؤنث -

پائین گاه اصطلاح - بقول بہار و اننددو

پائین گہ طرف پایان کہ مقابل بالین باشد **مؤلّف** عرض کند کہ مقام طرف پای و موافق قیاس است (میر خسرو ؒ) کنم صد سال اگر خدمت و گر دیر ٭ شوم صد پایہ از پائینگہت زیر ٭ مخفی مباد کہ گاه و مخففش گہ ہر دو یکی است (اُردو) پائنتی - بقول آصفیہ پلنگ کا وہ حصہ جس طرف پاؤن پھیلا ئے جاتے ہین سرہانے کے خلاف **مؤلّف** عرض کرتا ہے کہ پلنگ کی تخصیص نہین - پاؤن کی جانب کو پائینتی کہتے ہین - مؤنث -

بای فارسی با بای فارسی

(الف) پتپک (الف) بقول برہان و ناصری

(ب) پتپنک بکسر اوّل بر وزن خشتنک (۱) خوشۂ کوچک از خرما و انگور باشد و (۲) پارۂ خوشہ ہم۔ صاحب سروری بمعنی دوم قانع و فرماید کہ در شرفنامہ بہر دو بای تازی ہم آمدہ۔ صاحب مؤید ہم بمعنی دوم قناعت کردہ و بکاف عربی و فارسی ہر دو آوردہ۔ صاحب جامع ہم از معنی اوّل ساکت و بکاف عربی آوردہ **مولّف** عرض کند کہ این مبدّل بتبک است کہ بہر دو موحّدہ و کاف تصغیر گذشت و ما ہمدر آنجا اشارۂ این کردہ ایم و اگر با کاف فارسی سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ (ب) مبدّل (الف) باشد چنانکہ گند و گنگ بمعنی دوم اصل است و معنی اوّل مجاز ش (اُردو) (۱) دیکھو بتبک (۲) خوشۂ انگور یا خرما کا حصّہ نکڑ۔

پپرہ بقول برہان بفتح اوّل و ثانی و رای بی نقطہ بلغت زند و پازند پیر را گویند در مقابل جوان صاحب ناصری گوید کہ پیرہ بہ تحتانی دوم ہم گفتہ اند و محتمل کہ پپرہ را برہان پیرہ خواندہ باشد چہ پیرہ بجوان معروف و پیرہ بہ تحتانی دوم بمعنی مرشد نیز **مولّف** عرض کند کہ از ینکہ دیگری از محققین با صاحب برہان نیست و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند و سند استعمال ہم پیش نشد ما با صاحب ناصری اتّفاق داریم کہ تصحیف کتابت از برہان راہ یافتہ باشد و آنچہ بہ تحتانی دوم می آید اصل باشد (اُردو) دیکھو پیرہ۔ بڈھا۔ مذکّر۔

(الف) پپریشد (الف) بقول صاحب برہان

(ب) پپریشیدن و ناصری و انند بر وزن اندیشید پریشان و پراگندہ ساز و چہ پپریشیدن بمعنی پریشان و پراگندہ کردن آمدہ **مولّف** عرض کند کہ درین لغت تسامح برہان دانستیم کہ موحّدۂ اوّل را بابای فارسی نوشت ولیکن صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است با او ست۔ موحّدہ بہ بای فارسی بدل میشود چنانکہ تب و تپ و جا دارد کہ (الف) را مبدّل بپریشد دانیم کہ بموحّدۂ اوّل گذشت۔ صاحب بحر (ب) را

قائم کرده بعد طبع خط بر وی کشیده است و صاحب
موارد (ب) را بمعنی پریشان و پراگنده کردن نوشته
باشارهٔ برهان (الف) را مصادر ع آن گفته و صاحب
مؤید این را ترک کرده بخیال ما پریشیدن که می آید
اصل است و پرپشیدن مزید علیه آن بزیادت موحده
ورا اولش و (ب) مبدل آن به تبدیل موحده با بای
فارسی - اگر صاحب ناصری که محقق اهل زبانست
با برهان همزبان می بود ما این را تصحیف می دانستیم
وحالا چارهٔ جز این نیست که این را صحیح و مستعمل
دانیم (اردو) دیکھو پریشیدن -

پلپس | بقول برهان وجهانگیری ورشیدی
بفتح اول وسکون ثانی ولام مضموم بسین بی نقطه
زده ترتیبی که از نان خشک و روغن و دوشاب
سازند و بعضی گویند اشکنه (اسحاق اطعمه)
مراد رشته همین قلیه است و در دل اوست ؎
ولی چه سود که بست او چو پلپس از دل و در ؎
صاحب سروری صراحت مزید کند که بفتح اول
در تحفة السعادت طعامی باشد بغایت سهل اما
معنی اول اصح است چه هم او گوید (ب)
وگر پر دل پلپس از آنمیان ؎ بشد در پس نان
خشکی نهان ؎ صاحب ناصری می فرماید که اشکنه
نان خورشی است که از روغن و پیاز و آب و نان
خشک سازند - خان آرزو در سراج گوید که به بای
تازی هم آمده و اغلب که بای تازی تصحیف است
مؤلف عرض کند که بتحقیق ما که (بلپس) با هردو
بای تازی گذشت آن اصل است و این
مبدلش که هر موحده بدل شد به بای فارسی
چنانکه اسب واسپ (اردو) دیکھو بلپس -

پلپیا | بقول برهان وناصری ومؤید وانند با بای فارسی بروزن مه سیا بلغت زند و پازند
جامه وقبا را گویند **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) جامه-
مذکر- قبا- مونث -

بای فارسی بافوقانی

پت بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی (۱) آہاری باشد کہ بر کاغذ وجامہ دہند و (۲) پشم نرمی را نیز گویند کہ از بن موی بز برویدو آنرا بشانہ برآورند وازان شال ببافند وکلاہ نمد وکپنک وامثال آن بمالند و (۳) ہر چیز یکہ آن نرمی داشتہ باشد۔ صاحبان جہانگیری ورشیدی وسروری وناصری وجامع بر معنی اوّل ودوم قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل ودوم می فرماید کہ (۴) تحقیق آنست کہ بمعنی شوربا ست چہ اہند او در ہندی بمعنی شوربائی آمدہ کہ بیمار را دہند بلکہ طعام بیمار را پت خوانند وانچہ بہ بای موحّدہ گذشت مخصوص برنج است بخلاف این **مولّف** عرض کند کہ ما این را بمعنی مبدّل بت دانیم کہ بموحّدہ اوّل گذشت چنانکہ اسب واسپ وبمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان ومعنی سوم مجاز آن ومعنی چہارم قائم کردہ خان آرزو بی بنیاد است تسلیمش نکنیم کہ معاصرین عجم ہم ازان انکار کنند ومحقّقین اہل زبان ہم ازان ساکت (**اُردو**) (۱) دیکھو بت کے پہلے معنے (۲) نرم پشم۔ موٴنث (۳) ہر نرم چیز۔ موٴنث (۴) شوربا۔ مذکّر۔

پتارہ بقول برہان وسروری وناصری ورشیدی وجامع بروزن شرارہ غرواشہ را گویند وآن دست افزاریست جولاہگان را مانند جاروب کہ باآن آب بر جامہ کہ می بافند پاشند۔ صاحب جہانگیری می فرماید کہ این را اغرواش وغرواشہ نیز خوانند۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بعضی بموحّدہ گفتہ اند وہمین اصح است **مولّف** عرض کند کہ ما با خان آرزو اتّفاق داریم وصراحت ماخذ ہم درانجا کردہ ایم واین مبدّل آنست چنانکہ اسب واسپ (**اُردو**) دیکھو بتارہ۔

پتت بقول برہان وموٴیّد وجامع بکسر اوّل بروزن صفت بمعنی توبہ واستغفار۔ صاحب

ناصری گوید کہ لغت زند و پازند است (زرتشت بہرام ؎) پتت باید کہ باشد بوزن بانت ؎ پتت روشن کند روح وروانت ؎ و فرماید کہ این را پتفت نیز گفتہ اند۔ خان آرزو می فرماید کہ ظاہر این مخفف پتفت معلوم۔ صاحب سفرنگ بشرح ہمین فقرۂ پند نامۂ سکندر ذکر این کردہ **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است (اُردو) توبہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مونث۔ استغفار۔ ندامت انفعال۔ افسوس۔ پچھتاوا۔

پتخ | بقول برہان وجہانگیری وناصری ورشیدی وجامع وسراج بفتح اوّل وسکون ثانی و خای نقطہ دار (۱) مبہوت ومتحیّر وحیران و (۲) ابلہ را گویند **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است وبس (اُردو) (۱) مبہوت۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ حیران۔ بھوچکا۔ متحیّر۔ ہکّا بکّا (۲) دیکھو ابلہ۔

پتر | بقول برہان وجہانگیری وناصری وموّید وجامع بروزن شتر تنکہ طلا ونقرہ ومس وبرنج وامثال آن کہ دران اسما وطلسمات وتعویذ نقش کنند (حکیم خاقانی ؎) ہر حمائل کہ دران تعبیہ تعویذ زر است ؎ پا زرش دیک وز آہن پتر آمیختہ اند ؎ (ولہ ؎) چشم بد گر پتر آہن و تعویذ نگشت ؎ بند تعویذ بتر بید و پتر باز دہید ؎ صاحب رشیدی گوید کہ این ہندیست لیکن در شعر خاقانی تبر است و صاحب فرہنگ آنرا پتر خواندہ خان آرزو در سراج گوید کہ میتواند کہ توافق لسانین باشد **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و باتفاق ناصری و جامع کہ از اہل لسانند صحّت این لغت را کافی است (اُردو) چاندی یا سونے یا پیتل یا تانبے کا وہ پتّر جس پر اسما یا نقشہ یا تعویذی اعداد کندہ کرلیتے ہین۔ مذکر۔

پتفت بقول برہان و موئید و انند بفتح اوّل وثانی و سکون فا و فوقانی بمعنی پتپت باشد **مولف** عرض کند کہ بقول خان آرزو کہ بذیل پتپت گفتہ ہا نا این اصل است و پتپت مخففش و ہمین است اسم جامد فارسی (اُردو) دیکھو پتپت -

پتفوز بقول برہان بروزن سرودہ مرادف پتفوز و پتپوز - صاحب ناصری گوید کہ پدفوز و پدپوز ہم بہ ہمین معنی (حکیم ازرقی ؎) بند فولاد بر زبان باید ؛ آہو از سر شمر نہد پتفوز ؛ (ناصری ؎) دہان خشک دبرگرد پتفوز کفت ؛ زبان از دہان شستہ بیرون زدفت ؛ **مولف** عرض کند کہ صراحت ناخذ بہ پتپوز کردہ ایم و صراحت معانی بر پتفور و این مبدل آنست (اُردو) دیکھو پتپوز و پتفور -

پتک بقول برہان و ناصری و سراج و موئید بضم اوّل و سکون ثانی و کاف خایسک و چکش آہنگری و زرگری و امثال آن کہ بعربی مطراق خوانند (فردوسی ؎) بگردن برآورد گرز گران ؛ ہمی کوفت چون پتک آہنگران ؛ بہار گوید کہ از اہل زبان بتحقیق پیوستہ کہ این بزرگتر است و چکش کوچک ترش **مولف** عرض کند کہ ہمین اصل و اسم جامد فارسی زبان است و بَک کہ بموحدہ و کاف عربی گذشت مخفف و مبدل این (اُردو) دیکھو بک کے چوتھے معنے -

پتکم ہمان کہ ذکر این بر بتکم گذشت (اُردو) دیکھو بتکم -

پتکن بقول موئید بالکسر با کاف فارسی مفتوح و مکسور ہمان بتکن کہ گذشت بمعنی اوّل وثانی و بحوالۂ ادات گوید کہ با کاف فارسی است و فرماید کہ واو از اعراب ساکت است **مولف** عرض کند کہ اگر سند استعمال این پیش شود مبدل دانیم چنانکہ تب و تپ و دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین لغت ساکت اند (اُردو) دیکھو بتکن -

پتکیر بقول برہان و جہانگیری و ناصری و موئید بروزن کفگیر پرویزن و ماشورہ را گویند - صاحب

رشیدی می فرماید که (تنگبیر) را چنین خوانده باشند که بمعنی باریک پیر است واللہ اعلم - صاحب سروری صراحت کاف فارسی کرده - خان آرزو در سراج ذکر این و نقل قول رشیدی فرموده **مولف** عرض کند که این مرکب است از پت بمعنی اوّلش و گیر بمعنی خودش اسم فاعل ترکیبی است بمعنی اہار گیرنده یا شوربا گیرنده یا هر چیز نرم گیرنده که اینهمه بوسیلهٔ پرویزن حاصل میشوند (اُردو) دیکھو پرویزن -

پتل | بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثانی و سکون لام بوریا را گویند (و پتل بند) بوریا باف را گویند - **مولف** عرض کند که معاصرین عجم گویند که اسم جامد زند و پازند است (اُردو) دیکھو بوریا - مذکر -

(الف) **پتلاد** | بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالضم پتر پسر در که بدان در را بندند **مولف**
(ب) **پتلاده** | عرض کند که دیگر ہمه محققین ازین ساکت معاصرین عجم گویند که اسم جامد زند و پازند است و ہمان که بر پسکله گذشت و (الف) مخفف (ب) می نماید (اُردو) دیکھو پسکلہ -

پتل بند | اصطلاح - بقول انند بذیل پتل بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بوریا باف را گویند **مولف** عرض کند که پتل بمعنی بوریا گذشت و این را مرکب کرده اند با بند - اسم فاعل ترکیبی و موافق قیاس است (اُردو) بوریا باف یعنی بوریا بننے والا -

پتن | بقول بہار و انند به تحریک نام شهری از ہند که قماش خوب در ان بافند و در اصل پتّای ہندیست که تلفظ آن بر غیر ہند دشوار است **مولف** عرض کند که فارسیان تاے ہندی را ابتای تازی بدل کرده مفرّس کرده اند (باقر کاشی سه) نگه را پای لغزد در تماشای سرا پایش ز قماشی همچنین هرگز نیاید از پتن بیرون ز مخفی مباد که پتن بتاے ہندی در ہندی مطلق آبادی را گویند

ودر ہند نام اسمای شہر ہا بترکیب است چنانکہ (پاک پٹن) و (چینا پٹن) شہری را مجرد نام
پٹن نیست الّا اینکہ در مضافات دکن نام موضعی است کہ مستقر تعلقہ اوست (اُردو) پٹن۔
ہند کے ایک شہر کا نام ہے۔ غالباً پاک پٹن یا چینا پٹن ہوگا۔ جہاں قماش کا کام ہوتا ہے۔ مذکر۔

(الف) **پتنگ** | صاحبان برہان و ناصری و انند و جامع مشبہتا (ب) گویند کہ بکسر اوّل بروزن
(ب) **پتنگ** | دریچہ و منفذی را گویند کہ در خانہ با جہت روشنائی گذارند۔ صاحب
موید این را بہ کاف عربی قائم کردہ گوید کہ اصح بہ کاف فارسی است **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین
سوقیان عجم گویند کہ اصل این تنگ بود بہ کاف فارسی کہ دریچہ تنگی را می گفتند کہ در حصہ بالائی
دیوار برای روشنی و ہوا قائم می کردند و بزیادت موحّدہ بتنگ ہم می گفتند و پس ازان بہ تبدیل
موحّدہ بہ بای فارسی ہمچون اسپ و اسپ پتنگ می گویند و بکاف عربی اصلاً نیامدہ۔ ما می گوئیم کہ
اگر سند استعمال بکاف عربی بدست آید تو ہم گفت کہ (الف) مبدّل (ب) باشد چنانکہ کند و گند (اُردو)
روشندان۔ مذکر۔ دیکھو پاجنگ۔

پتنہ | بقول انند و ناصری بفتح بای پارسی و سکون تای منقوطہ و فتح نون و سکون ہا نام شہری است
بہند در ولایت بہار بر کنار رودی عظیم و اطرافش کشادہ سی ہزار باب خانہ عالی و دو طبقہ و سہ طبقہ
مرغوب دران ساختہ شدہ و چون عظیم الشان پسر بہادر شاہ بن عالمگیر آن شہر را آباد کرد بعظیم آباد
موسوم و مشہور است مردمش ہندوی و عیسوی و حاکمش انگلیس است **مؤلف** عرض کند کہ
متصل کلکتہ واقع است و عظیم آباد و پٹنہ بنامی ہندی نام دارد (اُردو) عظیم آباد و پٹنہ۔ مذکر۔

پتنی | بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع | بفتح اوّل و ثانی بروزن کفنی طبقی باشد از چوب کہ

بدان غلّه بیفشانند (اثیر الدین اومانی ـــ) بر سرازر وبس که زر تازه که تیر برگس نه، که پتّنی برد و سرش پتان ود سر هیزانست، که صاحب رشیدی گوید که همان پاتنی که بجایش گذشت - خان آرزو در سراج	گوید که مخفّف پاتنی است مولّف عرض کند که ما هم در انجا صراحت کرده ایم که این اصل است و آن مزید علیه این بزیادت الف (اردو) دیکھو پاتنی -

پتو | بقول برہان بفتح اوّل وضمّ ثانی (۱) نوعی از پشمینه بافته باشد وبفتح اوّل وثانی (۲) موضعی را گویند از کوه وغیر آن که پیوسته آفتاب دران بتابد ومقابل آنرا نسر خوانند و (۳) مخفّف پرتو ہم (فرالاوی ـــ) بتن بریکی زنده، از پتو، شب وروز بودی بسوی دبرد، صاحبان جہانگیری ورشیدی بر معنی اوّل قانع - صاحب ناصری بذکر ہر سه معنی گوید که بیای تازی نیز درست است وصاحب جامع بر معنی اوّل ودوم قانع - خان آرزو بذکر معنی اوّل گوید که پت بمعنی پشم وبن مو است وپشمینه که ازو بافند پتو نام دارد - مولّف عرض کند که بمعنی اوّل مرکّب است از پت ووادِ نسبت چنانکه ہند وہندو وبمعنی سوم مخفّف پرتو بحذف رای وبمعنی دوم مخفّف پرتو است که جائی که آفتاب مدام تابد آنرا پرتو گفتند مخفی مباد که پتو به موحّده بمعنی دوم گذشت وآن را مبدّل این دانیم ہمچون اسپ واسب (اردو) (۱) ایک پشمینه کا نام فارسی مین پتو ہے - مذکّر (۲) وہ مقام جہان رات نہو ہمیشه آفتاب دکھائی دے - مذکّر (۳) دیکھو پرتو -

پتواز | بقول برہان وسروری وجہانگیری و ناصری وجامع ورشیدی پرواز دو چوب بلندی که ہر دو را باندک فاصله از ہم در زمین فرو برند	ویک چوب دیگر بر بالای آن دو چوب بعرض بندند تا کبوتران ودیگر جانوران پرنده از شکاری و غیر شکاری بران نشینند وآنرا بعربی مسقط خوانند

(میر غروری ؎) و دریغ و درد که بختم نشد دلیل و
کنون ؛ قفس شکسته در رحم نشسته بر پتواز ؛ شمس
فخری ؎) ملاذ سیف و قلم خسرو ستاره حشم ؛ که
هست تعلق جهان را جناب او پتواز ؛ صاحب
رشیدی گوید که بموحده هم گذشت و بدال مهمله عوض

فوقانی هم می آید۔ خان آرزو در سراج پدواز را مبدل آن
گفته **مولف** عرض کند که ما به پتواز که بموحده گذشت
صراحت کرده ایم که این مبدل آنست حیف است
از محققین که شمس فخری را که بالا مذکور شد در انجا هم
نقل کرده اند (اردو) دیکھو پتواز۔

پتولہ بقول برہان و (جہانگیری در ملحقات) و ناصری و انند بفتح اول و لام و ثانی بواو رسیدہ بافتۂ ابریشمی منقش کار ہندوستان را گویند۔ خان آرزو در سراج می فرماید که این در ہندی بہ تای ہندی است و چون جامۂ مذکور مخصوص ہند است لفظ ہم شاید ہندی باشد و می تواند که مشترک بود در ہر دو زبان **مولف** عرض کند که ما این اسم را در ہند نشنیدیم اگر بقول خان آرزو در ہند ہمین اسم بتای ہندی باشد فارسیان آنرا مفرس کردہ اند بہ تبدیل تای ہندی بہ عربی۔ شک نیست این مفرس است (اردو) پٹولا۔ بقول خان آرزو ہندی۔ ایک ریشمی کپڑے کا نام ہے جس پر نقش و نگار ہوتا ہے۔ مذکر۔

پتوہ بقول انند و غیاث بالفتح نام نوعی از کشتی که از چوب سازند و فرماید که این لفظ ہندی است که کشتی خورد مثل ڈونگی باشد **مولف** عرض کند که در ہندی این لفظ یافته نمیشود اگر سند استعمال این در فارسی زبان بدست آید توانیم گفت که اسم جامد فارسی زبان باشد بمعنی کشتی مختصر۔ صاحبین ازین ساکت و دیگر محققین ہم مجرد قول غیاث و انند اعتبار را کافی نیست (اردو) ایک مختصر کشتی۔ صاحب آصفیہ نے ڈونگی پر فرمایا ہے۔ اسم مونث۔ وہ چھوٹی سی کشتی جو آمد و رفت کی ضرورت

اور اولے اودے حوائج کے واسطے بڑی کشتی کے ہمراہ یا جہاز کے ساتھ وقت بے وقت اترنے کے لیے بندھی رہتی ہے ۔

پتہ | بقول جہانگیری ور ملحقات با اوّل وثانی مفتوح نوعی از خنجر باشد و فرماید کہ این لغت ہندیست **مولف** عرض کند کہ ما این را در لغات ہندی نیافتیم ۔ بدون سند استعمال این را معتبر نمی دانیم (اُردو) خنجر ۔ مذکر ۔ دیکھو آینہ دست ۔

پتیارہ | بقول برہان وجہانگیری وناصری و رشیدی وجامع با یای حطی بر وزن ہموارہ (۱) بمعنی آفت وبلا وحادثۂ زمانہ (انوری ؎) چو لطفش آمد پتیارۂ زمانہ ہباست ٭ چو قہرش آمد اقبال آسمان ہدر است ٭ (ابوالفرج رونی ؎) بزور عدلش میزان ہای ظلم سبک ٭ بعون رایش پتیارہای دہر سلیم ٭ صاحب ناصری صراحت مزید کند کہ این در اصل (بدیارہ) بود یعنی زیت بدو زشت و مکروہ و درینصورت ہمہ معانی مناسب خواہد افتاد ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بعضی بتقدیم تحتانی بر فوقانی آوردہ اند وتحقیق بیای فارسی است چنانکہ در کتب معتبرۂ این فن ہست بقول قوسی بلا واستادان بمعانی کہ صاحب جہانگیری نوشتہ بمجاز استعمال کردہ اند ومعنی حقیقی آن را در ابیات استادان گفتن اشعار را از پایۂ فصاحت افگندن است **مولف** عرض کند کہ ہمین لغت بہ موحدہ ہم گذشت کہ بر بعض معانی این شامل است وبعض معانی این بہ (بتیار) ہم مرقوم کہ بموحدہ گذشت ولیکن ماخذ بیان کردۂ ناصری کہ محقق اہل زبان است درست معلوم می شود اندرینصورت این را مبدّلش دانیم کہ موحدہ بدل شد بہ بای فارسی چنانکہ اسب واسپ ودال مہملہ بدل شد بہ فوقانی چنانکہ زردشت و زرتشت وبخیال ما ہم چنانکہ خیال

صاحب ناصری است معنی دوم بر سبیل کنایہ معنی
این لغت است و دیگر اکثر معانی مجازآن (اُردو)
آفت۔ بلا۔ مونّث۔

(۲) پتیارہ۔ بقول برہان وجہانگیری وناصری و
رشیدی و وارستہ وبہار وجامع بمعنی زشت ومہیب
وناہموار ومکروہ طبع (فردوسی ے) جہانی بران جنگ
نظارہ بود ٭ کہ آن اژدہا جنگ پتیارہ بود ٭ (والہ
ہروی ے) جان بتن جان بستانند چہ ہامون وچہ کوہ ٭
ہمہ پتیارۂ عفریت عمل در دنیا ٭ مولّف عرض
کند کہ مجاز معنی اوّل است (اُردو) مکروہ طبع مہیب۔

(۳) پتیارہ۔ بقول برہان وجہانگیری وجامع بمعنی
مکنون (سید ذوالفقار علی شروانی ے) اندر ضمیر
او عیان پتیارۂ از سر قدر ٭ واندر کمان او نہان
پر تیر تور یقین ٭ مولّف عرض کند کہ ما این را
بدین معنی اسم جامد فارسی زبان دانیم کہ ہیچ تعلق با
معنی اوّل ندارد (اُردو) مکنون بقول آصفیہ
پوشیدہ کیا ہوا مخفی۔

(۴) پتیارہ۔ بقول برہان وجہانگیری ورشیدی و
جامع بمعنی خجلت وشرمندگی (سید ذوالفقار علی
شروانی ے) ای خواجہ کہ سرعت ساعی عزم تو ٭
پتیارۂ تحرک بادبزان دہد ٭ صاحب رشیدی نسبت
سند گوید کہ در بیت سید پتیارہ است کہ آنرا پتیارہ
خواندہ اند وخان آرزو ور سراج مخالف رشیدی
است مولّف عرض کند کہ از سند بالا (پتیارہ
دادن) بمعنی خجل کردن پیدا وبدین معنی ہم ما پتیارہ
را اسم جامد دانیم وہیچ تعلق با معنی اوّل ندارد
(اُردو) خجالت۔ شرمندگی۔ مونّث۔

(۵) پتیارہ۔ بقول برہان وجامع بمعنی شدّت
وسختی۔ صاحب جہانگیری نفاذ حکم را باین نوشتہ
مقصودش غیر ازین نباشد کہ سختی وشدّت در نفاذ
حکم باشد (سید ذوالفقار ے) گردش افلاک
با پتیارۂ حکمش خجل ٭ صورت تقدیر در آئینۂ علمش
عیان ٭ صاحب رشیدی نفاذ حکم را معنی مستقل
قرار می دہد مولّف عرض کند کہ نفاذ حکم را از

معنی این هیچ تعلق نیست محققین بالاتفاق بمعنی شعر ذکر کرده اند - مجاز معنی اول است (اُردو) شدت سختی - مؤنث -

(۶) پتیاره - بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وجامع بمعنی مکر وحیله وفریب ودغا (فردوسی ع) نباید زما با قضا چارهٔ ؛ نه سودی کند هیچ پتیارهٔ ؛ مؤلف عرض کند که مجاز معنی اول است ودیگر هیچ (اُردو) مکر، حیله، فریب - مذکر - دغا مؤنث -

(۷) پتیاره - بقول برہان وجہانگیری وناصری ورشیدی وجامع بمعنی آشوب وشور وغوغا (فردوسی ع) هر آن آبداران بصد پاره کرد ؛ بسی شور وپرخاش وپتیاره کرد ؛ مؤلف عرض کند که بدین معنی اسم جامد دانیم وهیچ تعلق با معنی اول ندارد (اُردو) شور وغوغا - مذکر -

پتیان | بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بالکسر (۱) بمعنی دشمن و (۲) شکل مہیب و (۳) دیو واہرمن و (۴) مصیبت وسختی **مؤلف** عرض کند که ہمه محققین ازین ساکت ومعاصرین عجم برزبان ندارند اعتبار را نشاید قیاس ما این است که صاحب انند در فرہنگ فرنگ بہان (دبتان) را دیده باشد که وصل رای مهمله با یای ہوز در کتابت باشد چنانکه بالخصوص در پنجا نقل کرده ایم وصاحب انند آن ہر دو حرف را نون خیال کرده باشد دیگر ہیچ (اُردو) (۱) دشمن - مذکر (۲) مہیب اور ڈراونی شکل - مؤنث (۳) دیو - مذکر (۴) مصیبت اور سختی - مؤنث -

پتیر | بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بفتح اول وکسر فوقانی بمعنی بالاپوش که از چرم وجامه سازند **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم برزبان ندارند ودیگر محققین ذکر این نکرده اند بدون سند استعمال این را اسم جامد فارسی زبان تسلیم نه کنیم (اُردو) دیکھو بالاپوش -

پتیره | بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وجامع بروزن کتیره - ہر چیز که مکروه طبیعت باشد از جای

۵) ببین می روم زین پتیره سرائی ؛ نماند جهان نام ماند بجائی ؛ صاحب ناصری گوید که همان پتیاره که گذشت والفی ازان حذف شد۔ خان آرزو در سراج این اماله پتیاره گوید یعنی پتیره بتیره یا که یکی ازان حذف شد **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پتیارہ کے دوسرے معنے

پتیل بقول انند بحوالہٗ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و کسر ثانی فتیلہ چراغ باشد **مولف** عرض کند که فتیله اصل است و فتیل مخفف آن و این مبدّلش که فا بدل شد به بای فارسی همچون فتیل و پیل و سفید و سپید (اُردو) دیکھو پتیلہ۔

پتیل سوز اصطلاح۔ بقول انند بحوالہٗ فرہنگ فرنگ شمعدان را گویند **مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اُردو) شمعدان۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ بتی دان۔ وہ چیز جس میں موم بتی لگا کر جلاتے ہیں۔

پتیله بقول انند بحوالہٗ فرہنگ فرنگ بروزن و معنی فتیله **مولف** عرض کند که مبدّل فتیله باشد چنانکه سفید سپید موافق قیاس (اُردو) فتیلہ۔ مذکر۔ دیکھو پتیلہ۔

بای فارسی با جیم عربی

پج بقول برهان بفتح اوّل و سکون ثانی بمعنی کوه باشد بعربی جبل خوانند۔ صاحبان جهانگیری و سروری و ناصری و رشیدی گویند که این را پژ هم خوانند۔ صاحب جامع صراحت مزید کند که پجار هم به همین می آید **مولف** عرض کند که پژ که می آید اسم جامد فارسی زبان است و این مبدّل آن چنانکه کژک و کجک (اُردو) پہاڑ۔ مذکر۔

پجار بقول برهان و انند و موید و جامع بروزن هزار بمعنی پج که کوه باشد **مولف** عرض کند که مزید علیه همان پج که گذشت و پژ که برای فارسی می آید بمعنی زمین پست و بلند و گل کهنه است

ومجاز کوه را هم گویند و پَچ کہ گذشت مبدّل پَژ و این بمعنی حقیقی کوه است ومعنی لفظی این زمین پست و بلند وگل کهنه آرنده وکنایه از کوه ۔ اسم فاعل ترکیبی است (اُردو) دیکھو پچ ۔

پچاوه | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وفتح واو بمعنی تنور خشت پزان **مولّف** عرض کند اصل این پژاوه بزای فارسی است که می آید و آن اسم جامد فارسی زبان وصراحت ماخذ ہمدر انجا کنیم و پزاوه بزای عربی مبدّل آن واین مبدّلش چنانکه سوز وسوج (اُردو) شنولا۔ دکن مین اس بڑے چولہے کو کہتے ہین جس کے ذریعہ سے کچّی اینٹون کو جلاتے ہین ۔ صاحب آصفیہ نے پزاوه پر فرمایا ہے ۔ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ وه جگہ جہان اینٹین پکتی ہین ۔ پجاوا ۔

پچش | بقول سروری بفتح باوجیم تازی در فرہنگ (۱) بمعنی نرمۂ بینی و (۲) سستی در رنج و در نسخۂ دیگر بیای تازی وسین مهمله هم آمده **مولّف** عرض کند که پچس به موحده وسین مهمله گذشت وصراحت ماخذ ہمدر انجا مذکور واین مبدّل آنست چنانکه تب وتپ وکستی وکشتی وانچه صاحب جہانگیری این را بمعنی مشقّت آورده داخل معنی دوم باشد (اُردو) دیکھو پچس ۔

پچول | بقول برہان وناصری وانند بضمّ اوّل بروزن نزول بمعنی بچول است که استخوان ښتالنگ باشد | **مولّف** عرض کند که بچول بموحده بجایش گذشت وبجل ہم ماصراحت ماخذ بر بجل کرده ایم (اُردو) دیکھو بجل کے پہلے معنے

پچیو | بقول برہان بفتح اوّل وکسر ثانی وسکون تحتانی وواو اشتغال بامریست که غرض ازان عشقاو بہم رسانیدن مردم باشد یکسی وآنرا اسالوسی وریا خوانند ۔ صاحب ناصری صراحت نموده که غرض ازان معتقد ساختن خلق بدان شخص است **مولّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم ست (اُردو) ریا ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ مونّث ۔ نفاق ۔ دورنگی ۔ کپٹ ۔

بای فارسی باجیم فارسی

پچاق بقول بہار و وارستہ و انند بہ تشدید جیم فارسی - در نصاب ترکی - کارد (فوقی یزدی ۵) شب فراق خروس سحر نفس نکشید ✽ خوش آن زمان کہ سرش را بریدم از پچاق ✽ **مولف** عرض کند صاحب لغات ترکی ہم این را ببای موحدہ و بکسر اوّل بدون تشدید آوردہ فارسیان استعمال این کردہ اند بسبیل تفریس بہ تبدیل موحدہ بہ بای فارسی چنانکہ اسپ و اسپ (اردو) چھری - مونث -

پچان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پیچان **مولف** عرض کند کہ مخفف پیچان است کہ می آید و لیکن ما استعمال این نہ شنیدیم معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) دیکھو پیچان -

پچ پچ بقول برہان و جہانگیری و مویّد و بحر بضم ہر دو بای فارسی و سکون ہر دو جیم عجمی (۱) حرف زدن آہستہ را گویند و (۲) کلمہ کہ شبانان بز را بدان پیش خود خوانند و نوازش کنند (شمس فخری ۲۵) در رشتۂ انصاف جمال الحق والدین ✽ ہر گز سخن ظلم نگویند بہ پچ پچ ✽ از مہد لتش گرگ شبان ہمچو شبانان ✽ خوانند بزان گلہ را جملہ بہ پچ پچ ✽ صاحب رشیدی گوید کہ بزای فارسی ہم می آید - صاحب ناصری گوید کہ این را (پچ پچہ) ہم گویند - بہار و وارستہ و سراج بر معنی اوّل قانع (طاہر نصیر آبادی در قسمیّہ ۵) بفریاد و افغان بزم شراب ✽ بہ پچ پچ چہ آہستہ در رخت خواب ✽ صاحب جامع گوید کہ ببای ابجد ہم آمدہ **مولف** عرض کند کہ صراحت ماخذ این ہر دو معنی در موجد کردہ ایم بر (پچ پچ) حیف است از محققین کہ سند طاہر را در انجا ہم نقل کردہ اند و آنچہ بزای

فارسی می آید مبدّل این است (اردو) دیکھو پیچ پیچ

پچ پچه | بقول برہان و بحر و انند بضمّ اول و ثالث و بسکون ثانی و فتح جیم فارسی سخنی که در السنه و افواه افتد و همه کس بطریق سرگوشی و نخفیه بهم گویند۔ صاحب جامع بذیل لغت گذشته این را مرادفش گفته مولّف عرض کند که های نسبت در آخرش زیاده شده است و فرق در معنی این ظاهر است که این مجرّد حرف زدن آهسته نیست بلکه سرگوشی نسبت سخنی است که در افواه افتد (اردو) اُس خبر کی سرگوشی جسکی افواه ہو۔ مؤنث

پچپشک | بقول برہان و ناصری بضمّ اوّل و ثانی و سکون شین قرشت و کاف (۱) پشکل گوسفند و بز و امثال آن را گویند و پشکل شتر ہم گفته اند و بقول جامع سرگین گوسپند و امثال آن۔ صاحب موید بذکر معنی بالا گوید که ایں معنی در قنیه مذکور است و بحواله شرفنامه گوید که بالفتح و قبل بضمتین و قبل با بای تازی (۲) بمعنی طبیب و بقول زفانگویا فرماید که (۳) بمعنی گیاه فروش است مولّف عرض کند که بمعنی اوّل این مخفف و مزید علیه پاچک است بحذف الف و زیادت شین معجمه چنانکه آخوره آشخوره بمعنی دوم حقیقت این را به بجشک و بجشک بیان کرده ایم که در موحّده به جیم عربی و فارسی گذشت و جز این نیست که این مبدّل پزشک است که می آید و زای ہوّز بدل شینو و به جیم عربی و فارسی چنانکه سوز و سوچ و سند اوّل تبدیلش به جیم فارسی ہمین لغت باشد (اردو) (۱) دیکھو پاچک کے دوسرے معنے (۲) و (۳) دیکھو بجشک۔

پچپکم | بقول برہان و ناصری بکسر اوّل بر وزن اشکم (۱) بارگاه ایوان و صفّه و (۲) خانه را ہم گفته اند که اطراف آن پنجره و مشبّک باشد و فرہنگ به فتح ہم آمده و (۳) گرگ را نیز گفته اند۔ صاحب جہانگیری به معنی اوّل و دوم قائع (استاد رودکی) از تو خالی نگار خانهٔ چشم ٭ فرش دیبا کشیده در پچپکم ٭ (شمس فخری) رستم عہد شیخ ابو اسحٰق شاه عادل شہنشه اعظم ٭ آنکه از نو بہار عدلش باغ

همه آفاق گشت چون پچکم پُر (فردوسی ۲ه)
هزاران بد و اندرون پیچ و خم پُر به پچکم ورش سوی
باغ ارم پُر **مولف** عرض کند که ما حقیقت
این را بر (بچکم و پچکم) ظاهر کرده ایم که در موحّده
به جیم عربی و فارسی گذشت و این شامل است
بر همه معانیش (اردو) دیکهو بچکم و پچکم -

پچل | بقول برہان و ناصری و اننڈ بفتح اوّل
و ثانی بر وزن کچل شخصی را گویند که پیوسته لباس
خود را ضائع کند و چرکن و ملوّث گرداند **مولف**
عرض کند که همین اصل است و اسم جامد فارسی
زبان و آنچه به موحّده اوّل گذشت مبدل این
و اشارهٔ این در آنجا کرده ایم (اردو) دیکهو بچل -

پچپچه | بقول رہنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه
قاجار رہان سرگین خشک جانوران که پهن کرده
خشک کنند **مولف** عرض کند که همین معنی به پاچک
گذشت تصرّف معاصرین عجم است که در لغت
قدیمه زبان خود کرده اند که الف را از پا حذف
کردند و کاف را به واو بدل کردند چنانکه پوپک و
پوپو دیگر هیچ (اردو) دیکهو پاچک -

پچواک | بقول برہان و ناصری و جامع و اننڈ
و رشیدی با واو بر وزن افلاک (۱) ترجمان را گویند
و آن شخصی باشد که لغت زبانی را بزبان دیگر بیان
کند و بقول بعضی گوید که (۲) بمعنی ترجمه است
نه ترجمان - صاحب جهانگیری بر معنی اوّل قانع صاحب
سروری بذکر معنی دوم اکتفا کرده - خان آرزو در
سراج بذکر قول محقّقین گوید که می تواند که این لفظ
ماخوذ از پچپو که مخفّف آن پچ پچ باشد بمعنی آهسته گفتن
بهمدیگر و کلمهٔ آک برای نسبت باشد پس معنی ترکیبی
این چنین بود که حرفی باشد که مثل سخن گفتن بهمدیگر
بود و آن ترجمه است و برین تقدیر بضمّ اوّل خواهد بود
نه فتح چنانکه عامّهٔ ارباب فرهنگ ها گفته اند **مولف**
عرض کند که ما صراحت این به بچواک کرده ایم که بموحّده
اوّل گذشت (اردو) دیکهو بچواک -

پچول | بقول اننڈ و موید بضمّ اوّل و واو مجهول

بمعنی ثنالنگ **مولف** عرض کند که ظاهر امبدّل بچول است که بموحّده وجیم عربی گذشت چنانکه آسب واسپ وچوچه وچوچه حقیقت ماخذ بر بچل گذشت (اُردو) دیکھو بچل۔

پچچوه بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وجامع و (ناصری بذیل بچواک) بفتح اوّل وضمّ ثانی وسکون ثالث وظهور ها بمعنی آخرِ پچواک است که ترجمه باشد خان آرزو بذیل بچواک این را آورده مرادفش گفته۔ **مولف** عرض کند که مبدّل بچوه که بموحده وجیم فارسی گذشت چنانکه چوچه وچوچه۔ (اُردو) دیکھو بچوه۔

پچچه بقول انند بحوالهٔ فرہنگ بفتح اوّل وثانی عشق پیچه را گویند **مولف** عرض کند که حقیقت این را بر ارنج بیان کرده ایم واگر سند استعمال این بدین معنی پیش شود توانیم عرض کرد که مخفف (عشق پیچه) باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند وہمه محققین فارسی زبان ازین ساکت (اُردو) دیکھو ارنج۔

پچپیدن بقول انند بحوالهٔ فرہنگ مخفف پیچپیدن **مولف** عرض کند که دیگر ہمه محققین معاصر ازین ساکت بدون سند استعمال تسلیم نکنیم معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اُردو) دیکھو پیچپیدن۔

بای فارسی باخای معجمه

پخ بقول برہان وناصری وسراج وجامع بفتح اوّل وسکون ثانی (۱) بمعنی خوش وبه باشد وفرماید که تکرار آن بمعنی به به وخوش خوش که آنرا بعربی بخ بخ خوانند وطوبی لک ومرحبا بک ہم گویند و (۲) بمعنی پہلو ہم آمده ہمچنانکه گویند چہار پخ است یعنی چہار پہلو وبکسر اوّل و (۳) کلمه ایست که سگ وگربه را بدان برانند ودور کنند وباین معنی بفتح اوّل ہم درست است چه باسلخ قافیه کرده اند۔ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل وسوم قانع (حکیم سوزنی ۳ھ) کسی که گردن

شیران شرزه بزشکند ؛ بگریه تو به بی حرمتی نگوید پخ ؛ صاحب سروری بذکر معنی اوّل وسوم (درجائی) وبجای دیگر گوید که بکسر با (۴) آبی بود غلیظ که بر مژه خشک گردد (استاد عماره ـه) هموار در پراز پخ است آن چشم فتنه آگن ؛ گوئی که دو بوم آنجا دو خانه گرفتست ؛ و فرماید که بدین معنی بیخال هم می آید مولف عرض کند که بمعنی اوّل وسوم اسم صوت است وبمعنی دوم وچهارم اسم جامد فارسی زبان مخفف پخا که الخ پخ پخ گذشت از همان این را مفرّس کرده اند بمعنی اوّل (اُردو) (۱) خوش ۔ اچّھا ۔ مذکّر (۲) پہلو ۔ مذکّر (۳) صوت ۔ بقول آصفیہ کتّے کے ہنکانے کی آواز ۔ دکن میں بلّی کے ہنکانے کی آواز چھت ہے (۴) وہ غلیظ پانی جو آنکھوں کے آشوب کے زمانے میں آنکھ میں جم جاتا ہے جس سے آنکھیں مل جاتی ہیں ۔ مذکّر ۔ دکن میں چیپڑا کہتے ہیں ۔ مذکّر ۔

پخ پخ | اصطلاح ۔ بقول جہانگیری (بذیل پخ) ورشیدی بمعنی خوش خوش و فرماید که (بہ بہ) نیز گویند مولف عرض کند که (پخ پخ) بہ موحّدہ بجایش گذشت و این مبدّل و مفرّس آنست و صراحت ماخذش همدرانجا کرده ایم (اُردو) دیکھو بخ بخ ۔

پخچخو | بقول برهان و جهانگیری و سروری و ناصری ورشیدی و جامع بکسر اوّل و بای فارسی وضمّ خا دو واو معروف آنست که شخصی انگشتان خود را در زیر بغل دیگری بنوعی حرکت دهد که آن شخص بخندد افتد (شاعر ـه) شد ز اشعار من بخنده مگر ؛ شعر من حکم پخچخو دارد ؛ (نیازی بخاری ـه) درمیان فرس مبدا آنی چه باشد پخچخو ؛ در دری بخلوچه گویند از صغیر و از کبیر ؛ خان آرزو در سراج گوید که همان بخلوچه مولف عرض کند که تحقیقات ماخذ این بر بغلچه بیان کرده ایم که بموحّده گذشت و دربنجا همین قدر کافی است که این آواز صوتی است که چون کسی ناخواسته و بی خودی بخنده در آید از دهان او همی بر آید فارسیان بمجاز فعلی را هم

بدین اسم موسوم کردند کہ بالا مذکور شد (اُردو) دیکھو پخاچہ۔

پخت بقول برہان و سروری و ناصری و موید بضم اول و سکون ثانی و فوقانی (۱) ماضی پختن است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پکا۔ پکایا۔ مہیا کیا۔ پختن کا ماضی مطلق۔

(۲) پخت۔ بقول برہان و سروری و ناصری لگدرا گویند مطلقاً خواہ اسپ بر کسی زند خواہ آدم و حیوانات دیگر۔ صاحب بحر ہم بذیل مصدر پختن ذکر ایں معنی کردہ **مولف** عرض کند کہ بدیں معنی اسم جامد فارسی زبان است (اُردو) لات۔ مونث۔ دیکھو پاسار کے پہلے معنے۔

(۳) پخت۔ بقول برہان و ناصری بفتح اول بمعنی پہن و پخش۔ مثل آنکہ چیزی در پای آدمی یا حیوان دیگر یا در زیر چیزی پہن شدہ باشد گویند پخت شدہ و پہن گردید **مولف** عرض کند کہ بدیں معنی اسم مصدر پختن است و ہم ماضی مطلقش (اُردو) کشادہ۔ پھیلا ہوا۔

(۴) پخت۔ بقول موید بالضم بمعنی مصدر آید چنانچہ گوئی پخت شروع شد **مولف** عرض کند اسم مصدر پختن است بمعنی اولش کہ می آید (اُردو) پخت و پز۔ بقول آصفیہ پختگی۔ **مولف** عرض کرتا ہے کہ اس سے پکوان مراد ہے اور پکوان دکن کی زبان ہے۔ مذکر۔

(الف) **پختکاب** (الف) بقول رشیدی
(ب) **پختکاو** مرادف (ب) بمعنی ادویہ کہ
در آب بجوشانند و بدن مریض بدان شویند۔
خان آرزو در سراج می فرماید کہ (الف) مبدل
(ب) است و اصل این (پختہ آوک) بود کہ کاف
نسبت دران داخل بود و قلب نمودہ پختکاو
ساختہ اند و فرماید کہ رشیدی کہ معنی ترکیبی این
آب پختہ گفتہ غافل است از تحقیق **مولف**

عرض کند که با حقیقت این را بر (پخت گاو) عرض کرده ایم (اُردو) دیکھو اسپرم آب۔

پختگان حقیقت اصطلاح۔ بقول بحر و مؤید و انند بمعنی دانایان اسرار و واصلان حق۔ **مولّف** عرض کند که مرکّب اضافی است و موافق قیاس کسانیکه از حقیقت آگاه اند و پخته کار حقیقت ایشان را فارسیان بدین اسم موسوم کرده اند (اُردو) و اقفان حقیقت۔ واصلان حق

(۱۷۴۹) **پختگی** بمعنی پخته کاری باشد چنانکه ظهوری گوید (ے) صبری چو شد و اسباب سفری بندد ٭ پختگی کرد وداع آرزو خام مرا ٭ (وله ے) کو عقل خام از لطف و تدبیر پریچوش ٭ صد پختگی فدای تمنای خام ماست ٭ **مولّف** عرض کند که این در اصل حاصل بالمصدر پختن است که می آید و معنی حقیقی این پخته شدن غذا و مجاز مقابل خامی است و تجربه کاری (اُردو) پختگی۔ بقول آصفیه۔ مؤنث۔ تجربه کاری۔

پختن بقول بحر بالضّم (۱) پخته شدن ضدّ خام بودن و (۲) پخته ساختن و (۳) مهیّا کردن و بالفتح (۴) پهن ریختن و فرماید که کامل التّصریف است و مضارع این پزد۔ صاحب موارد بذکر معنی اوّل و دوم گوید که (۵) بمعنی کردن هم چنانکه تمنّا پختن صاحب ثوارد این را مرادف پزیدن گفته می فرماید که پختن لازم و متعدّی هر دو ست و پزیدن بمعنی متعدّی و هم او در بهار عجم هم ذکر این کرده۔ خان آرزو در چراغ هدایت می فرماید که پختن معروف و متعدّی و لازم هر دو آمده اوّل مشهور است (وحید ے) آنکه گفتی از چه یا رب طبع خام ما نه پخت ٭ بسکه افسرده است گیتی کس درین سودا نه پخت ٭ **مولّف** عرض کند که اسم مصدر این همان پخت است که گذشت و بترکیب علامت مصدر تن و حذف یک فوقانی از دو فوقانی جمع شده مصدری وضع شد به معانی بالا و سالم التّصریف است که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید۔ صاحب بحر سکندری خورد که پزد را

مضارع این دانستہ این را کامل التصریف گفت۔ دیپزہ مضارع پزیدن است کہ می آید معنی پنجم بیان کردہ موارد بمعنی کردن من وچیدا غل معنی سوم بیان کردہ بحر است و پخت و پختگی ہردو حاصل بالمصدر این (اُردو) (۱) پکنا (۲) پکانا (۳) مہیا کرنا (۴) پھیلانا (۵) کرنا۔

(الف) **پختن سودا** | مصادر اصطلاحی۔ الف بمعنی (ب) **پختن ہوس** | مبتلای سودا شدن و (ب) ہوس کردن متعلق بمعنی سوم و پنجم پختن (ظہوری الف) سودای توہی پزد ظہوری ؎ از خامی خویش شرمسار است ؎ (ولہ ب) یکی نہ پخت ز چندین ہوس کہ می پختم ؎ دریغ کاتش این شعلہ ہای خام کشید ؎ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) (الف) سودا میں مبتلا ہونا (ب) ہوس پکانا۔ بقول آصفیہ بیفائدہ خواہش کرنا خیالی پلاؤ پکانا

پختنی | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ لائق پختن **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است بیای لیاقت (اُردو) پکانے کے لائق۔

پختہ | بقول جہانگیری و رشیدی و سراج با اوّل مفتوح (۱) پنبہ باشد (مولوی معنوی لہ) بدان یکیست بد و رو کہ دل نہی ہمہ عمر ؎ زہی بریشم پختہ زہی دو دوست و قبا ؎ بہار گوید (۲) مقابل خام و نیز (۳) کنایہ از سخت و قوی و لہذا اطلاق آن بالفظ صدمہ نیز آمدہ و فرماید کہ بالفظ شدن و کردن مستعمل (ملا طغرا لہ) دو صد خام اگر تیزتش جا کند ؎ بیک صدمۂ پختہ اش وا کند ؎ **مولف** عرض کند کہ (۴) بمعنی حقیقی است یعنی بر مای مطلق پختن ہای ہوز زیادہ کردہ اند کہ افادۂ معنی مفعولی کند چنانکہ دیگ پختہ و بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است و معنی سوم مجاز معنی چہارم کہ از پختن سختی ہم بہم رسد (اُردو) (۱) روئی۔ مونث (۲) پختہ بقول آصفیہ تجربہ کار۔ جہاندیدہ۔ خام کا مقابل (۳) پختہ۔ بقول مضبوط۔ مستحکم۔ مستقل (۴) پکا ہوا۔

پختہ پنیر و نان خمیر | مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال

وامثال فارسی ذکر این کرده اند و از معنی ساکت

مولف عرض کند که فارسیان این را بحق کسی
زنند که پخته مغز باشد گویند "آغا این را چه پیدائی
که پخته پیر زبان شیر است" یعنی بسیار تجربه کار است

(اردو) پکا۔ بقول آصفیہ۔ ہوشیار۔ تجربہ کار۔

پخته تدبیرها | بقول بحر (۱) معقولات و (۲)
شخصی که پیر عقل باشد۔ صاحب مؤید بمعنی اول قانع

مولف عرض کند موافق قیاس است و معنی
دوم اسم فاعل ترکیبی (اردو) (۱) معقولات
بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مونث۔ علوم حکمت۔
علوم فلسفہ۔ علم منطق۔ محسوسات کا نقیض (۲)
وہ شخص جو تجربہ کار ہو (اسم فاعل ترکیبی)

پخته جوش | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری
و رشیدی و سروری و ناصری و مؤید و بحر و سراج
بضم اول و جیم بر وزن کهنه پوش شرابی را گویند
که آش را با دوائی چند جوشانیده باشند و آن چنان است
که شیرهٔ انگور نفیس را با گوشت بره فربه در دیگ کنند
و باقی ادویه را نیم کوفته در کیسه کنند و در دیگ اندازند
و بجوشانند تا گوشت مهره شود بعد از آن صاف
کرده بنوشند (خواجه عمید لویکی ـه) منم که طبع ورا [illegible]
[illegible] قبول کند چو قند [illegible] پخته جوش گران [illegible]

مولف عرض کند که صاحب محیط هم ذکر این کرده
اسم فاعل ترکیبی است یعنی مرکبی که جوش پخته دارد

(اردو) پخته جوش ایک شراب کا نام ہے جس میں [illegible]
چند دوائیں شریک کر کے کھینچی جاتی ہے۔ شراب
کی ایک قسم۔ مونث۔

(الف) پخته خوار | اصطلاح۔ بقول بحر مردم

(ب) پخته خور | (۱) گدا و (۲) داماد و (۳)
مردم آرام طلب و (۴) گرانجان۔ صاحبان سروری
و رشیدی و (جہانگیری در ملحقات) و مؤید و سراج
بذکر (الف) بمعنی اول و دوم قانع۔ بہار بذکر الف
بمعنی سوم اکتفا کرده گوید که آنکه بی رنج و محنت
معاش کند و شعر سعدی را که صاحب سروری برای
معنی اول آورده سند معنی سوم قرار می دهد و صاحب

برہان بذکر (ب) ہر دو معنی اوّل و دوم را نوشتہ
بدیل آن ذکر (الف) ہم کند **مؤلف** عرض کند کہ
کسی کہ غذای پختہ یابد و زحمت پختن غذا ندارد
آرام طلب و گرانجان است و گدا و داماد ہم مجازاً
و داخل ہمین حقیقی مباد کہ (الف) مزید علیہ (ب) باشد
نہ یا وفت الف (سعدی لہ) اگر دست ہمت بداری
ز کار ہ گدا پیشہ خوانندت و پختہ خوار ہ (خواجہ
کرمانی لہ) زان پختہ پیر نوجوان طمع ہ در روہ قدحی
بہ پختہ خواران ہ (اُردو) (الف و ب) (۱) فقیر
(۲) داماد (مذکر) (۳) آرام طلب (۴) سخت جان
بقول آصفیہ بیچیا زندگی بسر کرنے والا۔

پختہ رای | اصطلاح۔ بقول بہار و آنند
کنایہ از عاقل و زیرک (شیخ شیراز سہ) شنیدہ این
سخن مرد کار آزمای ہ کہ کہن سال پروردہ پختہ رای
مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
و موافق قیاس (اُردو) پختہ رائے کہہ سکتے ہیں
صائب الرای سے۔ عاقل۔ زیرک۔ وہ شخص جسکی رائے
صائب ہو۔ تجربہ کار۔

پختہ شدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ
(۱) مصدر مجہول پختن و (۲) تجربہ کار شدن۔
(صائب لہ) معانی نہ شود صوفی تا در نکشد جامی
بسیار سفر باید تا پختہ شود خامی ہ (اُردو)
(۱) پختہ ہونا۔ پکنا (۲) پختہ کار ہونا۔ تجربہ کار ہونا۔

پختہ کاو | اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و
ناصری و جہانگیری بضمّ اوّل و کاف بالف کشیدہ
و بواو زدہ دانہ ای چند کہ در آب جوشانند و بدان
بیمار بدان شوید و بعربی قطول خوانند **مؤلف**
عرض کند کہ حقیقت این بر پخت گاو عرض کردہ ایم
کہ در موحّدہ گذشت (اُردو) دیکھو اسپر۔

پختہ کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ
بمعنی محکم کردن است (والہ ہروی لہ) پختہ کن پختہ
رسم خامی را ہ پای بفزای ناتمامی را ہ (اُردو)

پخته کرنا ـ بقول آصفیه ـ بات پکّی کرنا ـ جمانا ـ ٹھیکا
ٹھاک کرنا ـ معیّن کرنا ـ

پخچه مغز | استعمال ـ بقول بهار مرادف پخچه رای
گذشت **مولف** عرض کند که موافق قیاس
است و اسم فاعل ترکیبی (اردو) چوکس ـ بقول
آصفیه ـ خبردار ـ سرنا ـ چوکنا (پخچه مغز بهی کهه سکتی هین)

(الف) **پچخ** | بقول صاحبان برهان و رشیدی
(ب) **پچخود** | و سراج و مؤید (الف) بفتح اوّل
(ج) **پچخودن** | و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی
(د) **پچخوده** | پخت و پخش و پهن باشد ـ صاحب
(ه) **پچخید** | جهانگیری گوید که این را پخش نیز
(و) **پچخیدن** | خوانند (حکیم سنائی ـه) بیتی
(ز) **پچخیده** | پچخ بود و روی زشت پچخ چشمی
از آتش و رحی ز انگشت ٭ (کمال اسمعیل ـه)
زر بر گرز تو دانی که چون جهد دشمن ٭ بچهره زرد
و بتن پچخ گشته چون دینار ٭ صاحب جامع گوید
که پچخودن و پچخیدن مصدر این است **مولف**
عرض کند که اسم مصدر است و اسم جامد فارسی
زبان و (د و ز) اسم مفعولش ـ صاحب بحر (ج و و)
را سالم التصریف گفته که غیر ماضی و مستقبل و اسم
مفعول نیاید و فرماید که بمعنی (۱) فرسودن و (۲)
کوفته شدن و (۳) پهن گردیدن مستعمل ـ صاحبان
برهان و انند و رشیدی و مؤید ذکر (ب) کرده اند
و صاحب ناصری ذکر (د) و صاحب رشیدی ذکر
(ه) و صاحبان سروری و برهان ذکر (و) بمعنی
دوم و سومش و صاحبان برهان و سروری (ه)
هم آورده **مولف** عرض کند که (ب) و (ه) ماضی
مطلق هر دو مصدر یعنی (ج و و) و (د) و
(ز) بزیادت های هوز افاده معنی مفعولی کند
و آنچه ببای موحده از همین مصادر گذشته است
مبدّل این چنانکه اسپ و اسب بمعنی دوم اصل
است و معانی اوّل و سوم مجاز آن ـ تعجب است
که محققین با نام و نشان مشتقات این مصادر را
اسم جامد دانسته اند و مصادر را گذاشته ذکر مشتقات نقش

کردہ اند (اُردو) الف۔ وسیع۔ کشادہ (ج و و)
(۱) گہسنا (۲) کوٹا جانا۔ گھبرا جانا (۳) پہن ہونا۔
پھیلنا (ب و ھ) ماضی مطلق (د و ز) اسم مفعول۔

پخس بقول برہان وسروری وناصری وشیدی وجامع وسراج بفتح اوّل وسکون ثانی وسین بی نقطہ (۱) بمعنی گدازش وکاہش بدن وتافتن دل از غم وغصّہ بچیزی۔ صاحب ناصری می فرماید کہ پخسیبنہ ہم بہمین معنی آمدہ **مولّف** عرض کند کہ در موحّدہ تعریف این گذشت واسم مصدر پخسیدن کہ می آید واسم جامد فارسی زبان وجا دارد کہ این را مبدّل بخس دانیم کہ بموحّدہ مرادف اکثر معانی این گذشت چنانکہ تب وتپ وصراحت ماخذش ہم بہمدر انجا کردہ ایم (اُردو) بدن کی کاہش۔ مونّث۔ دبلا پن اور دل کا پیچ وتاب غم اور غصّہ کی وجہ سے۔ مذکّر۔

(۲) پخس۔ بقول برہان وسروری وناصری وشیدی وجامع گداختن موم وپیہ وروغن از حرارت آتش یا آفتاب **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی اول است بمعنی گداز کہ حاصل بالمصدر است (اُردو) چربی یا گھی کا پگھلنا۔ دکن میں پگلاو کہتے ہیں۔ مذکّر (پگلنا) کا حاصل بالمصدر۔

(۳) پخس۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری وجامع وسراج پژمردہ شدن چیزی را نیز گویند **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اُردو) پژمردگی۔ بقول آصفیہ۔ مونّث۔ کملاہٹ مرجھایا پن۔ افسردگی۔

(۴) پخس۔ بقول برہان وجامع مزرع بی آب حاصل آمدہ **مولّف** عرض کند کہ مزرع پژمردہ داخل معنی سوم است۔ وپژمردگی مزرع متعلّق است از بی آبی۔ فارسیان بمجاز مزرعی را ہم بدین اسم موسوم کردند کہ بی آب حاصل شود (اُردو) وہ زراعت جو بغیر آبرسانی کے حاصل ہو۔ مونّث۔

(۵) پخس۔ بقول برہان وسراج ہر چیز ناقص **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل باشد

(اُردو) ہر ناقص چیز۔ مونّث۔
(۶) پخس۔ بقول برہان وجامع وسراج پوستی
کہ از حرارت آتش چین چین شدہ باشد مولّف
عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اُردو)
وہ چمڑا جو آگ کی حرارت سے سکڑ گیا ہو اور
جس مین شکن پڑ گئے ہون۔ مذکر۔
(۷) پخس۔ بقول برہان وجامع بمعنی عشوہ
وخرام۔ خان آرزو در سراج بذکر اینمعنی گوید کہ
تحقیق در بای تازی گذشت مولّف عرض
کند کہ صراحت ماخذ این بہ بخس گذشت (اُردو)
دیکھو بخس کے دوسرے معنے۔
(۸) پخس۔ بقول جہانگیری با اوّل مکسور بمعنی پنیر
مولّف عرض کند کہ صراحت ماخذ این بہ بخس
در موحّدہ گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے
چھٹے معنے۔
(۹) پخس۔ بقول جہانگیری با اوّل مکسور سستی
مولّف عرض کند کہ صراحت ماخذ بہ معنی
ہفتم بخس گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے
ساتوین معنے۔

پخسان بقول برہان وانند بروزن مہتان
بمعنی پژمردہ شدہ وگداختہ گردیدہ و فراہم آمدہ
از غم و درد و بمعنی عشوہ کنان وخرامان مولّف
عرض کند کہ اسم حال است از مصدر پخسیدن
کہ می آید شامل بر ہمہ معانیش و مبدّل بخسان
کہ بموحّدہ گذشت چنانکہ تبّ وتپّ (اُردو)
دیکھو پخسان۔ یہ اسم حال ہے مصدر پخسیدن کا
اس کے تمام معنون پر شامل۔

پخسانیدن بقول بحر بالفتح متعدّی پخسیدن
کہ می آید و کامل التصریف است و مضارع این
پخساند مولّف عرض کند کہ شامل باشد
بر ہمہ معانی لازم پخسیدن بحیثیت متعدّی۔
(اُردو) دیکھو پخسیدن یہ اس کا متعدی ہے
اور اس کے تمام معنون پر شامل۔

پخسیدن بقول بحر بالفتح (۱) گداختن

(۲) کاستن (۳) تافتن دل از غم و غصه (۴) تنش گداختن موم و پیه و روغن از حرارت آفتاب و آتش و (۵) پژمرده شدن و (۶) عشوه کردن و خرامیدن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پخسد. صاحب موارد این را با (پخسانیدن) مخلوط کرده و بذکر معانی هم کار از احتیاط نگرفته. صاحب انند نقل نگار اوست **مولف** عرض کند که مصدر یست مرکب از اسم مصدر پخس که بمعانی متعدده بجایش گذشت و حقیقت ماخذش همدرانجا مذکور و این شامل باشد بر همه معانی مصدر یش (اردو) (۱) گلنا (۲) گھٹنا (۳) پیچ کھانا (۴) پگلنا (۵) پژمرده ہونا۔ کملانا (۶) عشوه و ناز کرنا۔

پخسیده بقول انند بحواله غیاث بالفتح بمعنی پژمرده و ترنجیده **مولف** عرض کند که بای هوز نسبت بر ماضی مطلق پخسیدن زیاده کرده اند که افادهٔ معنی مفعولی کند و این شامل باشد بر همه معانی مفعولی مصدر پخسیدن و معنی بالائی از انست. صاحبان غیاث و انند این را اسم جامد دانسته اند و غور بر حقیقت نکرده (اردو) پژمرده۔ اور نیز مصدر پخسیدن کے تمام معنی مفعولی پر شامل ہے۔

پخسینه بقول برهان بروزن نقشینه بمعنی اول پخسان باشد که پژمرده و فراهم آمده است. صاحب ناصری بذیل پخس ذکر این کرده **مولف** عرض کند که مرکب است از پخس و ینه از قبیل سوزینه و گنجینه (اردو) دیکھو پخسان کے پہلے معنی۔

پخش بقول برهان و جهانگیری و سروری بفتح اول و سکون ثانی و شین نقطه دار بمعنی پخت و پخج و پهن است و فرماید که بمعنی سست هم گفته اند که نقیض سخت شد و پژمردگی آب را نیز گویند **مولف** عرض کند که مبدل پخج است که جیم عربی بدل شد به شین معجمه چنانکه کاج و کاش (فرهنگ) (ـــه) بسوی تلابه برانگیخت رخش * بگرز سواری همیکرد پخش * صاحب ناصری می فرماید که بخشیدن که می آید مصدر این است ما می گوئیم که مقصود ما غیر ازین نباشد که این اسم مصدر آنست و حق آن

که مبدّل بخس است بہمه معانیش که گذشت چنانکه
بکشتی و کُشتی و انچه بمعنی سست نوشته تسامح کرده
که در اصل این بمعنی سستی است (اُردو) دیکھو بخس

(الف) **پخشا** بقول برہان بفتح اوّل و سکون
ثانی و ثالث بالف کشیده بمعنی مضائقه و دریغ
و مضائقه نمودن و دریغ داشتن - صاحبان ناصری
و مویّد بمعنی اوّل قانع **مولّف** عرض کند که ......

(ب) **پخشان** بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ
بروزن رخشان بمعنی غمگین و رنجیده و ......

(ج) **پخشانیدن** بقول بالفتح بمعنی گداختن
آمده پس (الف) جزین نباشد که اسم مصدر این
است (۱) بمعنی گداز مزید علیه پخش بزیادت الف
در آخرش و (۲) بمعنی مضائقه که بالا مذکور **مولّف**
گوید باعتبار ناصری که محقق اهل زبانست بدنمیمی اسم
جامد دانیم - تسامح برہان است که بمعنی مصدری
اسم نوشت و (ب) اسم حال ہمین مصدر و (ج)
بمعنی (۱) گداختن و (۲) مضائقه نمودن و دریغ
داشتن - صاحب موارد (ج) را بمعنی (۳) خرامان
براه رفتن و براه بودن آورده - ما می گوییم که برای معنی
سوم مشتاق سندی باشیم که خلاف قیاس است
و ہیچ نسبت مجاز با (ب) ندارد و اگر میبداشت ما
آنرا اسم مصدر قرار می دادیم و بقاعدهٔ فارسی البتّه
این را متعدی پخشیدن می توانیم قیاس کرد (اُردو)
(الف) (۱) گداز - مذکّر - بقول آصفیه پگلا ہوا -
گهلا ہوا (۲) مضائقه - مذکّر (ب) پخشانیدن کا
اسم حال - تمام معنون پر شامل (ج) (۱) گلنا -
گلانا - پگلنا - پگلانا (۲) دریغ کرنا (۳) خرامان
خرامان چلنا - بقول آصفیه مٹک مٹک کر چلنا -
ناز و انداز سے قدم رکھنا -

پخش کردن مصدر اصطلاحی - بقول بحر
بمعنی غمز کردن و فرماید که این را بهندی (دبانا)
گویند **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است
مشتاق سند استعمال می باشیم که دیگر ہمه محققین فارسی
زبان ازین ساکت اند (اُردو) دابنا - بقول آصفیه

کسی چیز کو ہاتھوں کے زور سے نیچے بٹھانا۔ دبانا۔

(الف) پخشود (الف) بقول برہان و سروری
(ب) پخشودن و رشیدی و موید بروزن مفضو و
(ج) پخشودہ (۱) کوفتہ شدہ و (۲) پہن گردید
(عبد الرزاق ﷺ) چو خار پشتی گشتم ز تیر باران پ
کہ موی بر تن صبرم ز زخم او پخشودہ ؎ صاحب بحر
منسبت (ب) گوید کہ (۱) بمعنی کوفتہ شدن و (۲)
پہن گردیدن و (۳) بی آب و پژمردہ شدن است
سالم التصریف۔ کہ بدون ماضی و مستقبل و اسم مفعول
نیاید و (ج) بقول برہان و سروری بمعنی (۱)
کوفتہ شدہ و (۲) پہن گردیدہ (شمس فخری ﷺ)
بود ز رزم چو بر باد پای گشتہ سوار ؎ بپای اسپ
سر بدسگال پخشودہ ؎ **مولف** عرض کند
(ب) اصل است و (الف) ماضی مطلق آن و
(ج) بزیادت ہای ہوز بر ماضی مطلق افادہ معنی
مفعولی کند محققین با نام و نشان (ب) را ترک
کردہ (الف) و (ج) را کہ مشتق (ب) باشد
اسم جامد دانستہ اند (ب) مرکب است از پہان
پخش کہ اسم مصدرش گذشت و او زائد در میان
اسم مصدر و علامت مصدر و آن رجا دارد کہ این
را مبدل پخشیدن گوئیم کہ می آید۔ تحتانی بدل شد
بہ واو چنانکہ انگلیل و انگول **(اردو)** (الف)
(۱) کوٹا گیا (۲) پھیل گیا (ب) (۱) کوٹنا (۲)
پھیلنا (ج) (۱) کوٹا ہوا (۲) پھیلا ہوا۔

(الف) پخشید الف۔ بقول برہان و رشیدی
(ب) پخشیدن مرادف پخشود و (ب) مرادف
(ج) پخشیدہ پخشودن و (ج) مرادف پخشودہ
صاحب سروری ہم ذکر (ب) و (ج) کردہ صاحب
بحر این را سالم التصریف و مرادف پخشودن
بہر دو معنیش گفتہ یعنی (۱) کوفتہ شدن و (۲) پہنا
گردیدن۔ صاحب مواد بذکر ہر دو معنی بالا
فرماید کہ (۳) پہن کردن ہم و (۴) دریغ داشتن
و مضائقہ کردن و (۵) خرامان براہ رفتن و
(۶) گداختن و (۷) گدازیدن از غم و غصہ و

فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پخشد **مولف** عرض کند که الف ماضی مطلق (ب) یعنی پخشیدن و (ج) بزیادت های هوز در آخر ماضی مطلق افادهٔ معنی مفعولی کند و (ب) مصدریست که مرکب شد از اسم مصدر پخش که بجایش گذشت و پخش شامل است بر همه معانی پخس که به سین مهمله گذشت پس ما (ب) را بر همه معانی مصدری پخس صحیح دانیم و پخشودن را مبدل این می انگاریم چنانکه ذکرش هم در انجا کرده ایم و شک نیست که این کامل التصریف است نه سالم التصریف (اُردو) (الف) پخشیدن کا ماضی اور (ج) اسم مفعول کے معنوں میں اور (ب) (۱) کوٹا جانا (۲) پھیلنا (۳) پھیلانا (۴) پیچ کرنا (۵) خراماں خراماں چلنا (۶) گلنا۔ گلانا۔ پگلنا۔ پگلانا (۷) گھلنا۔ (نجم و مقصد سے)

پخل بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ مرادف پخله بفتح لام که خرفه و بقلة الحمقا را گویند **مولف** عرض کند که ما حقیقت این را بر پخله بیان کرده ایم که به موحده و های هوز در آخرش گذشت اگر سند استعمال این پیش شود توانیم قیاس کرد که این مبدل و مخففش باشد که موحده بدل شد به بای فارسی چنانکه تب و تپ و های آخره حذف شده پخل باقی ماند و پخله هم به همین معنی گفته اند درینصورت این را مخفف پخله هم توان گفت (اُردو) دیکھو بخله۔

پخلوچه بقول برهان و سروری و جهانگیری بر وزن پسکوچه بکسر با و ضم لام و جیم فارسی بمعنی پخنچو باشد که گذشت۔ خان آرزو در سراج گوید که آنچه صاحب فرهنگ ها تخصیص زیر بغل کرده اند خطا ست نیز عام است برای آدمی و حیوانات دیگر و این لفظ پارسی است نه هروی و آن را غلغنج و غلملنج و غلمچ و غلنج و غلچه نیز گویند و همین است پخنچو که گذشت **مولف** عرض کند که این مبدل

بغلوچه است که صراحتش بر پخلچه کرده ایم چنانکه تپ وتب وچرغ وچرخ (اُردو) دیکهو پخلچه-

پخلم | بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ مرادف همان پخل که گذشت **مؤلّف** عرض کند که صراحت ماخذ همدرا انجا کرده ایم (اُردو) دیکهو پخل-

پخلیچه | بقول برهان وجهانگیری وسروری وسراج ورشیدی بروزن زنگیچه بمعنی پخلوچه که گذشت **مؤلّف** عرض کند که مبدّل همان بغلوچه که صراحت ماخذ بر پخلچه کرده ایم چنانکه تب وتپ وانگور وانگیر (اُردو) دیکهو پخلچه-

پخم | بقول رشیدی بروزن وبمعنی فخم است که در باب فا آید وفرماید که در فرهنگ ونسخهٔ سروری از روی تصحیف بتا خوانده اند چنانکه ورتا بباید **مؤلّف** عرض کند که درینجا همین قدر کافی است که مبدّل فخم است چنانکه فام وپام وبمعنی چادری که شال چینیان بر سرو دو چوب بندند تا بدان از هوا نثار برباشید وچادر شبی هم که در زیر درخت میوه دار بندند و درخت را بتکانند تا میوه دران جمع شود **مؤلّف** عرض کند که همین لغت اصل است وباقی تبدیل وصراحت کامل ماخذ این بر معنی دوم بفخم گذشت (اُردو) دیکهو بفخم کے دوسرے معنے-

بای فارسی بادال مهمله

پد | بقول برهان بکسر اوّل وسکون ثانی (۱) مخفّف پدر باشد و (۲) بفتح اوّل درختی را گویند که هرگز بار نیارد و (۳) بضمّ اوّل چوب پوسیده که آتش گیره کنند-صاحب ناصری بذکر هر سه معنی بنسبت معنی سوم گوید که همین را پدپود هم گویند **مؤلّف** عرض کند که معنی اوّل موافق قیاس چنانکه (باآبار) و (بابا) همدرین کتاب گذشت وبمعنی دوم هم مخفّف بده که در موحّده بر معنی دوش گذشت بحذف های هوّز آخره وبمعنی سوم مبدّل پت بمعنی چارش

کہ صراحت ماخذ پدر را انجا کردہ ایم چنانکہ تب و تپ (اُردو) (۱) دیکھو پدر (۲) دیکھو پدہ کے دوسرے معنے (۳) دیکھو پد کے چوتھے معنے ۔

پد آسیا | اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرہنگ پرۂ باد آسیا را گویند **مؤلف** عرض کند کہ اینمعنی درین مرکب خلاف قیاس است و بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم کہ معاصرین عجم و دیگر ہمہ محققین ازین ساکت ۔ مخفی مبادکہ پرّہ بقول غیاث یک سنگ آسیا را گویند (اُردو) ہوائی چکّی کا ایک پاٹ ۔ مذکر ۔

پدپود | اصطلاح ۔ بقول برہان بضم اوّل و بای فارسی بروزن پرہ دود بمعنی خف باشد کہ آتش گیرہ است و بعربی حرّاقہ گویند ۔ صاحب ناصری بر پد گوید کہ پدپود ہمان است کہ تعریفش بر (پد) گذشت ۔ صاحب رشیدی بذکر این گوید کہ پدہ بالضم رگوی سوختہ و چوب پوسیدہ کہ بزیر سنگ چخماخ نہند و چخماخ را زنند تا آتش درگیرد و در عراق پدو پودہ باہم ترکیب کردہ بدینمعنی استعمال کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ پد ہمین معنی بر معنی سومش گذشت و پود مرادفش کہ می آید فارسیان در محاورہ ہر دو را جمع کردہ استعمال می کنند دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پد کے تیسرے معنے ۔

پدر | اصطلاح ۔ بقول انند و غیاث بکسر اوّل و فتح دوم بروزن پسر نہ بفتح اوّل چنانکہ مشہور است ترجمۂ اب باشد ۔ صاحب مؤید ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ حیف است کہ دیگر ہمہ محققین زبان دان و اہل زبان ازین لغت ساکت و محققین لغات ترکی بذکر این صراحت کنند کہ لغت فارسی است (ظہوری ؎)
بشور عشق تو نازم کہ بر خلف پسران ✿ نصیحت شکرین نیز از پدر تلخ است ✿ (ولہ ؎)
طالع من پدر چو دید مرا ✿ از برای چہ عشق

نام نکردہ ؛ (اُردو) پدر۔ بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مذکر۔ باپ۔ والد۔ پتا۔ بابل۔

(الف) **پدرام** | بقول برہان بارای قرشت بروزن اسلام بمعنی (۱) آراستہ و نیکو و خوش و خورم و (۲) جای خواب و آرام و (۳) بمعنی ہمیشہ و دائم و پایندہ۔ صاحب جہانگیری ذکر معنی اوّل و سوم کردہ (انوری ملہ) ای ز طبع تو طبعہا خرّم ؛ وی ز عیش تو عیشہا پدرام ؛ (مختاری ۔) یگان قصیدہ بگو و بخوانش بر سر خوان ؛ چو روز عید بنزدیک آوری بسلام ؛ وزان نکوی وزین عید صد ہزار بباب ؛ ز روزگار وفادار و دولت پدرام ؛ صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع۔ صاحب مؤید بر ذکر معنی اوّل و دوم اکتفا کردہ فرماید کہ بابای تازی ہم گذشت۔ صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل گوید کہ۔۔۔۔۔۔

(ب) **پدرامد** | بمعنی خرّم و آراستہ کند۔ خان آرزو بذکر معنی اوّل الف نسبت (ب) گوید کہ مشتق خواہد بود۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار الف را بمعنی خوش گفتہ **مؤلف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ این بر معنی اوّل پدرام کردہ ایم کہ بموحّدہ گذشت و این مبدّل آنست چنانکہ تب و تپ و ہمان لغت بمعنی آراستہ و ہمیشہ و مدام ہم گذشت و معنی دوم این بسبیل مجاز و از (ب) معلوم می شود کہ فارسیان بترکیب خود۔۔۔۔۔۔

(ج) **پدرامدن** | مصدری ہم وضع کردہ اند بمعنی خرّم و آراستہ کردن و پدرامد ماضی مطلق اوست و حاصل بالمصدرش ہم و (پدراید) مضارعش۔ تسامح صاحب رشیدی کہ بر ماضی ذکر معنی مضارع کردہ باشی حالِ برای (ب) و (ج) مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محققین اہل زبان ازان ساکت اند (اُردو) الف (۱) دیکھو بدرام کے دوسرے معنے (۲) آرام کی جگہ۔ مؤنث (۳) دیکھو بدرام کے چھٹے معنے

(ب) خوش کیا۔ آراستہ کیا۔ آراستگی (ج) خوش
کرنا۔ آراستہ کرنا۔

پدر اندر | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ
فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وسکون نون بمعنی شوی
مادر مقابل مادر اندر۔ خان آرزو در سراج گوید
کہ (پدر سپی) کہ شوہر مادر باشد وتحقیق آنست
کہ لفظ اندر در معنی غیر حقیقی مستعمل شود کہ آنرا سپی
گویند چنانکہ مادر اندر بمعنی زن پدر و پسندر بنسبت
بمرو پسر از شوہر دیگر و بنسبت بہ زن از زن دیگر
و برین قیاس دختر اندر **مولف** عرض کند کہ مقصود
محققین از پدری کہ مادر او را عقد کرد بعد وفات
شوہری پس فرزند شوہر اوّلش را شوہر ثانی
پدر اندر راست وبس و این مخفف و قلب (اندر
پدر) است یعنی کسی کہ در حکم پدر باشد و پدر
حقیقی نیست (اُردو) علاتی باپ۔ مذکر۔
جیسی علاتی ماں۔

پدر رختہ | اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری
و ناصری و سراج و جامع بسکون خای نقطہ دار
بروزن برجستہ بمعنی غمگین واندوہناک (فردوسی
ے) شنیدم چو دستان ز مادر بزاد ٭ برآمد ہمہ
کار ایران بباد ٭ کہ چون او جدا شد ز مادر بفال نحس
جہان سربسر گشت پر قیل وقال ٭ ز زادن چو او
پدر رختہ بود ٭ پدر وانش از ان دیو پدر رختہ بود ٭
مولف عرض کند کہ ہمین لغت در موحدہ بہ یای
عربی گذشت وصراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم
واین مبدل آنست چنانکہ تب وتپ حیف است
کہ محققین با نام ونشان ہمین سند فردوسی را در انجا
ہم نقل کردہ اند (اُردو) غمگین۔ اندوہناک۔
دیکھو بدرختہ۔

پدر زن | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ
فرہنگ فرنگ بمعنی خسر۔ صاحب بول چال
ہم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ فک
اضافت است وموافق قواعد فرس (اُردو) سسرا
یا سسر۔ بیوی کا باپ (خاوند کے لئے) خسر یا

خاوند کا باپ (بیوی کے لیے) مذکّر۔

پدرزه اصطلاح - بقول برهان بروزن تبرزه (۱) طعامی باشد که آنرا در رومال بندند و از جائی بجائی برند و آنرا زله گویند و (۲) بمعنی حصّه و بهره و (۳) بقول بعض هر چیز که در رومال و لنگی بسته شده باشد چه آن رومال بسته را مجموع پدرزه خوانند - صاحبان جهانگیری و ناصری و جامع بمعنی دوم و سوم قانع - صاحب سروری گوید که همان (پپرزه) که گذشت خان آرزو در سراج گوید که همان که به بای تازی گذشت و بحوالهٔ قوسی ذکر معنی سوم هم کرده **مولّف** عرض کند که این مبدّل آنست چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ بصدر الحاکرده ایم (اُردو) دیکھو بدرزه - به بای موحّده -

پدرفتح اصطلاح - بقول بهار و انند بمعنی ابوالفتح - فرماید که این از تصرّفات فارسیان است (انوری ؎) ز دست آن پدرفتح کز پی تعریف ؤ رویت کنیت او شده زابتدا و میر ؤ بمن رسید زهمنام چشم چشمهٔ مهر ؤ بقدر جزو نخست از دو جزو لفظ صریر ؤ چنین نمود که جزو دوم همی آرند ؤ درین دو هفته بفرمان شاه و امروزیر ؤ **مولّف** عرض کند که این ترجمهٔ (ابوالفتح) است و عموماً اینقسم ترجمهٔ کنیت غیر مطبوع باشد - آنکه انوری آورده ما این را برای دیگران سند ندانیم معاصرین عجم با ما اتّفاق دارند و اگر باستناد انوری کسی اینقسم ترجمه کند غلط نباشد (اُردو) ابوالفتح - کنیت ہے -

پدرکش پادشاهی را نشاید مثل
وگر شاید بجز شش مه نپاید این

مثلی است که ذکرش صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی کرده اند و از معنی و محلّ استعمال ساکت **مولّف** عرض کند که فارسیان بحق پادشاه ظالم می زنند مقصود آنست که اگر ظالمی پدر خود را کشته بر تخت شاهی او نشیند شش ماه نگذرد که کشته شود (اُردو) کوئی

کہتے ہیں " باپ کا قاتل بیٹے کا مقتول " یعنی
جو شخص ہوس دنیا میں باپ کو قتل کرکے اسکے
املاک پر قابض ہوگا وہ اپنے بیٹے کے ہاتھ مارا جائیگا

پدر مرده | اصطلاح - بقول بحر و انند و مؤید
یتیم را گویند **مولف** عرض کند که اسم فاعل
ترکیبی است یعنی شخصی که پدرش مرده باشد
(اردو) یتیم - دیکھو بے پدر -

پدر رمه | اصطلاح - بقول خان آرزو در سراج
مرادف پدر زره که گذشت و فرماید که همان که
به بای تازی بجایش مذکور شد **مولف**
عرض کند که در باب موحده این لغت را نیافتیم
و همه محققین فارسی زبان ازین لغت ساکت
قیاس ما این است که در کتابت رای مهمله
زیاده شد و این همان پدرمه است که می آید
معاصرین عجم هم همین خیال کنند (اردو)
دیکھو پدرمه -

انند همان (پدر اندر) که گذشت **مولف**
عرض کند که مخفف آن است بحذف الف (اردو)
دیکھو پدر اندر -

پدرود | بقول برهان و جهانگیری و ناصری
و جامع بر وزن فرسود (۱) بمعنی سلامت و (۲)
بمعنی وداع (نظامی ؎) اگر قطره شد چشمه
پدرود باد ٭ شکسته سبو بر لب رود باد ٭ (خواجه
حافظ ؎) ماه کنعانی من مسند مصر آن تو شد ٭ وقت
آنست که پدرود کنی زندان را ٭ بهار به معنی
دوم قانع - خان آرزو در سراج حواله (پدرود
ببای موحدهٔ اوّل) ده **مولف** عرض کند
عجب است از محققین که همینا هر دو سند بالا
در انجا هم نقل کرده اند - صراحت ماخذ این همانجا
گذشت و این مبدل باشد چنانکه تب و تپ
(اردو) دیکھو پدرود -

پدرود کردن | استعمال - صاحب آصفی

پدرندر | اصطلاح - بقول رشیدی و ذکر این کرده از معنی ساکت صاحب انند بحواله

فرہنگ فرنگ گوید کہ ترک و وداع کردن است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (والہ ہروی ؎) چنان کز سبحہ بگسستہ ریزد دانہ ہا یکسر ؛ کند پدرود سرہای سر افسر از ان گریبان را ؛ (اردو) ترک کرنا۔ رخصت کرنا۔

پدفوز | اصطلاح۔ بقول انند و ناصری مرادف پتفوز **مؤلف** عرض کند کہ مبدلش چنانکہ زرتشت و زردشت وحقیقت این ہمانجا مذکور (اردو) دیکھو پتفوز۔

پدمہ | بقول برہان وجہانگیری وسروری و ناصری و رشیدی وجامع بروزن صدمہ بمعنی حصہ و ژلہ و بہرہ باشد و ہر چیز را نیز گویند کہ در لنگی و رومالی بستہ باشند **مؤلف** عرض کند ما باعتبار سروری وجامع کہ محققین اہل زبان اند این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) دیکھو پدرزہ۔

پدندر | اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری و ناصری و رشیدی و مؤید بمعنی ہمان (پدر اندر) کہ گذشت (استاد لبیبی ؎) از پدر چون از پدندر دشمنی بینند ہمی ؛ مادر از کینہ برد مانند مادندر شود ؛ صاحب سروری فرماید کہ در جمیع نسخ بوزن غضنفر آمدہ اما در شمس فخری بوزن بداختر آوردہ بای اول تازی (؎) گر یان بدست بی تو پیوستہ تخت ملک پیچیدست یتیم طفلی در دست بدندر ؛ (ناصر خسرو ؎) زبن پدندر بسی را او بخورد جز حذر نیست ؛ زیرا از بیوفائی شکرش بی حجر نیست ؛ صاحب ناصری گوید و **مؤلف** را با او اتفاق کہ این مخفف ہمان (پدر اندر) است کہ بجایش گذشت بحذف رای مہملہ والف و تصرف در حرکات حروف داخل محاورہ باشد و بس (اردو) دیکھو پدر اندر۔

پدوار | اصطلاح۔ بقول برہان بروزن پروار (۱) مرادف معنی اول بدوارہ و (۲) بقول مؤید گرد اگرد کلاہ و دہان انسان وحیوانات دیگر باشد

از جانب بیرون و (۳) منقار مرغان۔ صاحب
جہانگیری بر معنی اوّل قانع (شمس فخری لہ) ملاذ
سیف و قلم خسرو ستارۂ حشم ٭ کہ ہست خلق جہان
را جناب او پدواز ٭ صاحبان ناصری و رشیدی
می فرمایند کہ ہمان پتواز کہ بہ بای فارسی و فوقانی
گذشت **مولف** عرض کند کہ این مبدّل آنست
بمعنی اوّلش و معنی دوم و سوم را ما در موید نیافتیم
و این معنی فوز است عجب است از محققین کہ
ہمین یک سند شمس فخری را بر پدواز ہم نقل کردہ اند
(اُردو) (۱) دیکھو پدواز کے پہلے معنے (۲ و
۳) دیکھو پتپور۔

پدوزہ | اصطلاح۔ بقول موید بفتحتین مراد
پدمہ و پدرزہ **مولف** عرض کند کہ حقیقت این
بر بدرزہ در موحّدہ بیان کردہ ایم اگر سند استعمال
این بدست آید توانیم عرض کرد کہ مبدّل بدرزہ
باشد چنانکہ کلار و کلاو۔ مخفی مباد کہ این لغت
را در بعضی نسخۂ قلمی موید غیر از نسخۂ مطبوعۂ نولکشور
نیافتیم (اُردو) دیکھو پدرزہ۔

پدہ | بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی
و سراج و جامع بفتح اوّل و ثانی (۱) نام درختیست
کہ ہرگز بار و میوہ ندہد و بعربی غرب خوانند و (۲)
بضم اوّل چوب پوسیدہ باشد کہ آنرا آتشگیرہ سازند
و بعربی حراقہ گویند و فرماید کہ باینمعنی بفتح اوّل ہم آمدہ
(شاعر لہ) این ہیچ درختیست کہ می نارد بار ٭ بید و
پدہ و سرو سفیدار و چنار ٭ (حکیم نزاری قہستانی لہ)
سہم نوا فگندہ بہ پیکان بید برگ ٭ بر پیکر معاند
تو لرزہ چون پدہ ٭ (شمس فخری لہ) خسرو اعظم
جمال دین و دنیا آنکہ ہست ٭ آتش تیغ ورا جان
و تن اعدا پدہ ٭ صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع
مولف عرض کند کہ ما بر (بدہ) کہ بموحّدہ گذشت
حقیقت ماخذ عرض کردہ ایم حیف از محققین کہ
ہمین دو شعر شاعر و نزاری را در انجا ہم نقل کردہ اند
(اُردو) (۱) دیکھو بدہ کے تیسرے معنے (۲) دیکھو
بد کے چوتھے معنے۔

پدیچه صاحب انند بحواله فرہنگ فرنگ گوید که بالفتح وکسر دال ابجد و فتح جیم عربی بمعنی فلوس ماهی و سیم ماهی باشد و بموحدهٔ اوّل هم آمده **مولّف** عرض کند که محققین فارسی زبان در موحّده این را ترک کرده اند و درینجا هم غیر از انند دیگری از محققین اهل زبان ذکر این نکرده اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت که اسم جامد فارسی قدیم است معاصرین عجم هم بر زبان ندارند (اُردو) فلس بقول آصفیه ـ مذکّر ـ مچھلی کا کھپرا ـ مچھلی کے اوپر کا چھلکا ـ

پدید بقول بهار بالفتح ظاهر و آشکار و فرماید که بعضی از اهل تحقیق گفته اند که به بای تازی است و گوید که عجب از صاحبان فرهنگ که این لغت را قلم انداز کرده اند بهر تقدیر بالفظ آمدن و آوردن و کردن مستعمل **مولّف** عرض کند که اصل این پدید با موحّده است بمعنی در مشاهده و کنایه از ظاهر و آشکار او حق آنست که این مخفف (پدید آر) است که اسم مفعول ترکیبی است یعنی بمشاهده آمده شده و کنایه از ظاهر مجازاً مجرد پدید هم بدین معنی مستعمل شد که در موحّده گذشت و این مبدّل آن چنانکه تب و تپ و سند استعمال در ملحقات می آید (اُردو) دیکھو بدید ـ

پدید آمدن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که بمعنی ظاهر شدن است (حافظ ؎)

پدید آمد رسوم بیوفائی ٭ نماند از کس نشان آشنائی ٭ (اُردو) ظاهر ہونا ـ آشکارا ہونا ـ

پدید آوردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که متعدّی مصدر گذشته بمعنی ظاهر کردن (ابوشکور ؎) همان میوهٔ تلخ آرد پدید ٭ از او چرب و شیرین نخواهد بدید ٭ (اُردو) ظاہر کرنا ـ

پدپیدا آورده اصطلاح - بقول سفرنگ
بشرح بست وسومی فقره (نامه شت ساسان
شست) بمعنی (۱) مصنوع ومخلوق **مؤلف**
عرض کند که (۲) بمعنی حقیقی - اسم مفعول مصدر
(پدپیدآوردن) وبمعنی اوّل مجاز معنی دوم (اردو)
(۱) مصنوع - بنایا ہوا - مخلوق - پیدا کیا ہوا -
(۲) ظاہر کیا ہوا -

پدیدار بقول برہان بروزن خریدار بفتح
اوّل بمعنی (۱) ظهور باشد که از ظاهر شدن و
نمایان گردیدن است و (۲) بمعنی موجود چنانکه
گویند پدیدار آمد یعنی موجود شد - صاحب سروری
گوید که (۳) بمعنی باقی و (۴) مقاومت کننده
و (۵) بمعنی تند وتیز وجلد و (۶) روز بستم از ماه‌های
ملکی - صاحب ناصری نسبت معنی اوّل گوید که
پارسی بدیدآر است که ظاهر شدن وپدید
آمدن است - بهار گوید که جناب خیر المدققین
می فرمایند که مشهور بیای فارسی است وبدین
تقدیر می توان گفت که مرکّب است از پدپد
بمعنی ظاهر وآر که بمعنی آرنده است چه ماهیات
اشیارا دو وجود می باشد یکی در ذهن وعقل ودوم
در خارج پس ماهیتی از ماهیات چون در خارج
ظهور می کند گوئیا خودرا بر عرصهٔ ظهور می آرد و
خویشتن را ظاهر می سازد پس حاصل معنی پدیدار
نیز همان ظاهر شونده بود وخود او می گوید که میتوان
مرکّب باشد از پدید وآر که کلمهٔ نسبت است
چنانچه در خریدار وپرستار واگر گوئیم که مزید علیه
پدید است برقیاس زنگ وزنگار وکرد وکردار
وگفت وگفتار وجهیست **مؤلف** عرض کند که
بیچاره بهار واستادش خیر المدققین هردو درین لغت بسیار
جگرکاوی کرده اند واصل همین قدر کافی است که
این اسم مفعول ترکیبی ومرکّب از موحّده که افادهٔ معنی در
کنده وپدید بمعنی مشاهده وآر امر حاضر از آوردن معنی لفظی این
بمشاهده آورده شده وکنایه از ظاهر وپدید که گذشت تحقیقش
وموحّده اوّل بدل بیای فارسی چنانکه اسب واسپ

وعتی دوم وسوم مجاز آن و نسبت معنی چہارم و پنجم
و ششم نظر باعتبار سروری کہ محقق اہل زبان است
اسم جامد ذاتیم (اُردو) (۱) ظہور (۲) موجود (۳)
باقی (۴) برابری کرنے والا (۵) تند۔ تیز۔ جلد۔
(۶) ماہ ہاے ملکی یعنی شمسی سے بیسویں دن کا نام۔

پدیدار آمدن استعمال۔ صاحب آصفی از معنی ساکت
مؤلف گوید کہ بمعنی ظاہر شدن (نظامی ؎)
قیاس عقل ما زینجاست پرکار ۔ کہ صانع را دلیل
آمد پدیدار ۔ (اُردو) دیکھو پدید آمدن ۔

پدیدار آوردن استعمال۔ صاحب آصفی از
معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف پدید آوردن
کہ گذشت (کمال اصفہانی ؎) عکسی از رنگ
خویشش بر رخ خورشید افتاد ۔ اثرش در دل کان
لعل پدیدار آورد ۔ (اُردو) دیکھو پدید آوردن

پدیدار بودن استعمال۔ صاحب آصفی
از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی
ظاہر و آشکارا بودن (رودکی سمرقندی ؎)
بیکھفتہ پدیدار بود نرگس دشتی ۔ چون نرگس
چشم تو ہمہ سالہ پدیدار ۔ (اُردو) ظاہر رہنا۔

پدیدار شدن استعمال۔ صاحب آصفی
از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی
ظاہر شدن است (محمود شبستری ؎)
شدہ آن وحدت از ان کثرت پدیدار ۔ یکی
را چون شمردی گشت بسیار ۔ (اُردو)
ظاہر ہونا ۔

پدیدار کردن استعمال۔ صاحب
آصفی از معنی ساکت مؤلف گوید کہ بمعنی
ظاہر کردن است (فردوسی ؎) چو پیوند جم
ارہ بر کار کرد ۔ ز یک جم دو پیکر پدیدار کرد ۔
(اُردو) ظاہر کرنا ۔

پدید شدن استعمال۔ صاحب آصفی
بذکر این از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ بمعنی ظاہر و آشکارا شدن است (حافظ
؎) فردا کہ پیشگاہ حقیقت شود پدید ۔ شرمندہ

رہبروی کہ نظر بر مجاز کرد ﴿ (اُردو) ظاہر ہونا

پدید کردن استعمال ۔ صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت **مؤلف** گوید کہ متعدی مصدر گذشتہ بمعنی ظاہر کردن (فقیر ے) در تو پدید آمداست ہر کہ ترا پدید کرد ﴿ تا بخود آشنا شد پی نبری خدای را ﴿ (اُردو) ظاہر کرنا ۔

پدید گشتن استعمال ۔ صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف پدید شدن است (خسرو ے) رفت زمین را چو حباب از میان ﴿ گشت پدید از تہ آب آسمان ﴿ (اُردو) ظاہر ہونا دیکھو پدید شدن ۔

پدیبار بقول برہان و ناصری و انند و (جہانگیری در ملحقات) باسین بی نقطہ بر وزن پدیدار بر سر کاری رفتن باشد کہ پیش از این شروع در ان کردہ باشند **مؤلف** عرض کند کہ معنی حقیقی این آمادگی بر کاری کہ آغازش شدہ و ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) کسی ایسے کام پر آمادگی جس کا آغاز ہو چکا ہو ۔ مونث ۔

بای فارسی با ذال معجمہ

پذر بقول مؤید و انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بکسر اول و فتح ذال معجمہ ہمان پدر کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ مبدل پدر است ہچون آدر و آذر کہ بعض عجمیان عرب این قسم تصرف در لغات کردہ اند (اُردو) دیکھو پدر ۔

پذرام بقول بہار و سروری بالکسر بمعنی خرم و آراستہ و فرماید کہ در صفات عارض عیش مستعمل (میر معزی ے) فرخندہ باد بزم تو یا للتہنیت والثنا ﴿ پذرام باد عیش تو باللیل والنہار ﴿ (بدر چاچی ے) تا بزین زر خورشید مزین باشد ﴿ صعوہ چہرہ پذرام زر اندودہ عنان ﴿ (فخر الدین گرگانی ے) اگرچہ راہ نا پذرام باشد ﴿ بہ پذراید

خوش وخرم باشد ۹ وصاحب سروری فرماید که در نسخ دیگر به بای تازی هم **مولف** عرض کند که ما حقیقت ماخذ این را بر پدرام عرض کرده ایم که بدال مهمله گذشت و درینجا همین قدر کافی است که این مبدل آنست چنانکه آدر و آذر (اردو) دیکھو پدرام اور بدرام -

پذرامد بقول سروری بکسر وسکون ذال معجمه وفتح میم بمعنی خوش وخرم و آراسته شو وشدمش از گرگانی همان که بر پذرام گذشت **مولف** عرض کند که مبدل همان (پدرامد) که بدال مهمله بجایش گذشت و ما حقیقت این را همدر انجا بیان کرده ایم ودرینجا همین قدر کافی است که این مبدل آنست چنانکه آدر و آذر (اردو) خوش ہوا آراسته ہوا - خوشی - آراستگی - مونث -

پذرفت اصطلاح - بقول برہان وناصری بکسر اوّل وسکون ثانی ورای بی نقطه مضموم بفا وفوقانی زده ماضی پذرفتن یعنی قبول کرد ومعترف شد **مولف** عرض کند که اصل این پذیرفت است بمعنی قبولیت واین اسم جامد فارسی زبان واسم مصدر (پذیرفتن) تحتانی حذف شده پذرفت باقی ماند وہمین است معنی حقیقی وانچه ماضی مطلق است مشتق مصدر باشد وضرورت بیان مشتقات نباشد حیف است از محققین که معنی حقیقی را گذاشتند وذکر مشتق کردند (اردو) قبولیت - مونث -

پذرفتار اصطلاح - صاحب سروری گوید که مرادف پذرفتکار است بالکسر بمعنی قبول کننده **مولف** عرض کند که این مخفف (پذرفت گار) است که بجایش می آید کاف فارسی حذف شد وحقیقت (پذرفت گار) همانجا عرض کنیم (اردو) دیکھو پذرفتگار -

پذرفتگار استعمال - بقول برہان باکاف بالف کشیده و رای قرشت زده بمعنی قبول کردن

واعتراف نمودن ۔ صاحب سروری فرماید کہ بمعنی قبول کنندہ (شیخ نظامی ؎) چو روشن گشت بر شاپور کارش ٭ بصد سوگند شد پذرفتگارش ٭ صاحب موید ہمزبان سروری **مولف** عرض کند کہ مخفف پذیرفتگار کلمۂ گار در آخر این از قبیل گناہ گار و امثال آن کہ افادہ بمعنی فاعلی کند۔ صاحب برہان در معنی این از نزاکت کار نگرفت (اردو) قبول کرنے والا۔

پذرفتگاری استعمال۔ بقول بہار با کسر بمعنی قبول کردن **مولف** عرض کند بمعنی حاصل بالمصدر است و یای مصدری بر پذرفتگار زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) قبولیت۔ مونث

پذرفتگی استعمال۔ بقول رشیدی بمعنی قبول حاصل بالمصدر است **مولف** عرض کند کہ معنی این قبولیت است و حاصل بالمصدر پذرفتن باشد کہ می آید و این مخفف پذیرفتگی است کہ بجایش مذکور شود (اردو) قبولیت۔ مونث۔

پذرفتن استعمال۔ بقول برہان و جہانگیری بمعنی قبول کردن و اعتراف نمودن و بقول بحر مخفف پذیرفتن کہ می آید و فرماید کہ سالم التصریف است **مولف** عرض کند کہ پذیرفتن کہ می آید اصل است و این مخفف آن بحذف تحتانی در ینجا ہمین قدر کافی است و صراحت ماخذ ہم در انجا آید بعض معاصرین عجم پذرفتد را مضارع گویند و بر زبان دارند و خیال ما ہم ہمین است اندرین صورت باید کہ این را کامل التصریف دانیم (اردو) قبول کرنا۔ دیکھو پذیرفتن۔

پذرفتہ بقول برہان بروزن دل بردہ بمعنی اقرار و اعتراف کردہ و قبول نمودہ **مولف** عرض کند کہ بر ماضی مطلق مصدر پذرفتن ہای ہوز زیادہ کردہ کہ افادہ معنی مفعولی کند و معنی این قبول کردہ شدہ (اردو) قبول کیا ہوا۔ اعتراف کیا ہوا۔

پذور بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح
وضمّ ذال معجمہ بہ واو نعناع یعنی پودنہ را گویند
مولّف عرض کند کہ صاحب محیط ذکر مستقل
این نکرد وحقیقت معنی بر پودانہ گذشت و دیگر
محققین فارسی زبان این را ترک کردہ اند اگر
استعمال این بدست آید توانیم عرض کرد کہ اسم
جامد فارسی زبان است مجرّد قول انند و فرہنگ
فرنگ کافی نیست ازینکہ معاصرین عجم ہم ازین بیخبر اند
(اردو) دیکھو پودانہ۔

پذیر بقول برہان و سروری بروزن وزیر
(۱) قبول کنندہ را گویند و (۲) امر باین معنی ہم
قبول کن (سعدی ۱) خداوند بخشندہ و دستگیر
کریم خطا بخش و پوزش پذیر ۔ (عطار ۲)
باحسان خود پوزش من پذیر ۔ کہ جز تو ندارم
کسی دستگیر ۔ **مولّف** عرض کند کہ معنی اوّل
بدون ترکیب حاصل نمیشود پس این را معنی
اوّل گفتن خطاست و بمعنی دوم امر حاضر پذیریدن
و بہ تحقیق ما (۳) اسم مصدرش کہ مصدری بود و
حالا متروک التصریف و پذیرانیدن کہ می آید
متعدی ہمان پذیریدن و پذیرہ بمعنی اوّلش امر حاضر
ہمان پذیریدن و مضارع آن پذیرد پس معنی
سوم این قبول است و بس (اردو) (۱)
قبول کرنے والا (۲) قبول کر (۳) قبول کرنا۔

پذیرا بقول برہان بروزن لفیرا (۱) بمعنی
روان شوندہ و پیش روندہ **مولّف** عرض
کند کہ مجاز معنی دوم است کہ می آید و حقیقت
لفظی ہمانجا بیان کنیم کہ ہمان معنی اصل است
(اردو) چلنے والا ۔ پیشرو۔
(۲) پذیرا ۔ بقول برہان بمعنی سخن شنوندہ
و فرمان بردار و قبول کنندہ چہ پذیرائی بمعنی
فرمان برداری باشد ۔ صاحب رشیدی گوید کہ
بمعنی پذیرندہ ۔ بہار ہمین را بمعنی قبول کنندہ
صاحب سروری بر پذیرائی کہ مزید علیہ ہمین است
ذکر این معنی کردہ (نظامی ۵) سنّہ نامور تام او

فیلقوس ؎ پذیرای فرمان او روم و روس ؎
مولّف عرض کند کہ محققین بالا این را اسم
جامد دانستہ اند و غور بر حقیقت قواعد زبان نکرد
الف زیادہ شد بر امر حاضر (پذیریدن) کہ ذکرش
بر (پذیر) گذشت و این الف زائدہ افادۂ معنی
فاعلی کند چنانکہ دانا و بینا و گویا و شنوا و امثال
آن و معنی لفظی این قبول کنندہ و کنایہ از فرمان بردار
سخن شنو **(اردو)** قبول کرنے والا سخن شنو
فرمان بردار۔

(۳) پذیرا۔ بقول برہان تفسیر مقبول کہ قبول
کردہ باشد بہار گوید کہ بمعنی قبول کردہ شدہ
ہم **مولّف** عرض کند کہ حاصل ہمان معنی
فاعلی است کہ بحالت ترکیب ظاہر شود چنانکہ
پذیرای دل کہ حاصل این مقبول دل است
صاحب سروری ذکر ہمین معنی بر (پذیرای)
کردہ کہ مزید علیہ این است **(اردو)** مقبول۔

(۴) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی ہیولی کہ در
برابر صورت است **مولّف** عرض کند کہ
مجاز معنی دوم است **(اردو)** ہیولا۔ بقول
آصفیہ۔ ہر چیز کا مادّہ۔ حکما کے نزدیک وہ جوہر
جو صورت جسمی کا محل ہو وہ مادّۂ عالم جو صور و
اشکال کی قابلیت رکھتا ہے۔ مذکر

(۵) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی پیشوا **مولّف**
عرض کند کہ مجاز معنی اوّل گیریم **(اردو)** پیشوا
دیکھو پذیرا کے دوسرے معنے جس پر پیشوا کا
بیان ہے۔

(۶) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی استقبال **مولّف**
عرض کند کہ مجاز معنی پنجم باشد و مجاز مجاز معنی
دوم کہ پیشوا را بمعنی پیشوائی استعمال کردند
(اردو) دیکھو استقبال۔

پذیرا آمدن استعمال۔ بمعنی مقبول شدن
(ظہوری ؎) چنان نگرفتہ رنگ تیرگی آئینہ
صبحم ؎ کہ از خورشید صیقلگر پذیرای جلا آید ؎
(ولہ ؎) تا ظہوری تجلی از چارہ گر پیدا نشود ؎

در وهمین گاه پذیرای فسون می آید۔ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است عجبی نیست کہ در سند پذیرای مستعمل کہ مزید علیہ ہمان پذیرا است (اُردو) مقبول ہونا۔

پذیرا افتادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ از معاصرین عجم تصدیق این می شود کہ مرادف مصدر گذشتہ است (اُردو) دیکھو پذیرا آمدن۔

پذیرا بودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی مقبول بودن است و بس (نظامی ــه) پذیرا سخن بود شد سیاہی گیر ؎ سخن گر دل آید بود دلپذیر ؎ (اُردو) مقبول ہونا۔

پذیرا سخن اصطلاح۔ بقول مؤید بمعنی سخن مقبول و خوب **مولف** عرض کند کہ قلب اضافت سخن پذیرا است بمعنی سخن مقبول دیگر ہیچ (اُردو) مقبول بات معقول بات ؎ تشبیہ

پذیرا شدن استعمال۔ بقول بحر(۱) پیش رفتن و استقبال کردن و (۲) مقبول شدن۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است بہ یک حال ما شامل باشد بہمہ معانی پذیرا کہ گذشت محقق مباد کہ پذیرای نہایت یا مزید علیہ این پذیرا است (نظامی ــه) گرچه بیاکی و دین پروری ؎ پذیرا شد نش پیشتر

(ظہوری ــه) تیرش بقصد صید پذیرای نہ شد است ؎ نازم ز زخم ما کہ بدایم زره شد است ؎ (اُردو) (۱) استقبال کرنا (۲) مقبول ہونا۔ دیکھو پذیرا کے کل معنے جس پہ یہ شامل ہے۔

پذیران اصطلاح۔ بقول انند و مؤید بمعنی فرمان بردار ان **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم و دیگر محققین ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد کہ مخفف

(فرمان پذیران) باشد اگر پذیرا راکه بمعنی فرمان بردار و محکوم بر معنی دوم‌ش گذشت جمع گردانیم بقاعدۂ فارسی (پذیرایان) باشد و جا دارد که این را مخفف آن هم قیاس کنیم و این بهتر از ان است ولیکن بنظر سکوت محققین و معاصرین عجم بحر و قول انند و موید را که هر دو هند نژاد ند برای این کافی ندانیم (اُردو) فرمان بردار لوگ۔

پذیرانیدن بقول بحر بکسر تین بمعنی قبول کنانیدن و معترف گردانیدن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پذیراند صاحبان انند و موید هم ذکر این کرده اند مولف عرض کند که متعدی مصدر (پذیریدن) است که حالا متروک است و مضارعش پذیرد و امر حاضرش پذیر یادگار اوست و اسم مصدرش همان (پذیر) که بمعنی سوم‌ش گذشت (اُردو) قبول کرانا۔ اعتراف کرانا۔ معترف کرنا۔ قبولوانا

پذیرائی استقبال۔ بقول انند بحوالۂ فرهنگ فرنگ بمعنی (۱) قبول و فرمان برداری و پذیرش صاحب رشیدی این را مرادف پذیرفتگی و پذیرفتگی داند بمعنی قبول و فرماید که حاصل بالمصدر است صاحب روزنامه بحوالۂ سفرنامه ناصرالدین شاه قاچار گوید که (۲) ملاقات است و صاحب پول چال بحوالۂ معاصرین عجم می فرماید که (۳) بمعنی استقبال و پیشوائی است مولف عرض کند که این حاصل بالمصدر پذیرائیدن است چنانکه پذیری و پذیرش حاصل بالمصدر پذیریدن و (پذیرفتگی و مخففش پذرفتگی) هر دو حاصل بالمصدر (پذیرفتن و پذرفتن) و معنی اول این قبولیت و معنی دوم و سوم مجاز آن (اُردو) (۱) قبولیت مونث (۲) ملاقات۔ مونث (۳) پیشوائی مونث

پذیرائی شدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب رهنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار ذکر ماضی مطلق این کرده گوید که بمعنی خاطر و تواضع شد پس معنی این مصدر خاطر و تواضع

کسی شدن است **مولف** عرض کند که این مرکب است از همان پذیرائی که بجایش گذشت بر سبیل مجاز و موافق قیاس (اُردو) خاطر تواضع ہونا۔

پذیرش بقول برہان بفتح اوّل وکسر رابع و سکون شین نقطه دار بمعنی قبول و فرمان برداری باشد۔ صاحب انند ذکر این بحواله فرهنگ فرنگ کرده گوید که مثل پذیران۔ صاحب سروری گوید که بمعنی قبول باشد (نظامی ؎) خرد مند را و از پذیرش نتافت ؛ ز پیشوائی در بدر یا نتافت ؛ **مولف** عرض کند که این حاصل بالمصدر همان مصدر (پذیریدن) است اشارهٔ آن بر پذیرانیدن گذشت بمعنی قبولیت صاحب انند در غلط افتاد (اُردو) قبولیت۔ مونث۔

پذیرفت استعمال۔ بقول برہان و سروری ماضی پذیرفتن است یعنی قبول کرد (استاد دقیقی ؎) پذیرفت از و شهریار انچه گفت ؛ چو گل زان رویش از تازگی بر شگفت ؛ چو در یابد که پذرفت مخفف این است **مولف** عرض کند که موافق قیاس مصدر این می آید و این اسم مصدر آن هم که مصدر است کامل بر مصدر کنیم (اُردو) دیکھو پذیرفت

پذیرفتار استعمال۔ بقول سروری مرادف پذرفتار که گذشت **مولف** عرض کند که این اصل است و آن مخفف این صراحت ماخذ مصدر انجا کرده ایم (اُردو) دیکھو پذرفتار۔

پذیرفتگار استعمال۔ بقول برہان با کاف بالف کشیده و برای قرشت بمعنی (۱) فرمانبردار و قبول کننده و مقر و معترف و (۲) سردار و ریش سفید قوم را نیز گویند۔ صاحب سروری بمعنی اوّل قانع (سراج الدین راجی ؎) پذیرفتگار سخن های نغز ؛ بود آنکه او را ازو شست مغز ؛ **مولف** عرض کند که این اصل است و پذرفتگار که گذشت مخفف این و هر دو بکاف فارسی است و معنی دوم مجاز معنی اوّل که سردار قوم هم نازبردار قوم است حقیقتا ماخذ مصدر را

مذکور (اُردو) (۱) قبول کرنے والا۔ فرمانبردار۔
(۲) سردار قوم۔ مذکر۔

پذیرفتگاری استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی فرمان برداری و اقرار و اعتراف **مولف** عرض کند کہ یای زیادت یای مصدری در آخر پذیرفتگار۔ موافق قیاس است (اُردو) فرمان برداری۔ مونث۔ اعتراف مذکر۔

پذیرفتگی استعمال۔ بقول رشیدی بمعنی قبول **مولف** عرض کند کہ اصل ہمان پذیرفتگی کہ مذکور شد و صراحت معنی و ماخذ بمصدر الحاگذشت (اُردو) دیکھو پذیرفتگی۔

(الف) **پذیرفتن** استعمال (الف) بقول (ب) **پذیرفتہ** برہان و جہانگیری مصدر بیست (۱) بمعنی فرمان برداری کردن و (۲) قبول نمودن و (ب) بمعنی قبول نمودہ۔ صاحب بحر گوید کہ بکسر اول و یای معروف و ضم رای قرشت کامل التصریف و فرماید کہ بہ فتح اول نیز آمدہ و مضارع این پذیرد۔ صاحب موارد ہم بذکر این و مخفف این (پذرفتن) ذکر معنی اول و دوم کردہ (مولوی معنوی لہ) این دل چون سنگ را تا چند چند ٭ پند گفتیم و نمی پذرفت پند ٭ و فرماید کہ (۳) بمعنی گرفتن ہم (سعدی ے) تا خرقہ می پذیرد در رہن بادہ ساقی ٭ ای محتسب صلای پیران پارسا را ٭ نیز فرماید کہ (۴) بمعنی اقرار و وعدہ کردن و (۵) یافتن (نظامی لہ) ہمان گنج گنجی کہ پذرفتہ ٭ وفا کن بچیزی کہ خود گفتہ ٭ (صائب لہ) آشفتگی ز عقد پذیرد دماغ ما ٭ فانوس گرد باد شود بر چراغ ما ٭ (حافظ لہ) نام حافظ رقم نیک پذیرفت ولی ٭ پیش رندان رقم سود و زیان این ہمہ نیست ٭ **مولف** عرض کند کہ معنی دوم اصل است و دیگر ہمہ معانی بر سبیل مجاز و (ب) ماضی مطلق (الف) است کہ ہای ہوز در آخرش آمدہ افادۂ معنی مفعولی کند و مضارع این (پذیرند) کہ بر زبان نیست و عوض این

مضارع پذیرپیدن مستعمل است یعنی پذیرپد ـ اسم
مصدر این ہمان پذیرفت کہ بجایش گذشت کہ
مرکّب شد با علامت مصدر (تن) و یک فوقانی
حذف شد (اُردو) (الف) (۱) فرمانبرداری
کرنا (۲) قبول کرنا (۳) لینا (۴) اقرار اور وعدہ
کرنا (۵) پانا (ب) الف کا مفعول۔

پذیرندہ | استعمال ـ بقول اننـد بحوالۂ
فرہنگ فرنگ بمعنی قبول کنندہ **مؤلف** عرض
کند کہ اسم فاعل ہمان پذیریدن است کہ ذکرش
بہ پذیرفتن و پذیرانیدن گذشت و این را ہیچ تعلق
با پذیرفتن نیست و وجود این ہم تصدیق وجود
مصدر پذیرپیدن می کند کہ متروک است (اُردو)
قبول کرنے والا ـ اسم فاعل مصدر پذیرپیدن
بشامل ہے اس کے تمام معنوں پر جن کی صراحت
پذیرفتن پر ہوئی۔

پذیرہ | استعمال ـ بقول برہان بروزن کبیرہ
بمعنی (۱) پیشوا و (۲) استقبال کسی یا چیزی
و فرمانی و (۳) فرمان برداری و (۴) رہگذر
صاحبان ناصری و جہانگیری بہ معنی دوم قانع
خان آرزو در سراج گوید کہ (۵) بمعنی استقبال
کنندہ و فرماید کہ اینکہ قوسی بمعنی استقبال نوشتہ
سہو کردہ و ذکر معنی سوم گوید کہ بمعنی قبول کردن
قول کسی ہم خطا است چہ پذیرفتن در اصل بمعنی
قبول کردن چیزی است مطلق خواہ قول خواہ
فعل چنانکہ نقش پذیرد و از ہمین ماخوذ است
(پذیرا) بمعنی ہیولی و فرماید کہ آنچہ برہان بالفتح
نوشت ہم خطا ست (حکیم سنائی ؒ) منزل
عفو او بدست گناہ ؎ لشکر لطف او پذیرۂ راہ ؎
(استاد عنصری ؒ) سوال رفتی پیش عطا پذیرہ ؎
کنون ؎ ہمہ عطای تو آمد پذیرہ پیش سوال ؎
صاحب سروری ذکر معنی دوم معنی سوم را
ہم آوردہ ـ صاحب جامع پذیرا و پذیرہ ہردو
مرادف یکدیگر داند **مؤلف** عرض کند کہ ما
اتفاق داریم با صاحب جامع و این را استدلال

(پذیرا) می دانیم که بالف آخر گذشت الف بدل
شده به های هوز چنانکه پاسا و پاسه و معنی سوم حقیقی
است و دیگر معانی مجاز آن و این شامل باشد
بر همه معانی پذیرا و معنی چهارم را که به پذیرا مذکور
نشد طالب سند استعمال می باشیم (اردو) دیکهو
پذیرا - (۴) رہگذر - دیکهو پریده -

بای فارسی با رای مهمله

پر | بقول برهان و جهانگیری و سروری و ناصری و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) معروف است
که بال و پر باشد و بعربان ریش خوانند - صاحب رشیدی صراحت مزید کند که آنچه از بال مرغان
که جناح گویند بروید بهار گوید که ترجمهٔ ریش است اعم ازینکه از جناح باشد یا از جای دیگر و
فرماید که به تخفیف و تشدید هر دو آمده (خواجه جمال الدین سلمان سه) جبریل را تجلّی شمع جلالش
او چو پروانه وار سوخته بی پر و بال یافت ٭ خان آرزو در سراج گوید که آنچه رشیدی گفته که از
بال مرغان روید که جناح گویند - غلط و عام است ازینکه از جناح روید یا از جای دیگر مثل گردن
و سینه - صاحب محیط بر ریش گوید که بفارسی پر و بهندی پنکه نامند و آن عبارت از پر طیور
است و بقول شریف چون پر طائر سوخته خاکستر آن بر جراحت پاشند تجفیف و الصاق آنها نماید
و چون انبوه پر طیور جدا کرده بسوزانند و شسته خشک نمایند و در بینی دمند در حبس رعاف
که هیچ چیز بند نشود مجرّب است (الخ) **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است
(اردو) پر - دیکهو بال کے دوسرے معنے -

(۲) پر - بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و ناصری و جامع بالفتح از سر کتف تا سر انگشتان
صاحب جهانگیری صراحت مزید کند که این را بال هم گویند (ناصر خسرو سه) به فلک بی پا و پر

ذانی کہ نتوانی شدن ؛ پس چرا بر ناوری از دین و دانش پا و پر ؛ (فردوسی ع) نہ مردی نہ دانش نہ پامی و نہ پر ؛ خان آرزو بذکر معنی بالا گوید کہ تحقیق آنست کہ پامی و پر بمعنی زور و قوت و مجموع تاب و طاقت است بمجاز نہ بحقیقت **مولف** عرض کند ما اتفاق داریم با خان آرزو کہ استعمال پر برای انسان بمجاز است (اردو) کاندھے سے انگلیوں تک۔ سالم ہاتھ۔ مذکر۔

(۳) پر۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع بالفتح روشنی و شعاع و پرتو (مولوی معنوی ؎) چشم را صد پر ز نور عکس رخسار شما ؛ ایکہ ہر دو چشم را ایک پر مبادا بی شمار ؛ خان آرزو در سراج گوید کہ مخفف پرتو خواہد بود **مولف** عرض کند کہ با خان آرزو اتفاق داریم۔ (اردو) پرتو۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ فارسی۔ فروغ۔ روشنی۔ شعاع۔

(۴) پر۔ بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری و بہار و جامع و سراج بالفتح دامن و کنارۂ ہر چیز ہمچون پر کلاہ یعنی دامن کلاہ و کنارۂ کلاہ و پر بیابان و پر بمعنی ہم بنظر آمدہ کہ بمعنی دامن بیابان و کنارۂ بیابان باشد۔ صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ باینمعنی پرہ ہم آمدہ (حکیم انوری ؎) ہر چہ او می کشاد بند قبا ؛ او فرو می کشید پر کلاہ ؛ خان آرزو در سراج گوید کہ انچہ بدینمعنی بموحدہ گذشت اغلب کہ آن تصحیف باشد **مولف** عرض کند کہ مخفف پرہ می نماید دیگر ہیچ۔ (اردو) ہر چیز کا کنارہ۔ دامن۔ مذکر۔

(۵) پر۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری بالفتح ترک کلاہ۔ بہار گوید کہ پر کلاہ اکثر در کلام متاخرین بمعنی ہمان پر است کہ در پرواز بکار آید و ترک کلاہ ہمان طرف کلاہ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ ترک کلاہ ہم ہمان طرف کلاہ است **مولف** عرض کند کہ ما این را متعلق

وانیم بمعنی چہارم وضرورت نداشت کہ معنی جدید دانند کہ اشارۂ (پرکلاہ) ہم ہمدرانجا گذشت
(اُردو) دیکھو پر کے چوتھے معنے۔

(۶) پر۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع بالفتح برگ درخت (سیف اسفرنگی
ﷺ) امان خواہد ز پرکاہ باد چون بیند ٭ نگندہ عفو تو در خرمن عقاب آتش ٭ صاحب رشیدی گوید کہ برگ کاہ
وجز آن۔ بہار گوید کہ اغلب کہ بمعنی مجاز باشد۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی برگ کاہ وبرگ درخت ہم مجاز
باشد **مؤلّف** عرض کند مجاز معنی اوّل (اُردو) پتّی۔ مؤنث۔ پتّا۔ مذکر۔ جیسے گھانس کی پتّی یا درخت کا پتّا۔

(۷) پر۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری ورشیدی وجامع وسراج بالفتح پرۂ آسیا وچرخ ودولاب
وامثال آن **مؤلّف** عرض کند ما بمعنی اسم جامد فارسی زبان وانیم ومجاز معنی چہارم
ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ این مخفّف پرّہ است (اُردو) پرّہ۔ بقول آصفیہ۔ مذکّر
چکّی کا پاٹ۔

(۸) پر۔ بقول رشیدی بالضّم بمعنی بسیار (شاعر ﷺ) کار نیکو کردن از پر کردن است ٭ بہار
گوید کہ مقابل خالی است ونسبت آن اکثر بظروف بود چنانکہ گویند شیشہ از شراب پر است
وخانہ از مردم وصحرا از سبزہ ومجازاً بمعنی بسیار (حکیم شفائی ﷺ) گرنام فاعل تو ندانیم باک
نیست ٭ عالم بسیّم فاعلہ در جہان پر است ٭ وخان آرزو در چراغ ہمزبان بہار ومیتوان کہ
بہار نقل نگار اوست وہم او در سراج بمعنی بسیار قانع **مؤلّف** عرض کند کہ بمعنی مملو اسم جامد
فارسی زبان است ومعنی بسیار مجاز آن (اُردو) بھرا ہوا۔ بہت۔

(۹) پر۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بمعنی گردش **مؤلّف** عرض کند کہ

اسم جامد فارسی جدید دانیم عجب آنست که معاصرین عجم ازین ساکت اند نمیدانیم که صاحب بہتا
چگونہ بمعنی نوشت وصاحب روزنامہ که ماخذ او ہم ہمان سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار است
ازین معنی ساکت (اردو) گردش - مونث -

پرآبلہ | اصطلاح - بہار ذکر این کردہ گوید که
لفظ پرورشل آن بمعنی بسیار است چون دل پرآبلہ
و پای پرآبلہ و کف پرآبلہ (صائب ع) در پای
وجود از تو شدی مخزن گوہر ؛ رزق تو اگر از
کف پرآبلہ بودی ؛ **مولف** عرض کند که اسم
فاعل ترکیبی است بمعنی بسیار آبلہ دارندہ (اردو)
آبلون سے بھرا یعنی وہ مقام جہان آبلے بکثرت ہون

پرآرہ | بقول سروری سال پیش از پار (حکیم
فرخی ع) بدین شادی در ستم شاد امروز ؛ ورنہ
اندیشہ بود ہم پارہ و پرآرہ ؛ **مولف** عرض کند
که عجب است ازین که دیگر ہمہ محققین فارسی زبان
ازین لغت ساکت اند چارہ نیست جزین که
باعتبار صاحب سروری که محقق اہل زبان است
این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو)
پارسال کے پہلے کا سال - مذکر -

پرآسیا | اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بالفتح وکسر رای مہملہ بمعنی پرۂ آسیا ہو **مولف**
عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود توانیم
عرض کرد که محقق پرہ آسیا باشد بحذف ہای ہوز
مرکب اضافی (اردو) چکی کا پاٹ - مذکر -
دیکھو پرکے ساتوین معنے -

(الف) **پرآمد قفیز** | اصطلاح - بقول بہار
وسروری وجہانگیری ومؤید بضم اول وفتح قاف یعنی
پیمانہ پر شد وکنایہ ازینکہ زندگانی بآخر رسید
صاحب رشیدی ---------

(ب) **پرآمدن قفیز** | را بمعنی پر شدن پیمانۂ
عمر نوشتہ (فردوسی ع) کہ برآن سامان پرآمد
قفیز ؛ وخان آرزو و سراج گوید که از شعر فردوسی

اصطلاح ہم میشود کہ بمعنی تمام شدن چیز است یعنی
انتہا ہم شدن سلسلۂ آن چیز و غیرہ باید کہ تفرقہ درمیان دو
معنی باریک است **مولف** عرض کند کہ قفیز
بہ قاف و فا و زای ہوز لغت عرب است بہ معنی
پیمانہ پس (ب) مصدر لیست اصطلاحی۔ استعارہ
باشد از بآخر رسیدن عمر و رای معنی حقیقیش کہ
لبریز شدن پیالہ است و (الف) ماضی مطلق آن
خان آرزو در غلط افتاد کہ فرق نازک پیدا کردہ
معاصرین عجم تصدیق معنی بیان کردۂ رشیدی میکنند
(اردو) (الف) عمر آخر ہوئی (ب) عمر آخر ہونا۔

پرآور | اصطلاح۔ بقول سروری و ناصری
بمعنی (۱) پرندہ و تیز پرو (۲) تیز رو باشد (جہانگیری
ـہ) گہی باچہ اگرچہ اگر شدی ٭ چو گہی با پر او پرآور
شدی ٭ **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی
است بمعنی برآرندہ پرو پرودار۔ معنی اول حقیقی
است و معنی دوم مجاز آن (اردو) (۱) پرندہ
تیز پر۔ تیزی سے اڑنے والا (۲) تیز رو۔ جلد
چلنے والا۔

پرپر | کلمہ ایست در فارسی زبان برای ماقبل
گزشتہ و امالۂ این پری است چنانکہ پرا سال
سال ماقبل را گویند و پری سال ہم
ولیکن استعمال این بدون ترکیب نمی آید و
پیرہ روز و پری شب ہم از ہمین است (اردو)
گزشتہ کا ماقبل۔ مذکر۔

پراپر | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بضم ہر دو بای فارسی از عالم لبالب است
مولف عرض کند کہ اگرچہ موافق قیاس ہست
ولیکن طالب سند استعمال می باشیم کہ دیگر ہمہ
محققین اہل زبان و زباندان ازین ساکت اند
(اردو) بھرا ہوا۔ لبالب۔ لبریز۔

پرافذران | اصطلاح۔ بقول برہان و
جہانگیری و جامع بفتح اول و ذال نقطہ دار بروزن
برادران پرندہ ایست شکاری از جنس سیاہ
چشم مانند چرغ و بحری لیکن بغایت پاکیزہ منظر

ونیک اعضا وانچه از ان سرخ رنگ باشد بهتر است
وانچه درکوه تولک کند یعنی پر بریزد بکاری نیاید
وانچه درخانه تولک کند بسیار خوب می شود وبعربی
زمج خوانند۔ صاحب رشیدی بذکر معنی بالا گوید
که صحیح (دوبرادران) است که در دال می آید۔
خان آرزو در سراج نقل قول محققین بالا کرده۔
صاحب محیط بر زمج گوید که بفتح اوّل یا بکسر وتشدید
میم نام پرند معروف شکاری و از خفاف جوارح
آنرا اشمارند و با انسان کم الفت گیرد وگویند
نوعی از عقاب۔ اہل عجم آنرا دوبرادران گویند
وچون یکی ازان از شکار عاجز شود اعانت آن
در شکار برادر آن نماید۔ بفارسی چرغ وبترکی
اوتلکو نامند گوشت آن شدید الحراره۔ جهت
ضعف دل طبعی وخفقان عارضی از ضعف
قلب یا بسبب دیگر نافع۔ **مؤلف** عرض کند
که (دوبرادران) بجایش می آید واین مخفف
ومبدل آنست که لفظ دو حذف کردند وموحّده را
به بای فارسی ودال را به ذال معجمه بدل کردند
چنانکه اسب واسپ وآدر وآذر (**اردو**)
ایک شکاری پرند جسکو چرغ کہتے ہین۔ مذکر۔

(۱) **پراریر** | اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح وکسر را وزای هوّز

(۲) **پراریز** | بمعنی پریسال وپیار سال وهم او بر پریسال گوید که دوسال گذشته را
گویند **مؤلف** عرض کند که (۲) مبدّل پریروز است که روز ما قبل روز گذشته را نام است
و(۱) مبدّل (۲) چنانکه بزغ وبرغ۔ مخفی مباد که اصل (۲) پراروز است وریز درینجا مبدّل
روز که واو بدل شده به یا چنانکه انگور وانگیر تسامح صاحب انند است در معنی که روز را سال
کرده (**اردو**) پرسون۔

پرارین | بقول بیان بکسر اوّل ورای قرشت بر وزن ریاحین بلغت زند وپازند بمعنی

خوب و نیکو و فرماید که بفتح اوّل ہم درست است مولف عرض کند که حالا بر زبان فارسیان
متروک - اسم جامد فارسی قدیم است - از صورت لغت واضح میشود که این مرکّب است از
پر آرو بین که کلمهٔ نسبت است ولیکن متحقق نشد که پرآر چه چیز است (اُردو) خوب - اچھا -

پراز | بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالضم و سکون مابعد بمعنی پراگنده و منتشر و فرماید که بزای فارسی ہم آمده مولف عرض کند که می تواند که اصل این پر آز باشد بمعنی لفظی مملو از حرص و کنایه از پراگنده که پریشانی و انتشار لازمهٔ کثرت حرص است و الله اعلم . مشتاق سند استعمال باشیم (اُردو) پراگنده - منتشر

پرازده | اصطلاح - بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع بفتح اوّل و ثانی بالف کشیده و بزای نقطه دار زده و دال بی نقطهٔ مفتوح پارهٔ از خمیر که بجهت یک نان گرد و گلوله کرده باشند و فرماید که بکسر اوّل ہم آمده - صاحب جهانگیری صراحت مزید کند که آنرا زواله نیز گویند و بهندی پیره نامند - صاحب سروری گوید که فرزوق معرّب این است مولف عرض کند که زواله که بهمین معنی می آید اسم جامد فارسی زبان است و این مرکّب باشد از پیره ہندی و زده فارسی که مفعول زدن است فارسیان (پیرهٔ زده) بمعنی (گلوله درست کرده) را بحذف تحتانی و تبدیل های هوز بالف (پرازده) کرده و پیره ہم مبدّل پیڑا ی ہندی است که برای ہندی باشد (اُردو) پیڑا - بقول آصفیه - اسم مذکر - گندھے ہوئے آٹے کی گولی -

پراسال | اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بمعنی پری سال مولف عرض کند که این اصل است و مبدّل این پری سال که می آید - الف دران بدل شد به یا چنانکه حسنا

وحسیب واز ہمین قبیل است پیپروز و پری شب ہم
که روز و شب پیوسته را گویند و پراسال و پرپیسال ہم سال
پیوسته را نام است مخفی مباد که پار در فارسی زبان
برای ماقبل مستعمل چنانکه سال گذشته را پارسال
گویند و پرا برای ماقبل (اردو) پارسال
کے ماقبل کا سال - مذکر -

پراسالینه | اصطلاح - بقول انند
بحواله فرہنگ فرنگ مرادف پراسال **مولف**
عرض کند که بدون سند استعمال این را تسلیم
نکنیم که معنی ترکیبی این اجازت ترادف
پراسال نمی دہد اگر سند استعمال بدست آید
توانیم مزید علیه آن گوئیم (اردو) دیکھو پراسال -

پراستن | بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی صاف و پالوده کردن **مولف**
عرض کند که محققین مصادر ازین ساکت و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند اگر سند استعمال
این پیش شود توانیم قیاس کرد که محقق پیراستن باشد بر سبیل مجاز پالودن ہم نوعی از پیراستگی
است که کثافت ازو دور می شود و ماخذ پیراستن ہم در انجا مذکور شود (اردو) چھاننا -
صاف و پاک کرنا -

پراش | بقول برہان و جہانگیری و ناصری بفتح اول بر وزن لواش بمعنی پاشیدن و پریشان
کردن (حکیم سنائی ره) سنبل پیچ و تاب را کرده سمن پراش + چشم خرد باز کن قدرت خالق نگر
صاحب سروری گوید که پریش و پراش ہر دو بمعنی افشاندن و چیزی را از یکدیگر جدا کردن و مرادف
پریشان است **مولف** عرض کند که ہیچ یکی ازینہا پی بحقیقت نبرد - پراش اسم جامد فارسی
زبان است بمعنی پریشان و پریش اماله آن و پریشان مزید علیه آن بزیادت الف و نون
زائدتان و این اسم مصدر پراشیدن است که می آید و حقیقت این بر پراش ہم مذکور که چون

گذشت و جا دارد که این را مستدلش گیریم چنانکه تب و تپ (اُردو) پریشان۔ دیکھو افشردن۔

(الف) پراشید
(ب) پراشیدن
(ج) پراشیده

بقول برہان الف ماضی بذکر معنی اوّل لازم و متعدّی ہر دو گفته۔ صاحب
ب و ب بمعنی (۱) بدحال موارد بذکر معنی اوّل و دوم و سوم (ب) گوید که
و پریشان شدن و بی‌خود (۳) پریشان کردن **مؤلّف** عرض کند که اسم
گشتن و (۲) پاشانیدن و (۳) فروفشاندن و مصدر (ب) ہمان پراش که بجایش گذشت
ج بمعنی بر باد داده و پریشان شده و بی‌خود گردیده فارسیان بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر
صاحب سروری ہم الف را بمعنی پریشان و دن مصدری وضع کرده اند و معنی اوّل و چہارم
پراگنده کردو شد آورده (مسعود سعد سلمان) حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و معنی سوم
در پراگند بخت نیک چو ابر ؎ زر پراشید نجم سعد مجاز مجاز است که فروفشاندن خاک را حاصل
چو خورده ؎ و ہم او ذکر ب ہم کرده گوید که بمعنی اوّل پاشیدن آب است و الف ماضی مطلق (ب)
لازم و متعدّی ہر دو و بذکر ج گوید که مرادف و (ج) اسم مفعولش معنی آنست که پراشیدن و امالهٔ آن
پریشیده (شاکر بخاری ؎) مجلس پراشیده ہمه پریشیدن لازم است و پریشانیدن متعدّی آن
میوه فراشیده ہمه ؎ زرها پاشیده ہمه نقل گران در استعمال فارسیان بر خلاف این تصرّف محاوره
کرده بله ؎ صاحب بحر نسبت (ب) ہمزبان باشد و بس **(اُردو)** الف (ب) کا ماضی اور ب
برہان و فرماید که کامل التّصریف است و (۱) بدحال اور پریشان ہونا۔ بیخود ہونا (۲) چھڑکنا
مضارع این پراشد۔ خان آرزو در سراج (۳) بٹھانا (۴) پریشان کرنا (ج) ب کا اسم مفعول۔

پرافشاردن استعمال بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بمعنی (۱) بال زدن **مؤلّف**

عرض کند که افشاردن بمعنی (۲) ریختن پر است و معنی لفظی این ریختن پر باشد و بال زدن بمعنی پریدن و بپرواز آمدن پرند و نیز بال افشاندن پرند بسمل و مذبوح گذشت پس معنی (۳) بال افشاندن پرند مذبوح باشد برای معنی دوم و سوم طالب سند استعمال می باشیم که از سمع ما نگذشت و دیگر محققین و معاصرین عجم از ان ساکت (اردو) (۱) دیکھو بال زدن کے پہلے معنے (۲) پر جھاڑنا (۳) دیکھو بال زدن کے دوسرے معنے پھڑپھڑانا۔

پر افشانی اصطلاح۔ بقول بحر و غیاث و اننده بمعنی (۱) ترک علائق کردن **مولف** عرض کند که (۲) معنی حقیقی این کریز پرند و معنی اول مجاز آن بسبیل کنایه باشد (اردو) (۱) ترک علائق کہہ سکتے ہین۔ مذکر۔ یعنی دنیاداری کو ترک کرنیکا حاصل بالمصدر (۲) کریز۔ بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مونث۔ پرندون کا پرانے پرون کو جھاڑ کر نئے نکالنا۔ پرانے پر گرانا۔

پرافگندن اصطلاح۔ بقول بهار (۱) کنایه از عاجز و درمانده شدن و (۲) پر ریختن و تولک نمودن جانوران پرند (خواجه نظامی ـ) زغاریدن کوس غاراشگاف٭ پر افگنده سیمرغ در کوه قاف٭ صاحب بحر نیز هر دو معنی بالا گوید که مرادف پر انداختن و (۳) افشا کردن **مولف** عرض کند که معنی دوم حقیقی است و معنی اول و سوم مجاز آن۔ برای معنی سوم مشتاق سند می باشیم که معاصرین عجم بزبان ندارند و دیگر محققین اهل زبان هم ازان ساکت و از نظر ما هم نگذشت (اردو) (۱) عاجز آنا (۲) کریز مین آنا۔ دیکھو افشاندن بال (۳) خودنشی کرنا۔

پرا کوه اصطلاح۔ بقول برهان و سروری و رشیدی و ناصری بفتح اول و ضم کاف و سکون واو و ظهور ها (۱) آن روی کوه و آنطرف و آنجانب کوه را گویند و (۲) بعضی طرفی از کوه را گفته اند۔

کہ عمیق باشد و آب ازانجا روان شود (نزاری
ـــہ) گذر بود مان بر پرآکوہ تون ٭ ز شہر آمدیم از
سحرگہ برون ٭ **مولف** عرض کند کہ پرآ درین
اصطلاح مرکب مجازی است و معنی حقیقیش پیش پا
گذشت و بمعنی دوم مجاز مجاز (اُردو) (۱) پہاڑ
کے پرے (۲) پہاڑ کی وہ سمت جو عمیق ہو جس سے
پانی بہتا ہو۔ مونث۔

پراکن | بقول سروری بفتح با و کسر کاف فارسی
(۱) پریشان کنندہ (استاد معزی ـــہ) بنگر بہ بیت
خامہ اوکہ ندیدہ ٭ بحر گہر پراکن و ابر گہرفشان ٭
و (۲) بمعنی امر نیز (منوچہری ـــہ) انوشہ خور
طرب کن جاودان زی ٭ درم دہ دوست
خوان دشمن پراکن ٭ **مولف** عرض کند کہ
معنی اول ہیچ است کہ بدون ترکیب حاصل
نمی شود و بمعنی دوم امر حاضر پراگندن است
محقق الزبان این را بہر دو معنی اسم جامد دانستہ
و خیال نکرد کہ مشتق است و بہ (گہر پراکن)
در کلام معزی غور نکرد کہ اسم فاعل ترکیبی است
(اُردو) (۱) پریشان کرنیوالا (۲) پریشان کر۔

پراگند | بقول برہان و ناصری باکاف فارسی
بروزن دماوند ماضی پراگندن است یعنی متفرق
ساخت و پریشان کرد۔ صاحب سروری بذکر
معنی بالا صراحت مزید ہم کند کہ بزیادت تحتانی
پیراگند ہم می آید و فرماید کہ پرگند ہم (شاعر ـــہ)
دست و زبان زرد در پراگند او را ٭ تا ہم نگینی
نہ از گزاف پراگند ٭ **مولف** عرض کند کہ مصدر
(پراگندن) بجایش می آید این ماضی مطلق اوست
و بفتح نون مضارعش ہم و پرگند و پیراگند متعلق است
از پرگندن و پیراگندن کہ بجایش می آید (اُردو)
دیکھو پراگندن یہ اس کا ماضی ہے اور مضارع۔

پراگندگی | بقول صاحب آصفی بمعنی پریشانی
مولف عرض کند کہ حاصل بالمصدر پراگندن
است و سند این در ملحقات می آید (اُردو)
پراگندگی۔ دیکھو پریشانی۔

پراگندگی آوردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پریشان کردن است (نظامی ہ) دو دل یک شود بشکند کوه را ‡ پراگندگی آرد انبوه را ‡ (**اردو**) پراگنده کرنا۔ پریشان کرنا۔

پراگندگی افتادن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که واقع شدن پریشانی است (نظامی ہ) پراگندگی در سپاه اوفتاد ‡ پژوهش در آزرم شاه اوفتاد ‡ (**اردو**) پریشانی لاحق ہونا۔

(الف) پراگندن | (الف) بقول بحر عجم

(ب) پراگنده | پراگنده چنان که می آید

بمعنی (۱) پریشان کردن و (۲) متفرق ساختن و (۳) پاشیدن و خریدار که صاحب التصریح است صاحب سراج و مصدر هم معنی همزبان بحر **مؤلف** عرض کند که مصدر است این پراگنده و تحقیق ما قائل التصریح است و (ب) بقول برهان بمعنی پریشان و متفرق گردیده و پاشیده اسم مفعول این صاحب سروری هم ذکر این کرده (سعدی ؒ) خداوند نعمت بحق مشتغل ‡ پراگنده روزی پراگنده دل ‡ و صراحت ماخذ این مصدر به پراگندیدن کنیم که اصل این است (**اردو**) الف (۱) پریشان کرنا (۲) متفرق کرنا (۳) چھڑکنا (ب) (۱) پراگنده بقول آصفیه۔ پریشان۔ منتشر۔ تتر بتر۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ پراگندن کا مفعول ہے بمعنی اول (۲) متفرق (۳) چھڑکا ہوا۔

پراگنده حال | اصطلاح۔ بهار ذکر این کرده این را مرادف پریشان گوید (سلمان ہ) چو زلف شاہان تو ہر کس که سر بتافت ‡ خود را سیه گلیم و پراگنده حال یافت ‡ (اسیر ہ) گر دل شیرازه گشته امید خیال هست ‡ یاران شکار ابر پراگنده حال هست ‡ **مؤلف** عرض کند که کنایه باشد از کسی که کیفیت او پراگنده باشد پراگنده درینجا صفت کیفیت اسم فاعل ترکیبی است

از قبیل پراگندہ دل کہ می آید (اُردو) پراگندہ حال - پریشان حال اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو پریشان ہو -

پراگندہ دل اصطلاح - بہار ذکر این کردہ گوید کہ مرادف پراگندہ حال **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است مراد از کسی کہ دل او پریشان باشد مرادف پراگندہ حال - سند این بر پراگندہ از کلام سعدی شیرازی گذشت (اُردو) پراگندہ دل اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو پریشان حال ہو اور جس کا دل پریشان ہو -

پراگندہ روزی اصطلاح - بقول بہار مرادف پراگندہ حال و پراگندہ دل **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس و اسم فاعل ترکیبی - سند این از سعدی بر پراگندہ دل گذشت (اُردو) دیکھو پراگندہ دل -

پراگندہ شدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است (اسدی طوسی ع) سخن کو گذشت از میان دو تن ٭ پراگندہ شد بر سر انجمن ٭ (اُردو) پریشان ہونا -

پراگندہ کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی و متعدی مصدر گذشتہ یعنی پریشان کردن (نظامی ع) زمین زندہ دار آسمان زندہ کن ٭ جہان گیر و دشمن پراگندہ کن ٭ (اُردو) پریشان کرنا -

پراگندہ گردیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف پراگندہ شدن (نظامی ع) نباید بروز زخم راندن چو تیغ ٭ کز آہن نگردد پراگندہ میغ ٭ (اُردو) دیکھو پراگندہ شدن -

پراگندہ گفتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشانی در گفتن و پریشان گوئی کردن و

پریشان گفتن (سعدی ؎) اگر ابلہی مشک را گندہ گفت ٭ تو مجموع باش او پراگندہ گفت ٭ صاحب ناصری بر پراگندہ گوگوید کہ آنکہ سخن نامنظم و بی ترتیب گوید (ولہ ؎) پراگندہ گوئے حدیثم شنید ٭ جز احسنت گفتن طریقی ندید ٭ (اُردو) پریشان گوئی کرنا - بیان پریشان کرنا -

پراگندیدن بقول بحرعجم (۱) پریشان کردن و (۲) متفرق ساختن و (۳) برپاشیدن و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این پراگندو صراحت مزید کند کہ صیغہ اسم فاعل و امر و نہی آنہم بنا مدہ - صاحبان موارد و نوادر کہ محققین مصادر اند این را ترک کردہ اند و دیگر محققین فارسی زبان ہم ازین ساکت **مولف** عرض کند کہ اسم این مصدر پراگندکہ مخفف پراگندہ است فارسیان بزیادت یای معروف و علامت مصدر (دن) این را امر پراگندہ گرفتند و مضارع این پراگندہ باشد نہ پراگند و پراگند مضارع پراگندن باشد نہ مضارع این و حاصل بالمصدر این پراگندیدگی و مصدر پراگندن کہ گذشت مخفف این و امر حاضر این پراگند مستعمل نیست بلکہ استعمال امر حاضر پراگندن کہ پراگن است بہ زبان است (اُردو) (۱) پریشان کرنا (۲) متفرق کرنا (۳) بکھیرنا -

پراگی بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر کاف عجمی بمعنی خود و مغفر **مولف** عرض کند کہ اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی زبان است - معاصرین عجم بہ زبان ندارند و دیگر محققین ساکت (اُردو) خود - مذکر - دیکھو سینہ فولاد -

پرالک بقول برہان و جہانگیری و رشیدی بفتح اوّل و لام و سکون کاف (۱) فولاد جوہر دار را گویند عموماً و (۲) تیغ و شمشیر را خصوصاً (حکیم اسدی ؎) از ان آہن لعل گون تیغ چار ٭ کہ ہم از روہنی و پرالک ہزار ٭ صاحب سروری بہ معنی اوّل تیغ و فرماید کہ بہ ہمین معنی فلالک ہم می آید -

صاحب ناصری بہ معنی دوم قناعت کردہ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ پلالک و پلارک ہم بہ ہمین معنی است و میفرماید کہ تحقیق آنست کہ لام و را درین کلمات بہم مبدل گشتہ اند و یک لغت است و سوم قلب دوم با برعکس **مولف** عرض کند کہ این تحقیق نباشد و تحقیق آنست کہ این مبدل ہمان پلارک کہ بموحدہ گذشت چنانکہ تب و تپ صراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم تبدیل رای مہملہ بالام و بالعکس آن موافق قیاس چنانکہ چپارہ و چپال و الوند و اروند (اُردو) دیکھو پلارک۔

پران بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی پروانہ کنان **مولف** عرض کند۔ اسم حال پریدن است از مشتقاتش آنانکہ ذکر این کردہ اند اسم حالیہ دانستہ اند۔ تسامح شان است (اُردو) زمانہ حال میں اُڑنے والا۔

پرانشکی اصطلاح۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ نام جہاز است **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم بنظر زود سیریش بدین اسم موسوم کردہ باشند مرکب از پران و جزو دوم این مرکب متحقق نشد کہ چہ چیز است واللہ اعلم محض قیاس ماست (اُردو) ایک جہاز کا نام فارسی حال میں پرانشکی ہے۔ مذکر۔

پرانداخ بقول برہان و موید بسکون نون و آخر کہ خای نقطہ دار باشد بر وزن چپ انداز۔ بیتاج سختیان را گویند۔ صاحب جہانگیری گوید کہ بمعنی الف اوّل ہم گویند **مولف** عرض کند کہ صراحت کامل این برا پرانداخ گذشت و از ماخذ این ہم ہمدرانجا بحث (اُردو) دیکھو اپرانداخ۔

پرانداخت بقول ناصری بمعنی چرم و بیتاج **مولف** عرض کند کہ اپرانداخ در الف مقصورہ گذشت و اشارۂ این ہم ہمدرانجا موجود (اُردو) دیکھو اپرانداخ۔

پرانداختن بقول برہان و جامع (۱) کنایہ از عاجز شدن و فرو ماندن و زبون گردیدن و (۲)

پر ریختن و تولک کردن جانوران پرندو (۳) پر مہرہ کردن یعنی پر خوردن و برگردانیدن از معدہ و اورا بترکی اوخشی گویند و آن دلیل ہضم شدن طعمہ و پاک گردیدن معدہ است و (۴) بمعنی مجبور گشتن و (۵) نشاط کردن ہم - صاحب بحر ذکر معنی اوّل و دوم و چہارم و پنجم کردہ - صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اوّل قانع و صاحب رشیدی ہمزبانش (نظامی ط) داد و درین دور پر انداختست ✽ در پر سیمرغ وطن ساختست ✽ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم نسبت معنی سوم گوید کہ پر خوردہ برآوردن مرغ شکاری از معدہ و نقل معنی چہارم و پنجم ہم کردہ بہار این را مرادف پر افگندن گوید (خاقانی ط) از شکوہ ہمای دولت تو ✽ کرگس آسمان پر اندازد ✽ **مولف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی است و معنی اوّل مجاز آن و معنی سوم ہم را ہم مجاز دانیم کہ اہل ولایت و ہند برای قی کردن پر در حلق می اندازند و معنی چہارم و پنجم را نظر باعتبار جامع کہ صاحب زبان است تسلیم کنیم و این مجاز معنی سوم باشد کہ پرند بعد از انکہ پر انداز د مجبور میشود و اہل ولایت روزانہ قے کنند و بعد از ان خیلی خوشحال می شوند (**اُردو**) (۱) عاجز ہونا (۲) پر جھاڑنا (۳) قی کرنا (۴) تنہا ہونا (۵) خوشی کرنا -

پراندن | بقول بہار و وارستہ (۱) کنایہ از تعریف بیجا کردن چنانکہ مثل مشہور است کہ "پیران نمی پرند و مریدان می پرانند" یعنی در حق پیری گویند کہ قوت طیران دارد و پرواز میکند صائب ط) بیکدو جلوہ زمین گیر گشت کاغذ باد ✽ ہیچ جا نرسد ہر کہ می پراندنش ✽ **مولف** عرض کند کہ پرانیدن کہ می آید بقول بحر کنایہ از تعریف بیجا کردن و مبالغہ در مدح کسی کردن اوصاف نمودن است و این مخفف آن است کہ تحتانی حذف شد و بمعنی حقیقی (۲) متعدی پریدن است (**اُردو**) (۱) بیجا تعریف کرنا - کسی کی

تعریف میں مبالغہ کرنا۔ لاف مارنا (۳) اُڑانا۔

پرانہ بقول برہان وانند ہمان پرآنہ کہ در موحدہ گذشت نام شہری و مدینہ ایست نامعلوم **مؤلف** عرض کند کہ ترک این ہیچ بیان تفوّق داشت یکی از معاصرین عجم گوید کہ اصل ہمین است و آن مبدّل این و می فرماید کہ در زمانۂ سلف از مضافات ایران بود وجہ تسمیہ نامعلوم (**اُردو**) پرانہ ایک شہر کا نام تہا جو مضافات ایران مین واقع تہا۔ مذکر۔

پرانیدن بقول برہان بروزن دوانیدن (۱) کنایہ از تعریف کردن (ظہوری ؎) کہن رندۂ خویش را می پرانم ؛ کزو نی نہ اطلس پرنیان بر نیرزد (۲) صاحب بحر گوید کہ بفتح اوّل (۲) متعدّی پریدن و نسبت معنی اوّل می فرماید کہ کنایہ باشد از تعریف بیجا کردن و مبالغہ در مدح کسی و (۳) لاف زدن کامل التصریف و مضارع این پراند۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل کردہ **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ بہ پریدن می آید و ہمینجا ہمین قدر کافی است کہ بقاعدۂ فارسی متعدّی آنست و پرانیدن کبوتر و مگس داخل معنی دوم باشد (ظہوری ؎) بر پرانیدہ ام کبوتر دل ؛ کو شاہین نشکار باید کرد (ولہ ؎) جوش عجبی بہ شکرت بوالہوسان را ؛ از خندہ نیا لم بپرانم مگسی چند ؛ (**اُردو**) (۱) تعریف بیجا کرنا (۲) اُڑانا (۳) لاف مارنا۔

پراور بقول برہان و بحر با دال بروزن برادر تیز پر و تیز رو پرندہ را گویند **مؤلف** عرض کند کہ مبدّل ہمان پرآور کہ بہ محدودہ گذشت (**اُردو**) دیکھو پرآور۔

پراوند بقول برہان و ناصری و انند بروزن زر اوند چوب گندہ باشد کہ در پس در اندازند تا در کشودہ نگردد **مؤلف** عرض کند کہ اصل این بموحدہ یافتہ می شود و این مبدّل آن چنانکہ نیب و تپ و مرکّب با بر بمعنی بالا و آوند بمعنی اوّلش لفظی این رسنی کہ بالا باشد و کنایہ از ہمان چوب

که بالای دو در باشد و در را ببندد اده - مرادف پسکله

(اُردو) بلّی - مونّث - دیکھو پسکله -

پراہام | بقول برہان با میم ساکن در آخر بروزن فراہان نامی است پارسی پاستانی و معرّب آن ابراہیم است و نام یہودی بودہ در نہایت سامان و تجمّل در زمان بہرام گور و بہرام سامان اورا تمام بستائی لنبک نام بخشید **مولّف** عرض کند که مبدّل براہام که بموحّدہ گذشت چنانکه تب و تپ و تفتیش ہمدرانجا مذکور (اُردو) دیکھو براہام نیز ایک یہودی کا نام

پرائیدن | بقول اننده بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر ہمزہ آرایش دادن و پیراسته نمودن و پیراستن موی و پیراستن درختان **مولّف** عرض کند که مخفّف پیرائیدن توان گفت که بہمین معنی می آید

مشتاق سند استعمال می باشیم که استعمال این مخفّف از نظر ما نگذشت و بگوش ما نخورد - معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محقّقین ازین ساکت (اُردو) دیکھو پیرائیدن -

پرباختن | مصدر اصطلاحی بمعنی عاجز شدن از پرواز **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (۵۹۶۴)

(ظہوری ؎) نام پرواز لب بام گذارد ہیہات کو قدسیان در شکن دام تو پر باخته اند کو (اُردو) پرواز سے عاجز ہونا - اُڑ نه سکتا -

پربادشدن | مصادر اصطلاحی - بقول بحر و

پربادگشتن | اننده غیاث بضم بای فارسی متکبّر و مغرور شدن **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) مغرور ہونا -

پربار | بقول برہان و ناصری بروزن ہر بار خانۂ تابستانی باشد - صاحب جہانگیری گوید که بہمین معنی پربارہ و پربال و پربالہ ہم آمدہ - صاحب رشیدی می فرماید که پروار و پروارہ و فروار و فروارہ و فروال و فروالہ ہم بہمین معنی آید - بعضی گفته اند که خانۂ که بالای خانه سازند و دریچہا گذارند تا از ہر طرف باد آید و بعد ازان بمعنی مطلق خانۂ سردیتقل شد و فرماید که جانوری که در خانۂ تابستانی بر بندد

تافربه شود آنرا پرواری گویند (الخ) خان آرزو در سراج بذکر بمعنی بالا گوید که بدل بای فارسی به بای تازی و واو بدل را به لام چنانکه ضابطهٔ فارسیان است آمده چنانچه بعضی به بای فارسی بمعنی خانهٔ تابستانی وببای عربی بمعنی غرفه و بالاخانه نوشته اند واول اصح است **مولف** عرض کند که محقق نازک خیال حق تحقیق ادا نکرد (بر باره) بمعنی حجرهٔ بالای حجره بجایش گذشت وصراحت ماخذش هم بهدر انجا کرده ایم ومبدل آن پرباره را فارسیان بر سبیل مجاز بمعنی خانهٔ تابستانی استعمال کرده اند وخانهٔ تابستانی داخل زمین هم باشد و بالای خانه هم در بلاد گرم اکثر زیر زمین درست کنند ودر بلاد سرد بالای خانه پس متحقق شد که پرباره که می آید اصل این است ومبدل بر باره چنانکه تب وتپ دیگر همه مرادفات این هم مبدل همین است که صراحت تبدیل بجایش کنیم ولغت زیر شرح مخفف پرباره بحذف های هوز این است حقیقت این (اردو) تہ خانہ - دیکھو بادغر -

پرباره اصطلاح - صاحبان برهان وجهانگیری ورشیدی وسراج ذکر این کرده اند ومرادف پرباز گفته اند (ناصرخسرو) تاگه باد جهان که مردوین راچو درچاه فگنداز سرپرپاره تو صاحب سروری بذکر معنی بالاخانه راهم گفته که بالای خانه سازند وبر اطراف دریچها باشد که از هر جانب باد داخل آن شود **مولف** عرض کند که ما بر پرباز که گذشت حقیقت خانهٔ تابستانی را بیان کرده ایم ودرینجا همین قدر کافی است که آن مخفف این است بحذف ها و این مبدل پرباره که در سوعده گذشت چنانکه تب وتپ (اردو) دیکھو پرباز -

پرباز کردن مصدر اصطلاحی - بقول بحر (۱) رفتن که مقابل آمدن است و (۲) جفت شدن وبقول موید (۳) پرواز کردن - صاحبان انند وغیاث ذکر مضارع این بمعنی سوم کرده اند صاحب موید بذکر مضارع این گوید که (۴)

روی به پرپیدن آوردن مولف عرض کند که همین
است معنی حقیقی و معنی سوم حاصل آن و معنی دوم
مجاز رش که پرنده برای جفت شدن اول پر را باز کند
و پس از آن بالای پشت ماده بنشیند و معنی اول
هم مجاز است که پریدن پرنده رفتن آنست (اردو)
(۱) جانا (۲) جفتی کرنا (پرندکا) (۳) پرواز کرنا
اڑنا (۴) اڑنے کا قصد کرنا - پر تولنا -

پر باشیدن استعمال - بهار اشاره این بدل
پر کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که معنی
پر پیدن است بالضم (حکیم شفائی سه) تو جام لاله گون
خور با دشمنان بخلوت ٭ پر باش گو ز غیرت خون
در کنار باشد ٭ (اردو) بهرا ہوا رہنا -

(۱) پرپال اصطلاح - (۱) بقول برهان
(۲) پرپاله بروزن هرسال بمعنی پرپاره
که خانه تابستانی باشد و (۲) بروزن هرساله
بمعنی (۱) صاحبان جهانگیری و رشیدی هم ذکر پرپره
کرده اند مولف عرض کند که (۲) مبدل پرپا
که گذشت و (۱) مبدل پرپار - رای مهمله بدل
شده بلام چنانکه چپار و چپال و حقیقت ماخذ این پر-
پرپار عرض کرده ایم (اردو) دیکھو پرپاره، پرپاره

پر بر آوردن مصدر اصطلاحی - بهار بر معرفت
فانع - صاحب انند نقل نگارش مولف عرض
کند که سند بهار بکار او نمی خورد که از کلام صائب
پیش کرده و از ان (پر بیرون آوردن) پیداست
(صائب سه) پدیدن کم نگردد شوق ز خسار لطیف
او ٭ ز شوق آب ماهی پر درین دریا پر برون آرد ٭
صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت و از سند بیش
معنی این (۱) پرواز کردن و (۲) بلند پرواز شدن
پیداست و معنی حقیقی این (۳) پیدا کردن پر-
(رضی نیشاپوری سه) به پای همت او نشاید ٭
اگر فکرت بر آورد پر بالا ٭ و همین معنی پیداست
از کلام ظهوری هم (سه) مبادا نامه بر آن کس که
بر نیارد پر ٭ ضرورتست که قاصد کبوتری داند ٭
(اردو) (۱) اڑنا (۲) بلند پرواز ہونا (۳) پر نکالنا

بقول آصفیہ نئے پر لانا۔ اُڑنے کے قابل ہونا۔

(۱) **پر بر سر بستن** | مصادر اصطلاحی۔ بقول

(۲) **پر بر سر زدن** | بہار و بحر او ۲ از عالم

گل بر سر زدن و تاج بر سر زدن **مولف** عرض
کند کہ قائم کردن پر بر سر دستار یا تاج کہ علامت
عہدہ و عزت باشد و بصلہ باہم آمدہ یعنی پر بر سر بستن
و زدن (میر معزی ؎) مگر کہ کبکان اندر ضیافت
نہ دندہ ؎ بریدہ اند سر زاغ بر سر کہسار ؎ کہ بستہ اند
ہمہ پر زاغ بر سر ؎ کہ کردہ اند ہمہ چون زاغ
پر منقار ؎ (میرزا عبداللہ عشق ؎) پر طاؤس
چون بسر بزند ؎ می کند صد ہزار رنگ شکار ؎
(اردو) پگڑی یا تاج مین پر لگانا جو عہدے اور
عزت کی علامت ہے۔

پر بر فرق نشستن | مصدر اصطلاحی
بقول بہار از عالم تیر در جگر نشستن (محمد قلی سلیم
؎) کدام روز مرا سایہ بسر انداخت ؎ کہ ہمچو
تیغ بفرقم پر ہما نشست ؎ **مولف** عرض کند کہ
بمعنی قائم شدن پر بر سر است لازم مصدر گذشتہ
و کنایہ از حاصل شدن عزت **(اردو)** پر دستار یا
تاج مین قائم ہونا۔ عزت حاصل ہونا۔

پر پرناوش | اصطلاح۔ بقول برہان با یای
ابجد و رای قرشت و نون با الف کشیدہ و واو و
شین نقطہ دار و حرکت نامعلوم لفظی است بمعنی
آسمان کہ فلک باشد۔ صاحب سروری گوید کہ
در مؤید الفضلا بمعنی فلک نوشتہ اما اشعار بحر کتش
نکردہ **مولف** عرض کند کہ (پیرناوش) لغتی
است کہ بجایش می آید صاحب مؤید برای تائید
فضلا این را بحذف تحتانی قائم کردہ و صاحبان
برہان و سروری نقلش کردہ اند و انہ قیاس و تلاش
کار نگرفتند این است مرتبہ تحقیق محققین با نام و نشان
کہ پیری را کہ مثل جوان است بدین صورت قائم
کردند کہ قیاس از تحقیق ماخذ دور افتاد **(اردو)**
دیکھو آسمان۔ دیکھو پیرناوش۔

پر پستن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ

اشارهٔ آن بر (پر بر سر بستن) کرده و در تعریفش گفته که از عالم گل بر سر زدن است و از سند معز نیشاپوری که بر (پر بر سر بستن) گذشت استثنا کرده و ما صراحت کاملش بهر دو جا کرده ایم و در اینجا همین قدر کافی است که بمعنی حقیقی است یعنی پر پرنده را بستن تا از پرواز بازماند (اردو) پر باندهنا ـ

پُربودن | مصدر اصطلاحی ـ بقول بهار بمعنی لبریز شکوه بودن مرادف دل پر داشتن (مسیح کاشی ه) آتش بزبان شعله بر من زد بانگ ٭ کز بهر چه بیسامان خاکستر گنگ ٭ گفتم که بدین خسان ندارم سر جنگ ٭ با آنکه پرم ز پای تا سر چون چنگ ٭ صاحب بحر هم باستناد همین شعر اینمعنی را قائم کرده **مولف** عرض کند که بالضم بمعنی لبریز بودن و مملو بودن است و هیچ تعلق با شکوه نیست و معنی شکوه از مجرد این مصدر اصطلاحی پیدا نمی شود تا آنکه صراحتش نه کنیم مثلاً " گوئیم که دلم از شکوه پر است " و از سند مسیح کاشی مصدر (پربودن) هم پیدا نیست و پرم در کلامش مخفف (پرلم) باشد. ما استعمال پرم بهمین معنی می توانیم کرد باستناد همین شعر ولیکن بوثیقهٔ این استعمال مصدر (پربودن) بدینمعنی قائم نمیتوانیم کرد تا قائل (اردو) پُر دل ہونا دکن میں مستعمل ہے بمعنی دل شکوے اور شکایت سے لبریز ہونا ـ دل میں عداوت اور کدورت ہونا

پُربودن دل | مصدر اصطلاحی ـ بقول بحر بمعنی مکدر شدن خاطر **مولف** عرض کند که بالضم ـ ترجمه محاورهٔ دکن است و در کلام فرس بدینمعنی نیافتیم و دیگر محققین الزبان هم ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند ـ مشتاق سند استعمال می باشیم و معنی حقیقی درست است یعنی مملو بودن دل از چیزی اعم ازینکه از کینه باشد یا محبت که اظهار آن لازم است و از مجرد پربودن دل معنی بیان کردهٔ بحر حاصل نمی شود (اردو) دل بھرا ہونا پُر دل ہونا ـ دل مکدر ہونا ـ

پسپون | اصطلاح ـ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح والضم بضم بای موحده نوعی از ابریشم

رنگین وخوب که در ملک چین می شود وصاحب مؤید این بہر دو بای فارسی آورده گوید که بالفتح دیبای تنک
را نام است ودر بعضی نسخ قلمی مؤید به تحتانی عوض موحده چهارم بمعنی دیبای تنک آمده **مؤلف**
عرض کند که بعضی از معاصرین ہم بہر دو بای فارسی صحیح دانند ومی گویند که در فارسی قدیم دیبای تنک
را نام بود که قسمی لطیف بود واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (**اُردو**) دیبا کی ایک خاص قسم کا نام فارسی میں
پربون یا پرپون ہے - مذکر -

پر بہا دادن | مصدر اصطلاحی - بقول بہار
زیادہ از مقدار بہا دادن (مومن استرابادی ع)
پر بہای مدہ بمہر رقیب ؎ قیمت طاعت ریا معلوم ؎
(سعید اشرف ع) چنان در آدمیت بود استاد ؎
که پر چیزی بہای خود بمیداد ؎ صاحب آنند نقل نگار
بہار **مؤلف** عرض کند که قیمت کامل چیزی ادا
کردن است نه زیاده از مقدار (**اُردو**) قیمت
سے زیادہ دینا - کامل قیمت ادا کرنا -

پرپا | اصطلاح - بقول بہار و بحر و چراغ ہدایت
بہر دو بای فارسی بوزن فرد اکبوتری که پر از پا تا پیش
برآمده باشد - صاحب آنند ہمین را بزیادت تحتانی
(پر پای) نوشته که مزید علیه اینست وبہر دو بفتح اوّل
باشد اسم فاعل ترکیبی بمعنی پر بر پای دارنده (ملا طغرا
ع) زبسکه ریشه دوانیده از رطوبت می ؎ بط شراب
برنگ کبوتر پرپاست (**اُردو**) پاموز - دیکھو پای موز
دکن میں پاؤں بہا کہتے ہیں - وہ کبوتر جسکے پاؤں پر پر ہوں

پرپایہ | اصطلاح - بقول برہان وبحر و سراج
بضم اوّل وسکون ثانی وبای فارسی بالف کشیده
وفتح یای حطّی (۱) جانوریست که آنرا ہزارپا
می گویند وبعربی شبث وبقول بعضی (۲) جانوریست
پر دست وپا که عوام آنرا غرخدا نامند صاحبان
سروری وناصری بر معنی اوّل قانع - صاحب
رشیدی بذکر معنی اوّل می فرماید که معنی ترکیبی این
بسیار پاست - صاحب محیط بر شبثا گوید که نوعی

رتیلاست وگویند که آن نوعی از عنکبوت که بفارسی
ہزار پایہ وبہندی کن کہجورہ گویند دابہ ایست که
آنرا شش پای دراز بود وبعضی گفتہ اند دابہ بسیار
پا وآنرا شحم الارض وعنکبوت ضخیم نامند وحق آنست
آن قسمی از رتیلاست خوردن آن مورث صداع
ودرد معدہ ودوام قی وتابع آن احتباس براز
ودشواری بول وبسرعت می کشند مولف عرض
کند که موافق قیاس است (اردو) کن کہجور -
بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر - ہزار پا یعنی
آپ ہی نے (کن کہجورا) پر فرمایا ہے ایک زہریلے
کیڑے کا نام جو کان میں گھس جاتا یا جسم میں چمٹ
کر پاؤں گڑا دیتا ہے

پرپر | اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بضم اول وفتح ثالث (۱) رستنی باشد که
ودر زمین نمناک ومرطوب می روید - صاحب رہنما
بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار می فرماید
بضم بای فارسی اول وفتح بای فارسی دوم (۲)
بمعنی مملو از موی - صاحب محیط بر (بربر) بہردو
بای عربی گوید که اسم ثمر اراک است وبر اراک
می فرماید که درخت مشہور است که آنرا بفارسی
درخت شورہ ودرخت مسواک وچوچ وبہندی
پیلو وجال وبعربی بربر گویند - گرم در دوم و
خشک در اول - یابس الطبع ودران قبض و
تفتیح وحرافت اندک وجالی ومحلل ومقطع ومنافع
بسیار دارد **مولف** عرض کند که ما این را مفسر
دانیم که فارسیان ہر دو موحدہ را بہ بای فارسی
بدل کردند چنانکہ تب وتپ (اردو) (۱) پیلو
دیکھو پستباج (۲) پروں سے بھرا ہوا -

پرپرک | اصطلاح - بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ
ناصر الدین شاہ قاچار آلۂ بازی که مدوّر باشد
وطفلان با رشتہ بازی کنند که بہندی پھرکی یا پھلکی
مولف عرض کند که تعریف این بر پادہ پیچکی
جز این نیست که این را اسم جامد فارسی جدید گوییم
کاف تصغیر مرکب می نماید. یا پیچیدہ ونگرار پرپر یا ...

پریدن این آلہ باشد کہ بواسطۂ رشتہ بہ ہوا می پرد (اُردو) پھرکی۔ دیکھو بادپر۔

پرپرہ اصطلاح۔ بقول برہان بفتح بای فارسی بروزن غرغرہ فلوس کوچک بسیار تنک مثابت ریزہ را گویند۔ صاحب جہانگیری گوید کہ پشیز را نام است (خواجہ شمس الدین محمد در کاشی سہ) درست گشت کہ خورشید در خزانۂ تو ٭ قراضہ ایست دغل پر مثال پرپرۂ ٭ صاحب سروری گوید کہ دینار باشد امّا در فرہنگ بمعنی پشیز آوردہ صاحب ناصری گوید کہ تنک ریزہ و این را پارہ ہم گویند۔ صاحب رشیدی نقل ہر دو قول کردہ خان آرزو در سراج گوید کہ تحقیق درم کوچک بسیار ریزہ باشد **مولّف** عرض کند کہ این مخفف (پارہ پارہ) بحذف ہر دو الف و ہای ہوّز است و بس (اُردو) وہ سکّہ جو کم سے کم مقدار میں ہو۔ مذکّر۔

پرپوز اصطلاح۔ بقول مؤیّد بالفتح ہمان پتفوز کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ مبدّل پرپوز است کہ بجایش گذشت چنانکہ تب و تپ (اُردو) دیکھو پرپوز۔

پرپہن اصطلاح۔ بقول برہان بفتح بای فارسی و ہا بروزن نسترن رستنی باشد کہ آن را خرفہ می گویند و بعربی بقلۃ الحمقا و فرفخ۔ صاحبان جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و سراج و بہار ذکر این کردہ اند (امام ابوالمفاخر رازی سہ) در نظر مردمک چون ترہ زار فلک ٭ زردہ شفتیش گو کنار تبرگیش پرپہن ٭ **مولّف** گوید کہ ما حقیقت این را بہ سجلہ نوشتہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ فارسیان این را پہن پر نام نہادند بہ تشبیہ پہنائی او ہمچون پر پرند (اُردو) دیکھو سجلہ۔

پرپین اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری و سراج بکسر بای فارسی بروزن رنگین ماہ پروین را گویند و بعربی جدوار خوانند **مولّف** عرض کند کہ ما حقیقت این را بر (انتلہ سودا) عرض کردہ ایم و این اسم جامد فارسی قدیم است و بس (اُردو) دیکھو انتلہ سودا جس پر جدوار کا بیان ہے۔

پرت بقول آنند و غیاث بمعنی (۱) برو و از راہ یکسو شو ۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاجار گوید کہ (۲) بمعنی برجہانیدن و افتادن **مؤلّف** عرض کند کہ معنی اوّل را بہمان صورت درست دانیم کہ پرتیدن بمعنی از راہ یکسو شدن آید محقّقین مصادر از این مصدر ساکت و آنانکہ معنی اوّل را نوشتہ اند ہر دو ہندنژاد اند بدون سند استعمال تسلیمش نکنیم و اگر سند بدست آید وجود مصدر متروک التّعریف را تسلیم کنیم نسبت معنی دوم عرض می شود کہ صاحب رہنما تعریف خوب نکرد مصدر (پرت کردن) بمعنی جست کردن و خود را برجہانیدن بر زبان معاصرین عجم است و اشارۂ این بہ (از بالای بند خود پیش پرت کردن) گذشت پس اسم مصدر باشد بمعنی جست (**اُردو**) (۱) ہٹ جا۔ راستہ دے (۲) جست بقول آصفیہ دیکھو انداز۔

پرتاب اصطلاح ۔ بقول برہان و ناصری یاتائے قرشت بروزن مہتاب (۱) بمعنی انداختن باشد و (۲) نوعی از تیر ہم کہ آنرا بسیار دور توان انداخت ۔ بہار گوید کہ بمعنی اوّل اکثر زبان اہل ماوراءالنہر است و مردم ایران کم بدان تلفّظ کنند و اطلاق آن برائے معنی دوم شائع و پرتاب کردن و پرتاب درانداختن مستعمل ۔ صاحب سروری معنی اوّل را دور افگندہ گوید چنانکہ (سعدی ؒ) نظر کن چو سوفار داری نشست ۔ نہ آنگہ کہ پرتاب کردی ز دست ۔ دیگر معنی دوم از جوہری زرگر سند آوردہ (ؒ) شمشیر تو شیر اوژند پرتاب تو فیل افگند ۔ یک حملۂ تو برکند بنیاد صد حصن حصین ۔ و فرماید کہ (۳) بمعنی مقدار مسافت تیری ہم آمدہ (فردوسی ؒ) یکی قبّہ خسروی دلپذیر ۔ فراخاش بیش از دو پرتاب تیر ۔ صراحت مزید کند کہ جمیع معانی (پرتاو) ہم باشد ۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم کردہ ۔ صاحب سفرنگ لبشرح سی و دومی فقرۂ (نامۂ شت وخشور جمشید) گوید کہ بفتح بای فارسی

وسکون رای مهمله وتای فوقانی با الف وبای ابجد (م)
شعاع فروغ وعکس جرم نورانی **مؤلف** عرض
کند که بمعنی چهارم مرادف (پرتو) باشد و پرتو هم در اصل
(پرتاو) بود و مبدل همین (پرتاب) چنانکه آب وآو
الف حذف شده پرتو شد. و این در اصل بضم اول
بود ولیکن محاورهٔ زبان آنرا بالفتح کرده معنی لفظی آن
پرازتاب وکنایه از عکس جرم نورانی فارسیان بجای
آنرا به تیری موسوم کردند که مثل شعاع سریع السیر
است و همین است حقیقت معنی دوم و معنی اول
هیچ تعلق بالفظ ندارد واگر (پرتابیدن) بمعنی (دور
انداختن) می‌بود چنانکه (پرتاب کردن) می‌آید
در انحالت ما این را بمعنی انداز می‌گفتیم و پرتاب را
اسم مصدر قرار میدادیم محققین اهل زبان حیف است
که بر معنی اول غور نکردند و آنچه سروری معنی سوم را
از کلام فردوسی پیدا کرده بر معنی شعر غور نکرده. خود
(دو پرتاب تیر) را بمعنی بقدر دو تیر قسم پرتاب گرفته
و ازین استعمال معنی مسافت از لفظ پرتاب پیدا

کردن خطاست بلکه معنی مسافت پیدا می‌شود از
قرینه و محاوره نه از لفظ پرتاب بالجمله معنی اول و سوم
هیچ است هرچه هست (۱) بمعنی پرتو و (۲) بمعنی تیر
دور رونده و (۳) بضم اول پرازتاب یعنی پر از فروغ
که معنی حقیقی است (**اردو**) (۱) دیکھو پرتو (۲)
ایک خاص قسم کا تیر جس کا توڑ زیاده ہوتا ہے (۳)
روشن۔ تاب سے بھرا ہوا۔

پرتاب کردن | مصدر اصطلاحی بقول
وارسته و بهار دور انداختن **مؤلف** عرض کند که بجا
ما ذکر این به پرتاب کرده ایم و حقیقت ماخذ هم بجا
مذکور (**اردو**) دور پھینکنا۔

پرتابیان | استعمال۔ بقول برهان و جهانگیری
(در لغات) و رشیدی بر وزن بغدادیان کنایه
از تیر اندازان است۔ خان آرزو در سراج
می‌فرماید که اگر پرتاب بمعنی تیر است خود بمعنی حقیقی
خود است والا مجاز **مؤلف** عرض کند که با او
اتفاق داریم ولیکن حقیقة این مخصوص باشد برای

تیراندازان تیر خاص وتعمیم بر سبیل مجاز (اردو) تیرانداز - وہ لوگ جو تیر چلاتے ہوں -

پرتاد | بقول برہان وناصری وسراج بروزن فرہاد غیبت وسخن چینی **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان دانیم دیگر ہیچ (اردو) غیبت - مونث - دیکھو اندا -

پرتاش | بقول برہان وسروری ومؤید بروزن فرداش نام ولایتی از ترکستان **مولف** عرض کند کہ ما حقیقت این را بر پرتاس عرض کردہ ایم کہ بموحدہ وسین مہملہ گذشت (اردو) دیکھو پرتاس کے دوسرے معنے -

پرتال | بقول خان آرزو وسراج خیمہ واسباب مع باربردار کہ لشکریان دارند ودر عوام پرتل بحذف الف مشہور وفرماید کہ غالباً ترکی باشد ودر تواریخ مغولیہ مسطور **مولف** عرض کند دیگر محققین فارسی زبان ومحققین اہل زبان ازین لغت ساکت ومحققین ترکی ہم ذکر این نکردہ اند مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) باربرداری لشکر کا سامان - مذکر -

پرتاو | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ ہمان پرتاب کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ مبدل آن باشد چنانکہ آب وآو وحقیقت این ہمہ را انجا مذکور (اردو) دیکھو پرتاب -

پرتر | بقول انند بفتح اول وثالث (۱) نشاستہ وسریش و (۲) بمعنی پرواز و (۳) خداوندی (امیر خسرو) کاغذی کاغذ پرتر می کند بہ توزر کاغذ باز پرتر می کنی بہ صاحب مؤید بمعنی دوم وسوم قانع **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت - باعتبار امیر خسرو معنی اول را تسلیم کنیم وبرای معنی دوم وسوم مشتاق سند استعمال می باشیم واسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) نشاستہ - مذکر - بقول آصفیہ بھیگے ہوئے گیہوں کو دل کر بنایا ہوا سریش - دیکھو اسٹیشم (۲) دیکھو پرواز - مونث (۳) خداوندی - مونث -

پرت شدن اصطلاح - بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار (۱) جستن و (۲) افتادن و (۳) لغزیدن - صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ ذکر (پرت کردن) بر (پرت) گذشت کہ بجای خودش ہم می آید و جز این نیست کہ این لازم آن باشد صاحب رہنما ہر چہ بر پرت گفتہ ما بجایش تصفیۂ آن کردہ ایم و ہم او بہ (پرت می کرد) گوید کہ بمعنی بجہاند و ازین صراحت ہم تصدیق خیال ما می شود و (پرت کردن) کہ بجایش می آید بمعنی برجہانیدن و افگندن و لغزانیدن باشد مصدر مرکب است از ہمان پرت کہ بجایش گذشت - **(اردو)** (۱) کودنا (۲) گرنا (۳) لغزیدہ ہونا - پھسلنا -

پرتغال بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار نارنج - صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند بالضم و بفتح فوقانی و غین معجمہ مبدل پرتکال است کہ می آید - کاف بدل شدہ بہ غین معجمہ چنانکہ کشتکاد و غشتکاد کہ ذکر این تبدیل بر اسغدہ ہم کردہ ایم و پرتکال نام نوعی از شراب ہفت بار کشیدہ - معاصرین عجم استعارۃً مبدلش را برای نارنج نام نہادند کہ شیرۂ آن بخیال شان ہمچون شراب است در فوائد **(اردو)** نارنج - مذکر - بقول آصفیہ نارنگ کا معرب - رنگترا - سنترا -

پرتک بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم و الفتح و بفتح فوقانی و سکون کاف (۱) اسپ تیزگام و (۲) پیراہن رنگارنگ و (۳) جور و ستم **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول موافق قیاس است مرکب از پر و تک ہر دو بمعنی خود است معنی لفظی این بسیار دوندہ - اسم فاعل ترکیبی است و برای معنی دوم و سوم ہیچ تعلق نیست با قیاس اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد دانیم - دیگر ہمہ محققین فارسی زبان

ازین ساکت (اُردو) (۱) تیز چلنے والا گھوڑا - مذکر - (۲) مختلف رنگوں کا پیراہن - مذکر (۳) بجور ستم ظلم - مذکر -

پرتگال بقول انند و غیاث بالفتح و تای فوقانی مضموم و کاف عربی (۱) نام ملکی و (۲) قومی از فرنگ که پرتگیش مبدل آنست و (۳) نوعی از شراب که بعد هفت بار کشیده حاصل میشود **مؤلف** عرض کند که مفرس می نماید بمعنی اول از پورچگل که در انگلیسی نام ملکی که در جنوب مغرب اسپین واقع است معاصرین عجم بحذف واو و تبدیل جیم فارسی به فوقانی و کاف فارسی بعربی و زیادت الف مفرس کرده و بمعنی دوم و سوم اسم جامد فارسی زبان دانیم - دیگر همه محققین ازین ساکت جویان سند استعمال می باشیم که هر دو محققین بالا هندنژاد اند (اُردو) (۱) پرتگال ایک ملک ہے جو جنوب مغرب اسپین میں واقع ہے جس کا نام پورچگل ہے - مذکر - (۲) پرتگالی - مذکر (۳) ایک خاص قسم کی شراب جو سات بار کھینچی ہو - مؤنث -

پرت کردن مصدر اصطلاحی - صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند که ما صراحت کامل ہر سہ معنی این بر (پرت شدن) کردہ ایم و این متعدی آنست و صراحت (پرت) اسم این ہم بجایش گذشت (اُردو) (۱) اچھالنا (۲) گرانا (۳) لغزیدہ کرنا - پھسلانا -

پرتگاه استعمال - صاحب روزنامہ و رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار جای از پا افتادن **مؤلف** عرض کند که مرکب است از پرت که بجایش گذشت و گاہ بمعنی جای موافق قیاس است (اُردو) وہ جگہ جہاں لغزش واقع ہوئی ہو - مؤنث -

پرتو بقول برہان بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و واو (۱) فروغ و عکس و روشنائی و شعاع را گویند و آن از جرم نورانی ظاہر می شود

والّا یدانہ وجودی ندارد و (۲) بمعنی آسیب و صدمہ ہم۔ صاحبان سروری و ناصری بر معنی اوّل قانع (سیف اسفرنگی ے) بیاض صبح نمود از دل شب دیجور ٭ چنانکہ پرتو نور از سواد دیدۂ حور ٭ صاحب مؤید ذکر ہر دو معنی کردہ۔ صاحب سفرنگ بشرح (سی و پنجمی قصیدۂ نامہ شت حی افرام) بمعنی عکس جرم نورانی آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ وحقیقت این بر پرتاب کردہ ایم کہ اصل این است ومعنی دوم مجاز باشد کہ سایۂ جن وپری را ہم پرتو جن وپری گویند (**اُردو**) (۱) پرتو۔ دیکھو پر کے تیسرے معنے (۲) پرتو بمعنی سایہ۔ مذکر۔

پرتو افتادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی عکس افتادن است (علی خراسانی ے) سینہ صد پارہ شد از رشک وفرو ریخت زہم ٭ پرتو ماہ رفت تا بکتان افتاد است (**اُردو**) پرتو پڑنا۔ عکس پڑنا۔

پرتو افشاندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی عکس انداختن وسایہ افگندن است (ظہوری ے) چنان پرتو افشاند شمع قمر ٭ کہ زد شعلہ از مشعل لالہ سر ٭ (**اُردو**) پرتو ڈالنا۔ سایہ ڈالنا یہ لفظی ترجمہ ہے صاحب آصفیہ نے سایہ ڈالنا پر فرمایا ہے اثر ڈالنا۔ فیض پہنچانا۔

(الف) **پرتو افگن** استعمال۔ بہار ذکر الف
(ب) **پرتو افگندن** کردہ از معنی ساکت و صاحب آصفی بذکر (ب) **مؤلف** عرض کند کہ ب مصدر مرکب است بمعنی افگندن سایہ وشعاع والف اسم فاعل ترکیبی از ہمان (ابو طالب کلیم الف) اگر رایش نگردد پرتو افگن ٭ نباشد خانۂ آئینہ روشن ٭ (ظہوری ب) بہ جگر داغ او ظہوری چند ٭ بر جبین پرتو ظہور افگند ٭ (**اُردو**) الف۔ پرتو افگن کہہ سکتے ہیں یعنی پرتو ڈالنے والا۔ ب۔ پرتو ڈالنا۔ پرتو افگن ہونا۔

پرتو انداختن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولف عرض کند کہ مرادف پرتو افگندن است کہ گذشت (ظہوری ؎) رخت خود را گو برون کش از برای ماہ و سال ٭ شمسۂ ایوان او انداخت پرتو در جہان ٭ (اردو) دیکھو پرتو افگندن ۔

پرتو بالیدن | مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولف عرض کند کہ بمعنی تیز شدن فروغ است و کنایہ باشد (بیدل ؎) نیست عالم جامی عرض پی قراریہای دل ٭ پرتو این شمع گر بالد برون محفل است ٭ (اردو) فروغ زیادہ ہونا ۔ تیز ہونا ۔ روشنی بڑھنا ۔ زیادہ ہونا ۔ تیز ہونا ۔

پرتو بخشیدن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولف عرض کند کہ مرادف پرتو افگندن است و فروغ دادن (شفائی اصفہانی ؎) زہر است می چو باشد بر لب ایاغ مردم ٭ پرتو بدل نہ بخشد دود چراغ مردم ٭ (اردو) دیکھو پرتو افگندن ۔

(۱۵۷۳) **پرتو کشیدن** | استعمال ۔ بمعنی واپس گرفتن و برآوردن پرتو باشد مولف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) آفتاب از بام او گر بگذرد مقدور نیست ٭ پرتو خود را اگر خواہد ز روزن بر کشد ٭ (اردو) پرتو واپس لینا ۔ روشنی کو دور کرنا

(۲۵۷۳) **پرتو بستن** | مصدر اصطلاحی ۔ مرادف پرتو افگندن است (ظہوری ؎) عجب گر چرخ بندد پرتوی بر جیب روزن من ٭ اگر صد آفتاب و مہ بدامان سحر بندد ٭ (اردو) دیکھو پرتو افگندن اور پرتو انداختن ۔

پرتو پذیرفتن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولف عرض کند کہ بمعنی قبول کردن پرتو و حاصل کردن فروغ باشد (شجاع صفاہانی ؎) لیکن چہ کنم نمی پذیرد ٭ از غایت اضطراب پرتو ٭ (اردو) پرتو قبول کرنا

فروغ حاصل کرنا ۔

پرتو پیالہ استعمال ۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ از شیشی و تجلی پیالہ را گوید **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس ہست (اردو) پیالے کی جھلک ۔ مونث ۔

پرتو تافتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ تابیدن فروغ باشد (خسرو ؎) پرتو او تافت بروی زحل ؛ گشت سعادت بنحوست بدل ؛ (اردو) دیکھو پرتو افتادن ۔ روشنی چمکنا ۔

پرتو دادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی روشنی عطا کردن و فروغ دادن (طغرا ؎) کند اشک شمع ارضیا گستری ؛ لگن را دہد پرتو خاوری ؛ (اردو) روشنی عطا کرنا ۔ فروغ بخشنا ۔

پرتو دوانیدن مصدر اصطلاحی ۔

صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت ۔ **مولف** عرض کند کہ بمعنی پرتو افگندن است (بیدل ؎) گر نامۂ من پرتو اندیشہ دواند ؛ صد صدق بہ تسخیر ہوا ریشہ دواند ؛ (اردو) دیکھو پرتو افگندن ۔

پرتو رسانیدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی منور کردن و موافق قیاس است و حاصل فروغ رسانیدن باشد (احسن تربتی ؎) روشن تر است از گل خورشید داغ ما ؛ پرتو بہ کائنات رساند چراغ ما ؛ (اردو) فروغ پہنچانا ۔ روشن کرنا ۔

پرتو ریختن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر شدن فروغ است و موافق قیاس (عالی شیرازی ؎) روز من تیرہ ز طفلی است کہ مانند ہلال ؛ پرتو مہر و مہ از طرف کلاہش ریزد ؛

(اُردو) روشنی ظاہر ہونا۔

پرتوزدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی افتادن پرتو و فروغ باشد (خسروؔ) گر پرتوے زروی تو بر آسمان زند ٭ ماہ و ستارہ تاب نیارند آب را ٭ (اُردو) پرتو پڑنا۔ روشنی پڑنا۔

پرتوستان اصطلاح۔ بقول سفرنگ بیشتر سی پیچیچی فقرۂ (نامۂ شتت حی افرام) محلّ فزونی شعاع **مولّف** عرض کند کہ از قبیل گلستان است (اُردو) وہ مقام جہاں روشنی بہت ہو۔ مذکّر۔

پرتوطلبیدن استعمال۔ بمعنی خواستن پرتو است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری ؔ) تا نفس صبح کشد شام تو ٭ پرتو دل در دل شب می طلب ٭ (اُردو) پرتو چاہنا۔ روشنی طلب کرنا۔ روشنی چاہنا۔ (۳۷۵۳)

پرتوگرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ حاصل کردن پرتو باشد (سعدیؔ) ز روشن دلش ملک پرتو گرفت ٭ وزیر کہن را غم نو گرفت ٭ (اُردو) پرتو حاصل کرنا۔

(۳۷۵۴) **پرتونشستن** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی پرتو افتادن است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوریؔ) یکی برخیز و از بہر تماشای جمال تو ٭ کہ ہر سو پرتو صد طور در آئینہ بنشیند ٭ (اُردو) پرتو پڑنا۔ روشنی پڑنا۔

پرتو نیکان نگیرد ہر کہ بنیادش بد است مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محلّ استعمال ساکت **مولّف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کسی زنند کہ بنیادش خراب باشد (اُردو) یہی فارسی مثل اردو میں مستعمل ہے دکن میں کہتے ہیں ”اصلے کے بگڑے کو ہاں کیا سنبھالے“ اسکا مطلب یہہ ہے کہ جس کی بنیاد بگڑی ہوئی ہے اس کو نیک صحبت نہیں سنبھال سکتی۔

پرتو یافتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که حاصل کردن پرتو و فروغ باشد (ناظم هروی ؎) غم دهیران که این نور از کجا تافت ٭ که زو پرتو چراغ انبیا یافت ٭ (**اردو**) پرتو حاصل کرنا - فروغ پانا -

پرتویان اصطلاح - صاحب سفرنگ بشرح صد و بیستمین فقرهٔ (دساتیر آسمانی بفرزاباد و خشوران و شخشور) گوید که جمع پرتوی است بمعنی اشراقیان **مؤلف** عرض کند که تعریف اشراقیان بجایش گذشت و این ترجمهٔ فارسی آنست موافق قیاس (**اردو**) دیکھو اشراقیان -

(۲۶۵۵) **پرجگر** اصطلاح - **مؤلف** عرض کند که مراد از پردل است که می آید بمعنی شجاع یعنی کسی که جگر او پر باشد از شجاعت (ظهوری ؎) باردوش است ظهوری سرت از خویش ملاف ٭ که سر پرجگران بر سر میدان افتد ٭ (**اردو**) پرجگر کا استعمال بمعنی شجیع ہو سکتا ہے -

(الف) پرچشم اصطلاح (ب) **پرچشمی بخیل**

از پردلی آسیاست مثل - صاحب گنجینة الامثال ذکرب کرده از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند که فارسیان این مثل را بحق کریم و غنی می زنند مقصود شان از پرچشمی سیرچشمی است و پردلی بمعنی خود است مقصود همین قدر است که آنکه پردل می باشد سیرچشم هم باشد پس (الف) بمعنی سیرچشم است یعنی مستغنی و بی پروا و سخی (**اردو**) (الف) سیرچشم بقول آصفیه مستغنی بے پروا - سخی (ب) دکن میں کہتے ہیں "سخاوت - سیرچشمی کی بہن - یہ بحق مالدار سخی مستعمل ہے -

پرچم اصطلاح - بقول برهان و سروری بفتح اوّل و جیم فارسی بر وزن مرهم (۱) چیزی باشد سیاه و مدوّر که برگردن نیزه و علم بندند (ملا هاتفی ؎) ز پرچم فروزنده نوک سنان ٭ چو آن شعله کاید برون از دخان ٭ (عماد الدین فقیه ؎) پرچم مشکین علم های شاه ٭ رشتهٔ ریحان گریبان ماه ٭

خان آرزو در سراج صراحت کند کہ این از ابریشم سیاہ باشد۔ بہار ہمزبانش **مولف** عرض کند کہ
بقول صاحب کنز کہ محقق لغت ترکی است بمعنی طرّہ شعر مجاز است پس فارسیان این را بسبیل تفریس
بمعنی دوم استعمال کردند و این معنی مجاز آنست از ینجاست کہ صاحب جامع بذیل معنی دوم آنرا
معنی حقیقی گوید (**اُردو**) پرچم وہ سیاہ ریشمی کپڑا جو علم پہ باندھتے ہیں۔ مذکّر۔
(۳) پرچم۔ بقول برہان و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بمعنی قطاس و آن دُم نوعی از
گاو بحری باشد کہ بر گردن اسپان بندند۔ صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ این دم
را بر سر چوب علم ہم بندند (حکیم خاقانی ؎) از بہر توہمی طرازد ایّام ٭ منجوق ز صبح و پرچم
از شام ٭ (اثیر الدین اخسیکتی ؎) گاو ی نشان و ہند و ین قلزم نگون ٭ لیکن ز پرچمیت
مراد رانہ عنبر است ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ اینمعنی مجاز معنی اوّل است و بمعنی دوم گاو
بحری اصلاً نباشد۔ صاحب جامع این را بمعنی حقیقی داند و معنی اوّل را مجاز۔ این **مولف**
عرض کند کہ صراحت ما خند بر معنی اوّل کردہ ایم ہمین معنی اصل است و معنی اوّل مجاز این ما اتفاق
داریم با صاحب جامع۔ خان آرزو غور نکرد (**اُردو**) ایک دریائی گائے کی دم جس کو خوبصورتی
کے لیے گھوڑوں کی گردن پہ باندھتے ہیں اور جس سے مگس رانی کا کام بھی لیتے ہیں۔ مونّث۔
(۴) پرچم۔ بقول برہان گاو کوہی است کہ در کوہ ہای مابین ملک ختا و ہندوستان می باشد
و (غژغاو) ہمین است۔ خان آرزو در سراج گوید کہ آنانکہ گاو بحری و بز کوہی نوشتہ اند غلط کردہ اند بلکہ
دم گاو کوہی است چنانکہ در ہندوستان مگس ران ہا از ان سازند و نہایت متعارف و آن را
بہندی (چمر گای) گویند۔ **مولف** عرض کند کہ اگر سند استعمال این بمعنی گیر آید توانیم گفت کہ

مجاز معنی دوم باشد ولیکن معاصرین عجم و دیگر محققین اہلزبان ازین معنی ساکت اند۔ با خان آرزو اتفاق داریم (اُردو) ایک پہاڑی گھاس جس کو غژغاو کہتے ہین۔ مونث۔ دیکھو غژغاو۔

(۴) پرچم۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع بمعنی کاکل ہم آمدہ وصاحب برہان گوید کہ جابجای ابجد نیز گفتہ اند۔ صاحب رشیدی می فرماید کہ بمجاز موی گیسو (مولوی معنوی سہ) بیکی بیت می خالص ایمان نوشتند ٭ بد گر دست سر پرچم کافر گیرند ٭ بہار گوید کہ اطلاق این بر موی زلف مجاز است و تشبیہ آن بزلف و شام ہم وارد آمدہ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ انچہ شعر حضرت مولوی بسند موی زلف آوردہ احتمال معنی حقیقی نیز دارد مولف عرض کند کہ زلف را ازین معنی ہیچ تعلق نیست بلکہ بمعنی کاکل مجاز معنی دوم است نہ حقیقی (اُردو) کاکل۔ بقول آصفیہ مونث۔ سر کے بڑے بڑے آگے لٹکے ہوئے بلدار بال۔ دیکھو پیچ کے دوسرے معنے۔

پرچم بستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی متعلق بہ معنی اول پرچم است یعنی پرچم را بالای علم قائم کردن (ظہیر بیلقانی سہ) بربستہ قضا بطرہ سعود ٭ بر نیزہ و بیرق تو پرچم ٭ (اُردو) پرچم باندھنا۔

پرچہ بقول اننذ بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح جیم فارسی بمعنی پارہ و ریزہ و پرزہ و پارچہ **مولف** عرض کند کہ مخفف پارچہ بمعنی اول اوست کہ گذشت (اُردو) دیکھو پارچہ کے پہلے معنے۔

پرچین بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وسروری و دارستہ وناصری و بحر و بہار و موید و جامع بر وزن پروین (۱) حصاری باشد کہ از خار و خلاشہ و شاخ درختان بر دور باغ و فالیز و کشت زار سازند (ناصر خسرو سہ) گرد دل خود ز دوستی شان ٭ بر دوز حصار ساز پرچین ٭ بہار گوید کہ

بالفظ بستن و ساختن و کردن و کشیدن و نهادن
مستعمل - خان آرزو در سراج گوید که مجاز معنی سوم
است و به معنی ششم اطراف از معنی هم کند **مولف** عرض
کند که این مرکب است از پر بمعنی بسیار و ملو و چین
که بمعنی شکن می آید معنی لفظی این مملو از شکن و کنایه
از حصار خار و غلاسته وغیره که پرشکن می باشد و
صاف و پاک هیچون دیوار خشت و سنگ و گلین نباشد
دیگر هیچ - باعتبار محققین زباندان و استعمال فارسیان
این معنی را تسلیم کنیم (**اردو**) وہ باڑہ جو باغ یا کھیتی
کے اطراف شاخوں یا کانٹوں سے قائم کرتے ہیں
جو ناہموار ہوتی ہے - مونث -
(۳) پرچین - بقول برہان و جہانگیری و رشیدی
دیوار و جامع چوبهای سر تیز و خارها را که بر سر دیوار
نصب کنند (امیر خسرو) حصار دار نگر و این حد نقش
معنی تو بگردش از شره خویش در زند پرچین از صنا
سروری بمعنی میخ گوید که بجائی قائم کنند - خان آرزو
در سراج گوید که مجاز معنی سوم است **مولف**

عرض کند که مجاز معنی اول باشد - که بالای حصار و
دیوار این خارهای سر تیز هم ناهموار و پرشکن
می باشد (**اردو**) وہ تیز کانٹے جو دیوار پر قائم
کیے جاتے ہیں - مذکر -
(۳) پرچین - بقول برہان و جہانگیری و ناصری
و جامع محکم کردن چیزی باشد و چیزی مانند میخی
که بر تخته زنند و دنباله آنرا از جانب دیگر خم و بند
و محکم سازند - صاحب رشیدی ہمین معنی را بذیل (پرچین
کردن) بمعنی مضبوط و محکم کردن نوشته - و ارسته و
بحر گویند که محکم شدن چیزی بچیزی - خان آرزو در
سراج بذکر ہر دو معنی اول و دوم گوید که تحقیق آنست
که در اصل (پرچین کردن) بمعنی محکم کردن است
و لہذا انواع نقاشی را که از سنگ پارہ ہا بر سنگ
کنند پرچین کاری گویند **مولف** عرض کند که
اینهم مجاز معنی اول است نظر بر ناہمواری و پرشکنی
که میخ ہا که برای استحکام بر تخته ہای صندوق و در
قائم کنند ناہموار باشد و مجاز که از این طرز گل

معنی استحکام ہم پیدا کروندہ و دریںجا ہمین قدر کافی
است و معانی مصدری در ملحقات می آید (اُردو)
استحکام - مذکر - مضبوطی - مونث -
(۴) پرچین - بقول بحر نقشیکہ از سنگ پارہ ہا در
سنگ دیگر کنند **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی ہفتم است
کہ این نقش ہم پرچین می نماید کہ شکن ہا دارد (اُردو)
وہ نقش جو پتھر کے ٹکڑوں سے بڑے پتھر میں کیا جائے
(۵) پرچین - بقول مؤید بحوالہ زفانگویا بالفتح بارے
کہ بربند کمر صفت کنند **مؤلف** عرض کند کہ مشتاق
سند استعمال می باشیم کہ دیگر محققین ذکر این نکردہ اند
و معاصرین عجم بدین معنی بر زبان ندارند - اگر استعمال
این بنظر آید توانیم عرض کرد کہ ازین طریقہ مستعمل چنین
و نشان پرچین می شود - باشد کہ فارسیان بدین وجہ
این بار را پرچین نام کردند متعلق بمعنی ہفتم (اُردو)
وہ بوجھ جو کمر پر سختی کے ساتھ باندھیں - مذکر -
(۶) پرچین - خان آرزو در سراج گوید کہ توسعی
بمعنی پاک کردن باغ از خار و خس و علف بیکار
نیز آوردہ چنانکہ گویند "باغ را پرچین کردہ" یعنی
پیراستہ و درینصورت بمعنی خار بست نباشد **مؤلف**
عرض کند کہ با معنی دوم ہیچ تعلق ندارد و این را
اگر بمعنی صاف و پاک گیریم توانیم قیاس کرد کہ اسم
مفعول ترکیبی از مصدر پرچیدن باشد بالضم و
معنی مصدری بیان کردہ محقق با نام و نشان
نیست بلکہ مفعولی است (اُردو) صاف و پاک -
(۷) پرچین - بالضم بتحقیق ما اسم فاعل ترکیبی بمعنی
پرشکن یعنی بسیار شکن ہا دارندہ و در اصل ہمین
است معنی حقیقی این کہ اشارہ این بذیل معنی
اول کردہ ایم فارسیان بصفت ناہمواری استعمال
این کردہ اند چنانکہ ہمین پرچین (اُردو) پرچین
کہہ سکتے ہیں یعنی پرشکن جیسے پرچین ماتھا -

پرچین بستن - استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی
قائم کردن حصار خار و شاخہا وغیرہ بہ باغ یا کشت زار
وغیرہ متعلق بہ معنی اول پرچین (سلمان س) تار -

گرد باغ چہرہ پرچین بستہ اند ؏ عالم دل در خم آن زلف پرچین بستہ اند ؏ (اُردو) باڑھ باندھنا۔ بقول آصفیہ کانٹوں یا جھاڑی سے احاطہ گھیرنا۔

پرچین ساختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن حصار خار و شاخ ہاست متعلق بامعنی اوّل پرچین (ناصر اصفہانی ؎) گرد دل ہا زد وحی شان ؏ برد بو حصار ساز و پرچین ؏ (اُردو) باڑھ باندھنا۔ دیکھو پرچین بستن۔

پرچین شدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ متعلق بمعنی دوم یا ہفتم پرچین چنانکہ پرچین شدن جبین بمعنی لفظی این پرشکن شدن است (ملا جامی ؎) ہر گل کہ زدیم بر سر از داغ مراد ؏ گل جبین گشت و در سرم پرچین شد ؏ مخفی مباد کہ این لازم پرچین کردن است و شامل باشد بر ہمہ معانی پرچین کہ گذشت (اُردو) پرشکن ہونا جیسے "اُن کا ماتھا پرشکن ہوا ہے"۔

پرچین کاری | اصطلاح۔ بقول بحر نقشی کہ از سنگ پارہا در سنگ دیگر کنند **مولف** عرض کند کہ متعلق بمعنی چہارم پرچین (خان آرزو از وارستہ ؎) چنین جوہر نمیدانند قابل ؏ بہ پرچین کاری بیت اللہ دل ؏ (اُردو) پرچین کاری اس نقش کو کہہ سکتے ہیں جو سنگریزوں سے بڑے پتھر میں کیا جاے۔

پرچین کردن | استعمال۔ صاحب آصفی گوید کہ بمعنی محکم و استوار کردن و پاک و صاف کردن باغ از خار و خاشاک چنانکہ گویند باغ را پرچین کرد یعنی پیراست آنرا **مولف** عرض کند کہ ہیچ خصوصیت با این ندارد شامل باشد بر دیگر معانی پرچین ہم مثلاً بلحاظ معنی ہفتم پرچین پیشانی توان گفت کہ ؏ او جبین خود را پرچین کرد ؏ متعدی پرچین شدن و مرادف پرچین ساختن (اُردو) صاف و پاک کرنا۔ باڑھ باندھنا۔ پرشکن کرنا۔

پرچین کشیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی بحوالۂ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت بہار بذیل پرچین اشارۂ این بدون صراحت معنی کردہ **مولف** عرض کند کہ از قبیل حصار کشیدن نظر بہ معنی اوّل (اُردو) باڑہ باندھنا۔ دیکھو پرچین بستن۔

پرچین گاہ اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی کرسی **مولف** عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم بخلاف قیاس و معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر ہمہ محققین ازین لغت ساکت (اُردو) کرسی۔ مؤنث۔

پرچین گشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ مرادف پرچین شدن است **مولف** عرض کند کہ ناصر اعتنش ہمہ را الحاکردہ ام (ظہوری ؎) گشتہ بر آسمان ز زینت تو ؎ ہیچ سیمین اختران پرچین ؎ (اُردو) دیکھو پرچین شدن۔

پرچین نہادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن پرچین است متعلق بہ معنی اوّل و دوم مش (معزی نیشاپوری ؎) تا نگار من ز سنبل بر چمن پرچین نہاد ؎ داغ حسرت بر دل صورتگران چین نہاد ؎ (اُردو) باڑہ باندھنا۔ دیکھو پرچین بستن۔

پرحاصل استعمال۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاجار گوید کہ بمعنی کثرت زراعت است و زمینی را نام کہ در آن زراعت بہ کثرت شود **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اُردو) سیر حاصل۔ بقول آصفیہ اچھی پیداوار کی زمین۔

پرخاش اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و بہار و جامع و سراج با خای نقطہ دار بر وزن فرداش بمعنی خصومت و جنگ و جدال و آثار العربی و غاگو بیند و خصومت زبانی ہم (استاد عنصری ؎) ای شب نکنی آن ہمہ پرخاش کہ دوش ؎ بر انداز دل من مکن چندان فاش کہ

دوش ؎ دیدی چہ دراز بود دوشینہ شبم ؎ ہان ای شب وصل ہمچنان باش گر دوش ؎ **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است و مبدل این بموحدہ ہم گذشت (**اُردو**) دیکھو برخاش۔

(الف) **پرخاش جستن** استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ باہم مخالفت پیدا کردن و خصومت خواستن است و۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔

(ب) **پرخاش جوی** اسم فاعل ترکیبی از ہمین است کہ بہار بمعنی شجاع و جنگ آور آوردہ۔ (سعدی سہ) بہ کشتی و نخچیر و آماج و گوی ؎ دلاور شود مرد پرخاش جوی ؎ (**اُردو**) الف۔ لڑائی چاہنا (ب) لڑائی چاہنے والا۔ شجاع۔ جنگ آور دیکھو برخاش۔

(الف) **پرخاش خر** اصطلاح۔ (الف)

(ب) **پرخاش خریدن** بقول بحر خریدار

(ج) **پرخاش خور** جنگ و جنگ آور

صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ و صاحب بحر (ج) را بمعنی شجاع و جنگجو آوردہ۔ صاحب سروری نسبت (الف) ہمزبان بحر (فردوسی سہ) دو پرخاش خر بایکی جنگجوی ؎ گرفتند پرسش نبرد آرزوی ؎ صاحب جہانگیری در ملحقات ہم الف را آوردہ و صاحب برہان نسبت (ج) ہمزبان بحر و گوید کہ بحذف واو معدولہ ہم آمدہ و صاحبان انند و جامع ہمزبانش خان آرزو در سراج بذکر (الف) گوید کہ از اعجب عجائب آنکہ صاحب برہان (ج) را بہ واو معدولہ نوشتہ و حاشا کہ ہیچ عاقل تجویز اینقسم نامعقول کند **مولف** عرض کند کہ صاحب جامع کہ محقق زبان است نسبت نامعقولیت متفق با برہان۔ خان آرزو نمیداند کہ قواعد و قیاس تابع زبان است نہ محاورہ تابع قواعد و قیاس آنانکہ ذوق محاورہ ندارند دخل در معقولات کنند و معقول ہمین است کہ (ج) مزید علیہ الف است و از (پرخاش خوردن) اسم فاعل ترکیبی نیست۔ این است صراحتیکہ عقل می خواہد و توجیہ

محاورہ ومعقول است (اُردو) الف جنگجو۔ شجیع۔
(ب) جنگجو ہونا (ج) دیکھو الف۔

پرخاشیدن | بقول بحر بالفتح جنگ وجدال وخصومت کردن (کامل التصریف) ومضارع این پرخاشد۔ **مؤلّف** عرض کند کہ موافق قیاس است واسم این مصدر ہمان پرخاش کہ گذشت (اُردو) لڑائی جھگڑا کرنا۔ فساد کرنا (پرخاش کرنا)

پرخج | بقول ناصری وجہانگیری وسراج وجامع مرادف پرخش باوّل وثانی مفتوح کفل وساغری اسپ واستر وگاؤ وامثال آن وصاحب ناصری گوید کہ بافا نیز تبدیل می یابد یعنی فرخج وفرخش۔ **مؤلّف** عرض کند کہ اصل این (برخش) کہ بیاید گذشت وپرخش کہ می آید مبدّلش چنانکہ تب وتپ واین مبدّل برخش چنانکہ کاش وکاج واِنچہ بفا اوّل می آید مبدّل ہردو چنانکہ سپید وسفید مخفی مباد کہ این لغت مخصوص بود برای کفل اسپ وبرسبیل مجاز مستعمل شد برای استر وگاؤ وخر (اُردو) دیکھو پرخج

پرخج | بقول برہان ورشیدی وسراج بفتح اوّل وثانی وسکون ثالث وجیم فارسی کفل وساغری اسپ واستر وغیرہ **مؤلّف** عرض کند کہ این ہم مبدّل برخش کہ موحّدہ بہ بای فارسی وشین معجمہ بہ جیم فارسی بدل شد چنانکہ اسب واسپ وپاشیدن وپاچیدن (اُردو) دیکھو برخش۔

پرخش | صاحبان برہان وجہانگیری ورشیدی وناصری ومؤید وسراج ذکر این کردہ اند مرادف ہمان پرخج کہ گذشت **مؤلّف** عرض کند کہ مبدّل برخش است کہ بموحّدہ مذکور شد وصراحتش بہ پرخج کردہ ایم (مختارزی ص) دیوسیرت سروشا نصرت بخش پو بسینہ باہنگ رخش برخش پو (اُردو) دیکھو برخش اور پرخج۔

پرخم | اصطلاح۔ بقول انند بضمّ اوّل وفتح خای معجمہ کنایہ از مبالغہ در تحریرات ولادہ بہ معنی صاحب غیاث بحوالہ شرح خاقانی ذکر این کردہ **مؤلّف** عرض کند کہ ہیچ تخصیص با معنی نیست

معنی حقیقی این خمیده و بسیار خم دارنده فارسیان استعمال این بصفت چیزہا کنند و خم و پیچ آواز بمجاز مستعمل (اُردو) خم ہوا - پر خم بھی کہہ سکتے ہیں -

پرخو بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بفتح ثالث بر وزن بدخو (۱) جائی باشد کہ در کنجہا و تہہا سازند از دیواری پست و چہار ازغلہ کنند و (۲) پیراستن درختان ہم یعنی سر بریدن شاخہای زیادتی (حکیم آذری ـ۵) کند مدخر فدرش کہ ذخیرہ چو بجای خنب لطافات چرخ را پرخو ؛ صاحب ناصری صراحت مزید کند کہ بمعنی دوم خو ہم آمده - خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم می فرماید کہ این خطاست و صحیح بدین معنی (خو) باشد کہ می آید **مولف** عرض کند کہ ما باعتبار سروری و ناصری و جامع کہ محققین اہلِ زبانند این را بہر دو معنی بالا اسم جامد فارسی زبان دانیم و در معنی دوم اینقدر صراحت مزید کہ پیرایش باشد و خو بدین معنی مخفف این یکی از معاصرین عجم گفت کہ اصل این پرخورش بود بضم اوّل و خای معجمہ بمعنی لفظی این حلوا زماکولات آن جای مثلث را نام بود کہ بشکل حوض در گوشۂ ہر یک خانہ برای حفظ غلہ درست می کردند و بعض از غربا در ہمان مقام شاخ و برگ درختان را کہ بہ پیرایش بدست می آمد برای ہیزان خانہ جمع می کردند محاورۂ زبان رای مہملہ و شین معجمۂ آخر را حذف کرده ضمہ اوّل را بفتح بدل ساختند و برای پیرایش ہم ہمین لفظ مستعمل شد حالانکہ مقام حاصل پیرایش بود (اُردو) (۱) وہ مثلث مقام جو غربا سے عجم کے مکان کے ایک کونے میں غلہ رکھنے کے لئے بنایا جاتا ہے - مذکر (۲) کاٹ چھانٹ - بقول آصفیہ قطع و برید - مونث -

پرخوار اصطلاح - بقول بحر بمعنی بسیار خوار **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است

و اصل این پرخور بود در محاوره الف بعد واو زیاده شد برای سہولت تلفظ (اُردو) بہت کھانے والا - پرخوار بھی کہہ سکتے ہیں -

پرخیده بقول برہان بر وزن فہمیده بمعنی رمز و ایما و اشارت - صاحب ناصری بحوالۂ فرہنگ و سائیر گوید کہ سخن مرموز و پوشیده و غیره واضح - صاحب سفرنگ بشرح بست ہشتمی فقرۂ (نامۂ شت وخشور فریدون) گوید کہ کلام مجمل و مرموز و سربستہ و فرماید کہ مقابل این اپرخیده بالف نفی بمعنی صریح و مفصّل - خان آرزو در سراج برین قدر و ایما قانع - **مولّف** عرض کند کہ اپرخیده کہ نفی این است بجایش گذشت و بران (الف نفی زائد است کہ بیانش بر اجنبان گذشت) پس این لغت زنده و پائنده باشد و اپرخیده کہ گذشت مزید علیہ این بالف نفی و ابرخیده بہ بای عربی ہم گذشت (اُردو) کلام مجمل - سربستہ - مذکّر -

پرد بقول برہان و ناصری بفتح اوّل و ثانی و سکون دال (۱) پرواز کند - صاحب جہانگیری بر معروف قانع **مولّف** عرض کند کہ مضارع پریدن است کہ بمعنی پرواز کردن می آید (اُردو) اڑے - اُڑنا کا مضارع - پرواز کرے -

(۲) پرد - بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و جامع بسکون ثانی لای و تہ جامہ و کاغذ چنانکہ گویند یک پرد و دو پرد یعنی یک لای و دو لای یا یک تہ و دو تہ - صاحب ناصری بذکر این معنی گوید کہ مخفف پرده باشد زیرا کہ گویند یک پردۂ نازک تر یا سطبر تر و پنبۂ فلان جامہ ہر ایک پرده کم یا بیش بگذار - خان آرزو در سراج گوید کہ اغلب کہ انچہ در و فاتر ہندستان پرت مستعمل است بہمین معنی مبدّل است کہ دال بہ تا بدل شد - **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد -

که هندیان آنرا پت کروند یا مفرس از پت سنسکرت بسبیل تبدیل چنانکه زرتشت و زردشت بعض معاصرین عجم گویند که این لغت فارسی نیست بلکه مفرس است (اردو) پَت - بقول آصفیه - هندی - اسم مذکر - تہ - تو - طبق - ورق -

(۳) پرد - بقول برهان و رشیدی و جهانگیری و ناصری و جامع بالفتح بمعنی خواب مخمل - خان آرزو در سراج گوید که بعضی خوابه مخمل را گفته اند **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) رُوان - بقول آصفیه - هندی - اسم مذکر - رونٹا - رونگٹا - پشمینه - باریک پشم -

(۴) پرد - بقول برهان و ناصری و جامع بضم اول و فتح ثانی بمعنی پرشود و مملو گردد و بقول جهانگیری بمعنی پرشده (سعدی ـه) تو خود را گمان برده پر خرد ؎ انائی که پر شد دگر چون پرد ؎ خان آرزو در سراج بذکر این معنی گوید که ازین باب فعلی غیر این بنظر نیامده **مولف** عرض کند که چرا نگوید که چشم ندیده و دلم زحمت تلاش نکشیده محققین مصادر فرس ذکر پُریدن بضم اول و کسر رای مهمله کرده اند که بمعنی پر و مملو کردن و پر شدن است و بقول صاحب بحر کامل التصریف و مضارع این پُرد و بصراحت مزید کند که اسم فاعل و امر و نهی نیامده و با حقیقت کاملش بجای او عرض کنیم و همینجا همین قدر کافی است (اردو) بھر دیوے - بھر جاے - بھرنا کا مضارع -

(۵) پرد - بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و ناصری و جامع و سراج بضم اول و سکون ثانی بزبان اهل گیلان پل بود خانه و جوی آب **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم دانیم جا داده که پل مخفف و مبدل این باشد بحذف دال مهمله و تبدیل رای مهمله به لام چنانکه اروند و الوند (اردو) دیکھو پل -

(۹) پرد ۔ بقول برہان وجہانگیری و ناصری وجامع بکسر اوّل وفتح ثانی بمعنی گرد وکہ مشتق از گردیدن
است ۔ صاحب رشیدی بمعنی گرد گفتہ مشتق از گشتن ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی گرد کردہ مشتق
از گشتن ۔ **مولف** عرض کند کہ این مضارع ہمان پریدن است کہ می آید ومجازاً بمعنی گرد مستعمل
صاحبان رشیدی وسراج سکندری خوردہ اند وغور بر لفظ ومعنی نہ کردہ ونفہمیدہ انیم کہ بکسر اوّل چگونہ
باشد باید کہ استعمالش بفتح اوّل کنیم ۔ مخفی مباد کہ تکمیل تحقیق معنی این بر مصدر پریدن کنیم (اردو)
چکر لگائے ۔

پردا بقول برہان وجہانگیری وجامع بروزن
ومعنی فردا کہ بعربی غد گویند ۔ صاحب رشیدی صراحت
مزید کند کہ این افصح است بلحاظ اصل لغت فارسی
صاحب ناصری ہم زبانش وگوید کہ در نامہ ہای کہن ہم
فارسی بیش از خاست چنانکہ پرمان اصل فرمان و
پرمود اصل فرمود است ۔ خان آرزو در سراج
گوید کہ فردا مغیّر این باشد **مولف** عرض کند
کہ فردا مبدّل این است ولیکن بر زبان معاصرین
عجم استعمال فردا است (اردو) کل یعنی روز آیندہ کو

پرداخ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی
جلالت ورونق وضیا **مولف** عرض کند کہ پرداز
کہ بجایش می آید مبدّل این وہمین پرداخ اسم
مصدر پرداختن است کہ می آید وحالا بر زبان
معاصرین عجم نیست (اردو) بزرگی ۔ رونق چمک ۔ مونث

پرداخت بقول برہان ومؤید بروزن
افراخت (۱) ماضی خالی کردن وفارغ گشتن
ونیز آراستن وجلادادن ودرساختن ومرتب
گردانیدن و (۲) نقاشان وغیر ایشان پرداز
مصنوعات خود را گویند وگاہی (۳) در تفضیح
وتحسین کسی ہم استعمال کنند چنانکہ گویند "دیدی
وشنیدی کہ چہ پرداخت" صاحبان سروری و
ناصری بر معنی اوّل قانع ۔ صاحب رشیدی ذکر

این بتبدیل پرداختن کرده که می آید و مقصودش جزئیا
نباشد که این ماضی آنست **مولف** عرض کند که
تحقیق بمعنی اوّل بر مصدر پرداختن خواهد شد
یعنی این شامل باشد به همه معانی ماضی پرداختن
نیست معنی دوم عرض می شود که پرداز هم بهمین معنی
مبدّل این است و استعمال پرداز بدین معنی بیشتر است
مقصود از ان اصلاح خاکهٔ تصویر و یک صنعت باشد
و معنی سوم بر زبان معاصرین عجم نیست و از محققین
فارسی زبان هم غیر از برهان و مؤیّد دیگری ذکرش
نکرده مشتاق سند استعمال می باشیم (۴) حاصل
بالمصدر پرداختن هم (اُردو) (۱) دیکھو پرداختن
یہ اس کا ماضی مطلق ہے (۲) دیکھو پرداز (۳)
طرز۔ رنگ۔ مذکّر۔ جیسے کسی چیز کی بھلائی یا برائی
میں کہتے ہیں " دیکھو تو کیا طرز اور کیا رنگ ہے۔
(۴) دیکھو پرداختن یہ اس کا حاصل بالمصدر ہے

پرداختن [ف] صاحب جهانگیری می فرماید که مراد
پرداختن بمعنی (۱) توجیه نمودن (نظامی ــه)
من که باین آینه پرداختم * کو آئینهٔ دیده وراندم
صاحبان ناصری و رشیدی و جامع و برهان و بحر
و بهار و سراج و مؤیّد هم ذکر این کرده اند بمعنی
مشغول بچیزی هم آورده (صائب ــه) سرآزادهٔ
با سبابکی پرداز و * موی ژولیده بود بالش
مجنون را * صاحب بحر عجم این را کامل المتصرف
گوید و مضارع این پردازد **مولف** عرض
کند که این مصدر نیست که وضع شد از اسم مصدر
پرداخ و علامت مصدر تن و معنی آن رونق و
و جلا چنانکه گذشت پس معنی نهم و دهم که می آید
حقیقی است و دیگر همه معانی بر سبیل مجاز و
تصرف زبان است و اصلا این کامل المتصرف
نیست چنانکه صاحب بحر گفته بلکه صاحب ...
است و پردازد مضارع پرداز ... است
که می آید و مضارعش این ... قاعدهٔ فارسی پرداز
بود و لیکن استعمال این نیست و پرداخت حاصل
بالمصدر این است و لیکن پردازی ...

استعمال این نباشد غیر از معنی اول (اردو)
توجہ کرنا۔ مشغول ہونا۔
(۲) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری نواختن
نغمہ (نظامی ؎) چو رودی پارہ این نغمہ پرداخت ٭
یکی ساز و چنگ خویش بنواخت ٭ صاحبان جامع
و برہان و بحر گویند کہ نواختن ساز و خواندن نغمہ صفا
موارد بر سرودن قانع **مولف** عرض کند کہ
مجازاً بمعنی نہم و وہم است کہ آراستن و مرتب گردانیدن
نغمہ نواختن آن و نواختن ساز است (اردو)
گانا۔ بجانا۔
(۳) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری و رشیدی
و جامع و برہان و بحر و موارد بمعنی فارغ شدن
(نظامی ؎) از خواندن نامہ چون بپرداخت ٭
تعویذ گلوی خویشتن ساخت ٭ صاحب سروری
گوید کہ خالی شدن و فارغ گشتن از علائق و اشغال
(حالہ ؎) میزبان چون نہ کار خود پرداخت ٭
بیش از اندازہ پیش کش ہا ساخت ٭ **مولف**
عرض کند کہ مجازاً بمعنی نہم و وہم است کہ جلا دادن و
آراستن و مرتب گردانیدن کاری ہم فارغ شدن
از آن باشد (اردو) کسی کام سے فراغت حاصل کرنا۔
(۴) پرداختن۔ بقول جہانگیری و جامع و برہان و بحر
بمعنی برداشتن و رفع نمودن (نظامی ؎) حجاب
سیاست بپرداختند ٭ ز بیگانگان حجرہ پرداختند ٭
مولف عرض کند کہ مجاز است برخلاف قیاس
و این تصرف زبان باشد (اردو) اٹھانا۔
(۵) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری و رشیدی
و جامع و سراج و موارد بمعنی خالی ساختن شد این
از نظامی بمعنی چہارم گذشت (فردوسی ؎)
دل از داوریہا بپرداختند ٭ بآئین یکی جشن نو
ساختند ٭ (ناصر بخاری ؎) رایت عشق معنوی
افراخت ٭ دل ز سودای ماسوا پرداخت ٭
صاحب مؤید خالی شدن گفتہ و صاحب بحر خالی
شدن و کردن ہر دو **مولف** عرض کند کہ خلاف قیاس
و تصرف زبان است (اردو) خالی کرنا۔

(۶) پرداختن - بقول جهانگیری و جامع و برهان بمعنی آخر رسیدن (نظامی ے) دولت اگر همدمی ساختی ٭ عمر باین روز نپرداختی ٭ صاحب بحر گوید که بآخر رسانیدن و تمام شدن - صاحب موارد بوثیقه همین سند نظامی بر رسیدن قانع **مولف** عرض کند که خلاف قیاس که تصرف زبان است (اردو) ختم ہونا - ختم کرنا -

(۷) پرداختن - بقول جهانگیری و جامع و برهان و بحر بمعنی گرفتن و ربودن (نظامی ے) بحکمت بسی چارهها ساختم ٭ کزان در کلوخی نپرداختم ٭ **مولف** عرض کند که خلاف قیاس و تصرف زبان است - (اردو) لینا - لیجانا -

(۸) پرداختن - بقول سروری و ناصری و موید و بحر و سراج باکسی در ساختن (خاجوی کرمانی ے) همه شب باخیال دوست پرداخت ٭ دوامی غیر در دوست نشناخت ٭ بهار بر ساختن قانع و بقول موارد سازگاری کردن بچیزی **مولف** عرض کند که خلاف قیاس و تصرف عادهٔ زبان (اردو) کسی کے ساتھ موافقت کرنا -

(۹) پرداختن - بقول سروری و ناصری و موید و بهار و جامع و برهان و بحر و سراج و موارد بمعنی آراستن (رودکی ے) بهشت آئین سرائی را بپرداخت ٭ زهر گونه دران تمثالها ساخت ٭ صاحب رشیدی درست کردن چیزی گفته **مولف** عرض کند که این معنی حقیقی و اصلی این مصدر است بلحاظ ماخذ که اسم این مصدر (پرداخ) بمعنی ضیاست (اردو) سنوارنا - آراستہ کرنا -

(۱۰) پرداختن - بقول سروری و بهار و جامع و برهان و بحر و موارد جلا دادن و پاک و صاف کردن (عماد فقیه ے) که پرداخت آئینهٔ روی تو ٭ که از رشک تو ساخت گیسوی تو ٭ (صائب ے) تا فسوزد آرزو در دل نگردد سینه صاف ٭ ما باین خاکستر این آئینه را پرداختیم ٭ **مولف** عرض کند که همین است معنی اصلی این مصدر که اسم مصدرش (پرداخ) بمعنی روشنی و ضیاست

چنانکہ بجایش مذکور شد (اُردو) جلا دینا۔ پاک و صاف کرنا۔

(۱۱) پرداختن۔ بقول ناصری بمعنی مقیّد نمودن و شدن۔ صاحب جامع بہ مقیّد شدن قانع و صاحبان برہان و بحر بہ مقیّد گردیدن **مؤلف** عرض کند کہ خلاف قیاس و این تصرّف زبان و محاورہ باشد (اُردو) مقید کرنا۔ پابند ہونا۔

(۱۲) پرداختن۔ بقول مویّد بمعنی انگیختن و بقول جامع و برہان و بحر بہ انگیختن **مؤلف** عرض کند کہ مجاز است خلاف قیاس کہ تصرّف زبان باشد باعتبار صاحب جامع این معنی را تسلیم کنیم کہ از اہل زبانست (اُردو) دیکھو بہ انگیختن۔

(۱۳) پرداختن۔ بقول مویّد و برہان و بحر ترک دادن و بقول بہار اعراض کردن از چیزی و بقول موارد رو گردانیدن از چیزی **مؤلف** عرض کند کہ مجاز است خلاف قیاس کہ تصرّف زبان باشد و لیکن مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محققین زبان دان ذکر این نکردہ اند و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اُردو) منہہ پھیرنا۔

(۱۴) پرداختن۔ بقول سروری و ناصری و مویّد و بہار و جامع و برہان و بحر و سراج بمعنی مرتّب ساختن و ترتیب دادن **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی نہم است و موافق قیاس (اُردو) مرتّب کرنا۔ ترتیب دینا۔

(۱۵) پرداختن۔ بقول موارد بمعنی دوختن (امیر خسرو ؎) نہ قبای سرخ را احتیاط صنع ٭ خاص بہر قامتش پرداختہ ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مجاز مجاز است از معنی چہارم (اُردو) سینا۔

(۱۶) پرداختن۔ بقول موارد بمعنی کردن (نظامی ؎) چو آئین آن بزمگہ ساختند ٭ بہ نکاح مہ و زہرہ پرداختند ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مجاز خلاف قیاس است کہ تصرّف زبان باشد (اُردو) کرنا۔

پرداختہ بقول برہان بر وزن انداختہ (۱) بمعنی خالی گشتہ و فارغ شدہ از جمیع علائق و عوائق

و (۲) ساختہ و (۳) آراستہ و (۴) مشغول گردیدہ
و (۵) انگیختہ و (۶) ترک دادہ و دور کردہ و (۷)
جلا دادہ و صیقل کردہ۔ صاحب سروری ذکر معنی
اوّل و دوم و سوم و چہارم و ہفتم کردہ۔ صاحبان
رشیدی و مؤید ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف**
عرض کند کہ اسم مفعول ہمان مصدر پرداختن است
شامل بر ہمہ معانی مفعولیش۔ تخصیص این ہفت
معنی چرا اگر شد استعمال ہر یک معنی بدست نیاید
عیبی ندارد (حکیم انوری ؒ) تا خاک زآمد شد
ہر کائن و فاسد ۔ پرداختہ و پر نکند پشت و شکم
را ۔ (نظامی ؒ) چو شد پرداختہ آن نامۂ شاہ ۔
زشادی بادپان زد بر سر راہ ۔ (شاعر ؒ)
دل از ہر دو عالم تہی ساختہ ۔ بیاد خداوند پرداختہ ۔
(اردو) دیکھو پرداختن یہ اس کے تمام
معنی مفعولی پر شامل ہے۔

پردادن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر
(۱) بمعنی قوت پرواز دادن و (۲) آمادہ کردن
(صائب ؒ) بی کس ہرگز نماند عنکبوت ۔ رزق
را روزی رسان پر می دہد ۔ (ظہوری ؒ)
گنجشک تو پر و بدہ بسیمرغ ۔ پرواز اگر ببال عشق
است ۔ (ولہ ؒ) ہر زمان آید و در آتش حسرت
افتد ۔ ہر دم از شعلہ بہ پروانہ اگر پر ندہد ۔
مؤلف عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است
و معنی دوم مجاز آن (اردو) (۱) قوت پرواز
دینا۔ اُڑنے کی قوت عطا کرنا (۲) آمادہ کرنا۔

پرواز فلک | اصطلاح۔ بقول بحر و
(جہانگیری در ملحقات) کنایہ از ماہ باشد **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس است کہ ماہ در ہمہ
سیارگان سریع السیر است (اردو) چاند۔ مذکر۔

پرداز | استعمال۔ بقول سروری (۱) بمعنی
در سازندہ باکسی (سعدی ؒ) ہمہ روز اتفاق
می سازم ۔ کہ بشب با خدای پردازم ۔ بہار
بذکر دو معنی کہ بجایش مذکور می شود باید کہ بالفظ دادن
و کردن مستعمل۔ صاحب مؤید می فرماید کہ امر از

پرداختن و فاعل آن پردازنده یعنی خالی کننده
و آراسته کننده. **مؤلف** عرض کند که همین قدر
است نقد معلومات محقق اہل زبان و مؤید الفضلا کے
حقیقت وان حق آنست که پرداز اسم مصدر
پردازیدن است به جمله معانیش و امر حاضرش
ہم و اصلا امر پرداختن نیست زیرا که پرداختن
سالم التصریف است که امرش نیاید و پردازیدن
کامل التصریف که ہمه مشتقاتش می آید و اصلا بمعنی
در سازنده نیست ـ چنانکه صاحب سروری گفته
سند سعدی برای آنست که در آن مضارع
متکلم مصدر پردازیدن است و خصوصیت و
مصدر بیان کردهٔ بہار ہم نباشد که استعمال این
سعدی که از نظر ما گذشت در ملحقات می آید حاصل
اینست که پرداز درینجا بمعنی اسمی ساز است
(اردو) ساز ـ بقول آصفیه ـ مذکر ـ ربط ـ موافقت
(۲) پرداز ـ بقول سروری متوجه شونده ـ
(امیر خسرو) بگریه گفت مرد خانه پرداز ؎ چو

که این جهان یکدم را نوا ساز ؎ **مؤلف** عرض
کند که وای بر محقق اہل زبان که غور بر قواعد زبان خود
نمی کند در کلام امیر خسرو پرداز بمعنی پردازنده و
متوجه شونده اصلا نیست بلکه اسم فاعل ترکیبی است
به ترکیب با لفظ خانه و از مجرد لفظ پرداز این معنی ہرگز
حاصل نمی شود درینجا ہمین قدر کافی است که اسم
مصدر و امر حاضر پردازیدن است که می آید
و شامل بر ہمه معانیش ـ و بمعنی مجازی توجه (اردو)
توجه ـ مؤنث ـ
(۱) پرداز ـ بقول سروری خالی کننده و از
علائق فارغ سازنده (سراج الدین راجی ؎)
دل از شغل جہان پرداز گشتست ؎ پس قلب
تر از رساز عشق است ؎ **مؤلف** عرض کند
که در سند بالا اسم فاعل ترکیبی است بترکیب لفظ
پرداز با (از شغل جہان) و اصلا مجرد پرداز بمعنی
بیان کردهٔ سروری نیست ـ درینجا ہمین قدر کافی
است که اسم مصدر و امر حاضر پردازیدن است

شامل بر ہمہ معانیش کہ می آید و این مجازاً معنی دوم پرداز است کہ نتیجہ توجہ بچیزی یکسوئی است از دیگر چیزہا پس درینجا معنی یابد یکسوئی تعلق است

(اردو) یکسو بے تعلق ۔

(۴) پرداز ۔ بقول سروری آرایش دادہ و جلا دہندہ (جامع شرفنامہ) نگر کہ اینہمہ اکرام کرد و تعلیمت ؛ سپہر لطف و کرم مکرم کرم پرداز ؛ بہار گوید کہ باصطلاح روشنگران جلا دادن و زدودن زنگ (صائب ـہ) زیر کوہ آہنین صیقل منت مرو ؛ خانۂ آئینہ دل را بی پرداز کن ؛ صاحب بحر بذیل مصدر پرداختن بطریق افادت گوید کہ بمعنی نور و جلا است **مولف** عرض کند کہ ہمین است اسم مصدر و حاصل بالمصدر پردازیدن کہ می آید و در سند اول الذکر (کرم پرداز) اسم فاعل ترکیبی است و مجرد پرداز بمعنی جلا دہندہ اصلا نیست تسامح محقق الزبان است کہ چنین خیال کرد ۔ بہار غلط کرد کہ این را بمعنی جلا دادن نوشت معنی حقیقی این کار است و بس و جلا مجاز

(اردو) جلا ۔ مونث ۔ صاحب آصفیہ نے پرداز کا ذکر کیا ہے ۔ مونث ۔ جلا ۔ **مولف** عرض کرتا ہے کہ پرداز بمعنی جلا سازی بھی ہے ۔

(۵) پرداز ۔ بقول بہار باصطلاح مصوران آنست کہ ریزہا لیسہ پر کردن رنگ خط ہای بسیار باران رنگ می کشند تا ملائمت پیدا کند (محمد قلی سلیم ـہ) جوہر ذاتی ندارد احتیاج تہیئت ؛ صورت آئینہ را نقاش کی پرداز کرد ؛ بحر بذیل مصدر پرداختن بطور افادت ہم فرماید کہ بمعنی نقش است **مولف** عرض کند کہ نقاشان چون خاکہ تصویر قائم کنند آنرا بہ خطوط نازک بحسب موقع درست کنند و ہمین است پرداز کہ اسم مصدر و حاصل بالمصدر پردازیدن است کہ می آید

(اردو) پرداز ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مونث ۔ تصویر کے خط و خال ۔ بعض استادوں نے مذکر کہا ہے **مولف** عرض کرتا ہے کہ حاصل بالمصدر کے معنوں میں بھی مستعمل ہے ۔

پرداز دادن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی رنگ دادن و آراستہ کردن و درست نمودن خال وخط (امیر شہرستانی سہ) شب جام لالہ رنگ و سحر مشرق گل است ٭ آئینۂ خیال کہ پرداز میدہند ٭ (اردو) پرداز کرنا - بقول آصفیہ - جلا کرنا چمکانا بتحقیق **مولف** خاکۂ تصویر کے نوک پلک کو درست کرنا -

پردازش استعمال - صاحب سفرنگ بشرح ہیچ ہمی فقرہ (نامۂ شت ساسان نخست) گویا کہ بمعنی کارکنی است **مولف** عرض کند کہ بسر آید ہنوز حاصل بالمصدر پردازیدن باشد کہ می آید و شامل بر معنی حقیقتش (اردو) دیکھو پردازیدن یہ اس کا حاصل بالمصدر ہے جسکی صراحت ہم اسی مقام پر کرینگے -

پرداز کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند جلا کردن باشد (صائب سہ) زیر کوہ آہنین منت صیقل مرو ٭ خانۂ آئینۂ دل را ہمی پرداز کن ٭ (اردو) پرداز کرنا - دیکھو پرداز دادن -

پردازگر اصطلاح - بقول بہار بمعنی صیقل گر باشد - صاحب انند نقل نگارش **مولف** عرض کند کہ از قبیل دادگر موافق قیاس است (سیفی سہ) بت پردازگرم کو یکسان می سازد ٭ ہیچ با حال من خستہ نمی پردازد (اردو) صیقل گر دیکھو آئینہ افروز -

پرداز گرفتن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ جلا و آراستگی حاصل کردن است - (ابو الفرج رونی سہ) سیف و دولت رسیدہ زدہ بہ ہنر ٭ عزّ و ملّت گرفت زو پرداز ٭ (اردو) جلا اور آراستگی حاصل کرنا - جلا پانا - آراستہ ہونا -

پردازیدن بقول انند بمعنی پرداختن است و صاحب موید بحوالۂ زفانگویا ہم ہمین نوشتہ

صاحبان بحر و موارد و نوادر که محققین مصادر انداز (بین)
مصدر ساکت **مولف** عرض کند که محققین بالا
از غور مزید کار نگرفته اند - پرداختن مرکب است
از اسم مصدر پرداخ که بمعنی جلا گذشت واین
مرکب است از اسم مصدر پرداز که بمعنی کار
است و علامت مصدر (دن) و زیادت یای
معروف میان هردو) و پرداخت حاصل بالمصدر
آنست و پردازش حاصل بالمصدر این چنانکه
سجایش مذکور شد و پرداز و مضارع این است
و مستعمل برای مصدر پرداختن هم که مضارعش
پرداخد متروک است از ینکه آن سالم التصریف است
و این کامل التصریف و انچه محققین بالا معنی این
را مرادف پرداختن گفته اند - باشد و ازین انکار
نداریم و ذکر بعض معانی بر لفظ پرداز گذشت و بجدی که

از نظر ما گذشت معنی حقیقی این (۱) کردن و کار
کردن است و (۲) بمعنی جلا دادن و (۳)
رنگ آمیزی و درستی خاکه تصویر کردن و (۴)
درسازیدن با کسی و (۵) توجه کردن و (۶) یکسو
شدن مجاز آن و عجبی نیست که بزبان فارسی
استعمال این بجمله معانی پرداختن شده باشد
و (پردازش) که حاصل بالمصدر این است
مخصوص است بمعنی حقیقی و برای دیگر معانی
همان پرداز که اسم مصدر است حاصل بالمصدر
این هم آمده (**اردو**) (۱) کرنا - کام کرنا
(۲) جلا دینا (۳) تصویر مین رنگ آمیزی
کرنا اور نوک پلک درست کرنا (۴)
کسی کے ساتھہ موافقت کرنا (۵) توجہ
کرنا (۶) یکسو ہونا -

پرداس | بقول برهان و جامع بر وزن کرباس بمعنی (۱) پرداختن باشد و (۲) بمعنی
پائیدن یعنی ثبات داشتن و بسیار ماندن هم - صاحب انند همزبانش - خان آرزو در
سراج بذکر قول برهان گوید که در اکثر فرهنگ ها بدال است (عوض دال) و فرماید که تحقیق

این بر (پرہاس) می آید وحیف است کہ در انجا ہیچ اشارۂ این نکرد **مولف** عرض کند کہ صاحبان برہان وجامع ہر دو در معنی تسامح کردہ اند مقصود شان جز این نباشد کہ این بمعنی پرواز است وبمعنی پایندگی ہم نتبدیل زای ہوز بسین آمدہ چنانکہ آواز وآواس پس باعتبار صاحب جامع کہ محقق الزبان است توانیم عرض کرد کہ این مبدل پرواز باشد وبمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان وپرواس را کہ بواو عوض دال مہملہ می آید ہیچ تعلق ازین نیست (اردو) (۱) دیکہو پرواز (۲) دیکہو پایندگی ۔

پرداشتن متاع مصدر اصطلاحی بقول بہار بالفتح کنایہ از رواج داشتن کالا (مخلص کاشی سہ) ہمین نہ ناوک او بردلم گذر دارد ؎ متاع تیر بہرجا دہند پر دارد ؎ صاحب انند نقل نگارش **مولف** عرض کند کہ معنی لفظی پرداشتن پریدن وبلند پروازی وقدرت داشتن وبحالت اضافت بسوی متاع وامثال آن کنایہ باشد از رواج داشتن کہ دست بدست بفروش رود (اردو) متاع کی مانگ ہونا ۔

پردال بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع ورشیدی ومؤید وسراج بر وزن وبمعنی پرکال است کہ آلت دائرہ کشیدن باشد **مولف** عرض کند کہ برداال بموحدہ ہم گذشت وحقیقت ماخذ ہم در انجا مذکور ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ این اصل است وآن مبدل این چنانکہ اسپ واسب (اردو) دیکہو بردال اور پرکار ۔

پردان اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم بمعنی دانشمند وعاقل **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین ساکت ومعاصرین عجم برزبان ندارند اگرسند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ بمعنی لفظی بسیار دان وہمہ دان

وکنایه از دانشمند و موافق قیاس است (اردو)
همه دان ۔ عقلمند ۔

(الف) **پروخت** | صاحب برہان نسبت (الف)
(ب) **پروختن** | گوید که بروزن سوختن مخفف
(ج) **پروخته** | پرداخت یعنی خالی کرد و فارغ

شد و آراست و جلا داد و مرتب گردانید و در ساختن
ونسبت (ب) گوید که مخفف پرداختن و (ج) مخفف
پرداخته ۔ صاحبان رشیدی و سروری و مؤید هم
ذکر (الف) کرده اند (فردوسی الخ) بیاراست
روی زمین را بداد ۔ چو پروخت از ان تاج
برسر نهاد ۔ وصاحبان رشیدی و سروری و جهانگیری
ذکر (ب) هم کرده اند و صاحب بحر هم این را مخفف
پرداختن و سالم التصریف گفته که مشتقات این غیر
ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و (ج) بقول برهان
و رشیدی و سروری و مؤید مخفف پرداخته بهمه معانیش
(حکیم فردوسی سه) بدو گفت پروخته کن سر زباد ۔
بجز مرگ را کس ز مادر نزاد ۔ **مؤلف** عرض
کند که همانا این هر سه مخفف است بحذف الف و
صراحت معنی ناکافی است و شامل باشد به همه
معانی پرداختن که گذشت ۔ (الف) ماضی مطلق
(ب) و (ج) اسم مفعول (ب) (اردو)
دیکهو پرداختن ۔

پر در پر زدن | مصدر اصطلاحی ۔ صاحب
آصفی گوید که بمعنی فراهم و مجتمع شدن است (حکیم
بیلقانی سه) شاخ چون طوطی خوش جامه
اندر سر نهاد ۔ خاک چون طاؤس فردوسی پر اندر
پر زد است ۔ **مؤلف** عرض کند که (۱) بمعنی
رقص کردن پرند است برای کبوتر و طاؤس
وقبیل مرغ که در عالم مستی پر اندر پر می زنند یعنی
مباد که از سند بالا (پر اندر پر زدن) پیدا است
عیبی ندارد که اندر و مخفف آن در هر دو مرادف
یکدیگر است اگر برای غیر (طاؤس و امثال آن)
استعمال این کنند (۲) بمعنی قصد پرواز کردن هم
که هر سه چون قصد پرواز کنند پر اندر پر می زنند

دستی بیان کرده صاحب آصفی که لازم است خلاف قیاس عیب است که او بمعنی شعر شور نکرد (اُردو) (۱) پرنا کا مستی میں ناچنا ۔ رقص کرنا ۔ دکن میں گھونا کہتے ہیں (۲) پر تولنا (میرانیس ؎) پتی ہلی تو رہ گئے پر تولتے ہوئے ٭ پنچھی کلی تو اڑ گئے سب بولتے ہوئے ٭

پر در پر کشیدن

(۴۶۵۴) مصدر اصطلاحی بمعنی قصد پرواز کردن و پرواز نمودن است (ظہوری ؎) شمع محفل گو پر افگن پردهٔ فانوس ناز ٭ نیست جاوید ی زیبا پروانه پر در پر کشید ٭ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پر در پر زدن) کے دوسرے معنے ۔ اڑنا ۔

پر در پر هم بافتن

مصدر اصطلاحی بقول بحر و بهار و وارسته مرادف بند در بند قبا بافتن (سنجر کاشی ؎) پر در پر هم بافته بلبل به تماشا ٭ در سایهٔ آن گل که گریبان چمن اوست ٭ (صائب ؎) بوسه های تشنه لب پر در پر هم بافتست ٭ چون کبوترهای چاهی گرد چاه غبغبش ٭ **مولف** عرض کند که هجوم کردن است و مراد از اظهار کثرت (اُردو) دیکھو بند در بند قبا بافتن ۔

پر دستی چرغ سبب نقش دیگر است

مثل ۔ صاحب خزینة الامثال ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت ۔ **مولف** عرض کند که فارسیان این مثل را بحق مرد شجیع می زنند اگرچه او بقد و قامت کوچک نماید و مثالش می دهند از چرغ که جانور شکاری است و می گویند که پر دستی یعنی قوت چرغ از نقش هیئت او نیست که مشت پر می نماید بلکه به نقش دیگر است که مخفی است یعنی همت و مردانگی دلش (اُردو) دکن میں کہتے ہیں "جبٹ بھر قد پہ نجا تو بلا سے بے دریا ہے" یعنی بڑا شجیع ہے ۔

پردسه

بقول ناصری و انند بکسر اوّل و سوم (۱) بمعنی باغ و حدیقه و فرماید که آن را پردیس نیز گویند و فردوس معرّب آنست و فرماید که اصل این لغت رومی بوده و حکیم نزاری قهستانی (۲)

بمعنی بهشت گفته (شعر) باصفایی که هست هندسه گاه ؛ چون توانی تو گشت پردیس خواه ؛ **مولف** عرض کند که (پردیس) لغت زبان سنسکرت است بفتح اوّل و بقول صاحب ساطع ملک بیگانه و دیار اجنبی عجبی نیست که فارسیان این لغت مقدّس از پردیس سنسکرت بمجاز وضع کرده باشند که باغ و حدیقه مجازآن و بهشت هم ملک بیگانه است بمقابلهٔ مقام و مکان خود و الله اعلم بحقیقة الحال ـ تحتانی را حذف کردند و های هوّز در آخر زیاده کردند و تصرّف در اعراب هم (**اُردو**) فردوس بقول آصفیه ـ اسم مذکّر (۱) باغ (۲) بهشت ـ جنّت ـ خلد ـ

پردک بقول برهان و جامع بروزن مردک (۱) بمعنی لغز و چیستان و احجیّه (خسرو) ز پردکهای دور و دور بسته ؛ که از فکرش دل داناست خسته ؛ صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل بحوالهٔ نسخهٔ میرزا گوید که (۲) بمعنی افسانه هم و بهر دو معنی در بای تازی هم آمده و فرماید که در لسان الشعرا و ادات بفتح بای تازی افسانه و بضمّ با چیستان ـ صاحب ناصری گوید که چون چیستان و لغز و معمّا مضمون مبهم و پوشیده است به بای فارسی اولی است و معنی پردک سخن پوشیده و کاف بجای های تصغیر پرده یعنی پوشیدنی کوچک و پردگی هر چیز پوشیده را گویند عموماً و زنان مستوره را خصوصاً می نامند ـ خان آرزو در سراج ذکر هر دو معنی کرده **مولف** عرض کند که ما صراحت ماخذ به (پردک) کرده ایم که بصدهٔ اوّل گذشت و این اصل است و آن مبدّل این (**اُردو**) دیکھو پردک ـ

پردگی بقول برهان و جامع بروزن بندگی (۱) هر چیز پوشیده را گویند عموماً و (۲) زنان و دختران و اهل حرم را گویند خصوصاً و پری مخدّره و مستوره خوانند و (۳) حاجب و پرده دار را نیز گفته اند و معنی ترکیبی این لغت در پرده و مستور بودن است چه پرده بمعنی حجاب و گی بمعنی بودن

باشد ہمچون بندگی و شرمندگی یعنی بندہ بودن و
شرمندہ بودن ۔ صاحب جہانگیری بہ معنی اوّل و
دوم قانع (نظامی ؎) آنکہ رخش پردگی خاص بود ٭
آیۂ صورت اخلاص بود ٭ (ولہ ؎) پردگی زہرہ
دران پردہ جیست ٭ زخمہ شکستہ یا دائی دیست ٭
بہار ذکر ہر سہ معنی کردہ (میر خسرو ؎) ملک
دران پردہ در تو پردگی ٭ ملک ز تو یافتہ پروردگی ٭
خان آرزو بذکر ہر سہ معنی بالا گوید کہ پردہ بمعنی حجاب
وگی برای نسبت است و آن در آخر کلمہ آرند کہ
آخر آن ہای مختفی باشد و آن گاہی افادۂ معنی
مصدری کند و گاہی معنی دیگر پس پردگی بمعنی نسبت
مستور و پردہ دارندہ آنکہ یا دران مصدری نیست
وحال آنکہ اگر یای مصدری می بود بمعنی پردہ بودن
می بود نہ در پردہ مستور بودن و بمعنی محجوب مستور
مجاز است **مولّف** عرض کند کہ بمعنی اوّل یای
نسبت بر لفظ پردہ زیادہ کردہ اند و قاعدۂ فارسی
است کہ چون ہای ہوّز در آخر کلمہ باشد و ضرورت
ترکیب با تحتانی شود ہای ہوّز را با کاف فارسی
بدل کنند چنانکہ بندگی و زندگی ۔ معنی لفظی این نسبت
بہ پردہ و (۱) کنایہ از ہر چیز پوشیدہ و (۲) اہل حرم
و (۳) حاجب ہم کہ منسوب بہ پردہ است کہ مقام او
پیش پردہ در باشد دیگر ہیچ آنانکہ در بیان ماخذ پے
بردہ اند سکندری خوردہ اند و حقیقت ماخذ را
درست بیان نکردہ ۔ اصلاً درین یای مصدری نیست
وندگی بمعنی بودن و پردگیان جمع ہمین پردگی است
(ظہوری ؎) گر زند راہ ظہوری در لباس ٭
راز ہای پردگی عریان چہ است ٭ (ولہ ؎)
در جیب دری پردگیانند چہ رسوا ٭ این حرمت
جلوۂ دامان نقاب است ٭ (ولہ ؎) عاشق
پرورش پردگیانست غمت ٭ نیست لیلی کہ
بصد کاہش مجنون گردد ٭ (اُردو) (۱) پوشیدہ
چیز ۔ مونث (۲) پردہ دار عورت ۔ مونث (۳)
پہرہ والا ۔ دربان ۔

پردگیان سما | اصطلاح ۔ بقول بہار و آنند

کنایہ از صور مثالی (صائب ے) زشاہدان زمین
گر نظر فرو بندی ؛ نظر بہ پردگیان سما نوائی کرد ؛
مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و پردہ
داران سما کنایہ باشد از سیارگان کہ گاہی بنظر آیند
و گاہی در پردہ و در کلام صائب استعمال ہمین است
و مقصود بہار از صور مثالی غالباً ہمان باشد (اردو)
ستارے ۔ مذکر خیالی صورتین ۔ مونث ۔

پردگی رز | اصطلاح ۔ بقول برہان و بہار و
بحر و رشیدی و جامع بفتح رای بی نقطہ و سکون زای
نقطہ دار کنایہ از شراب ۔ صاحب جہانگیری و ملحقات
گوید کہ از قبیل دختر رز (خاقانی ے) ہر ہفت کرد
پردگی رز بحجرہ آر ؛ تا ہفت پردہ خرد ما برافگند ؛
مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این پردہ داری
کہ در درخت انگور پنہان است و کنایہ ایست لطیف
(اردو) انگوری شراب ۔ مونث ۔

پردگی ہفت رنگ | اصطلاح ۔ بقول
برہان و جامع و بحر و (جہانگیری و ملحقات) کنا
یہ از جہان و عالم دنیاست **مؤلف** عرض کند کہ
ہفت رنگ اشارہ بہ ہفت سیارہ و پردہ داری
کہ ہفت رنگ در وست کنایہ از دنیاست ہمین
است ماخذ این و پردگی بمعنی پردہ دار گذشت
(اردو) دنیا ۔ مونث ۔

پردل | اصطلاح ۔ بقول و بحر و بہار و ناصری
و جامع بضم اوّل بروزن مشکل (۱) کنایہ از شجاع
و بہادر و دلاور و جوان و (۲) مرد سخی ۔ صاحب سروری
بر معنی اوّل قانع (شیخ اذری ے) ابر حدائق
راحیا بحر ولایت را ولا ؛ کان کرامت بہ استغنا
کوہ شکوہ پردلی ؛ **مؤلف** عرض کند کہ اسم
فاعل ترکیبی است و کسی کہ دل او پر باشد کنایہ
بود از شجیع و معنی دوم مجاز آن کہ سخاوت ہم ہمین
شجاعت و درجہ اوّل شجاعت است و پردلان
بقول مؤید جمع این است بمعنی شجیعان و دلاوران
و سخیان و کریمان (اردو) (۱) شجیع ۔ بہادر ۔
دلاور (۲) سخی ۔ کریم ۔

(۴۶۶۹) **پردلی** اصطلاح (۱) شجاعت و (۲) بمعنی سخاوت **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس آست بیای مصدری (ظہوری ے) بپردلیست سلاحی سلاح پوشان را تن است جوشن ما کسنۂ مغفر ما **(اُردو)** (۱) شجاعت۔ دلیری مونث (۲) سخاوت مونث	(۴۶۷۰) **پردلیر** استعمال بمعنی بسیار دلیر است **مولف** عرض کند کہ پر بمعنی بسیار بجا لیش گذشت (ظہوری ے) در شکایت پردلیرم راست می گوئی بدست ؎ بار تیبان التفات شکوہ فرما خوب نیست ؎ **(اُردو)** بڑا دلیر۔ بڑا شجیع۔

پردن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث بمعنی سرحد و کنارہ **مولف** عرض کند کہ اگرچہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت اند ولیکن بعض معاصرین عجم گویند کہ فارسی قدیم و اسم جامد زند و پاژند است **(اُردو)** سرحد۔ کنارہ۔ مذکر۔

پردو بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وضمّ ثالث (۱) بمعنی سقف و (۲) بالاخانہ و (۳) شہتیر خورد **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم ازین ہر دو معنی خبر ندارند و دیگر ہمہ محققین ساکت مشتاق سند استعمال می باشیم کہ ہر دو محققین بالا ہندنژاد اند **(اُردو)** (۱) سقف بقول آصفیہ اسم مونث۔ مکان کی چھت (۲) بالاخانہ۔ دیکھو بالاخانہ (۳) چھوٹی شہتیر۔ مونث شہتیر کی تعریف بارانہ پر ہے۔

پردہ بقول برہان و ناصری و رشیدی و بہار و موید و جامع و سراج بفتح اوّل (۱) معروف است کہ حجاب باشد کرپاسی۔ صاحب سروری گوید کہ چیزی کہ حائل شود از جامہ وغیرہ (خلّاق المعانی ے) دعای جان تو از دل سحرگہان گویم ؎ کہ آن زمان نبود در رہ دعا پردہ ؎ صاحب موید صراحت مزید کند کہ پوستی رقیق کہ بر دیدہ بود آنہم داخل ہمین معنی است **مولف** عرض کند کہ اصل این ہما

پرد است کہ بمعنی نہ گذشت بای نسبت در آخر این زیادہ کردہ اسمی وضع کردند کہ معنی لفظی این منسوب بہ پردہ چیزی کہ در میان دو چیز حائل باشد اعم از بینکہ از کرپاس باشد یا چرم واعم از بینکہ بر در آویزان کنند یا بجای دیگر۔ و بر پردۂ چشم ہم کہ خلقی است اطلاق این می شود (اردو) پردہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ حجاب۔ اوٹ۔ ستر۔ آڑ۔ اوجہل۔

(۲) پردہ۔ بقول برہان وجامع بمعنی لای وتہ چنانکہ گویند پردہ پردہ یعنی لای بہ لای وتہ بہ تہ مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ ہمان پرد کہ بہ ہمین معنی گذشت بزیادت ہای ہوز در آخر مش و صراحت ماخذ مش ہمدرانجا کردہ ایم وہمین است اصل پردہ کہ بمعنی اوّل گذشت (اردو) دیکھو پردے کے دوسرے معنے۔

(۳) پردہ۔ بقول برہان وجامع کنایہ از آسمان وبقول مؤید کنایہ از فلک الافلاک مؤلف عرض کند کہ استعارہ ایست از معنی اوّل کہ آسمان ہم مثل پردہ باشد میان ما و بالائیان (اردو) دیکھو آسمان۔

(۴) پردہ۔ بقول برہان کنایہ از حجاب نفس۔ صاحب جامع گوید کہ کنایہ از حجاب شیطانی و نفس امّارہ مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است وبس (اردو) شیطانی پردہ جیسے کہتے ہیں ”شیطانی پردہ آنکھوں پڑ گیا ہے یعنی شیطان کی تدبیر نے مکو اندھا بنا دیا ہے۔

(۵) پردہ۔ بقول سروری بمعنی خیمہ (شیخ نظامی ؎) درین پردہ یک رشتہ بیکار نیست ٭ سر رشتہ برما پدیدار نیست ٭ مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است کہ خیمہ ہم پردہ ایست لہٰذا کہ در خیمہ باشد مستور ماند (اردو) ڈیرہ۔ بقول آصفیہ۔ ہندی خیمہ تنبو۔ کپڑے کا گھر۔ خرگاہ

(۶) پرده - بقول سروری و مؤیّد بمعنی پردۂ سرود (خلّاق المعانی ؎) ہمچون آواز بگیرنانم برکشی گر
ورانگاه چو چنگ تنگم اندر برکش ؛ گر در تن من رگی نه در پردہ نشست ؛ بیرون کن و دیگری بجایش درکش
صاحبان ناصری و رشیدی و بہار گویند که این رشتۂ ابیست که بر دستۂ سازہا بندند برای نگاه
داشتن انگشتان جہت حفظ مقامات و اکنون از کثرت استعمال مقامات را نیز پرده گویند - خانِ
آرزو در سراج گوید که تحقیق آنست که حقیقت مقامات دوازده گانہ موسیقی جدا است و پرده و
شعبہ جدا و گاہی بمجاز پرده بمعنی مطلق آہنگ مستعمل می شود چنانکه پردۂ عشّاق و اغلب که اطلاق
پرده بر تار دستہ مجاز باشد **مؤلّف** عرض کند که تعریف خوشی نکرده اند و نمیدانند که در سازہا
پاره ہای آہنی یا چوبین پیش و پس ہر یکی بقاعده قائم می کنند و از ہمین پاره ہای نازک در نفخ در نوا
ہوا داخل می شود و بیرون می آید و اصوات مختلفہ پیدا می کند پس ہمین پاره ہا را بمجاز پرده
گفتہ اند - مقام نغمہ و بمجاز بمجاز نغمہ و آہنگ ہم - و ہمین است (پردۂ آواز) که بجایش می آید
(**اردو**) پرده - بقول آصفیہ - فارسی - مذکّر - بارہ راگوں میں سے ہر ایک راگ جسے آہنگ
کہتے ہیں - ستار یا بین و طنبورہ وغیرہ کی وہ پتّی یا ہاتھی پر زے جو اس کے دستے پر مقامات ٹھیکا
رہنے اور انگلیوں کے سہارے واسطے تانت سے باندہ دیتے ہیں - مقام نغمہ -
(۷) پرده - بقول روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بمعنی تصویر **مؤلّف** عرض
کند که اہل ولایت روبروی دریچہ یا در - پردہ که می اندازند بر ان تصویر قد آدم نقش میکنند
وبعضی مقابل دروه دریچہ در آئینۂ کلان ہمان تصویر قائم می کنند تا در ازدور مخفی باشد معاصر
عجم ہمین را بمجاز پرده گفتہ اند که حائل و ساتر در می باشد (**اردو**) تصویر - مؤنّث -

(۳۲۵۹) (۸) پردہ - بزبان معاصرین عجم بمعنی تماشا مستعمل است **مؤلف** عرض کند کہ در اکثر تماشای زمانۂ حال پردہ ہای رنگارنگ مناسب تماشا آویزان می کنند ازینجاست کہ پردہ بمعنی تماشا مستعمل شد چنانکہ (پردہ ہای خوب) کہ در ملحقات می آید (اُردو) تماشا - مذکّر -

پردۂ آبگون اصطلاح - بقول جہانگیری در ملحقات کنایہ از آسمان **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است از قبیل آبگون پل (اُردو) دیکھو آسمان - مذکّر -

پردۂ آواز استعمال - بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ ہمان پردۂ سرود است کہ ذکرش بہ معنی ششم پردہ کردہ ایم (ملّا قاسم مشہدی سہ) چو کشتی خام می باشد ہکار از بادبان آید ؎ کہ این کشتی بزور پردۂ آواز می گردد (اُردو) ساز کا پردہ - مذکّر -

پردہ آوردن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** گوید کہ چیزی را حائل گردانیدن (کلیم ہمدانی سہ) نہ از گریہ است ضعف چشم نزدرد ؎ این پردہ بروی کار ہجران آوردہ ؎ (اُردو) آڑ قائم کرنا - پردہ قائم کرنا -

پردہ از روی روز افتادن مصدر اصطلاحی بقول بحر فاش گردیدن راز - صاحب آصفی ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) راز فاش ہونا -

پردہ از روی کار افتادن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پردہ از روی روز افتادن -

پردہ از روی کار برخاستن مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ (راہب اصفہانی سہ) چنان مکن کہ زخاکم غبار برخیزد ؎ مباد پردہ ام از روی کار برخیزد ؎ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است

(اردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ ازروی کار برداشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و انند افشای راز کردن **مولف** عرض کند کہ متعدی مصدر گذشتہ و موافق قیاس (اردو) افشای راز کرنا۔

پردہ ازروی کار کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اسیر شہرستانی ؎) مید ہم خاکستر آئینۂ غیرت بباد ؛ پردہ ازروی کار اہل دنیا میکشم ؛ (اردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ از کار برداشتن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (صائب ؎) سوز دل برداشت آخر پردہ از کارم چو شمع ؛ از گریبان سر برون آوردہ نالم چو شمع ؛ (اردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ انداختن برچیزی استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند کہ آنرا پنہان کردن از نظر (فضلی بغدادی ؎) دلا بمہر رخش دیدہ را بر آب انداز ؛ کہ نیست پردہ چشمت بر آفتاب انداز ؛ (اردو) کسی چیز پر پردہ ڈالنا اور اسکو چھپانا

پردہ اندیشہ استعمال۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند کہ تشبیہہ یعنی اندیشہ کہ ہمچو پردہ باشد و جز این نیست کہ اندیشہ را پردۂ اندیشہ گفتند (عرفی ؎) در کشد می شمشیر زبان قاتل سیفم ؛ در پردۂ اندیشہ خبر و پوشش ظہیرم ؛ (اردو) پردۂ اندیشہ کہہ سکتے ہیں یعنی اندیشہ کا پردہ جس سے صرف اندیشہ مراد ہے ۔ نہ کہ ۔

پردۂ اہرمنی اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و انند بمعنی حجاب شیطانی و نفوس شریرۂ انسانی و آنرا پردۂ ظلمت ہم می گویند **مولف**

عرض کند کہ مقصود از پردۂ غفلت است کہ بصیرت
انسان را زائل کند و ہمین است پردۂ شیطانی
مرکب توصیفی یعنی پردۂ کہ منسوب است بہ شیطان
کہ ذکر این بمعنی چہارم پردہ گذشت (اردو)
شیطانی پردہ۔ مذکر۔

پردہای خوب | استعمال۔ بقول روزنامۂ
بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار یعنی تماشای
خوب۔ مولف عرض کند کہ متعلق است بہ معنی
ہشتم پردہ (اردو) اچھا تماشا۔ مذکر۔

پردۂ ایزدی | اصطلاح۔ بقول بحر و انند
دوم بہ حجاب اللہ تعالی مولف عرض کند کہ
از قبیل پردۂ قضا پر است و پردۂ غیب یعنی قضا
این بچار معنی اول کنایہ از مشیت ایزدی کہ ما از آن
بے خبریم (اردو) مشیت الہی۔ مونث۔

پردہای گوش نازک کردن | مصدر
اصطلاحی۔ صاحبان بہار عجم و انند ذکر این کردہ
از معنی ساکت مولف عرض کند کہ بسماعت
چیزی توجہ کردن و بنزاکت اخبار رسیدن (طالب
آملی ے) نغمہ نازک می تراود از لبت من ہم زشوق
در سماعش پردہ ہای گوش نازک میکنم (اردو)
کان رکھ کر سننا۔ بقول آصفیہ۔ غور سے سننا۔
نہایت خیال اور توجہ سے سننا (کان دھر کر سننا)
بھی کہتے ہین (شبیر ے) کان رکھ کر سنی نہ ایک
صدا ۔ ہم نے کیا آہ کا اثر دیکھا ۔

پردہای نظر | اصطلاح۔ بمعنی پردہ ہای
چشم است مولف عرض کند کہ موافق قیاس
(ظہوری ے) پر است از گل روی تو پردہای
نظر ۔ نہ تابہ جگر اشکم گلاب گردیدہ است (اردو)
آنکھ کے پردے۔ امیر نے (آنکھ کا پردہ) پر
فرمایا ہے۔ آنکھ کی جھلی (کیف ے) خون دل
اشک روان لخت جگر حسرت دید ۔ ایک اس
آنکھ کے پردے مین چھپا مین کیا کیا ۔

(الف) **پردہ باختن** | مصدر اصطلاحی۔
(ب) **پردہ باز** | صاحب آصفی ذکر (الف)

کرده از معنی ساکت و بہار بند کرد (ب) گویند که بموحّده و زای تازی کنایه از لعبت باز و خیال باز و فریابد که برین قیاس پرده بازی ۔ صاحب رشیدی همزبانش منسبت (ب) و خان آرزو در سراج بر لعبت باز قانع
مولّف عرض کند که الف هیچ تعلّق از ب ندارد و ب اسم فاعل ترکیبی است بمعنی بازی کننده با پرده که لعبت بازان لعبت بازی بواسطۂ پرده می کنند و (پرده بازیدن) البتّه مصدر آن توان گرفت که بجایش می آید (اُردو) الف دیکھو پرده بازیدن (ب) پتلیاں نچانے والا ۔ لعبت باز بھی کہہ سکتے ہیں ۔

پرده باز برگرفتن از چیزی

مصدر اصطلاحی ۔ بقول انند مرادف (پرده بازگرفتن) (۱) بمعنی دور کردن و در انداختن و فروهشتن بود و (۲) بستن و کشیدن بر چیزی **مولّف** عرض کند که دیگر همه محققین ازین ساکت و من وجه معنی اوّل موافق قیاس است ولیکن معنی دوم هیچ تعلّق ازین ندارد (اُردو) (۱) پرده کسی چیز سے ہٹانا ۔ گرانا (۲) پرده کسی چیز پر ڈالنا ۔

پرده بازکردن از چیزی

مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر دور کردن پرده ازان **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) پرده اٹھانا (آصفیه)

پرده بازگرفتن از چیزی

مصدر اصطلاحی ۔ بقول بهار و انند بمعنی دور کردن پرده (محمد قلی سلیم ؎) می کند همچو صبا گل بکف دست خزان ٭ هرکجا شاهد ما پرده ز رخ بازگرفت ٭ **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پرده بازکردن از چیزی)

(الف) پرده بازی

اصطلاح ۔ الف بقول

(ب) پرده بازیدن

بحر و وارسته مرادف شب بازی که بجایش آید (فیضی ؎) آورده ام از فسون طرازی ٭ با پرده دری و پرده بازی ٭ و هم او شان به (شب بازی) گویند که در شب

بصورمختلفہ برایند وامردان رابشکل زنان متشکل سازند وخیمہ برپاکردہ اشکال منقوشہ صفحہ چرم کاغذ درنظر جلوہ دہند **مولف** عرض کند کہ ہمان لعبت بازی است کہ بوسیلۂ پردہ کنند یا مصدری بر (پردہ باز) زیادہ کردہ اند ودیگر ہیچ وجا دارد کہ (ب) را مصدر (الف) قرار دہیم بمعنی پردہ بازی کردن (اُردو) الف پتلیان نچانا ۔ حاصل بالمصدر (ب) پتلیان نچانا۔

پردہ بافتن استعمال ۔ بقول بہار معروف صاحب آصفی ہم از معنی ساکت (ظہوری ﷺ) آرزو چشم زدکورنگاہان نہ کنم ؎ پردہ از گردرخ بافتہ رخسارۂ ما ؎ (ملا جامی ﷺ) پردہ چرا بافت یکی جانور ؎ بیضہ برای چہ نہادآن دگر ؎ **مولف** عرض کند کہ (۱) بمعنی حقیقی است یعنی بافتن نقاب و (۲) استعارۃً بمعنی بافتن عنکبوت تار خود را بشکل پردہ ۔ درکلام جامی اشارہ ہمین است یعنی بیان واقعہ غار نبیّنا علیہ الصلوٰۃ والسّلام

(اُردو) (۱) پردہ بُننا (۲) مکڑی کا جالا بُننا۔

پردہ بر افتادن از چیزی مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار معروف ۔ صاحب انند گوید کہ بمعنی دورکردن **مولف** عرض کند کہ بیچارہ از لازم ومتعدی امتیازی نمی کند معنی این دور شدن پردہ باشد (ظہوری ﷺ) رندان بحر حوصلہ مستی بہو کنند ؎ چون پردہ برفتد دیدن فروکنند ؎ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال فتادن است عیبی ندارد کہ فتادن وافتادن مرادف یکدیگر است (اُردو) پردہ گرنا۔

پردہ بر افگندن مصدر اصطلاحی ۔ بقول آصفی وبحر وبہار دورکردن پردہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (حافظ ﷺ) شکایت شب ہجران فروگذار ای دل ؎ بشکر آنکہ برافگندہ پردہ روز وصال ؎ (اُردو) دیکھو پردہ بازکردن از چیزی ۔

پردہ بر انداختن از چیزی مصدر اصطلاحی

بقول بحر و بهار و آصفی مرادف (پرده برانگندن) **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (میرخسرو ؎) پرده برانداز که چون لاشوم ٭ پرده کشای در الّا شوم ٭ (صائب مصرع) امروز زرخسارهٔ خود پرده برانداز ٭ (ظهوری ؎) زچهره پرده برانداختی بدیدن مارا ٭ نماند جای تماشا زبس نگاه غلو کرد ٭ (اردو) دیکهو پرده برافگندن از چیزے

پرده برداشتن مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بهار و آصفی مرادف (پرده برانگندن) **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (صائب ؎) شب هستی پرده از داغ درون برداشتم ٭ مست شد از بوی گل هر کس ز بیرون برگذشت ٭ (وله ؎) من ندانم که ترا دوش کند از من سخنی ٭ پردهٔ راز من آن آینه سیما برداشت ٭ (اردو) دیکهو پرده برافگندن و برانداختن از چیزے

پرده بر روی کار افگندن مصدر اصطلاحی - بقول بهار و بحر کنایه از پنهان کردن راز و این مقابل (پرده از روی کار برداشتن) است (صائب ؎) پردهٔ بر روی کار راز جوی شیر افگندهٔ است ٭ عشق شیرین را بخون کوهکن می پروردهٔ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است - (اردو) کسی راز کا چهپانا -

(۱۶۷۸)

پرده برزدن مصدر اصطلاحی - بمعنی دور کردن پرده **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ؎) پرده برزد بعالم آرائی ٭ برزمین دیده های ما دا ماند ٭ (اردو) دیکهو پرده باز کردن از چیزی -

پرده برکشیدن از چیزی مصدر اصطلاحی بقول بحر دور کردن پرده از ان (قاسمی گونابادی ؎) چنان پرده برکش ز اوج نوا ٭ که گیرد چو مرغان وحشی هوا ٭ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) پرده اٹهانا (آصفیه) دیکهو پرده باز کردن از چیزی -

پرده برگرفتن از چیزی مصدر اصطلاحی

بقول بہار بمعنی (۱) دور کردن پردہ ازان (حافظ ــہ) ساقی بیا کہ یار ز رخ پردہ برگرفت * کار چراغ خلوتیان باز در گرفت * صاحب بحر بر (پردہ برگرفتن) گوید کہ (۲) ظاہر ساختن و (۳) بی شرمی کردن و (۴) بی روئی نمودن باشد۔ صاحب رشیدی می فرماید کہ (۵) بمعنی ظاہر شدن ہم۔ صاحب موئید بر معنی دوم و سوم و چہارم قانع و صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی دوم قناعت کردہ **مولف** عرض کند کہ معنی حقیقی این پردہ برداشتن است وہمان است معنی اول و دیگر ہمہ معانی حاصل آن (**اُردو**) (۱) پردہ اُٹھانا یعنی دور کرنا اور بے پردہ ہونا (۲) ظاہر کرنا (۳) بے شرمی کرنا (۴) بے رخ ہونا۔ بقول آصفیہ تیوری چڑھانا۔ بگڑنا۔ **مولف** عرض کرتا ہے کہ بے مروتی کرنا بھی کہہ سکتے ہیں (دیکھو بیمروتی کردن بای) (۵) ظاہر ہونا۔

پردہ بستن بہ چیزی مصدر اصطلاحی۔ بہار بد کر این از معنی ساکت (خواجہ آصفی ــہ) تا نسوزم پردہ بر رخسار آتشناک بست * پردہ کہ خواہد سوختن این آتش پنہان مرا * (صائب ــہ) میزند بسیار راہ دین و دل چون رہزنان * پردہ گر شرم آن عیار بر رہ بستہ است * **مولف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن پردہ و بستن و آویختن نقاب باشد (**اُردو**) پردہ چھوڑنا۔ پردہ ڈالنا۔ (آصفیہ)

پردہ بگردانیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار از مقامی بمقامی دیگر آہنگ گفتن (خواجہ شیراز ــہ) مطربا پردہ بگردان و بزن راہ عراق * کہ بدین راہ بشد یار و ز ما یاد نکرد * **مولف** عرض کند کہ تبدیل آہنگ و ساز کردن است (**اُردو**) راگ بدلنا۔

پردہ بلبل اصطلاح۔ بقول بہار نام نوائی از موسیقی (سید حسن غزنوی ــہ) بید بہ پردہ بلبل ز طرب سر جنبان * سرو بہ نغمہ

قمری ز فرح وست زلست ؛ صاحبان بحر و
انند ہم این را آوردہ **مولف** عرض کند کہ
معنی لفظی این نغمۂ بلبل است و استعارہ باشد
برای نوای خاص (اردو) پردۂ بلبل فارسی
میں ایک خاص راگ کا نام ہے جس کا ہندی
ترجمہ معلوم نہ ہو سکا ۔ مذکر ۔

پردہ بند اصطلاح ۔ بقول بہار و انند
چیزی کہ پردہ بران بندند (ملا عبد اللہ ہاتفی
سہ) علمہا برآمد بچرخ بلند ؛ شد از شقہ ہا مہرو
مہ پردہ بند ؛ **مولف** عرض کند کہ اسم مفعول
ترکیبی است و اسم فاعل ترکیبی ہم میتوان گرفت
(اردو) وہ پول جس پر پردہ لٹکایا جاتا ہے ۔ مذکر ۔

پردۂ بینی استعمال ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بکسر موحدہ ۔ استخوان بینی **مولف** عرض
کند کہ مرکب اضافی است و کنایہ باشد کہ استخوان
بینی ہم پردۂ را ماند (اردو) پردۂ بینی کہہ سکتے
ہیں وہ ہڈی جو نتھنوں کے درمیان مثل پردے
کے ہے ۔ مذکر ۔

پردۂ پنہان اصطلاح ۔ بہار و انند بذکر
این از معنی ساکت (شیخ العارفین سہ) خورشید
را اگر نکند دیدہ خیرگی ؛ داغ ترا ز پردۂ پنہان
برآورم ؛ **مولف** عرض کند کہ بمعنی پردۂ غیب
است یعنی پردۂ غیب ۔ غیب باشد مقصود ازین
ہمین قدر است کہ چیزی کہ ظاہر نیست (اردو)
پردۂ غیب ۔ مذکر ۔ یعنی غیب اور وہ مقام جو
ظاہر نہیں ہے ۔

(الف) پردہ پوش استعمال (الف)
(ب) پردہ پوشی بقول انند بحوالۂ
(ج) پردہ پوشیدن فرہنگ فرنگ
نگاہدارندۂ راز و ہم او بدیل (الف) ذکر (ب)
کردہ گوید کہ بمعنی عیب پوشی **مولف** عرض کند
کہ صاحب آصفی ذکر (ج) ہم کردہ از معنی ساکت
و معنی آن (۱) پوشیدن عیب است بر سبیل
کنایہ و (۲) بمعنی حقیقی پردہ بر جسم پوشیدن و پنہا

معنی حقیقی ج در الف و ب ہم موجود (ظہوری ؎)
برسوائی طوالت کرد عشقت پردہ پوشی را ٭ غمت
بربست بخنجان کردہ لازم سخت گوشی را ٭ مخفی مباد
کہ الف امر حاضر است از معنی اوّل و دوم (ج)
و اسم فاعل و مفعول ترکیبی ہم و (ب) حاصل بالمصدر
ج بہر دو معنیش (اُردو) (الف) پردہ پوش کہہ
سکتے ہیں۔ رازدار۔ عیب چھپانے والا۔ پردہ دار
(ب) رازداری۔ عیب پوشی۔ پردہ داری۔
(ج) (۱) رازدار ہونا۔ عیب چھپانا (۲) برقع
پہننا۔ صاحب آصفیہ نے الف اور ب کا ذکر کیا ہے

پردہ پوشی کردن مصدر اصطلاحی بمعنی
اخفای راز و عیب کردن **مولف** عرض کند کہ
حاصل بالمصدر پردہ پوشیدن را با مصدر کردن
مرکب کردہ اند (ظہوری ؎) پنجہ را کہ بخون کردہ
خضاب ٭ پردہ پوشی بحنا نتوان کرد ٭ (**اُردو**)
پردہ پوشی کرنا۔ رازداری کرنا۔ عیب چھپانا
صاحب آصفیہ نے پردہ پوشی کا ذکر کیا ہے۔ دیکھو
اصطلاح گذشتہ ہیں ب۔

پردہ پیچیدن از چیزی مصدر اصطلاحی
بقول آصفی دور کردن پردہ (ناظم ہراتی ؎)
ز صبحش پردہ پیچیدند پاکان ٭ کہ دارد نسبتی با
سینہ چاکان ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق
قیاس است (**اُردو**) دیکھو پردہ باز کردن از چیزے

پردۂ تقدیر اصطلاح۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ
مولف عرض کند کہ مراد از تقدیر باشد از آنکہ
از مخلوق پنہان است آنرا پردہ تقدیر گفتند
(عرفی ؎) در صفحۂ تصویر حلالست مثالم ٭
در پردۂ تقدیر محالست نظیرم ٭ (**اُردو**)
پردۂ تقدیر۔ بمعنی تقدیر کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

پردۂ چشم استعمال۔ بقول بہار و انند صف
مولف عرض کند کہ یکی از ہفت پردۂ چشم کہ
از علم تشریح ابدان ثابت است (ظہوری
؎) باران اشک دامن آلودۂ مرا ٭ پاکیزہ
زپردۂ چشم حباب شست (**اُردو**) آنکھ کا پردہ۔

پردہ چشم نازک شدن — مصدر اصطلاحی
بہار ذکر این از معنی ساکت **مولف** عرض کند
کہ بنزاکت گرائیدن پردہ اوّل چشم باشد و مقصود
از ناتوان شدنش (صائب ؎) چنان نازک
شد است از گریہ کردن پردہ چشم ٭ کہ آیم در نظر
از پرتو مہتاب می آید ٭ (اُردو) آنکھ کا پردہ نازک
اور ناتوان ہونا۔

پردہ چغانہ — اصطلاح۔ بقول برہان و
جہانگیری و رشیدی و بحر و سراج و انند بفتح جیم
فارسی و غین نقطہ دار بالف کشیدہ و نون مفتوح
نام پردہ ایست از موسیقی (عراقی ؎) مطرب
عشق می زند ہر دم ٭ چنگ در پردہ چغانہ
عشق ٭ **مولف** عرض کند کہ چغانہ نام سازیست
کہ تعریفش بجای او می آید پس این مرکّب اضافی
است بمعنی نوائی کہ موسوم شد بدان (اُردو)
ایک خاص راگ کو فارسیوں نے پردہ چغانہ
کہا ہے جس کا ترجمہ اور نام ہندی میں معلوم نہ ہوسکا

پردہ حجاز — اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ ہمچون پردہ صفاہان نام پردہ ایست
از موسیقی **مولف** عرض کند کہ مرکّب اضافی
است۔ معلوم میشود کہ این نوائی است کہ موجد آن
اہل حجاز اند (اُردو) پردہ حجاز فارسی میں ایک
راگ کا نام ہے۔ مذکّر۔

پردہ خاستن از میان — مصدر اصطلاحی
صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ باقی نماندن حجاب و یگانگی پیدا شدن
است (خسرو ؎) پردہ خویشی ز میان خاستہ ٭
مرتبۂ بیخودی آراستہ ٭ (اُردو) حجاب باقی
نہ رہنا۔ یگانگی پیدا ہونا۔

پردہ خاطر — اصطلاح۔ بقول بہار و انند
معروف **مولف** عرض کند کہ بمعنی پردہ دل
و حق آنست کہ پردہ دل۔ دل باشد
کہ دل را بہ پردہ تشبیہہ دادند (ملا قاسم مشہدی
؎) اگر حسن ترا شہرت بعالم نیست وجہی ہست ٭

که دائم چون غمت در پرده های خاطرم باشی ؎
(اُردو) دل اور پردۂ دل بھی کہہ سکتے ہیں - مذکر۔

پردۂ خالی | اصطلاح - بقول رشیدی شب
مولف عرض کند کہ مرکب اضافی است بمعنی
پردہ کہ در پس او کسی نیست و کنایہ از شب
اگرچہ موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند
استعمال می باشیم کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان
ازین ساکت اند (اُردو) رات - مونث۔

پردہ خالی کردن | مصدر اصطلاحی
بمعنی ظاہر نمودن و فاش کردن - صاحبان
موارد وانند بذکر مشتق این (پردہ خالی کنم)
می فرمایند کہ ای ظاہر کنم آنچہ در پردہ است
مولف عرض کند کہ خلاف قیاس نیست
ولیکن معاصرین عجم حالا بر زبان ندارند (اُردو)
ظاہر کرنا - فاش کرنا -

پردۂ خراسان | اصطلاح - بقول بحر
و بہار و انند نام نوائی از موسیقی (سعدی ؎)
در پردۂ عشاق و خراسان و عراق است ؎
از حنجرۂ مطرب مکروہ نزیبد ؎ **مولف** عرض
کند کہ این نوا مخصوص خراسان است کہ اہل
خراسان این را می پسندند یا موجد این خراسانی
باشد - مرکب اضافی است (اُردو) پردۂ
خراسان ایک راگ کا نام ہے - مذکر۔

پردۂ خرّم | اصطلاح - بقول برہان و بحر
و بہار و جہانگیری و رشیدی و سراج بضم خای
نقطہ دار و فتح رای بی نقطہ مشدد و نام پردۂ بیست
از موسیقی (مولوی معنوی ؎) افتد عطارد
در وحل آتش در افتد در زحل ؎ زہرہ نماند
زہرہ را تا پردۂ خرّم زند ؎ **مولف** عرض
کند کہ خرّم بمعنی شادمان و خوش وقت می آید
سامعین ازین نوا خیلی خوش وقت می شوند
و این نوا را مخصوص کردہ باشند و نیز خرّم نام
ماہ دی است از سال شمسی و نام روز ہشتم
از ہر ماہ شمسی فارسیان بنا بر قاعدۂ کلیہ شود

چون نام ماه و روز موافق آید عید کنند۔ پس عجبی
نیست کہ این نوا را مخصوص کرده باشند برای عید
خرّم۔ مرکّب اضافی است (اُردو) پردهٔ خرّم
ایک خاص راگ کا نام ہے جس کا ہندی نام معلوم
نہ ہو سکا۔ مخصوص عجم۔ مذکّر۔

پردهٔ خفا اصطلاح۔ بقول بحر نوائی از
موسیقی **مولّف** عرض کند کہ وجہ تسمیہ این
جز این نباشد کہ بمعنی پردهٔ مخفی است و نوائی است
پست کہ معلوم نمیشود کہ آوازش از کجا می آید
و ما این پرده را شنیده ایم اگرچہ مطرب مقابل
ما بود ولیکن زبانش بند بود و آواز خوشی از دو ناے
نازکی می برآمد کہ با شاه رگ حلقومش ملحق بود (اُردو)
عجمیوں کا ایک راگ۔ پردهٔ خفا سے موسوم ہے
جس کو زبان اور منہ سے کچھ تعلّق نہیں ہے بلکہ
دو نالوں سے نکلتا ہے جو حلق کے دونوں جانب
شاه رگوں پر قائم ہوتی ہیں۔ مذکّر۔

پردهٔ خماهن اصطلاح۔ بقول برهان
و سراج و بحر دانند و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ
از آسمان است و صاحب برهان فرماید کہ خماهن
سنگ تیره رنگ سخت را گویند **مولّف** عرض
کند کہ مرکّب اضافی است و حقیقت ماخذ خماهن
بجایش مذکور شود (اُردو) دیکھو آسمان۔ مذکّر۔

(۴۴۶۴) (الف) **پردهٔ خواب** استعمال۔ هر دو مرکّب
(ب) **پردهٔ خیال** اضافی است کہ پردهٔ
خواب۔ خواب باشد و پردهٔ خیال۔ خیال۔ فارسیان
خواب و خیال هر دو را تشبیه داده اند بہ پرده (ظہوری
سه) عیب افسانه در رفو کار نیست ٭ گریہ در چشم
دریده پردهٔ خواب ٭ (بیدل سه) تمثال من
در آئینه پیدا نمیشود ٭ در پردهٔ خیال تو ام نقش
بسته اند (اُردو) (الف) پردهٔ خواب اور (ب)
پردهٔ خیال۔ خواب اور خیال کو بترکیب فارسی
کہہ سکتے ہیں۔ مذکّر۔

پرده دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحبان
آصفی و آنند گویند کہ بمعنی بستن پرده باشد

(علی خراسانی ؎) حیرت فگنده و در سرا از نظاره وات ٭ بر روی خویش پردۂ شرم و حیا مده ٭ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است ـ بہار (پرده دادن بر چیزی) را بہمین معنی نوشته (اُردو) پرده کرنا ـ نقاب ڈالنا ـ

پرده دار | اصطلاح ـ بقول بہار (۱) دربان (صائب ؎) ز اشتیاق تماشای خود حجابی کرد ٭ که آه غیرتشناس پرده دار آئینه است (سعدی ؎) آنرا که عقل و همت و تدبیر و رای نیست ٭ خوش گفت پرده دار که کس در سرای نیست ٭ صاحب بحر گوید که (۲) بمعنی پرده پوش ہم ذکر معنی اول ہم کرده (ظہوری ؎) دیده را طاقت تماشا نیست ٭ پرده و پرده دار می باید ٭ **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و معنی دوم مجاز معنی اول باشد (اُردو) پرده دار بقول آصفیه (۱) دربان (۲) پرده پوش ـ راز دار ـ

پرده دار فلک | اصطلاح ـ بقول برهان و موئید و بحر کنایه از ماه باشد **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس و مرکب اضافی ہست بترکیب اسم فاعل ترکیبی با فلک (اُردو) چاند ـ مذکر ـ

پرده داشتن | استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و بسند این کلام سعدی شیرازی پیش کرده که بر پرده دار گذشت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پرده کردن و در پرده بودن آمده است و بس (اُردو) پرده کرنا ـ

پردۂ دخانی | اصطلاح ـ بقول برهان و موئید و انند (۱) کنایه از شب تیره و تاریک ـ صاحب بحر ذکر معنی اول گوید که (۲) ابر سیاه ہم **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی است و ہر دو معنی موافق قیاس ولیکن برای معنی دوم مشتاق سند استعمال می باشیم که دیگر محققین فارسی زبان ازین معنی ساکت اند (اُردو) (۱) اندھیری رات (۲) کالی گھٹا ـ مونث ـ

پرده در | استعمال ـ بقول بہار (۱) معروف

و (۳) افشای راز کننده **مولف** عرض کند که
مقصودش از معنی اول چاک کنندهٔ پرده بمعنی حقیقی
و بهر دو معنی اسم فاعل ترکیبی است و (۳) امر حاضر
هم بهر دو معنی بالا از مصدر پرده دریدن که می آید
(اُردو) (۱) پرده پھاڑنے والا (۲) پرده در بقول
آصفیه - عیب ظاہر کرنے والا - راز فاش کرنے والا -
(۳) پرده پھاڑ - عیب ظاہر کر - امر حاضر -

پرده در انداختن بچیزی و بر چیزی

مصدر اصطلاحی - بقول بہار و آصفی بمعنی پرده
بستن است بران - **مولف** عرض کند که موافق
قیاس است مرادف پرده دادن **(اُردو)** برقع
پہننا - پرده کرنا - پرده اوڑھنا - نقاب ڈالنا -

(الف) **پرده دری** اصطلاح - الف بقول
(ب) **پرده دریدن** بحر آشکار کردن و (ب)
بقولش افشای راز کردن - بہار بر ذکر ب قانع
مولف عرض کند که (ب) بمعنی (۱) پاره پاره کردن
پرده و نقاب و شامل بر ہمه معانی پرده در (۲) بمجاز
افشای راز کردن و الف حاصل بالمصدرش بہر دو
معنی ه (پرده در) که گذشت اسم فاعل ترکیبی -
(ظہوری ؒ) پرده ناله درد چون کشندم دل بفغان
در کنم ناله ہوس آه باواز آید ؏ (و له ؒ) شحنهٔ
عشق او ہمه پردهٔ پردگی درد ؏ طرفه که پرده پوشی
هم بکفن نمی کند ؏ **(اُردو)** الف (ب) کا حاصل
بالمصدر دونوں معنوں میں (ب) (۱) پرده پھاڑنا -
(۲) افشاے راز کرنا -

پردهٔ دل اصطلاح - بہار و انند بمعروف
قانع **مولف** عرض کند که فارسیان دل را به پرده
تشبیه داده اند - پردهٔ دل - دل باشد - مرکب
اضافی است یعنی دلی که مثل پرده است (صائب
ؒ) ہمان ز پردهٔ دل گشت جلوه گر صائب ؏
کسی که خون دل از درد انتظار هم کرد ؏ **(اُردو)**
پردهٔ دل بقاعدهٔ فارسی دل کو کہہ سکتے ہیں - مذکر -

پرده دمی بر روی خود کن مقوله بقول
انند و موید یعنی در پرده دمی خود را نگاه دار **مولف**

عرض کند که (پرده کردن) بجای خودش می آید و (پرده بررو کردن) بمعنی حقیقی نقاب بررو انداختن پس معنی حقیقی این همین قدر که وی نقاب برروی خود انداز و میتوان ازین معنی وی خود را در پرده نگاه دار گیریم۔ کنایه نیست بلکه بمعنی حقیقی است و مقوله خاص نیست زیرا که (پرده وی برروی خود کردن) مصدر نیست بمعنی حقیقی۔ پس قیاس این فقره بصورت مقوله برای تفهیم جهلا ست نمیدانیم که صاحب موید الفضلا بچه ضرورت این را قائم کرده (اُردو) ایک لحظے کے لئے اپنے منہ پر پردہ کرلے۔

(الف) **پرده دوختن** استعمال۔ صاحب

(ب) **پرده دوز** آصفی الف را قائم کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی دوزیدن پرده و خیمه و (ب) اسم فاعل ترکیبی است که فارسیان خیمه دوز را گفته اند و صاحبان آصفی و بهار هم ذکرش کرده (سیفی اسفرنگی سه) از ان حال من ز ولیده مو هر دم دگرگون است ؛ که حسن پرده دوز شوخم از اندازه بیرون است ؛ (اُردو) (الف) پردہ سینا۔ ڈیرا بنانا (ب) پردہ سینے والا۔ ڈیرہ بنانے والا۔

پردهٔ دیده استعمال۔ بقول انند مرادف پرده چشم که گذشت **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس و مرکب اضافی است (اُردو) آنکھ کا پردہ (دیکھو پردہ چشم)

پردهٔ دیرسال اصطلاح۔ بقول برهان و رشیدی و موید و سراج (۱) نام پرده ایست از موسیقی و (۲) کنایه از آسمان۔ صاحب جهانگیری بر معنی اوّل قانع و هم او در ملحقات ذکر معنی دوم کرده (نظامی له) مغنّی بزن پردهٔ دیرسال ؛ نوائی برانگیز با آن خیال ؛ صاحبان بحر و بهار و عجم بر معنی اوّل قانع **مؤلف** عرض کند که معنی لفظی این پرده کهنه و کنایه باشد از نوای موسیقی که نوای قدیم است و بمعنی آسمان هم کنایه ایست نظر بر دیرسالیش (اُردو) (۱) ایک راگ کا نام

(۳) دیکھو آسمان۔

پردۂ دیہیمی اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار پردۂ تخت سلطنت

مولّف عرض کند کہ مرکب توصیفی است و موافق قیاس (اُردو) تخت سلطنت کا پردہ۔ مذکر۔

(الف) **پردہ راز برافتادن** مصدر

(ب) **پردہ راز برداشتن** اصطلاحی

(ج) **پردہ راز تنک کردن** (الف)

یعنی افشای راز شدن است چنانکہ ظہوری گوید

(ــہ) از پردہ بدر رفتند ظہوری ؎ گر پردہ راز برفتند ؎

مولّف عرض کند کہ پردہ برافتادن بجایش گذشت و این موافق قیاس است و ب و ج بقول بحر و بہار متعدی الف یعنی افشای راز کردن

(صائب ــہ) من نہ آنم کہ تراوش کند از من سخنی ؎ پردۂ راز من آن آینہ سیما برداشت ؎

(ولہ ــہ) لب تو پردۂ رازی ز ما تنک کرد است ؎ شراب دشمن جان است رازداران را ؎

مولّف عرض کند کہ ب و ج ہم موافق قیاس است (اُردو) (الف) راز افشا ہونا (ب و ج) راز افشا کرنا۔

پردۂ زجاجی اصطلاح۔ بقول برہان و (جہانگیری و رشیدی و ملحقات) و رشیدی و بحر (۱) کنایہ از آسمان و (۲) کنایہ از شب تاریک و (۳) کنایہ از ابر سیاہ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم و سوم گوید کہ این بعید است

مولّف عرض کند کہ زجاج لغت عرب است بالضم و بہر سہ حرکت ہم بمعنی شیشہ و آنچہ خان آرزو اشکال در معنی دوم و سوم پیدا کردہ ما با او اتّفاق داریم کہ خلاف قیاس است کہ زجاج را برای شب تاریک و ابر سیاہ مجازاً استعمال کردن بخلاف حقیقت است و صاحبان سروری و ناصری کہ محققین اہل زبانند ازین معنی ساکت و لیکن صاحب جامع کہ او ہم محقق عجمی الاصل است (پردۂ زجاج) را بمعنی شب تیرہ و تاریک گفتہ و قولش

ورخور اعتبار است - ما خیال می کنیم که درینجا از
زجاج - آئینهٔ سیاه مراد باشد و تشبیه در تاب -
داده باشد باقی حال با معنی دوم وسوم را مجاز
مجاز و بعید از قیاس دانیم **(اُردو)** (۱) دیکھو
آسمان - مذکر (۲) اندھیری رات - مونث (۳)
کالی گھٹا - مونث -

پرده زدن برچیزی مصدر اصطلاحی - بقول بهار و انند بمعنی پرده بستن و نصب کردن
مؤلف عرض کند که موافق قیاس (میر خسرو ؎) فرش کشیدند و تتق بر زدند ؛ پرده دهلیز بر اختر زدند ؛ **(اُردو)** پرده باندھنا - پرده قائم کرنا -

(الف) **پردهٔ زنبور** اصطلاح - بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و بهار و بحر و انند (۱) پرده ایست از موسیقی (سیف اسفرنگی ؎) مساز توسنه راه از ره یا که نتوان ساخت ؛ نوای خانهٔ عنقا ز پردهٔ زنبور ؛ صاحب بحر این را مرادف -------

(ب) **پردهٔ زنبوری** گفته بذکر معنی اول میفرماید که (۲) پرده سوراخ دار که زنان در برقع دوخته پیش رو دارند (صائب ؎) رحم کن بر تلخکامان رحم تا نگرفته است ؛ پردهٔ زنبوری خط رهگذار بوسه را ؛ (محمد سعید اشرف ؎) پردهٔ زنبوری خط بر رخش زیبنده است ؛ از قضای خواست آن عارض نقاب آهنین ؛ و (۳) آسمان - صاحب برهان معنی سوم را مخصوص کند با (ب) بهار الف را مرادف (ب) گوید و بذکر معنی اول می فرماید که (۴) نوعی از خیمه هم باشد که از پارچه باریک و تنک سازند و خوانهای طعام دران گذارند تا از زحمت مگسان محفوظ باشد (میر خسرو ؎) خوان فلک پر زنگینهای زر ؛ زرد چو زنبور بر آورده سر ؛ زانهمه زنبور که از نور بود ؛ پردهٔ شب پردهٔ زنبور بود ؛ (ملا قاسم مشهدی ؎) سد ره ما پردهٔ زنبوری کس نیست ؛ در خانهٔ آئینه نه پردهٔ مگس ما ؛ و هم او ذکر معنی دوم کرده می فرماید که از اهل زبان تحقیق پیوسته که پرده زنبوری

پشہ کہ خیلی باریک باشد و در ہندوستان چلون گویند
و بدروازہ ہای دالان وحجرہ بندند واز محمد سعید اشرف
سند دہد (ف) پردہ زنبوری دل را ابیاد نعل او
پر عسل چون خانۂ زنبور باید داشتن ؏ صاحب رشیدی
بہ (ب) ذکر معنی سوم کردہ وصاحب جہانگیری در
ملحقات (ب) را بمعنی سوم آوردہ وخان آرزو در چراغ
ہدایت بذکر (ب) بمعنی دوم قانع ودر سراج
(ب) را بمعنی سوم نوشتہ **مولف** عرض کند کہ
(الف) مرکب اضافی و (ب) مرکب توصیفی است
وہر دو در معنی مرادف یکدیگر ومعنی اوّل نظر بر آواز
ساز معروف کہ مثل زنبور آواز دہد ومعنی دوم نظر
بہ شباہت کہ سوراخہای آن پردہ بشان عسل را
ماند کہ خانۂ زنبور است ومعنی سوم بشباہت شان
عسل است کہ ستارگان بر آسمان آسمان را
بصورت شان عسل ظاہر کنند ومعنی چہارم ہم
موافق قیاس است کہ پردہ کہ برای خوانہای
طعام سازند از پارچۂ سوراخ دار درست کنند

وچیز را ہیچ تعلق بآن نباشد (اُردو) (۱) ایک خاص
راگ۔ مذکر (۲) وہ جالی کا مختصر ٹکڑا جو برقع میں
آنکھوں کے مقابل لگایا جاتا ہے۔ مذکر (۳) دیکھو
آسمان (۴) باریک جالی کی مسہری جو کھانے
کے وقت مکھیوں سے بچنے کے لئے لٹکاتے ہیں۔ مونث

پردۂ زنگارگون اصطلاح۔ بقول بحر
آسمان **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است
(اُردو) دیکھو آسمان۔

(الف) **پردہ ساختن** مصدر اصطلاحی۔

(ب) **پردہ ساز** (الف) بقول بہار و
بحر بمعنی (۱) راست کردن آہنگ وخواندن و
آغاز یدن آن (خواجہ شیراز ؒ) مطرب بچہ پردہ
ساز وشاید اگر بخواند ؏ از طرز شعر حافظ در بزم
شاہزادہ ؏ **مولف** عرض کند کہ (۲) بمعنی
حقیقی ہم کہ مرادف پردہ وحجاب کردن می آید
(جمال اصفہانی ؒ) ای ردای شب نقاب صبح
صادق ساختہ ؏ وی زسنبل پردۂ گرد شقائق

ساختہ ؎ و (ب) اسم فاعل ترکیبی است از الف
(قاسمی گونابادی ـہ) عجب شد ز بہر طرب طبل ساز ؎
ز تار نوا مطربش پردہ ساز ؎ (اُردو) الف (۱)
گلا درست کرنا۔ گانا شروع کرنا (۲) پردہ کرنا (ب)
گانے والا۔ بجانے والا۔ پردہ کرنے والا۔

(۱) **پردۂ سحر** | اصطلاح۔ پردۂ سحر، سحر باشد
(۲) **پردۂ سخن** | و پردۂ سخن، سخن **مولف**
عرض کند کہ فارسیان تشبیہیہ استعمال این کردہ اند
مرکب اضافی است بہ تشبیہ (ظہوری ـہ) عجب
نباشد اگر راز شب نشینانش ؎ بروی روز فتد۔
پردۂ سحر شکست ؎ (ملا قاسم مشہدی ـہ) وصال
جلوۂ معشوق قاسم آسان نیست ؎ شدم خیال
و لیکن پردۂ سخن رفتم ؎ سخنی مباد کہ بہار ذکر (۲)
بذیل پردہ کردہ (اُردو) (۱) پردۂ سحر (۲) پردۂ
سخن ترکیب فارسی صحیح اور سخن کے لئے کہہ سکتے ہیں

پردہ سرا | اصطلاح۔ بقول بہار و جہر (۱)
خیمہ باشد کہ سراپردہ ہم گویند **مولف** عرض
کند کہ اصل این سرای پردہ بود مرکب اضافی
و استعمال بقلب اضافت (عبد اللہ ہاتفی ـہ)
بفرمان عالم مطاع تمر ؎ بہ بستند پردہ سرا پیشتر ؎
و (۲) بقولش کنایہ از مطرب **مولف** گوید کہ
اسم فاعل ترکیبی است از سرائیدن (جمال الدین
سلمان ـہ) مطرب گردون شہا پردہ سرای تو
باد ؎ خشت زر آفتاب فرش سرای تو باد ؎
(اُردو) (۱) سراپردہ بقول آصفیہ۔ مذکر خیمہ
ڈیرہ (۲) مطرب۔

(۱) **پردہ سوختن** | مصدر اصطلاحی۔
(۲) **پردہ سوز** | (۱) صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند
کہ ورای معنی حقیقی بمعنی افشای راز کردن ہم
و (۲) اسم فاعل ترکیبی بقولش کنایہ از افشا
کنندۂ راز۔ بہار (۲) را مرادف پردہ شگاف
گوید بمعنی مذکور حیف است کہ سند استعمال
پیش نہ شد معاصرین عجم بر زبان ندارند (اُردو)

(۱) افشای راز کرنا (۲) افشای راز کرنے والا

پردہ شدن استعمال بمعنی پردہ قرار یافتن و حائل شدن است (ظہوری ؎) زہی خجلت پر اہست عرض انجم پردہ شد آخر ٭ ظہوری رو سفیدی کردی از چہ زخم مرہم ما را ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**اُردو**) پردہ ہونا حائل ہونا۔

پردہ شرم استعمال۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ مرکب اضافی است کہ پردہ شرم۔ شرم باشد فارسیان شرم را بہ پردہ تشبیہ دادہ اند (خواجہ شیراز ؎) مشو ود پردہ شرم از فریب چشم او غافل ٭ کہ شہباز از نظر بستن شکاری در نظر دارد ٭ (**اُردو**) شرم کا پردہ۔ پردہ شرم۔ مذکر۔

پردہ شگاف اصطلاح۔ بقول بہار مرادف پردہ سوز **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است (عرفی ؎) تا خن قدرت او پردہ تحقیق شگاف ٭ خامہ دولت او چہرہ توفیق کشای ٭ صاحب آصفی ذکر (پردہ شگافتن) باسناد ہمین سند کردہ **مولف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی و بمعنی افشای راز کردن ہم توان گرفت (**اُردو**) دیکھو پردہ سوز۔

(الف) **پردہ شناختن** مصدر اصطلاحی۔
(ب) **پردہ شناس** صاحب آصفی ذکر
(ج) **پردہ شناسان** الف کردہ بسند آن

استعمال پردہ شناسان را آوردہ و بہار بذکر (ب) گوید کہ (۱) کنایہ از مطرب باشد (نظامی ؎) پردہ نشینان بوفا در شگرف ٭ پردہ شناسان ہوا در شگرف ٭ و (۲) کنایہ از انسان کامل (صائب ؎) پیش چشمی کہ شد از پردہ شناسان حجاب ٭ شاہدی نیست بہ از چہرہ خود مردم را ٭ صاحب جہانگیری در ملحقات (ب) را آوردہ بذکر معنی اول نسبت معنی دوم گوید کہ کنایہ از عارف است۔ صاحبان برہان و جامع بذکر (ج)

می فرمایند که مطربان و نوازندگان و کنایه از عارفان
و صاحبان فهم و فراست هم - صاحبان سروری و مؤید
نسبت (ج) بمعنی اوّل قانع - صاحب رشیدی
هم (ج) را بهر دو معنی آورده - صاحب بحر نسبت
(ج) باتفاق برهان می فرماید که (۳) بمعنی منجمان
هم - خان آرزو در سراج نسبت (ج) گوید که صحیح
بمعنی عاقلان و کارآگهان و اوّل مجازی است
و دوم حقیقی **مولف** عرض کند از محققین بالا کسانیکه
(ج) را قائم کرده بر سند استعمال رفته اند کار
نی کارکرده اند و ضرورت قیام (ج) اصلا نیست
که جمع (ب) باشد و (ب) اسم فاعل ترکیبی است
از (الف) و معنی اوّل حقیقی است و دیگر همه معانی
بر سبیل مجاز نمیدانیم که خان آرزو چگونه معنی کارآگهان
را حقیقی گفت (**اردو**) (الف) گانا (ب) (۱)
مطرب (۲) انسان کامل - عاقل (۳) منجم (ج)
ب کی جمع -

پرده شناسان کار | اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ مؤید بمعنی عارفان و اصحاب فراست
مولف عرض کند که کنایه باشد و معنی
حقیقی این مطربان کار و کنایه از حقیقت
شناسان کار (**اردو**) دیکھو پرده
شناسان -

پردهٔ صفاهان | اصطلاح - بقول انند
بحوالهٔ فرهنگ فرنگ نام پرده ایست از موسیقی
مولف عرض کند که مرکب اضافی است از
قبیل پردهٔ حجاز که بجایش گذشت (**اردو**) ایک
راگ کا نام فارسی مین پرده صفاهان ہے غالباً
یہہ اصفہان کا ایجاد ہے -

پردهٔ صورت | اصطلاح - بقول صاحب
روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار بمعنی
تصویر باشد **مولف** عرض کند که فارسی جدید
باشد و دیگر هیچ - مرکب اضافی است که پردهٔ صورت
صورت باشد و صورت را پرده گفتن تشبیه است
که نقش هم گویا پرده ایست (**اردو**) تصویر - مؤنث -

پردۂ عراق اصطلاح۔ بقول بحر و بہار دانند نام نوائی از موسیقی **مؤلف** عرض کند که از قبیل پردۂ حجاز که گذشت مرکب اضافی است عجبی نیست که ایجاد این نوا از عراق باشد (**اُردو**) فارسی مین پردۂ عراق ایک راگ کا نام ہے۔ مذکّر۔

پردۂ عشّاق اصطلاح۔ بقول بحر و بہار دانند نام نوائی از موسیقی **مؤلف** عرض کند که عجبی نیست که این قسم نوا را که صراحت مزید آن نه شد عشّاق عجم پسند کرده باشند یا ایجاد شان واللہ اعلم (**اُردو**) فارسی مین پردۂ عشّاق ایک خاص راگ کا نام ہے جسکی تعریف مزید معلوم نہ ہوسکی غالباً یہہ عشّاق عجم کا ایجاد ہوگا یا اونکو مرغوب

پردۂ عصمت اصطلاح۔ بہار بذیل پردۂ سند این پیش کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرکب اضافی است (۱) بمعنی حقیقی یعنی پردۂ خلقی جسم زن که ذریعۂ عصمت است که اندر یده شد نش عصمت باقی نماند و ازاله بکر می شود چنانکه گویند "پردۂ عصمتش دریده شد" یعنی باکره نیست و (۲) پرده و حجاب که زنان با عصمت کنند متعلق بمعنی اوّل پرده (خواجۂ شیراز ؒ) من از آن حسن روز افزون که یوسف داشت دانستم ٭ که عشق از پردۂ عصمت برون آرد زلیخا را ٭ (**اُردو**) پردۂ عصمت یا عصمت کا پرده دو معنون مین مستعمل ہوسکتا ہے (۱) پردۂ بکر (۲) پرده۔ حجاب۔ آڑ۔ مذکّر۔

پردۂ عنبی اصطلاح۔ بقول بحر و وارسته دانند نام طبقه از طبقات ہفتگانۂ چشم که ملتحمه و عنبیه و شبکیه و عنکبوتیه و مشیمیه و صلبیه و قرنیه باشد (عالی ؒ) مرا که جام چو نرگس شده است چشم و چراغ ٭ چو نور دیده شرابم به پردۂ عنبی است ٭ **مؤلف** عرض کند که مرادف پردۂ چشم است آن عام بود و مرکب اضافی و این خاص است و مرکب توصیفی (**اُردو**) آنکہہ کا دوسرا پرده۔ مذکّر۔

پردۂ عنکبوت اصطلاح۔ بقول بحر و انند

(۱) تنیدۂ عنکبوت و (۲) نوعی از علل چشم **مؤلف**
عرض کند که معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجاز
آن که چون در پردۂ اوّل مرض لاحق شود و آب
فرود آید پردۂ اوّل مشابہ پردۂ عنکبوت می شود یعنی قطرۂ
آب ہمچون مگسی می نماید که در نسج گرفتار شود و باین
معنی استعاره باشد از معنی اوّل **(اُردو)** (۱)
مکڑی کا جالا - مذکر (۲) موتیابند - بقول آصفیہ
ہندی - اسم مذکر - آزار نزول ماجو آنکھ کے پردے
واقع ہوتا ہے اس سے آنکھ بظاہر پُر نور اور
باطن میں بے نور ہوتی ہے (معروف سہ) موتیابند
اپنی حبیب سے ہو گیا اک آنکھ میں ؛ چون صدف
روتے ہیں روز و شب گہر اک آنکھ سے ؛

(الف) **پردہ عیسی** اصطلاح - بقول رشیدی
و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از آسمان چہارم
(نظامی سہ) پاره کن این پردہ عیسی گرای ؛
تا پر عیسیت برویدز پای ؛ صاحبان برہان
و بحر و اننـد ---------

(ب) **پردہ عیسی گرای** را بہمین معنی
نوشته اند **مؤلف** عرض کند که الف مرکب
اضافی است و (ب) مرکب توصیفی و ہر دو کنایہ
از فلک چہارم که عیسی بر پردہ فلک چہارم است
(اُردو) چوتھا آسمان - مذکر -

پردۂ غفلت اصطلاح - کنایہ باشد
از غفلت که غفلت را به پرده تشبیه داده اند و
مرکب اضافی است که پردۂ غفلت - غفلت
باشد بہار بذیل پرده سند این آورده از محسن
ساکت (ابوطالب کلیم سہ) غافلان را پردۂ
غفلت بود در آستین ؛ پای خواب آلوده عذر
لنگ پیدا می کند ؛ **مؤلف** عرض کند که موافق
قیاس است **(اُردو)** پردۂ غفلت غفلت کا پردہ - مذکر

پردۂ غیب اصطلاح - مرادف (پردۂ
پنہان) **مؤلف** عرض کند که ما اشارۂ این
ہمدر انجا کرده ایم - معاصرین عجم بزبان دارند
(اُردو) پردۂ غیب کہہ سکتے ہیں - مذکر -

پردهٔ فانوس اصطلاح - بهار وانند بر
معروف قانع **مؤلف** عرض کند که مرکّب اضافی
است که پردهٔ فانوس - فانوس باشد فارسیان
فانوس شمع را به پردهٔ تشبیه داده اند (ظهوری ـه) شمع
محفل گو برافگن پردهٔ فانوس ناز ۞ نیست جاوید
زعس پروانه پر در پرکشند ۞ (اردو) فانوس کا
پرده - مذکر - پردهٔ فانوس بهی بترکیب فارسی
کہہ سکتے ہین - مذکر

(الف) **پرده فرو هشتن به چیزی** مصدر اصطلاحی
بقول بهار بمعنی بستن **مؤلف** عرض کند که مقصود
غیر از بستن پرده نباشد یعنی قائم کردن پرده
(کمال اسمعیل ـه) نه مرد عشق تو بودم من انیفلد
دانم ۞ دلی بدیده فرومی هلد قضا پرده ۞ بخیال
هشتن و هلیدن دو مصدر یست که بجاهیش می آید
پس از سند کمال ....

(ب) **پرده فروهلیدن** پیداست که مرادف
این است بمعنی آویختن پرده متسامح بهار است
که برای مصدر الف سند کمال پیش کردیم (اردو)
الف و ب پرده چهوڑنا -

پردهٔ قمری اصطلاح - بقول برهان و بحر
و رشیدی و (جهانگیری در ملحقات) و بهار و سراج
بضم قاف نام پرده ایست از موسیقی (سعدی
هروی ـه) در پرده های قمری خوش کوفت
سرو پای ۞ با نغمه های بلبل خوش زد چهار دست ۞
مؤلف عرض کند که درین نوا باشد که شباهت
نوای قمری باشد و غالباً همین باشد وجه تسمیه
این (اردو) پردهٔ قمری - مذکر - فارسیون نے ایک راگ
کو کہا ہے جس کا ہندی ترجمہ معلوم نہ ہو سکا -

پرده کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که
بمعنی پرده ساختن یعنی بستن پرده و مخفی کردن چیزی
از پرده (بدر چاچی ـه) چون خط دوست کند
بر ورق مه پرده ۞ چون شب زلف نهد بر رخ خورشید
نقاب ۞ (اردو) پرده مین چهپانا - پرده چهوڑنا -

(الف) پردہ کشا اصطلاح ۔ صاحب بحر

(ب) پردہ کشادن نسبت الف گوید کہ بمعنی

آشکارا کنندہ و بہار بذکر الف بزیادت تحتانی در آخر

سپہر یاشند نقل نگارش کہ افشا کنندہ راز است

مولف عرض کند کہ (ب) بمعنی حقیقی (۱) دور کردن

پردہ باشد بصلۂ از (فغانی شیرازی ؎) بکشای

پردہ از گل رخسار اندکی ؛ آبی نما بہ تشنۂ دیدار انداختگی

و (۲) کنایہ باشد از آشکارا کردن چیزی و افشای

راز کردن و داخل ہمین معنی است و الف اسم فاعل

ترکیبی است بہر دو معنی و (۳) امر حاضر ہم **(اردو)**

الف (۱) پردہ ہٹانے والا (۲) افشاے راز کرنے

والا (۳) (ب) کا امر حاضر (ب) (۱) پردہ ہٹانا

(۲) افشاے راز کرنا ۔

پردہ کشیدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول

بہار و بحر و آنند (۱) بمعنی پردہ بستن و (۲) پردہ

کشادن ہر دو آمدہ و فارق در ارادۂ ہر دو ذکر صلہ

است کہ بمعنی اول صلۂ آن بر می آید و بمعنی دوم

از (صائب ؎) ما پردہ ہای آبلۂ پای خود ز رشک ؛

بر روی خار ہای مغیلان کشیدہ ایم ؛ (ظہوری ؎)

مکش پردہ بر چہرہ ای رشک ماہ ؛ کہ دارد نقاب

از ہجوم نگاہ ؛ (طالب آملی ؎) کشید پردہ ز رخ

لالہ فرصت است تو نیز ؛ ز روی داغ برافگن

نقاب مشکین را ؛ بہار صراحت مزید کند کہ بدولی

صلہ افادۂ معنی فرو ہشتن کند (حکیم رکنای کاشی

؎) روزی کہ چرخ پردۂ نیلوفری کشید ؛ بیچارہ آن

کسی کہ درون حصار ماند ؛ (سعیدای سرامد ؎)

گرم عتاب چون شود دیدہ بپوشم از رخش ؛ پردہ

کشد مردمان چون شود آفتاب گرم ؛ **مولف**

عرض کند کہ موافق قیاس است **(اردو)** (۱)

پردہ چھوڑنا (۲) پردہ ہٹانا ۔

پردہ گر اصطلاح ۔ بقول بہار معروف **مولف**

عرض کند کہ بمعنی پردہ ساز است اسم فاعل ترکیبی

بمعنی در پردہ مخفی کنندہ و پردہ کنندہ (شیخ اوحدی

؎) در پیچیدن نگہ کن و آن چرخ پردہ گر ؛ کز چرخ

پیرزن گمی ای چرخ پرده در ۰ صاحب آنند این
را مرادف پرده ساز گفته **مؤلف** عرض کند که
از قبیل چاره گر و امثال آن موافق قیاس است
مقابل پرده در (اردو) پرده ڈالنے والا۔ پرده کرنے والا

پرده گردیدن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که (۱) ستر و حجاب شدن است و مجاز (۲) ذریعه
قرار یافتن (کمال اصفهانی ۵) بهر زبانم همه آن
ران تو خدایا که بحشر ۰ رستگاری مرا پرده غفران
گردد ۰ (اردو) (۱) پرده ہونا (۲) ذریعه قرار پانا

پرده گرفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار
(۱) بمعنی پرده کشیدن بهر دو معنیش و (۲) پرده ساختن
صاحب آنند گوید که راست کردن آهنگ خواندن و آغاز کردن
هم (محمد قلی سلیم ۵) چه عجب گر نشناسند حریفان آهنگ
نغمه بر چهره خود پرده اعجاز گرفت ۰ (میر خسرو ۵)
سوسن آمد بر لب جوی و زبانها نو نهاد ۰ بلبل آمد
بر سر گل پرده های تر گرفت (وله) بیار باده
بوقتی که بلبلان سحر ۰ نشسته بر سر گل پرده های تر گیرند ۰
صاحب بحر بذکر معنی اول و دوم گوید که (۳) بی شرمی
نمودن و (۴) بی روئی کردن و (۵) آشکارا
کردن۔ صاحب مؤید بذکر معنی سوم و چهارم نسبت
معنی پنجم می فرماید که مرادف پرده برگرفتن است
صاحب جامع بر معنی سوم و پنجم قانع۔ **مؤلف**
عرض کند که همه موافق قیاس است (اردو) (۱) دیکھو
پرده کشیدن کے پہلے اور دوسرے معنے (۲) دیکھو
پرده ساختن کے پہلے معنے (۳) بے شرمی کرنا (۴)
بے روئی کرنا (۵) آشکارا کرنا۔ ظاہر کرنا۔

پرده گل اصطلاح۔ بهار بذیل پرده سند این
نقل کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که
کنایه باشد از اوراق گل (میرزا رضی دانش
۵) نیستم پابست حسن صوت مرغان چمن ۰ جلوه ها
در پرده های گل تماشا می کنم ۰ (اردو) دیکھو
برگ گل کے دوسرے معنے۔

پرده تگلیم اصطلاح۔ بقول بهار و مجرد

اننده بکاف فارسی نوعی از گلیم که عیاران دارند -
(صائب ؎) شیطان دلیر بر تو ز حال خراب تست ٭
در دیست اینکه پردهٔ گلیمش ز خواب تست ٭ (وله ؎)
خط شبرنگ کز و حسن بتان را خطر است ٭ چشم عیار
ترا پردهٔ گلیمی دگر است ٭ (شیخ علی قلی فائز ؎)
در پردهٔ دلم ز ان بت عیار دو نیم است ٭ هر یک
مژه بر هم زدنش پردهٔ گلیم است ٭ خان آرزو در
چراغ هدایت ذکر این کرده **مولف** عرض کند که
گلیمی را نام است که عیاران در شب آن را بر جسم
کنند و خود را از نگاه مردم مخفی کرده عیاری کنند
(**اُردو**) وہ کمل جو چور رات میں اوڑھ کر چوری
کرتے ہیں - مونث -

پردهٔ گوش | اصطلاح - بقول بهار معروف
مولف عرض کند که پردهٔ فطری که در گوش است
(ظهوری ؎) حکایت تو بپیرم مگر به پردهٔ گوش ٭
که حرف سور و پری جنگلی نخاله شود ٭ (**اُردو**) کان کا
پردہ - مذکر -

پردهٔ مشکین | اصطلاح - بقول بهار عجم (۱)
رومال سیاه که در آشوب چشم بر چشم بندند (ملا اف
؎) پردهٔ مشکین چشم خویش بسند است آن نگارنده
باشد ه است از ناف آهوی ختن مشک آن نگار ٭
دارد سند یکر معنی بالا گوید که مراد (پردهٔ نیلوفری)
که می آید و به نقل سند بالا گوید که غزلی طویل است که
در آشوب چشم معشوق گفته **مولف** عرض کند
که (۲) بمعنی حقیقی است یعنی پردهٔ سیاه و معنی اول
مجاز آن به تخصیص معنی - مرکب توصیفی است معاصر
عجم این را برای عینک نیلگون هم گویند که استعمال
آن بحالت آشوب چشم می شود (**اُردو**) (۱)
وہ کالی نقاب جو آشوب چشم کے زمانہ میں آنکھ
پر ڈالتے ہیں - مونث - وہ نیلی عینک جو آشوب
کے زمانہ میں لگائیں - مونث (۲) کالا پردہ - مذکر -

پردهٔ مکدر | اصطلاح - بقول برهان و انند
به تشدید دال ابجد (۱) کنایه از حجاب شیطانی
و نفوس شریرهٔ انسانی است و فارسیان (۲)

ارواح شریره را نیز خوانند. صاحب بحر گوید که مراد از
پردهٔ اهرمنی است که گذشت **مؤلف** عرض
کند که موافق قیاس است و اشاره این بر (پردهٔ
اهرمنی) گذشت (اردو) (۱) دیکھو پرده اهرمنی
(۲) شریر روحین. مونث.

پردهٔ ناموس اصطلاح. بقول انند
بحوالهٔ فرهنگ فرنگ معروف **مؤلف** عرض
کند که مرکب اضافی است (۱) بمعنی پردهٔ عصمت
بمعنی حقیقی و (۲) مجازاً پردهٔ شرم که شرم را به پرده
تشبیه داده اند یعنی پردهٔ ناموس. ناموس باشد
(خواجهٔ شیراز ؎) عشق در پردهٔ ناموس نهفتم
غافل ٭ که ز فانوس بود پردهٔ رسوائی شمع ٭
(نثر سعدی) پردهٔ ناموس بندگان بگناه فاحش
ندرد ؏ (اردو) (۱) دیکھو پردهٔ عصمت (۲) دیکھو پردهٔ شرم

(الف) **پرده نشستن** مصدر اصطلاحی.
(ب) **پرده نشین** صاحب آصفی ذکر
(الف) کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که
نشستن و بمعنی (در پرده نشستن) است یعنی حجاب
اختیار کردن و پرده کردن و (ب) بقول برهان
(۱) مستوره و خلوت نشین و فرماید که (۲) مردم
گیلان سرحد نشینانی را گویند که در تحت فرمان سپه
سالاران باشند. بهار رب (ب) گوید که مثل پردگی
و تحقیق آنست که بینهما نسبت عموم و خصوص است
و لهذا اطلاق پرده نشین بر چیزی که مستور بود آمده
بخلاف پردگی که اطلاق آن جز بر زن مستوره نیامده
صاحب بحر بر مستوره و خلوت نشین قانع و صاحب
ناصری با هم همزبانش (حافظ شیراز ؎) در کار
گلاب و گل حکم ازلی این بود ٭ کاین شاهد بازاری
وان پرده نشین باشد **مؤلف** عرض کند که
اسم فاعل ترکیبی است و بمعنی اول موافق قیاس
و بمعنی دوم هم استعمال درست باشد از آنکه سرحد
نشینان در پرده باشند و بحکم سپه سالاران بیرون
می آیند (اردو) الف پردے میں بیٹھنا پرده
کرنا (ب) (۱) پرده نشین کہہ سکتے ہیں وه شخص

جو پردہ کرے۔ خلوت نشین۔ خلوت میں بیٹھنے والا
(۲) وہ فوج جو سرحد پر مخفی رہتی ہے جو سپہ سالار
کے حکم میں رہتی ہے۔ مونث۔

پردہ نشینان اصطلاح۔ بقول جہانگیری
در ملحقات (۱) کنایہ از ملائکہ مقربین۔ صاحب رشیدی
بذکر معنی بالا گوید کہ (۲) یعنی خلوتیان و (۳) دلبران
(نظامی ؎) پردہ نشینان بوفا در شگرف ❊ پردہ
شناسان نوا در شگرف ❊ صاحب مؤید بمعنی اول
دوم قانع **مؤلف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی
است و معنی اول و سوم مجاز آن جمع پردہ نشین
و ازینکہ ملائکہ بنظر نمی آیند۔ فارسیان بدین اسم موسوم
کردند و ہم چنین دلبران ہم کہ در پردہ می باشند بدین
اسم موسوم شدند (**آردو**) (۱) فرشتے۔ مذکر
(۲) وہ جو پردے میں ہوں یا خلوت میں (۳) دلبر۔ مذکر

پردہ نشینانِ بار اصطلاح۔
بقول برہان و بحر (۱) کنایہ از خلوت نشینان
محرمان اسرار و اولیای مستور و (۲) ملائکہ آسمان
صاحب مؤید بر معنی دوم قانع **مؤلف** عرض کند
کہ آن بمعنی بار تعالی و پردہ و سراپردہ و بارگاہ
بجایش گذشت و موافق قیاس است (**آردو**)
(۱) خلوت نشین اور محرم اسرار اور اولیا اللہ جو
جو مخفی ہوں۔ مذکر (۲) فرشتے۔ مذکر۔

پردہ نشینانِ کار اصطلاح۔ بقول
بحر بمعنی محرمان اسرار۔ صاحب مؤید بحوالہ قنیہ
می فرماید کہ معنی ترکیبی آنکہ در پردہ نشستہ بار می بیند
چنانچہ بعض ملائکان مقرب و در نسخہ دیگر گوید کہ
آنانکہ در پردہ نشستہ کار می کنند **مؤلف** عرض
کند بخیال ما کار را داخل اصطلاح کردن فضولی
است و (پردہ نشینان) کنایۃً بہمین معنی گذشت
معلوم میشود کہ محققین بالا سندی یافتہ باشند کہ
دران لفظ کار مستعمل شدہ باشد و غور بر معنیش
نکردہ لفظ کار را داخل اصطلاح کردند و حیف
است کہ نقل سند ہم نکردند تا پردہ از روی کار
بر می داشتیم و دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت

(اُردو) دیکھو پردہ نشینان بار۔

پردہ نشین گشتن مصدر اصطلاحی بمعنی پردہ کردن و پردہ دار شدن است مرکّب باسم فاعل ترکیبی پردہ نشستن و مصدر گشتن **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) زان پردہ نشین گشتہ کہ در کوی ملامت ؛ ہنگامۂ رسوائی مستور نہ گنجد ؛ (اُردو) پردہ کرنا۔ پردہ دار ہونا۔ ([illegible])

پردۂ نظر استعمال۔ بقول بہار معروف **مولّف** عرض کند کہ پردۂ نظر۔ نظر باشد کہ فارسیان نظر را بہ پردہ تشبیہ دادہ اند و مقصود بہار ہمین نباشد (صائب ؎) بر حسن بیمثال تو در پردۂ نظر ؛ محضر درست می کند از جوہر آئینہ (اُردو) پردۂ نظر بہ ترکیب فارسی کہہ سکتے ہین۔ مذکّر۔

پردۂ نگہ استعمال۔ مرادف پردۂ نظر است ([illegible]) وبس (ظہوری ؎) کدام عیب کہ عریان چو راز عاشق نیست ؛ بپردۂ نگہ اہل زمان ہنر پوشند ؛ **مولّف** گوید موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پردۂ نظر۔ پردۂ نگہ بھی کہہ سکتے ہین۔ مذکّر۔

پردہ نہادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پردہ کردن است بصلۂ بر (رضی ارتیانی ؎) گر نہ نہی پردہ بر رخ چون آفتاب ؛ وای بر وز شکیب وای بصبر و قرار ؛ (اُردو) پردہ کرنا۔ نقاب منہ پر ڈالنا۔

پردۂ نیلگون اصطلاح۔ بقول برہان و (جہانگیری در ملحقات) و بحر و مؤیّد و رشیدی و سراج کنایہ از آسمانست **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است مرکّب توصیفی (اُردو) دیکھو آسمان۔ مذکّر۔

پردۂ نیلوفری اصطلاح۔ بقول بحر و بہار و انند و وارستہ مرادف پردۂ مشکین (صائب ؎) نرگس میگون او از پردۂ نیلوفری ؛ مینماید چون شفق از دامن شب ہای تار ؛ ہمچو ابر کعبہ

دارد گر بهار در آستین ٭ پردهٔ نیلوفری بر گوشهٔ ابروی یار ٭ (بابا فغانی ـه) آه کان ابرو کمان چشم سیه از ناز بست ٭ پردهٔ نیلوفری بر نرگس غمّاز بست ٭ وارستهٔ نسبت سند اوّل صراحت کند که این غزلی است طویل که در آشوب چشم معشوق گفته **مؤلف** عرض کند که مرکّب توصیفی است بمعنی حقیقی پرده که رنگ نیلوفر دارد و معنی اوّل الذّکر مجاز آن و مجازاً برای پردهٔ چشم هم (اردو) دیکھو پردهٔ مشکین و پردهٔ چشم

پرده وار استعمال ـ بقول بهار بواو ازعالم رقعه وار و جامه وار (نظامی ـه) پرندی چنین پرده وارش کنم ٭ ز گرد جهان رستگارش کنم ٭ **مؤلف** عرض کند که بمعنی لائق پرده باشد که وار بمعنی لائق آمده چنانکه گوشوار (اردو) پردے کے لائق ـ

پرده های روغنی اشکال اصطلاح ـ بقول رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار پرده های که بران تصاویر رنگین باشد **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی است و اینقسم پرده ها در تماشا ها استعمال کنند و بر در خانه ها هم آویزان نمایند (اردو) رنگین تصاویر کے پردے ـ مذکر ـ

پرده هشتن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندی که از کمال اصفهانی پیش کرده برای (پرده فروهلیدن) است (ـه) نه مرد عشق تو بودم من اینقدر دانم ٭ ولی بدیده فرو می هلد قضا پرده ٭ مخفی مباد که (فروهلیدن پرده بر دیده) بمعنی انداختن باشد بر چشم و هلیدن مرادف هشتن است و ازین ترادف لازم نمی آید که استعمالات و مشتقات یکی را برای دیگری دانیم محقق هند نژاد را چیزی که در غلط انداخت کم غوری محققین ما است که بر مصدر هشتن مضارعش هلد نوشته اند و خیال نکردند که هلد مضارع هلیدن است و مضارع هشتن هشد لیکن هشد مستعمل نیست و متروک ازین که هشتن سالم التصریف است بحث کاملش بجایش کنیم (اردو) پرده چھوڑنا ـ پرده ڈالنا ـ

پردهٔ هفت رنگ اصطلاح - بقول برهان و بحر و موید (۱) کنایه از هفت آسمان باشد چه هر کدام به رنگیست چنانچه صاحب کعب الاحبار از تورات نقل کرده که آسمان اوّل از سنگ خاراست و دوم از فولاد و سیم از مس و چهارم از نقره و پنجم از طلا و ششم از زبرجد و هفتم از یاقوت و الله اعلم و (۲) هفت طبقهٔ زمین و (۳) دنیا و عالم - صاحب رشیدی بر فلک و دنیا قانع و صاحب جهانگیری در ملحقات بر معنی سوم اکتفا کرده - خان آرزو در سراج این را مخصوص کند با معنی اوّل و (پردگی هفت رنگ) را بمعنی سوم گوید (نظامی ـه) برون آی ازین پردهٔ هفت رنگ ؛ که زنگی بود آینه زیر زنگ ؛ **مؤلف** عرض کند که (پردگی هفت رنگ) به تعمیم معنی بجایش گذشت و بخیال ما تعمیم اصل است که دنیا و عالم شامل است بر هفت روز و هفت روز به هفت ستاره و لفظ هم برای واحد است اگر هفت آسمان را پرده های هفت رنگ گویند مینوان و (پردهٔ هفت رنگ) را که واحد است کنایه از هفت آسمان گرفتن و هفت طبقهٔ زمین را نام کردن مجاز باشد (**اردو**) (۱) سات آسمان مذکر (۲) زمین کے سات طبقے - مذکر (۳) دنیا مونث عالم - مذکر -

پردهٔ یاقوت اصطلاح - بقول برهان و بحر و بهار و (جهانگیری در ملحقات) و رشیدی (۱) نام پرده ایست از موسیقی (حکیم ازرقی ـه) شد آمدها او گوئی همی عمداً فرو گیرد ؛ نوا در پردهٔ یاقوت در انگشت خنیاگر ؛ و بهار صراحت مزید کند که (۲) کنایه از جرم یاقوت است (صائب ـه) چون آب که از پردهٔ یاقوت نماید ؛ پیداست تن نازکش از جامهٔ گلنار ؛ **مؤلف** عرض کند که وجه تسمیهٔ این بمعنی اوّل جز این نباشد که فارسیان پردهٔ سازی را که نوای خاص از وی باید به لفظ پردهٔ یاقوت گفته باشند و معنی دوم موافق قیاس است که جرم هم پرده را ماند (**اردو**) (۱) ایک خاص

راگ کا نام فارسی میں پردہ یا قوت ہے جس کا ہندی
ترجمہ معلوم نہ ہو سکا۔ مذکر (۲) یاقوت کا جرم۔ مذکر۔
(الف) **پر ریخت** الف۔ بقول مؤید بمعنی عاجز
(ب) **پر ریختن** شد و (ب) بقول بحر را
عاجز شدن و مجبور گردیدن از علائق۔ صاحب آنند
گوید که (۲) گریز کردن و پر فشردن مرغان است
وکنایه از عاجز شدن۔ صاحب آصفی ذکر هر دو معنی
کرده (منه) جائی که عقاب پر بریزد ؎
از پشهٔ ناتوان چه خیزد ؎ **مؤلف** عرض
کند که الف ماضی مطلق (ب) ومعنی دوم (ب)
حقیقی است ومعنی اوّل مجاز آن و (الف)
هم شامل باشد بهر دو معنی ماضی (ب)
(**اردو**) الف (۱) عاجز ہوا (۲) پر جھاڑا (ب)
(۱) عاجز ہونا (۲) پر جھاڑنا۔ گریز کرنا۔ دیکھو بال زدن

پرز بقول برهان بضم اوّل وسکون ثانی وزای نقطه دار (۱) آن باشد که بر روی سقرلات
و دیگر پشمینه ها بعد از پوشیدن بهم رسد و (۲) آنچه زنان بجو و برگیرند و (۳) لیقهٔ دوات را نیز گویند
صاحب ناصری این را مرادف پرزه گفته بذکر معنی اوّل گوید (۴) کاغذ بد قماش را نیز گویند و ذکر
معنی دوم و سوم هم کرده۔ صاحب سروری به معنی اوّل قائل (انوری ؎) از چه خیزد و سخن حشو
از خطا بینی طبع ؎ ور چه خیزد پرز بر دیبا ز ناجنسی لاس ؎ صاحب رشیدی هم این را مرادف پرزه
نوشته بذکر معنی اوّل فرماید که پارهٔ از جامه و ثیاب و این غالباً مقصودش از معنی دوم باشد
و گوید که فرزجه معرب آنست۔ صاحب مؤید ذکر معنی اوّل و دوم و سوم کرده **مؤلف** عرض
کند که این مخفف پرزه می نماید و صراحت ماخذش بجای خودش کنیم (**اردو**) (۱) دیکھو پرز کے
تیسرے معنے (۲) حیض کا لتہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ چیتھڑا۔ حیض کی گدی۔ وہ کپڑا
جس سے حیض کو صاف کریں۔ دکن میں صرف لتہ کہتے ہیں (۳) وہ صوف جو دوات میں ڈالتے ہیں

تاکہ قلم پر سیاہی زیادہ نہ آنے پائے - مذکر (۴) کھرا اور بدقماش کاغذ جسپر رُوان ہون اور نا صاف ہو - مذکر

(۶۲۶۳) **پرزاغ** اصطلاح - (۱) بمعنی حقیقی و (۲) استعارہ از موی سیاہ **مولف** گوید کہ موافق قیاس است (ظہوری سلہ) دولت نہادہ رو بظہوری بقدر عشق بظل ہمای بر سرش از پر زاغ یاد بؤ (نظامی سلہ) مرا برف بارید بر پر زاغ بؤ نشاید چو بلبل تماشای باغ بؤ (اُردو) (۱) کوّے کے پر - مذکر (۲) کالے بال - مذکر -

پرزبان اصطلاح - بقول انند بحوالہ مؤید بمعنی تیز زبان **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت معاصرین عجم پر زبان ندارند - بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم (اُردو) تیز زبان (لغاظ) بقول آصفیہ چرب زبان - لسّان - باتونی - باتونی -

پرزد اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ثالث (۱) نوعی از دوا باشد باشد صحیح **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین لغت ساکت و صاحب محیط کہ محقق مفردات طب است ذکر این نکردہ و (۲) بقول خان آرزو مرادف پرزہ کہ می آید **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت و اگر سند استعمال پیش شود این را مخفف (پرزدہ) دانیم کہ می آید - (اُردو) (۱) ایک دوائی گو نہ جسکی حقیقت کامل معلوم نہ ہو سکی مذکر (۲) دیکھو پرزدہ کے دونون معنے

پرزدن بقول بحر و بہار بمعنی (۱) پریدن و پرواز کردن و (۲) مشتاق و آمادہ بودن برای کاری (میر خسرو سلہ) پرزدن آن بہ کہ ہمائی بود بؤ پرزدن مرغ ہوائی بود بؤ (میرزا صائب مشتی سلہ) نہ تنہا در پی قتلم کمر بستہ است شمشیرش بؤ کہ در ترکش برای کشتنم پر می زند تیرش بؤ (صائب سلہ) در کام شعلہ دم لشمار او فتادہ است بؤ پر می زند ہنوز زخامی کباب ما بؤ **مولف** عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم

مجازاً آن (اُردو) (۱) پرواز کرنا۔ اڑنا (۲)
مشتاق ہونا۔ آمادہ ہونا۔

پرزده اصطلاح۔ بقول بہار۔ بضمّ اوّل و
فتح زای معجمہ (۱) شاخہ و ریسمان و جامۂ کہنہ کہ زنان
بر دارند و فرزجه معرّب این و فرازج جمع فرزجه
(حکیم شفائیؔ در ہجو ـــ) نسخۂ پرزدہ زمن می خواستؔ
کردم این شاخہ ساز و آمد راست ؛ و فرماید کہ
(۲) گرہ ہائے کہ بر روی جامہ یا مخمل نمودار باشد
و این را کرک بالضّم و لاس نیز گویند **مولّف**
عرض کند کہ بخیال ما ہمین است اسم جامد فارسی
زبان بمعنی لفظی این یعنی پر کردہ شدہ و کنایہ از
شاخہ و پارچۂ کہنہ کہ زنان فرج خود را بدان (ازان) بہ ایام حیض
پُر کنند تا ادرار نریزد و پرزک کہ گذشت و پرزہ کہ
می آید مخفّف این و بمعنی دوم ہم اسم جامد است
نظر بکثرت خواب مخمل آنرا پرزدہ گفتند و عجبی نیست
کہ پرزہ کہ بہمین معنی گذشت مخفّف این باشد (اُردو)
(۱) دیکھو پرزک کے دوسرے معنے (۲) دیکھو پرزک کے پہلے معنے

پرزده رو اصطلاح۔ بقول بہار و بحر بواد
معروف آنکہ داغ چیچک بر روی دارد مرادف
آبلہ زدہ و فرماید کہ ماخذش انیست کہ در وقت
زوال پختن نان را پہن کردہ پر مرغ دران می غلانند
اثر آن مشتبہ بآبلہ ہای رو بعد پختن باقی می ماند
و آنرا نان پرزدہ گویند (ملّا طاہر غنی ـــ) پروانہ
عبث پرزدہ بر گرد رخ شمع ؛ در پیش رخت شمع
فلک پرزدہ روئی ؛ (نظام خان معجز ـــ) تا صنع
ازل نیک و بد دہر نگاشت ؛ یک پرزدہ رو
چو تو در وہم نداشت ؛ **مولّف** عرض کند کہ
اسم فاعل ترکیبی است و ہر دو محقّقین بالا صراحت
اعراب بای فارسی نکردہ اند و ماخذ بیان کردہ
بہار مقتضی فتح اوّل است۔ ما می گوئیم این
را بالضّم خوانیم و معنی حقیقی این بسیار زدہ و
روئی کہ بران داغ ہای چیچک باشد گویا
بسیار ناہموار است و اللہ اعلم بحقیقة الماخذ۔
(اُردو) چیچک زدہ چہرا۔ مذکر۔

پرزور | استعمال - بهار گوید و انند بد نبالش
گوید که معروف چون می پرزور (صائب ؏)
از کدورت می کند دل را سبک رطل گران ٭
غم چو زور آرد می پرزوری باید کشید ٭ **مولف**
عرض کند که بمعنی پرطاقت است و بس **(اردو)**
پرزور کهه سکتے ہین یعنی طاقت ور - زیاده طاقت
رکھنے والا -

پرزه | اصطلاح - بقول برهان و رشیدی بر
وزن هرزه (۱) شیاف را گویند که عوام شاف
خوانند و (۲) بضم اول پرزی باشد که بر روی
سقرلات و جامهٔ ابریشمینه و امثال آن بهم رسد
صاحب سروری بر معنی اول قانع - صاحب ناصری
این را مرادف پرز گفته (انوری ؏) از چه خیزد
در سخن حشو از خطا بینی طبع ٭ از چه افتد پرزه بر
دیبا ز ناجنسی لاس ٭ وارسته بذکر هر دو معنی
بالا از کلام شفائی برای معنی اول سند گیرد که
نقلش بر (پرزده) کرده ایم - خان آرزو در سراج
بذکر معنی دوم نسبت معنی اول گوید که بمعنی مطلق
پارهٔ از جامه وغیره و فرماید که خبط عظیم برهان و رشیدی
است که بمعنی شیاف نوشتند **مولف** عرض کند که
هرگاه محققین اهل زبان اعنی سروری و ناصری با
معنی بیان کردهٔ رشیدی و برهان اتفاق کرده اند
خبط خان آرزو است نه رشیدی و برهان تحقیق
این است که این مخفف پرزده باشد چنانکه اشاره
این همه را انجا کرده ایم **(اردو)** دیکھو پرزده -

پرزینت واسباب | استعمال - بقول **مولف**
روزنامه حویلی که از زینت و اسباب پر بود **مولف**
عرض کند که این محاوره ایست که لفظ حویلی حذف
شد - مثلاً معاصرین عجم گویند که "او امیریست که
پر زینت و اسباب دارد" یعنی خانهٔ دارد پر از
زینت و اسباب **(اردو)** آراسته حویلی مونث

پرزپوند | اصطلاح - بقول برهان و جامع
وسراج بفتح اول و سکون ثانی و ثالث به تحتانی
رسیده و واو مفتوح بنون و دال ابجد زده

بمعنی صریح باشد که در مقابل رمز و ایماست صاحب
ناصری نذکر این گوید که در فرہنگہا ندیدم مولّف عرض
کند که اسم جامد فارسی قدیم است و قول صاحب
جامع که محقق اہلِ زبانست اعتبار را کافی است
(اُردو) صریح - صراحت کے ساتھہ مفصّل - واضح

پژرک | اصطلاح - بقول برہان و رشیدی و
سراج با زای فارسی بروزن مردک بمعنی گریستن
وگریه نمودن - صاحب ناصری ذکر این بحوالهٔ برہان
کرده (حکیم قطران سه) عرش و کرسی در آب شد
پنہان ٭ بسکه کرده ز فرقت پژرک ٭ صاحب
جامع گوید که گریه و گریستن است مولّف عرض
کند که اینست قانون زباندانی صاحبان تحقیق
و محققین با نام و نشان که اسم را بمعنی مصدر نوشته اند
وسندی که پیش شد ازان پیدا است که حکیم قطران (پژرک
کردن) را بمعنی گریه کردن استعمال کرده و صاحبان
تحقیق نمی دانند که معنی (پژرک که موضوع شان آ)
چگونه گریه کردن باشد - صاحب جامع پی بحقیقت
برده و بہمزبانی شان با سکندری خورد حق
آنست که فارسی قدیم است بمعنی گریه - یکی از
معاصرین عجم قیاس کند و ما با او اتفاق داریم
که اصل این (پژراشک) بود بمعنی گریه
بحذف و تبدیل پژرک بر زبان ماند یعنی
زای ہوّز بدل شد به زای فارسی و الف
و شین حذف شده پژرک شد تصرف در الفاظ
نتیجهٔ لب و لہجه باشد (اُردو) گریه بقول آصفیه
فارسی - اسم مذکّر - رونا - زاری - رودن رودن

پرس | بقول برہان و ناصری و جہانگیری و سراج و جامع بفتح اوّل بروزن ورس پرده را
گویند که بر روی چیزی پوشند و انجا آویزند مولّف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و حالا بز
زبان معاصرین عجم متروک (اُردو) دیکھو پرده کے پہلے معنے -

پرسا | بقول برہان و سروری و ناصری بفتح اوّل و سکون ثانی و سین بی نقطه با الف کشیده

خبر گیرنده و پرسنده را گویند مولف عرض کند که محققین بالا این را اسم جامد و السنه اندطرز بیان شان دلالت کند برین وحقیقت از مصدر پرسیدن است که می آید الف در آخر امر حاضرش بقاعدهٔ فارسی زیاده شده افادهٔ معنی فاعلی کند ذکر این بر (الف فاعل) گذشت از قبیل دانا وبینا (اُردو) پوچھنے والا ۔

پرساختن استعمال ـ بمعنی حقیقی پر کردن و مملو ساختن است ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ظہوری ؎ گوشش ناکی بہ پنبہ پرسازم ناصح من نگشت لال بلاست (اُردو) بھرنا ـ

پرساختن گوش بہ پنبہ مصدر اصطلاحی سماعت نکردن عمداً و اعتنا نکردن بسماعت پند این از ظہوری بہ مصدر گذشته گذشت (اُردو) کانوں میں انگلی دینا یا رکھنا ـ بقول آصفیہ کسی کی آواز نہ سننے کے واسطے دونوں کان بند کر لینا (ناسخ ؎) اپنی کہتا ہے موذن اور کی سنتا نہیں پر گوش ہنگام اذان کیونکر نہ انگلی کان میں ہو (کان میں روئی دے کے ہو بیٹھنا) بھی انہیں معنوں میں ہے (دیکھو آصفیہ)

پرسالہ اصطلاح ـ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی سالخوردہ مولف عرض کند که پ درینجا بمعنی بسیار است که گذشت وکنایه باشد از پیر (اُردو) بڈھا ـ ڈوکرا ـ

پرست بقول برہان و جامع و انند و مویّد بفتح اوّل وثانی بروزن الست (۱) پرستنده و (۲) پرستار و (۳) شخصی را نیز گویند که در وہم و پندار خود یعنی در فکر و خیال خود مانده باشد صاحب سروری برای معنی اوّل سند شیخ سعدی آورده (۵) گناه کردن پنہان چه از عبادت فاش ؎ اگر خدای پرستی ہوا پرست مباش که دفر باید که (۴) بمعنی امر است از پرستیدن ـ (سراج الدین راجی ؎) مومن کسی بود که بجوید

رضای نفس ٭ چون نفس را پرستی یکباره بت پرستی
مولف عرض کند که معنی اوّل بدون ترکیب
امر حاضر پرستیدن با اسمی حاصل نمی شود چنانکه (سوا
پرست) و (بت پرست) و از تجرّد پرست انمعنی
پیدا کردن بی خبری از قواعد زبان و محققین اوّل الذکر
را شایان است و بمعنی دوم مخفف پرستار باشد
و انمعنی را نظر بر قول صاحب جامع تسلیم کنیم که
محقق زبان دانست و از قاعدهٔ زبان نبود بی خبر
ازینجاست که اعتبارش برای معنی اوّل نکردیم و
معنی سوم هم غلط محض که انمعنی هم غیر از اسم
فاعل ترکیبی حاصل نمی شود و معنی چهارم البته درست
و موافق قیاس است و (۵) ماضی مطلق مصدر
پرستن هم و (۶) بمعنی پرستش و عبادت اسم مصدر
پرستیدن (اُردو) (۱) پرستش کرنے والا۔
پجاری (۲) دیکھو پرستار (۳) خود را سے (۴)
پوجا کر۔ پرستش کر۔ پوج (۵) پوجا۔ پرستش کیا (۶)
پرستش۔ مونث۔ پوجا (عبادت) مونث۔

پرستار | اصطلاح - بقول برهان و جامع
بروزن طلبگار (۱) غلام و کنیز و خدمتگار و خادم
و فرمان بردار و مطیع و منقاد و (۲) طاعت و
عبادت کننده - صاحبان جهانگیری و مؤیّد و
سروری و رشیدی بر معنی اوّل قانع (اسدی
سله) پرستار امرش همه چیز و کس ٭ بنی آدم و
مرغ و مور و مگس ٭ (حکیم فردوسی سله) پرستار
زاده نیاید بکار ٭ اگر باشدش خود پدر شهریار ٭
(حکیم اسدی سله) که با دختر خویش تا زنده ام ٭
پرستار تست او و من بنده ام ٭ صاحب ناصری
بذکر هر دو معنی برای معنی دوم از کلام خود سند
آرد (سله) شاید از مهوشان زمن برمند ٭ که
نبی را بجان پرستارم ٭ بهار بذکر معنی اوّل گوید
که (۳) بمعنی بیمار دار مجاز است چنانکه صائب
گفته (سله) تا شدم بی عشق می لرزم بجای خویشتن ٭
هیچ بیماری نگردد از پرستاری جدا ٭ صاحب
ناصری هم ذکر انمعنی کرده صاحب سفرنامه هم

بشرح ہفتادمی فقرہ (نامہ شت وخشور خرید ان) گفتہ کہ بمعنی خادم و فرمان بردار است **مولف** عرض کند کہ بخیال ما معنی دوم اصل است کہ مرکب است از پرست و آر۔ پرست بمعنی پرستش گذشت و آر امر حاضر از آوردن پس پرستش آرندہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پرستش کنندہ و معنی اوّل بسبیل مجاز نہ دیگر ہیچ (**اُردو**) (۱) غلام۔ خدمتگار۔ مذکر۔ باندی۔ کنیز۔ مونث۔ (فرمان بردار) مطیع (۲) پوجا کرنے والا۔ پجاری۔ پرستش کرنے والا۔ پوجنے والا (۳) تیمار دار۔ بیمار کا خدمتی۔

پرستاران خیال مصدر اصطلاحی بقول برہان و بحر کنایہ از شعراء و صاحبان نظم و نثر۔ صاحب موید بہ شعرا قانع **مولف** عرض کند آنانکہ در نظم و نثر از مضامین خیالی و فرضی کار گیرند فارسیان آنان را بدین اسم کنایہ کردند و شک نیست کہ این خاصّہ شعر است نہ اہل نثر

پس ما با صاحب موید اتّفاق داریم (**اُردو**) شعراء اور اہل نثر جو خیالی اور فرضی مضامین پر نظم و نثر لکھیں۔ مذکر۔

پرستار زادہ نیاید بکار مثل۔ صاحبان

اگرچہ بود زادۂ شہریار خزینۃ الامثال

و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محلّ استعمال ساکت **مولف** عرض کند کہ این مثلی است کہ فارسیان بحق کسی می زنند کہ از شرافت کار نگیرد و حرکات رذیلانہ کند (**اُردو**) دکن میں کہتے ہیں "باندی بچہ آخر اپنی میّا پر گیا" اور اس فارسی مثل کا بھی استعمال ہے نیز کہتے ہیں "اشراف سے خطا نہ ہو۔ اجلاف سے وفا نہ ہو"

پرستاری اسم حاصل۔ بقول آصفی خدمتگاری صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاچار ہم ذکر این بہ ہمین معنی کردہ **مولف** عرض کند کہ یای مصدری با لفظ پرستار کہ گذشت مرکب کردہ اند و سند این در ملحقات می آید و شامل باشد

بہ ہمہ معانی پرستار (اُردو) خدمت گاری - غلامی - فرمان برداری - اطاعت - مؤنث -

پرستاری کردن | استعمال - صاحب

پرستاری نمودن | آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ غلامی وخدمتگاری وفرمان برداری کردن (ظہیر فاریابی ـہ) درون پردۂ فکرت مراعروسانند ۞ کہ زہرہ شان بہ تفاخر کند پرستاری ۞ (اثر شیرازی ـہ) نماید ہر کہ چون مسواک جمعی را پرستاری ۞ کند اہل دعا با دستار دندانش نگہداری ۞ (اُردو) غلامی کرنا - اطاعت کرنا

پرستان | اصطلاح - صاحبان لغت ازین ساکت - **مؤلف** عرض کند کہ بکسر رای مہملہ مخفف پریستان است کہ بحذف تحتانی می آید بمعنی جائی کہ دران کثرت پریان باشد - از قبیل گلستان وچمنستان وشبستان شعرای فرس استعمال این کردہ اند (نامی اصفہانی ـہ) عیان از پرتو رویش پرستان ۞ پرستان در شب تاریک زندان ۞ (طغرا ـہ) ہمچون تو کسی دیگر اندر نظرم نامد ۞ چندانکہ نگہ کردم در جان پرستانہا ۞ (اُردو) پرستان - بقول آصفیہ - اردو - اسم مذکر - پریون اور دیوؤن کے رہنے کا فرضی مقام - پریون کا اکھاڑا (بحر ـہ) محل پر اس کے پرستان کا ہوا دھوکا ۞ رقیب پر مجھے عفریت کا گمان ہوا ۞ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ صاحب آصفیہ نے کم التفاتی اور بے توجہی سے اس کو اردو کہا ہے اور فرمایا ہے کہ (یہ لفظ لغات فارسی مین نہین ہے بلکہ اہل ہند کی گھڑت ہے) درحقیقت یہ فارسی ہے - کمال لکھنوی نے بھی اپنی تالیف دستور الشعرا مین اس کو ہندی لکھا ہے اور فرمایا ہے کہ اسکا استعمال باخفاے نون نہ ہونا چاہیئے بلکہ باعلان نون جیسا کہ بحر نے کہا ہے اور اختر نے بھی (اختر ـہ) اک پریزاد ہر انسان نظر آتا ہے ۞ جس طرف دیکھو پرستان نظر آتا ہے ۞ جلال لکھنوی نے اپنی تالیف (سرمایۂ زبان اردو) مین بھی

اس لفظ کو اردو مانکر کلام آتجر کی سند دی ہے ہم یہ کہتے ہیں
کہ آتجر و اختر کا اعلان نون کے ساتھ اسکو استعمال کرنا اونکا
اجتہاد ہے جس سے ہمکو اتفاق ہے ہم ان دونونکو مستند
زبان سمجھتے ہیں لیکن اسکے فارسی ہونے مین شک نہیں۔

پرست زدن مصدر اصطلاحی۔ بہار
و وارستہ و بحر و آنند گویند کہ سیر باغ یا بازار زدن
و بہار می فرماید کہ گویند" امروز اندک پرست
بازار بزنیم" و گوید کہ از اہل زبان بہ تحقیق پیوستہ
(میر افضل ثابت ؎) بر در میکدہ باز بزن یک دو
پرست ؛ زلف آشفتہ و خوی کردہ و خندان لب
مست ؛ من کہ بی ہمرہی عقل زدم یک دو پرست
دیدم از دور گروہی ہمہ دیوانہ و مست ؛ و صراحتاً
مزید فرماید کہ یکی از صفاہانیہ می گفت (پرست
زدن) آنست کہ مثلاً دو کس براہ می زدند یکی را
وہی برای باز ایستادن رہ دادہ رفیق خود را
گوید" تو اندکی پرست زن (یعنی آہستہ آہستہ برو)
و من ہم از قفا می رسم" **مولف** عرض کند کہ قدم
برداشتن بآہستگی است و خرامان رفتن و اینمعنی
از معنی سوم لفظ (پرست پیدا شد کہ مستی پیدا
در وہم و فکر و خیال را گویند) اصل این (پرست
قدم زدن) بود قدم حذف شدہ (پرست زدن)
باقی ماند کسی کہ در وہم و خیال و فکر میرود با آہستگی
قدم بردارد۔ فارسیان کنایۃً این را بمعنی سیر کردن
استعمال کردند و معنی موخر الذکر ہم داخل معنی
مقدم الذکر است کہ در سیر ہم قدم آہستہ برداشتہ
می شود (اُردو) آہستہ قدم اٹھانا۔ سیر کرنا۔
خرامان خرامان چلنا۔

پرستش استعمال۔ بقول برہان بکسر رای
و سکون شین قرشت (۱) طاعت و عبادت و
(۲) خدمتگاری و (۳) بیمارداری کہ خدمت
بیمار کردن باشد صاحب مؤید بمعنی اول قانع
صاحب آنند ہمزبان برہان **مولف** عرض کند
کہ معنی اول حقیقی است کہ حاصل بالمصدر پرستیدن
است و معنی دوم و سوم مجاز آن (ظہوری ؎)

در پرستش تا بہشیاری زمستان بگذرد ٭ شیخ میخواہم
دو چار می پرست من شود ٭ (اُردو) (۱) پرستش
بقول آصفیہ - اسم مونث - فارسی - پوجا - عبادت
(میر حسن سے) پرستش کے قابل ہے تو اے کریم ٭
کہ ہے ذات تیری غفور الرحیم ٭ (۲) خدمتگاری -
مونث (۳) تیمار داری - بیمار کی خدمت - مونث -

پرستشبد صاحب سفرنگ بشرح (صد و بیست و
ہشتمی فقرہ دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران
وخشور) می فرماید کہ بفتح بای فارسی وکسر رای مہملہ
وسکون سین مہملہ وکسر تای فوقانی وسکون شین معجمہ
وضم بای ابجد وسکون دال مہملہ رنج کشندہ در
عبادت الٰہی کہ عربی این مرتاض است **مولف**
عرض کند کہ مقصودش غیر از ریاضت کنندہ نباشد
واین مرکب است از پرستش کہ گذشت و بد بمعنی
صاحب و خداوند ہم بجایش گذشت پس معنی لفظی
این عبادت کنندہ و کنایہ از مرتاض (اُردو)
مرتاض - بقول آصفیہ - عربی - اسم مذکر - ریاضت
کرنے والا - نفس سرکش کو تابعدار بنانے والا -

پرستش خانہ استعمال - بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ بمعنی پرستش کدہ **مولف** عرض
کند کہ موافق قیاس یعنی خانہ کہ دران عبادت
کنند (اُردو) عبادت خانہ - مذکر - مندر - بقول
آصفیہ - مذکر - معبد - دیواستھان - دیول -
بیت الصنم - بت کدہ -

پرستش خواستن استعمال - خواہش
عبادت خواستن یا پرستش پسندیدن **مولف**
عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سے)
خواہد از خلقی پرستش آفتاب ٭ نرسیدش نیلوفر
گلزار تست ٭ (اُردو) پرستش چاہنا - عبادت
کی خواہش کرنا -

پرستش سو اصطلاح - بقول سفرنگ بشرح
صد و شصت و سومی فقرہ (دساتیر آسمانی
بفرزاباد وخشوران وخشور) قبلہ کہ بسوئش
نماز او کنند از بہر خدا **مولف** عرض کند کہ

(۱۰۶۲)

قلب اضافت سوی پرستش است ۔ موافق قیاس (اُردو) قبلہ ۔ مذکر ۔ جس کی جانب مسلمان سجدہ کرتے ہین ۔

پرستش گری اصطلاح ۔ بقول بحر عبادت کردن و خدمتگاری نمودن ۔ صاحب موید میفرماید که بمعنی عبادت و خدمت است **مولف** عرض کند که بر پرستشگر که بمعنی عبادت کننده است یای مصدری زیاده کرده اند و معنی حاصل بالمصدر دہد یعنی عبادت سازی و خدمت سازی ۔ طرز بیان ہردو محققین بالا خوب نیست (اُردو) عبادت سازی ۔ خدمت سازی ۔ مونث ۔

پرستش نمودن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی عبادت کردن (خسرو ــه) ہندو از وشوزش تن دیده بود ۞ بیشترش گرچه پرستش نمود ۞ (اُردو) عبادت کرنا ۔ پرستش کرنا ۔

پرستک اصطلاح ۔ بقول برہان و جہانگیری وجامع بکسر اوّل و ثانی وسکون ثالث و ضم رابع وکاف ساکن نام پرنده ایست که پشت و دم او سیاه و سینه اش سفید و منقارش سرخ بود و بر سقف خانها آشیان می کند و او را بعربی خطاف می گویند ۔ صاحب ناصری گوید که پرستوک و پرستو ہم آمده (حکیم سوزنی ــه) بقصر جاہش ار بچه پرستک ۞ کند از شہپر سیمرغ کاوک ۞ خان آرزو در سراج ذکر این کرده گوید که بابابیل مشہور است و بقول بعض خطاف و بقول بعض وطواط که خطاف کوہی است **مولف** عرض کند که ما ذکر این پرنده بر افسر گر کرده ایم اصل این (خانه پرستک) بود بکاف تصغیر یعنی پرنده کوچک که پرستش خانه کند و خانه را پسند کند و بیرون خانه بر اشجار آشیان نسازد خانه حذف شده پرستک باقی ماند و پرستوک بزیادت واو مزید علیه این چنانکه محمود و محمود خان و خالود و پرستو که می آید مخفف پرستوک (اُردو)

ابابیل - مذکر - دیکھو افسرگر۔

پرستن | بقول بحر بفتحتین بمعنی پرستیدن و فرماید که کامل التصریف است بمعنی بندگی و عبادت کردن و خدمت نمودن مضارع این پرستد۔ صاحبان موارد و نوادر ذکر این نکرده اند **مولف** عرض کند که اسم این مصدر ہمان پرستش که گذشت فارسیان علامت مصدر تن را با این مرکب کرده از دو فوقانی یکی را حذف کرده اند اصلا کامل التصریف نیست بلکه سالم الفعل است که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید۔ صاحب بحر از مضارع این که بالا مذکور شد سکندری خورده و آن مضارع این نیست بلکه مضارع پرستیدن است که می آید فارسیان استعمالش بر زبان دارند و پرستش که گذشت حاصل بالمصدر ہمین باشد۔
(اردو) عبادت کرنا - پوجنا - خدمت کرنا۔

پرستندگی | استعمال - بقول موید بمعنی عبادت و خدمت باشد **مولف** عرض کند نه غیر بلکه بمعنی حاصل بالمصدر است یعنی عبادت و خدمتگزاری مرادف پرستش و این حاصل بالمصدر پرستیدن است که می آید۔ صاحب موید غور نکرد (اردو) دیکھو پرستش۔

پرستنده | استعمال - بقول سروری و موید وانند بمعنی عابد و خدمت گار (شیخ نظامی سه)
پرستنده چون پرتو شمع دید۔ چو از تاریکی غار بیرون دوید۔
مولف عرض کند که ہر سه محققین این را اسم عابد دانسته اند و قواعد زبان را فراموش کرده چرا نمی گویند که اسم فاعل مصدر پرستیدن است که می آید صاحبان موید و انند مصدر این را ہم نوشته اند (اردو) پرستش کرنے والا - پوجنے والا (پجاری - خادم)

پرستندهٔ خیال | اصطلاح - بقول برہان و بحر و سراج (۱) کنایه از شاعر و (۲) منشی و فرماید که بحذف فوقانی پرسندهٔ خیال ہم بہمین معنی آمده (صاحب جہانگیری در ملحقات) بمعنی اول قانع و صاحب رشیدی ہمزبانش **مولف** عرض کند

مرکب اضافی است و کنایه باشد بهر دو معنی آنچه
بعض محققین این را بمعنی اول مخصوص کرده اند
درست است ازینکه شعرا اکثر مضامین خیالی را منظوم
کنند و معنی دوم مجاز باشد که برای آن طالب سند
می باشیم (اردو) (۱) شاعر - شعر کہنے والا (۲)
منشی - انشا پرداز -

پرستو | صاحبان برهان و جهانگیری و سروری
و رشیدی و موید و سراج ذکر این کرده اند مولف
عرض کند که با حقیقت اینها بر پرستک نوشته ایم که
این مخفف پرستوک است که می آید و معنی مرادف
پرستک (شمس فخری ص) همای فتح در ایوان
جاهش چو نها و است آشیان چون پرستو (اردو)
ابابیل - مذکر - دیکهو پرستک -

پرستوک | بقول برهان و سروری و جهانگیری و رشیدی
و سراج مرادف پرستک **مولف** عرض کند که
با حقیقت این بر پرستک بیان کرده ایم که این مزید علیه
آن باشد (یوسفی طبیب ص) از پرستوک خوردگان

که بهمش چو دیده را روشنی آید حاصل چو خون او
را چو بیاشامد زن چو شهوت زن همه گردد اکل تو
(اردو) ابابیل - مذکر - دیکهو پرستک -

پرسته | بقول برهان و سروری بکسر اول و ثانی
بروزن فرشته (۱) زنی خدمتگار باشد و بفتح اول
و ثانی (۲) پرستیده یعنی کسی که او را پرستند و
ستایش کنند همچون خدای تعالی - صاحب جهانگیری
بذکر معنی اول قانع - خان آرزو در سراج بذکر معنی
اول و دوم گوید که بکسرتین اغلب که (۳) بمعنی فرشته
باشد که با و سین مهمله به جیم بدل شده یعنی او را
پرستند چون ملائک از عالم نور اند و کارهای عالم
وابسته ایشان - غافلان آنها را پرستند یا بتاویل
که پرسته اسم فاعل باشد از پرستیدن بدان معنی
که پرست مصدر بود و یای نسبت در آن داخل
کرده باشد درینصورت عبادت کننده خواهد بود
و فرشتگان چون بعبادت الهی مشغول باشند
بدان موسوم شده اند - نیز فرماید که بمعنی کنیز زنان

خدمتگار بفتحتین باشد ماخوذ از پرستیدن **مولف** کرده (استاد فرخی ـه) دلش را پرست ار خرد
عرض کند که محقق با نام و نشان را می زیبد که پرست را بمعنی پرستش راه ستار بهار استائی و **مولف**
را مصدر قرار می دهد و از قواعد زبان خبر ندارد عرض کند که مرکب است از اسم مصدر پرست
و نیز یا وحدت یای هوز این را اسم فاعل گوید حق که گذشت و یای زائد معروف و علامت مصدر
آنست که پرست بمعنی خادمی گذشت ـ یا دارد که دن و به اصول یا مصدر اصلی است که اسم
بعض تجهیان عربی دان یا عربان عجم نیز یا وحدت یای این لغت حاصل فارسی زبان است و پرستندگی
تانیث زن خدمتی را پرسته گفته باشند و تصرف حاصل بالمصدر این (اُردو) عبادت کرنا۔
در اعراب تنبیه کب و لهجه مقامی است و بمعنی دوم پوجنا ـ خدمت کرنا ـ

مخفف پرستیده که اسم مفعول پرستیدن است **پرستیده** بقول انند و موید انچه اورا پرستند
و بمعنی سوم بیان کرده خان آرزو را بدون سند و ستایش کنند بحق بحق خدای تعالی و به باطل
استعمال تسلیم نکنیم اگر سند پرست آید تو انهم محبوب **مولف** عرض کند که اسم مفعول همان
قیاس کرد که مخفف پرستنده ـ اسم فاعل پرستیدن پرستیدن که گذشت ضرورت بیان اینجا نبود
باشد (اُردو) (۱) خدمتی عورت ـ مونث ـ کرشتق مصدر است بقاعده فارسی (اُردو) وه
(۲) وه جس کی پرستش کرین (۳) فرشته ـ مذکر ـ جس کی عبادت اور پرستش اور خدمت کرین

پرستیدن بقول بحر بفتحتین بندگی و عبادت عبادت کیا ہوا ـ خدمت کیا ہوا ـ
کردن و خدمت نمودن (کامل التعریف) و **پرستید شری تاسیون** اصطلاح
مضارع این پرستد ـ صاحب موارد هم ذکر این بقول رهنما بحواله سفرنامه ناصر الدین شاه قاجار

شعبدہ بازی یا حقّہ بازی۔ صاحب بول چال
صراحت مزید کند کہ مفرّس (پرسیٹی ڈیجی ٹیشن)
لغت انگلیسی است بہ تبدیل و قلب بعض و حذف
مؤلّف عرض کند کہ موافق قیاس است۔
معاصرین عجم با وجود لفظ زبان خود کہ در تعریف
مذکور شد اصطلاح تازہ قائم کردند کہ مصداق
ایجاد بندہ است اگرچہ گندہ باشد (اُردو)
شعبدہ بازی۔ مؤنث۔

پرسست | استعمال۔ بمعنی بسیار سست باشد
کہ بمعنی بسیار گذشت (ظہوری ؎) در سینۂ
شکست آرزو صبحہ گلزار ٭ پر سست طپیدم نفس گم
قفسی چند ٭ **مؤلّف** عرض کند کہ موافق
قیاس است (اُردو) بہت سست۔ نہایت سست

پرسش | اصطلاح۔ بقول بہار بالضم مرادف
پرسہ کہ می آید بمعنی (۱) تفقّد و عیادت بیمار و
(۲) تعزیہ (ابوطالب کلیم ؎) اگر تقریب رفتن
چون بنیرم او ندیدم ٭ بہ امّید پرسش آن نرگس
بیمار می رفتم ٭ (قاسم بیگ حالتی ؎) بر و دولم
راز کار پرسش بسیار تو ٭ این ہمہ شیرین کن بخشش
بیمار را ٭ وارستہ بمعنی اوّل قانع **مؤلّف**
عرض کند کہ معنی حقیقی این (۳) خبرگیری بیمار ہم
ذکر ہمین کردہ و (۴) استفسار کہ حاصل بالمصدر
پرسیدن است و معنی اوّل مجاز آن و سند معنی
دوم در (پرسش کردن) می آید (ظہوری ؎)
بیفشان افشاندگاہ چین زلفی بر صبا ٭ پرسش
منظر پریشان روزگار خویش را ٭ (اُردو) (۱)
عیادت۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ بیمار
پرسی (ذوق ؎) کبھی افسوس ہے آنا کبھی
رونا آتا ٭ دل بیمار کے ہین وہی عیادت
والے ٭ (۲) تعزیت۔ بقول آصفیہ۔
عربی۔ اسم مؤنث۔ تسلّی دینا۔ ماتم پرسی۔
پرسا۔ (۳) خبرگیری۔ مؤنث (۴) پرسش۔
بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ پوچھ۔ پوچھ
پاچھ (استفسار بھی کہہ سکتے ہین۔ مذکر)

(الف) پرسش داشتن استعمال ظهوری
(ب) پرسش کردن استعمال الف
(ج) پرسش گرفتن کرده که بمعنی لائق
(د) پرسش نمودن پرسش بودن
است و بحالت پرسش بودن یعنی بحالتی که کسی پرسش
او کند (ـه) بمردم از جدائی ها ندارد پرسش احوالم ۝
بمه می باش که چشم توقع بی وفائی را ۝ (وله ـه)
بهیزند لاف مروت چون ظهوری صد وفا ۝ بود بیمار
تو عمری پرسشی یک بار داشت ۝ و (ب) بمعنی عیادت
و تعزیت کردن و خبرگیری و استفسار نمودن (تاثیر
اصفهانی ـه) با بخت تیره پرسش دل یار کی کند ۝
در شب کسی عیادت بیمار کی کند ۝ (سالک یزدی
ـه) وارثی دیگر ندارم ای محبت پیشگان ۝
چون بمیرم پرسش پروانه و بلبل کنید ۝ (اسحق بخاری
ـع) بکن پرسشی باری از حال چاکر (حافظ ـه)
غرور حسن اجازت مگر نداد ای گل ۝ که پرسشی
نکنی عندلیب شیدا را ۝ و (ج) مرادف (ب)
(فردوسی ـه) دو پرخاش خر با یکی نیک خو ۝ گرفتند
پرسش نه بر آرزو ۝ و (د) مرادف (ب) (عطاری
فراهی ـه) شد یار و مرا ببوسه خوشنود نکرد ۝
پرسش نه نمود و نیز بپرده نکرد ۝ صاحب آصفی ذکر
(ب وج ود) کرده از معنی ساکت **مولف** عرض
کند که موافق قیاس است و استعمال همان پرسش
است (که گذشت) با مصادر فارسی (اردو) الف
غمخواری کے قابل ہونا یعنی ایسی حالت میں ہونا
کہ کوئی غمخواری کر سکے (ب) عیادت اور تعزیت
اور خبرگیری اور استفسار کرنا (ج) و (د) دیکھو (ب)

پرسق بقول برهان بضم اول و ثالث و
سکون ثانی و قاف - جانوریست که آنرا اسود
گویند و بعربی ابن عرس خوانند اگر و دون شکم
او را نمک سود کرده خشک سازند و مثقال
آن دفع باد سموم کند - صاحبان موید و انند هم
ذکر این کرده اند - صاحب محیط ذکر مستقل این نکرده
در بر اسود می فرماید که اسم فارسی است و معنی آن

نیز گویند و بعربی ابن عرس و نند و عامۂ عرب و اہل
مصر عرسہ و کنیت آن ابو الحکم و بیونانی موغالی
و بسریانی کاجیا و بعبرانی بہاجو و بفرنگی تنکوپیا
و بہندی نیولا و نیول نامند۔ حیوانی است معروف
چون مریض شود بیضۂ ماکیان می خورد و طلا و نقرہ را
دوست میدارد و ہر جا کہ می یابد سرقۂ آن میکند
طبع آن بغایت گرم و لحم آن گرم و خشک۔ قابض
نہ ملطف۔ محلل و عجیب آنست کہ چون طعامی را کہ
دران زہر باشد ببیند موہای بدنش ایستادہ
می گردد و ایستادہ می شود گویا کہ خبر می دہد از زہر
مولف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان
باشد (**اُردو**) نیولا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی
راسو۔ ایک قسم کا بڑا چوہا جو سانپ کو مار ڈالتا ہے

پرسم بقول برہان و سروری و ناصری و
رشیدی و سراج بضم ثالث بر وزن گندم آرد
را گویند کہ خمیر باشد تا بہ جائی نچسپد (احمد
اطعمہ سہ) گر تو خواہی آب ارشتہ چون اماج ؎
تا پناہی کوچک از پرسم مخور ؎ (شیخ اسحٰق سہ) نمک
گشت چون سر کرد لیش سیاہ ؎ خمیرش چو پرسم
بسر پخت کاہ ؎ **مولف** عرض کند کہ اسم جامد
فارسی زبان است (**اُردو**) وہ آٹا جو خمیر پہ
چھڑکتے ہیں۔ مذکر۔

پرسماوش اصطلاح۔ بقول انند (۱)
شکلی است بر آسمان بطرف شمال منطقہ مرکب
از بست و شش کواکب و آنرا حامل راس الغول
نیز گویند و (پرسیاوش) نیز خوانند کہ می آید **مولف**
عرض کند کہ سیاوش در فارسی زبان سحاب
را نام است و این مرکب اضافی است (۲)
بمعنی حقیقی و استعارہ از معنی اوّل نظر بشباہت
و این مبدّل آن کہ تحتانی بدل شدہ بہ میم و ہمین
یک مثال تبدیل است کہ بنظر آمد (**اُردو**) (۱)
ایک آسمانی شکل کا نام فارسی میں پرسیاوش و
پرسماوش ہے جو چھبیس ستاروں پر شامل ہے
جس کو راس الغول بھی کہتے ہیں۔ مونث (۲)

سرخاب کا پر۔ مذکر۔

پرسندهٔ خیال اصطلاح۔ بقول برہان وبحر و موید واننذ بالضم کنایہ از منشی وشاعر مولف عرض کند کہ مخفف ہمان پرستندهٔ خیال کہ گذشت بحذف فوقانی وصراحت ماخذ ہمدرانجا کردہ ایم (اُردو) دیکھو پرستندهٔ خیال۔

پرسوختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولف عرض کند کہ کنایہ از بی پروپراگندہ شدن (سعدی ے)
یکی باز را دیدہ بر دوختہ ؛ وگر دیدہ یا باز رو پرسوختہ ؛ (اُردو) پر جلنا۔ بے پر ہونا۔ اڑنے کے ناقابل ہونا۔

پرسہ اصطلاح۔ بقول برہان وجامع بفتح اوّل (۱) مخفف پارسہ کہ گدائی باشد وبضم اوّل (۲) بمعنی پرسیدن واحوال برگرفتن و (۳) بعیادت بیمار رفتن۔ صاحبان جہانگیری وناصری بمعنی اوّل تابع (قاضی نور اصفہانی ے) ہوای پرچہ باز از ہمت دارد ؛ سحاب آن بکفت خود ہی کند ازمال ؛ صاحب بحر بذیل مصدر پرسیدن می فرماید کہ (۴) عزا پرسی است۔ صاحب سروری گوید کہ بمعنی پرسش وعیادت باشد (ابوالقاسم مفخری ے) صحت از خواہی درین دیرکہن ؛ خستگان بی وفا را پرسہ کن ؛ وارستہ بمعنی چہارم قانع (آصفی ے) رفتن جان مرا پرسہ مکن روز وداع ؛ بر لبم آمدہ موقوف خرامیدن تست ؛ صاحب رشیدی با پارسہ ذکر این بمعنی اوّل کردہ وبجای دیگر این را بمعنی دوم آوردہ۔ صاحب موید بمعنی دوم وسوم اکتفا کردہ۔ خان آرزو در سراج نقل اقوال محققین فرمودہ۔ بہار گوید کہ مرادف پرسش است وبس مولف عرض کند کہ حاصل بالمصدر پرسیدن است کہ می آید۔ مرادف پرسش وبمعنی دوم اصل است ومعنی سوم وچہارم مجاز آن وبمعنی اوّل مخفف پارسہ باشد کہ آن از مصدر

پرسیدن ہیچ تعلق نیست و صراحت ماخذش بہ
پارسا گذشت (اُردو) (۱) دیکھو پارسا و (۲)
و (۳) و (۴) دیکھو پرسش - اردو مین (پرسا ہی)
پوچھنے معنون مین مستعمل ہے (خواجہ حسن ؒ) دل
دلاسے سے کرے ہے بیقراری بیشتر ؎ خانۂ ماتم مین
پوچھ پرسے سے زاری بیشتر ؎

پرسہ گاہ استعمال - بقول انند بمعنی جای تفقّد
سروہ (زلالی در قصیدہ) بپرسہ گاہ خزان ؎ بیت
بلبل گر کند دیا تم گل برف بر زمین دستار ؎ مولف
عرض کند کہ موافق قیاس و مقام عیادت و تعزیت
ہر دو را توان گفت (اُردو) مقام عیادت -
مقام تعزیت - مذکر -

پرسی بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم و کسر سین مہملہ بمعنی باج و خراج و تاوان مولف
عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم کہ محققین اہل زبان ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان
ندارند اگر سند بدست آید توانیم گفت کہ اسم جامد فارسی زبان است (اُردو) دیکھو باج - مذکر -
(تاوان) بقول آصفیہ - اسم مذکر - فارسی - ڈانڈ - ڈنڈ - جرمانہ - عوضنہ - بدلہ - مکافات -

پرسیان بقول برہان و جامع بفتح ثالث بروزن پہلوان گیاہی است کہ بر درخت پیچد کہ آنرا
بعربی عشقہ گویند - خان آرزو در سراج می فرماید کہ گیاہی کہ خلاصۂ اش سیاہ فام و برگش سبز رنگ
و اکثر در چاہ و با و کنار جوہا بہ فاصلہ و در سنگ روید و بتازی شعر الجن و در ہندوستان سنبل گویند
و تاو اقفان چند دانند کہ سنبل کہ در اشعار فارسیان دیدہ اند و زلف را بدان تشبیہ دہند
ہمین سنبل است کہ بسبب سیاہی خلاصۂ آن تشبیہ دہند و لہٰذا در عربی شعر الجن گویند و این
غلط است - صاحب انند این را بحوالۂ فرہنگ فرنگ بہ (پرسیان دارو) گفتہ - و صاحب جامع
ہم این را آوردہ - صاحب محیط ذکر مستقل این بہای فارسی نکردہ و آنچہ بہای عربی گفتہ ذکرش بجایش

گذشت و آن ورای این است **مولف** عرض کند که ظاهرا مخفف (پرسیاوشان) می نماید بمعنی اوّلش که می آید (اُردو) دیکھو پرسیاوشان -

(الف) **پرسیاوش** اصطلاح - بقول برهان بفتح اوّل وسکون ثانی و کسر ثالث و تحتانی بالف کشیده و واو مضموم بشین قرشت زده (۱) نام گیاهی است که ملاشه آن باریک و سیاه فام و برگ آن سبز رنگ می باشد و بیشتر بر کنار حوض ها می روید و آنرا بعربی شعر الجن و لحیة الحمار خوانند و (۲) شکلی را نیز گویند از اشکال فلکی (مرادف پرسیاوش) که گذشت صاحبان جهانگیری و بحر و رشیدی و انند و ناصری و جامع این را مرادف ---------

(ب) **پرسیاوشان** گفته ذکر هر دو معنی بالا فرموده اند و صاحب برهان بذکر (ب) مرادف معنی اوّل گفته - خان آرزو در سراج بر نام گیاهی قانع - صاحب محیط بر بولوطریخون اشاره این کرده که بجایش گذشت **مولف** عرض کند که (الف) اصل است و (ب) مزید علیه آن و حقیقتش ماخذ این بمعنی اوّل بر (پرسیاوش) بیان کرده ایم حقیقت معنی دوم بر (بولوطریخون) گذشت (اُردو) الف و ب (۱) دیکھو پرسیاوش (۲) دیکھو بولوطریخون

پرسیدن بقول بحر بالفتح (۱) سوال کردن و (۲) احوال کسی گرفتن و (۳) بعیادت بیمار رفتن و (۴) تعزیت نمودن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پرسد دارند این را با پرسش مرادف دانند و بر معروف قانع و نیز بمعنی تعزیت و عیادت نوشته - صاحب موارد ذکر معنی اوّل و دوم کرده **مولف** عرض کند که اسم این مصدر ریحان است پرس که بمعنی دومش گذشته فارسیان بقاعده خود زیادت یای معروف و علامت مصدر روی آن مصدری وضع کردند و معنی اوّل حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن و پرسش و پرسه که گذشت حاصل بالمصدر این و همانا این مصدر

اصلی است که اسم این مصدر ست عال فارسی از بان است
(اُردو) (۱) سوال کرنا (۲) احوال پرسی کرنا
خبر لینا (۳) عیادت کرنا (۴) تعزیت کرنا غمخواری کرنا

پرسیمرغ بر آتش نهادن مصدر اصطلاحی
بهار گوید که آورده اند که سیمرغ پر خود را بذال زر
داده بود و عهد کرده که هر گاهی در پیش آید پر مرا
بر آتش بگذار که در حال پیش تو آمده حاضر شوم
و مهم ترا سرانجام دهم چنانچه قصه آن در شاهنامه
مذکور و در افواه مشهور و این کنایه از افسون کردن
برای بیقرار گردانیدن کسی بود از عالم نعل در آتش
نهادن (طالب آملی ـه) نه آنسان رفته از وصلتم
که باز آن دلنواز آید ؛ پر سیمرغ بر آتش نهم شاید
که باز آید ؛ صاحب بحر زبان و نقل نگار بهار
مولف عرض کند که هر دو در تعریف معنی پی
بحقیقت نبرده اند معنی لفظی این (۱) سیمرغ را
طلب کردن است و بمجاز (۲) طلب کردن کسی
را به سحر و افسون ـ فقط ـ (اُردو) (۱) سیمرغ
کو طلب کرنا ـ بلانا (۲) کسی کو سحر و افسون سے بلانا ـ

پرش بقول سروری بفتح اول و کسر رای مهمله
بمعنی پرواز و پریدن که بعربی طیران گویند (مولانا
جامی ـه) ز همّت مرغ جانش پرورش یافت ؛
ز گلزار خوشی بال و پرش یافت ؛ **مولف**
عرض کند حاصل بالمصدر پریدن است مرادف
پرواز ـ مخفی مباد که استعمال مجرّد این در سند
جامی نیست بلکه (بال و پرش) مستعمل است
بمعنی پرواز و استعمال مجرّد پرش از نظر ما نگذشت
و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند ولیکن باعتبار
صاحب سروری که محقق اهل زبان است ما
این را تسلیم کنیم (اُردو) دیکهو پرواز ـ مؤنث ـ

پرشاش اصطلاح ـ بقول انند بحواله
فرهنگ فرنگ نام ملکی است در ترکستان عنا
موئید گوید که پرتاش و پرشاش هر دو نام ولایت
ترکان است کذا فی الدستور **مولف** عرض
کند که حقیقت پرتاش به (ب) با سین که به موحّده بجای مهمله

گزشت) عرض کردہ ایم و ہا وارو کہ (پرشاش)
مبدل (برتاش) باشد کہ موحدہ بہ بای فارسی
و فوقانی بہ شین معجمہ بدل شو و چنانکہ تب و تپ
و رنجت و رخش و خیال ما این است کہ برتاش
کہ گزشت لغت ترکی است و این مفرّس لیکن
لغات ترکی ازین لغت ساکت و اللہ اعلم بحقیقۃ الحال
(اُردو) دیکھو برتاش -

پرشدن استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از
معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی
لبالب شدن است و مملو شدن (سعدی ؎)
چشمہ شاید گرفتن بہ بیل - چو پر شد نشاید گذشتن
بہ پیل (خسرو ؎) خاک زرد روی شدہ پر ز عفران
گشتہ با اینہمہ در ارغوان (اُردو) بھر جانا
پُر ہونا - لبالب ہونا -

(الف) **پرشکستن** استعمال - بقول بہار بالفتح
معروف - صاحبان بحر و انند بر (پرشکستن مرغ)
گویند کہ (۱) پر با ہم جمع کردن مرغ برای پریدن

مولف عرض کند کہ مجرد این بمعنی حقیقی
متعدی است یعنی (۲) پر چیزی را شکستن
باشد - - - - - - - - - - - - -

(ب) **پرشکستن مرغ** کنایہ باشد بمعنی
(۳) در پرواز غالب آمدن ہم (این جام جنید
؎) طوطی طاؤس بال سینہ در آتش نہادہ
باز سبک سیر را زاغ سیہ پرشکست **مولف** گوید کہ برای
معنی اول مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو)
الف و ب (۱) آمادہ پرواز ہونا - دیکھو پر تولنا -
(ب) پر توڑنا (۳) پرواز میں غالب آنا -

پرشکنا اصطلاح - بقول بحر و انند و غیاث
(۱) مراد از معشوق و فرماید کہ (۲) می تواند کہ
بمعنی عاشق باشد و الف در آخر برای فاعلیت
مولف عرض کند کہ در محاورہ ندیدیم و نہ
شنیدیم پر بالضم بمعنی اوست و شکن امر حاضر
از مصدر شکستن بمعنی حقیقی و الف فاعل در آخر
امر حاضر آمدہ افادہ معنی فاعلیت کند چنانکہ

و انا و بینا و معنی حقیقی (پرشکن) که اسم فاعل ترکیبی است شکن های بسیار دارنده و میتوان معشوق را گوئیم که شکن های بسیار در زلف دارد و برای عاشق هم توان گفت که شکن های بسیار از لاغری بر رخ دارد و میتوان الف آخر را زائد گیریم برا اسم فاعل ترکیبی که هیچ معنی ندارد و این بهتر است ازین که (پرشکن) را امر حاضر از پرشکستن گرفته الف فاعل با او مرکب کنیم با یای حال طالب سند استعمال می باشیم و معاصرین عجم هم برزبان ندارند (اُردو) (۱) معشوق (۲) عاشق - مذکر -

پرششنبه اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اول و ثالث بمعنی پنجشنبه **مولف** عرض کند که قیاس می خواهد که (پرپنجشنبه) گوئیم از قبیل پریروز و جا دارد که بحذف تحتانی (پرششنبه) گوئیم ولیکن استعمال این از نظر ما نگذشت طالب سندی باشیم (اُردو) جمعرات - مونث - پنجشنبه - مذکر -

پرشوم اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بکسر اول و ضم شین معجمه بمعنی نی و قصب **مولف** عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم معاصرین عجم برزبان ندارند (اُردو) نے - مونث - بقول آصفیه نلی - بانسری -

پرشیدن بقول برهان و جامع بروزن فهمیدن بمعنی (۱) بر باد دادن صاحب بحر گوید که کامل التصریف است و مضارع این پرشد خان آرزو در سراج می فرماید که این مخفف پراشیدن است که گذشت بمعنی (۲) پریشان کردن **مولف** عرض کند که معنی دوم حقیقی و معنی اول مجاز آن و باعتبار صاحب جامع که محقق اهل زبان است معنی اول را تسلیم کنیم (اُردو) (۱) برباد کرنا (۲) پریشان کرنا - دیکھو پراشیدن -

پرغاره اصطلاح - بقول خان آرزو در سراج مبدل پرغاله که می آید **مولف** عرض

عرض کند کہ لام بدل شد بہ رای مہملہ چنانکہ
الوند و اروند (اردو) دیکھو پرغالہ ۔

پرغازه | اصطلاح ۔ بقول برہان وسراج
وجامع بروزن دروازه بیخ وبن پرہای جانوران

پرندرا گویند کہ بگوشت بدن آنہا چسپیده است مولف
عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد کہ غازه بمعنی
بیخ وتخم جانوران می آید (اردو) پرند کے پروں کی
وه نوک جو گوشت میں قائم رہتی ہے ۔ مونث ۔

پرغالہ | اصطلاح ۔ بقول رشیدی مرادف (پرگاره وپرگالہ) کہ می آید بمعنی پاره از ہر چیزی
مولف عرض کند کہ دریںجا ہمین قدر کافی است کہ مبدل پرگالہ باشد چنانکہ گلولہ وغلولہ
صراحت ماخذ بر پرگالہ کنیم (اردو) ہر چیز کا ٹکڑا ۔ مذکر ۔

پرغزه | اصطلاح ۔ بقول برہان وناصری
وانند وسراج مخفف پرغازه کہ گذشت **مولف**
عرض کند کہ حقیقت ماخذ ہمدر انجا بیان کرده ایم
(اردو) دیکھو پرغازه ۔

پرغول | اصطلاح ۔ بقول برہان وانند
بروزن معقول (۱) گندم وجو نیم کوفتہ وخرد
شده و (۲) آشی را نیز گویند کہ ازان پزند و
(۳) حلوائی ہم کہ آنرا افروشہ خوانند ۔ صاحب
موید بمعنی سوم قانع وفرماید کہ قیل بہ حدہ ۔
خان آرزو ودر سراج بذکر قول برہان گوید کہ

صحیح بیای تازی است **مولف** عرض کند کہ
کہ این مبدل آشت چنانکہ اسپا واسپ
وما صراحت ماخذش ہمدر انجا کرده ایم بمعنی
دوم حقیقی است ودیگر معانی مجاز آن (اردو)
(۱) نیم کوفتہ گیہوں یا جو ۔ مذکر (۲) آش جو نمبر
(۱) سے بنائی جائے ۔ (۳) حلوا جو نمبر (۱) سے
بنایا جائے ۔ مذکر (دیکھو پرغول)

پرغوشہ | اصطلاح ۔ بقول برہان وجہانگیری
وسروری وناصری ورشیدی وسراج بروزن
حصہ دونہ ہر چیز کہ زشت ونازیبا باشد مولف

عرض کند که بمعنی گردش برنهی بمعنی گذشت وگونه بمعنی رنگ دارنده ورنگها۔ فارسیان همین مرکب را کنایۃً بمعنی هر چیز زشت ونازیبا استعمال کردند که چیز تغیّر در رنگ دارنده زشت باشد (اُردو) بُری چیز۔ مونث۔

پرفان بقول اننديجواله فرهنگ فرنگ بمعنی غمگین واندوهگین **مولف** عرض کند که سند استعمال باید که دیگر همه محققین اہلزبان ومعاصرین هم ازین لغت ساکت اسم جامد است (اُردو) غمگین۔

پرفرو ماندن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی گوید که کنایه از درماندہ وعاجز شدن باشد۔ **مولف** عرض کند که مخصوص برای پرندہ ومجازاً بمعنی عام (سلمان سہ) فکر من کی بخیال تو رسد کز عظمت ٭ مرغ اندیشه فروعی ماند آنجا پرو بال (اُردو) عاجز ہونا۔

پرفن اصطلاح۔ بقول بہار وانند معروف وفرمایند که پر درینجا بمعنی بسیار است چون زلف پرشکن **مولف** عرض کند که فن لغت عرب است بقول منتخب بہ تشدید نون نوع از هر چیز ودر استعمال فارسی زبان به تخفیف نون بمعنی هنر وداو کشتی وفارسیان (پرفن) را بمعنی دغا وفریب استعمال می کنند حقیقت است که سند استعمال پیش نه شد ولیکن بر زبان معاصرین عجم مستعمل۔ اسم فاعل ترکیبی باشد (اُردو) پرفن اردو میں مستعمل ہے اسم فاعل ترکیبی وہ شخص جو زیادہ دغاباز اور فریبی ہو۔

پرقازه اصطلاح۔ بہار بحواله مصطلحات گوید که خامہ مو فرماید که در ولایت از پر باریک قاز (قاز نام) می بندند که از مصوری معلوم شد (ملا طغرا سہ) تا دست به تصویر رخت برده مصور ٭ موی قلمش تا سر پرقازه درآبست ٭ هم او گوید که محل تامل۔ صاحب بحر ندکر معنی بالا گوید که بی اضافت است۔ وارسته می فرماید که بمعنی خامه مو **مولف** عرض کند که (پرقازه) در اصل مرکب است از پر وقاز وهای نسبت یعنی لفظی این چیزی که منسوب

به پرقاز است فارسیان به فک اضافت استعمال
این کرده اند - بہار در نقل شعر لفظ سر را حذف
کرده پر را باضافت نوشت و ہمین محل غلط او را
در تامل انداخت - بخیال ما ہیچ محل تامل نیست
(اُردو) موقلم مصوروں کا جو قاز کے پر سے بناتے ہیں
جس کو فارسیوں نے (پرقازہ) کہا ہے - مذکر -

پرقو | اصطلاح - بقول بہار باضافت وقاف
و واو معروف پر شتر مرغ باشد (والہ ہروی سہ)
وعدہ ہای تو در وفا چو ہم اند ؛ نیست یک من
ہزار من پرقو ؛ مولف گوید که قو مخفف و مبدل قاز
است که الف بدل شد به واو چنانکه تاغ و توغ
و زای ہوز حذف - پس مرکب اضافی بود و به فک
اضافت مستعمل شد (اُردو) قاز کا پر - مذکر -

پرک | بقول برہان بفتح اول و ثانی و سکون
کاف (۱) ستارهٔ سہیل و (۲) نام رود خانه و (۳)
مطلق صدا و ندا و فرماید که بالمعنی بجای حرف
اول تای قرشت ہم آمده - صاحب جہانگیری
بذکر معنی اول گوید که با اول مکسور و ثانی زده (۴)
بمعنی پلک چشم (خواجه عبید لویکی سلہ) طاسک مه
شکسته شد بر سر پای ہر ہبا ؛ نحو رحیط لیسته شد
گرد ستارهٔ پرک ؛ (حکیم فردوسی سکہ) ندانم که
بر ہم زند پرک چشم ؛ نگویم سخن پیش او جز بچشم ؛
صاحب سروری لبعد لغت پلک پرک را ہم بمعنی
چہارم آورده و از دیگر معانی ساکت و فرماید که
بمعنی چہارم رای مہملہ بجای لام آمده - صاحب
ناصری بذکر معنی اول و دوم و سوم نسبت معنی
چہارم گوید که با اول مکسور و ثانی زده باشد و
فرماید که (۵) بالضم قریہ ایست در لارستان
فارس - قلعهٔ محکم دارد و معرب آن فرک - صاحب
مویدی معنی اول و دوم قانع - صاحبان رشیدی
و جامع بمعنی اول و چہارم قناعت کرده - خان
آرزو در سراج بذکر معنی اول گفته که به معنی
به بای تازی گذشت و بذکر معنی چہارم می فرماید
که مبدل پلک باشد - صاحب رشیدی بحواله کمال الدین غفرنا

ناصرالدین شاه قاچار می فرماید که (۶) بمعنی نخجیر
شکار و میدان پراز کا و صاحب بول چال بحوالۀ
معاصرین عجم این را بمعنی ششم آورده **مولف** عرض
کند که بمعنی اوّل و دوم مبدّل برک است که بموقعش
گذشت همچون تب و تپ و بمعنی سوم اسم جامد
فارسی قدیم دانیم و بمعنی چهارم مبدّل پاک که
می آید چنانکه الوند و اروند و بمعنی پنجم هم اسم جامد
فارسی زبان که وجه تسمیه معلوم نه شد و همچنین بمعنی
ششم هم اسم جامد فارسی جدید است و جا دارد
که متفرّس پا [illegible] انگلیسی زبان دانیم بحذف الف

اُردو (۱) سہیل دیکھو برک کے دوسرے معنے
(۲) دیکھو برک کے پہلے معنے (۳) صدا۔ ندا۔ آواز۔
مونث (۴) دیکھو پاک (۵) ایک قریہ کا نام ہے
ہے جو لارستان فارس میں واقع ہے۔ مذکر (۶)
رمنہ۔ شکارگاہ۔ مذکر۔

پرکار | اصطلاح۔ بقول سروری (۱) قلم
آہنین کہ نقّاشان و شبّیبان و صحّافان دو ائر

بدان وضع کنند (حکیم سنائی سہ) گرت باید که مرکزی
گردی ٭ زیر این چنبر دائره کردار ٭ پای بر جای
باش و سرگردان ٭ چون سکون و تحرّک پرکار ٭
صاحب جامع گوید که پرگاره هم به همین معنی می آید
صاحب رشیدی می فرماید که (۲) بضمّ اوّل بمعنی
نقّاش ۔ بهار برا فزار معروف قانع و گوید که با لفظ
زدن و کشیدن و نهادن بصلۀ بر بیک معنی مستعمل
و فرماید که بالضم (۳) عیّار و طرّار و آنکه در اکثر
کارها کامل باشد و این مقابل ساده است
چنانکه گویند که ساده پرکار و اطلاق این بر محبوبه
حقیقت است و بر چهره و زلف و چشم و غمزه
مجاز (سعید اشرف سہ) آنچه با تصویر شیرین تیشۀ
فرہاد کرد ٭ بوسه من می کند با چهرۀ پرکار یار ٭
(طالب کلیم سہ) زلف پرکار تو چون تن بشکستن
ندهد ٭ هر که اندروی آن رخاست بجا می افتد ٭
(میرزا رضی دانش سہ) خودنمائی بین که دائم
مست دیدار خود است ٭ سرخوش از پیمانهای

چشم پرکار خود است ﴿ (صائب) تلخ شد
عیش تلخم آن لعل شکربار کجاست ﴿ دلم از کار
شد آن غمزهٔ پرکار کجاست ﴿ (وله) زپیش
چشم دل بردن بنه بر چشم دل دادن ﴿ جمال گوشه
چشم تو ای پرکار می زیبد ﴿ (باقر کاشی)
نمیدانم چه در سر دارد آن پرکار یار امشب ﴿ که
با بیگانه خوئی با نگاه آشنا دارد ﴿ **مولف** عرض
کند که بضم اوّل اصل است بمعنی چیزی که پر از کار
و بسیار کار است و کنایه از آلهٔ که بوسیلهٔ آن دائره
قائم کنند فارسیان در (استعمالش بمعنی اوّل) تصرف
کردند که بفتح اوّل خوانند و بمعنی دوم هم مجازاً است
و کنایه که نقاش هم بسیار کار است و معنی سوم هم
مجاز است و بصفت زلف و چشم و امثال آن۔
(اُردو) (۱) پرکار۔ مذکر۔ دیکھو پردال (۲)
نقاش۔ نقش کرنے والا (۳) عیار۔ طرار۔ وہ
جو اپنے فن میں کامل ہو۔ استاد فن۔

پرکار بستن | استعمال۔ صاحب آصفی گوید

کرد (۱) بمعنی سرگردان کردن است بقول صاحبین
نجم (۲) (پرکار بستن بر چیزی) بمعنی مستور و محجوب
گردانیدن آنچیز را **مولف** عرض کند که بالفتح
بمعنی حلقه کردن و چرخ زدن و دور کردن است
و گردش نمودن و بس و معنی دوم اگرچه موافق
قیاس است طالب سندی باشیم معنی صیاد که
دائره اطراف چیزی کردن و آنرا داخل احاطه
نمودن مجازاً آنرا نهفتن است و دران همین است
ماخذ معنی دوم (اُردو) (۱) گردش کرنا۔ پھرنا۔
گھومنا۔ چکر لگانا (۲) کسی چیز کو چھپانا۔

پرکار چرخ | اصطلاح۔ بقول بحر و موید
بالفتح۔ دور فلک و منطقهٔ فلک۔ مرادف پرکار فلک
که می آید **مولف** عرض کند که موافق قیاس است
(اُردو) دور فلک۔ مذکر۔ آسمان کا دور۔

پرکار زدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض
کند که بالفتح مرادف پرکار بستن است که گذشت

(معزی نیشاپوری سه) چون فلک پرکار زد بر دو نقش روز بخت ۔ دولت او دست زد در دامن روز قیام ۔ (اردو) دیکھو پرکار بستن ۔

پرکار فلک | اصطلاح ۔ بقول بہار بالفتح مرادف ہمان (پرکار چرخ) است کہ گذشت ۔ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است و کنایہ باشد (اردو) دیکھو پرکار چرخ ۔

پرکار کردن | اصطلاح ۔ بقول بحر بالفتح بمعنی سرگردان کردن ۔ بہار بہ (پرکار گردیدن) ذکر ہمین معنی کردہ (صائب سه) سرگشتہ ساخت خال دل آرای او مرا ۔ پرکار کرد نقطۂ سودای او مرا ۔ **مولف** عرض کند کہ مجازاً موافق قیاس است (اردو) سرگردان کرنا ۔

پرکار کشیدن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بالفتح بمعنی حقیقی است یعنی کار از پرکار گرفتن و دائرہ کردن (معزی نیشاپوری سه) رای او پرکار قدرت بر فلک خواہد کشید ۔ تا ہمہ سیارگان را زمین پرکار آورد ۔ (اردو) پرکار پھرانا ۔ پرکار چلانا ۔ پرکار سے کام لینا ۔ دائرہ بنانا ۔

پرکار گشتن | مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بالفتح دور کردن و چرخ زدن پرکار لازم پرکار کردن است (ابوالفرج رونی سه) از بین گوشہ گشت است پرکار گردون ۔ چنین حکم کرد است ایزد تعالی ۔ (اردو) پھرنا ۔ گردش کرنا ۔

پرکار نهادن | مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت ۔ **مولف** عرض کند کہ بالفتح بمعنی پرکار کردن است کہ گذشت (معزی نیشاپوری سه) بہ برگ نسرین زنجیر برنہاد از قیر ۔ بگرد چہرہ بین پرکار برنہاد از قار ۔ مخفی مباد کہ سند پیش کردہ آصفی برای (پرکار برنهادن) است (اردو) دیکھو پرکار کردن ۔

پرکارہ | اصطلاح - بقول سروری (۱) لغت
مرادف پرکالہ کہ می آید - صاحب ناصری گوید کہ
(ب) مزید علیہ پرکار ہم کہ گذشت - خان آرزو
در سراج می فرماید کہ (ج) مرادف پرغارہ
بمعنی (۱) پارۂ ہر چیزی و (۲) بمجاز پارچہ بافتہ
از ریسمانی **مولف** عرض کند کہ ما این را بمعنی
اوّل بہ کاف فارسی دانیم کہ می آید - صاحب
سروری صراحت کاف نکرد کہ کاف فارسی است
یا عربی و حقیقت معنی بر (پرگارہ) بیان کنیم کہ
باکاف فارسی - می آید و اگر سند استعمال این
بکاف عربی بدست آید توانیم قیاس کرد کہ مبدّلش
باشد چنانکہ گند و کند و بمعنی دوم نظر باعتبار
صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است این را
مزید علیہ پرکار تسلیم کنیم - نسبت معنی سوم عرض
می شود کہ پرغالہ کہ گذشت مبدّل پرگالہ است
کہ بہ کاف فارسی می آید و پرگارہ بہ کاف فارسی
و رای مہملہ مبدّلش چنانکہ آلوند و اروند - خان آرزو
کہ این را بکاف عربی مبدّل پرغارہ نوشتہ سہو
کتابت می نماید بمعنی اوّلش و اگر سند استعمال
بدست آید توانیم قیاس کرد کہ کاف فارسی
بعربی بدل شد چنانکہ گند و کند و بمعنی دومش
جا دارد کہ اسم جامد گیریم ازینکہ پارچہ بافتۂ ریسمانی
را پرکارہ نام نہادہ باشد بمعنی حقیقیش کہ پیدا از
کاریگری است و تخصیص ریسمان را محیّر و بر قول
خان آرزو تسلیم نکنیم ازینکہ سند استعمال پیش نشد
(اُردو) (۱) لغت دیکھو پرگارہ و پرگالہ (ب) دیکھو پرکار
(ج) (۱) ہر چیز کا ٹکڑا - دیکھو پرغالہ (۲) رسّی
کے بنے ہوئے کپڑے کا ٹکڑا - مذکر -

پرکاری | اصطلاح - بقول بہار بالفتح
بمعنی (۱) عیّاری و طرّاری و کامل شدن
در اکثر کارہا و (۲) بمجاز حیلہ و تنبیہ و بر (آصفہان)
جعفر (ع ۱) کہ پرکاری کنی در کار خسرو بظہور می
(لہ) ہمباز می محبّت طفلان شد است دل پُر
پرکاریش نگر کہ چہ مقدار سادہ شد (حکیم

شرف الدین شفائی ؎) سرپہ کاریش گردم کہ می ناخوردہ یادشمن ؛ بروں می آید و وثنا را را ستانہ می پیچد ؛ **مولف** عرض کند کہ یای مصدری بر لفظ پرکار زیادہ کردہ اند (**اُردو**) (۱) استادی مونث (۲) عیّاری ۔ حیلہ بازی ۔ مونث ۔

(۱۹۷۳) **پرکاری داشتن** مصدر اصطلاحی ۔ بالضم استاد کامل بودن و واقف بودن از صنعت کامل ۔ (ظہوری ؎) بیک دیدن چہا آورد بر سر صبر و طاقت را ؛ اسیر او شوم طفلست پرکاری نمیداند ؛ (**اُردو**) استادی سے واقف ۔ کامل ہونا ۔

پرکاس اصطلاح ۔ بقول جہانگیری بااوّل مفتوح و ثانی زدہ بمعنی (۱) تلاش کردن و (۲) درہم آمیختن ۔ خان آرزو بکاف فارسی قائم کردہ صراحت کند کہ بکاف عربی است ۔ صاحبان برہان و رشیدی و انند و جامع و موید ہم بکاف فارسی آوردہ اند **مولف** عرض کند کہ پرکاس و پرکاش بکاف عربی و سین مہملہ و معجمہ در سنسکرت بمعنی نور و ضیا و ظہور و پیدا و ظاہر و روشن و صاف آمدہ عجبی نیست کہ فارسیان ہمین لغت را مفرّس کردہ بمعنی تلاش استعمال کردہ باشند و این محض قیاس است و ظاہر ابہر دو معنی تلاش و آویزش اسم جامد فارسی زبان و بتقلید محققین بکاف فارسی صحیح دانیم انچہ خان آرزو کاف عربی را صحیح داند بلحاظ ماخذ باشد و اندرینصورت این را مبدّل دانیم کہ کاف فارسی بعربی بدل می شود چنانکہ گند و کند ۔ محققین بالاتعریف نوشتی نکردہ اند کہ برای اسمی معنی مصدری نوشتہ (**اُردو**) (۱) تلاش مونث (۲) باہم آویزش مونث

پرکاش بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح (۱) بمعنی بُرادہ و (۲) التفات بچیزے **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و نہ باندان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد کہ اسم جامد فارسی قدیم باشد (**اُردو**) (۱) دیکھو برادہ ۔ مذکر (۲) دیکھو التفات مونث و مذکر

پرکال بقول سروری وجامع بمعنی پرکار که
گذشت۔ خان آرزو در سراج هم این را با پرکار
نوشته **مولف** عرض کند که ظاهر امبدّلش معلوم
میشود چنانکه چنار و چنال و موافق قیاس (**اُردو**)
دیکھو پرکار۔ مذکر۔

پرکاله بقول جهانگیری و ناصری با اوّل مفتوح
و ثانی زده (۱) بمعنی پاره و لخت از هر چیز (امیر خسرو
ـه) من آب طلب کردم ازان دیده خونبار ✿ او
خود همه پرکاله خون جگر آورد ✿ (مختاری ـه) بلبلا
امروز من در گلستانم گل مجو می ✿ از جگر پرکاله ها بر
نوک هر خاری ببین ✿ و (۲) بمعنی بافته از ریسمانی
که مانند مثقالی بود (علی نقی ـه) در بار سر شکم همه
پرکاله خونست ✿ این قافله را راه مگر بر جگر افتاد ✿
صاحب سروری این را مرادف (پرگاله) گفته و بر
معنی اوّل قانع (سراج الدین قمری ـه) دیده ام
در غم فراق تو کرده ✿ پر ز پرکاله جگر دامن ✿ صاحب
موید گوید که پره از هر چیزی و قطعه جامه و جز آن
و وصلی که در جامه دوزند۔ صاحب جامع بذکر هر دو
معنی بالا گوید که (۳) پینه و وصله **مولف** عرض
کند که اسم جامد فارسی زبان است بمعنی اوّل که
قطره هم داخل آنست و بمعنی دوم و سوم مجاز معنی
اوّل باشد (**اُردو**) (۱) پرکاله بقول آصفیه۔
فارسی۔ اسم مذکر (صحیح پرگاله بکاف فارسی۔
ٹکڑا۔ لخت۔ پاره۔ حصّه (قطره) مذکر (۲) ریشمی
سے بنی ہوئی ایک جنس۔ مونّث (۳) تھگلی۔ مونّث
دیکھو بازافگن

(ط۶۶۳) **پرکاله برانداختن** استعمال۔ بمعنی
پاره پاره کردن **مولف** عرض کند که موافق
قیاس است (ظهوری ـه) اجل گر بو کند پرکاله ای
دل براندازد ✿ به هجرانش گل داغی که از باغ
جگر روید ✿ (**اُردو**) ٹکڑے گرانا۔ پاره پاره کرنا۔

(ل۶۶۳) **پرکاله روئیدن** مصدر اصطلاحی۔
معنی لفظی این روئیدن پاره و بمجاز ظاهر شدن
لخت باشد و لخت لخت شدن (ظهوری ـه)

زنخل غم همه پرکاله جگر روید ؛ که قد کشیدن او بجای
داغ من است ؛ **مولف** عرض کند که موافق
قیاس است (**اُردو**) ٹکڑے ٹکڑے ظاہر ہونا ٹکڑے
ٹکڑے ہونا ۔ پارہ پارہ ہونا ۔

پرکام | اصطلاح ۔ بقول جہانگیری و رشیدی
و سروری و ناصری و انند و برہان باوّل مفتوح
و ثانی زدہ بچہ دان و زہدان و آنرا (پوکان)
نیز خوانند ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا
گوید که بعضی گویند که همان پوکان است که میم به نون
بدل شده و اورا بہ تصحیف چنین خوانده اند **مولف**
عرض کند که این را هیچ تعلق با آن نباشد صراحت
ماخذ پوکان بجایش گذشت و این بخیال ما بالضم
بود که در محاورهٔ لب و لہجہ آنرا بالفتح کردہ بمعنی لفظی
این پر از مقصد و کنایه از زہدان که حمل دران قرار
می یابد (**اُردو**) دیکھو پوکان ۔

پرکان | بقول برہان و ناصری و سراج
بفتح اوّل بروزن ارکان بمعنی جہل باشد که در برابر علم است
و آن ساکت بودن از جواب است بسبب عدم
معرفت **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی
قدیم است (**اُردو**) جہل ۔ مذکر ۔ دیکھو ام الرذائل

پرکاوش | اصطلاح ۔ بقول برہان و جہانگیری
و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بکسر واو
بروزن افزایش بریدن شاخہای زیادتیست
از درخت انگور و درختان دیگر ۔ خان آرزو در
سراج گوید که این را پیرایش نیز گویند **مولف**
عرض کند که کاویدن بمعنی کندیدن می آید و (پرکاویدن)
بمعنی کندیدن پر و این حاصل بالمصدر آن و
استعاره از کندیدن برگ های درختان و پیرایش
(**اُردو**) کاٹ چھانٹ ۔ مونث ۔ دیکھو پیرایش کے دوسرے معنے

(الف) **پرکاه** | اصطلاح ۔ بمعنی پارهٔ کاه **مولف**
گوید که حقیقةً محققش (ظہوری سه) بخشکیہای زہد
از دجلہ نم با آنکه می چینیم ؛ پرکاہی چرا چون ز
دامانم نمی سازد ؛ صاحبان بحر و بہار ......

(ب) **پرکاہی** | قائم کردہ اند (۱) بمعنی مفرد از

برگ کاہی وبتحقیق ما (۲) مجازاً بمعنی لحظہ ہم مستعمل -
(صبح کاشی لہ) پیش ما خوشۂ دنیا پرکاہی نبود ؎
کنج این کاہ بیک کاہ ربا ارزانی ؎ (محسن تاثیر ۲ لہ)
بامید وصالت عمر باشد جہد چشم ؎ بکار عاشق بیدل
پرکاہی نمی آئی ؎ (اُردو) (الف) گہانس کا تنکا - مذکر -
(ب) (۱) گہانس کے تنکے کے برابر (۲) ایک لحظہ کے لئے

پرکر بقول برہان بفتح اوّل وکاف تازی وسکون
ثانی ورای قرشت (۱) بمعنی انتظار ومنتظر بودن و
چشم براہ داشتن و (۲) مخفف پرکار ہم - صاحب
سروری ذکر معنی دوم گوید کہ (۳) طوقی مرصّع کہ
ملوک فرس در گردن می انداختند (استاد دقیقی
لہ) عدو را از تو بہرہ غل و زنجیر ؎ ولی را از تو بہرہ
تاج و پرکر ؎ صاحب ناصری ذکر معنی اوّل نسبت
معنی دوم گوید کہ بہ کاف عجمی است ونیز نسبت
معنی دوم فرماید کہ مشتق از پرکار است **مؤلف**
عرض کند کہ فضولی اوست کہ مخفف پرکار را مشتق
از پرکار گفتہ بخیال ما بمعنی اوّل اسم جامد فارسی
زبان است وبمعنی سوم بالکاف تازی وبالضم
کہ مخفف پرکار باشد (اُردو) (۱) انتظار - مذکر
(۲) دیکھو پرکار (۳) طوق مرصّع - مذکر -

پرکردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این
کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بالضم
بمعنی لبالب ومملو ساختن است چنانکہ پرکردن
ساغر وامثال آن و پرکردن صندوق یا پرکردن
دامن (عالی شیرازی لہ) پی تو ہرگاہ تماشای
گلستان کردم ؎ ہمچو گل دامن خود پر ز گریبان
کردم (اُردو) بہرنا - بہردینا ساغر ہو یا دامن -

(۹۶۶۸) **پرکردن از زہر** استعمال بمعنی مملو کردن
از زہر است **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس
(ظہوری لہ) عشق از زہر بلا پر کردہ ظلمہا گران ؎
یا ان ظہوری زہرہ نازم ساغر مرد آزما است ؎
(اُردو) زہر سے بہر دینا -

(۹۶۶۹) **پرکردن چیزی بنکہت** استعمال -
استعمال عطریات کردن کہ نکہت ببیا پیچید انشود

یا بوی خوش آوردن **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سہ) تا صبا پر کند بنکہت تو ؛ مغز خالی ز عطر سنبل کرد ؛ (**اردو**) کسی مقام مین زیادہ خوشبو پیدا کرنا۔

پرکردن دکان از جنس استعمال۔ جمع کردن جنس بسیار در دکان باشد **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سہ) ز جنس بیا مہر پر کردم دکان بازاری باید ؛ برای سادہ لوحان مشتری پرکاری باید ؛ (**اردو**) دکان کو سامان سے بھر دینا۔ (۴۷۷۶)

پرکردن سال و ماہ از چیزی مصدر اصطلاحی۔ پیدا کردن چیزی در لیل و نہار بکثرت **مولف** گوید کہ موافق قیاس است (ظہوری سہ) کند پر صبح سشنبہ سال و ماہی پرستان را ؛ بہ چنگیہای ساقی گر شب آدینہ برگردد ؛ (**اردو**) لیل و نہار مین کوئی چیز کثرت سے پیدا کرنا جیسے ؛ رات مین خنکی یا دن مین گرمی بکثرت ہوا یا آگ وغیرہ کے ذریعہ سے پیدا کرنا۔ (۴۷۷۸)

(۴۷۷۹) **پرکردن سینہ** مصدر اصطلاحی۔ سرور بسیار پیدا کردن **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سہ) راست بنشین ساقیے و در پیر خم آر ؛ سینہ پر کن ساز ساز قلقل است ؛ (**اردو**) زیادہ سرور پیدا کرنا۔

پرکردن شکم یا معدہ مصدر اصطلاحی۔ صاحب رشیدی بذکر پرکردن معدہ گوید کہ کنایہ از پرکردن شکم است **مولف** عرض کند کہ (پرکردن شکم) و (پرکردن معدہ) ہر دو کنایہ باشد از سیر کردن۔ رشیدی تعریف خوشی نکرد (سعدی سہ) بگفتا کہ دزدان تہیہ گنند ؛ بہ بازوی مردی شکم پر کنند ؛ (**اردو**) پیٹ بھرنا۔ سیر کرنا۔

(۴۷۸۰) **پرکردن میان** مصدر اصطلاحی۔ لبالب کردن و پرکردن شکم **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است بمجاز (ظہوری سہ)

میان پرکردہ دریا را بیک تک ۞ چه پرایی گر به ام دربند دارد ۞ (اُردو) لبالب کرنا۔ پیٹ بھرنا۔

پرکسون اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بضمّ اوّل و فتح ثانی و سکون ثالث زین پوش مکلّف و قیمتی که برای زینت بالای زین افگنند **مولّف** عرض کند که کسون بمعنی زینت نیامده که آنرا مرکب بالفظ پر گیریم پس چارۂ جز این نیست که این را ام جامۂ فارسی قدیم دانیم و مشتاق سند استعمال باشیم که معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگری از محقّقین اہل زبان جز زبان دان ذکر این نکرد (اُردو) پرتکلّف چار جامہ جو زین پر ڈالا جاتا ہے۔ مذکّر۔

پرکشادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که قصد پرواز کردن و بلند شدن است (سلمان ساوجی ؎) شاہی که باز چترش ہرگہ که پرکشاید ۞ طاؤس چرخ خش آید در سایۂ ہمایون ۞ (ظہوری ؎) پر سی صید است تا پر می کشاید ۞ ز خالش دام زلفش دانہ دارد ۞ (اُردو) پرواز کا قصد کرنا۔ بلند ہونا۔

پرکشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که پر زنخش پرندہ بہ منقار که عادت مرغان است و سر کند ز (طغرای مشہدی ؎) صد مرغ دل بمنقار از بال خود کشد پر ۞ جائی که آن پری رو بالشت پر برآرد ۞ (اُردو) پر نوچنا۔

پرکم اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و جامع بفتح کاف تازی بر وزن پرچم ناچیز شدہ و از کار رفتہ و بیکار افتادہ (امیر خسرو ؎) مور که پر یافت نه پرکم بود ۞ پر زدنش زان سوی عالم بود ۞ (شاعر ؎) ای دانه تو دادہ مرا ہر دم و دم ۞ یک مرغ چو من بدام تو پرکم کو ۞ **مولّف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پرندہ که پر کم دارد و کنایه باشد از ناچیز و بیکار که پرندۂ پرکم معذور باشد از پریدن

بوجہ قلت پرہا (اُردو) ناچیز۔ بے کار۔

پرکن اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ مطلع الشعا
بضم اوّل وثالث بیتی کہ نازک ترین ابیات غزل
وقصیدہ باشد لفظاً ومعنیً او معاً **مولف** عرض کند
کہ معنی لفظی این مملو کنندہ واصل این (پرکن
از لطف) بود فارسیان بحذف (از لطف) کنایہ قرار
دادند برای شعر پر از لطف وذوق سخن۔ ما بدون
سند استعمال این را تسلیم نکنیم کہ معاصرین عجم ودیگر
محققین زبانداں واہل زبان ازین ساکت اند
(اُردو) وہ شعر جو لفظاً ومعنیً ہیں قابل تعریف
ہو۔ مذکر۔

پرکندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ
از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ از سندش
مصدر (پروبال کندن) پیدا است وپرکندن
ہم بمعنی حقیقی درست است یعنی پر پرندگان کندن
ومعذور از پرواز کردن (ازرقی ہروی سہ) ہمنا
درین شہر کی مرغم ودربند قفس کو مرغ اقبال
مراکند زمانہ پروبال کو (اُردو) پرنوچنا۔ پرواز سے
معذور کرنا۔

پرکندہ اصطلاح۔ بقول جہانگیری در ملحقات
کنایہ از درماندہ وعاجز شدہ **مولف** عرض کند
کہ از مصدر گذشتہ اسم مفعول کہ مخصوص است
برای پرندہ درمعنی حقیقی ومجازی معنی بالاستقلال حیثیت
است کہ سند استعمال ہیچ نہ شد ولیکن موافق
قیاس است (اُردو) عاجز۔ درماندہ۔

پرکوک اصطلاح۔ بقول جہانگیری وناصری
ورشیدی باوّل مفتوح وثانی زدہ عمارت عالی۔
صاحب سروری بہ تجرد عمارت قانع۔ صاحب
موید گوید کہ درشرفنامہ بہمین معنی است ودرادات
بہای عربی است۔ خان آرزو درسراج میفرماید
کہ عمارت عالی بر کوہ وآن روی کوہ کہ مشہور بکوہ ال
باشد وبقول بعض طرفی از کوہ کہ بسواد آن آب روان
باشد واغلب کہ بہای تازی وکاف ذران بدل
بود چنانکہ برنا وبرناک ولہذا شہری کہ بر کوہ واقع است

آخر ابرکوه گویند و ابرقوه معرب آنست مؤلف
عرض کند که اصل این (برکوه) بود و کنایه از عمارت
بلند که عمارتی که بر کوه بنا شود بلندی نماید فارسیان
موحده را بدل کردند به بای فارسی چنانکه اسب و
اسپ و بای آخر را به کاف چنانکه پروانه و پروانک
(اردو) بلند عمارت - مؤنث -

پرکها | اصطلاح - بقول رہنما بحوالہ سفرنامه
ناصرالدین شاه قاچار شکارگاه مؤلف عرض
کند که پرک بهمین معنی بقولش گذشت و صراحت
ماخذ همه را آنجا کرده ایم و در اینجا ها برای جمع است
بمعنی شکارگاه ها غلطی کتابت پیش نباشد که تعریف
خوشی نکرد (اردو) شکارگاہیں - مذکر -

پرکین | اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ
بالفتح و بکسر کاف بمعنی گلگشت و معبد مجوسیان مؤلف
عرض کند که مشتاق سند استعمال می باشیم که دیگر
محققین اهل زبان و زبان‌دانان ازین ساکت و اگر
سند استعمال ببینیم توانیم گفت که اسم جامد فارسی
باشد (اردو) آتشکده - مجوسیوں کا معبد - مذکر -

پرکینه | استعمال - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ
بمعنی کینه ور و بد اندیش مؤلف عرض کند که اسم
فاعل ترکیبی است یعنی کسی که دل او از کینه پر باشد
موافق قیاس (اردو) کینہ ور - کہہ سکتے ہیں وہ
شخص جو دل میں کینہ رکھے -

پرگار | اصطلاح - بقول برهان بکاف فارسی
بروزن سردار (۱) مرادف پرگاره و (۲) اشیای
عالم و جمعیت و اسباب و سامان و (۳) چنبر و طوق
گردن - صاحب جهانگیری ذکر هر سه معنی بالا
کرده (حکیم آذری ؏) حاصل از دست کرد این
پرگار * کو بکافات حمله دست افزار کو (سید رودکی
؏) همه پرگار من بجای خود است * که دلم است
آنکه گم شد درمیان بوحی فرماید که (۴) بمعنی
جنسی با قید ریساتی - صاحب رشیدی بر معنی
اول و دوم قانع - صاحب مؤید ذکر معنی اول
کرده گوید که با کاف عربی و فارسی هر دو آمده

بحوالۂ فرہنگ علمی می فرماید کہ ہر کہ باکاف عربی وبای عربی مفتوح گفتہ خطاست ولیکن مشہور بکاف عربی است۔ صاحب جامع بذکر معنی اوّل ودوم میفرماید کہ (۵) بمعنی حبس و (۶) خوف کردن ہم **مولّف** عرض کند کہ ما این را بمعنی اوّل مبدّل پرکارہ دانیم چنانکہ کند وگند وبمعنی دوم قیاس می خواہد کہ بالضّم بودہ کنایہ وبمعنی سوم مجاز معنی اوّل وبمعنی چہارم وپنجم وششم باعتبار جہانگیری وجامع اسم جامد دانیم ولیکن صاحب جامع در تعریف معنی ششم از نزاکت کار نگرفت۔ مقصودش غیر از خوف نباشد کہ حاصل بالمصدر است **(اردو)** (۱) دیکھو پرکار کے پہلے معنے (۲) اشیاے عالم۔ اسباب وسامان۔ مذکر (۳) چنبیر گردن۔ مذکر (۴) وہ کپڑا جو رسّی سے بنا ہوا ہو (۵) حبس۔ مذکر۔ قید۔ مؤنث (۶) خوف۔ ڈر۔ مذکر۔

پرگارچرخ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ مؤیّد کنایہ از دورِ چرخ ومنطقۂ چرخ **مولّف** عرض کند کہ مبدّل ہمان کہ بکاف عربی گذشت چنانکہ کند وگند **(اردو)** دیکھو پرکار چرخ۔

پرگارہ اصطلاح۔ بقول برہان بکاف فارسی بروزن ہموارہ (۱) بمعنی اوّل پرگار و (۲) بمعنی دوم و (۳) بمعنی چہارمش وصاحب رشیدی بذکر معنی سوم گوید کہ (۴) پارہ چہ مرادف پرگالہ وپرغالہ (حکیم نزاری ؒ) بہ خرقۂ تسلیم زن از سوزن اخلاص ٭ یکے رقعہ نہ پرگارۂ ارباب حقائق ٭ **مولّف** عرض کند کہ معنی اوّل ودوم وسوم مزید علیہ پرگار بزیادت ہای ہوّز وبمعنی چہارم اسم جامد فارسی زبان است پرغالہ کہ بہمین معنی گذشت مبدّل این **(اردو)** (۱) دیکھو معنی اوّل پرگار (۲) دیکھو معنی دوم پرگار (۳) دیکھو معنی چہارم پرگار (۴) دیکھو پرغالہ۔

پرگاریہ اصطلاح۔ بقول صاحب اکسیر اعظم در سوّمی جلدش بذیل مرض ذیابیطس مرضی است کہ آنرا سلس البول نیز نامند وبقول شیخ الرئیس آنست کہ آب بیرون آید چنانکہ بنوشند ومریض مدام تشنہ وبرحبس بول غیر قادر باشد وسبب این مرض رو اردت حال گردہ وعلاج آن

اینکه قرص کافور و قرص گلنار و قرص طباشیر با مبردات قابضه بخورند و ماء الخیار ریخو شند و از آب سرد تکرر قی کنند و آب انار ترش و لعاب اسبغول و آب آلو بخارا نیز فائده می نماید (الخ) مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است که وجه تسمیه آن معلوم نشد (اردو) ذیابیطس ایک بیماری کا نام ہے جس سے پیشاب زیادہ آتا ہے اور پیشاب میں شکر ہوتی ہے۔ مذکر۔

پرگاس بقول برہان و رشیدی و سروری باکاف فارسی بروزن کرپاس یعنی (۱) درہم آمیختن و (۲) تلاش کردن و بزبان دہلی ہند (۳) طلوع آفتاب مؤلف عرض کند که ما صراحت این به پرگاس کردہ ایم که بکاف عربی بمعنی اول و دوم گذشت و این مبدل آن باشد یا آن مبدل این چنانکه گند و گنده و بمعنی سوم ہم اسم جامد فارسی زبان است صاحب جامع و (خان آرزو در سراج) معنی دوم را بہم آمیختن نوشته. قیاس ما این است که غلطی کتابت باشد واللہ اعلم و مقصود شان غیر از حاصل بالمصدر نباشد یعنی ہم آمیزش (اردو) ۱ و ۲ دیکھو پرکاس (۳) آفتاب کا طلوع۔

پرگال بقول مؤید و برہان و انجمن بمعنی پرکال که بکاف عربی گذشت مؤلف عرض کند که این مبدل آن باشد چنانکه کند و گسند (اردو) دیکھو پرکال۔

پرگالہ بقول رشیدی (۱) پارہ از ہر چیزی و (۲) پارچه از بافتهٔ ریسمانی (علی نقی) و (۳) دو پارہ سر شکم چه پرگاله مخزن است و صاحب برہان بدون صراحت کاف فارسی نسبت معنی اول می فرماید که گفته چینه در صله ہم اگر بر جامه دوزند و پارچه ہم ریسمانی مانند مقنعه مؤلف عرض کند که ما بہ ہر دو معنی این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و آنچه بکاف عربی گذشت مبدل این چنانکه گند و گنده بمعنی اول حقیقی است و بمعنی دوم مجازیش عجب است از محققین که ہمین سند علی نقی را به (پرگاله) بکاف

عربی) ہم آوردہ اند و در انجا بکاف عربی نقل کردہ
(اُردو) دیکھو پرکارہ کاج)

پرگر | اصطلاح - صاحب جہانگیری گوید کہ بااوّل مفتوح طوق مرصّعی کہ ملوک باستان در گردن می‌انداختند و گاہ در گردن اسپان خود می‌کردند و فرماید کہ این مشتق از کار است (استاد دقیقی سہ) عدو را از تو حلقہ غل و پابند ✽ ولی را از تو بہرہ تاج و پرگر ✽ صاحب برہان بذیل (پرگر کہ بکاف عربی گذشت) ذکر این کردہ صاحبان مؤید و رشیدی ہم این را آوردہ اند - **مؤلف** عرض کند کہ محققش پرگار و پرگارہ است کہ طوق ہم ہمچون پرکارہ مدوّری باشد و مبدّل پرگر بمعنی سومش کہ بکاف عربی گذشت چنانکہ گفتہ شد - عجب است از محققین کہ برای معنی سوم پرگر ہم ہمین شعر استاد دقیقی را در انجا نقل کردہ اند
(اُردو) دیکھو پرگر کے تیسرے معنے -

پرگرداندن | استعمال - بالفتح مرادف (پرگردن) است کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ابوالفضل نثر) آنکہ معدۂ آز را پرگرداند مس وجود را طلای دہ دہی کند در مرتبۂ قناعت و در مشرب صلح کل و در حالت محبت کاشناست است"
(اُردو) دیکھو پرکردن -

پرگردیدن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بالضم مرادف پرشدن است کہ گذشت (ادیب ترمذی سہ) دگر چہ عرصۂ عالم پر از علی گردد ✽ یکی بعلم و شجاعت چو مرتضی نہ شود ✽ (ظہوری سہ) گردیدہ ہمچو آینہ پر از ثنای او ✽ از خویش صوفیان ظہوری بدر نشست ✽ مخفی مباد کہ (پرگردیدن جہان از کسی) کہ از سند اوّل پیدا می‌شود مراد ازین است کہ مانند کسی افراد بسیار پیدا شود
(اُردو) دیکھو پرشدن -

پرگستردن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف**

عرض کند که بالفتح بمعنی کشادن پر است که طیور
گاه پریدن می کشایند (فرشتۂ استرآبادی سه)
فزودن ز دائرۂ کائنات سایہ کند * ہمای ہمت
او چون بگسترد پر و بال * (اردو) پر کھولنا جیسا
پرند پرواز کے وقت اپنے پروں کو کھولتے ہیں
پر پھیلانا -

پرگشتن | استعمال - صاحب آصفی ذکر اینہا
کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که (۱) بالضم
مرادف پر شدن و پر گردیدن است که گذشت
(صبح کاشی سه) اگر فتم ساغرم پرگشت از می *
چه سازم چون لب می خورد نم نیست * و (۲)
بالفتح بمعنی بیقرار یافتن (جمال اصفہانی سه)
پر طوطی گشت گوئی جامۂ ہر غنچه * چشم شاہین
است گوئی دیدۂ ہر عبہری * (اردو) (۱)
دیکھو پر شدن و پر گردیدن (۲) بیقرار پانا - پر جھڑنا

پرگند | اصطلاح - بقول سروری بکاف
فارسی بوزن فرزند (۱) بمعنی پارچۂ از چیزی
مطلقاً - خان آرزو در سراج گوید که (۲) مخفف
پراگنده - **مؤلف** عرض کند که بمعنی اول اسم
جامد فارسی زبان گیریم باعتبار سروری که محقق
اہل زبان است و بمعنی دوم بحذف الف و ہای
ہوز اگرچہ موافق قیاس است ولیکن اہل زبان
بحذف مجرد الف (پرگنده) را که می آید مخفف
پراگنده نوشته اند مجرد قول خان آرزو که ہندی نژاد
است بدون سند استعمال درخور اعتبار نباشد
و (۳) ماضی مطلق پرگندن که می آید (شیخ اوحدی
سه) خود بدان تا چگونه گوید و چند * بسه شب
مغز خویشتن پرگند * (اردو) (۱) ہر چیز کا ٹکڑا
مذکر (۲) پراگنده - پریشان (۳) پراگنده ہوا
پریشان ہوا -

پرگندگی | استعمال - بقول مؤید مخفف پراگندگی
مؤلف عرض کند که حاصل بالمصدر پرگندن است که می آید
موافق قیاس بلحاظ وجود مصدر (اردو) پراگندگی پریشانی مؤنث

پرگندن | استعمال - صاحب سروری گوید

محقق اللسان است تبدیل پراگند که ماضی پراگندن گذشت ذکر پرگندن کرده گوید که ثانی است و ازین ظاهر است که مصدر آن همین پرگندن است که مخفف پراگندن باشد بحذف الف و اشاره این همه را انجا کرده ایم (اردو) دیکهو پراگندن۔

پرگنده | استعمال - بقول برهان و جهانگیری و ناصری و جامع و موید بروزن شرمنده باکاف فارسی مفتوح مخفف پراگنده باشد که متفرق و پریشان گردیده است - صاحب سروری از حکیم ازرقی سند آورده (ع) ازان قصائد پرگنده دفتری کردم؛ که خوانده بودم بر تاج خسروان ایدر؛ **مولف** عرض کند که اسم مفعول است از مصدر (پرگندن مخفف پراگندن) که گذشت (اردو) پراگنده - پریشان۔

پرگنه | اصطلاح - بقول برهان بفتح اول و کاف فارسی و نون و سکون ثانی (۱) زمینی را گویند که ازان مال و خراج بگیرند و (۲) مرکبی باشد از عطریات و بوهای خوش که آنرا در هندوستان ارگجه نام است و معرب منسبه و فرماید که بهمین بکسر کاف فارسی هم آمده - صاحبان جهانگیری و سروری و رشیدی و جامع ذکر این کرده اند - صاحب موید بذکر معنی دوم نسبت معنی اول گوید که زمینی دیار [illegible] را گویند که بیشتر قریات از مضافات او باشد و خراج آن قریات در انجا جمع شود - صاحب ناصری که محقق اللسان است بذکر معنی دوم نسبت معنی اول صراحت مزید کند که بلغت هند بلوک و ناحیه را گویند - خان آرزو در سراج ذکر هر دو معنی کرده و نقل موید هم نموده **مولف** عرض کند که هر دو معنی اسم جامد فارسی زبان است و معاصرین عجم صراحت کنند که در یک پرگنه دیهات و قصبات متعدد می باشد پس استعمال این در هند هم به همین معنی است (اردو) (۱) پرگنه بقول آصفیه - فارسی - اسم مذکر - وه زمین جس سے مالگزاری اور خراج لین -

ضلع۔ حصّہ۔ ضلع کا حصّہ۔ ملک کا ٹکڑا یا حصّہ (۲) ارگجا۔ بقولہ۔ ہندی۔ اسم مذکّر۔ خوشبو۔ ایک قسم کا مرکّب عطر۔

پرگو | استعمال۔ بقول اننـد بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی بسیارگو (ظہوری ؎) مغز من گشت تہی در سر مین سر نہیاد پودای بر سر کہ چو من ناصح پرگو دارد ۔ **مؤلّف** عرض کند کہ پرگفتن مصدر این است و این اسم فاعل ترکیبی است موافق قیاس بہار پرگوی را کہ مزید علیہ این است ہمین معنی آوردہ و (پرگوئی) بزیادت یای مصدری از ہمین است بمعنی بسیارگوئی (محمد سعید اشرف ؎) گفتم از پرگوئی ناصح بگرایم بخود ۔ حرف او خود بہر خواب را ختم افسانہ شد ۔ (**اُردو**) بہت کہنے والا (پرگو) بھی کہہ سکتے ہیں۔ پرگوئی بھی اردو میں مستعمل ہے بمعنی زیادہ گوئی۔ مؤنّث۔

پرگوک | اصطلاح۔ بقول برہان و انند بروزن مفلوک عمارت عالی را گفتہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ (پرگوک) بہر دو کاف عربی گذشت و صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم و در ینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدّل آن باشد چنانکہ کند و گند (**اُردو**) بلند عمارت۔ مؤنّث۔ دیکھو پرکوک۔

(الف) **پرماس** | بقول برہان و جامع بروزن کرپاس بمعنی (۱) لمس و ملامسہ باشد کہ دست بر جائی سودن است و (۲) بمعنی علم و دانستن و (۳) خلاصی و نجات و (۴) یا زیدن یعنی دراز کردن و (۵) نمو کردن و بالیدن و (۶) پرداختن۔ صاحب جہانگیری معنی پنجم را ترک کردہ ذکر دیگر معانی فرمودہ (نثر شرح تصرّف (۱)) روح جسمیست لطیف تر از آنکہ دیرا حس اندر یابد و بزرگ تر از آنکہ دیرا ہیچ چیزے پرماسد (حکیم سنائی ؎) ہر کہ او نفس خویش نشناسد ۔ نفس دیگر کسی چہ پرماسد ۔ (حکیم ناصر خسرو ؎) بعدل او بود از جور بدگفتش پرماس ۔ بخیر او بود از شر دشمنان پرواس ۔ (ابوشکور ؎) ہر کجا گوہر سیت بشناسم ۔ دست سوی دگر نپرماسم ۔ صاحب ناصری

همزبان جهانگیری و فرماید که پرواس بدل ماس است که می آید۔ صاحب رشیدی گوید بمعنی اول قائل
بدین صراحت مزید که دست سودن بچیزی است جهت ادراک آن که بتازی لمس گویند و گاه (؟)
آن ادراک و تمیز کردن است۔ صاحب سفرنگ بشرح (جملهٔ فقرهٔ نامهٔ شت ساسان نخست)
بمعنی (علم و نجات) قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر اقوال قومی در برهان گوید که همین لغت مجاز
در علم و تمیز استعمال یافته لیکن بیای تازی نیز گذشت و بیای فارسی افصح و بمعنی خلاص پرواس
است بواو مبدل پرواز۔ چه زای معجمه بسین مبدل شود و بدین تقدیر بمعنی خلاصی و نجات نیز مجاز
باشد و فرماید که آنچه رشیدی مرادف پرواس گفته خطاست **مؤلف** عرض کند که اصل این
بلمس بود بفتح موحده۔ مرکب از موحدهٔ زائد و لمس که لغت عرب است فارسیان موحده را بپای
فارسی بدل کردند چنانکه تب و تپ و لام را به رای مهمله چنانکه الوند و اروند و الف در میان
میم و سین آوردند برای سهولت تلفظ چنانکه چهار و چار پس معنی اول حقیقی است و دیگر معانی
مجاز آن ولیکن طرز بیان محققین بالا برای بعض معانی درست نیست که معنی چهارم و دوم از معنی
است و معنی پنجم نمو و ششم پرداز۔ از ینکه همین است اسم مصدر و حاصل بالمصدر
(پرماسیدن) که می آید۔ ---------------

(ب) **پرماسیدن** | بقول سروری بمعنی سودن۔ ---------------

(ج) **پرماسیده** | بقولش دست مالیده بجهت تمیز نرمی و درشتی۔ صاحب جهانگیری (ب) را ترک
کرده و مبدلش (پرواسیدن) را آورده که بجایش می آید و صاحب موارد بمعنی (دست مالیده
بر چیزی) اکتفا کرده۔ کثرت معانی پرماس که بر الف گذشت متقاضی آنست که آنرا بمعنی (۱)

لمس کردن و (۲) دانستن و علم حاصل کردن و (۳) نجات یافتن و (۴) یازیدن و دراز کردن و (۵) نمو کردن و بالیدن و (۶) پرداختن گیریم و (ج) را اسم مفعولش دانیم و مصدر (ب) مرکب و موضوع است از الف و بای معروف و علامت مصدر دن و کامل التصریف باشد که مضارعش پرماسد آمده و (پرواسیدن) که می آید مبدل (ب) (اُردو) الف (۱) لمس - مذکر (۲) علم مذکر (۳) نجات - خلاصی - مونث (۴) دست درازی - مونث (۵) نمو - بالیدگی - مونث (۶) پرداز - مذکر (ب) (۱) چھونا (۲) جاننا (۳) نجات پانا (۴) دست درازی کرنا - ہاتھ بڑھانا (۵) نمو کرنا - بالیده ہونا (۶) دیکھو پرداختن (ج) اسم مفعول (ب) (۱) چھوا ہوا (۲) جانا ہوا (۳) نجات پایا ہوا (۴) ہاتھ بڑھایا ہوا (۵) نمو کیا ہوا (۶) دیکھو پرداخته -

پرمالیدن پرند | مصدر اصطلاحی - پرواز کردن و بمقصد رسیدن **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ـه) شب و صبا که پروانه خواست پرمالد بسوخت حسرت اینش که بال و پرشکست (اُردو) پرواز کرنا - اڑنا - مقصد حاصل کرنا -

پرمان | صاحب سفرنگ بشرح (شمشیر و ...) بمعنی قیصره و ساتیر آسمانی لفظ زاباد و خشوران و نخشور) گوید که بفتح با و سکون رای مهمله و میم با الف و نون بمعنی فرمان **مولف** عرض کند که فرمان مبدل این است که بای فارسی بدل شد بفا چنانکه سپید و سفید (اُردو) فرمان - بقول آصفیه - فارسی - اسم مذکر - شاهی حکم - پادشاه کی طرف سے کتابت -

پرپاشیدن چیزی | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که مملو و لبالب بودنش (فارسی گونا گون ـه) بمعنی نماند از درم کیسه پرچ صدف بای

مردم تہی شد ز دُر نہ ؛ (اُردو) بھرا رہنا۔ بھرا ہوا ہونا۔
مملو ہونا۔ لبالب ہونا۔

پرماورد | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح نوعی از حلوا و شیرینی۔ **مولف** عرض کند کہ ظاہر امرکب می نماید ولیکن ترکیب و ماخذ این متحقق نمی شود۔ اسم جامد فارسی زبان دانیم و مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم و دیگر محققین اہل زبان ازین ساکت (اُردو) ایک قسم کا حلوا۔ مذکر۔

پرماہ | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع و سراج بر وزن درگاہ (۱) افزاری باشد سکاکان و درودگران را کہ بدان مرہارا پدید و دیگر جواہر و چوب و تختہ سوراخ کنند و بعربی مثقب خوانند۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید کہ (۲) بالاوّل مکسور بمعنی کاہلی و در کار کردن نیز۔ صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل معنی دوم را متعلق بہ (پرمہ) کند **مولف** عرض کند کہ (پرماہ) موحدہ گذشت و ماصراحت ماخذ مش ہمدرا انجا کردہ ایم و این مبدّل آنست چنانکہ اسپ و اسپہ بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان باعتبار صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است (اُردو) (۱) دیکھو برماہ (۲) کاہلی۔ سستی۔ مونث۔

پرمایہ | استعمال۔ بالضم بمعنی غنی و قوی و بسیار مایہ دارندہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است
(ظہوری ـہ) از لطف خط مشکبو پرمایہ تر از آرزو ؛ ہم حسن بی انجام او ہم عشق بی آغاز ما (ولہ ـہ) آتش پرشعلہ بر سینۂ افسردہ ریخت ؛ دجلہ پرمایہ از چشم بی نم جوش زد ؛ (اُردو) غنی۔ قوی۔ پرمایہ بھی کہہ سکتے ہین۔

(الف) **پرمخیدن** | مصدر اصطلاحی۔
بقول رشیدی عاق شدن و ....

(ب) **پرمخیدہ** | بقولش بفتح بای فارسی و میم و کسر خا (۱) عاق و (۲) سرکش و خودرا ـــ
(ابو شکور ـہ) بدا و رایکی پرمخیدہ پسر ؛ زبہر جہان بر بد رکینہ در ؛ (فخری ـہ) بیتش از ظہور

عدل شهنشاه تاج بخش ٭ گرچه فلک بیرون و جهان
پر خمیده بود ٭ هر تاص شد سپهر و جهان هم مطیع گشت ٭
این از دو فور رافت شاه خمیده بود ٭ برہان
نسبت (ب) گوید که مخالف و خود رای و فرزند
را نیز گفته اند که عاق و عاصی پدر و مادر شده باشد
صاحبان جهانگیری و جامع هم ذکر (ب) کرده اند
خان آرزو در سراج بذیل (ب) ذکر (الف) هم
کرده گوید که بعضی بموحده گفته اند **مولّف**
عرض کند که این مبدّل برخمیدن است که بموحده
گذشت چنانکه اسب و اسپ و ناصر احت ماخذ
همه را انجا کرده ایم - عجیب است از محققین که
همین دو سند بالا را به تصرف خفیف در انجا هم
نقل کرده اند (**اردو**) (الف) دیکھو برخمیدن
(ب) دیکھو برخمیده -

پرھمر | اصطلاح - بقول برہان و انندر
ناصری و سروری بر وزن مرمر (۱) بمعنی انتظار
و امید و (۲) زنبور عسل ([illegible])

ملک و جمله آن مراد بیافت ٭ که همی داشت سالها
پدر ٭ **مولّف** عرض کند که همین لغت بموحده
اوّل بجایش گذشت و این مبدّل آن است
و معنی دوم مجاز معنی اوّل (**اردو**) (۱) دیکھو
برمر کے پہلے اور دوسرے معنے (۲) بھڑ موثث -
دیکھو برمر کے تیسرے معنے -

پرنگس | اصطلاح - بقول برہان و بحر و
جامع بکسر ثانی (۱) معروف و (۲) کنایه از هر چیز
بسیار تنک و نازک و (۳) نوعی از اسلحه و گاهی
بطریق استعاره شمشیر جوهر دار را گویند و (۴)
جوهر شمشیر و فولاد جوهر دار را پرنگس (پرنگسی) نامند
و (۵) جنسی از جامهٔ ابریشمی و (۶) نوعی از
نواختن و خوانندگی - صاحب جهانگیری به
معنی تیغ جوهر دار و پارچهٔ ابریشمی قانع و هم او
در ملحقات معنی ششم را هم آورده - صاحب سروری
ذکر معنی اوّل و سوم و چهارم و پنجم و ششم بحواله
تحفة السعادة کرده - صاحب ناصری ذکر

معنی اوّل و سوم و پنجم - معنی ششم را بحوالۂ
برہان نوشتہ - صاحبان رشیدی و بہار عجم
بر معنی سوم و چہارم و پنجم و ششم قناعت
فرمودہ اند وخان آرزو در سراج ہمزبان برہان
مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و معنی
اوّل حقیقی و دیگر ہمہ معانی مجاز آن کہ پر مگس نازک
و مشابہ بہ جوہر شمشیر و آوازی ہم در پریدن پیدا
کند (اُردو) (۱) مکھی کا پر - مذکر (۲) ہر نازک چیز
مؤنث (۳) ہتھیار کی ایک قسم - جوہردار تلوار
مؤنث (۴) تلوار کا جوہر - مذکر (۵) ایک قسم کا
ریشمی کپڑا - مذکر (۶) باجے کی لے - مؤنث -

پرمو اصطلاح - بقول برہان و انند بروزن
بد خو بمعنی پرمر باشد کہ گذشت **مؤلف** عرض
کند کہ ہمین لغت بموحدۂ اوّل گذشت جا دارد کہ
این را مبدل پرمر دانیم کہ رای مہملہ بہ واو بدل
میشود چنانکہ کلار و کلاو - موافق قیاس است
(اُردو) دیکھو پرمر

پرموتہ بقول برہان و انند و سراج بفتح اوّل
و تای مفتوح بروزن فرمودہ بمعنی چیز باشد کہ
بعربی شئ گویند چنانکہ چہ پرموتہ می خواہد یعنی چہ چیز
می خواہد **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ
این بہ (برموتہ) کردہ ایم کہ بہ موحدہ گذشت
(اُردو) دیکھو برموتہ و پرمودہ -

پرمودن صاحب سفرنگ بشرح (ہفتاد و
سومین فقرۂ دساتیر آسمانی لفظ (آباد و خشوران
و خشور) می فرماید کہ بفتح بای فارسی بروزن
و معنی فرمودن است **مؤلف** عرض کند کہ
ہمین است اصل و فرمودن کہ بجایش می آید
مبدل این چنانکہ سپید و سفید و این مرکب
باشد از پر و آن کہ بمعنی حکم بجایش گذشت و علامت
مصدر و آن الف بدل شدہ بہ واو چنانکہ تاخ و
توخ و نون را حذف کردند (اُردو) فرمانا حکم دینا -

پرمودہ بقول برہان بروزن فرمودہ (۱)
نام پسر ساوہ شاہ - صاحبان جہانگیری و ناصری

ورشیدی و مؤید و جامع و سراج ذکر این کرده اند
وبقول سروری (۲) سخن بیهوده و (۳) جامه
باشد از پیش آتش رنگ گردیده و نسوخته مؤلف
عرض کند که اسم جامد پازند و پازند است بنسبت
معنی دوم عرض می شود که معنی تحقیقی این فرموده
چکم که اسم مفعول است از مصدر پرمودن فارسیان
در محاوره مخصوص کردند با صفت بیهوده (اردو)
(۱) ساده شاه کے لڑکے کا نام - مذکر (۲) بیہوده
بات - مؤنث (۳) وہ کپڑا جو آگ کی گرمی سے رنگین
ہوگیا ہو - مذکر -

(الف) پرمور	بقول برهان (الف) بمعنی (۱)
(ب) پرموز	انتظار باشد و (۲) زنبور
(ج) پرموزه	عسل را نیز گویند و (ب)

بقولش مرادف هر سه معنی الف و (۳) بالضم
اوّل علفی را گویند که سبزه خشک شده باشد
و (ج) بقولش مرادف هر سه معنی الف و (۴)
نام پسر ساده شاه نیز فرماید که باین معنی با ذال

فقط و ارہم آمده و زینا اصح است بنا بر قاعده
صاحب اند در هر سه لغت همزبان برهان -
خان آرزو و در سراج بذیل الف و ب و ج هم
بحواله برهان کرده فرماید که هر که درین کلام
اندک تامل کند داند که ضبط و غلط و تصحیفات
بسیار دارد و این در کتب لغت معتبره بدین معنی
یافت نه شده مگر آنکه در سروری پرمر بوزن
زرگر بمعنی انتظار آورده و پرمور چنانکه بیای
تازی گذشت مؤلف عرض کند که برهان در
لغت فارسی معتبر تر از خان آرزو ست که وند
نسل تمام است و صاحب جامع که محقق الزبان
است پرمر و پرمور و پرموز و پرموزه هر چهار را
مرادف یکدیگر نوشته بمعنی اوّل و دوم و (ج) را
بمعنی سوم هم آورده پس ضبط و غلط و تصحیفات
خان آرزو ست نه برهان - زیرا چه صاحب جامع
که محقق الاصل و محقق معتبر است بکلی با برهان
اتفاق دارد و خان آرزو بقلت تلاش خود را

همه دانی می شمارد و پرموز بموحّده بمعنی اوّل و
دوم و سوم گذشت ما بهر انجا صراحت ماخذ و اشارهٔ
(ج) بر معنی علت و دواپ کرده ایم و پرموزه که
بموحّده مذکور شد دران معنی چهارم بقول سروری
موجود است که او هم محقق اهل زبان است و
معتبر تر از خان آرزوی هند نژاد پس ما را وهم
معنی بیان کردهٔ برهان شبهی نیست و تبدیل موحّده
با بای فارسی آمده چنانکه تب و تپ فتامّل (اُردو)
(الف) (۱) انتظار - مذکر (۲) بهر - مؤنث شہد کی
مکھی (ب) (۱ و ۲) دیکھو الف (۳) چارہ پالون کا
چارہ - مذکر خشک گھانس - مؤنث (ج) (۱ و ۲ و ۳)
دیکھو الف ب (۴) دیکھو پرموده کے پہلے معنے -

پرمون بقول برهان و جهانگیری و رشیدی دانند و جامع بر وزن گردون بمعنی زینت و آرایش باشد - خان آرزو و سراج بذکر معنی بالا گوید که ظاهرا همان پدیون است که بیای تازی گذشت **مؤلف** عرض کند که پدیون بذال معجمه و تحتانی عوض میم بمعنی دیبای لطیف گذشت نمی دانیم که خان آرزو با وجود اختلاف لفظ و معنی چرا اشارهٔ آن درینجا می کند ما این لغت را باعتبار صاحب جامع که محقق اهل زبان و معتبر تر از دیگران است اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) زینت - آرایش - مؤنث -

پرمه بقول برهان و جامع بفتح اول و ثالث و سکون ثانی بمعنی (۱) پرماه است که افزار سوراخ کردن باشد و بعربی مثقب و فرماید که (۲) بمعنی پدمه هم آمده که لخت و حصه و بهره باشد و بعضی باین معنی بضم اوّل گفته اند و بکسر اوّل (۳) کابلی در کارها - صاحب جهانگیری بر معنی اوّل قانع (امیر خسرو ـه) همه لعل و عقیقی داشته بفت چو عقیق از پرمهٔ یاقوت می سفت ؛ صاحب رشیدی ذکر معنی اوّل و سوم هم فرموده - خان آرزو و سراج بر ذکر معنی اوّل قناعت کرده **مؤلف** عرض کند که

بمعنی اوّل مبدّل برمه است که صراحتش بر (برماه)
کرده ایم چنانکه اسپ واسپ بمعنی دوم مبدّل پدمه
چنانکه بادوان و بادروان و بمعنی سوم اسم جامد فارسی
زبان باعتبار جامع که محقق اهل زبان است (اردو)
(۱) دیکھو پرماه (۲) دیکھو پدمه (۳) معنی کاہلی مونث

(الف) **پرچهره** | اصطلاح - بقول بحر گربی باشد
از پر وغیره که جانوران شکاری مثل باز وشاهین و
امثال آن ها از معده بر می آرند - بهار ......

(ب) **پرچهره کردن** | را آورده گوید که (۱)
بمعنی پرخورده را برآوردن مرغ شکاری است
از معده که آنرا ابترکی وخنی گویند وآن دلیل هضم
طعمه است و (۲) بمعنی نشاط کردن وبحر گشتن هم
وفرماید که معنی دوم اگر باثبات رسد مجاز خواهد بود
صاحب انند همزبانش. **مولف** عرض کند که پرچهره
بالفتح و (الف) بمعنی گلوله پر است که چهره پرند بود (ب)
استعمال آن با مصدر کردن. عادت است که
پرند شکاری که در بند نشیمن می باشند اکثر شنا کرده

ودرپه ها می زنند وپرها را صاف وپاک می کنند وازین
طرز عمل گاهی پرش داخل منقار شده در معده
می رود وبشکل گلوله خود جمع شود وبا طعمه هضم
نه شود. قی می کنند وآن گلوله پر را برمی آرد وهمین
است پرچهره و (ب) برآوردنش بذریعه قی و
بعد از آنکه پرچهره بیرون می آید پرند بسیار خوش وشگفته
می شود واز همین عادت فارسیان بسبیل مجاز
معنی دوم قائم کردند. معاصرین عجم هم تصدیق معنی
دوم می کنند ولیکن در کلام شعرا یافته نمی شود
(اردو) (الف) پرندوں کا وہ پر جو سمٹ کر
معدے میں چلا جائے - مذکر (ب) (۱) پرچهره
کو معدے سے رد کرنا - بذریعہ قے نکال لنا (۲)
خوشی کرنا - نشاط کرنا -

پرچمه | اصطلاح - بقول برهان وجامع بکسر
اوّل وسکون ثانی وفتح میم وها بمعنی تاخیر وکاهلی
کردن درکارها - صاحب ناصری هم ذکر این
کرده **مولف** عرض کند که پرماه مخفف پرمه

بمعنی پرتاه گذشت فارسیان بزیادت هایِ نسبت در آخرش این لغت را وضع کردند معنی لفظی این منسوب به پرتاه وکنایه از سستی وکاهلی - عادت است که فارسیان چون کسی را کاهل وسست در کارها بینند گویند ٬٬ پرمه کنید او را که بیدار شود ٬٬ ازهمین مقوله منشان این اصطلاح قائم شد که پرتهه مجاز آسستی وکاهلی را گفتند بمجاز وانچه پرمه بهمین معنی برمعنی مشش گذشت مخفف این است بحذف هایِ آخره (اُردو) دیکهو پرتهه کے تیسرے معنے -

پُرمی | اصطلاح - بقول برهان بضم اوّل وسکون ثانی وفتح ثالث وسکون تحتانی (۱) نوعی از انگور باشد که بعربی عنب گویند **مولّف** عرض کند که این قسم انگور شیرهٔ بسیار دارد - و پُرمی بمعنی بسیار شراب است وانگوری که بسیار شراب دارد کنایه ازهمین قسم خاص است که شیرهٔ بسیار درو است و (۲) بمعنی حقیقی پر از شراب که صفت جام وساغر مستعمل چنانکه (حافظ شیراز گه) عمرتان باد ومراد از ای ساقیان بزم جم ؛ گرچه جام ما نشد پُرمی بدوران شما ؛ (اُردو) (۱) پُرمے انگور کی ایک خاص قسم ہے جسمین شیرہ بہت ہوتا ہے - مذکّر (۲) شراب سے بھرا ہوا - جام کی صفت -

پرمیو | بقول برهان وجامع وجهانگیری وناصری وسروری وسراج بفتح اوّل وسکون ثانی و کسر ثالث وسکون تحتانی مجهول و واو - مرضی باشد که آنرا عوام سوزاک خوانند چه بوقت بول کردن مجرای بول بسوزش درآید وبعربی حرقة البول نام او است **مولّف** عرض کند که اگرچه مرکّب یافته می شود و میو در فارسی زبان بکسر میم بمعنی موی می آید ولیکن معنی ترکیبی این با معنی اصطلاحی مطابقتی ندارد وازینجا است که ما این را مرکّب ندانیم - صاحب رشیدی این را لغت هندی داند وصاحب دلیل ساطع که محقّق سنسکرت است پرمیه و پرمیو هر دو را بالفتح لغت سنسکرت گفته پس ما این را مفرس گوئیم که فارسیان در زبان فارسی استعمال این کرده اند

و دربخصوص قول ناصری و سروری و جامع اعتبار را شاید که محققین اہل باشند (اُردو) سوزاک بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ حرقت البول۔ ایک مرض کا نام جس سے مجرائے بول مین زخم پڑکر پیشاب سوزش کے ساتھہ آتا اور پیپ بہتی رہتی ہے اس کی وجہ زیادتی صفرا ہے۔

پرن | بقول برہان بروزن چمن (۱) پروین را گویند و آن چند ستارہ ایست یکجا جمع شدہ در کوہان ثور و بعربی ثریا خوانند سن و (۲) نام منزلی از منازل قمر است و (۳) بمعنی دیروز ہم گفتہ اند کہ روز گذشتہ باشد۔ صاحب جہانگیری بذکر معنی اول گوید کہ این را پہ و پردہ نیز گویند (کمال اسمعیل لہ) ز بخشش تو اگر بانگ بر زمانہ زنند ؛ بنات نعش ہم در فتد بشکل پرن ؛ و صاحبان رشیدی و سروری و ناصری و بہار ہم بمعنی اول قانع (خلاق المعانی سہ) بگاہ فکر اگر بر بنات نعش خورم ؛ بنوک کلک بنظم آورم جہان پرن ؛ صاحب مؤید معنی اول و دوم را یکی داند و گوید کہ ہمان منزل قمر را ثریا خوانند **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بہر سہ معنی (اُردو) (۱) پروین۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ عقد ثریا۔ وہ چہہ ستارون کا گچھا جو جاڑون مین سب سے اول نظر آتا ہے (۲) منازل قمر سے ایک منزل کا نام فارسی مین پرن ہے اور عربی مین ثریا (۳) کل۔ مذکر۔ روز گزشتہ۔

پرنا | بقول برہان و رشیدی و جامع و سراج بروزن رعنا دیبای منقش لطیف و نازک را گویند۔ صاحب جہانگیری بذکر معنی بالا گوید کہ ہمین را پرنون و پرنیان ہم نام است (منوچہری سہ) از فروغ گل اگر اہرمن آید بر تو ؛ از پری باز ندانی و دو سخ اہرمنا ؛ چونکہ زرین قدمی برکف سیمین صنمی ؛ یا درخشندہ چراغی بمیان پرنا ؛ صاحب ناصری این را مرادف پرنیان و پرنو

گفته نسبت سند منوچہری فرماید که در پرنا الف زائد است و ہمین عمل است و در کل اشعار قصیده که مال منوچہری است **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم دانیم و صراحت ماخذ دیگر لغات مبینهٔ بالا بجای خود عرض کنیم و درینجا ہمین قدر کافی است که برنا بموحده بمعنی خوب و نیک گذشت جا دارد که فارسیان به تبدیل موحده با بای فارسی چنانکه اسب و اسپ این را برای دیبای لطیف و نازک اسم جامد قرار داده باشند (**اُردو**) دیبا سے لطیف و نازک - مذکر ریشمی لطیف اور منقش کپڑا - مذکر

پرناس بقول مؤید مطبوعهٔ مطبع نولکشور بمعنی پرداختن و لمس و علم و خلاصی و دراز کردن و بالیدن **مؤلف** عرض کند که ما این لغت را در دیگر نسخ مؤید نیافتیم و (پرماس) به ہیم سوم به ہمین معانی گذشت جز این نیست که کاتبین مطبع میم را به نون بدل کرده اند دیگر ہیچ (**اُردو**) دیکھو پرماس -

پرناک بقول برہان بضم اوّل و سکون ثانی و نون بالف کشیده و بکاف زده (۱) آدم جوان و اوّل عمر را گویند و (۲) نام طائفهٔ از ترکان - صاحب ناصری بذکر معنی دوم از معنی اوّل منکر - صاحب جہانگیری در ملحقات متفق با برہان در ہر دو معنی **مؤلف** عرض کند که اینا بمعنی اوّل ظاہرا مبدل برناک است که به موحده گذشت چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ بر (ابرناک) و (اپرناک) کرده ایم و بمعنی دوم قیاس متقاضی آنست که این را لغت ترکی دانیم و لیکن محققین ترکی ازین لغت ساکت (**اُردو**) (۱) دیکھو ابرناک - اپرناک - برناک (۲) ترکون کی ایک جماعت کا نام پرناک ہے - مؤنث -

پرنج بقول برہان بفتح اوّل و ثانی و سکون نون و جیم غلّه باشد شبیه بگندم لیکن از ان باریکتر

ضعیف تر - صاحبان جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری این را بکسر دوم گویند و صاحب جامع
بہر دو اعراب - خان آرزو در سراج می فرماید کہ این غلہ در ہندوستان نمی شود ظاہرا ہمان برنج
است بموحدہ کہ بہندی چاول گویند **مؤلف** عرض کند کہ یکی از معاصرین عجم گوید کہ فارسیان
برنج را کہ در ہندوستان بہ موحدہ مستعمل است بہ بای فارسی گویند ازینجاست کہ دیگر ہمہ محققین
اہل زبان (برنج بہ بای عربی) را ترک کردہ اند چنانکہ ما اشارۂ این بمعنی دوم برنج کردہ ایم -
(اردو) چاول - مذکر - دیکھو برنج کے دوسرے معنے -

پرند | بقول برہان بروزن کمند (۱) بافتۂ ابریشمی
وحریر سادہ و پرنیان منقش و (۲) زمین پوش و (۳)
پروین و (۴) تیغ و شمشیر و (۵) جوہر تیغ و امثال
آن و (۶) غبار صحرائی و (۷) مرغ و فربہ و آن سبزۂ
نورستہ باشد کہ دواب برغبت تمام خورند
صاحب جہانگیری معنی دوم و ہفتم را ترک کردہ -
(خاقانی ؎) دیدۂ آتش کہ چون سوزد پرند ؎
برق ہجرت آنچنانم سوختست ؎ (حکیم خاقانی ؎)
خنجر تو چون پرند روشن و با زینت است ؎
چون دل عاشقان نقش پرند تو باد ؎ (استاد
عنصری ؎) چہ دیدی کہ برنگ پرند ہندی تیغ ؎
زبرجد نقش پود و زمرد نقش تار ؎ صاحب سروری
گوید کہ (۸) زبر تنگ سادہ (خسرو شیرین ؎) پرند
آسمان گون بر میان زد ؎ بشد در آب و آتش
در جہان زد ؎ و ذکر معنی چہارم و پنجم کردہ می فرماید
کہ بمعنی پنجم ظاہرا بکسرتین باید چہ فرند بکسرتین بمعنی
این است - صاحب ناصری ذکر معنی اول و سوم و چہارم
و ہفتم کردہ - صاحب جامع معنی دوم و ششم را ترک
کردہ ذکر دیگر معانی فرمودہ و صاحب مؤید بمعنی اول
و چہارم و پنجم قانع - خان آرزو در سراج ذکر معنی
اول و چہارم و پنجم گوید کہ صاحب برہان کہ بمعنی
ہفتم آوردہ از تصحیفات اوست و نسبت معنی چہارم

فرماید که بالضّم به بای موحّده باشد مشتق از پریدن
و نسبت معنی پنجم صراحت کند که مجاز باشد و نیز فرماید
که بمعنی چهارم (پرند آور) صحیح باشد چه جوهر شمشیر
نقش شمشیر است و صراحت فرید نسبت معنی اوّل
کند که فوسی بمعنی حریر ساده یک رنگ آورده مستند بدین
بیت فرّخی (ـه) چون پرند نیلگون بر روی پوشد
مرغزار * پرنیان هفت رنگ اندر سر آرد کوهسار
مولف عرض کند که بمعنی اوّل همین اصل است
و پرند که بموحّده گذشت مبدّل این چنانکه اشاره اش
بمعنی آنجا کرده ایم و بقول فوسی و خان آرزو دبیت
نسبت که نیلگونی در کلام فرّخی بصفت پرند باشد
و بمعنی دوم مجرّد قول برهان است و همه محقّقین اهل زبان
از معنی ساکت اگر سند استعمال پیش شود کنایه
دانیم از آنکه زین پوش در رفتار اسپ می پرد فالبیان
آنرا پرند گفته باشند و وجه تسمیه معنی سوم هم همین
باشد که ستارهٔ پروین را پرند گفتند که همچون پرنده
ایست و بمعنی چهارم پرند اصل است که بموحّده گذشت
و این مبدّل آن چنانکه تب و تپ و معنی پنجم مجاز معنی
چهارم و بمعنی ششم اسم جامد فارسی زبان دانیم لفظ
بر اعتبار جامع که محقّق اهل زبان است و صراحت طبیعت و خواص
این بر پادرنگ گذشت و همچنین است بمعنی سوم و مجاز ارتقا
سبزه گوئیم که اینهم چه پرند گفته باشند که از هوای خفیف هم حرکت کند
بر تیز اکت و بمعنی هشتم را باعتبار صاحب سروری
اسم جامد فارسی زبان دانیم که زیر تنگ هم باشد
زین پوش در وقت رفتار به هوای پرواز شد
خسرو شیرین که صاحب سروری پیش کرد معنی اوّلش
پیدا است نه معنی هشتم و (۹) به تحقیق ما مخفّف پرنده
که به پرنده صراحتش می آید (اُردو) (۱) ریشمی
کپڑا - حریر سادہ اور منقّش - مذکّر (۲) زین پوش
- مذکّر (۳) پروین - مذکّر (۴) تلوار کا نقش
(۵) جوہر تیغ - مذکّر (۶) غبار صحرائی -
مذکّر (۷) سبزہ - مذکّر (۸) زیر تنگ جس کو
بقول آصفیہ (زیر بند) کہتے ہیں - مذکّر گھوڑے کا
تنگ (۹) دیکھو پرندہ -

پرندآور اصطلاح - بقول سروری بحواله تحفه بفتح با و رای مهمله و واو و سکون نون شمشیر جوهردار باشد (استاد فیقی سه) بیند اخت تیغ پرندآورش ٭ بامین خواست کز تن ببرد سرش ٭ و فرماید که چون بکسر تین جوهر شمشیر است پرندآور هم بکسر تین باشد صاحب ناصری از کلام خود سند این داده (سه) پرندآور برآورد از نیامش ٭ بعزم رزم بهر انتقامش ٭ صاحبان رشیدی و مجمع و جهانگیری هم ذکر این کرده خان آرز بذیل معنی چهارم پرند گوید که بمعنی شمشیر همین صحیح است چه جوهر نقش شمشیر است مقصود نیست چیزی نباشد که معنی لفظی این را بمعنی نقش دارنده گیرد **مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی و کنایه از شمشیر که نقش جوهر دارد اگرچه پرند بمعنی مجرد نقش نیامده ولیکن مجاز بمعنی اول پرند دانیم که فارسیان پرند بمعنی پرنیان منقش آورده اند و بمجاز بمعنی نقش مجرد و هم در ینجا گرفته باشند و همین است ماخذ اینجا (اردو) جوهردار تلوار - مونث -

پرنداخ اصطلاح - بقول برهان و جامع بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال بی نقطه بالف کشیده و بجای نقطه دار زده و نیماس و سغنیان صاحب جهانگیری فرماید که این را (اپرانداخ) هم خوانند که بجایش گذشت - صاحب سروری می فرماید که اپرنداخ هم بهمین معنی گذشت صاحب ناصری فرماید که بمعنی چرم و صاحب رشیدی و خان آرزو در سراج هم این را آورده **مولف** عرض کند که ما صراحت ماخذ این به (اپرانداخ) کرده ایم و اصل این (اپرانداخت) است و این مخفف آن بحذف الف و فوقانی (اردو) دیکهو اپرانداخ و (اپرنداخ)

پرنداور اصطلاح - بقول برهان همان (پرندآور) که گذشت **مولف** عرض کند که درانجا به مدوده باشد و درینجا بمقصوره و این قسم تبدیل در لغات فارسی بسیار است صاحب موید بذکر این گوید که پرنداور هم به ... بمعنی آمده - ...

(اردو) دیکھو پرند آور۔

پرند بربستن مصدر اصطلاحی۔ بهار و صاحب آصفی بر (پرند بستن بر چیزی) گوید که مستور و محجوب گردانیدن آن چیز را و سندیکه از نظامی آورده از ان (پرند بربستن) پیدا است **مولف** عرض کند بمعنی جوهر بستن است که پرند بمعنی جوهر شمشیر آمده و مراد از قائم کردن جوهر شمشیر باشد و از شعر نظامی همین معنی لطیف تر است (ع) ز خوبی چنان ساختش نقش بند * که بربست نقش مژگان پرند * (اردو) جوهر قائم کرنا۔

پرندک بقول برهان و جهانگیری و ناصری و جامع بفتح اوّل و ثانی و رابع و سکون ثالث و کاف۔ پشته کوه کوچک را گویند که در میان صحرا واقع شده باشد۔ صاحب رشیدی گوید که پشته و تل در میان صحرا۔ خان آرزو در سراج میفرماید که بموحده هم گذشت **مولف** عرض کند که مبدلش چنانکه تب و تپ (اردو) دیکھو برندک۔

پرندوار اصطلاح۔ بقول برهان و رشیدی و ناصری و جامع بواو بالف کشیده و به رای بی نقطه زده (۱) بمعنی شب پریروز گذشته که پریشب است و آنرا العربی بارحة الاولی خوانند۔ صاحب جهانگیری گوید که مرادف پرندوش است به همین معنی و بقول موید (۲) بالفتح تیغ گوهردار و قیل به موحده۔ خان آرزو در سراج بحوالهٔ برهان بر معنی اوّل قانع۔ **مولف** عرض کند که پرن بمعنی روزگذشت یعنی دیروز و وار افادهٔ معنی فاعلیت کند یعنی صاحب و خداوند پس اصل این (پرن وار) بود بمعنی صاحب دیروز یعنی شبی که روزگذشته متعلق بدوست که اهل نجوم شب را متعلق به روز آینده دانند و دال بعد نون زائد است چنانکه پیدا و پیداد و ماخذ معنی دوم هم همین است یعنی صاحب جوهر و دریا دال زائد نباشد که پرند بمعنی جوهر تیغ بجایش گذشت و معنی لفظی این جوهردارنده کنایه از تیغ و امثال آن (اردو) (۱) روزگذشته کی رات یعنی گزری هوئی رات کے

پہلے کی رات۔ مونث (۲) دیکھو پرندار دوم۔

(الف) **پرندوش** اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری و سروری باد او مجہول بروزن کفن پوش مرادف پرندار است یعنی پیش از دوش (مولوی معنوی سے) پرندوش پرندوش چسان بود خرابات گوئید نترسید اگر مست و خرابید ؎ صاحب ناصری گوید که این را ....

(ب) **پرندوشین** ہم گویند (انوری سے) بود از باقی پرندوشین ؎ شیشہ بر کنارۂ طاق صاحب رشیدی صراحت مزید کند که ب و ......

(ج) **پرندوشینہ** شراب و جز آن که دو شب بران گذشتہ باشد۔ خان آرزو در سراج ذکر الف و ج کرده می فرماید که (پرندوش) قلب بعض الف است **مولف** عرض کند که پرن بمعنی دیروز گذشت و دوش شب گذشتہ را گویند پس معنی لفظی این شب گذشتہ دیروز و صراحت کامل بر (پرندوار) گذشت۔ قلب اضافت۔

(دوش پرن) باشد که مرکب اضافی است و ب و ج موافق قیاس بقاعدۂ فارسی بمعنی لفظی منسوب بہ شب دیروز و کنایہ از چیزی که بران دو شب گذشتہ (اُردو) (الف) دیکھو پرندار کے پہلے معنے (ب) و (ج) دو شراب یا وہ چیز جس پر دو راتیں گزری ہوں۔

پرند استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتحتین و فتح دال (۱) ترجمۂ طائر و (۲) بمعنی کشتی خورد نیز و (۳) بمعنی سیماب **مولف** عرض کند که موافق قیاس است معنی حقیقی این ہر چیز که پرواز دارد یعنی پرواز کنندہ اسم فاعل مصدر پریدن که می آید و کنایہ از جانوری و طائری و معنی دوم ہم کنایہ باشد که رفتار کشتی خورد بہ ہوا است و مثل طائر بوسیلۂ پرده بہ ہوا می رود و معنی سوم ہم کنایہ باشد که سیماب ہم می پرد مخفی مباد که ہمین لغت بمعنی اوّلی بتخفیف ہائے ہوز ہم آمده که بجایش گذشت (اُردو) (۱)

پرنده - مذکر - دیکھو پر کے اکیسوین معنے - اُردو
مین بھی پرندا انہین معنون مین مستعمل ہے اور صاحب
آصفیہ سے دو لونن کا ذکر کیا ہے (۲) چھوٹی
کشتی جو پردون کے ذریعہ سے ہوا کے زور سے
پانی پر چلتی ہے - مونث (۳) سیماب - بقول آصفیہ
فارسی - اسم مذکر - زیبق - پاره -

پرندین | اصطلاح - بقول برہان و رشیدیا
وسروری و ناصری بروزن نمدزین ہر چیزکہ از حریر
سازند (حکیم اسدی ۵) ز ہر سوی اندازه دردو
بسیج ش ؎ بتان پرندین پردلہ پوش ؎ نہان آرزه
ودر سراج گوید کہ مرکب از پرند و یا و نون نسبت
است مثل سیمین **مولف** عرض کند کہ بلحاظ معنی
لفظی این تشبیہ بود اورا ہم پرندین گفتن غلط نیست
مرادف پرند او درو لیکن محاوره این را مخصوص کرده
است از جامہ کہ از حریر ساختہ باشند (اُردو)
ملبوس حریر - مذکر -

پرنس | بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاه قاچار بمعنی شہزاده **مولف** عرض
کند کہ لغت انگلیسی زبان است بکسر اول و سکون ما بعد معاصرین عجم مفرس کرده اند (اُردو)
شہزاده - مذکر -

پرنسس | بکسر اول و سکون نون و کسر سین مہملہ
لغتی است مفرس - صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ
ناصرالدین شاه قاچار ذکر این کرده کہ بمعنی شہزادی
است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است
(اُردو) شہزادی - مونث -

پرنشستن | مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ بمعنی سایہ کردن است (سلیم طہرانی
۵) کدام روز مرا سایۂ لبسر انداخت ؎ کہ ہیچو
تیغ بفرقم پر ہما ننشست ؎ (اُردو) سایہ کرنا -

پرنگ | بہار ذکر این کرده از معنی ساکت
صاحبان ناصری و برہان و جہانگیری و رشیدی

گویند کہ (۱) بفتحتین شمشیر جوہر دار مرادف پرند و بکسرتین (۲) برنج کہ یکی از فلزات است صاحب مؤید بمعنی دوم قانع - صاحب جامع ہم ذکر ہر دو معنی کردہ - خان آرزو در سراج گوید کہ مبدل پرند است چنانکہ استخوان رند و استخوان رنگ و نسبت معنی دوم گوید کہ ظاہرا بیای [illegible] است کہ کاف فارسی بجیم بدل شدہ (حکیم زلالی ــہ) برنن دشت و سر کوہ و کمرگاہ زمین ؛ از پی برشدن شعلۂ خشک گشت پرنگ ؛ صاحب سروری بمعنی اول قانع - **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول مبدل پرند چنانکہ خان آرزو گفتہ و بمعنی دوم اصل برنج بمعنی سومش کہ گذشت بای فارسی بدل شدہ بموحدہ چنانکہ اسپ و اسب و کاف فارسی بدل شد بجیم چنانکہ لگام و لجام و معلوم می شود کہ برنج معرب ہمین پرنگ است و اشارۂ این برنج مذکور و بعضی برانند کہ برنج مبدل این ہم فارسی است چنانکہ درانجا نوشتہ ایم (اُردو) (۱) دیکھو پرند کے چوتھے معنے (۲) دیکھو برنج کے تیسرے معنے -

پرنمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف پر کردن است (ابو الفرج رونی ــہ) پرلطائف نمودہ عرصٔ ہوا ؛ در لطافت گرفتہ طول جبل ؛ (اُردو) دیکھو پرکردن -

(الف) پرنو بقول برہان بروزن بدگو

(ب) پرنون و شبخون ہر دو بمعنی دیباے منقش در نہایت لطافت و نزاکت - صاحبان جہانگیری و ناصری و جامع ذکر این کردہ اند (ناصر خسرو ــہ) گرچہ نہ نشیند ہر دو ہرگز بود است ؛ پیش توای دور بین عمر چو پرنو ؛ (استاد رودکی ــہ) نیز و بلبل اندر باغ جز بر بستہ و بیناؤ ؛ نپوید آہوا اندر دشت جز بہ عالی و پرنون ؛ خان آرزو در سراج پرنا و پرنو و پرنون و پرنیان را یکجا ذکر کردہ -

مولف عرض کند که اصل این پرنیان
به موحده گذشت و صراحت ماخذ هم در آنجا
کرده ایم و پرنیان که به بای فارسی می آید پیش
چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ این هردو
بر (برنو و برنون) کرده ایم که بموحده مذکور شد
و این هردو مبدل آنست و درینجا همین قدر
کافی است که الف مخفف ب باشد (اردو)
دیکهو برنو و برنون -

پرنهادن | مصدر اصطلاحی - بقول
برهان و بحر و انند کنایه از بیرون کردن باشد
کسی را از جائی و دفع نمودن و آواره ساختن
و از سروری و لطائف الحیل و اکردن **مولف**
عرض کند که معنی لفظی این پر قائم کردن است
برای پریدن و کنایه باشد از معنی بالا موافق
قیاس است (اردو) باهر کرنا - اپنے سے
ٹالنا - دفع کرنا -

پرنیاخوی | اصطلاح - بقول جهانگیری
در لطائف کنایه از خوشخوی و صاف دل - صاحب
انند بعوض صاف دل - صاحب دل نوشته
صاحب جامع این را (پرنیان خوی) نوشته
گوید که کنایه از نرم دل و خوشخوی و خوشحال
مولف عرض کند که مخفف است بحذف نون و
این معنی پیدا شد از پرنیان که نرم است و کنایه از لطیف
لطیف (اردو) صاف - نرم دل - خوشخو -

پرنیان | بقول برهان و جهانگیری و رشیدی
و ناصری و سروری و موید مرادف پرنو و پرنون
و بعضی محققین صراحت مزید کرده اند که بای ابجد است
و گفته اند که پوششی بوده که پادشاهان قدیم
آنرا بفال نیک داشتندی و در روزهای
جشن پوشیدندی و بقول بعضی این را جبرئیل
از بهشت آورده و بقول بعضی جامه رزم رستم
زال بوده که از پوست پلنگ دوخته بودند
و شکل صد و رصدی دران مرقوم - خان آرزو
در سراج می فرماید که این از عجب عجائب است

زیرا کہ جامۂ ریشم پرنیان بود بای موحدہ بلکہ پرنیان
بسہ بای موحدہ است و این لفظی است مشہور
خاص و عام و درین قسم الفاظ تصحیح کردن دال
بر کمال قلت تتبع یا عدم فہم یا بی پروائی تمام است
(استاد عنصری ؎) آیینہ دیدی بران گسترده مروارید
خرد و ریزۂ الماس دیدی بافتہ بر پرنیان **مولف**
عرض کند کہ ماضی است ماخذ این پرتو و پرتون کردیم
و درینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل برنیان
است کہ بموحدہ گذشت چنانکہ اسب و اسپ (اُردو)
دیکھو پرتو و پرنون۔

پرنیان خوی اصلاح۔ بقول برہان و رشیدی
و بحر و بہار و سراج اصل ہمان (پرنیاخوی) کہ گذشت و آن مخفف
این است بحذف نون (اُردو) دیکھو پرنیاخوے۔

پرنیان خوئی اصطلاح۔ بقول مؤید بمعنی نرم
خوئی و خوشخوئی **مولف** عرض کند کہ بزیادت یای
مصدری بر (پرنیان خوی) بمعنی حاصل بالمصدر
است و موافق قیاس (اُردو) خوشخوئی
نرم دلی۔ مونث۔

پرنیخ بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و ناصری و مؤید و سراج بروزن زرنیخ
بمعنی تختۂ سنگ کہ مسطح و ہموار باشد **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (رودکی
؎) فگنند بر لاد پرنیخ سنگ چنانکہ نبود در کار مؤید درنگ چو (اُردو) صاف اور ہموار پتھر
مذکر۔ پتھر کی ہموار سیل۔ مونث۔

پرنیش اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بالفتح و بالضم و کسر نون بمعنی درد شکم و معدہ
مولف عرض کند کہ بالضم اصح باشد و معنی
عام را کہ شکم و معدہ خاص کردند۔ تصرف
محاورہ باشد و فتح اول ہم تصرف زبان و لب لہجہ
مقامی (اُردو) پیٹ کا درد۔ معدہ کا درد۔ مذکر۔

پرو بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری
بفتح اول و سکون ثانی و واو بمعنی پروین و آن

ستاره ایست در کوهان ثور - صاحب جهانگیری
گوید که (پروه) هم به همین معنی می آید (حکیم اسدی
در صفت عمارتی ے) خم طاق هر یک چو پتدروه
ز بس رنگ یاقوت رخشان چو پروه (شمس فخری ے)

فروغ رای منیرش اگر جهد و ر باغ ٭ بجای
خوشه نه تا کش همی بر آید پروه ٭ **مولف**
عرض کند که صفت پروین است بفتح یا و نون
(اُردو) دیکھو پروین -

پروا | بقول برہان بفتح اوّل و سکون ثانی و واو بالف کشیده بمعنی (۱) طاقت و (۲) آرام و
فراغت و (۳) صبر و (۴) بمعنی توجه و التفات و رغبت و میل و (۵) ترس و بیم و باک و (۶)
سر و برگ و (۷) پرداخت و پرورش - صاحب رشیدی بمعنی دوم و چهارم قانع چنانکه گویند
(بی پرواست) صاحب سروری بمعنی دوم و چهارم و ششم قناعت کرده (استاد دقیقی ے)
ابو سعد آنکه از گیتی بد و سرگشته شد بدیا ٭ مظفر آنکه شمشیرش ببرد از دشمنان پروا ٭ (شاعر
ے) داد ما آن شوخ بی پروا نداد ٭ بسکه بی پرواست داد ما نداد ٭ (ناصری ے) تا خط
ز نقش سر زده با من تعشش نیست ٭ چندان بخود افتاد که پروای منش نیست ٭ (امیر خسرو ے)
جوان و شوخ و فراموش کار و بی پرواست ٭ (سیف اسفرنگی ے) دل از جان و جهان برگیش
اگر پروای ما داری ٭ بکوی عاشقان آی ار سر سودای ما داری ٭ هم او گوید که سند او برای
معنی چهارم می نماید - صاحب ناصری بذکر معنی اوّل و دوم از مولوی معنوی سند آورده (ے)
هر آن پروانه کو شمع ترا دید ٭ شبش خوشتر ز روز آید ببینا ٭ همی پرّد بگرد شمع حسنت ٭ به روز
شب ندارد هیچ پروا ٭ ما این را متعلق به معنی ششم دانیم هم او ذکر معنی چهارم و پنجم و ششم کرده - صاحبان
جهانگیری و ناصری بمعنی (۸) دانستن هم آورده اند بسند کلام مولوی معنوی (ے) همی آرم بیان کردن

ازین بیش ؎ بگفتم اینقدر باقی تو پروا ؎ و صاحب جهانگیری باستثنای معنی سوم و هفتم ذکر دیگر همه معانی کرده - صاحب جامع معنی هشتم را علم گوید و ذکر دیگر همه معانی هم کند - خان آرزو در سراج می فرماید که لفظ مشترک است گاهی بمعنی احتیاج مستعمل شود چنانکه مشهور است و گاهی بمعنی فرصت و انکار یکی ازین دو در از حساب است و چون در عالم احتیاج از محتاج الیه خوفی و رعبی در خاطر باشد بمعنی خوف و بیم نیز مستعمل چنانکه گویند بی پروا بمعنی لاابالی **مولف** عرض کند که بهر صفت معنی مسلسل که بالا گذشت اسم جامد فارسی زبان است و بلحاظ معنی هشتم گوئیم که (پروائیدن) بمعنی اعتنا کردن می آید و این امر حاضر آنست که در کلام مولوی معنوی مستعمل شد **(اردو)** (۱) فراغت - مونث (۲) آرام - مذکر - فراغت - مونث (۳) صبر - مذکر (۴) توجه - رغبت - مونث (۵) ڈر - مذکر (۶) پروا - مونث بمعنی اعتنا - سروکار (۷) پرورش - پرداخت مونث (۸) سمجھ لے - جان لے - امر حاضر -

(الف) **پروا باشیدن** استعمال - صاحب

(ب) **پروا بودن** آصفی ذکر (ب) کرده

از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی اندیشه و خوف بودن و شدن متعلق به (پروا باشیدن) است ازینجا ست که الف را قائم کرده ایم (جمال اصفهانی سه) نه گر نه کردی حکمت خانه سازی ؎ نباشند با جهالت هیچ پروا ؎ (اثر شیرازی سه) از اجل پروا نباشد مردم بی برگ را ؎ هیچ ماهی می تواند خورد مفلس مرگ را ؎ **(اردو)** ڈر ہونا - اندیشه و خوف ہونا -

پروا داشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که سروبرگ و اعتنا داشتن است (صائب سه) ز ناحق کشتگان پروا ندارد آن سبک جولان ؎

نسوزد دل نسیمی را که ره بر لاله زار افتد ؎ (سعدی
ے) اگر کنج خلوت گزیند کسی ؎ که پروای صحبت
ندارد بسی ؎ (اُردو) پروا کرنا۔ اعتنا کرنا۔

پروا کردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مولّف عرض
کند که بمعنی اعتنا کردن و سر و برگ داشتن و خوف
کردن (صائب ے) هر که بی خود بود از خود نکند
پروائی ؎ چه غم از محتسب شهر بود مستان را ؎
(وحید قزوینی ے) اسیر عشق بجانان نمی کند
پروا ؎ که زهر خورده بدرمان نمی کند پروا ؎
(اُردو) پروا کرنا۔ اعتنا کرنا۔ خیال کرنا۔ خوف کرنا

پروار بقول برهان بر وزن خروار (۱)
جانوری باشد که آنرا در جائی خوبی بندند و خورا
لائق دهند تا فربه شود و (۲) خانه تابستانی
و خانه بادگیر دار را گویند که اطراف آن تمام
پنجره داشته باشد و (۳) خانه را نیز گویند که
بر بالای خانه دیگر ساخته باشند و اطراف آن
باز باشد و (۴) بمعنی گنجینه هم و (۵) تخته های را
نیز گویند که سقف خانه را بدان پوشند و (۶)
بول و پیشاب بیمار را نیز گویند که پیش طبیب برند
صاحب جهانگیری این را مرادف (پرواره)
گفته و ذکر هر پنج معنی اوّل الذکر کرده. صاحب
رشیدی پروار۔ پرواره۔ پربار۔ پرباره۔
پربال۔ پربالا۔ فروار۔ فرواره۔ فروال۔
فرواله۔ همه را مرادف یکدیگر دانسته بهر سه
معنی اوّل الذکر و صاحب سروری بذکر معنی
دوم و سوم و ششم می فرماید که (۷) بمعنی پرورش
(نظامی شهریار ے) سودای تو از برای
قربان ؎ پروارست زمانه را به پروار ؎
ما گوئیم که این سند معنی هشتم است نه هفتم و بحواله
تحفه گوید که بمعنی مجمرهٔ عود۔ صاحب ناصری
می فرماید که (۸) جائی که در آنجا جانوری را
بندند و علف و امثال آن بپرورند تا فربه
شود و آنرا پرواری گویند و ذکر معنی اوّل هم کند

وگوید که در اصل پرورده بود و ذکر معنی دوم و سوم
هم کرده ـ صاحب جامع بهشت معنی بیان کرده به یائ
متفق با او و وارسته بذکر معنی دوم معنی هشتم را نوشته
گوید که (۹) بمعنی فربهم (صائب ره) از لحد خاک
شکم پروران واکرده است؛ تو ز غفلت همچنان
در بند پروار خودی؛ (ایضاً ره) زان است
دین ضعیف که فرمان وران شرع؛ عمامه های
خویش به پروار بسته اند؛ (قدسی ره) ز لاغری
بنود روغن استخوان مرا؛ چه سود از که کردم پروار
پروار؛ (یحیی کاشی ره) لقمه اش گوسپند پروار
است؛ چه عجب پره بند این کار است؛ خان
آرزو در سراج پروار و پرواره را بذکر معنی دوم
و سوم گوید که مبدل پرآر و پرآره بجای تازی
بجای واو است و پرواری منسوب بدان **مولف**
عرض کند که پرآره بجایش گذشت بمعنی دوم
و ما همه را آنجا صراحت ماخذش کرده ایم که اصلش
پرآره بهر دو موحده و این معنی مذکور مبدل آن
که موحده به واو بدل شد چنانکه آب و آو و معنی
سوم مجاز آن و معنی چهارم هم مجاز که اکثر گنجینه ها
مثل خانهٔ تابستانی در زمین باشد و معنی پنجم این را
اسم جامد فارسی زبان دانیم و همچنین معنی ششم و
معنی هفتم مزید علیه پرور که اسم مصدر پروریدن
است بزیادت الف بعد واو و معنی هشتم مجاز معنی
دوم که جائی که برای پرورش چارپایان درست
سازند آنهم مثل خانهٔ تابستانی خنک باشد و جانوران
که در بیخانه با آرام فربه می شوند آن را پرواری گویند
و مجاز بحذف تحتانی پروار هم که بمعنی اول گذشت
عجبی نیست که محققین از شعر دوم صائب این معنی
پیدا کرده باشند که وارسته برای معنی هفتم آورده
و مجاز فربه را هم گویند چنانکه معنی نهم است ـ
(اردو) (۱) دیکھو پرواری (۲) دیکھو پرآر
(۳) بالاخانہ جس میں دریچے ہوں ـ مذکر (۴)
گنجینہ ـ خزانہ کا مقام ـ مذکر (۵) وہ تختے جو
سقف مکان میں لگاتے ہیں جن سے تختہ بندی

کہرے زین۔ مذکر (۶) قارورہ۔ بیمار کا پیشاب۔ مذکر (۷) پرورش۔ مونث (۸) وہ مکان جہان چارپایون کو آرام کے ساتھہ رکھتے ہین۔ مذکر (۹) فربہ۔ موٹا۔

پرواره اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و موید و سراج مرادف بہمہ معانی پروار سرگذشت **مولف** عرض کند با حقیقت ماخذ اینجا بر پروار عرض کردہ ایم۔ موحدہ بپای فارسی و واو بدل شود چنانکہ اسب و اسپ و آب و آو و ہای ہوز زائد ہم می آید و حذف ہم می شود (ناصر خسرو از جہانگیری سہ) ناگاہ باد دنیا مردوین را چو در چاہ فگند از سر پروارہ عجب است از محققین کہ ہمین کلام ناصر خسرو را بہ تغییر بعض الفاظ برای (پروارہ) نقل کردہ اند کہ بموحدہ سوم گذشت (اُردو) دیکہو پروار۔ پروار۔ بروار۔ پروارہ۔

پرواری استعمال۔ بمعنی منسوب بہ پروار بتزیادت یای نسبت **مولف** عرض کند کہ اشارہ این بر پروار گذشت موافق قیاس است واکثر بصفت گاو مستعمل (سعدی سہ) اسپ لاغر میان بکار آید بروز میدان نہ گاو پرواری (اُردو) فربہ۔

پروار بقول برہان بروزن شہباز (۱) عروضی کہ از پریدن است و (۲) بمعنی اشارہ ہم آن زری باشد کہ بر فرامین پادشاہان پاشند و (۳) بمعنی نور و پرتو و روشنائی و (۴) نشیمن و نشستگاہ مرغان و (۵) چوبہا کہ ہر یک بمقدار سہ وجب طول باشد کہ بجہت پوشیدن خانہ با چوب ہای بزرگ بہم چینند و بوریا روی آن و خاک بران ریزند و فرماید کہ نزد محققین (۶) سیر بود از جانب ناسوت بشریت بجانب الہیہ حقیقت۔ صاحب جہانگیری بر ہمہ معنی اول قانع (صائب سہ) در حسرت یک مصرع پروا بلند است چو مجموعہ بر ہم زدہ بال و پر من (سعدی سہ) ہزار پیر و ولی پیش باشد اندر

که کعبه بر سر ایشان همی کند پرواز (نظامی ؁)
چراغی که پرواز بینش بدوست ٭ فروغ همه
آفرینش بدوست ٭ صاحب سروری نسبت
معنی اوّل گوید که بمعنی پریدن است و ذکر معنی سوم
و چهارم هم کرده . صاحب ناصری بر هر سه معنی
اوّل الذکر قانع و ذیل پروازه گوید که (۷) بمعنی
مکافات است (نظامی ؁) کمن کان ظلم
را پرواز بینی ٭ اگر از من فی زکردون بازبینی ٭
صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل می فرماید که این معنی
حقیقی نیست چنانکه مشهور است بلکه معنی حقیقی او
پرگشادن است و هم بدین معنی پر باز نیز صاحب
موید ذکر هر پنج معنی کرده و معنی ششم را ترک فرموده
بهار بذکر معنی اوّل و سوم می فرماید که بمعنی اوّل
بلند از صفات و مصرع از تشبیهات او مستعمل
با لفظ برداشتن و بستن و شستن و کردن مستعمل
خان آرزو در سراج نسبت معنی اوّل بذکر قول
رشیدی می فرماید که این بر تقدیری است که

بمعنی حاصل بالمصدر باشد و اگر بمعنی مصدر بود
مشکل و بر تقدیر اوّل مرکب است از پر و آز
که مبدّل با آز است و بذکر معنی سوم و چهارم گوید
که اغلب که بمعنی سوم تصحیف پرواز بدال و بمعنی
چهارم پرواز بدال که متغیر و مبدّل پتواز است
بتا و صاحب جامع نسبت هر پنج معنی اوّل الذکر
همزبان برهان. **مولف** عرض کند که بمعنی
اوّل اسم مصدر و حاصل بالمصدر پروازیدن
است که می آید پس نتایج برهان است که این
را از پریدن خیال کرد و خیال بعض محققین درست
است که اصل این پر باز باشد موحّده بدل
شد بواو چنانکه آب و آو پس معنی اوّل این
پرندگی است و معنی دوم مجاز آن که در نثار و
در تسدّق هم زر و گوهر بالای سر ممدوح می پرانند
و بمعنی سوم و چهارم و پنجم و ششم و هفتم اسم جامد فارسی
زبان دانیم و در معنی چهارم و پنجم و ششم بلندی را
هم دخل است و بدین وجه جا دارد که آن را هم

مجازمعنی اوّل گیریم (اردو) (۱) اڑان بقول
آصفیہ - اسم مونث - پرواز (۲) نثار بقولہ - نذ
نچھاور - نقد خواہ جنس بطور تصدّق کسی کے
سر پر سے پھینکنا (۳) دیکھو پرتو (۴) الخ دیکھو
پتواز (۵) وہ تختے جو پختہ مکان کی چھت میں نیزہ
پر رکھتے ہیں جس پر مٹی یا چونا بچھاتے ہیں جس کو دکن
میں کلچی کہتے ہیں - مذکر (۶) پرداز - خیال - سیر لاہوت -
مونث - اصطلاح صوفیہ میں عالم ذات الٰہی کی
سیر کرنا جہاں سالک کو مقام فنا فی اللہ حاصل
ہوتا ہے (۷) بدلہ - مذکر - مکافات - مونث -

پرواز آوردن

استعمال - صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ (۱) بمعنی پریدن و پرواز کردن و
(۲) مجازاً بمعنی قصد و ارادہ کردن (حزین
اصفہانی ؒ) سوی شہری چرانارم پرواز ؛
کہ باشہزادگان باشیم و مسازم ؛ (اردو) (۱)
پرواز کرنا - اڑنا (۲) قصد کرنا - ارادہ کرنا -

پرواز ببال دیگری کردن

مصدر اصطلاحی - بقول بہار کار بحمایت کسی
کردن (میرزا طاہر وحید ؒ) کمال عشقبازان
از جمال دیگری باشد ؛ چو رنگ چہرہ پروازم
ببال دیگری باشد ؛ **مولف** عرض کند کہ
(ببال دیگری پرواز کردن) بہ موحّدہ گذشت
و صراحت معنی این ہم بہمدر انجا مذکور - بہار
در بیجا سندی کہ برای آن پیش کردہ و تغیر خفیف
کہ در معنی کردہ درست نیست و سندش برای
(پرواز ببال دیگری باشیدن) است کہ لازم
است بمعنی این معطّل بودن وجود کسی و باختیار
دیگری بودنش (اردو) دیکھو ببال دیگرے
پرواز کردن -

پرواز برداشتن

مصدر اصطلاحی -
صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت -
مولف عرض کند کہ بمعنی پرواز کردن و
و پریدن و بمجاز بلند شدن است (زلالی

خواقسارى ـہ) کہ چون آوازطبل باز برداشت ؛ ہمای چتر او پرواز برداشت (اُردو) پرواز کرنا اُڑنا ـ بلند ہونا ـ

پرواز چشم | اصطلاح ـ بقول بحر مرادف پروازیدہ بمعنی پریدن چشم و تقوّل و شگون بہار گوید کہ کنایہ از تقوّل و شگون بر اختیار ملاقات **مولف** عرض کند کہ چون در غلاف چشم کسی خود بخود حرکت پیدا شود فارسیان و نیز اہل ہند این را شگونی دانند و خیال کنند کہ کسی کہ مفارقتش از مدّت دراز است می آید و این علامت آنست محققین اہل زبان ازین ساکت البتہ معاصرین عجم بر زبان دارند و حاصل بالمصدر پریدن چشم است کہ بہمین معنی می آید (اُردو) آنکھ پھڑکنا ـ بقول امیر خود بخود پلک یا پپوٹین حرکت ہونا جس کے زائل کرنے کو پلک پر تنکا یا دھاگا رکھ لیتے ہیں یہ رنج یا خوشی کا شگون ہے ـ کہتے ہین کہ مرد کی دہنی اور عورت کی بائین آنکھ پھڑکے تو کوئی بچھڑا ہوا ملے اور مرد کی بائین اور عورت کی دہنی آنکھ پھڑکے تو صدمہ پہنچے مگر تجربہ کرنے والون کا قول ہے کہ تخصیص مرد اور عورت کی دہنی بائین آنکھ کی ٹھیک نہین ہے بلکہ عورت ہو یا مرد باعتبار اس شگون کے کیسکی دہنی آنکھ اچھی ہوتی ہے اور بائین بُری اور کیسکی بائین آنکھ اچھی ہوتی ہے اور دہنی بُری (بحر ـہ) الٰہی اپنی بغل بین مین دیکھون آج اسے ؛ یہ بائین آنکھ پھڑکتی ہو نیک فال مجھے ؛ (نصیر ـہ) آنکھ جب پھڑکے ہے بائین تب مجھے کہتا ہے وہ ؛ کچھ خوشی دکھلائیگا یہ اضطراب نرگسی ؛ آپ ہی نے فرمایا ہے کہ بعض فصحا آنکھ پھرکنا کو رای خفیفہ سے تجویز کرتے ہین اور پھڑکنا جو تڑپنا کے معنی مین ہے اس مین کوئی رای خفیفہ کا قائل نہین ہے ـ

پرواز دادن | مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**

عرض کند که بمعنی آوردن به پرواز و قوت پرواز
عطا کردن است (اسیر شهرستانی سه) گر صدق
کلامت نه‌هد بال یقین را ٭ پرواز تجرّد که دهد
ممدوح امین را ٭ (ظهوری سه) از برای دام
لیلی میشود سیمرغ بخت ٭ عشق مرغی را که پروانه
مجنون دهد ٭ (اُردو) پرواز میں لانا۔ پرواز
کی قوّت دینا۔

پرواز دیدن | انتقال۔ صاحب آصفی ذکر این
کرده از معنی ساکت مولّف عرض کند که
بمعنی قوّت پرواز و بلندی یافتن است ولیکن
سند پیش کرده اش متعلق بدین مصدر نیست بلکه
متعلق به مصدر بیشیدن است که گذشت۔
(صوفی مازندرانی سه) نمی بینیم در اقبال خود
پرواز بستانی ٭ هم آخر بال مرغ ما درین ویرانه
می ریزد ٭ (اُردو) پرواز کی قوّت پانا۔

پرواز دین | اصطلاح۔ باضافت زای
هوز۔ مرکب اضافی و بقول بحر مرادف پرواز چشم
که گذشت مولّف عرض کند که موافق قیاس است
(اُردو) دیکھو پرواز چشم۔

پرواز رنگ | اصطلاح۔ بقول بهار و
بحر دانند کنایه از تغیّر یافتن و شکستن رنگ
مولّف عرض کند که حاصل بالمصدر (پرواز یدن
رنگ) است که می آید بعض محققین این را متعلق
به (پریدن رنگ) می دانند و حقیقت هر دو
بر مصادر (پرواز یدن و پریدن) عرض کنیم
که می آید (اُردو) رنگ اُڑ جانا۔ رنگ کا
زائل ہونا (حاصل بالمصدر)

پرواز شستن | مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔
مولّف عرض کند که زائل کردن و سلب
کردن قوّت پرواز از چیزی کو قوّت پرواز داشته
(قاسم مشهدی سه) بیاد وصل او در کعبه
چندان گریه می کردم ٭ که از بال و پر مرغ
حرم پرواز می شستم ٭ (اُردو) پرواز کی قوّت زائل کرنا

پرواز کردن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است یعنی پریدن و چون اضافت این بسوی چیزی کنند (۲) بمعنی زائل شدن آن چنانکه پرواز کردن رنگ و نقش و طاقت وامثال آن بسبیل مجاز (ظہوری ؎) در کوی تو پرواز کنان بلبل و قمری ٭ گل با دبران سرو ہوادار ندارد ٭ (ظہوری ؎) ہر جا که بلند شست بستی ٭ پروازکنان نشانه برخاست ٭ (طالب آملی ؎) خال احسان چو زند دست سخای تو زشوق ٭ نقش زر از ورق گنجینه پرواز کند ٭ صاحب موید بنسبت معنی اوّل می فرماید که پرکشا کردن پرنده است در پریدن و آن عبارت از سرعت است برای گرفتن جانوران مانند باز و بحری و نیز گوید که پرگشاده کردن برای جفت شدن ہم و از بہر این پرواز کردن (۳) عبارت از جفت شدن است چنانکه مثل است (ــه) کند ہم جنس با ہم جنس پرواز ٭ کبوتر با کبوتر باز با باز **مولف** عرض کند که سند معنی سوم متعلق از آن نباشد و بخیال ما متعلق بمعنی اوّل است و بس و معنی سوم را دیگر کسی از محققین زبانداں و اہلزبان ذکر نکرده شتاق شد دیگری باشیم (**اردو**) (۱) پرواز کرنا اڑنا (۲) زائل ہونا جیسے رنگ اڑنا (۳) جفتی کہانا ۔ بقول آصفیہ چڑہنا ۔ جماع کرنا ۔ نر پرنده کا ماده پر چڑہنا ۔ یا ماده کا نر سے مجامعت کرانا ۔ جانوران کا جفت ہونا ۔

پروازگاه اصطلاح ۔ بہار ذکر این بر معروف قانع واند نقل نگارش از معروف ہم ساکت و ما ہر چنین محققین که لغتی را جا دادن و از تعریف سکوت ورزیدن پیشه فارسیان خصوصاً معاصرین عجم شکارگاہی را گویند که دران بواسطه پرند شکاری چون باز و شاہین شکار کنند (**اردو**) پرند شکاری کی شکار کی جگه مونث

(الف) **پروازگر** | اصطلاح - بقول بہار و اننِد کنایہ از تیز رو (حکیم زلالی ے) زنغزنی نامہ
پرواز گر شد ☆ بکشتیم آمد و شور دگر شد ☆
مولف عرض کند کہ از سند بالا ....

(ب) **پروازگرشدن** | بمعنی پریدن و کنایہ از تیز رفتار شدن ہم پیدا است پس (الف) اسم فاعل ترکیبی است و (ب) مصدر آن (**اُردو**) (۱) وہ قاصد جو ہوا پر جاے یعنی تیز رفتار ہو (ب) تیز رفتار ہونا (ہوا پر جانا کہہ سکتے ہیں)

پروازگرفتن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت. **مولف** عرض کند کہ (۱) بمعنی پریدن است کہ معنی حقیقی است (الہی ہمدانی ے) شش جہت
ہمچو غباری شد و پرواز گرفت ☆ برق جولان
کہ سر خرمن خاک افتاد است ☆ صاحب بہار گوید کہ (۲) گریختن جانوران شکاری ہمچون باز و شاہین **مولف** عرض کند کہ ہمان معنی اوّل است و بس (**اُردو**) (۱) اُڑنا - پرواز کرنا (۲) جانوران شکار کا بھاگنا -

پروازہ | اصطلاح - بقول برہان و جامع بر وزن خمیازہ (۱) توشہ طعامی کہ در سیر و شکار و سفر ہمراہ بردارند یا از دنبال بیاورند و (۲) درمنہ را انبیر گویند کہ از پی عروس ریزند و جابجا آتش برآنہا زنند و (۳) آتشی کہ پیش عروس فروزند و آتشی کہ فارسیان در ہنگامی کہ عروس را بداماد سپردندی بیفروختندی و داماد عروس و داماد را باہم بستہ برگرد آتش طواف فرمودندی و (۴) بمعنی عیش و خرمی ہم آمدہ و (۵) ورق نقرہ و طلا کہ آنرا جہنہ نثار ریزہ ریزہ کردہ باشند چہ شخصی کہ زر و رق می سازد آنرا (پروازہ گر) می گویند وبعضی ورق طلا و نقرہ را گویند کہ نقاشان کار فرمایند و شاہد برین آنست کہ در شیراز شخصی کہ ورق طلا و نقرہ را

برروی پوست بچسپانند آنرا اسم پروانه گر میخوانند
صاحبان جهانگیری و ناصری و رشیدی بمعنی اوّل
وسوم و پنجم قانع ـ و صاحب سروری معنی چهارم
را ترک کرده ذکر دیگر همه معانی کرده (شاعرله)
جانان چه توان کرد که اندر ره عشقت ٭ الّا جگر
سوخته پروانهٔ ما نیست ٭ خان آرزو در سراج
گوید که تحقیق آنست که پروانه بمعنی نثار است
مطلقاً خواه بر داماد و عروس نثار کنند خواه بر فرق
سلاطین و بدین معنی بحذف ها و ببای تازی هم گذشت
مؤلف عرض کند که آنچه ببای موحده بمعنی اوّل
و سوم گذشت مبدّل این است چنانکه اشارهٔ
این همه را آنجا کرده ایم و ما درینجا این را به همه
معانیش اسم جامد فارسی زبان دانیم
باعتبار صاحب جامع که محقق اهل زبان است
و پرواز که بمعنی نثار گذشت مخفف این باشد
مخفی مباد که درمنه بقول محیط بکسر دال و سکون
رای مهمله و فتح میم و نون و ها ـ اسم فارسی است

و بیونانی ساریقون و اقدنیا و بسریانی ابرقونا
و برومی ابرلیطون و بعربی شیح و شجرة الشیوخ
و بهندی جوہری جو این گویند گرم و خشک
در سوم و گویند در دوم جمیع اقسام آن محلّل
ریاح مقطّع ـ ملطّف ـ مسکّن و دران قبض کمتر
و تسخین زیاده و منافع دارد (الخ) **(اردو)**
(۱) سفر کا توشه ـ مذکر (۲) درمنه جسکو ہندی
مین جوہری جو این کہتے ہین ـ مونث ـ اور صاحب جامع
نے درمنه پر فرمایا ہے ـ خشترک ایک گھانس
مشابه به برگ سداب (۳) وہ آگ جو خارسیان
دلہن کے آگے روشن کرتے ہین ـ مونث (۴)
عیش ـ مذکر ـ عشرت ـ مونث (۵) طلائی اور
نقرئی ورق کے ٹکڑے ـ مذکر ـ

پروانه گاه اصطلاح ـ صاحب انند گوید
این از معنی ساکت و حوالهٔ بهار می دهد و بهار
ازین لغت سکوت دارد مؤلف عرض کند
که حقیقت (پروازگاه) بدون های هوز ششم

بجایش بیان کردہ ایم و این غیر از معنی حقیقی چیزی نیست خیال ما این است کہ صاحب انند بر تسامح این را قائم کرد و مقصودش غیر از (پروازگاہ) نباشد (اُردو) دیکھو پروازگاہ

پروازہ گر اصطلاح - بقول انند بالفتح شخصی کہ زر ورق می سازد **مولف** عرض کند کہ بعض محققین بذیل پروازہ اشارہ این کردہ اند و موافق قیاس است (**اُردو**) سونے چاندی کے اوراق بنانے والا -

پرواز ہمت اصطلاح بمعنی بلندی ہمت است (ظہوری ؎) بجائی کہ بال اجابت بریزد ٭ بپرواز ہمت دعائی رساند ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**اُردو**) ہمت کی بلندی - بلند ہمتی - مونث -

پروازیدن بتحقیق مولف مرادف پریدن آمد و پروازہ - اسم مصدر و حاصل بالمصدر و امر حاضر این (کامل التعریف) و مضارع این پروازد - محققین مصادر این را ترک کردہ اند (**اُردو**) دیکھو پریدن -

پرواس بقول برہان بروزن الماس بمعنی (۱) لامسہ و (۲) بمعنی واشستن و (۳) دراز کردن و (۴) بمعنی خلاص و نجات و فراغ و (۵) پرواختن و (۶) ترس و بیم - صاحب جہانگیری این را مرادف پرماس گفتہ - صاحب سروری ذکر معنی اول و چہارم و پنجم کردہ (شمس فخری ؎) بود اطلس گردون سزای بارگہش ٭ لبسی اگرچہ قضا کرد اندر ان پرواس ٭ (ناصر خسرو ؎) بعہد او بود از جور بد گفتش رستن ٭ بجز او بود از شر این جہان پرواس ٭ و فرماید کہ پرماس بمعنی ہم آمدہ - صاحب ناصری می فرماید کہ مرادف پرماس و گوید کہ این را پرواسیدن ہم گفتہ اند - صاحب رشیدی گفتہ کہ این مبدل پرواز است کہ سین و زا باہمدیگر بدل شود و دیگر معانی مجاز آن **مولف** عرض کند کہ صراحت کافی معانی بہ پرماس کردہ ایم و ذکر ما خذ ہم

بمعدر انجا گذشت و این مبدل آنست و محققین فارسی همین پرماس و پرواس را بسند این تبدیل آورده و همین است اسم مصدر پرواسیدن هم که می آید و کم و بیشی بعض معانی بجا نه است چنانکه لمس کردن در انجا معنی پنجم است و ترسیدن هم در انجا معنی ششم عجب است از محققین که همین شعر ناصر خسرو را بسند پرماسیدن هم آورده اند و در انجا مصدر را پرماس نوشته اند و این شامل باشد به معانیش (اُردو) دیکھو پرماسیدن

(۱۴۸۹) **پرواساختن** استعمال بمعنی (۱) اعتنا کردن است و (۲) بمعنی کشادن پر و پریدن (ظهوری سله) پرانا بیدلان سازند صد خیر تو برای تحریش یک پروا ساز ندچو **مولف** عرض کند که در معنی اول پروا مرکب است با ساختن و در معنی دوم پر مرکب است با (واساختن) موافق قیاس (اُردو) (۱) اعتنا کرنا (۲) پر کھولنا۔ اڑنا

بذکر معنی اوّل گوید که (۴) پرداختن و (۵) فراغ یافتن (سراج الدین راجی سله) ز پرواسیدن آن نازک اندامم تو شگفت اندر کفم گلهای بادامم تو صاحب بحر گوید که هر پنج معانی بالا گوید که (۶) دانستن (۷) دراز کردن (۸) خلاص و نجات دادن هم او فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پرواسد ـ صاحب

(الف) **پرواسید** (الف) بقول برهان و جهانگیری

(ب) **پرواسیدن** بمعنی دست سوده و لامسه

(ج) **پرواسیت** کرده بجهت تمیز و نشتی و نرمی

برهان (ج) را بمعنی دست مالیده و صاحب سروری بمعنی دست مالیده و پرداخته و فراغ یافته گوید (شهره آفاق سه) هرکه پرواسیده آن اندام را چو در کف خود دیده هم خام را تو

و (ب) بقول برهان و جامع بر وزن سرخاریدن بمعنی (۱) دست مالیدن و لامسه کردن و (۲) ترسیدن و (۳) واهمه نمودن. صاحب سروری

مولف عرض کند که (ب) مصدری است مبدل پرماسیدن چنانکه ذکر این بر پرواس

کردہ ایم کہ اسم ہمین مصدر و شامل است برہمہ معانی پراسیدن کہ گذشت و الف ماضی مطلقش و (ج) اسم مفعولش شامل برہمہ معانی (ب) تسامح محققین است کہ الف و ج را اسم جامد خیال کردہ اند و در معانی ہر دو با (ب) فرقی کردہ (اردو) الف ماضی مطلق پ اور (ب) (۱) چھونا مس کرنا (۲) ڈرنا (۳) وہم کرنا (۴) دیکھو پرداختن (۵) فارغ ہونا (۶) جاننا (۷) دراز کرنا (۸) نجات دینا (ج) اسم مفعول (پ)

پرواش بقول انند بالفتح و شین معجمہ بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی غافل و بی پروا **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم و شین معجمہ مرکب می نماید با لفظ پروا و افادۂ معنی نفی کردہ ما در قواعد فارسی اینقسم تصرفش ندیدیم البتہ شین معجمہ در آخر الفاظ برای نسبت می آید چنانکہ پوپش و بالش کہ منسوب بہ پوپ و منسوب بہ بال است پس معنی لفظی این منسوب بہ پروا باشد و در محاورہ بمعنی بی پروا بنظر نیامدہ **(اردو)** بے پروا۔ غافل۔ مبتلائے غفلت۔

پرواک بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح با کاف تازی بمعنی (۱) پاسبان و نگاہبان و (۲) بمعنی صدا **مولف** عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی قدیم دانیم۔ دیگر ہمہ محققین و معاصرین عجم ازین ساکت اند **(اردو)** (۱) پاسبان۔ نگاہبان (۲) صدا۔ مونث۔

پرواکردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ (۱) اعتنا کردن است (ظہوری ع)
از شور خلق کوچہ خراب و محلہ ہم پرنخوت

زیاده یاد که پروای کس نکرد ؎ (وحید قزوینی ؎) اسیر عشق بجانان نمی کند پروا ؎ که زهر خورده بدرمان نمی کند پروا ؎ صاحب بحر گوید که بصلهٔ با بمعنی (۲) توجه و التفات کردن و بصلهٔ از (۳) هراسیدن و اندیشیدن و سندی که برای معنی دوم پیش کرده همان شعر وحید است که بالا نقل شد (وله ؎) شکستگان ز حوادث غمی نمی دارند ؎ که تخته پارهٔ ز طوفان نمی کند پروا ؎ خان آرزو در چراغ هدایت همزبان بحر **مولف** عرض کند که بمعنی دوم بدون صله هم بنظر آمده (ظهوری ؎) خوش دید کرد عشق تو پروای بیکسان ؎ دیگر ز کس مباش که بر ما فروشد است ؎ و شامل باشد بر همه معانی پروا (**اُردو**) (۱) پروا کرنا۔ اعتنا کرنا (۲) توجه اور التفات کرنا (۳) ڈرنا۔

پروال

بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پرکار **مولف** عرض کند که اگر سند استعمال پیش شود مبدلش دانیم که کاف بدل شد به واو چنانکه پوپک و پوپو و رای مهمله بدل شد به لام چنانکه چنار و چنال دیگر همه محققین فارسی دان و اہلزبان ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند فارسی قدیم باشد و موافق قیاس (**اُردو**) دیکھو پرکار۔

پرواماندن

استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که اعتنا بودن و جا دارد که بر همه معانی پروا شامل شود (صائب ؎) مطلبش از دیدهٔ بینا تماشای عبرت است ؎ ورنه صائب را چه پروای تماشا مانده است ؎ (**اُردو**) پروا ہونا دیکھو پروا۔ یہ اس کے تمام معنون پر شامل ہو سکتا ہے

پروان

بقول برہان و جہانگیری و سروری و جامع بروزن مروان (۱) نام شہریست نزدیک بغزنین و (۲) چرخ ابریشم تاب را نیز گویند یعنی چرخی که بریشم را بدان از پیله برآورند

وآن چرخ را می گرداند (حکیم فردوسی ساه) بدو گفت کای نام بردار هست * ز پروان بغزنین
تو تا بہ سند * صاحب ناصری بمعنی اول قانع - خان آرزو در سراج بذکر هر دو معنی نسبت معنی
اول گوید که نام موضعی است نزدیک غزنین و فرماید که بحذف الف پروَن هم گفته اند صاحب لطف
عرض کند که معاصرین عجم تصدیق قول محققین اول الذکر می کنند و گویند که اینجا مردم کاریگر
ابریشم معروف است پس معنی اول مجاز معنی دوم می نماید و بمعنی دوم اسم جامد فارسی نه باید
دانیم (اُردو) (۱) پروان ایک شہر کا نام ہے جو غزنین کے متصل واقع ہے - مذکر (۲)
چرخا جس کے ذریعہ سے ابریشم پلیے سے نکالتے ہیں جس کو فارسی میں پرخاج بھی کہتے ہیں - مذکر -

پروانک | بقول برہان و جامع بر وزن ایوانک (۱) نام جانوریست که فریاد کنان
پیش پیش شیر می رود تا جانوران دیگر آواز او را شنیده دانند که شیر می آید و خود را
بکناری کشند و گویند پس ماندهٔ شیر را می خورد و (۲) کنایه از پیشرو لشکر هم و معرب آن
فروانق - صاحب جهانگیری بذکر معنی اول گوید که معنی دوم استعاره باشد صاحب سروری
بمعنی اول قانع - صاحب ناصری بذکر معنی اول و دوم نسبت معنی اول می فرماید که بپارسی
این را (سیاه گوش) هم گویند - صاحبان رشیدی و ناصری پروانه را مرادف این گویند
صاحب مؤید بذکر معنی اول گفته که بهندی آنرا بهیکاری نامند و اهل هند (خالهٔ شیر) هم
خان آرزو در سراج گوید که پروانه که می آید نام جانور مخصوص نیست بلکه هر جانور درنده خورد
که همراه شیر گردد تا پس خورده او را بخورد و آنچه عزیزان نوشته اند که برای آگاه کردن جانوران
پیشاپیش شیر باشد چنین نیست و فرماید که در گلستان شیخ سعدی مرقوم است که (سیاه گوش)

را گفتند که ترا ملازمت شیر از چه اختیار افتاد گفت تا فضلهٔ صیدش خورم و از شر دشمنان ایمن باشم) و بمعنی شیر بچه غلط است و همان معنی پروانه است و اغلب که بمعنی مجاز باشد و ماخوذ از پروانهٔ شمع زیرا که جانور مذکور مانند پروانه گرداگرد شمع می گردد می باشد **مولف** عرض کند که حق آنست که فارسیان پروانه را مرکب کردند از پرو آن بمعنی دوش و یای نسبت که این پرند عاشق شمع اطراف شمع همچنان می گردد چنانکه پروان دیرغاج و پروانک بکاف تشبیه چنانکه تیر و تیرک مزید علیه آن که یای هوز آخرش بوجه ترکیب با کاف حذف شد و معنی لفظی این مثل پروانه و کنایه از جانور معروف که عاشق شیر است از آنکه پس خوردهٔ شیر غذای اوست و در اکثر اطراف شیر می باشد و همین قدر راست حقیقت این آنانکه پروانه و پروانک را مرادف یکدیگر خیال کرده اند پی بحقیقت نبرده اند و بنزاکت لفظ و معنی غور نکرده - مجازاً پروانه بمعنی پروانک هم استعمال کرده اند و در انصورت استعاره باشد که بجانبش می آید و (سیاه گوش) نام جانوری خورد است از قسم یوز که امرا برای شکار باخود دارند و بچه شیر هم گویند و صاحب آصفیه همین را (بن بلاو) نوشته که گربهٔ دشتی است و عجبی نیست که همین جانور پس خورد شیر را می خورد - صاحب محیط تصدیق خیال ما میکند و بر سیاه گوش می فرماید که بعربی تریه و فرانق معرب پروانک و بترکی قره آقلاق نامند و آن حیوانی است بقدر گربه و برنگ آهو و گوش آن سیاه و گویند که پیشاپیش شیر می رود و از آمد شیر خبر می دهد و از حیوان درندهٔ شکاری است - صاحب ناصری بر (سیاه گوش) صراحت کرده که جانوری است که گوش او سیاه و بشاطر شیر مشهور که زیاده از صید شیر قسمت اوست و آنرا بترکی (قره قلاغ) گویند

پس متحقق ہمین می نماید کہ پروانک (سیاہ گوش) را نام است (اُردو) (۱) سیاہ گوش ایک چھوٹے سے جانور کا نام ہے جس کے کان سیاہ ہوتے ہین جس کو ہندی مین بلاو کہتے ہین۔ جنگلی بلاو (۲) لشکر کا پیشرو۔ مذکّر۔

پروانکہ صاحب مؤیّد (مطبوعہ مطبع نولکشور) این را با پروانہ می نویسد و گوید کہ مرادف پروانہ است کہ می آید ولیکن در دیگر نسخ قلمی ما این را نیافتیم و لغات دیگر ہم ازین ساکت **مولف** عرض کند کہ مقصود مؤیّد از ہمان (پروانک) باشد کہ گذشت و بعض محققین دیگر ہم آنرا مرادف پروانہ گفتہ اند و ما صراحت کافی ہمدر انجا کردہ ایم و درینجا جز این نیست کہ صاحب (مؤیّد مطبوعہ) بزیادت ہای ہوز در آخر این تصحیف کردہ بگر ہیچ (اُردو) دیکھو پروانک و پروانہ۔

پروانگی استعمال۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی فرمان و حکم و اجازت (لالاوری ع) کہ پروانگی داد پروانہ را ؎ **مولف** عرض کند کہ این مرکب است از پروانہ بمعنی سوسش و یای مصدری کہ بقاعدۂ فارسی ہای ہوز آخرش بدل شد بہ کاف فارسی چنانکہ خانہ و خانگی و دیوانہ و دیوانگی (اُردو) پروانگی۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مونّث۔ اجازت۔ حکم۔ آگیا۔

پروانہ اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری بروزن فرزانہ (۱) معروف و آن جانور کے باشد کہ در شب ہا خود را بشعلۂ شمع و چراغ زند و (۲) جانوری را نیز گفتہ اند کہ پیش پیش شیر فریاد کنان رود و جانوران دیگر را از آمدن شیر خبر رساند و (۳) حکم و فرمان سلاطین (سعدی ادھ) روزی برت ببوسم و در پایت افتم ؎ پروانہ را چہ حاجت پروانۂ دخول ؎ (حافظ ادھ) کسی بوصل تو چون شمع یافت پروانہ ؎ کہ زیر تیغ تو ہر دم سرِ دگر دارد ؎

رنگینم خوانا تی طلی) شاہ باشد نشری تو و پروانہ زمین
پروانہ ور پیدا شد نشر نگوترا سست ز لب طلی) پروانہ دار
پی پی شیران نہند پای تو تا آید از کفلگہ گوران کنیا
شان را صاحب سروری بمعنی دوم تابع ۔ صاحب
ناصری بذکر معنی اوّل و دوم نسبت معنی سوم گوید
کہ بمعنی خطی است کہ برای رخصت سفر و غیرہ بدست
بعضی مردم دہند کہ کسی مانع ایشان نشود ۔ حنفا
رشیدی بمعنی دوم قناعت کردہ و ارستہ بر معنی
اوّل و سوم قانع (ظہوری) شمع از شعلہ حسن تو
برافروختہ است ٭ گرد او پر زدہ پروانہ پروانہ
ما ٭ بہار بذکر معنی اوّل می فرماید کہ مرکّب است
از پر کہ ترجمہ ریش است و وانہ کہ کلمہ نسبت
باشد چنانکہ انگشتوانہ و بذکر معنی دوم گوید کہ
ماخوذ از معنی اوّل است (چنانکہ ما صراحت این
بر پروانگ کردہ ایم) و بذکر معنی سوم می فرماید
کہ حکم پادشاہان و امیران کہ بنام عمال و غیرہ
از دفتر نوشتہ می شود و چون پروانہ تنخواہ و پروانہ جاگیر
در پروانجات جمع ۔ این کہ تصرف فارسی زبان است
چنانکہ فرمان لفظ فارسی است و جمع آن فرامین
آمدہ ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و سوم
گوید کہ پروانہ جانور مخصوص نیست بلکہ ہر جانور
درندہ خورد کہ ہمراہ شیر گردد و پس خوردہ او را
خورد و اغلب کہ معنی دوم مجاز معنی اوّل باشد
صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار
بر معنی اوّل قانع **مولّف** عرض کند کہ صراحت
ماخذ معنی اوّل بالا گذشت و ماخذ معنی دوم را
مذکور شد حالا عرض می شود و نسبت معنی سوم
کہ مرکّب است از پر دان بمعنی فرمان و یای
نسبت یعنی چیزی کہ منسوب بفرمان است یعنی
کاغذ کہ پادشاہان باجازت و رخصت امری
نوشتہ می دہند (اُردو) (۱) پروانہ ۔ دیکھو
پتنگ (۲) دیکھو پروانگ کے پہلے معنے ۔
(۳) پروانہ ۔ بقول آصفیہ ۔ مذکّر ۔ حکمنامہ
اجازت نامہ شاہی ۔

پروانه پاچراغ | اصطلاح - بقول بهار کنایه از عاشق محروم (لاادری سه) محروم ز وصل گلعذارم * چو پروانه پاچراغ یارم * مؤلف عرض کند که این لغت پیدا کرده بهار است از کلام لاادری و از معنی شعر همینقدر روشن است که شاعر خود را کنایةً پروانه قرار داده (پاچراغ) که قلب اضافت چراغ پا است کنایةً قرار داده برای معشوقی که در پای یار بخیال او همچون چراغ روشن است واگر (پاچراغ) را (چراغ پا) بدون اضافت گیریم وصفت پروانه قرار دهیم لطف معنی شعر چه باشد و (پروانه چراغ پا) را اگر بمعنی حقیقی گیریم استعاره باشد از عاشق نه کنایه و معنی حرمان را درین دخلی نباشد فتأمل (اردو) عاشق محروم۔

پروانه روم | اصطلاح - صاحبان ناصری و انند گویند که لقب امیر معین الدین کاشانی است که از جانب هلاکو خان ابن جوجی خان بن چنگیز حکومت قونیه و اندر مائی ولایت روم داشته و بخدمت مولانا جلال الدین محمد صاحب مثنوی اظهار ارادت می کرد و نگارش نثر کتاب فیه مافیه از سخن مولوی با اوست و یکی از غزلها گفته (رع) سوالی دارم از پروانه روم * مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و کنایه باشد (اردو) پروانه روم - امیر معین الدین کاشانی کا لقب ہے - مذکر۔

پروانی | اصطلاح - بقول بهار و وارسته و انند نام فنی از کشتی و آن گرد شدن کشتی گیر پا پیش برداشتن و از جا ربودن است (میرنجات سه) چه شد چون به مخالف رسی از پروانی * پای او گیری و در سرش گردانی * مؤلف عرض کند که یای نسبت با پروانه مرکب کرده اند دیگر هیچ که بمعنی منسوب به پروانه و کنایه از فن مذکور بنظر برگرد حریف گشتن چنانکه پروانه گرد شمع

می کرد (اردو) پرائی کشتی کے ایک فن کا نام ہے جس میں حریف کے اطراف چکر لگا کر اچانک اس کے پاؤں کو جگہ سے ہلا دیتے ہیں۔ مذکر۔

پرواده بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پاسبان و نگاہبان و حارس۔ مولف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمالش پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم و فارسی قدیم باشد (اردو) دیکھو پاسبان۔

پرواه بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پروا کہ گذشت مولف عرض کند کہ مزید علیہ آن بزیادت ہای ہوز در آخر چنانکہ ستم خوار و ستم خوارہ و ستم گار و ستم گارہ۔ (اردو) دیکھو پروا۔ ولیکن حالا استعمالش متروک می نماید و محققین معاصرین ہم این را ترک کردہ اند البتہ در کلام مولوی معنوی استعمال این یافتہ می شود و بخیال ما مصدر اصلی است کہ اسم مصدر این پروا امال فارسی زبان است (سہ)

پرواسیدن بمعنی پروا کردن است مولف عرض کند کہ فارسیان بر پروای کہ مزید علیہ پروا است بقاعدہ خود یای معروف و علامت مصدر (دن) مرکب کردہ مصدری ساختہ اند شامل بر ہمہ معانی مصدری پروا باشد (کامل التصریف) و مضارع این پروابد نمی آرم بیان کردن ازین بیش چو بگفتم اینقدر باقی تو پروا چو مخفی مباد کہ درین شعر استعمال این بمعنی ہشتم پروا است (اردو) پروا کرنا سمجھنا۔ شامل ہے پروا کے تمام معنوں پر۔

پروبال داشتن مصدر اصطلاحی بقول برہان و بحر و انند و رشیدی کنایہ از

زور و قوّت و قدرت داشتن ۔ صاحب جہانگیری
در ملحقات ذکر این کرده **مولّف** عرض کند کہ
ہمان (بال و پر داشتن) کہ بجایش گذشت و اشارۂ
بر (بال داشتن) کرده ایم (ارسلان ؎) گرد
سرت گشتی و کردمی طواف ٭ کعبہ اگر بال و پری
داشتی ٭ مخفی مباد کہ نظر بمعنی حقیقی این مخصوص است
با پرند و بکنایہ مستعمل شد برای غیر پرند ہم و بال و
و پر و بال ہر دو یکی است (اُردو) زور و قوّت رکھنا

(۱) پر و بال درہم شکستن مصادر
(۲) پر و بال شکستن اصطلاحی بقول

بہار و انند ہر کدام معروف (صائب ؎) تنگی
گردون پر و بال مرا درہم شکست ٭ بیضۂ فولاد
این بیداد بر جوہر نکرد ٭ (میرزا بیدل ؎)
چون برگ گل اگر پر و بالم شکستہ اند ٭ پرواز شوخیم
بہ پر رنگ بستہ اند ٭ **مولّف** عرض کند کہ
کنایہ باشد از بی کاره و معذور و بی طاقت شدن
و کردن کہ پرندی کہ پر و بالش شکستہ شود معذور
می شود (اُردو) ۱ و ۲ - بے کار و بے طاقت
اور معذور ہونا - کرنا - صاحب آصفیہ نے
(ہاتھ پاؤن توڑنا) اور (ہاتھ پاؤن توڑ ڈالنا)
پر فرمایا ہے دست و پا شکستن کا ترجمہ ہاتھ
پاؤن کو نکما کر دینا - ہاتھ پاؤن کو کام کا نہ رکھنا
(داغ ؎) ضعف سے بیمار الفت کیا سنبھالے
ہاتھ پاؤن ٭ اس تپ اعضا شکن نے توڑ
ڈالے ہاتھ پاؤن ٭

(الف) پر و بال فرو شدن مصادر
(ب) پر و بال فرو ہلیدن اصطلاحی

الف - بقول بحر عاجز و درمانده شدن و ب
بقول بہار مراد فش و صاحب انند ہمزبان بہار
(خواجہ جمال الدین سلمان ؎) فکر من کی بجناح
نور رسد کز عظمت ٭ مرغ اندیشہ فرو می ہلد
آنجا پر و بال ٭ **مولّف** عرض کند کہ اگرچہ
ہر دو موافق قیاس است ولیکن برای الف
مشتاق سند استعمال می باشیم - مخفی مباد کہ نظر

بسند سلمان مرغ را داخل اصطلاح کردن لازم می نماید که پر و بال مرغ فرو شدن و فرو ریختن عاجز شدن از پرواز بمعنی حقیقی است بدون مرغ یا امثال آن از مجرد الف و ب بمعنی را برای غیر مرغ پیدا کردن بسبیل مجاز باشد (اُردو) الف و ب عاجز ہونا۔ جیسے مرغ کا بے بال و پر ہونا

(۸۸۵۳) **پروبال فشاندن مرغ** استعمال۔ صاف و پاک کردن مرغ پرهای خود و تازه دم و آماده شدن برای پرواز (ظهوری ؎) در شکر خلاصی چه پروبال نفشاند ؛ مرغی که برای قفس از دام برآید ؛ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس و بمعنی حقیقی (اُردو) مرغ کا بال و پر جھٹکنا۔ پرواز کے لئے آمادہ ہونا۔

پروبال هلیدن مصدر اصطلاحی بقول بحر مرادف پر و بال فرو شدن **مؤلف** عرض کند که اگر اضافت این بسوی مرغ کنیم موافق قیاس است و برای غیر مرغ مجاز باشد چنانکه صراحت این بر (پروبال فروشدن) گذشت (اُردو) دیکھو پروبال فروشدن۔

(الف) **پروپای** اصطلاح۔ بقول برہان بروزن سرو پای بمعنی تاب و طاقت و قدرت و توانائی۔ صاحب سروری گوید که همان (پای و پر) (فردوسی ؎) چو این گوهر ها بجای آورد ؛ ولاور شود پرّ و پای آورد ؛ صاحب ناصری همزبانش **مؤلف** عرض کند که از سند بالا ----

(ب) **پروپای آوردن** مصدر اصطلاحی بمعنی تاب و طاقت و قدرت حاصل کردن پیداست و موافق قیاس و این مخصوص است برای پرندها و مجازاً برای غیر آن هم (اُردو) (الف) دیکھو پاے و پر (ب) طاقت اور قدرت حاصل کرنا۔ طاقتور ہونا۔

(الف) **پروتستان** اصطلاح۔ صاحب

(ب) **پروتستانی** رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار گوید که سفرنس است

از (پروٹسٹ بهر دو تای ہندی) و آن فرقه ایست
در نصرانیان که پوپ را تسلیم نمی کنند و مرتکب
بدعتی نمی شوند و بعض سلطنت ها ہمچون انگلند
و جرمن و پروشیه پروتستی است فارسیان بقاعده
خود تفهیم بلاد را پروتستان نامند از قبیل ترکستان

و ہندوستان و (ب) کسی که مذہب پروتست
دارد **مولف** عرض کند که موافق قیاس
است **(اردو)** (الف) وہ مقام جہاں
نصرانیوں کا مذہب پروٹسٹنٹ ہے - مذکر -
(ب) پروٹسٹنٹ مذہب رکھنے والا -

پرور بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ضمّ ثانی و سکون ثالث و رای قرشت
بر وزن ضرور (۱) بمعنی پیوند انسان بر انسان و خواه درخت با درخت و بفتح اوّل و
سکون ثانی ہم آمده که بر وزن زرگر باشد و (۲) فراویز و سجاف جامه را نیز گویند صاحب
سروری گوید که (۳) بمعنی تربیت کننده و پرورنده و (۴) امر باینمعنی صاحب ناصری ذکر
معنی اوّل و دوم بحواله برہان کرده گوید که عہده برا و ست که پرور بزای ہوّز را پرور
خوانده - صاحب موید بذکر ہر دو معنی اوّل فرماید برای مہمله و معجمه آخر ہر دو آمده - خان آرزو
در سراج میفرماید که بمعنی اوّل درست و بمعنی دوم بزای معجمه (امیر معزی ؒ) زبیت شاه
بنده پرور شاد بیست بندگان را ؎ تا جاودان بماناد این شاه بنده پرور ؎ (و له ؒ)
بکین خویش تن دشمنان ہمی فرسای ؎ بمهر خویش دل دوستان ہمی پرور ؎ **مولف** عرض
کند که بمعنی دوم با موحّده اوّل بر وزن صفدر اصل است چنانکه صراحت با خدش برابر ور
بموحّده ہر دو رای مہمله کرده ایم و تبدیل موحّده به بای فارسی آمده چنانکه تب و تپ -
فارسیان اینرا به تصرّف در اعراب بر وزن ضرور ہم خوانده چنانکه گنج در ره بفتح واو

را گنجور بہ ضم جیم و سکون واو ہم خوانند و این تصرف نتیجۂ لب و لہجۂ مقامی است و اگنجیر بزای ہوز آخر می آید ہم مبدل این که مہملہ بہ معجمہ بدل شد و چنانکہ بہ تیغ و بہ تیغ قوی اژدہا بر سبیل مجاز باشد که پیوند درخت و انسان ہم سجافی را مانند نسبت بمعنی سوم عرض میشود که ہمان بمعنی چہارم است و انا و بمعنی فاعلی نمی کند تا آنکه با اسمی مرکب نمی شود ہمین باشد اسم فاعل ترکیبی - باقی ماند سوم و چہارم از مشتقات مصدر پروردن است که می آید و دینجا بمعنی سوم اسم مصدر را قائم کنیم که در فارسی قدیم پرور مبدل برور بمعنی صاحب نتیجه و ثمر است و کنایه از تربیت و پرورش و ہمین اسم مصدر پروردن و پروریدن باشد که می آید (اردو) (۱) پیوند خواه دو انسانوں میں ہو خواه دو درختوں میں - مذکر - صاحب آصفیہ نے پیوند پر فرمایا ہے بسبیل مناسبت خویش و تبار و ترکیب اشجار (۲) سجاف - دیکھو پروز (۳) تربیت - پرورش - مونث ۔

پروراشیدن بقول بحر متعدی پروردن (کامل التصریف) و مضارع این پروراند **مولف** عرض کند که پروردن که می آید متعدی بیک مفعول است و این بقاعدۂ فارسی متعدی بدو مفعول بمعنی حکم تربیت و پرورش دادن بکسی و ذریعۂ تربیت و پرورش قرار دادن کسی را و تربیت و پرورش کنانیدن صراحت ماخذ بر پروردن کنیم (اردو) پلوانا - پرورش کروانا کسی کے ذریعہ سے ۔

پروردگار اصطلاح - بقول برہان (۱) معروف است - جل شانہ (۲) کنایہ از بادشاہ و او را پروردگار گویند و پرورندہ ہم و بعربی رب النوع خوانند **مولف** گوید که از قبیل آمرزگار و ستمگار است که

گار آفادهٔ معنی صاحب کند و درینجا معنی لفظی این
صاحب پرورش و رزّاق - صاحب بحر بمعنی
اوّل قانع - و فرماید که اطلاق این اکثر بر خداوند
تعالی است - صاحب ناصری بذکر هر دو معنی
بالا گوید که پروردن و پرورش مشتق ازانست
و بمعنی پروردن و پرستش نیز می آید - ما می گوئیم
که محقق اهل زبان بیهوده می سراید اصلا پروردن
مشتق ازین نیست بلکه این مرکب است از پرور و
که بمعنی سومش گذشت بزیادت دال مهمله چنانکه
پیدا و پیدآوردگار که حقیقتش بالا مذکور شد
(سعدی سلہ) بنا کردن شکر پروردگار ٭ شنیدم
که برگشت از روزگار ٭ (حکیم فردوسی سلہ)
که او ویژه پروردگار من است ٭ جهان دیده
و دوستدار من است ٭ خان آرزو در سراج
ذکر هر دو معنی کرده (اردو) (۱) پروردگار -
خداوند تعالی شانه - مذکر (۲) پادشاه - مذکر

پروردن | بقول برهان و جهانگیری
و رشیدی و سراج و جامع بر وزن سر کردن
(۱) معروف است و (۲) بمعنی پرستش و پرستیدن
(حکیم سنائی سلہ) بداد ار ربیت پروردن نیاید
فهم یونانی ٭ بفهم تا ربیت یار دیگر نیاید شکر فاهی ٭
صاحب بحر بذکر هر دو معنی گوید که کامل التصریف
است و مضارع این پرورد - بهار بر معنی اول
قانع و گوید که بمعنی تربیت کردن باشد و بقول
موارد (۳) آراستن هم چنانکه (گلستان سعدی)
علم از بهر دین پروردن است نه از بهر دنیا
خوردن **مولف** عرض کند که مرکب است
از پرور که بمعنی سومش گذشت و آن اسم مصدر
این است و ن که علامت مصدر باشد
و حاصل بالمصدر این پرورش - معنی اوّل
حقیقی است و معنی دوم مجاز آن خلاف قیاس
و حق آنست که بمعنی دوم استعمال این نیست
و در کلام حکیم سنائی بمعنی پرورش یافته می شود
بای حال با عتبار محققین اهل زبان این معنی را

جا دادہ ایم و معنی سوم مجاز معنی اوّل (اُردو)
(۱) پالنا - پرورش کرنا (۲) پوجنا - پرستش کرنا
(۳) آراستہ کرنا -

پرورده اصطلاح - بقول بہار بمعنی تربیت یافتہ و فرماید کہ در معنی پرورده استعاره است صاحب سروری فرماید کہ مرادف پرورده بمعنی فربہ شدہ و پروارکردہ شدہ (سعدی سے) یکی بچہ گرگ می پرورید ؛ چو پرورده شد خواجہ را ہم درید ؛ بہار از ملا مفید بلخی سند دہد (سے) بگلستان سخن ہمچو آہ بلبل پیچ ؛ بہرگ معنی پرورده چون رگ گل پیچ ؛ **مولف** عرض کند کہ اسم مفعول مصدر پروردن است کہ گذشت (اُردو) پرورده کہہ سکتے ہیں - پالا ہوا - پرورش کیا ہوا

پرورش بقول برہان بروزن سرزنش بمعنی (۱) پروردن و (۲) پرستش و پرستیدن و (۳) کنایہ از علم و حکمت ہم چہ پرورش آموز علم و حکمت آموز را گویند - صاحب جہانگیری این را با پروردن نوشتہ مرادفش دانند (سعدی سے) مدام پرورش اندر کنار مادر دہر ؛ طبع مدار در رو بوی مہربانی نیست ؛ (نظامی سے) بنیکی زنیکی دہش یاد کرد ؛ بدان پرورش عالم آباد کرد ؛ صاحب سروری بمعنی پروردن و فربہ کردن نوشتہ - صاحب ناصری بذکر ہر دو معنی اوّل الذکر نسبت معنی سوم می فرماید کہ بمعنی تعلیم دادن نیز - بہار گوید کہ (۴) بمعنی تربیت است و با لفظ دادن مستعمل - خان آرزو گوید کہ حاصل بالمصدر پروردن بہر دو معنیش و فرماید کہ معنی سوم مجاز باشد **مولف** گوید کہ ما با او اتفاق داریم و صراحت معنی محققین بالا را پسند نہ کنیم کہ پروردن و پرستیدن اصلا مرادف این نیست بلکہ معنی اوّل پروردگی و معنی دوم - پرستندگی است و معنی سوم نظر بہ معنی چہارم کہ داخل اسم مصدر پروردن است مجاز باشد (اُردو) (۱) پرورش - مونث

(۲) پرستش - مونث (۳) علم - مذکر حکمت پرورش
(۴) تربیت - مونث -

پرورش آمدن

مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت
مولف عرض کند که حاصل شدن پرورش
و وجه معیشت باشد (فردوسی ع) که فردات
زان گونه سازم خورش پرورش ٭ که زو آیدت سربسر
پرورش ٭ (اردو) پرورش حاصل ہونا -
وجه معیشت حاصل ہونا -

پرورش آموختگان ازل

اصطلاح - بقول برہان کنایه از (۱) انبیاء (۲) اولیاء
و (۳) شعراء - صاحب بحر متفق با برہان ہم او
لفظ ازل را ازین اصطلاح حذف کرده بجرّد
(پرورش آموختگان) را ہم بہر سه معنی بالا
نوشته - صاحب مؤید مطبوعه بذکر معنی اول و دوم
و بترک معنی سوم گوید که (۴) بمعنی مرشد ہم و در
دیگر نسخ قلمیش معنی چهارم را نیافتیم مولف عرض
کند که معنی چهارم را خلاف قیاس دانیم و من وجهٍ
داخل معنی دوم است و از ینکه انبیا و اولیا علم
لدنی دارند و شعرا طبیعت فطری - فارسیان
این ہر سه را کنایهٔ بدین موسوم کردند که تعلیم
از ازل یافته اند و تعلیم یافتهٔ خلقی می باشند
آنچه صاحب بحر بحذف لفظ ازل ہم این معنی
پیدا کرده است بدون سند استعمال قبلیش
نه کنیم که خلاف قیاس است (اردو) (۱) انبیا
مذکر (۲) اولیا الله - مذکر (۳) شعرا - مذکر -

پرورش آموز

اصطلاح - بقول بحر
(۱) خدای تعالی و (۲) پیر و مرشد و ہادی
و (۳) اصحاب علم و حکمت و ارباب مجاہده
صاحب انند بر علم و حکمت آموز قانع مولف
عرض کند که پرورش بمعنی علم و حکمت آمده ہمین
است معنی حقیقی و دیگر ہمه معانی مجاز آن (اردو)
(۱) خدائے تعالی - مذکر (۲) پیر - مرشد - ہادی
مذکر (۳) صاحبان علم و حکمت - مذکر -

پرورش باشیدن و بودن — استعمال

صاحب آصفی ذکر (پرورش بودن) کرده از معنی ساکت وسندش برای (پرورش باشیدن) است (کمال اصفهانی سه) بر سر آمد گوهر تیغ تو در روز نبرد ۞ بر سر آید هر کرا از ان دست باشد پرورش ۞ **مولف** گوید که بمعنی حاصل بودن پرورش است به همه معانی خورش (سعدی سه) پیدا قطره که تربیت کجا رسد ۞ لیکن چو پرورش بود دانهٔ دری ۞ (اردو) پرورش حاصل هونا۔

پرورش دادن — استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی پروردن و پرورش کردن و تعلیم دادن شامل به همه معانی پرورش (عرفی شیرازی) فیض می تابد ز ربوبیت چون تابد گر ازل ۞ گوهرت را پرورش داد است کان آفتاب ۞ (اردو) پرورش کرنا۔ تعلیم دینا۔

پرورش کردن — استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که مرادف پرورش دادن است بهمه معانی پرورش (حزین سه) از خون دیده پرورش تاک می کنند ۞ رندان می گسار ز صهباچه دیده اند ۞ (اردو) دیکهو پرورش دادن

پرورش یافتگان ازل — اصطلاح

بقول رشیدی بمعنی (۱) انبیا و (۲) اولیا صاحب جهانگیری در ملحقات ذکر این کرده خان آرزو در سراج گوید که هر دو معنی بالا گوید کرده (سه) شعر ار انیز گوید **مولف** عرض کند که مرادف همان پرورش آموختگان ازل است که گذشت (اردو) دیکهو پرورش آموختگان ازل۔

پرورش یافتن — استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که لازم ... گذشته یعنی پرورش حاصل کردن و شامل است به همه معانی پرورش

(نظامی ؎) مستان کش یکی نیزهٔ سی ارش ٭ بآب جگر یافته پرورش ٭ (اُردو) پرورش پایا۔

پروره بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری بروزن مسخره جانوری را گویند که دست پرواری یعنی فربه کرده باشند۔ (شہاب الدین مؤید سمرقندی ؎) چو مرغ پروره مغرور نعمت مگر غیبت ٭ از آنکه رنج غلامان نشست با پرورش ٭ صاحب رشیدی بر پرورش داده و فربه کرده قانع۔ خان آرزو در سراج معنیٔ مخالف محققین اوّل الذکر و موافق قول رشیدی **مؤلف** عرض کند که حق آنست که اصل این (پرورده) اسم مفعول پروردن است و این مخفف آن بحذف دال مهمله دیگر ہیچ و در معنی این پروار را ہیچ تعلق نباشد و سندی که بالا مذکور شد دران ہم مرغ پروره با پروار ہیچ تعلق ندارد (اُردو) پلا ہوا پلا ہوا۔ پالنا کا اسم مفعول۔

پروریدن بقول بحر بمعنی پروردن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پرورد۔ صاحبان انند و بهار عجم ہم این را مرادف پروردن گفته اند (ملا طغرا ؎) چو فصل بہار تخم رسید ٭ گل نغمه را آب روپرورید ٭ **مؤلف** عرض کند که اسم مصدر این ہم ہمان پرورا است که بجایش گذشت۔ فارسیان بقاعدهٔ خود یای معروف و علامت مصدر (دن) بران زیاده کرده مصدری وضع کرده اند که اصلی است زیرا که اسم مصدر مال فارسی زبان است و (پرورش) که می آید حاصل بالمصدر این شامل باشد برہمه معانی پروردن۔ (اُردو) دیکھو پروردن۔

پرورش بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگی بالفتح و فتح ثالث و کسر رای مهمله و سکون تحتانی (۱) بمعنی گلقند و مربا **مؤلف** عرض کند که (۲) حاصل بالمصدر پروریدن است و معنی اوّل مجاز این و از ینکه در مربی و گلقند

میوہ و گل در شکر پرورش می یابد جا دارد کہ فارسیان مجازاً بمعنی مخصوص کردہ باشند و لیکن محققین اہل زبان و معاصرین ہم ازین لغت ساکت مشتاق سند استعمال می باشیم موافق قیاس است۔	(اردو) (۱) دیکھو گلقند اور مربا۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے مربے یا مربا پر لکھا ہے کہ اسم مذکر وہ میوہ جو قند یا شکر کے شیرہ میں ڈال کر پالا گیا ہو (۲) دیکھو پرورش کا نمبر (۱)

پروز | بقول برہان و جامع بفتح اول و ثالث بر وزن مرکز (۱) اصل و نسب و نژاد و (۲) فراویز و سنجاف جامہ ہم کہ بعربی سجاف خوانند و (۳) گستردنی را نیز گویند کہ فرش و فروش باشد و (۴) پینہ و وصلہ ہم کہ بر خرقہ و جامہ از رنگہای دیگر دوزند و (۵) بمعنی جامہ دو رنگ بافتہ شدہ کہ او را شب اندر روز نیز خوانند و (۶) بمعنی مرغ ہم کہ نوعی از سبزہ باشد و در نہایت لطافت و طراوت و (۷) حلقہ زدن لشکر از سوار و پیادہ۔ صاحب جہانگیری بر معنی اول و دوم و ششم قانع و صاحب سروری ذکر معنی اول و دوم و چہارم و پنجم کردہ و صاحب ناصری معنی پنجم را گذاشت و ذکر دیگر معانی کرد و صاحب رشیدی بمعنی اول و دوم و ششم و پنجم قناعت کردہ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ تحقیق آنست کہ مطلق بمعنی سنجاف است کہ از رنگی برنگی دیگر سنجاف کنند خواہ گستردنی باشد خواہ پوشیدنی چنانکہ قوسی تصریح نمودہ و فرماید کہ بمعنی مرغ و سبزہ کہ آوردہ اند پیدا است کہ کنایہ از آن کہ می آید اما تشبیہاً بر وادہ بہ یا در فارسی آمدہ و لیکن بمعنی حلقۂ لشکر بہ تحقیق نہ پیوستہ **مؤلف** عرض کند کہ با خان آرزو اینقدر اتفاق داریم کہ معنی دوم حقیقی است و بدین معنی اصل این پرز بہ سوخاء و زای آخر مہملہ گذشت و مصراحت ماخذ ہم بہ درانجا مذکور و پروز کہ بمعنی چہارم و زای ہوز آخر آمدہ

مبدّلش و این مبدّل آن که موحّده بدل شد به بای فارسی چنانکه اسب و اسپ و معنی اوّل مجاز معنی دوم است که حسب و نسب گویا زینت انسان است مانند سنجاف رنگین که زینت لباس باشد و معنی سوم هم مجاز معنی دوم که گستردنی و فرش و فردش را هم حاشیه رنگین مثل سنجاف جامه می باشد و معنی چهارم و پنجم هم مجاز معنی دوم که وصله و جامه رنگین هم در اختلاف رنگ مثل سنجاف باشد و معنی ششم هم مجاز که سبزهٔ اطراف چمن همچون سنجاف در پیراهن می نماید و حلقهٔ لشکر هم که معنی هفتم است گویا سنجاف میدان را ماند و این هم مجاز باشد و حقیقت سبزه بر معنی سوم برهم گذشت باری حال همه معانی موافق قیاس است باعتبار جامع (فردوسی ؒ) بدو گفت من خویش کرسیوزم ؏ بشاه آفریدون کشد پروزم ؏ (جمال الدین عبد الرزّاق ؒ) بتی که مرکز مه لعل آبدار نهد ؏ پیچ که پروز گل مشک تابدار کند ؏ (خاقانی ؒ) گوی گریبان تو چون بنماید فروغ ؏ زرّین پروز شود دامن روح الامین ؏ (حکیم خاقانی ؒ) پروز و سبزه دمید برخط آبگیر ؏ زلف بنفشه خمید بر غبب جویبار ؏ (اُردو) (۱) اصل و نسب ـ حسب و نسب مذکّر (۲) سنجاف ـ مونّث (۳) فرش ـ مذکّر (۴) تهکلی ـ مونّث (۵) رنگین لباس ـ مذکّر (۶) سبزه ـ مذکّر (۷) لشکر کا حلقه ـ مذکّر ـ

پروزن بقول برهان و جهانگیری بروزن صف شکن (۱) مخفّف پرویزن باشد که آرد بیز است و (۲) هر چیز سوراخ سوراخ را گویند عموماً ـ صاحب رشیدی می فرماید که پرویزن و پرویزه و پرپیزن و پرپیزه و پروزن هر پنج مرادف یکدیگر است بمعنی آرد بیز و بمعنی دوم هم (ناصر خسرو ؒ) چرخ پنداری بخواهد شفتن ؏ زان همی پوشد لباس پرونه

صاحب جامع نسبت این گوید که مخفف پردیزن است که می آید - خان آرزو در سراج هم گوید که پردیزن اصل است و باقی همه مخففش **مولف** عرض کند که بصراحت ماخذ ہمہ را انجا کنیم (**اُردو**) (۱) دیکھو اردبیز (۲) ہر چیز جس مین کثرت سے سوراخین ہون - مونث -

پروستّان اصطلاح - بقول برہان و انند بفتح اوّل و ثالث و با نون مشدد بروزن
گلرستخان - امّت را گویند از پیغمبر که پیرو باشد **مولف** عرض کند که مخفف پیروستّان است که تحتانی و فوقانی ہر دو حذف شد - دیگر محققین اہل زبان ازین ساکت لیکن مبادکه (بر پروستان) بہمین معنی گزشت و صراحت ماخذش ہمہ را انجا نمود (**اُردو**) سنت کے پیرو - اتّباع (امّت - مونث) دیکھو پروشان -

پروش بقول برہان و رشیدی و ناصری و انند بروزن خموش خوشتی که از اعضای آدمی بر می آید و بعربی بثر گویند **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است (**اُردو**) پھنسی - مونث - بقول آصفیہ - پھڑیا - وہ دانہ جو جسم پر ہوتا ہے (عربی مین بثر جس کی جمع بثور ہے)

پروش آموز اصطلاح - بقول انند (مویّد مطبوعہ) یعنی علم و حکمت و معاہدہ آموز و آن (۱) حق تعالی و تقدس است و بمجاز (۲) پیرو مرشد و ہادی و (۳) اصحاب ادب و علم و حکمت و ارباب مجاہدہ **مولف** عرض کند که صاحب انند نقل نگارد (مویّد مطبوعہ) و در دیگر نسخ قلمی (پرورش آموز) است که بجایش گذشت تصحیف کتابت بیش نیست (**اُردو**) دیکھو پرورش آموز -

پرون | بقول برہان بروزن ارزن (۱) مخفف پروان است و آن شہری باشد نزدیک بغزنین و (۲) چرخ ابریشم را نیز گویند کہ بپاہی گردانند ۔ صاحبان ناصری و رشیدی بمعنی دوم قانع (ابو الفرج رونی ؒ) ازتفاخر چو کرم پیلہ سپہر تو تار حرص کشید و بر پرون ۔ صاحب سروری مے فرماید کہ (۳) نام پسر ابن گیو کذا فی الادات **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول و دوم مخفف پروان (**اُردو**) (۱) و (۲) دیکھو پروان (۳) بیژن ابن گیو کا نام پرون تھا ۔ مذکر ۔

پروند | بقول برہان و جامع بروزن فرزند (۱) نام مزرعہ ایست از مضافات قزوین و (۲) بمعنی امرود کہ پیر سادہ باشد و (۳) بمعنی امرود کہ میوہ ایست مشہور ۔ صاحبان جہانگیری و سروری بمعنی سوم قانع ۔ صاحب ناصری بذکر معنی اول و دوم بحوالہ برہان گوید کہ برہان ندارد و دور نیست کہ بمعنی سوم باشد ۔ صاحب رشیدی بمعنی اول و سوم قناعت کردہ ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ تحقیق آنست پروند ہمان پرون است کہ موضعی است از مضافات غزنین کہ بتصحیف خواندہ اند و امرود را امرودانستہ تصحیفات در تصانیف ارباب لغت فارسی کہ بی تحقیق و تنقیح نوشتہ بسیار است **مؤلف** عرض کند کہ صاحب جامع محقق اہل زبان معتبر تر از خان آرزو ست کہ مؤید برہان است در ہر سہ معنی و فارسی زبان مال اوست پس بی تحقیقی خان آرزو ست ما این را بہر سہ معنی بالا اسم جامد دانیم (**اُردو**) (۱) پروند ایک مزرعہ کا نام ہے مضافات قزوین سے ۔ مذکر (۲) امرد ۔ بقول امیر ۔ عربی ۔ مذکر ۔ نوعمر خوبصورت آدمی جسکے ابھی داڑھی مونچھ نہ نکلی ہو ۔ (۳) دیکھو امرود ۔

پروندوش بقول رشیدی بمعنی پری شب مرادف پرندوش **مولف** عرض کند که مزید علیه پرندوش باشد که بجایش گذشت بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم که دیگر محققین اهل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت (اُردو) دیکھو پرندوش ـ

پرونده بقول برهان بسکون ثانی بروزن ارزنده (۱) بسته قماش و اسباب را گویند و بعربی رزمه و بعضی (۲) لفافه قماش و اسباب را گفته اند و بعضی پارچه که قماش را بدان پیچند و بعضی جوال مانندی را گویند و همین آن از پهلوی آن باشد و دوران استادان بزاز اسباب دکان خود را نهند و بار ریسمانها بندند و فرماید که بضم ثانی و سکون ثالث و رابع هم آمده ـ صاحب جهانگیری بر بسته جامه قانع و فرماید که این را پلونده نیز خوانند (شاعر ـ) کیسه ام زد پیست از پدرم خانه ام زد دست پرز پرونده ؎ صاحب سروری بذکر معنی دوم گوید که در فرهنگ پلونده با لام هم آمده صاحبان ناصری و رشیدی بر معنی اول قانع و بقول مؤید بقچه جامه ـ صاحب جامع ذکر هردو معنی کرده ـ خان آرزو در سراج می فرماید که تنگ قماش و بقچه جامه و گوید که بعضی بضم ثانی و سکون ثالث آورده و اول اصح است **مولف** عرض کند که این مبدل پرونده بمعنی دوش باشد که بموقعه گذشت چنانکه تب و تپ و معنی اول مجاز معنی دوم است (اُردو) (۱) دیکھو پرونده کے دوسرے معنے (۲) دیکھو بقچہ ـ

پروه بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و جامع بفتح اول و ثالث بروزن مرده (۱) هر چیز که در تاخت و تاراج و جنگ و شبخون از دشمن بدست آید و (۲) بمعنی چاورشب و (۳) پروین را نیز گویند و آن چند ستاره است در کوهان ثور (شرف شفروه ؎) آن جگر گوشه یاقوت که از کان خیزد ؎ وقف شبیخون سحا پرده یغمای تو باد ؎ صاحبان سروری و

بهار بمعنی سوم قانع وگویند که بحذف های هوّز هم آمده - صاحب ناصری ذکر هر سه معنی بحواله برهان کرده می فرماید که بمعنی اوّل - پرده مینماید به موحّده و دال عوض واو و در سند بالا هم همین انسب - خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و سوم گوید که بعض بمعنی اوّل پرده گویند و نسبت معنی سوم فرماید که مبدّل همان پرو است که بمعنی پروین گذشت ها در آخر زیاده کردند

مولّف عرض کند که باعتبار محقّقین اوّل الذکر بمعنی اوّل اسم جامد فارسی قدیم دانیم و بمعنی دوم که صاحب ناصری آنرا مجرّد چادر گفته بمعنی نیست که مبدّل پرده باشد بدال مهمله که دال بدل شده بواو چنانکه بید و بیو و نسبت معنی سوم با خان آرزو اتفاق داریم (اُردو) (۱) تاخت و تاراج کا مال و اسباب - مذکّر (۲) چادر - مونّث - (۳) دیکھو پروین -

پروهان بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع و سراج با های هوّز بروزن خرکمان بمعنی ظاهر و آشکارا (اثیر الدین اخسیکتی ؎) زه و پشت روزگار قوی گشت و این سخن ٭ در روی روزگار بگویم بپروهان ٭ (وله ؎) بپروهان ملک باختر منظفر و بین ٭ که زیر گردش خاور ملک ندارد یار ٭ **مولّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم باشد و جادار که مبدّل (برهان) باشد بموحّده و دال عوض ها چنانکه تب و تپ و بید و بیو واللّٰه اعلم بحقیقة الحال (اُردو) ظاهر - آشکارا -

پرویز بقول برهان و جامع با یای مجهول بروزن شدید بمعنی (۱) منظفّر و منصور و سعید و عزیز و گرامی باشد و بزبان پهلوی (۲) ماهی را گویند و (۳) لقب پسر انوشیروان و چون او ماهی بسیار دوست میداشت بدین سبب او را پرویز می گفتند و (۴) مخفّف

پرویزن هم و آن آلتی که بدان شکر و امثال آن بیزند و بقول بعض آن مخصوص شکر بیختن
و (۵) پرویزن را هم گفته اند و (۶) بمعنی سخاوت و (۷) خروش رفتاری و جلوه کردن هم ـ
صاحب جهانگیری معنی ششم را گذاشته ـ صاحب سروری بمعنی اول و دوم و سوم قائل
(نظامی ؎) از آن بد نام آن شهزاده پرویز ۞ که بودی در سخن گفتن شکر بیز ۞ (وله ؎)
زمانه خاک تو هم عاقبت به پرویزن ۞ فرو گذارد اگر ماورای پرویزی ۞ (مولوی معنوی
؎) شمس الحق تبریزی انجا که تو پرویزی ۞ از تابش خورشیدت هرگز خطروی نے ۞
صاحب ناصری گوید که این معانی اغلب ناموجه است زیرا که بمعنی مظفر قیاسی است
چه پیروز بمعنی مظفر است نه پرویز مگر از روی قلب پیروز را پرویز توان گفت چنانکه درفش
را درپوش و دوبیزه را درپوزه گفته اند و فرماید که در فارسی پرویز بمعنی ماهی دیده نشد
و گوید که بمعنی آله شکر بیزی معلوم و بمعنی جلوه گری نامناسب نیست چه پرویز بحسن و جمال
موصوف بود و بمعنی پروین نیز ملائمت دارد زیرا که پروین بجلوه و تابش معروف است
و صاحب سفرنگ بشرح نوزدهمی فقره (نامه شت ساسان نخست) می فرماید که بمعنی
نیک بخت است که متعلق بمعنی اول باشد ـ صاحب مؤید مطبوعه بذکر هر هفت معنی
با انسبت معنی سوم گوید که نام پسر هرمز بن نوشیروان که او را خسرو نیز گفتندی و
نیز آن پرویز که بهرام چوبین را بتغلب ملک گرفته بود و ایوان کسری را مرتب کرده (الخ)
و در جهانگیری نسخ قلمی ذکر پرویز آخر الذکر نیست ـ خان آرزو در سراج بذکر هر هفت معنی نسبت
معنی سوم گوید که اگر چه ابدا اسم علم است و اگر لحاظ معنی کرده لقب قرار دهند صحیح تر

مذکوره اعتمال دارد بهر تقدیر نام پسر هرمز بن نوشیروان که بخسرو شهرت دارد و شیرین معشوقهٔ او بود و تعریفی که برای این شهزاده کرده همان است که صاحب موید برای پرویز ما بعد الذکر آورده مولف عرض کند که معنی دوم حقیقی است و اسم جامد فارسی زبان و معنی سوم مجاز آن که لقب بود برای شهزاده و معنی اوّل هم مجاز که اینهمه صفات در شهزاده بود و مجاز برای صفات هم نامش مستعمل شد و بمعنی چهارم مخفف پرویزن و بمعنی پنجم مبدل پروین چنانکه پاچین و پاچیز و معنی ششم و هفتم مثل معنی اوّل که سخاوت و خوش رفتاری صفت شهزاده بود و مجاز آلتبش بمعنی ششم و هفتم مستعمل شد و بتحقیق ما (۸) معنی سوراخ سوراخ که اسم مصدر (پرویزیدن) است که بمعنی بیختن می آید اگرچه متروک است و لیکن بجایش قایم کرده ایم که سند مولوی معنوی که بالاگذشت تصدیق این مصدر می کند (اردو) (۱) مظفر و منصور – سعید – عزیز – گرامی – یہ سب صفات عربی و فارسی ہیں جو اردو میں بھی مستعمل ہیں (۲) بجلی – مونث (۳) پرویز هرمز بن نوشیروان کے لڑکے کا لقب جس کو خسرو بھی کہتے تھے جو شیرین پر عاشق تھا – مذکر (۴) دیکھو پرویزن (۵) دیکھو پروین (۶) سخاوت – عربی – مونث (۷) خوش رفتاری جلوہ گری – مونث (۸) سوراخ سوراخ

پرویزیدن

مصدریست مرکب از اسم پرویز که بمعنی سوراخ سوراخ گذشت، فارسیان بقاعدهٔ خود یای معروف و علامت مصدر دن در آخرش مرکب کرده وضع کردند بمعنی (۱) بیختن که می آید که سالم التصریف است و مضارع این پرویزد و حاصل بالمصدر این پرویزی – (حکیم نزاری س) تو خسروی و من از صدق دل نه از سر بند زر، بر آستانهٔ قصر تو خاک پرویزم کو

و (۳) بمعنی تابیدن هم سند این از مولوی معنوی
برپیچ و بر پیچ گذشت (اردو) (۱) دیکھو پیچیدن (۲) چمکنا

پرویز فلک اصطلاح - بقول برهان و بحر و
موید کنایه از خورشید است - صاحب جهانگیری
هم در ملحقات ذکر این کرده **مولف** عرض کند
که مرکب اضافی است متعلق بمعنی اول پرویز
یا متعلق بمعنی سوم که معنی لفظی این مظفر و منصور
فلک یا شهزاده فلک باشد (اردو) دیکھو
آفتاب - مذکر -

پرویزن بقول برهان وجهانگیری ورشیدی
وسروری وناصری وجامع بروزن گرویدن آلتی
باشد که بدان آرد و شکر و ادویه جات و امثال آن
کوفته بیزند (حکیم سنائی ـه) کرده از گرز و نیزه اند
دشمن را استخوان آرد و پوست پرویزن بر خان
آرزو بذیل پروزن گوید که این اصل است و آن
مخفف این که آرد بیز را نام است **مولف** عرض
کند که اسم جامد فارسی زبان باشد و (پرویز) بمعنی
هشتمش بمعنی سوراخ سوراخ پس این مرکب
است از ان و نون نسبت چنانکه جوش و جوشن
(اردو) چھلنی - دیکھو آرد بیز - مونث -

پرویش بقول برهان وسروری وجامع وناصری ورشیدی وسراج با یای مجهول
بروزن درویش تقصیر و کاهلی در کارها کردن - صاحب جهانگیری می فرماید که فرویش هم میگویند
(امیر خسرو ـه) اژدها پیش است و تیغ اندر عقب ایام تند * بر ره مده ای دوست سوی
خویشتن پرویش را * **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم دانیم (اردو)
کاهلی سستی - مونث -

پروین بقول برهان وسروری وناصری
وجامع بروزن تضمین (۱) چند ستاره کوچک
یکجا جمع شده در کوهان ثور و آنرا العربی ثریا
خوانند و (۲) نام منزلیست از جمله بست و هشت

منزل قمر و بعضی گویند این ستاره ہا دنبہ حمل
است نہ کوہان ثور و اوّل اصح باشد [illegible]
می فرماید کہ شش ستاره معروف است کہ یک جا
واقع اند و آن از منازل قمر است در برج
ثور (سعدی ؎) نخورد ماه و پروین برای
تواند ✱ فنا در پی شفیعین برای تواند ✱ (ولہ ؎)
ہمہ آرام گرفتند و شب از نیمہ گذشت ✱ آنچہ
در خواب نشد چشم من و پروین است ✱
مؤلف عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم جامد
فارسی زبان و ہمین است اصل و پرن و
پرہ و کہ گذشت مخفف این و بمعنی دوم مجاز آن
بعضی از معاصرین عجم گویند کہ پرو اصل است
بمعنی اوّل و نیز یا دت یا و نون نسبت پروین
بمعنی منسوب بہ پرو کنایہ از معنی دوم باشد
و بمجاز مستعمل شد بمعنی اوّل ہم و این موافق
قیاس می نماید (اردو) (۱) پروین دیکھو
پرن (۲) اٹھائیس منازل قمر سے ایک
منزل - مؤنث -

پروین جبین | اصطلاح - بقول
بہار و انند از اسمای محبوب است
مؤلف عرض کند کہ از سندی کہ او
انہمعنی پیدا کرده است (مہ پروین جبین)
پیدا است کہ کنایہ باشد از محبوب (عبد الواسع
جبلی ؎) بارخی چون آفتابی ای مہ پروین
جبین ✱ یا پری چون یاسمینی ای بت نسرین
سرین ✱ (اردو) محبوب - مذکر -

پروین کده | اصطلاح - بقول بہار
و انند نقل نگار از عالم آتشکده (حکیم زلالی
در تعریف مدینہ ؎) دران پروین کده
چیدان بجا کم ✱ کہ شعری چند شعری برفشانم ✱
مؤلف عرض کند کہ (۱) این بمعنی حقیقی
فلک باشد یا برج ثور کہ مقام پروین است
و شاعر آنرا (۲) استعاره قرار داد برای مدینہ
(اردو) (۱) آسمان یا برج ثور - مذکر (۲) مدینہ [illegible]

پرّه | بقول برهان و ناصری بفتح اوّل و ثانی مشدّد (۱) حلقه زدن لشکر با شهرها و پیاده
بجهة شکار و غیره و خطی را نیز گویند که از سوار و پیاده کشیده شود و آنرا بعربی صف خوانند (۲)
دامن و طرف و کنارهٔ هر چیز و پهلو نیز گویند همچون پرّهٔ بیابان و پرّهٔ بینی و پرّهٔ کوه (۳) جزوی
از قفل که قفل بدان محکم و مضبوط شود (۴) برگ کاه را هم گفته اند و (۵) پرّهٔ آسیا و دولاب
و امثال آن (انوری ره) گر پرّه زند لشکر سرمست نبود تنگ ٭ جز داخل آن نیز رو این سرطان
را ٭ (ناصر خسرو ره) این بار گران بکوبدت بی شک ٭ در گردن و پشت و مهره و پرّه ٭
(مولوی معنوی ره) برفشان پای آن سرگشته راند ٭ گرد از پرّه بیابان برفشاند ٭ (نجم
گرگانی ره) همیدون پرّه های کوه قارن ٭ بپیشش همچنان آبا که گلشن ٭ (سیف اسفرنگی
ره) ناطقه بی اختیار مدح تو سازد ٭ پرّه قفل سخن کلید زبان را ٭ (حکیم خاقانی ره)
بر نتوانم گرفت پرّهٔ کاهی ز ضعف ٭ گرچه بصورت یکی است رهی من و کهربا ٭ (سعدی
ره) بگرد خیمهٔ اسلام تشنه بزنی ٭ که کهربا نتواند کشید پرّه کاه ٭ (حکیم خاقانی ره) پارهٔ
پرده مثقب و کمانه و مقل ٭ بجز او مهره گردون و پرّه دولاب ٭ صاحب سروری بذکر
هر پنج معانی نسبت معنی دوم گوید که استخوان پهلو را هم گویند چنانکه در سند ناصر خسرو گذشت
صاحب جامع بذکر معانی بالا پهلو را از معنی دوم جدا کرده معنی جداگانه قرار می دهد خان آرزو
در سراج گوید که چند معنی دارد و تفصیل آن در لفظ پر گذشت. صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ
ناصرالدین شاه قاجار می فرماید که (۶) بمعنی بادکش است چنانکه پرّهٔ چرخ یعنی بادکش چرخی
صاحب بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم بذکر معنی ششم گوید که (۷) بمعنی پرچم هم مولف گوید

کند که خان آرزو حق تحقیق ادا نکرد و بدفع الوقتی گریخت حق آنست که بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است ومخفّف پاره که فارسیان صف لشکر را پارهٔ لشکر گویند وبمجاز حلقهٔ لشکر وخط لشکر راہم خوانند که ازہمان صف لشکر حلقه وخط پیدا می شود وبمعنی دوم ہم اسم جامد ومجاز معنی اوّل که دامن وطرف وکناره وپہلو ہم پاره ایست از اطراف وبمعنی سوم ہم مخفّف پاره که مخصوص شد برای قفل وہمچنین به معنی چہارم وپنجم وبمعنی ششم وہفتم مرکّب است از پپه وہای نسبت که بادکش ودولاب را منسوب به پر گفتند که درہوا حرکت کند ودور زند (اُردو) (۱) حلقهٔ لشکر ـ اور وہ خط جو سواروں اور پیادوں سے قائم ہو ـ مذکّر (۲) دامن ـ کناره ـ پہلو ـ مذکّر (۳) قفل کا پرده ـ مذکّر (۴) گھانس کی پتّی ـ مؤنّث (۵) پاٹ جیسے چکّی کا پاٹ ـ مذکّر یا چرخ کا حصّه (۶) پنکھا ـ مذکّر (۷) چرخ ـ مذکّر ـ

پپه پازه بقول برہان وسروری وناصری وجامع ورشیدی بروزن دروازه چوب پوسیده ورکوہی سوخته باشد که بالای سنگ چقماق گذاشته چقماق بدان زنند تا آتش دران افتد صاحب جہانگیری گوید که این را پده وخف و پوده نیز خوانند ـ خان آرزو در سراج میفرماید که پپه بوده بدین معنی گذشت پس این تصحیف باشد مولّف عرض کند که ما بر (پپه پازه) که بموحّده گذشت صراحت ماخذ کرده ایم وہمین اصل است وآن مبدل این (اُردو) دیکھو پرہازه کے دوسرے معنے ـ

پپهام بقول برہان بروزن فرجام نامی است پارسی باستانی ومعرّب آن ابراہیم ـ خان آرزو در سراج این را با پپه آہام نوشته که بجایش گذشت مولّف عرض کند که این مخفّف آن است وصراحت ماخذش ہمدرانجا

کرده ایم (اُردو) دیکهو پرابام -

پرهٔ چرخ استعمال - صاحب رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار گوید که بادکش چرخی است و صاحب روزنامه بحواله سفرنامهٔ مذکور بذکر (پرهٔ چرخ خورد) می فرماید که پهلوی چرخ نشکند **مولف** عرض کند که ما هر دو را درست دانیم که پره بمعنی بادکش و بمعنی پهلو بجایش گذشت پس این بمعنی اوّل مرکب اضافی است و (۲) بمعنی پهلوی چرخ هم (اُردو) (۱) چرخی پنکها - مذکّر (۲) چرخ کا پهلو - مذکّر -

(الف) پرهیخت الف و ج - بقول رشیدی بر قیاس (ب) و هم او بر (ب) گوید که بمعنی
(ب) پرهیختن ادب کردن است - صاحب بحر بر (ب) می فرماید که به وزن جستن
(ج) پرهیخته ادب کردن و فرماید که بکسر ثالث هم آمده و سالم التّصریف است که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و پرهیختن که بزیادت تحتانی می آید مرادف این - صاحب جهانگیری هم ذکر هر دو مصدر مذکور کرده (شمس فخری ــه) بسان هندوان ترک فلک را ز چوب کین بمالید و به پرهیخت ؛ صاحب ناصری هم ذکر این کرده **مولف** عرض کند که (ب) مبدل برهیختن است که بموحّده گذشت موحّده بدل میشود به بای فارسی چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذش همدر انجا کرده ایم و اصل (الف) و (ج) همدر انجا مذکور که (الف) ماضی مطلق (ب) باشد و (ج) اسم مفعولش - مخفی مباد که محققین نازک خیال همین سند شمس فخری را به برهیختن به موحّده هم نقل کرده اند (اُردو) (الف) دیکهو برهیخت (ب) دیکهو برهیختن (ج) دیکهو برهیخته -

پرهٔ قفل بر کلید زدن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بهار و انند کار وا شدن مخالف قفل

بردن ۔ بہار گوید کہ کلید بر قفل می زنند نہ پردہ
قفل بر کلید (خواجہ نظامی سہ) چو پیغام منشہ
با تو کردم پدید ؎ مزن پردہ قفل را بر کلید ؎
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است
و کنایہ (اردو) خلاف عقل بیہودہ کام کرنا۔

پردہ گل | اصطلاح ۔ بقول بحر بارای
مشدد بمعنی (۱) برگ گل ۔ خان آرزو در چراغ
ہدایت ذکر معنی بالا گوید کہ این خالی از خوابیت
نیست و فرماید کہ بعضی گویند کہ بمعنی (۲) برابر
بودن چند چیز با کسی (وحید سہ) صفای باغ
ز زندان غم خلاصم کرد ؎ چو غنچہ پردہ گل شد کلید
قفل دلم ؎ **مولف** عرض کند کہ معنی دوم
کہ از ہمین یک سند پیدا کردہ خان آرزو سست
لغو است و از تجرد پردہ گل اصلا پیدا نیست
و معنی اول موافق قیاس و کنایہ باشد (اردو)
دیکھو برگ گل ۔ مذکر۔

پرہما | اصطلاح ۔ بقول بحر و انند غیاث

باضافت اتاقہ باشد یعنی کلغی **مولف** عرض
کند کہ سلاطین سلف بہ تاج خود پرہما قائم
می کردند و بمجاز پرہای دیگر پرندرا قائم مقامش
کردند و بہ پرہما موسوم ساختند ۔ مرکب اضافی
است و استعارہ (اردو) کلغی یا کلگی بقول
آصفیہ ایک خاص پرند کے چند خوشنما پر جنہیں
بادشاہ لوگ اپنے تاج یا ٹوپی یا پگڑی پر رزم
خواہ بزم میں لگا یا کرتے ہیں ۔ جیغہ (ناسخ ؎
سہ) اشک بالا موتیون کا وہ کلغی شعلہ تاج ؎
رکھتی ہے تخت لگن میں شوکت شاہانہ شمع ؎

پرہنج | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ
بفتح اول و کسر ثالث و سکون نون قسمی
است از غلہ **مولف** عرض کند کہ دیگر
محققین ازین ساکت و معاصرین عجم بزبان
ندارند ۔ حیف کہ محققین با لا تعریف کامل
نکردہ اند و واضح نشد کہ چہ قسم غلہ است
و صاحب محیط کہ محقق مفردات است

ازین ساکت عجبی نیست که ہمان پرنج را گذشت
بزیادت ہای ہوز نوشته باشد (اُردو) غلہ کی
ایک قسم جس کی حقیقت کامل معلوم نہ ہو سکی۔ مذکر
دیکھو پرنج۔

پرہ نشین | اصطلاح۔ بقول بہار و انند
و سراج مرحوم سرحد نشین که در تحت فرمان سپہ سالار
باشند و فرمایند که این لغت گیلانیست۔ صاحب
جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده **مولف**
عرض کند که متعلق بمعنی پره باشد اسم فاعل ترکیبی
(اُردو) سرحد نشین فوج۔ مونث۔

پرہود | صاحبان انند و مؤید گویند که ہمان
برہود که بموقعه گذشت **مولف** عرض کند
که اگر سند استعمال این پیش شود توانیم قیاس
کرد که مبدلش باشد چنانکه تب و تپ۔ معاصرینا
عجم و دیگر محققین ازین ساکت۔ صراحت کامل
ہمہ را انجا کرده ایم (اُردو) دیکھو برہود۔

پرہوده | بقول برہان و ناصری و انند
جامع بر وزن فرموده (۱) سخن بیہوده را گویند
و (۲) جامه که از تابش حرارت آتش رنگ گردانیده
بسوختن نزدیک شده باشد **مولف** عرض کند که
بمعنی اول و دوم مبدل برہوده که بموقعه گذشت و آن اسم
مفعول برہودن است و این مبدلش چنانکه تب و تپ
(اُردو) (۱) بیہوده بات۔ مونث (۲) وه کپڑا جس کا
رنگ حرارت آتش سے متغیر ہو گیا ہو گیا۔ مونث۔

پرہون | بقول برہان و جامع بر وزن
مجنون دائره و ہر چیز میان خالی را گویند مانند چنبر
و طوق و ہالہ ماه و امثال آن۔ صاحب ناصری ہم بر این که
بمعنی محوطه و حصار نیز آمده و در بای ابجد ہم گذشت **مولف**
عرض کند که ہمه را انجا ذکر این کرده ایم که این کامل است و آنجا
مبدل این چنانکه اسپ و اسب (اُردو) دیکھو برہون

پرہیختن | بقول برہان بر وزن انگیختن بمعنی ادب کردن باشد۔ صاحبان بحر و جہانگیری
و رشیدی و سراج ہم این را آورده اند **مولف** عرض کند که مزید علیه ہمان پرہختن که بدون

تحتانی گذشت (فرہنگ منظومہ سه) هست یاقوت بهرمان پرهیخت ٭ از ادب آمد که دیوانه و
بگریخت ٭ صاحب رشیدی مذکر این و ماضی مطلق و اسم مفعولش کرده (اُردو) دیکھو پرہیختن

پرهیز بقول برهان و جامع بر وزن پرویز (۱) آنست که بعربی عذر و احتراز می گویند
و نزد محققین اجتناب از ماسوی الله و (۲) بمعنی ترس و بیم و نگاهداشت خود از مضرت و
(۳) بمعنی تفاوت هم بنظر آمده - صاحب ناصری بر ذکر معنی اوّل و دوم قانع (مصنف له)
مریض طفل مزاجند عاشقان ورنه ٭ دوای درد تغافل دو روز پرهیز است ٭ (سعدی
له) با گرسنگی قوّت پرهیز نماند ٭ افلاس عنان از کف تقوی بستاند ٭ صاحب سروری
بر معنی اوّل قناعت کرده - بهار بذکر معنی اوّل گوید که اجتناب از مناهی عموماً و اجتناب
بیمار از ناخوردنی خصوصاً و فرماید که بالفظ دادن و شکستن و کردن می آید هم او گوید که
بمعنی زهد و صلاح ماخوذ است از معنی اوّل (ابوطالب کلیم له) دارم دلی که هر گره شکسته
خاطری را ٭ بیمار گشته از غم پرهیز اگر شکسته ٭ خان آرزو در سراج مجرد معنی اوّل را نوشت
مولف عرض کند که معنی اوّل اصل است و اسم مصدر پرهیزیدن که می آید و دیگر معانی
مجاز آن و بهر سه معنی اسم جامد فارسی زبان معنی دوم و سوم را باعتبار صاحب جامع
تسلیم کنیم (اُردو) (۱) پرہیز - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - عذر - احتراز - اجتناب
دوری - علیحدگی - مضر چیزوں سے بچنا - بچاؤ - تقوی - اتّقا (۲) ڈر - خوف - مذکر
(۳) تفاوت - مذکر -

پرهیزان بقول سروری اجتناب کنندہ و پرهیزندہ (اثیر الدین اومانی سه) چه کنم چارہ

کہ بی ہیمہ و موئینہ نرم ۔ تا مفید است مراہ بودن
ازان پرہیزان ۔ **مولف** عرض کند کہ محقق
اہل زبان این را اسم جامد دانستہ است و قاعدہ
زبان خود را یاد نداشت کہ اسم حال است از
مصدر پرہیزیدن کہ می آید و تعریف (اسم حال)
بجایش گذشت (**اردو**) پرہیز کرنے والا
(زمانہ حال میں)

پرہیزانہ | اصطلاح ۔ بقول بہار و بحر دانہ
طعامی کہ بخورد بیمار دہند و بعربی مزورہ خوانند
(ملا شیخ علی نقی فائز ۔) پردہ دل را انگشت
از گردش مستانہ ۔ ہست بیمار تر این مرغ
پرہیزانہ ۔ خان آرزو در چراغ ہدایت ہم این را
آوردہ **مولف** عرض کند کہ بقاعدہ فارسی
زبان معنی لفظی این لائق پرہیز از قبیل دہقانہ
دشتبانہ و مراد از طعام بیمار (**اردو**) پرہیزی
غذا ۔ مونث ۔ جو بیمار کے لئے مخصوص ہے ۔

پرہیز دادن | مصدر اصطلاحی ۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ بمعنی پرہیز کنانیدن و حکم پرہیز
دادن است (دانش مشہدی ۔) باز چون
دارم زخون خوردن دل افگار را ۔ کے
توان پرہیز دادن کودک بیمار را ۔ (نظیری
نیشاپوری ۔) از شراب سود مندم بخت بد
پرہیز داد ۔ مے کہ می خوردم نمی خوردم غم
پرہیز را ۔ (**اردو**) پرہیز کرانا ۔

پرہیز داشتن | استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض
کند کہ بمعنی پرہیز کردن است (ثابت الہ آبادی
۔) تائب خورشید تابان تشنگی پرہیز دار ۔
می کنی از صبح دم در کاسہ گردون حلیب ۔
(**اردو**) پرہیز کرنا ۔ احتراز کرنا ۔

پرہیز شکستن | استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت ۔ صاحب بحر گوید
کہ ترک پرہیز کردن و از پرہیز باز آمدن است

مولّف عرض کند کہ موافق قیاس است
(اثر شیرازی ؎) چنان دلم زشکست دلم بود
خرّم ٭ کہ از شکستن پرہیز خاطر بیمار ٭ (اُردو)
پرہیز توڑنا - پرہیز ترک کرنا -

پرہیز فرمودن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت
مولّف عرض کند کہ حکم پرہیز دادن است
و احتراز کردن را فرمودن (طالب آملی ؎)
چو زہّاد ریاضت پیشہ ہم شحنۂ عدلش ٭ ہر برو
شیر را پرہیز فرماید ز حیوانی ٭ (اُردو)
پرہیز کا حکم دینا -

پرہیز کردن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت - صاحب بحر گوید
کہ حذر کردن از چیز ناموافق مولّف عرض
می کند کہ موافق قیاس است (صائب ؎)
سرمہ نتواند بچشم او نگاہ تیز کرد ٭ دیگری بیمار
و می باید مرا پرہیز کرد ٭ (اُردو) پرہیز کرنا

پرہیزگار اصطلاح - بقول بہار و انند
کنایہ از صالح و متّقی دیگر محققین ازین لغت ساکت
مولّف عرض کند کہ خلاف قیاس نیست بمعنی
صاحب تقوی کہ پرہیز بمعنی تقوی گذشت از قبیل رستگار
و ستمگار (اُردو) پرہیزگار - بقول آصفیہ - فارسی
متّقی - گناہوں سے کنارہ کرنے والا - مجتنب -

پرہیزیدن بقول بحر بفتح اوّل و یای
مجہول (۱) حذر و احتراز کردن و (۲) ترس
و بیم نمودن و نگاہداشتن خود را از مضرات
و (۳) پارسائی نمودن و نزد صوفیہ اجتناب
نمودن از ماسوی اللہ و (۴) تفاوت کردن
فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این
(پرہیزد) صاحبان موارد و انند ہم ذکر این کردہ اند
(نظامی ؎) بہ پرہیزم از روز عذر آوری ٭
بہ پرہیزگاری کنم داوری ٭ (سعدی ؎)
کہ شہوت آتش است ازوی بپرہیز ٭ بخود بر
آتش دوزخ مکن تیز ٭ مولّف عرض کند کہ

فارسیان برا اسم مصدر این یعنی (پرہیز) کہ گذشت بقاعدهٔ خود یای معروف و علامت مصدر دن زیاده کرده مصدری وضع کردند که اصلی است و معنی اوّل اصل است و دیگر سه معانی مجاز آن (اُردو) (۱) پرہیز کرنا (۲) ڈرنا (۳) پارسائی کرنا۔ تقوی کرنا (۴) فرق کرنا۔ تفاوت کرنا۔

پری | بقول برہان بفتح اوّل و کسر ثانی و سکون تحتانی (۱) معروف است کہ نقیض دیو باشد و (۲) مخفف پر بر ہم کہ مخفف پر پرواز باشد کہ روز پیش و پرواز است (حکیم انوری ۵۸۳ھ) شنّام بکام انوری بود پری ٭ در روی صنمی بدلبری بود پری ٭ و (۳) مضارع مخاطب پریدن و بضم اوّل (۴) بمعنی پر و مملو بودن (ظہوری در سه نثر ۱۰۲۵ھ) لا فدار پیشش از پری دریا ٭ پوچ گردد ورش حباب آسا ٭ بہار نسبت معنی اوّل گوید کہ ترجمۂ جن (کذا فی الصراح) و در عرف حال نوعی از زنان جن کہ نہایت خوبرو باشند و مانند ملائکہ بال و پر دارند و (۵) نام قماشی در نہایت لطافت و ملائمت بسان مخمل خوابگی ہم دارد و رنگا رنگ می باشد کہ از ان مسند و فرش سازند (بیدل ۱۱۳۳ھ) ای بیخبر از کمال روشن گہران ٭ دل صیقل زدن نفس تشویش ہران ٭ در کارگہ صفا تنزّه باقی است ٭ فرش است پری بپای شیشہ گران ٭ صاحب سروری بذکر معنی اوّل و دوم قانع۔ صاحب ناصری نسبت معنی اوّل گوید کہ روحانی لطیف ضد جن دانه و دیگر معانی ساکت۔ صاحب مؤید بر معنی اوّل و دوم و چہارم قانع۔ خان آرزو در سراج گوید کہ تحقیق آنست کہ بیای معروف در اصل بمعنی مطلق جن است و در عرف بمعنی نوعی از جنس جن کہ نہایت خوبرو باشد و بیای مجہول مخفف پرپر هم و از دیگر معانی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان نسبت

مرکب از پر و یای نسبت و بمعنی دوم مخفف پرپروز و بمعنی سوم موافق قواعد زبان و بمعنی چهارم یای مصدری زیاده کرده اند بر لفظ پر و معنی پنجم ایجاد بهار است از کلام بیدل و سندش نرسیده انیمعنی کند که بیدل در مصرع چهارم پری را بمعنی اول استعمال کرده و بهار بر معنی لفظی غور نکرده از لطف سخن بی خبر (اردو) (۱) پری - بقول آصفیہ - پروالی ایک قسم کی خیالی مخلوق جس کا چہرہ آدمی کا سا اور پر پرندوں سے مشابہ تصور کئے گئے ہیں - جن - جناّت کی بیوی (۲) پرسون (۳) لواڑے (۴) بہرتی - بقول آصفیہ - اسم مونث - تکمیل - پرہی (۵) ناقابل ترجمہ -

پری آمدن استعمال - بقول بہار کنایہ از آسیب پری رسیدن (میرخسرو)

چو بہوش خیالم دید شب می گفت ہمسایہ ؎
کہ امشب باز این دیوانہ را یاد پری آمد ؎

مولف عرض کند کہ محقق نامدار غور نکردہ کہ در شعر بالا (یاد آمدن) است نہ پری آمدن ولیکن ما این مصرع را در نسخ دیگر چنین یافتہ ایم (کہ امشب باز این دیوانہ مارا پری آمد) ؎ ہمزبان بر معنی مفید ہم (آمدن) نقل ہم کردہ ایم و مصدر (آمدن پری) بہمین معنی در محدودہ گذشت (اردو) دیکھو آمدن پری -

پر یافتن استعمال - صاحب آصفی ذکر اینا کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ (۱) بالضم بمعنی یافتن چیزی بحالت پری چنانکہ (شیخ نظامی علیہ الرحمہ) اسکندر گوش خویش را از آن جواہر پر یافت الخ (۲) بالفتح حاصل کردن پر باشد (جمال اصفہانی ے) تاکہ باشد خلعت باغ از مہ آذار و دی ؎ گہ دم طاؤس و گہ پر سمو حاصل یافتہ ؎ ہر دو موافق قیاس است (اردو) (۱) بہرا ہوا پانا (۲) پر پانا -

پر حاصل کرنا ـ

پری افسای اصطلاح ـ بقول برہان وجامع افسون گر یعنی صاحب تسخیر شخصی کہ از برای تسخیر جن افسون خواند وصاحبان بحر و بہار یعنی کاہن نوشتہ اند صاحب سروری گوید کہ مرادف پری سای بہ ہمان معنی بالا ـ صاحب ناصری گوید کہ ہمین را پری خوان نیز گویند کہ بعقیدۂ بعضی پری گرفتگان را دعا وافسون خوانند مولف عرض کند کہ افسانیدن بالفتح بمعنی افسونگری نمودن ورام کردن بجایش گذشت واین اسم فاعل ترکیبی است وموافق قیاس (اردو) دیکھو افسون گر ـ

پر پای دلی اصطلاح ـ بقول بحر و بہار و (خان آرزو در چراغ ہدایت) بضم اول و واو مفتوح (۱) نام پیر کشتی گیران (میرنجات ـ) بلب زمزمہ آرا چہ غنی وچہ جلی چو جبہ ک راگرم کمیدانم پر پای دلی چو صاحبان انند وغیاث گویند کہ بالضم (۲) لقب پہلوان محمود خوارزمی است وگاہی مراد باشد از پہلوان کہن سال و مشاق فن کشتی کہ سر آمد پہلوانان زور خانہ بود لہذا ہر کسی کہ از کشتی گیران وارد زورخانہ می شود اول قدمبوسی بہ پای دلی می کند ازین جہت گاہی از لفظ (پر پای دلی) مجازاً معنی معزز ومکرم گیرند مولف عرض کند کہ اصل این (بوسہ بہ پای دلی) باشد کہ عادت کشتی گیران است کہ پیش از کشتی بر پای استاد خود کہ مراد از دلی ہمان است بوسہ می زنند وباصطلاح ومحاورہ بوسہ حذف شدہ (بہ پای دلی) بمعنی استادہ قائم ماند بیخبری از ماخذ موحدہ را بہ بای فارسی وبای فارسی را بہ تحتانی بدل کرد (اردو) (۱) کشتی گیروں کا استاد ـ مذکر (۲) پہلوان محمود خوارزمی کا لقب ـ مذکر ـ

(الف) **پری بستن** مصدر اصطلاحی ـ

(ب) پری بند | صاحب آصفی ذکر

(ج) پری بندیدن | الف کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که مقید کردن جن و پری باشد بزور افسون و (ج) مرادفش و (ب) بقول بحر بمعنی افسونگر و مسخر جن - بہار این را مرادف پری افسای گوید - صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده - خان آرزو در سراج ہم این را آورده **مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است از پری بندیدن موافق قیاس (قطران تبریزی ؎) چون پری پیکران درخت گل ہمی لرزد زباد * چون پری بندان بر و بلبل ہمی افسان کند *

(اردو) (الف) پری کا مقید کرنا تسخیر جن و پری کرنا (ب) عامل - جن و پری کو مسخر کرنے والا - افسونگر (ج) دیکھو الف -

پری پیکر | اصطلاح - بہار ذکر این کرده برمعرفت قانع - صاحب انند ہمزبانش - **مولف** عرض کند که بمعنی صورت پری دارد و کنایه از معشوق - اسم فاعل ترکیبی است **(اردو)** پری پیکر - بقول آصفیہ - فارسی - پری چہرہ - پری رو - نہایت خوبصورت حسین - مراد معشوقہ

پریچہ | اصطلاح - بقول برہان و جہانگیری و سراج و جامع و رشیدی بروزن دریچہ لیمو ترش را گویند و ازان ریسمان تابند **مولف** عرض کند که لیمو ترش را اہل ولایت در بعضی اجزای درخت بسیار خوبصورت دانند و چه برای تصغیر است - کوکنا چه ہی نماید - اسم جامد فارسی است یا تا حال یافته **(اردو)** کچھ رسکے درخت کی چھال - ذکر -

پری کا چہرہ | اصطلاح - بقول انند مرادف پری پیکر که گذشت **مولف** عرض کند که موافق قیاس است - اسم فاعل ترکیبی (حافظ ؎) آن ترک پری چہره که دوش از بر ما رفت * آیا چه خطا دید که از راه خطا

رفت ؎ (اُردو) دیکھو پری پیکر۔

پریخانہ | استعمال۔ بقول بہار و آنند مسکن پریان (میرزا صائب ؎) دل را نگاہ گرم تو دیوانہ می کند ؎ آئینہ را رخ تو پریخانہ میکند ؎ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است و استعارۃً مکانی را ہم گویند کہ یار دران باشد (اُردو) پریخانہ۔ اس مکان کو بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں جہاں پریاں ہوں اور استعارۃً معشوق کا گھر۔ مذکر۔

پریخوان | اصطلاح۔ بقول برہان و سروری و بحر و بہار با خای نقطہ دار دو اول معولہ بر وزن پریشان افسونگر و شخصی کہ تسخیر جن کردہ باشد (مولوی معنوی ؎) افسون بخوانم و بدوی آن پری ہم ؎ از آنکہ کار پریخوان ہمیشہ افسون است ؎ (سلمان ساوجی ؎) درون شیشۂ می آتش است ہمچو پری ؎ سمن رخان چمن را اگر پریخوان است (میرزا عبد الغنی قبول ؎) تو پری ہستی و من سوے خودت می خوانم ؎ چہ توان سوی من آمد کہ کہ پریخوان توام ؎ **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است کہ عاملان جن و پری بزور عمل پری را حاضر می کنند (اُردو) دیکھو پری بند۔

پری خواندن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی جن و پری را حاضر کردن و کنایہ باشد از سحر و افسون کردن و سند این ہمان اسناد است کہ بر پریخوان گذشت۔ (اُردو) سحر و افسون کرنا۔ پریوں کو بلانا۔

پریدار | اصطلاح۔ بقول برہان و جامع بفتح اول بر وزن خریدار (۱) کسی را گویند کہ جن داشتہ باشد (۲) دختری را کہ افسونگران چیزی بخوانند و بدمند تا او برقص آید و از ماضی و مستقبل چیزی بگوید (۳) دیوانہ

ومجنون را ہم گفتہ اند و (۴) جا و مقام دیو را نیز۔ بہار این را (۵) مرادف پریخوان گفتہ۔ (خواجہ جمال الدین سلمان سلہ) ساقی بزم پری جام پریدار بود ؎ چون پریدار کف آوردہ بلب زان باشد (سیف الدین اسفرنگی ۲ہ) بنانا چرخ بربستہ بغمزہ چشم مردم را ؎ چو گیسوے پریداران بوقت رقص در پرّان ؎ (مولوی معنوی ؎) در عشق سلیمانم من ہمدم مرغانم ؎ من مرد پریخوانم من شخص پریدارم ؎ صاحب بحر بر معنی اوّل و دوم و سوم قانع۔ صاحبان ناصری و سروری بر معنی اوّل و صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی دوم و پنجم اکتفا کردہ و برای معنی پنجم ہمان سند مولوی معنوی گرفتہ کہ بالا مذکور شد۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و دوم قناعت فرمودہ **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پری دارندہ و معنی اوّل و دوم و چہارم و پنجم اصل است و معنی سوم مجاز (اُردو) (۱) وہ شخص جس کو جن اور پری کا سایہ ہوا ہو (۲) وہ لڑکی جسپر عامل نے بزور عمل جن و پری کو دارد کیا ہو۔ مونّث (۳) دیوانہ (۴) دیو و پری کا مقام۔ مذکّر (۵) دیکھو پری خوان۔

پری داری

استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی افسونگری **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است یای مصدری بر لفظ (پریدار) زیادہ کردہ اند (اُردو) افسونگری کہہ سکتے ہیں۔ مونّث۔

پری داشتن

استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ شامل باشد بر ہمہ معانی مصدری پریدار کہ گذشت دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پریدار ہے اس کے تمام مصدری معنون پر شامل ہے۔

پری دخت

اصطلاح۔ بقول برہان و مؤید بر وزن تہی گفت (۱) نام دختر پادشاہ چین

که سام نریمان عاشق او شده بود و زال از و بهم رسید۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که (۲) هر دختر پری پرورا توان گفت چنانکه گفته اند (سه) پری دختی پری بگذار ماهی ؎ بر ا فلیم نکو ئی پادشاهی ؎ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) (۱) پادشاہ چین کی لڑکی کا نام (۲) ہر خوبصورت لڑکی۔ مونّث۔

پریدن بقول بحر (الف) بفتح اوّل (۱) پرواز کردن و بپرواز آمدن و (۲) تفاخر و تکبّر نمودن و (۳) جستن اندام چنانکه (پریدن چشم و لب) و فرماید که راے قرشت درین مصدر و مشتقات این گاهی بنا بر رعایت وزن شعر مشدّد هم می آرند و (ب) بضمّ اوّل (۱) پُر و مملو کردن و (۲) پرشدن و (الف) (کامل التّصریف) که مضارع آن پرد باشد بالفتح و (ب) (سالم التّصریف) یعنی بجز صیغه اسم فاعل و صیغه امر و نهی نیامده بهار گوید که (الف) بمعنی (۴) جدا شدن و دور افتادن هم آمده چون (پریدن سر) و ذکر معنی سوم هم کرده۔ صاحب مؤیّد بر معنی اوّل (الف) و معنی اوّل و دوم (ب) قانع۔ صاحب موارد بذکر (الف) و معنی اوّلش گوید که بدین معنی پاریدن هم آمده و ذکر معنی دومش فرموده از امیر خسرو سند داده (سه) ز مجلس تو پرم من که بلبل سخنم ؎ پریدن همه مرغان چو از گلستان است ؎ خسرو هم به همین معنی گفته (سه) نشنرن از روی نکوئی پرید ؎ بلبل و قمری هم از و می پرید ؎ و بذکر معنی سومش از حکیم زلالی استناد کرده (سه) در دیده بینی زنبق ز بویش ؎ پرپیده دیدهٔ نرگس ببویش ؎ و فرماید که (۵) ریخته شدن چون پریدن دم شمشیر و (۶) شوریده شدن چنانکه خواب از چشم پریدن (صائب سه) گلی گفتم بخواب از گلشن رخسار او چینم ؎ پرید از چشم خواب از هاے و هوی عندلیبانم ؎ **مولف** عرض کند که (پر) اسم مصدر (الف) است

بمعنی بال و پر۔ بای مکسور بقاعدۂ فارسی مرکب
شد میان آن و علامت مصدر دن و معنی اوّل
حقیقی است و دیگر ہمہ معانیش مجاز آن و در معنی
سوم حرکت کردن ہم داخل است چنانکہ
پریدن علم و بیرق و امثال آن۔ و معنی ششم
قائم کردۂ صاحب موارد ضرورت ندارد کہ از
سند صاحب معنی چہارم ہویدا است نہ ششم و
اسم مصدر (ب) پری بالضّم است و ما ہر دو
را کامل التّصریف دانیم و پرد بفتحتین و بضم
اوّل و فتح دوم مضارع ہر دو و (بپر) امر حاضر
و (مپر) نہی (ب) آمدہ۔ البتّہ در محاورہ مستعمل
نیست ولیکن اسم فاعلش پرندہ بالضّم بمعنی
پرکنندہ مستعمل و بر زبان معاصرین عجم ہم چنانکہ ؎
او پرندۂ شکم است (اُردو) (الف) (۱) اُڑنا
(۲) تفاخر اور غرور کرنا (۳) اندام کا پھڑکنا
پھرکنا (۴) جدا ہونا۔ دور ہونا (۵) بھڑنا
ریختہ ہونا (۶) شوریدہ ہونا (ب) (۱)
بھرنا۔ بھر دینا۔ یعنی متعدی (۲) بھر جانا۔ لازم

(الف) پریدن اعضا | مصادر اصطلاحی۔

(ب) پریدن چشم | صاحب اکسیر اعظم
در جلد اوّلش الف را مرضی قرار می دہد کہ بعض
اعضای انسان خود بخود حرکت می کند و بری جہد
چنانکہ پریدن چشم و لب و پرّۂ بینی کہ در بعض
اوقات خود بخود حرکت دران پیدا می شود و
بہار نسبت (ب) گوید کہ مرادف ہمان پرواز
چشم است کہ بجای خویش گذشت و سند (پریدن
دیدہ) از حکیم زلالی بہ معنی سوم (الف پریدن)
نقل کردہ ایم۔ صاحب انند نقل نگار بہار
مولف عرض کند کہ (الف) موافق قیاس
است بترکیب اضافی و (ب) مصدر (پرواز
چشم) است کہ گذشت و صراحت ماخذ و اشارۂ
اینجا ہمدرانجا کردہ ایم (اُردو) (الف) اعضا
کا پھڑکنا یا پھرکنا (ب) دیکھو پرواز چشم۔

پریدن رگ دل | مصدر اصطلاحی۔

کنایه باشد از مسرت و مسرور شدن گویند که چون کسی مسرور شود رگ دل می پرد (ظهوری ــه) هردم از شادی رگ دل می پرد ٭ غمزه اش نشتر بکاری برگرفت (اُردو) مسرور ہونا - خوش ہونا -

پریدن رنگ مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بہار تغیر رنگ و رفتن آن (ظہوری ــه) رود بوی مشک و پرد رنگ لعل ٭ ز ظهوری محال است تغیر ما ٭ (وله ــه) بزر اگرچه همه کار بر کند رنگی ٭ زکار خویش نگویم که رنگ زر نپرد ٭ **مولف** عرض کند که مجاز معنی حقیقی پریدن است (اُردو) رنگ اڑنا - رنگ اڑ جانا - دیکھو باختن رنگ -

پریدن سر مصدر اصطلاحی - بقول بحر که بذیل (پریدن ناخن) بیان کرده بمعنی دور افتادن سر و بریده شدن نش باشد **مولف** عرض کند که چون سر از تن به تیغ جدا شود بخود بخود حرکت می کند پس فارسیان این را از قبیل پریدن چشم و گوش اصطلاحی قرار داده بمعنی بریده شدن سر (اُردو) سر تن سے جدا ہونا -

پریدن گوش مصدر اصطلاحی بقول بحر از قبیل پریدن چشم که عبارت از اشتیاق بود **مولف** عرض کند که شوق چیزی پیدا شدن است فارسیان گویند که چون اشتیاق چیزی در دل باشد علامت آنست که گوش مشتاق می پرد یعنی خود بخود حرکت می کند و این از قبیل پریدن چشم است (اُردو) کان پھڑکنا - یہ محاورہ نہیں ہے بلکہ ترجمہ ہے - فارسیوں نے (پریدن گوش) کو علامت شوق کے معنوں میں استعمال کیا ہے یعنی انکا خیال ہے کہ جب کسی چیز کا اشتیاق دل میں ہوتا ہے تو کان خود بخود پھڑکتی ہے -

پریدن ناخن مصدر اصطلاحی - بقول بحر رفتن ناخن بضرب چوب و امثال آن

خان آرزو در چراغ ہدایت ذکر این کردہ۔ (سلیم ؎) رحمت خود می دہد ہرکس دل آزاری
کند ۴ چوب گل ما می خوریم و ناخن گل می پرد ۴
مولف عرض کند کہ چون ضربی از چوب بناخن رسد و ناخن از انگشت جدا شود فارسیان استعمال این اصطلاح می کنند **(اُردو)** ناخن پر چوٹ لگ کر انگلی سے نکل پڑنا۔ جدا ہونا۔

پری دیدار | اصطلاح۔ بقول بہار و انند۔ مرادف پری رخ و فرماید کہ ہر کدام معروف **مولف** عرض کند کہ کنایہ باشد از معشوق۔ موافق قیاس است۔ اسم فاعل ترکیبی بمعنی کسی کہ دیدار پری یعنی صورت پری دارد **(اُردو)** معشوق۔ مذکر۔

پریرہ | اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری و موید بروزن حریرہ روز پیش از دیروز کہ روز سیم است (حکیم انوری ؎) پریرہ وقت سحر چون نسیم باد شمال ۴ ہمی رساند بار روح
بوی عنبر تر ۴ **مولف** عرض کند کہ مخفف پریروز است کہ می آید **(اُردو)** پرسون۔ روز گزشتہ کے پہلے کا دن۔ مذکر۔

(الف) **پری رخ** | اصطلاح۔ بہار ذکر
(ب) **پری رخسار** | (الف وج) کردہ از
(ج) **پری رو** | معنی ساکت و صاحب
انند نسبت (ب) گوید کہ کنایہ از معشوق است **مولف** عرض کند کہ ہر سہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس **(اُردو)** یہ تینوں الفاظ بمعنی معشوق بقاعدۂ فارسی اردو مین مستعمل ہین۔ مذکر۔

پریروز | اصطلاح۔ بقول بحر و بہار و انند روز پیش از روز گزشتہ را گویند (صائب ؎) تا پریروز شکرخندہ و ممبد انسی ۴ این زمان صائب چندین شکرستان شدہ ۴ **مولف** عرض کند کہ پری مخفف پریدہ باشد بعض معاصرین عجم می گویند کہ فارسیان نسبت ایام سہ قسم استعمال کنند۔ روان۔ دوان۔ پران۔ روان

برای روز حال ودوآن برای روز گذشته وآینده
وپرآن برای روز ماقبل گذشته ومابعد آینده مقصود
شان این است که دوان متصل است از روان
وپرآن دور است از روان پس روز پریده ماقبل
دی روز باشد ودی هم مخفف دوپیده است که
صراحتش بر (دیروز) کنیم وپریر که گذشت مخفف
این است وجا دارد که این را مبدل پرارون
دانیم که الف بدل شده به تحتانی چنانکه حساب و
حسیب وصراحت معنی پرآ بجایش گذشت و
همین ماخذ آخر بهتر از اول است (اردو)
پرسون - دیکهو پریر - مذکر -

پریز بقول برهان وجهانگیری وجامع ومؤید
با تحتانی مجهول بر وزن مویز (۱) فریاد وفغان
و(۲) سبزه که در کنار جوی ورودخانه وتالاب
وجای آب بسیار بروید و(۳) پرویز یعنی آرویز
هم (علی فرقدی ـله) از پریزت چنان بلرزد
کوه که زمین به جهن بلرزاند ؛ صاحب ناصری
باذکر معنی اول نسبت معنی دوم گوید که بمعنی فریه
است وبمعنی سوم مخفف پرویزن صاحب رشیدی
بر معنی سوم این قانع **مولف** عرض کند
که بمعنی اول ودوم اسم جامد وقریه که بمعنی دوم
می آید مبدل این وبمعنی سوم مخفف (اردو)
(۱) فریاد - فغان - مونث (۲) سبزه - مذکر
(۳) دیکهو پرویزن -

پریزاد اصطلاح - بقول بحر بمعنی زاده
پری وحسین وجمیل بهار بر معروف قانع -
مولف عرض کند که بمعنی حقیقی مستعمل است
وکنایه باشد از معشوق (اردو) پریزاد -
مذکر - معشوق -

پریزبان اصطلاح - بقول بحر شخصی را
گویند که آدمی پیزد **مولف** عرض کند که از
قسم نگاه بان وساربان که اصل این پرویزبان
بوده واو بکثرت استعمال حذف شد معاصرین عجم
پرزبان ندارند ودیگر محققین هم ازین ساکت

(اُردو) آٹا چھاننے والا۔

پرزن بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و موید و جامع بر وزن کشیدن مخفف پرویزن آرد بیز باشد **مولف** عرض کند که موافق قیاس است باعتبار جامع که محقق اہل زبان است اعتبار را شاید (اُردو) دیکھو پرویزن۔

پرپیزان اصطلاح - بقول بحر عجم بعد زای ہوز مرادف پرپیزبان که به موحّده گذشت **مولف** عرض کند که دیگر ہمه محققین و معاصرین عجم ازین ساکت اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد که مبدّل پرپیزبان باشد چنانکه بالبوس و بالیوس (اُردو) دیکھو پرپیزبان۔

(الف) **پرپزیدان** اصطلاح - صاحب بول چال نسبت (الف) گوید که بمعنی صدر نشین
(ب) **پرپزیدن** مجلس است و صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار (ب) را به ہمین معنی گفته **مولف** عرض کند که معاصرین عجم تصدیق ہر دو می کنند مفرّس است از لغت انگلیسی (پریزیڈنٹ به دال و تای ہندی) فارسیان حال به تبدیل و حذف و اضافه این را مفرّس کردند دیگر ہیچ (اُردو) مجلس کا صدر نشین - پریسیڈنٹ)

پرپیسال اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ دو سال گذشته را گویند و فرماید که آنرا پیرار نیز گویند **مولف** عرض کند که اصل این پراسال است و مالبصراحت ماخذش اشاره این ہم کرده ایم تعریف انند خوش نمی نماید فارسیان سال پیوسته یعنی ما قبل سال گذشته را گویند از قبیل پرپروز و دیری شب (اُردو) دیکھو پراسال۔

(الف) **پری سای** اصطلاح - الف
(ب) **پری سودن** بقول برہان و

بحر و بہار و سروری مخفف پری افسای کہ تسخیر
کنندۂ پریان باشد (استاد لیبی ــہ) گہی چو مرد
پری سای گرنہ گونہ صورتہای نماید زیر نگینش
لباب ؛ صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ بیت
سند لیبی را آوردہ مولف عرض کند کہ مصدر
(الف) است بمعنی افسون کردن و تسخیر جن و
پری نمودن (اردو) (الف) دیکھو پری افسای
(ب) دیکھو پری افسائیدن -

پری سوز | اصطلاح - بقول برہان
و جہانگیری و بحر و بہار و ناصری و جامع و سراج
و آنند نام دیری و معبدی بود در زمان خسرو
پرویز و بعضی گویند نام مقامی است کہ شیرین
از دشت ابخوک بآنجا رفت (نظامی ــہ)
ازانجا تا دیر پری سوز ؛ پدید آمد کی پرویان
دران روز ؛ مولف عرض کند کہ صاحب بیان
عجم نسبت باخذ اینا گویند کہ این ہر دو مقام یکی است کہ
معبد فارسیان بود و شہرت اینجا داشت کہ ہر
دیو و پری گرفتہ کہ آنجا می رفت دیو و پری نشستہ
و از نجات می یافت (اردو) پری سوز کہ
پارسیوں کے ایک معبد کا نام جس کا بہ اثر
کہا جاتا ہے کہ جس کسی کو جن و پری کا سایا
ہو اس کو اس مقام پر لیجانے سے سایہ دفع
ہو جاتا ہے - افسوس ہے کہ اس مقام کی
نسبت صراحت مزید نہ ہو سکی -

پریش | بقول برہان بروزن فریش
مخفف پریشان بمعنی (۱) افشاندن و پریشان کردن
آمدہ - صاحب جہانگیری نسبت معنی اول
می فرماید کہ بمعنی پریشان و (۲) اصرار پریشان
کردن و (۳) بمعنی پریشان کنندہ (حکیم سنائی
ــہ) در خموشی نمودہ ای اندیش ؛ گاہ گفتن
شود لفظ پریش ؛ صاحب سروری بذکر معنی
اول و دوم و سوم گوید کہ (۴) بمعنی پریشانی
ہم آمدہ (حکیم ازرقی ــہ) با دریدہ تو نی نرسد کہ
با دو فکرت نہ با دو خاک پریش ؛ (شمس فخری ــہ)

نگر که در سر زلف بتان ز باد صبا ٭ نماند در همه ملکش دگر مجال پریش ٭ صاحبان ناصری و رشیدی معنی چهارم را گذاشته و ذکر هر سه معنی کرده اند صاحب جامع فرماید که بمعنی پریشان و پریشانی و پریشان کردن و امر و اسم فاعل - خان آرزو در سراج می فرماید که بکسرتین پریشان کننده و امر پریشان کردن و بر قیاس پرشدن و پرشیده **مولف** عرض کند که همه محققین بالا سکندری خورده اند و پی به حقیقت نبرده اند این بمعنی اول مخفف پریشان است و اسم مصدر پریشیدن که می آید و بمعنی دوم امر حاضر پریشیدن و بمعنی سوم اصلا نیامده و تا آنکه امر حاضر با اسمی مرکب نشود افاده معنی فاعلی نمی کند و بمعنی چهارم حاصل بالمصدر پریشیدن است بمعنی پریشانی مخفی مباد که این اسم مصدر مخصوص برای معنی لازم است و (پریشان) برای متعدی و تصرفی که در مصادر می نماید نتیجهٔ محاوره باشد که صراحتش در مصادر کنیم (اردو) (۱) دیکهو پریشان (۲) پریشیدن کا امر حاضر - دیکهو پریشیدن (۳) ناقابل ترجمه (۴) دیکهو پریشانی - مونث -

پریشان بقول سروری (۱) پراگنده متفرق (سعدی ـه) پریشان کن امروز گنجینه چست ٭ که فردا کلیدش نه در دست تست ٭ و (۲) پرآزرده و مشوش نیز (وله ـه) بخندید و گفت ای دلارام جفت ٭ پریشان مشو زین پریشان که گفت ٭ بهار بذکر معنی اول گوید که با لفظ داشتن و شدن و کردن مستعمل **مولف** عرض کند که اسم مصدر پریشانیدن است که بجایش می آید هر دو معنی یکی است برای چیزی و کسی و استعمال این با مصادر در ملحقات می آید مخفی مباد که اگرچه پریش و پریشان هر دو اسم مصدر پریشیدن و پریشانیدن است لیکن پریش برای لازم مخصوص و پریشان برای متعدی و تصرفی که در معنی مصادر است نتیجهٔ محاوره باشد

کہ صراحتش بر مصادر کنیم (اُردو) پریشان ۔
دیکھو افزودل ۔

پریشان اختلاطی استعمال ۔ بہار ۔
ذکر (پریشان اختلاط) کردہ از معنی ساکت ۔
صاحب آنند نقل نگار بہار **مولّف** عرض
کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ محبت
و اختلاط او پریشان باشد و ازہمین است
(پریشان اختلاطی) بزیادت یای مصدری
بمعنی آشنائی کہ مستقل نباشد و دران پریشانی
نماید (صائب ؎) این پریشان اختلاطیہا
شکل بیگانگی است ٭ آشنا ہی خود نہ ناآشنا
می بایدت ٭ (اُردو) پریشان محبت ۔ وہ
اختلاط جس میں اطمینان نہ ہو ۔

پریشان افتادن استعمال ۔ بمعنی
پریشان بودن و پریشان واقع شدن **مولّف**
عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎)
جمع آن دل کہ ز آغاز پریشان افتد ٭ سروآن
سر کہ زفکر سر و سامان افتد ٭ (اُردو) پریشان
ہونا ۔ پریشان واقع ہونا ۔

پریشان بر آمدن استعمال ۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض
کند کہ بحالت پریشانی بیرون آمدن است ۔
(فقیر دہلوی ؎) شاید بزلف خویش گرفتار
شد فقیر ٭ ز آئینہ خانہ یار پریشان بر آمدہ ٭
(اُردو) حالت پریشانی میں باہر آنا ۔ پریشان آنا

پریشان بستن دستار استعمال ۔ درست
بستہ نہ شدن دستار بلکہ پریشانیش بمعنی حقیقی
است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس
است (ظہوری ؎) کاکل از ہرجا سرے
بر کرد و غلغلی گشتہ جمع ٭ ہیچ واقف از پریشان
بستن دستار نیست ٭ (اُردو) پگڑی کا پریشانی
کے ساتھ باندھا جانا ۔

پریشان بودن استعمال ۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف**

عرض کند کہ بحالت پریشانی بودن است ۔
(آذر رازی اسفرائینی ؏) گر رسیدی بہ خم طرّہ
او دست مرا ۔ کی چنین خاطر مجموع پریشان
بودی ۔ (اُردو) پریشان رہنا ۔ پریشان ہونا

پریشان جلوہ | اصطلاح ۔ بہار بذیل
پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ قلب اضافت جلوۂ پریشان باشد
بمعنی جلوہ کہ پریشانی دارد (بیدل ؏) در بزم
محفل پریشان جلوہ است از حسن ہر جائی ۔
شکستن کو کہ پروازی دہد آئینہ ما را ۔ (اُردو)
جلوۂ پریشان بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہین یعنی
وہ جلوہ جو پریشان ہو ۔

پریشان حال | استعمال ۔ صاحب انند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ گوید کہ بمعنی سراسیمہ و مضطرب
مولف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
مراد از کسی کہ حال او سراسیمہ باشد و پریشان
یعنی کسی کہ حالت پریشان دارد (اُردو) پریشان حال
وہ شخص جو سراسیمہ اور مضطرب ہو ۔

پریشان خاطر | استعمال ۔ بہار ذکر این بذیل پریشان
کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش
مولف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
بمعنی کسی کہ دل او پریشان است ۔ مرادف
(پریشان حال) کہ بجایش گذشت ۔ موافق قیاس
(صائب ؏) برق آفت در کمین خرمن جمعیت
است ۔ تا پریشان خاطرم خاطر پریشان نیستم ۔
(اُردو) پریشان خاطر ۔ کہہ سکتے ہین ۔ دیکھو
پریشان حال ۔

(الف) **پریشان خرام** | اصطلاح ۔
(ب) **پریشان خرامیدن** | بہار ذکر (الف)
بذیل (پریشان) کردہ از معنی ساکت و صاحب
انند نقلش برداشتہ **مولف** عرض کند کہ
(الف) اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ
خرام او پریشان است یعنی بہ پریشانی می خرامد
صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ از معنی ساکت ۔

مولف عرض کند که به پریشانی خرامیدن و بناز و عشوه برا و رفتن باشد (صائب ؎) گردیده است همچو قدم گاه خضر سبز ٭ روی زمین از سرو پریشان خرام ما ٭ (اردو) (الف) پریشان خرام اس شخص کو بقاعدهٔ فارسی کہہ سکتے ہین جو پریشانی کے ساتھہ خرام ناز کرے (ب) پریشانی کے ساتھہ خرام کرنا۔

پریشان خرج استعمال - بہار بیدل پریشان ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که خرج او پریشان باشد و ازهمین است (پریشان خرجی) بزیادت یای مصدری بمعنی پریشانی در خرج (میرزا رضی دانش ؎) سپهری و آ لشان نشین و خون کن و جگر ٭ جمع کن دل از پریشان خرجی مژگان زن ٭ (اردو) پریشان خرج وہ شخص جس کا خرج پریشان ہو اسم فاعل ترکیبی۔

پریشان داشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی پریشان کردن است. موافق قیاس (صائب ؎) ز اقبال جنون خورشید روئی در نظر دارم ٭ که مغز صبح را دارد پریشان جوش سودا الیش ٭ (اردو) پریشان رکھنا پریشان کرنا۔

پریشان دماغ استعمال - بہار بیدل پریشان ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی که دماغ او پریشان باشد و مطمئن نباشد (طالب آملی ؎) جنون عشق پریشان دماغ کرد مرا ٭ چنانکه بوی گل از بوی او نمیدانم ٭ و ازهمین است (پریشان دماغ کردن کسی را) بمعنی پریشان کردنش (اردو) پریشان دماغ بقاعدهٔ فارسی وہ شخص جس کا دماغ پریشان ہو اور مطمئن نہ ہو۔

پریشان رای | استعمال - بہار ذکر
این بدیل پریشان کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ
رای او پریشان و صائب الرای نباشد و از
ہمین است (پریشان رائی) بزیادت یای
مصدری بمعنی پریشانی رای (طالب آملی ؎)
نگاہ پیمانہ کشی گاہ عزائم خوانی ؛ ای عنان گیر
ہوس این چہ پریشان رائی است ؛ (اُردو)
پریشان راے بقاعدۂ فارسی اس شخص کو
کہہ سکتے ہین جس کی راے پریشان ہو اور اسی سے
ہے (راے کی پریشانی) (پریشان رائی)
(پریشانی راے) مونث -

پریشان رقم | استعمال - بہار ذکر این
بدیل پریشان کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی
کہ تحریرش پریشان باشد (صائب ؎)
آنرا کہ نہ حرفش بنشان سر بدر آورد ؛ در
پردۂ دل زلف پریشان رقمی ہست ؛ (اُردو)
پریشان رقم بقاعدۂ فارسی وہ شخص جس کی تحریر
مین پریشانی ہو -

پریشان روزگار | استعمال - بہار ذکر
این بدیل پریشان کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ کسی کہ پریشان باشد و لیل و نہارش
بہ پریشانی بگذرد (بیدل ؎) پریشان روزگار
آشفتگی را دوست میدارد ؛ سر و گر زلف
سازد از دلم تعویذ یاردی ؛ (اُردو) پریشان
روزگار بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہین
جو دن رات پریشان رہے -

پریشان ساختن | استعمال - صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ بمعنی پریشان کردن است (حزین
اصفہانی ؎) کلاہ از سر فگندن تا طرۂ مشکین فرو
ریزد ؛ پریشان ساز کاکل را کہ مشک چین فرو
ریزد ؛ (ظہوری ؎) کشند قادر اندازان ندارد

حین گیرائی ؎ شود گر جمع صد کاکل پریشانم نمیآید ؎
؎ (اردو) پریشان کرنا ۔
پریشان سخن استعمال ۔ بہار ذکر این بذیل
پریشان کردہ ازمعنی ساکت **مؤلف** عرض
کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ سخن او
پریشان باشد یعنی پریشان گوی و پریشان بیان
(صائب ؎) شانہ را دست شد از بی ادبی
خشک اینجا ؎ منہ انگشت بگفتار پریشان سخنان
؎ (اردو) پریشان سخن ۔ پریشان گو بقاعدۂ
فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو پریشان باتین کرے
پریشان سفر استعمال ۔ بہار بذیل پریشان
ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مؤلف** عرض
کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسے کہ سفر او
پریشان و بیک سلسلہ نباشد (صائب ؎)
ما پریشان سفران قافلۂ سیلابیم ؎ چہ خیالست کہ
افتد خبر از ما ورپیش ؎ (اردو) پریشان سفر
بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہین جس کا
سفر ایک سلسلہ مین نہو ۔
پریشان سیر استعمال ۔ بہار بذیل پریشان
ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مؤلف** عرض کند
کہ مرادف پریشان سفر باشد کہ گذشت و موقع
قیاس (اسم فاعل ترکیبی) است (صائب ؎)
پریشان سیر ناقوسی ز دل در آستین دارم ؎
کہ آوازش برآید ہر دم از بتخانۂ دیگر ؎ (اردو)
پریشان سیر بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہین (دیکھو پریشان سفر)
پریشان شدن استعمال ۔ بہار بذیل
پریشان ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مؤلف**
عرض کند کہ بمعنی پریشان گردیدن لازم پریشان
ساختن و کردن است (میرزا بیدل ؎)
حاصل گرد جہان گشتن ہمان بی حاصلی است
؎ چرخ را از صبح مغز سر پریشان می شود ؎ ۔
(اردو) پریشان ہونا ۔
(۱) **پریشان شدن حکم** استعمال (۱)
(۲) **پریشان شدن دفتر** بہار ذکر این

(۳) **پریشان شدن مغز** بذیل پریشان کرده مؤلف گوید که همان پریشان شدن است که بجایش گذشت و درینجا اضافت آن بسوی حکم و دفتر و مغز است و بس بمعنی حقیقی. صاحب آصفی به (۱) گوید که کنایه باشد ازینجا نوشته شدن حکم ولی ربط بودن آن۔ و صاحب بحر هم ذکر (۱) به همین معنی کرده و همچنین پریشان گشتن مرادفش (اشرف ؎) کاکلش در جلوه آمد زلف چون کاری نساخت ؛ حکم قتل من پریشان گشته بود از سرنوشت ؛ (بیدل ؎) راز دل گل می کند چون غنچه از با دنفس ؛ بیدل از شیرازه این دفتر پریشان می شود ؛ سند (۳) بر پریشان شدن گذشت (اردو) (۱) پریشان حکم دیا جانا (۲) دفتر پریشان اور پراگنده ہونا (۳) مغز پریشان ہونا۔

پریشان طرّہ استعمال۔ بهار بذیل پریشان ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی پریشان کاکل۔ اسم فاعل ترکیبی است و کنایه باشد از معشوق (ظهوری ؎) پریشان طرّگان از دانهٔ خال ؛ جهان مردمک در دام دارند ؛ (اردو) پریشان طرّہ بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں۔ وہ شخص جس کی کاکل پریشان ہو۔ کنایہ ہے معشوق سے۔ مذکر۔

پریشان کار استعمال۔ بهار ذکر این بذیل پریشان کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که کار پریشان کند۔ (امیر خسرو ؎) زور دست دولت هم سوی رحمت میکشد لیکن ؛ ز بی سامانی بخت پریشان کار می ترسم ؛ (اردو) پریشان کار بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جس کے کاموں میں پریشانی ہو۔

پریشان کاکل استعمال۔ بهار ذکر این بذیل پریشان کرده از معنی ساکت صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند که اسم فاعل

ترکیبی است بمعنی کسی که کاکل پریشان باشد مراد از
پریشان طرّه و کنایه از معشوق (اردو) پریشان
کاکل بقاعدهٔ فارسی معشوق کو کہہ سکتے ہیں جس کی
کاکل پریشان رہتی ہے۔ مذکر ـ

پریشان کده | اصطلاح ـ بهار گوید که از عالم
غم کده و تنگ کده نیست که به قلب اضافت باشد بلکه
به تقدیم صفت بر موصوف است ای خانهٔ پریشان
و خراب (اسیر ؎) در پریشان کدهٔ یاس تو
فیض رسا * سایهٔ بید خوش آینده شمالی دارد *
مؤلف عرض کند که بمعنی پریشان مقام قلب
اضافت توصیفی است (اردو) مقام پریشان
یعنی مقام خراب ـ مذکر ـ یعنے گری ہوئی عمارت مؤنث

پریشان کردن | استعمال ـ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که مرادف پریشان ساختن بمعنی پراگنده کردن
و اضافت این می شود بسوے چیزها چنانکه پریشان
کردن خاطر و دل و غیر ذلک (سعدی ؎)
که بر خاطر پادشاهان غمی * پریشان کند خاطر عالمی *
(اردو) پریشان اور پراگنده کرنا ـ

پریشان کردن سیم و زر | مصدر اصطلاحی
بقول بحر داد و دهش و ریزش سیم و زر مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است و از ریزش
مقصود صاحب بحر جز این نباشد که بخشش و نثار
بر سر مخاطب (اردو) داد و دهش کرنا سیم
و زر کا نثار کرنا ـ

پریشان گرد | اصطلاح ـ بهار ذکر این
ذیل پریشان کرده و سندی از میرزا رضی دانش
آورده صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض
کند که بخیال ما نظر به سند و آتش گرد به کاف
فارسی و فتح آن امر حاضر گردیدن
بمعنی گردش کردن است و (پریشان گرد)
بمعنی گردش کننده به پریشانی (؎) در
بیابان هم تنهائی کجا داریم ما * گردباد آنجا ز
یاران پریشان گرد ماست * (اردو)

پریشان پہننے والا ۔

پریشان گردانیدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی پریشان کردن است (حسن غزنوی ے) اگر گنجی بدست آرد فراہم کرد چون پروین ٭ از بخشش چون بنات النعش گردانید پریشانش ٭ (اردو) پریشان کرنا ۔

پریشان گردیدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است (شمسی بدخشی ے) کاکلت چند بگرد مہ تابان گردد ٭ بسر خود مگذارش کہ پریشان گردد ٭ (ظہوری ے) ہمت بکار دگر نگردید پریشان ٭ جمع آمده در کام و زبان طلبم چند ٭ (اردو) پریشان ہونا ۔

پریشان گریہ اصطلاح ۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کرده ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی گریہ کنندہ بہ پریشانی و پریشان حال گریہ کنان (میرزا محمد زمان راسخ ے) جنون بعموره و ویرانہ چند پریشان گریہ دیوانہ چند ٭ (اردو) پریشان رونے والا ۔

پریشان گشتن استعمال ۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کرده ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است و مرادف پریشان گردیدن چنانکہ پریشان گشتن حکم و پریشان گشتن دستار و پریشان گشتن کسی (محمد سعید اشرف ے) کاکلش در جلوه آمد زلف چون کاری نساخت ٭ حکم قتل من پریشان گشتہ بود از سرنوشت ٭ (صائب ے) کہ یک گل از چمن روزگار بر سر زد ٭ کہ ہمچو صبح پریشان نگشت دستارش ٭ (اردو) پریشان ہونا ۔ دیکھو پریشان شدن و گردیدن ۔

پریشان گفتگو استعمال ۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کرده ازمعنی ساکت شد و صاحب انند

نقل نگارش مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ سخن او پریشان باشد و گفتگو بہ پریشانی کند مرادف (پریشان سخن) کہ گذشت (صائب ؎) پریشان گفتگوئی کز خط تسلیم سر پیچد ٭ بہل تا از رگ گردن طنابش در گلو باشد ٭ (اردو) دیکھو پریشان سخن ۔

پریشان گفتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ کنایہ از پریشانی گفتگوے کسی است ۔ دیگر ہیچ ۔ (تاثیر اصفہانی ؎) بزلفش داشتم عرض تمنائی و از دہشت ٭ پریشان آنقدر گفتم کہ مطلب از میان گم شد ٭ (اردو) پریشان گفتگو کرنا ۔ پریشان سخن ہونا ۔

پریشان گو استعمال ۔ بقول بحر آنکہ سخنان بی معنی گوید ۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و مرادف پریشان سخن و پریشان گفتگو (عرفی ؎) من پریشان گوی بیہودہ اندیش و سودا سرزدہ دوست ٭ کو من بیہودہ نالم و ماند بمن سودای من ٭ (اردو) دیکھو پریشان سخن ۔

پریشان ماندن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بحالت پریشانی بودن است (قاسمی گونابادی ؎) بدوران او کس پریشان نماند ٭ پریشان بجز زلف خوبان نماند ٭ (اردو) پریشان رہنا ۔

پریشان مغز استعمال ۔ بمعنی پریشان دماغ است و اشارۂ این بر پریشان شدن گذشت کہ بہار بذیل پریشان نقلش کردہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) پریشان دماغ ۔ وہ شخص جس کا دماغ پریشان ہو ۔ پریشان حال ۔ پریشان

پریشان مو استعمال ۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کردہ از معنی ساکت و صاحب انند فرہنگ این (پریشان موی) را قائم کردہ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است از قبیل پریشان کاکل

کرگذشت (اردو) پریشان سو کھہ سکتے ہین وہ شخص جس کے بال پریشان ہون ۔

پریشان نالہ استعمال ۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش ۔ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است مراد از کسی کہ نالہ ہای پریشان کند (میرزا معز فطرت ؎) جنونم گوش شہرت کند پیدا ہمین چون کشم ہارا را ۂ پریشان نالۂ عشقم خبر کن کوہ و صحرا را ۂ (اردو) پریشان نالہ بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہتے سکتے ہین جو پریشانی سے نالہ و فغان کرے اور جس کا نالہ پریشان ہو ۔

پریشان نظر استعمال ۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و گوید کہ مرادف پریشان نگاہ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی ہست و مراد از کسی کہ نظر بہ پریشانی کند (صائب ؎) محجوب کردی کہ رخ از آئینہ پنہان کردی کہ بہ پریشان نظری قابل دیدار تو نیست ۂ (اردو) پریشان نظر اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو نگہ نہ جمائے اور پریشان نگاہ ہو ۔

پریشان نغمہ استعمال ۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش ۔ مؤلف عرض کند کہ کسی کہ نغمہ او پریشان باشد موافق قیاس است از قبیل پریشان سخن (اردو) پریشان نغمہ اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو پریشانی کے ساتھہ نغمہ کرے ۔

پریشان نفس اصطلاح ۔ بہار بذکر این گوید کہ معروف و انند نقل بردارش مؤلف عرض کند کہ مراد از پریشان طبیعت کہ در کاری مستقل نباشد یعنی متلون اسم فاعل ترکیبی است (صائب ؎) بچہ تقصیر چو آئینۂ روشن یارب پختۂ مشق پریشان نفسانم کردند ۂ (اردو) متلون ۔ یعنی وہ شخص جس کی طبیعت مین استقلال نہو ۔ بقاعدۂ فارسی پریشان نفس بھی کہہ سکتے ہین

پریشان نگاه | استعمال - بهار ذکر این کرده
از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش
مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است
و موافق قیاس و مرادف پریشان نظر که گذشت
(صائب ع) فریب چشم پریشان نگاه او نخورید
که در دو روز هزار آشنا گرفت و گذاشت
(اردو) دیکهو پریشان نظر -

پریشان نوشتن | استعمال - صاحب آصفی
می فرماید که بمعنی بی ربط نوشتن است مؤلف
عرض کند که از قبیل پریشان گفتن (لاادری ع)
ننوشته هیچکس چو من اوصاف زلف تو بجمعی
نوشته اند و پریشان نوشته اند (اردو)
پریشان لکهنا - پریشان نگاری کرنا -

پریشان نویسی | اصطلاح - بهار گوید که (۱)
بمعنی بی ربط نوشتن و (۲) باصطلاح منشیان
متاخر طرزیست خاص در نوشتن انسان و آن
بسیار دقیق است نه قدح و مدح است و بسند
این همان سند لاادری آورده که پریشان
نوشتن گذشت صاحب بحر در معنی دوم نقل نگارش
خان آرزو در چراغ هدایت ذکر معنی دوم کرده
مؤلف عرض کند که حاصل بالمصدر (پریشان
نوشتن) است بمعنی اول و معنی دوم هیچ و خلاف
محاوره و طبع آزمائی همه محققین سند نشاد (اردو)
(۱) پریشان نگاری - حاصل بالمصدر (۲)
ناقابل ترجمه -

پریشانی | بقول بهار و انند معروف و
فرماید که بالفظ کشیدن مستعمل مؤلف عرض
کند که یای مصدری بر لفظ پریشان زیاده
کرده اند برای معنی مصدری یعنی اضطراب
و پراگندگی و اسم مصدر و حاصل بالمصدر
پریشانیدن است که می آید و استعمال این با
مصادر متعدده در ملحقات عرض کنیم هیچ
تخصیص با مصدر کشیدن نیست (اردو)
پریشانی بقول آصفیه - فارسی - اسم مؤنث

اضطراب. انتشار. پراگندگی. سرگردانی.
فکرمندی. تردد. مصیبت. ہیبت۔

پریشانی بردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که بمعنی پریشانی کشیدن است و مبتلای
پریشانی شدن (فغانی شیرازی ؎) خوابت
بروز چهره پریشانی خمار ﴿ دارد لبت نشانهٔ
دندان چه می‌کنی ﴿ (اردو) پریشانی مین مبتلا ہونا

پریشانی داشتن استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که بمعنی پریشان بودن است (شمس
شهرستانی ؎) نمی دانم چرا گردون بکام من
نمی گردد ﴿ اگر علیم پریشانی است زلف یار
هم دارد ﴿ (اردو) پریشان ہونا۔ حالت
پریشانی مین ہونا۔

پریشانیدن بقول بحر بفتح اول و یای معروف
(۱) بدحال و بیخود و پریشان گردانیدن و (۲)
پریشان شدن و بیخود گشتن و فرماید که کامل التصریف
است و مضارع این (پریشاند) صاحب مؤید
این را مرادف پریشیدن بهمه معانیش گفته مؤلف
عرض کند که حقیقةً این مصدر متعدی است و
پریشیدن لازم و اسم مصدر این پریشان و حاصل
بالمصدرش (پریشانی) باشد ولیکن در محاوره
استعمال این بمعنی لازم هم شده باشد که معنی دوم
قائم شد ولیکن سند استعمال این بمعنی دومش از نظر
ما نگذشت صاحب موارد هم که محقق مصادر است
بر معنی اول قانع۔ (اردو) (۱) بدحال و پریشان
کرنا۔ (۲) پریشان ہونا۔

پریشانی ریختن مصدر اصطلاحی بمعنی ظاهر
شدن پریشانی است (ظهوری ؎) کی گذارد
خاطر جمع از برای هیچ جمع ﴿ زین پریشانی که از زلف
پریشان تو ریخت ﴿ مؤلف عرض کند که موافق
قیاس است (اردو) پریشانی ظاهر ہونا۔

پریشانی کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب

آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است (عرفی ؎) نی وزد زجہان باد بر دلم ہرگز ٭ کہ زلف شاہد طبعم کند پریشانی ٭ (اردو) پریشان ہونا۔

پریشانی کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمبتلای پریشانی شدن است۔ بہار بذیل پریشان اشارہ این کردہ (صائب ؎) این پریشانی دل از فکر پریشانی می کشد ٭ قطرۂ ما خویش را گر جمع سازد گوہر است ٭ (اردو) پریشانی میں مبتلا ہونا۔ پریشان ہونا۔

پریشانی گرفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن و مبتلای پریشانی گردیدن است (مجیر بیلقانی ؎) ربود چشم من از لعل تو گہر ریزی ٭ گرفت زلف تو از کار من پریشانی ٭ (اردو) پریشان ہونا۔ مبتلای پریشانی ہونا۔

پری شب اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ شب پیش از شب گذشتہ **مؤلف** عرض کند کہ حقیقت و ماخذ این بہ ذیل پرندوش بیان کردہ ایم (اردو) شب پیوستہ۔ مؤنث۔

پریشد بقول برہان و سروری و مؤید بمعنی پریشان کند و پراگندہ سازد (حکیم سنائی ؎) مرد بد دل خیانت اندیشد ٭ راز خود پیش خلق بپریشد ٭ (امیر معزی ؎) تا کہ دینار پریشد بر زان باد خزان ٭ باد بر سیم و سمن خامۂ تو مشک پریش ٭ **مؤلف** عرض کند کہ ہمہ محققین بالا این را بدین معنی اسم جامد دانستہ اند و نمیدانند کہ پریشیدن بمعنی پریشان شدن و کردن مصدریست کہ می آید و این مضارع آن است و در خور آن نبود کہ بیانش کنند حقیقت معانی بر مصدر بیان کنیم و حقیقت ماخذ ہم (اردو) پریشان کرے۔ پریشان ہووے۔

پریشم بقول انند بحوالۂ فرہنگ بمعنی ابریشم صاحب مؤید ہم این را آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ الف حذف شد و موحدہ بدل شد بہ بای فارسی

چنانکه تب و تپ اگرچه موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم که معاصرین عجم و محققین اهل زبان ازین ساکت اند (اردو) دیکھو ابریشم ـ

پریشن بقول برہان و سروری واشد بروزن کشیدن مخفف پریشان بمعنی افشاندن و پریشان کردن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است اگرچه استعمال این از نظر ما نگذشت ولیکن باعتبار سروری که محقق اهل زبانست این را تسلیم کنیم (اردو) دیکھو پریشان یہ اُس کا مخفف ہے

(الف) **پریشید**	(الف) بقول برہان ماضی
(ب) **پریشیدن**	(ب) و (ب) بقولش بروزن پریدن
(ج) **پریشیده**	دیدن (۱) بمعنی بدحال و

پریشان گردانیدن و (۲) بی خود گشتن و (ج) بقولش بمعنی پریشان شده و برباد داده و متفرق ساخته ـ صاحب سروری بذکر الف گوید که مرادف پراشید که بجایش گذشت (حکیم فرخی ـ) بروان آمد از خیمه و زان دو زلف ٭ بنفشه پریشید بر نسترن ٭ هم او ذکر (ب) هم کرده بمعنی همزبان برهان و هم او ذکر (ج) بمعنی پریشان شده و برباد داده می کند (شیخ سعدی ـ) پریشیده عقل و پراگنده هوش ٭ ز قول نصیحت گر آگنده گوش ٭ صاحب بحر نسبت (ب) می فرماید که بمعنی پریشانیدن (کامل التصریف) و مضارع این پریشد صاحب موارد بر (ب) می فرماید که پریشان و پراگنده کردن است و بس **مؤلف** عرض کند که پریش بجایش گذشت و اسم مصدر همین است که فارسیان بقاعدهٔ خود یای معروف و علامت مصدر دن آن با او مرکب کرده مصدری وضع کردند که اصلی است ازینکه اسم این مصدر بحال فارسی زبان است و معنی حقیقی این پریشان و پراگنده شدن که لازم است محاورهٔ فارسی استعمال این بمعنی متعدی هم کرد و این مجاز باشد و (الف) ماضی مطلق و (ج) اسم مفعول این است که بعض محققین آن را اسم جامد فهمیده اند و تسامح

کرده اند مخفی مباد که پریشانی و پراگندگی یکی برای
اشیا باشد چنانکه پریشان کردن گوهر و دیگری برای
طبیعت انسان چنانکه پریشان کردن طبیعت انسان
و این شامل باشد برای هر دو (اردو) الف
(ب) کا ماضی مطلق (ب) (۱) پریشان کرنا (۲)
پریشان ہونا (ج) ب کا اسم مفعول ۔

پری طلعت اصطلاح بقول بہار و انند
معروف **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی
است یعنی طلعت ہمچون پری دارنده کنایه از
یار (صائب ـ۵) آئینه شد وصال پری طلعتان
طلب ۔ اول بروب خانه دگر میهمان طلب ۔
(اردو) پری طلعت بقاعدۂ فارسی معشوق کو
کہہ سکتے ہیں ۔ مذکر ۔

(الف) **پری گرفتن** مصدر اصطلاحی صاحب
(ب) **پری گرفته** آصفی ذکر (الف) کرده
از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که (۱) پری
را قید کردن چنانکه گویند عاملان پری را در شیشه
بند کنند یا بجائی مقید کنند و (۲) مبتلا شدن به آسیب
جن و پری یعنی گرفتن پری انسانی را بزیر اثر خود
و از همین مصدر راست (ب) اسم مفعول آن
بقول برهان (۱) کسی که جن باو یار شده باشد و
او از مغیبات خبر دهد و از ماضی و مستقبل گوید
و دزد برده را پیدا کند و هر چیزی که در خاطر
بگذرانی و از و بپرسی بگوید و اگر خوابی دیده باشی
و فراموشش کرده باشی و از و بپرسی جواب بگوید
و تعبیر نماید و از احوال غائب هم خبر دهد که بعربی
او را کاهن خوانند (رودکی سمرقندی ـ۵۲) ایمن
بلرزد همچون پری گرفته زباد ۔ برو کند چو پری سای
عندلیب افسون ۔ صاحب سحر نسبت (ب) گوید
(۲) کسیکه آسیب پری داشته باشد و جن باو یار
باشد صاحب جهانگیری و ملحقات ذکر (ب) کرده
در شعر نیز با برهان متفق و صاحب جامع بر ترجمه
کاهن قانع خان آرزو در سراج نسبت (ب) بمعنی
که مرادف همان پری دار و بقول بعض کاهن نامو

عرض کند کہ (الف) مصدر است و (ب)
اسم مفعول الف بہر دو معنی یعنی کسے کہ پری
را گرفتہ یعنی عامل و کاہن و کسے کہ جن و
پری او را گرفتہ یعنی آسیب زدہ جن و پری
(اردو) (الف) (۱) جن و پری کو مقید

کرنا (۲) سایۂ جن و پری مین مبتلا ہونا (ب)
(۱) وہ شخص جو جن و پری کو زور عمل سے
گرفتار کرے عامل (۲) آسیب زدہ
یعنی وہ شخص جس کو جن اور پری کا سایہ
ہوا ہو ۔

پرینان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر رای مہملہ پوست شتر را گویند مؤلف
عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت اگر سند استعمال بدست
آید توانیم قیاس کرد کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) اونٹ کی کھال مؤنث ۔

پرینہ اصطلاح ۔ بقول موارد (بذیل برہان)
بہ بای فارسی و رای مہملہ و تحتانی و نون و ہای
ہوز بمعنی علامتی است کہ بر کنارۂ زراعت برای
رمانیدن طیور سازند (خلاق المعانی ـہ)
اگر نیست اندر چمن ہا پرینہ ٭ چرا زاغ راعی نہد
بر شگوفہ ٭ مؤلف عرض کند کہ پرین بہ معنی

پرندہ است و ہای ہوز آخرہ برای نسبت
پس معنی لفظی این منسوب بہ پرندہ و کنایہ از
سامانی کہ برای پرانیدن و رمانیدن طیور بر
کنار زراعت مہیا سازند (اردو) وہ سامان
یا وہ جھنڈیان جو زراعت سے پرندون کو
اڑانے کے لئے مہیا کرتے ہین ۔

پرپورت بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار مکانی کہ داخل آن مکانات
متعدد برای سکونت می باشد مؤلف عرض کند کہ ہیچ برنگشود کہ اصل این مال کدام زبان
است و درین شک نیست کہ مفرس و متصرف فارسیان معاصر باشد ۔ و اسم جامد فارسی جدید

دانیم (اردو) وہ بڑا مکان جس میں متعدد سکونتی مکانات ہوں۔ مذکر۔

پریوش اصطلاح۔ بقول بہار و انند معروف
مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این مثل پری
وکنایہ باشد از معشوق۔ معاصرین عجم بر زبان دارند
(حافظ) دانم کہ بگذرد ز سر جرم من کہ او
گرچہ پریوش است ولیکن فرشتہ خوشت (اردو)
پری وش پری جمال بقاعدۂ فارسی معشوق کو کہہ
سکتے ہیں۔ مذکر۔

پریون بقول برہان و ناصری و جامع بر وزن
افیون علتی باشد با خارش کہ آن را
بعربی جرب و بفارسی گر نیز گویند۔ صاحب مؤید
گوید کہ درد کہ پوست را آوارہ کند و درشت
گرداند و جوششی است با خارش کہ آن را داد
گویند۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان
گوید کہ این غلط است لفظاً و معنیً چرا کہ بیای مؤحدہ
است چنانکہ گذشت نہ گر است و نہ جرب بلکہ
قوبا و داد باشد **مؤلف** عرض کند کہ ما بر
(بریون) بموحدہ صراحت ماخذ کردہ ایم و این
مبدل آنست و اشارۂ این ہم در انجا موجود
(اردو) دیکھو بریون۔

بای فارسی بازای ہوز

پز بقول انند و مؤید بالفتح و سکون زای معجمہ
(۱) امر است از پختن و (۲) بمعنی چرک و ریم
و (۳) گل کہنہ و نرم و (۴) بمعنی کہنہ و مندرس
و (۵) زمین پست و بلند کوہ کتل و بضم اول (۶)
برف ریزہ ہا کہ از شدت ہوای سرد مانند ذرہ
از آسمان ریزد و (۷) چوبی زرد را نیز گویند
کہ بدان مداوا کنند و آنرا بتازی ورج خوانند۔
مؤلف عرض کند کہ بمعنی اول امر حاضر است
از پزیدن کہ می آید نہ پختن و بمعنی دوم و سوم و
چہارم و پنجم و ششم اسم جامد فارسی زبان و آنچہ
بموحدہ بمعنی ہفتم گذشت مبدل این کہ اشارہ این
در انجا کردہ ایم و حقیقت معنی ہفتم بر ادویہ گذشت

و در سنسکرت این را پچ نام است عجبی نیست که
فارسیان موحّدہ را بہ بای فارسی بدل کردند چنانکه
تب و تپ و جیم را بہ زای معجمہ چنانکه جوجہ و چوزہ
(اردو) (۱) پکانا کا امر حاضر۔ پکا (۲) پیپ
مؤنث (۳) پرانی اور نرم مٹی۔ مؤنث (۴) بیرانا۔
(۵) دیکھو تبر (۶) برف کے ٹکڑے مذ (۷) دیکھو ادوی

پزاختن بقول برہان و سراج بفتح اول بروزن
نباختن بمعنی گداختن باشد و فرماید که بکسر اول
ہم آمدہ صاحبان جہانگیری و ناصری و سروری
ہم ذکر این کردہ اند و صاحب بحر ذکر این کردہ
گوید که سالم التصریف است که غیر ماضی و مستقبل
و اسم مفعول نیامدہ **مؤلف** عرض کند که این
مبدّل براختن است که موحّدہ بہمین معنی گذشت
چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم
و متصرف در اعراب نتیجہ محاورہ و لب و لہجہ مقامی
است (اردو) دیکھو براختن۔

پزانیدن بقول بحر بروزن رسانیدن متعدّی
پختن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع
این پزاند **مؤلف** عرض کند که متعدّی بیک مفعول
این پزیدن است که می آید و بقاعدہ فارسی متعدّی
بدو مفعول ہمین پزیدن۔ پزانیدن درست است
بمعنی اہتمام پخت و پز کردن بواسطہ غیری (اردو)
پکوانا۔ پکانا کا متعدّی بہ دو مفعول۔

پزاوہ بقول برہان و ناصری و جامع و جہانگیری
و جامع بروزن کجاوہ۔ داشی و کورہ را گویند که
دران ظروف سفالین و خشت و گچ و آہک پزند
(امیر خسرو ۵) زین دیدہ باز طاس سفالینہ کرجوی
پختاندر پزاوہ دیگ تہی می پزد!! (خان) آرزو
در سراج گوید که تحقیق آنست که این لفظ مرکّب است
از پز بمعنی پشتہ و آوہ بمعنی داش و چون داش چیزی
بلند و پشتہ شکل می باشد بدان موسوم شدہ و می تواند
که آوہ کلمہ نسبت باشد که افادہ معنی تشبیہ کند
پس معنی ترکیبی آن کوہ خرد و پشتہ مانند و نظیر این
لفظ کجاوہ است که مرکّب است از کج و آوہ

که کلمهٔ نسبت است چون بر سر کجاده پوشش
از چوبهای کج می سازند بدان موسوم شده و
بر هر دو تقدیر بزای فارسی باید که باشد و آنچه
بزای تازی لفظ هندی گویند خطاست چرا که
در هندی زای تازی نیست و می تواند که از عالم
توافق دو زبان باشد. غایتش در فارسی پژاوه
بزای تازی یا فارسی بود و در هندی کجاده بجیم

و در هندوستان همین مشهور است مؤلف
عرض کند که این لغت مرکب می نماید از پژ که اسم
مصدر پژیدن است بمعنی پیچیدن چنانکه (پیچید و پژید)
و آوه کلمهٔ نسبت چنانکه خان آرزو خیال کرده یعنی
لفظی این منسوب بپیچیدن و کنایه از کجاوه که گذشت و جا
دارد که اصل این پژاوه باشد که اشارهٔ آن به
کجاوه کرده ایم (اردو) دیکهو کجاوه -

پژپوشن | بقول برهان بیای فارسی و نون قرشت بروزن [illegible] بزبان زند و پازند بمعنی دادن باشد که در مقابل گرفتن است و فرماید که پژپوشی یعنی بدهیم و پژپوشیم یعنی بدهید صاحبان انند و (جهانگیری در ملحقات) ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که مصدر متروک است و حالا در محاوره مستعمل نیست و به همین معنی به معتقدهٔ اوّل هم گذشت هم [illegible] نیست که آن مبدل این باشد چنانکه اسپ و اسب (اردو) دینا -

پژد | بقول برهان و جهانگیری و ناصری و سروری و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی و دال ابجد (۱) بمعنی خون باشد که بعربی دم گویند و بقول بعضی (۲) جان است که بعربی روح خوانند. خان آرزو در سراج گوید که معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجازی. مؤلف عرض کند که ما این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم که حالا بزبان فارسیان بهر دو معنی متروک است (اردو) (۱) خون - مذکر - (۲) جان - مؤنث -

پزدلغ بقول انند و مؤید بالفتح و الضم و قیل بالکسر بدانچه زنگ آئینہ و تیغ و امثال آن بزدایند و بتازیش مصقلہ خوانند **مؤلف** عرض کند که اصل این (داغ بر) بود به فتح موحّده اسم فاعل ترکیبی بمعنی برندهٔ داغ و قلب آن برداغ و مبدّلش پزداغ که موحّده بدل شد بیای فارسی چنانکه تب و تپ و رای مهمله به زای هوّز چنانکه برغ و بزغ و تصرف در اعراب نتیجهٔ لب و لہجہ مقامی است (اردو) صیقل کا آلہ - مذکر -

پزدک بقول برہان و ناصری و انند بفتح اوّل و دال ابجد بر وزن نعرک کرمکی باشد که گندم را خورد و خراب کند **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است و بس (اردو) گیہوں کا کیڑا جو گیہوں میں پیدا ہوتا ہے اور اسکو خراب اور ضائع کرتا ہے اور گھاجا ہے - مذکر -

پزشک بقول برہان و ناصری و جامع بکسر اوّل و ثانی بر وزن سرشک (۱) طبیب و جرّاح را گویند و (۲) بفتح اوّل و ثانی بمعنی جغد باشد و آن پرنده ایست معروف و منحوس (ارزقی ؎) بادہ خوار زمی چو سنگین دل پزشک دست کار برو تنگ دست پر بسیار دارد آستین پر نیشتر؛ صاحب شفر بشرح نوذ و ششمی فقرهٔ (دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران وخشور) گوید که بمعنی طبیب و معالج و فرماید که به زای فارسی نیز **مؤلف** عرض کند که با حقیقت ماخذ این برجشک بموحّده و جیم و کاف عربی و برشک به موحّده و زای هوّز و کاف فارسی عرض کرده ایم و معنی اوّل حقیقی است و فارسیان مجازاً بمعنی دوم استعمال کردند ازینکه جهّال فرس طبیب و خصوصاً جرّاح را همچون جغد نحوس دانند ازینجاست که پزشک جرّاح را هم نام نهادند حیف است که بعض محققین همین سند ازرقی را به تبدیل بعض الفاظ بر برشک هم نقل کرده اند (اردو) (۱) دیکھو بجشک (۲) جغد - مذکر - دیکھو بلبل کنج -

پُزغ بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثانی و سکون غین معجمه شاخچهٔ نوکه از درخت تاک روید **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم ازین ساکت اسم جامد فارسی قدیم باشد (اردو) درخت انگور کی نئی نکلی ہوئی شاخ۔ مؤنث۔

پزغند بقول برہان و انند بضم اوّل و غین نقطه دار و سکون ثانی و نون و دال بی نقطه بمعنی پزغنج است و آن بیشه مانندی باشد بی مغز که بدان پوست را دباغت کنند **مؤلف** عرض کند که صراحت ماخذ این بر پزغنج کرده ایم و این مبدل پزغند است موحّده بدل شد بیای فارسی چنانکه اسب و اسپ (اردو) دیکھو پزغنج۔

پزگر بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالفتح و کاف عجمی و سکون را بمعنی طباخ و باورچی **مؤلف** عرض کند که اگرچه دیگر محققین و معاصرین عجم ازین ساکت اند لیکن موافق قیاس است از قبیل داوگر و صیقل گر و پز اسم مصدر پزیدن است چنانکه بخت اسم مصدر بختن (اردو) باورچی دیکھو باورچی۔

پزمایه اصطلاح۔ بقول سروری بوزن پرمایه گاوی که فریدون به شیر او بزرگ شد (حکیم فردوسی) یکی گاو پرمایه خواهد بدن ٭ جهان جوی را دایه خواهد بدن ٭ (وله) یکی گاو کش نام پرمایه بود ٭ ز گاوان ورا برترین پایه بود ٭ و فرماید که در مؤید بکسر بای فارسی و سکون رای مهمله دیده شد **مؤلف** عرض کند که ما این را مبدل پرمایه دانیم که بجایش به همین معنی گذشت به تبدیل موحّده به بای فارسی چنانکه اسب و اسپ و رای مهمله بزا هوّز چنانکه برغ و بزغ حیف است که بعض محققین سند دوم را به تصرف خفیف برای پرمایه هم آورده اند (اردو) دیکھو پرمایه۔

پزوند بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث بسته جامه را گویند **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند و (پروند) به موحّده و رای مهمله و بای هوّز در آخر به همین معنی گذشت

اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که مبدل و مخفّفش باشد که موقّده بدل شده به بای فارسی چنانکه تب و تپ و رای مهمله به زای هوز چنانکه برغ و بزغ و حذف ها چنانکه گیاه و گیا (اردو) دیکھو بروند کے دوسرے معنے ۔

پژوی بقول برهان و سروری و ناصری بفتح اوّل و سکون ثانی و واو به تحتانی کشیده فرومایه پیش مردمان را گویند و بعربی ارذل و فرماید که بفتح اوّل و ثانی هم آمده مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم باشد (اردو) ارذل ۔ کمینہ ۔ وہ شخص جو شریف نہو بلکہ رذیل ہو ۔

پژه بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بکسر اوّل و فتح ثانی و سکون ها (۱) نیشکر را گویند و (۲) بمعنی سلاح جنگ مؤلف عرض کند که معنی لفظی این پخته شده و بمعنی اوّل حقیقی است و اسم جامد فارسی زبان و بمعنی دوم مجاز آن فارسی قدیم باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) نیشکر ۔ مذکر ۔ (۲) جنگی ہتھیار ۔ مذکر ۔

پژی بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بمعنی طرف و جانب مؤلف عرض کند که دیگر محققین ازین ساکت اند ۔ فارسی قدیم باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) جانب ۔ طرف ۔ دیکھو براحیل ۔

(الف) پژیدن (الف) بالفتح اوّل بقول سروری و انند بر وزن گزیدن بمعنی پختن (مولوی معنوی)

(ب) پژیده

ہر میوه که در باغ جهان بد همه پخته است پای غوره چون سنگ نخواهی تو پژیدن ها صاحب سروری بر (ب) گوید که بوزن گزیده بمعنی پخته مؤلف عرض کند که محققین مصادر این را ترک کرده اند و بذیل پختن پژ در امضا قرار داده اند و حقیقت این است که پخت بالضم و پژ بالفتح اسم مصدر راست و پختن از پخت

و پزیدن از پز وضع شد و پز مضارع پزیدن
است نه پختن و پزیدن کامل التصریف و پختن
سالم التصریف) آمده که غیر از ماضی و مستقبل
و اسم مفعول نمی آید - و (ب) اسم مفعول الف
باشد و الف لازم نیامده بلکه متعدی است (اردو)
الف دیکھو پختن کے دوسرے معنے (ب) دیکھو پختہ کے دوسرے معنے

پزیرا | صاحب سفرنگ بذیل سی و سومی فقرهٔ (نامهٔ شت وخشور سیامک) می فرماید که بکسر اول
و زای هوز و تحتانی معروف و رای مهمله با الف - ماده و هیولی **مؤلف** عرض کند که فارسی قدیم
است و پذیرا که به ذال معجمه به همین معنی بر معنی چهارمش گذشت مبدل این است که فارسیان عربی دان تصرفی
کرده زای هوز را به ذال معجمه بدل کردند چنانکه بزله و بذله (اردو) دیکھو پذیرا کے چوتھے معنے

(الف) **پزیرائی** | صاحب سفرنگ بشرح صد و
(ب) **پزیرنده** | پنجاه و سومی فقرهٔ (نامهٔ شت
وخشور یاسان) الف را بمعنی قابلیت آورده
و (ب) را بذیل دوازدهمی فقرهٔ (نامهٔ شت ساسان
نخست) بمعنی قبول کننده گوید و از همین دو لغت
پیداست که ....
(ج) **پزیریدن** | مصدر این است بمعنی قبول
کردن که اشارهٔ این بر (پذیرفتن) کرده ایم
و اسم این مصدر پزیرا است به زای هوز محققین
مصادر (پذیراشیدن) و (پذیرفتن) و (پذرفتن)
را بذال معجمه نوشته اند که گذشت و این مصادر
اصلی را ترک کرده اند بخیال ما همه مصادر بالا
مبدل است که زای معجمه بدل شد بذال معجمه
چنانکه صراحتش بر پذیرا کرده ایم و پذیرفتن
که بجایش گذشت مبدل این است که
تحتانی ثانی بدل شد به فا و همین است مثال
اول این تبدیل که از نظر ما گذشت (اردو)
الف قابلیت - مؤلف - پزیرائی بھی کہہ سکتے ہیں
بقاعدهٔ فارسی (ب) قبول کرنے والا (ج) قبول
کرنا - دیکھو پذیرفتن -

بای فارسی با زای فارسی

پژ بقول برهان بفتح اول و سکون ثانی (۱) زمین پست و بلند و (۲) کوه و کتل را گویند که بعربی عقبه خوانند و (۳) بمعنی کهنه و مندرس هم و (۴) گل کهنه و نرم هم و (۵) پژکی و ریم و بضم اول (۶) برف ریزها که از شدت هوای سرد مانند ذرک از آسمان بریزد و (۷) چوبی باشد زرد که بدان مداوا کنند و آنرا بعربی فوج خوانند صاحب سروری بمعنی دوم و سوم و پنجم و ششم قانع و صاحب ناصری ذکر معنی اول و سوم و پنجم کرده و صاحب جهانگیری معنی دوم و سوم و پنجم را آورده (ابوالفرج رونی سله) در ترازوی همت اعلاش ٭ و آنکه سنگ آمده پژ بهمن ٭ (خواجه عمید لومکی سله) در جناب تو و هم حاکم کشتی راست چون لاشه در کریوه پژ ٭ (استاد خسروی سله) سفر خوش است کسی را که همراه او بود اگر سراسر کوه و پژ آید اندر پیش ٭ خان آرزو در سراج گوید که بمعنی اول پشته بلند است نه پشته پست و بلند و بمعنی دوم در فرهنگهای معتبر نیست بلکه همان کریوه و کتل است و بذکر معنی سوم گوید که بمعنی پنجم همان فژ که مبدل این است و رشیدی هر دو را مرادف یکدیگر دانسته خطاست و بذکر معنی ششم می فرماید که بدین معنی سیامی تازی است و ذکر معنی هفتم هم کرده صاحب جامع بذکر همه معانی معنی چهارم را ترک کرده **مؤلف** عرض کند که همین لغت به همین معانی به (پژ بزای هوز) گذشت و خیال ما اینست که همین اسم جامد فارسی قدیم باشد به همه معانی و آنچه به زای عربی گذشت مبدل این چنانکه ژند و زند (اردو) دیکهو پژ ـ

پژ آسمان اصطلاح ـ بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ فلک الافلاک را گویند **مؤلف** عرض کند که قلب اضافت توصیفی و معنی لفظی این کهنه آسمان که پژ بمعنی کهنه و مندرس بجایش

گزشت و کنایه باشد از فلک الافلاک (اردو)
فلک الافلاک۔ دیکھو اورهٔ افلاک۔ اسم مذکر۔

پژاد | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ مرد معمر و
سالخورد **مؤلف** عرض کند که مخفف (پژزاد)
است۔ فارسی قدیم یعنی ژند و پاژند۔ معنی لفظی کہنہ
زاد و کنایه از پیر معاصرین عجم بر زبان ندارند
و زردشتیان قدیم تصدیق این می کنند (اردو) بڈھا۔

پژار | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح
بمعنی قدم **مؤلف** عرض کند که پژ بمعنی زمین
پست و بلند گذشت و معنی لفظی این پست و
بلند آرنده۔ اسم فاعل ترکیبی و کنایه از قدم باشد
(اردو) قدم۔ مذکر۔

پژاگن | بقول برہان و جہانگیری و سروری
و ناصری و رشیدی با کاف فارسی بر وزن ساکنا
بمعنی زشت و پلید و چرکن (ابوشکور) لطیف
و جوانم چو گل در بہار پژ پژاگن نیم سالخورده نیم
چو خان آرزو در سراج می فرماید و مؤلف را با او
اتفاق که این مرکب است از پژ و آگین بمعنی
پر از چرک و ریم که پژ بمعنی چرک و ریم گذشت
و آگن مخفف آگین پس این اسم مفعول ترکیبی
است بمعنی چیزی و کسی که زشت و پلید باشد
(اردو) غلیظ۔ ناپاک۔ میلا۔

پژاوند | بقول برہان و جامع بر وزن داوند
(۱) چوبی که در پس در اندازند تا در گشوده نگردد
و (۲) چوب گاذران نیز گویند صاحب جہانگیری
بر معنی اول قانع و صاحب سروری بذکر ہر دو
معانی گوید که بمعنی اول پژوند ہم آمده (شمس
فخری سا) در ہم شکند ار چه بود حصن عدو را
چو از سد سکندر در دژ قاف پژاوند صاحب
ناصری گوید که بمعنی (لیس آوند) و فرماید که این
مرکب است از پژ و آوند پژ بمعنی کوه و کتل
گذشت و آوند نسبت است یعنی دستگیری نسبت
دارد بکوه۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اول
می فرماید که بمعنی دوم چوبی که گاذران بر جامه زنند

وگوید که صاحب برهان پژوند بمعنی لیس در نشستن هر دو
هم آورده و بفتحتین هم گفته **مؤلف** عرض کند
که پژ درینجا بمعنی کوه و کتل است و آوند بمعنی
دلیل و حجت که بجایش گذشت و معنی لفظی این
دلیل و حجت کوه دارنده در استواری ارکان ایمان
است و معنی دوم مجاز آن. صاحب برهان هرچه
پژوند نوشته با ذکرش همدرینجا گنجیم و آوند
برای نسبت نیامده چنانکه ناصری آورده –
(اردو) (۱) دیکهو پسکله (۲) وه لکڑی جس سے
دهوبی کپڑون پر مارکر میل صاف کرتے ہین –

پژاوه بقول سروری و انند بوزن کجاوه
واتشی باشد که ظرف سفالین در ان پزند (امیر
خسرو ع) ای ز بیم پا بلاس سفالینه گرم شد
کو کاندر پژاوه دیگ تهی می پزد کلال (وله ع)
کس ز مادر نزاد با زر و مال کز پژاوه سبوی
پر نامیه **مؤلف** عرض کند که بجاوه بمعنی تنور
خشت پزان بجایش گذشت و پژاوه به زای معجمی
مرادف این که آن اصل است و این صیغه‌اش
چنانکه زند و ژند وصراحت با مندش همدرانجا
کرده ایم (اردو) دیکهو پژاوه –

(الف) **پژپژ** بقول برهان و جهانگیری بضم هر دو
بای فارسی و سکون هر دو زای معجمی کلمه باشد که
شبانان بز را بدان نوازش کنند و بسوی خود
خوانند و آن را – – – – –

(ب) **پژپژی** هم گویند (حکیم سنائی ع)
نشود دل بحرف قرآن به نشود بز به پژپژی
فربه خان آرزو در سراج و نیز صاحبان رشیدی
و مؤید و انند هم ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض
کند که همین لغت به موحده گذشت یعنی (بزبز)
و صاحب سروری سند حکیم سنائی را همدرانجا
نقل کرده و بچ بچ هم بهمین معنی مذکور شد و اصل
همه (بزبز) به موحده و زای هوز است موحده
بدل شد به بای فارسی و زای هوز به زای
فارسی چنانکه تب و تپ و آزیره و آژیره و ...

(ب) عرض می‌شود که تسامح محققین است که یای
وحدت را مصدری یا زائد دانسته‌اند (ژیژی)
تحتی نیست بلکه یای وحدت با همان الف مرکب
است ازینجاست که صاحب سروری به
(ژیژ) همین معنی پیشانی را آورد (اردو) دیکھو ژیژ

پژسه بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اول
وثالث کل را گویند مؤلف عرض کند که معنی اول مجهم
و دیگر همه محققین ازین ساکت اسم فاعل
ترکیبی باشد معنی لفظی این کسی که در سر او چرک و ریم
باشد و کنایه از کچل و کل که سر او زخم داشته
و موی نداشته باشد موافق قیاس است
(اردو) وه شخص جس کے سر میں زخم ہوں اور
بال نہ ہوں گنجا ۔

بمعنی عشقه باشد صاحبان انند و مؤید به نام درختی
قانع صاحب محیط اعظم به عشقه می‌فرماید که بفتح
عین و شین و قاف و ها بفارسی اخشاک و تال
و شاک پیچک و به هندی چاندریل نامند و آن
نباتیست شبیه به لبلاب و بسیار کم برگ و
شاخهای آن بسیار از لبلاب قوی‌تر و دراز
و دراز تر سپهر و درختی که می‌پیچد آن را خشک گرداند
و بعض اطبا آنرا کشوث دانسته‌اند و آن نزد اکثری قسمی
از لبلاب است مؤلف عرض کند که محققین ایران زبان
در ترجمه این غلط کرده که عشقه نوشت و این همان پژشنج
است که بجایش گذشت و پژغند هم مذکور شد چنین نباشد
که این مبدل آنست که سوقند مبدل شد به بای فارسی
و زای عربی به زای فارسی چنانکه شپ و ژشپ

پژغند بقول سروری به زای فارسی لونین فرهنگ ژند و ژند (اردو) دیکھو پژغند اور پژخنج ۔

پژفند بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اول وثالث گفتگوی بیهوده و هرزه مؤلف عرض
کند که فارسی قدیم است معاصرین زردشت تصدیق این کنند که لغت زند و پازند باشد که حالا
بر زبان نیست (اردو) بیهوده گفتگو ـ مؤنث ۔

پژکاله بقول برہان و جامع بفتح اوّل بمعنی
(۱) حصه و بهره و (۲) لخت و پاره باشد از
هر چیز و (۳) وصله اشتر گویند که بر جامه دوزند
و بعربی رقعه گویند ـ صاحب سروری این را مرادف
پرکاله گوید و بر معنی دوم و سوم قانع خان آرزو
در سراج ذکر این کرده می فرماید که پرکاله بجایش
گذشت لیکن ثبوت زای فارسی مشکل است
مؤلف عرض کند که هیچ مشکل نیست ـ لغت
فارسی زبان است و صاحبان جامع و سروری که
محقق اہل زبانند ہر دو متفق و مؤید برہان پس
ما این را بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم
و پرکاله که برای مهمله گذشت مبدّل این چنانکه ترکم
و برکم و معنی اوّل و سوم مجاز معنی اوّل (اردو)
(۱) حصه ـ مذکر (۲) ٹکڑا ـ مذکر (۳) پیوند ـ
مذکر ـ دیکھو پرکاله ـ

پژگی صاحب انند بحواله فرہنگ فرنگ بذیل
بازک گوید که این مرادف آنست **مؤلف** عرض
کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند اگر سند استعمال
بدست آید توانیم قیاس کرد که اسم جامد زند و پاژند
است ـ و دستوران معاصر هم بر زبان ندارند ـ
(اردو) دیکھو بازک ـ

پژم بقول برہان و رشیدی و جامع بفتح اوّل
و سکون ثانی و میم (۱) بمعنی کوه باشد که بعربی جبل
خوانند و می فرماید که بکسر اوّل هم آمده ـ صاحب جهانگیری
فرماید که بدین معنی مرادف پژ که گذشت ـ صاحب
سروری بذکر معنی اوّل گوید که (۲) بمعنی اندوه و پژمان
بمعنی اندوه زده ـ خان آرزو در سراج می فرماید
که مزید علیه پژ باشد بمعنی اوّلش که در اواخر بعض
کلمات فارسی زیادت میم جائز است و هم او بذیل بژم
که بموحده اوّل گذشت گوید که (۳) بمعنی شبنم ریزه است
که چیزها را سفید می نماید و هم او بجای دیگر این را مخفف پژوم
گفته که می آید **مؤلف** عرض کند که حیفا است از و که ذکر
این معنی در اینجا نکرد شک نیست که میم تخصیص بر بعض
الفاظ فارسی می آید چنانکه نهم و پنجم و امثال آن

ولیکن این اضافه باختیار ما نیست که بر هر یک لفظ
کنیم۔ اگرچه پژ بمعنی پاره های برف گذشت ولیکن
محققین اہل زبان این را بدین معنی فرید علیہ آن
نگفته اند چنانکه برای معنی اوّل و بمعنی دوم اسم جامد
فارسی زبان دانیم باعتبار سروری که صاحب
زبان است (اردو) (۱) دیکھو پژ کے دوسرے معنی
(۲) دیکھو اندوہ (۳) شبنم۔ مؤنث ۔

پژمان بقول برہان بکسر اوّل (۱) بمعنی افسرده
و بی رونق و غمناک و مخمور و اندوهگین و فرماید که
باین معنی بفتح اوّل و ضم اوّل ہر دو آمده نیز گوید که
بضم اوّل (۲) بمعنی خواهش و آرزو هم صاحب
جهانگیری می فرماید که بمعنی اوّل مرادف پژمرده
و پژمریده (سیف اسفرنگی ۵) در انتظار عهد
شب قدر زلف تو ۞ پژمان نشانه چراغ بر دو زم
زمان زمان ۞ صاحب سروری بر معنی اوّل
قانع و از معنی مخمور محترز که هیچ تعلق با معنی اوّل
ندارد (شمس فخری ۵) نشسته خسرو دل شاد
بر سر پر شهی ۞ عدو گریخته بر کوه خست و پژمان ۞
صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که به زای عربی
هم گذشت و این اصح است ۔ صاحب رشیدی
این را بمعنی اوّل مرادف پژمند و پژمرده و پژمریده
می داند و در مؤید مطبوعه نول کشور فضولی است
است و در دیگر نسخ قلمی بمعنی اوّل با لفظ مخمور هم
صاحب جامع همزبان برهان بهر دو معنی۔ خان آرزو
در سراج بذکر پژمرده و پژمان و پژمند و پژمریده
بمعنی اوّل گوید که اصل این هر چهار لغت (پژمریدن)
است و از جهت تخفیف (پژمردن) مانده و پژمند
و پژمان اسم فاعل بحذف دال از جهت تخفیف
و هائیکه در آخر اسم فاعل آید چون رونده و دونده
و گاهی محذوف نیز شود چنانکه (تیغ کشنده و پژمان)
در برهان بفتح اوّل و ضم آن هر دو آمده و بضم اوّل
بمعنی دوم و این غلط است چه آن پژمان به یای
نه میم چنانکه در فرهنگها مرقوم و هم بمعنی مخمور درویی
بخشکی و ترکیده نوشته تحقیق آنست که این پژمان

آن پژمان نیست که به بای تازی آورده شد بلکه اشتقاق آن پژمان بمعنی مخمور و شراب زده از پژم است بمعنی بزم زده و مخمور و اشتقاق این پژمان از پژمردگی است نیز فرماید که الف و نون در اشتقاق افاده معنی فاعلی کند چنانکه خندان و گریان و در جاها برای نسبت چنانکه توران و اسپهان و کاشان و گاهی زائده چنانکه مستان و خامان و آبادان پس خطای صاحب برهان خود واضح مؤلف عرض کند که اصل این پژمر است که بمعنی انتظار می آید و صاحبان مؤید و اشند ذکرش کرده اند و ما به (پرمر به موحده اول) صراحت کرده ایم که (پژمر) به بای فارسی بمعنی پر از تلخی است و مراد از پر از اندوه و مبدلش همین است پژمر به بای و زای فارسی که می آید چنانکه برکم و پژکم پس پژمر اسم مصدر است که فارسیان بقاعده خود یای معروف و علامت مصدر دن بر او زیاده کرده مصدری وضع کردند یعنی (پژمریدن) بمعنی اندوهگین شدن

و صراحت دیگر معانی بجایش کنیم و تحقیق همین است (پژمردن) بحذف تحتانی و پژمریده و پژمرده به زیادت های هوز بر ماضی مطلق بمعنی مفعول است موافق قاعده فارسی زبان و این مصدر را هیچ تعلق از پژمان نیست بلکه پژمان مرکب است از پژم که بمعنی دوم اندوه گذشت و به زیادت الف و نون اسم حال است بمعنی فاعلی یعنی پژمان حال اندوه دار این است حقیقت این اسم که خان آرزو نسبت آن طبع آزمائی کرده اگرچه پژمان به موحده و زای هوز مرادف این بمعنی اول است ولیکن معنی مجازی در پژمان به سبیل مجاز است چنانکه صراحتش همانجا کرده ایم و پژمان که به موحده و زای فارسی گذشت مبدلش و پژمند که می آید اصل آن (پژم مند) بود یک میم حذف شده (پژمند) باقی ماند و آنچه خان آرزو آن را اسم فاعل پژمردن یا پژمریدن بحذف دال داند و طبع آزمائی کند غلط است که هر دو مصدر مذکور به سالم التصریف است

نہ کامل التصریف پس غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول از مشتقاتش نمی آید و آنچہ خان آرزو این را از پژمردگی دانستہ غلط کرد کہ پژمردگی حاصل بالمصدر پژمردن است کہ می آید پس حقیقت جویان دریابند کہ خطای برہان است یا خان آرزوی با نام و نشان و معنی دوم را باعتبار محققین خصوصاً صاحب جامع کہ محقق اہل زبانست تسلیم کنیم و این بہ سبیل مجاز باشد بمعنی آرزومند نہ مجرد آرزو کہ محققین بالا بر نزاکت معنی غور نکردہ اند کہ در آرزو ہم غمگینی موجود است کہ بران خان آرزو غور نکرد و مجبور را از معنی اول ہیچ تعلق نیست و آن متعلق است با برہان کہ گذشت (اردو) (۱) افسردہ۔ غمگین (۲) آرزومند۔

پژماورد بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح واو نوعی است از فالودہ و قسمی از طعام **مؤلف** عرض کند کہ تعریفی خوب نیست اگر سند استعمال این بدست آید توانیم قیاس کرد کہ مبدل (پژماورد) است کہ بزای ہوز گذشت چنانکہ باز و باژ (اردو) دیکھو پژماورد۔

پژمایہ بقول برہان و انند بفتح اول بروزن ہمسایہ ہمان گاو کہ ذکرش بر پژمایہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ دریخا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل آنست چنانکہ باز و باژ و جا دارد کہ این را مبدل (برمایہ) قرار دہیم کہ بہ موحدہ و رای مہملہ عوض زای فارسی مذکور شد چنانکہ اسب و اسپ و برکم و پژکم (اردو) دیکھو برمایہ۔

پژمر صاحبان انند و مؤید گویند کہ بفتح یکم و سوم بمعنی پیرمر است یعنی انتظار **مؤلف** عرض کند کہ ما حقیقت این بر پژمان بیان کردہ ایم کہ معنی حقیقی این پر از تلخی است و مجازاً بمعنی انتظار مستعمل و ہمین است اسم مصدر پژمردن و پژمریدن کہ می آید (اردو) انتظار۔ مذکر۔

پژمردگان (الف) الف جمع پژمردہ کہ می آید

(۲۶۹۷) (ب) **پژمردگی** | و آن افاده معنی مفعولی پژمردن
کند به همه معانیش و (ب) حاصل بالمصدر او ست
(ظهوری الف ف) چه غم پژمردگان را زغم است
که غم با دل خرم در افتد ٭ (وله ب ف)
در غم پژمردگی های دلم ٭ غنچه را آن گوشه دستار
نیست ٭ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است
(اردو) الف پژمرده لوگ (۲) پژمردگی ہونا
بقول آصفیہ افسردگی ۔ مایوسی ۔ کملاہٹ ۔ مرجھاپن
(۲۶۹۸) **پژمردگی داشتن** | استعمال ۔ بمعنی پژمرده و
افسرده بودن (ظهوری ف) گل حرمان که در هر
برگ صد پژمردگی دارد ٭ بخوناب جگر در سینه‌های
تنگ می روید ٭ **مؤلف** عرض کند که صراحت
خدا پژمردگی بجایش کرده ایم (اردو) مبتلائے
پژمردگی ہونا ۔ پژمرده ہونا ۔
(۲۶۹۹) **پژمردگی رستن** | مصدر اصطلاحی ۔ ظاهر
شدن و پیدا شدن افسردگی است **مؤلف**
عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ف)
زکشت راحتم پژمردگی رست ٭ ز نشستی تیر باران
تمناست ٭ (اردو) پژمردگی ۔ افسردگی ظاہر ہونا
۔ پیدا ہونا ۔

پژمردن | بقول بحر بروزن دل بردن (۱)
افسردن و پژمان شدن و (۲) غمناک شدن
و (۳) بی رونق شدن و درهم کشیده شدن
و رونجشکی آوردن ۔ ضد تازگی ۔ و فرماید که
سالم التصریف است که غیر ماضی و مستقبل و
اسم مفعول نیاید ۔ بهار گوید که لازم است
ولیکن از کلام علی قلی بیگ خراسانی معلوم می‌شود
که متعدی هم آمده (ف) از گلشن سپهر چه گل شگفد
که من ٭ پژمرده ام بدست گل آفتاب را ٭ **مؤلف**
عرض کند که مقصود بهار همین است که بر سه معنی
بالا را متعدی هم گیریم یعنی افسرده کردن و غمناک
کردن و بیرونق کردن هم صاحب مؤید بر معنی
اول قانع ولیکن لازم و متعدی را آورده حقیقت
اینست که پژمرگ که گذشت اسم این مصدر باشد

و معنی اوّل حقیقی است شامل برای انسان و نبات چنانکه پژمردن دل و پژمردن گل و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (۱) افسردہ ہونا مرجھانا۔ افسردہ کرنا (۲) غمناک ہونا غمناک کرنا۔ (۳) بیرونق ہونا۔ بیرونق کرنا۔

پژمردہ بقول برہان بکسر اوّل وضم میم بر وزن دل بردہ بمعنی پژمان و افسردہ و غمناک و اندوہگین و بی رونق باشد و روی بخشکی آوردہ و تنجیدہ و درہم کشیدہ صاحب سروری بر افسردہ و بیرونق قانع و فرماید کہ پژمریدہ کہ می آید مرادف این۔ (استاد رودکی ؎) ہر گلی پژمردہ می گردد زدہر ٭ مرگ بفشاردہمہ در زیر غن ٭ صاحبان جہانگیری و ناصری ہم ذکر این کردہ اند و خان آرزو در سراج بذیل پژمان این را آوردہ و ماصراحت ماخذ و حقیقت این ہمہ رانجا کردہ ایم مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) پژمردہ بقول آصفیہ کملایا ہوا۔ مرجھایا ہوا افسردہ۔ بالو سیا

(۳۶۶۵) **پژمردہ آمدن نگہ** استعمال۔ بیرونق و غمناک افتادن نگاہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) زخویش تا نمی گویم سخن افسردہ می آید ٭ بہ رویش تا نمی بینم نگہ پژمردہ می آید ٭ (اردو) نگہ غمگینی کے ساتھ پڑنا۔

(۳۶۶۶) **پژمردہ خاطر** استعمال۔ بمعنی کسیکہ دل او

پژمردہ دل پژمردہ و افسردہ باشد یعنی خلاف شگفتہ دل کہ خوش نباشد مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) ناز مہر تازہ روئی پژمردہ خاطران ٭ سرسبزی بہار جہان از خزان ما ٭ (ولہ ؎) پژمردہ دل مباش ظہوری ز جور دور ٭ عالم زعدل پادشہ دادگر شگفت ٭ (اردو) پژمردہ خاطر۔ پژمردہ دل کملین یا وہ شخص جو شگفتہ دل اور خوش دل نہو۔ وہ شخص جو ملول اور افسردہ خاطر ہو۔

(۳۶۶۷) (الف) **پژمردہ دل بودن** استعمال (الف) بمعنی ملول بودن
(ب) **پژمردہ ساختن**

(۹۴۶)(۹۴۷)

(ج) پژمرده شدن | وشگفته دل نبودن

(د) پژمرده ماندن | مثالش از ظهوری

به پژمرده دل گذشت شراب، متعدی آن که دیگری را ملول ساختن است ظهوری ـــه) پرتوی از خاطرم پژمرده تر می سازدش ۱۲ گو با وجود آنکه از خورشید نیلوفر بیست ۱۲ (ج) بمعنی افسرده شدن (ولـــه) بخرمی شده پژمرده نگاه به دل ۱۲ به بین جوانی پیری به بین جوان آئیت ۱۲ و (د) مرادف (ج) (ولـــه) بخنیهٔ قطرهٔ می دل ظهوری می خواست ۱۲ ماند پژمرده ور حیف که تقوی نه شگفت ۱۲ (اردو) الف افسرده دل ہونا ۔ ملول ہونا (ب) افسردہ کرنا ۔ پژمردہ کرنا ۔ ملول کرنا (ج) ملول ہونا ۔ افسردہ ہونا (د) ملول رہنا ۔ رنجیدہ رہنا ۔

پژمردم | بواو مجہول بحث این بر پژوم می آید (اردو) دیکھو پژوم ۔

(الف) پژمرید | (الف) بقول مؤید بمعنی

(ب) پژمریدن | پژمرده شد و آب و رونق از صاحب بحر نسبت (ب) گوید که مرادف پژمردن و سالم التصریف که غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید مؤلف عرض کند که (الف) ماضی مطلق (ب) و (ب) مصدریست که مرکب کرده اند از (پژمر) که اسم مصدر این گذشت و یای معروف و علامت مصدر دن و پژمردن که گذشت مخفف همین است و این شامل باشد بر همه معانی پژمردن که بجایش بیان کرده ایم و اشارهٔ این بر (پژمان) هم کرده ایم (اردو) (الف) ماضی مطلق (ب) کا اور (ب) دیکھو پژمردن ۔

پژمریده | بقول برہان و سروری و جہانگیری و سراج بکسر اول و رای قرشت و تحتانی رسیده و فتح دال بمعنی پژمرده (فخر گرگانی ـــه) چو گشتی بود مهرش پژمریده ۱۲ امید از آب دارد باران رسیده ۱۲ مؤلف عرض کند که بر ماضی مطلق پژمریدن که گذشت ہای هوز زیاده کرده اند

که افادهٔ معنی مفعولی کند و بلحاظ معنی متعدی با شپرمیدن
اسم مفعولش اصل پژمرده که آن مخفف این است
(اردو) دیکھو پژمرده ۔

پژمند استعمال ۔ بقول سروری بوزن فرزند
بمعنی غمگین و پژمرده صاحبان رشیدی و سراج
گویند که مرادف پژمان که گذشت **مؤلف** عرض
کند که حقیقت این بر پژمان عرض کرده ایم از قبیل
خردمند است بمعنی صاحب اندوه و غم که از پژمسمند
یک میم حذف شده پژمند باقی ماند (اردو) دیکھو پژمان ۔

پژموی اصطلاح ۔ بقول انند بحواله فرهنگ
فرنگ بالفتح بمعنی آبله رو و چیچک رو **مؤلف**
عرض کند که تحتانی آخره زائد است ۔ و او نسبت
به پژم زیاده کرده اند معنی لفظی این منسوب
به اندوه و چادار دکه منسوب به شبنم ریزه گیم
که پژم بمعنی اندوه و شبنم ریزه گذشت
و کنایه از آبله رو ۔ اسم فاعل ترکیبی است معاصرین عجم
بر زبان ندارند و لیکن موافق قیاس نظر بر سکوت دیگر
مشتاق شد استعمال می باشیم (اردو) چیچک رو ۔

پژن بقول برهان و سروری و جامع و سراج و رشیدی و انند بر وزن و معنی زغن است که
غلیواج باشد **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان باشد دیگر هیچ (اردو) چیل ۔ زغن
غلیواج ۔ مؤنث

پژند بقول برهان بر وزن کند (۱) نوعی از
برغست و آن گیاهی است خودرو و خوش بوی
که مانند اسفناج داخل آش کنند و آن را العربی
قنابری خوانند و (۲) بمعنی حنظل هم آمده صاحب
جهانگیری می فرماید که بمعنی اوّل همان برغست

است که گذشت و از معنی دوم ساکت صاحب
سروری نسبت معنی اوّل گوید که آن را اشابری
و تلول و کلول گویند (حکیم عسجدی ۵
زیم قیمت لعل باشد ابو ۔ بگو شد بر نگ گلنار پژند
و بحوالهٔ شمس فخری گوید که (۳) بمعنی [illegible]

است (ب) بوی خلقت بهر زمین که گذشت و نیشکر آورد بجای پژند با و صراحت فزید کند که سیاک تازی هم آمده صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع خان آرزو در سراج بحواله رشیدی بذکر هر سه معنی گوید که در نسخه میرزا بپای تازی آورده لیکن از لفظ هجند معلوم می شود که پژند به پا باشد نه به

بای فارسی و تحقیق خان آرزو نیست که پژند و پژند هر دو بدین معنی آمده و احتمال تصحیف دارد **مؤلف** عرض کند که این مبدّل پژند باشد و بس چنانکه تب و تپ و صراحت کامل هم در اینجا کرده ایم (اردو) (۱) دیکهو پژند کے دوسرے معنے (۲) دیکهو پژند کے چوتهے معنے (۳) جنگلی کهیرا دیکهو از رنگ و بادرنگ ۔

پژنگار | بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث بمعنی (۱) نجّار و (۲) آهنگر و (۳) دبّاغ **مؤلف** عرض کند که از بسکه دیگر همه محققین اهل زبان و زباندان و معاصرین عجم ساکت اند اگر سند استعمال بدست آید اسم جامد فارسی قدیم دانیم و صراحت کامل بر پذیرفتن می آید (اردو) (۱) بڑهئی (۲) لوهار (۳) چمڑون کی دباغت کرنے والا ۔

پژنگر | بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث بمعنی دبّاغ **مؤلف** عرض کند که دیگر همه محققین زباندان و اهل زبان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی زبان خواهیم و بحذف الف مخفف پژنگار بمعنی سوم پس با آن را هر آینه این دانیم و ظاهر از این هر دو لغت لفظ پژن

مرکب با گار، یا گر معلوم می شود از قبیل (ستمگار یا ستمگر) و پژن بمعنی زغن بجایش گذشت و معنی لفظی این هیچ مناسبت با معنی دبّاغ ندارد و لیکن یکی از پیران معاصرین عجم گوید که در زمان سلف نجّاران و آهنگران بت زغن از چوب و آهن می ساختند و پارسیان آن را تیمنًا و تبرکًا در خانه می داشتند از بسکه همین پرند گوشت مردگان

ایشان می خورد و دباغان بر پرد بای چرم نقش زغن می کردند و ازین نقش قیمت چرم زیاده می شد کذا بیان منتظم نقش و بت زغن می کردند و زغن را پرند نسبت می دانند عجبی نیست که از همین عادت این ہر سہ پیشہ وران را بدین اسم موسوم کرده باشند والله اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) دیکھو پژنگار کے تیسرے معنے

پژنگره بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتحتین و سکون نون و فتح کاف عجمی خرگوش را گویند مؤلف عرض کند که معاصرین عجم تصدیق این می کنند که اسم جامد فارسی قدیم معنی ژند و پاژند است دیگر محققین اہل زبان و ژندپاژندان ازین ساکت (اردو) خرگوش بقول آصفیہ۔ گدھے کے کان والا جانور۔ سسا۔ سایا۔ ایک بلی کی برابر تیز رفتار جانور کا نام۔ مذکر۔

پژو بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ضم ثانی (۱) بمعنی خون باشد که بعربی دم خوانند و (۲) بمعنی جان نیز مؤلف عرض کند که بعض معاصرین سالخورد عجم گویند که اسم جامد ژند و پاژند است معنی اول حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و ہمین لغت بہ زای ہوز و دال مہملہ ہم گذشت اگر سند استعمال این پیش شود توانیم عرض کرد که این مبدل آنست چنانکه ژند و ژند و بید و بیو (اردو) (۱) خون۔ مذکر (۲) جان۔ مؤنث۔

پژواک بقول برہان و جہانگیری و ناصری ہمہ جامع بروزن غمناک آن است که چون در کوه و گنبد بہ آواز بلند چیزی بگویند در جواب ہمان را بشنوند که بعربی صدا باشد۔ خان آرزو در سراج گوید که این مرکب است از پژ بمعنی کریوه و کتل و اک کلمہ ایست برای نسبت لیکن تحقیق آنست که صحیح پژوال است بلام و بکاف تصحیف باشد ورنہ زیادت واو وجہی ندارد مؤلف عرض کند که این مبدل پژوال است که بہ موحدہ اول و لام در آخرش بجایش گذشت چنانکه تب و تپ

وصراحت ماخذ این هم همه را انجا مذکور است که
لام بدل شد به کاف چنانکه الماک و اکماک (اردو)
دیکھو ژروال ۔

ژروال | صاحب سروری ذکر این کرده مرادف
ژروال داند که بموحده اوّل بجایش گذشت مؤلف
عرض کند که ما مبدّل آن دانیم چنانکه تب و تپ
وصراحت ماخذش همه را انجا مذکور (اردو)
دیکھو ژروال ۔

ژرول | بقول برهان و جامع بروزن قبول (۱)
کعب پا و استخوان شتالنگ را گویند و (۲) پستان
زنان و (۳) گلوله که طفلان بدان بازی کنند
و (۴) بمعنی فندق که آن مغزی باشد و معرب آن
بندق ۔ صاحب سروری بر معنی اوّل و دوم
و سوم گوید که (۵) بمعنی پریشان و درهم و ژرمرده
شدن نیز (شمس فخری ﷺ) چه که بر تخت ناز
نبینی خوش به چیه که در گل نهی و دو دست ژرول
بچه (مولوی معنوی ﷺ) گر من ز دست بازی دوم
ژرولی به زیرک نبودمی و خردمند گولی به صاحب
مؤید ذکر معنی دوم و سوم می فرماید که (۶) نام بازی
که بچگان می بازند **مؤلف** عرض کند که این اسم
جامد فارسی زبان است بمعنی اوّل که اشاره آن
بر بجل کرده ایم و دیگر معانی مجاز آن و معنی پنجم هیچ
است که ازین تعلق ندارد بلکه مشتق مصدر ژرولیدن
است که می آید محقق زباندان بر قواعد زبان
خود غور نکرده و (ژرولی) را متعلق ازین کرده
و فی نفسه آن مخفف (ژرولیدمی) باشد که صیغه
متکلم تمنائی است از ژرولیدن و آنچه ژرول
بموحده گذشت و بجول بجیم عربی هردو مبدل
این است چنانکه اسپ و اسب و کژک و کجک
(اردو) (۱) دیکھو بجول و ژرول (۲) دیکھو
پستان (۳) گیند جس سے لڑکے کھیلتے ہیں ۔
مذکر (۴) دیکھو بندق (۵) ناقابل ترجمہ (۶) ایک
کھیل جو گیند سے کھیلا جاتا ہے ۔ مذکر ۔

(الف) **ژرولاند** | بقول سروری بمعنی پریشان

و درهم کند و پژمرده سازد (مولوی معنوی ؏)
خیالی در تو آویزد بغیتی ؏ ترا و همی پژولاند پژ دلی
صاحب بحر بذکر ---------
(ب) **پژولانیدن** گوید که متعدی پژولیدن
است و کامل التصریف و الف مضارع ب صاحب
سفرنگ بشرح شصت و یکمی فقره (نامهٔ سوم دشت
شاهی کلیم) گوید که درآوردن چیزی در چیزی
مؤلف عرض کند که درهم آمیختن باشد و حقیقة
پژولیدن لازم است و این متعدی آن ولیکن
فارسیان پژولیدن را هم بمعنی متعدی استعمال کرده اند
که می آید و اسم مصدر این و پژولیدن هر دو همان
پژول است که بمعنی گلوله گذشت و گلوله کردن معنی
حقیقی است و کنایه از درهم شدن و درهم ساختن
(و ب) بقاعدهٔ فارسی چنانکه رسیدن و رسانیدن و
امثال آن و این بمعنی متعدی شامل باشد بر همه
معانی پژولیدن که می آید (اردو) الف پریشان
کرے (ب) پریشان کرنا دیکھو پژولیدن یہ اسکے
تمام معانی متعدی پر شامل ہے ۔

پژول پستان اصطلاح بقول انند بحواله
فرهنگ فرنگ بمعنی بزرگ پستان باشد مؤلف
عرض کند که تعریف خوشی نکرد معنی حقیقی این گلوله
پستان است که مراد از گردی پستان باشد همچون گلوله
یا سخت پستان همچون گلوله اگر سند استعمال پیش شود
تصفیهٔ این اختلاف معنی می کرد و یم معنی مبادی پژول
بمعنی گلوله گذشت و بمعنی بزرگ نیامده پس معنی
بیان کردهٔ محققین بالا موافق قیاس نیست صاحبین
عجم با ما اتفاق دارند اسم فاعل ترکیبی است
(اردو) بڑی چھاتیاں والی عورت۔ گول
اور سخت چھاتیاں والی ۔

پژولش بقول برهان بروزن نکوهش بمعنی
(۱) پژمرده و پریشان و درهم شده ۔ صاحب
سروری درست گوید که بمعنی پژمردگی و پریشانی
و درهم شدگی و فرماید که (۲) بمعنی نرمی هم آمده
صاحب ناصری فرماید که درهم شدن و پژولیدن

و پریشان گردیدن و پژولیده و درهم گردیده
و می فرماید که (۳) بمعنی تفحص و جستجو و (۴) بازپرس
صاحب رشیدی بذکر پژولش و پژولیدن گوید که
بمعنی درهم شدن و برین قیاس پژولیده و
پشولش و پشولیدن و پشولیده و صراحت فرماید
کند که صحیح درین کلمات بای تازی است و زائد
و اصل کلمه ژولش و ژولیدن است و شولش
و شولیدن و لیکن چون حرف با بسیار مستعمل شد
گویا از اصل شده و بنابران بای تازی مذکور شد
و در بای فارسی خطاست ـ صاحب جامع این را
بمعنی درهم و پریشان شدن مرادف پژولیدن
می داند ـ خان آرزو در سراج نقل قول رشیدی
کرده گوید که بمعنی نصیحت کردن و جستجو و بازپرس
و تفحص خطاست و آن معنی پژوهش و پژوهیدن
به هاست نه لام با آنکه پژوهش هم بمعنی نصیحت
نیامده مؤلف عرض کند که غیر از سروری که
محقق اهل زبان است دیگر کسی پی بتحقیقت نبرد
و ما به دو معنی بیان کرده اش را صحیح دانیم و معنی
اولش اصلی است و دومی معنی مجاز آن از ینکه
پژول بمعنی پستان هم گذشت و معنی نرمی در پژولش
از ان پیدا شد و این حاصل بالمصدر پژولیدن
است و معنی سوم و چهارم هیچ تعلق ازین ندارد
معنی مبادا که پژولش به موحده اول بجای خودش
گذشت و با تحدی صراحت ماخذش کرده ایم و پژولیدن
بموحده اول نیامده که آن را اصل دانیم اگرچه مصدر
ژولیدن بهمین معنی می آید و صراحت ماخذش هم از آنجا
کنیم و لیکن بوجود پژول که اسم مصدر پژولیدن
است ضرورت ندارد که این را مبدل (پژولیدن
به موحده) قائم و بای زائد دران تسلیم کنیم حق آنست
که این حاصل بالمصدر پژولیدن است که می آید
فضولی و بی خبری از ماخذ است که بعض محققین در
معنی این پریشان بیان و پژولش اختیار کرده اند
(اردو) (۱) پریشانی (۲) نرمی (۳ و ۴) ناقابل
ترجمه بلحاظ تصفیهٔ آخر ـ

(الف) پژولید
(ب) پژولیدن
(ج) پژولیده

(الف) بقول برهان بروزن نکوهیده به معنی پژمرده شده آب و تاب روی نمانده و (ب) بقولش بکسر اوّل بروزن نکوهیدن (۱) پژمرده شدن و پریشان گردیدن و (۲) پژمرده کردن و (۳) درهم آمیختن و فرماید که بمعنی تداخل هم آمده که درهم شدن باشد و گوید که به این معنی بفتح اوّل هم گفته اند و (۴) نصیحت کردن و (۵) جستجو و بازپرس و تفحص نمودن هم ونسبت (ج) گوید که پژمرده شده و نرم گردیده و بی آب شده و نصیحت کرده شده و بازپرس کرده شده. صاحب سروری بر (الف) می فرماید که پریشان و درهم و پژمرده شد و کرد و نسبت (ب) گوید که بمعنی پژمرده شدن و کردن است و (۶) نرم شدن و (ج) بمعنی نرم شده و پژمرده و درهم و پریشان (خان آرزو در سراج) و صاحب [illegible] هرچه نوشته بر پژولش نقلش کرده ایم که پژولش و پژولیدن را به یکی نقل کرده اند و پژولیده را هم برین قیاس گوید صاحب بحر بذکر (ب) معنی متفق با برهان و فرماید که کامل التصریف است. و پژولد مضارع این مؤلف عرض کند که این وضع شد از اسم مصدر پژول که بجایش مذکور شد و صراحت ماخذ این بر پژولانیدن هم کرده ایم که متعدی این است بقاعده فارسی و این مصدر مخصوص است برای لازم و آنچه فارسیان این را هم به بعض معانی متعدی استعمال کرده اند. تصرف محاوره باشد و پژولش که گذشت حاصل بالمصدر این و معنی چهارم و پنجم را تسلیم نه کنیم ازانکه سند استعمالش از نظر ما نگذشت و محققین اهل زبان ازین ساکت البته معنی ششم را مجاز معنی اوّل دانیم بلحاظ ماخذ که پژول بمعنی پستان هم آمده و به آشفته نرمی تعلق دارد بآن و برای معنی پنجم مصدر پژوهیدن به های هوز بعوض لام می آید. مخفی مبادکه (الف) ماضی مطلق (ب) باشد و (ج) اسم مفعولش.

(اردو) (الف) دیکھو (ب) یہ اس کا ماضی مطلق
ہے (ج) (۱) پژمردہ ہونا پریشان ہونا (۲) پژمردہ
کرنا (۳) باہم ملجانا (۴) نصیحت کرنا (۵) جستجو اور
بازپرس کرنا (۶) نرم ہونا (ج) اسم مفعول ہے (ب) کا

پژولیده کردن استعمال بمعنی متعدی پژولیدن
است و مرکب از اسم مفعول پژولیدن که بجایش گذشت
صاحب سروری سند استعمال این بذیل پژولیده
آورده مؤلف عرض کند که موافق قیاس است
(جامی ۵) نبرده آب هوا آب و گلشن را ز پژولیده نگردد نشینش را
(اردو) دیکھو پژولیدن یہ اسکے تمام معانی متعدی میں پژیانا ہے

پژوم بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع و سروری بفتح اول بروزن سوم (۱) فقیر و درویش
و گدا و (۲) خوار و بی اعتبار را گویند و پژومان جمع پژوم است ـ صاحب جہانگیری گوید که (پژمردم)
مرادف این مؤلف عرض کند که ما این را باعتبار محققین اہل زبان اسم جامد دانیم و یکی از معاصرین
عجم گوید که در فارسی قدیم یعنی ژند و پاژند مروم بواو لباس و چادر را گویند و معنی لفظی پژمروم
کہنہ چادر است و کنایہ از گدا و بمجاز مجاز معنی بی اعتبار ہم و این مخفف پژمروم باشد (اردو)
(۱) فقیر (۲) بے اعتبار ـ

پژوند بقول برہان و انند بروزن دربند
(۱) چوبی باشد که در پس در گذارند تا در کشوده
نگردد و (۲) چوب کازران و (۳) کنایہ از
مردم پس درنشین و (۴) دیوث و می فرمایند که
باین معنی بفتح اول و ثانی ہم آمده مؤلف عرض
کند که این مخفف ہمان (پژاوند) که گذشت
بمعنی اول و دوم و صراحت ماخذ ہمہ را انجا کرده ایم
و معنی سوم و چہارم مجاز معنی اول که اینان ہم مثل
دربند پس در می باشند (اردو) (۱ و ۲) دیکھو
پژاوند (۳) دروازے کے آڑ میں بیٹھا ہوا ـ
(۵) دیوث ـ دیکھو بازن ـ

پژونده بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ

بفتح اوّل و ثالث قرساق را گویند مؤلف عرض کند که موافق قیاس و مزید علیه همان پژوند که

به معنی چهارمش گذشت (اردو) دیکھو پژوند کے چوتھے معنے۔

پژوه بقول برهان بکسر اوّل و ضم ثانی و سکون ها بمعنی (۱) تفحص و تجسس و باز جستن و باز خواست و (۲) جوینده و طالب و خواهنده و (۳) امر بدین معنی و (۴) پشته بلند و (۵) آستر قبا و مانند آن را نیز گویند. صاحب سروری ذکر معنی دوم و سوم کرده از دیگر معانی ساکت (شیخ نظامی ع) سپهبد بر آمد چو بر تیغ کوه ٭ بشد نزد آن پیر دانش پژوه ٭ و فرماید که بفتح اوّل هم آمده. خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل یعنی تفحص و تجسس گوید که بمعنی امر و اسم فاعل از ان هم و نسبت معنی چهارم و پنجم می فرماید که غلط است و صراحت مزید کند که صحیح پژه است بدون واو و بمعنی آستر قبا و غیره نیست بر آن پره است به رای مهمله. صاحب جامع ذکر هر پنج معانی بالا کرده مؤلف عرض کند که بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان و اسم مصدر پژوهیدن که می آید و بمعنی سوم موافق قیاس که امر حاضر است از پژوهیدن و بمعنی چهارم و پنجم هم اسم جامد و قول صاحب جامع که محقق اهل زبانست معتبر تر از خان آرزوی هندی و بمعنی دوم هیچ که محققین ناواقف از قواعد فارسی این معنی را بسند نظامی قائم کرده اند و نمی دانند که این معنی بدون ترکیب با امر حاضر حاصل نمی شود (اردو) (۱) تفحص تجسس۔ مذکر۔ (تلاش۔ مؤنث) (۲) ناقابل ترجمہ و (۳) امر حاضر یعنی ڈھونڈ اور تلاش کر (۴) بلند ٹیلہ۔ مذکر (۵) دیکھو آستر۔

پژوهش بقول برهان بر وزن نکوهش بمعنی تفحص و تجسس و جستجو و فرماید که بمعنی مصدر نیز آمده

که جستجو کردن باشد صاحب جهانگیری پژوهش و پژوهیدن را یکجا نقل کرده گوید که بمعنی باز جست

و تفحص باشد (فردوسی ؎) بدین گیتی اندر نکوهش بود ؛ همان پیش یزدان پژوهش بود ؛ صاحب برهان بر تفحص و تجسس قانع و صاحب ناصری هم بر آنش ـ بهار گوید که بالکسر و بالضم و واو مجهول است بمعنی تفحص و فرماید که بالفظ افتادن و رفتن مستعمل خان آرزو در سراج این را مرادف پژوهیدن گفته گوید که بر این قیاس است پژوهندگی و پژوهنده مؤلف عرض کند که حق آنست که این مرادف پژوهندگی است و هردو حاصل بالمصدر پژوهیدن باشد و بس (اردو) تفحص ـ مذکر ـ تلاش ـ مؤنث ـ

پژوهش افتادن مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که واقع شدن تفحص و تلاش باشد (نظامی ؎) پراگندگی در سپاه اوفتاد ؛ پژوهش در آرزم شاه اوفتاد ؛ تحفی مباد که اوفتادن مخفف افتادن است و از سند بالا (پژوهش اوفتادن) پیداست چیبی ندارد که هردو یکی است (اردو) تجسس واقع ہونا یا تلاش ہونے لگنا ـ

پژوهش رفتن مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف پژوهش افتادن است (کمال اصفهانی ؎) بجز بحدیث تو بنده انتما نکند ؛ بهر کجا که پژوهش رود ز نسل و نژاد ؛ ـ (اردو) دیکھو پژوهش افتادن کا ترجمہ ـ

پژوهش کردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تفحص و تلاش کردن است (ابوشکور بلخی ؎) اگر روزی از تو پژوهش کنند ؛ همه مردمانت نکوهش کنند ؛ (اردو) تلاش کرنا ـ

پژوهندگی بقول بہار و ناصری بر وزن فروشندگی بمعنی جستجو نمودن و خواستن ـ صاحب سروری بر تفحص و تجسس قانع (نظامی ؎) ازو کرد باید پژوهندگی ؛ که از ما ندارد شکوهندگی ؛ مؤلف عرض کند که مرادف پژوهش و

حاصل بالمصدر پژوهیدن است که می آید (اردو)
تلاش ۔ مؤنث ۔ تجسس ۔ مذکر ۔

(الف) پژوهنده بقول برہان و ناصری
(ب) پژوهید الف بروزن فروشنده
(۱) بمعنی بازپرس کننده و تفحص نماینده و (۲)
حکیم و عاقل و خردمند و زیرک را گویند و ہم
او بر (ب) گوید که ماضی پژوهیدن است صاحب
سروری بر معنی اول الف قانع (نظامی ۔ ط)
پژوهنده بود حجت نمای ٭ دران انجمن گشت
شاه آزمای ٭ و ہم او ذکر (ب) کرده گوید که بمعنی
تفحص و تجسس کرد (فردوسی ۔ ط) پژوهید بسیار
و پرسید چند ٭ نیامد ز خوبان کس او را پسند ٭
مؤلف عرض کند که الف اسم فاعل و ب ماضی
مطلق پژوهیدن است شامل بر ہمہ معانیش که
می آید و معنی دوم الف مجاز معنی اول است و حق
آنست که ضرورت بیان این ہر دو نبود و صراحت
مصدرش که می آید کافی بود (اردو) الف (۱)
ڈھونڈنے والا (۲) عاقل (ب) ڈھونڈا ۔

پژوهیدن بقول برہان بر وزن نکوہیدن
(۱) تفحص و تجسس کردن و جستجو نمودن و (۲)
خواستن ۔ صاحب جہانگیری بر پژوهش قانع و
ہر دو را مساوی داند و صراحت معنی مصدری
چنانکه باید نکرد ۔ صاحب سروری نسبت معنی
اول گوید که تفحص و تجسس بلیغ کردن است
(ابو المؤید ۔ ط) در پژوهیدن اسرار علوم ٭
شوی از کاہلی آخر محروم ٭ خان آرزو در سراج
بر تفحص و تجسس قناعت کرده و پژوهش را با آیت
نقل کرد و فرق در مصدر و حاصل بالمصدر
نکرد و صاحب جامع ہم زبانش ۔ صاحب بحر گوید
که تفحص و تجسس نمودن و (۳) باز خواستن است
و فرماید که کامل التصریف و مضارعش این پژوهد
صاحب موارد ذکر ہر سه معنی کرده **مؤلف** عرض کند
که این مرکب است از اسم مصدر پژوه که بمعنی اولش
گذشت بزیادت یای معروف و علامت مصدر

وتن و پژوهش و پژوهندگی که گذشت حاصل بالمصدر
این آنچه صاحب سروری لفظ بلیغ را در معنی اول
اضافه کرده ضرورت نداشت بالجمله معنی اول حقیقی
است و معانی دوم و سوم مجاز آن و این مصدر
اصلی است که اسم این مصدر حاصل فارسی زبان
است (اردو) (۱) تجسس و جستجو کرنا (۲) چاہنا
(۳) بازخواست کرنا ۔

پژوهیده بقول برهان و سروری بر وزن
نکوهیده بخرد سنده و عاقل و زیرک و دانا ۔
مؤلف عرض کند که اسم مفعول مصدر پژوهیدن
است بمعنی کسی تفحص و تجسس دارد و کنایه باشد
از عاقل و دانا (شمس فخری ع) دولت و نصرت
و سعادت را ٭ نیست کاری بغیر جز دیده ٭ تا که
باشند معتکف باشند ٭ بر در خسرو پژوهیده ٭
مخفی مباد که همین معنی بر پژوهنده هم گذشت که اسم
فاعل پژوهیدن بود موافق قیاس است ۔
(اردو) عاقل ۔ دانا ۔ عقلمند ۔

پژوی بقول برهان و مؤید بفتح اول و ثانی و ثالث
بتحتانی کشیده مردم فرومایه و اراذل و بضم اول
و ثانی هم باین معنی آمده صاحبان جهانگیری و جامع بر
ارذل قانع **مؤلف** عرض کند که همین لغت به زای
عربی هم گذشت و ما آن را اسم جامد فارسی زبان
گفته ایم بعض معاصرین عجم گویند که این اصل است
و آن مبدل این چنانکه ژند و زند و این مرکب
از پژ و یای نسبت و معنی لفظی این خونی باشد یعنی
کسی که خون کسی ریزد و کنایه از ارذل که خون ریختن
کار ارذلان است مخفی مباد که آنانکه این را بمعنی
جمع گفته اند غور بر لفظ نکرده اند جمع این پژویان
است (اردو) دیکهو پژوی ۔

پژوین بقول برهان و سروری و ناصری بر
وزن قزوین بمعنی کثیف و چرکین باشد و کثیف شدن
و چرکین داشتن هم ۔ صاحبان جهانگیری و جامع و
رشیدی بر چرکن و کثیف قانع (حکیم سنائی ع)
پشتم آرد دوات بن سوراخ ٭ قلم سست و کاغذ پژوین

پژ (پور بهای جامی ؎) صاحبا انصاف من لبستان
از و پژ کو نگاهی بر من مسکین نکرد پژ از جفا ها در حق
من هیچ ماند پاکان پلید مد بر پژ و دین نکرد پژ **مؤلف**
عرض کند که معنی لفظی این خونین به یا و نون نسبت
از قبیل چرگین که پژ و بمعنی خون بجایش گذشت
و بمعنی کثیف شدن و چرگین داشتن اصلا درین
لغت نیست محققین اوّل الذکر غور بر لفظ نکرده اند
(اردو) کثیف ـ غلیظ ـ میلا ـ کچیلا ـ وہ شخص
یا چیز جو صاف و پاک نہ ہو ـ اور کثافت رکھتی ہو ـ

پژره | بقول برہان و جہانگیری و جامع بفتح اوّل
و ثانی و اخفای ہا (۱) زمین پشته پشته و کتل و کریوه
که بعربی عقبه خوانند و (۲) آستر جامه و بکسر اوّل
و ضم ثانی و اظهار ہا (۳) مخفف پژوه است
که بمعنی تفحص و تجسس و باز خواست باشد صاحب
سروری جائی ذکر معنی اوّل کرده و بجای دیگر
معنی دوم و سوم را آورده صاحب ناصری بر معنی
اوّل قانع و گوید که همان پژ است که گذشت
صاحب رشیدی بذکر هر سه معنی بالا می فرماید که بکسر
بای فارسی و ضم زا و اظهار ہا بمعنی (۴) تفحص
کننده و (۵) امر به تفحص کردن و فرماید که برین
قیاس است پژوهش و پروهنده و پژوهندگی
خان آرزو بذکر معنی سوم و چهارم و پنجم نقل رشیدی
بر داشته **مؤلف** عرض کند که او و رشیدی هر دو
توجه بر نگاشته اند بمعنی اوّل مزید علیه پژ است
که گذشت و جا دارد که مبدّل تپه بمعنی اوّلش گیریم
چنانکه تپ و تب و آزیر و آژیر و بمعنی دوم
اسم جامد فارسی زبان است و مخفف پژوه بمعنی
تجسس و بمعنی سوم مخفف پژوه بمعنی اوّلش چنانکه
گذشت و بمعنی چهارم غلط محض و بمعنی پنجم اگر سند
استعمالش پیش شود توانیم گفت که مخفف امر حاضر
باشد صاحبان رشیدی و سراج غور نکردند که از
امر حاضر معنی فاعلی بدون ترکیبش با اسم حاصل
نمی شود چنانکه (حق پژوه) و مخففش (حق پژه) بمعنی
تجسس و پژوه یا پژه را بمعنی چهارم گرفتن بی خبری است

قانون فارسی است اگر برخلاف قیاس جائی این
قسم استعمال از نظر گذشته باشد می باید که نقل سند
کنند و محققین هند نژاد را نمی رسد که استعمال خلاف
قیاس را بدون سند اہل زبان پیش کنند (اردو)
(۱) دیکھو پژ کے دوسرے معنے (۲) دیکھو پژوه
کے پانچویں معنے (۳) دیکھو پژوه کے پہلے معنے
(۴) ناقابل ترجمہ (۵) دیکھو پژوه کے تیسرے معنے

پژمان | بقول برہان بضم اول بروزن سلطان
بمعنی آرزو و خواہش دل و غبطہ و فرماید کہ صفتی
است در آدمی کہ چون چیز خوب پیش کسی
بیند خواہد کہ آن چیز یا مثل آن چیز او ہم
داشتہ باشد بی آنکہ بہ صاحب آن چیز نقصانی
برسد و محروم شود و آدمی را این صفت محمود
است برخلاف حسد کہ برعکس این بود چہ حسود خواہد کہ آن
چیز را او داشتہ باشد و بغیر از و کسی نداشتہ صاحبان
ناصری و مؤید ہم ذکر این کردہ اند و گویند کہ ہمان پژہان
بہ موحدہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ ما بر
پژہان صراحت ماخذ کردہ ایم کہ این اصل است
و آن مبدل این و این اسم جامد فارسی زبان است
و حقیقت معنی ہمہ را انجا مذکور (اردو) دیکھو پژہان

پژیون | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ضم ثالث کشتی بزرگ را گویند **مؤلف**
عرض کند کہ اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد کہ اسم جامد فارسی قدیم باشد دیگر ہمہ
محققین زباندان و اہل زبان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت (اردو) بڑی کشتی مؤنث۔

بای فارسی باسین مہملہ

پس | بقول برہان و جہانگیری بضم اول و سکون ثانی (۱) مخفف پسر کہ بمقابل دختر باشد (فردوسی)
بیامد نخست آن سوار دلیر ٭ پس شہریار جہان اردشیر ٭ (ولہ) پس آگاہ کردند از آن
کارزار ٭ پس شاہ را فرخ اسفندیار ٭ صاحب رشیدی بذکر معنی بالا گوید کہ بالکسر باید تا تحقیق

آنست که پسر نیز بضم باست صاحب ناصری فی تها فرماید که این مخفف پسر باشد چنانکه دخت مخفف دختر
است بلکه دخت مخفف دخت است که بجایش می آید. خان آرزو در سراج گوید که مخفف پسر نباشد
که پسر بکسر اول است و این بضم اول. نیز فرماید که این غالباً بکسر بهجه و زبان بعضی مردم است بهار
گوید که (۲) گاهی برای تعقیب محض آید و گاهی برای تفریع. تعقیب آنست که ثانی را بعض تاخیر در
زمان باشد و اول را مدخلی در وجود ثانی نبود چنانکه گوئی اول زید آمد و پس پدرش و پس برادرش
و تفریع آنکه اول را با وجود تقدم ذاتی و زمانی مدخل در وجود ثانی بود مثال این هردو چنانکه
گوئی زید کلید در دست داشت دست جنبانید پس کلید حرکت نمود پس جنبانیدن دست را
تقدم ذاتی است فقط بر حرکت کلید و وجود حرکت کلید را جنبش دست سبب گردیده و چنانچه
گفته شود که زید باکل سقمونیا مبادرت نمود پس او را اسهال شد که اکل سقمونیا را با وجود تقدم
ذاتی تقدم زمانی هم هست بر وجود اسهال و اکل سقمونیا علت و سبب است برای اسهال
(کذا افاده الاستاد) فقیر مؤلف گوید که از خواص این کلمه یکی آنست که مقطوع الاضافه هم آید چون
پس کوچه و پس دیوار (واله هروی ع) نخندد غنچه در باغ عاشق تا کنشنید * ز تنگی یک تبسم
وار پس دیوار باغ او * (ارادتخان واضح ع) چه دور در نظر آمد ره وصال مرا * دواند عشق به
پس کوچه خیال مرا * و همچنین پس شام که ترجمه سحور است و این مجاز باشد چه شام طعام شام را گویند
و پس شام طعامی که بعد از طعام مذکور خورند و آن نیست مگر طعام سحری مؤلف عرض کند که بمعنی
اول شبهی نیست که مخفف پسر است و تحقیق اعراب بجایش کنیم و درین جا همین قدر کافی است پس بالضم
بمعنی پسر حالا بر زبان معاصرین عجم نیست و بمعنی دوم عرض می شود که بهار تعریف خوشی نکرد و این بالفتح باشد

صاحب تحقیق القوانین می فرماید که از حروف عطف یکی پس است که (الف) در دو اسم واقع شده افادهٔ جمعیت با ترتیب و بی مهلت دهد یعنی دال باشد برینکه اسم ثانی بلحاظ ترتیب بغیر مهلت شریک نسبت اسم اوّل است چنانکه ؛ آمد زید پس عمرو ؛ و (ب) گاهی بمقام تفصیل چنانکه ؛ فعل باعتبار اصالت بر دو نوعست ماضی و مضارع پس ماضی آنست که دلالت کند بر زمانهٔ گذشته و مضارع آنکه دال بود بر زمان حال و آینده و (ج) گاهی بر سر جزای شرط آید چنانکه (سعدی ــه) گر سنگ همه لعل بدخشان بودی ؛ پس قیمت سنگ و لعل یکسان بودی ؛ و (د) گاهی بر جملهٔ نتیجه آید چنانکه (سعدی در گلستان) هر نفسی که فرو می رود ممد حیات است و چون بر می آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب ؛ و بتحقیق ما (ه) بمعنی واپس هم که بر (پس آوردن) می آید (اردو) (۱) دیکھو پسر — (۲) (الف) بعد (ب) پس (ج) پھر (د) پس (ه) واپس —

پس آنگاه | استعمال — بقول انند بمعنی بعد ازان آنگاه (حافظ ــه) دل بی تو ابات سکین بجوی ؛ پس آنگاه جام جهان بین بجوی ؛ مؤلف عرض کند که موافق قیاس و بحذف الف (پس انگه) هم آمده (نظامی ــه) پس انگه قلم بر عطارد شکست ؛ که آمی قلم را نگیرد بدست ؛ (اردو) بعد ازان پھر —

(الف) **پس آوردن** | مصدر اصطلاحی جناب آصفی ذکر این کرده بذیل آن بر (پس آورده) گوید که دختری که پدرش هزار جا داده و هیچکس قبول نکرده و باز پس بخانه آورده مؤلف عرض کند که معنی حقیقی این (واپس آورده) و صاحب بحر (ب) **پس آورده** | که بمعنی مفعولی است می فرماید که ربیب یعنی پسر زن باشد و ارسته هم بانسبش (حکیم شفائی ــه) هزار جای پس آورده دختری بودش ؛ ازو بکارت و عفت چو نیکوئی بیزار ؛ مؤلف عرض کند که از سند شفائی اصطلاح

(ج) **پس آورده دختر** | پیداست که قلب
اضافت (دختر پس آورده) و کنایه از دختریست
که پدرش از خانهٔ شوهر واپس آورده از بسکه باشوهر
اتفاق نیفتاد و نوبت به طلاق یا خلع رسید آنچه
صاحب آصفی در معنی الف این معنی را بشمول
(هر دو جا) داخل کرده کار از غور نگرفت و آنانکه از
(ب) معنی ربیب پیدا کرده اند هنرا و سند
استعمال ندارند و آنچه وارسته سند شفائی را برای
ربیب گرفت درست نیست (اردو) (الف)
واپس لانا (ب) ربیب بقول آصفیه عربی اسم
مذکر۔ پلا ہوا لڑکا۔ پالا پوسا لڑکا۔ پہلے خاوند کا
لڑکا۔ سوتیلا بیٹا۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ ربیبہ
اس کا مؤنث ہے (ج) وہ لڑکی جسکو شوہر کے
ساتھ ناالتفاقی کی وجہ سے اس کے باپ نے
بذریعۂ طلاق یا خلع اپنے گھر واپس لایا ہو مؤنث

پس آہنگ | اصطلاح۔ بقول بحر (۱) فوج
پسین مقابل جناح و (۲) آہنی باشد که کفش
گران در پس کفش نهند تا به آن کفش را فراخ
و قالب را دران کنند۔ صاحب سروری
بذکر معنی دوم گوید که این را در عربی متول گویند
و بذکر معنی اوّل می فرماید که (۳) پس رو را
نیز گویند۔ صاحبان انند و غیاث بر معنی اوّل
قانع۔ مؤلف عرض کند که معنی سوم حقیقی است
یعنی آہنگ کنندهٔ پسین و کسی که در پس رود
و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (۱) وہ فوج
جو پیچھے رہے۔ مؤنث۔ ساقہ (۲) وہ لوہے کا آلہ
جسکو موچی گرگابی کو پھیلانے اور وسیع کرنے
کے لئے اسکے حصۂ پسین میں رکھکر قالب کو جوتی
میں داخل کرتے ہیں جس کی وجہ سے قالب باسانی
داخل ہوتا ہے اور پیچھے کا جوڑ ضائع نہیں ہوتا۔
مذکر (۳) پس رو۔ پیچھے چلنے والا۔

پسا | بقول برہان و جہانگیری و جامع بروزن
و معنی لبا و آن شہریست در ملک فارس و فسا
معرب آن۔ صاحب ناصری گوید که این را پاسا (

می خوانند و بتدریج تخفیف یافته پسا شد و پسا (شیرازی) که درمیان اعراب (بساسیری) گویند از اهل آنجا بوده و در بلوک شهر پسا سرویست که سی زرع بلندی دارد و قطر بیخ آن زیاده از دو زرع مؤلف عرض کند که باخذ بیان کردهٔ ناصری که اهل زبان است اعتبار را شاید و موافق قیاس (اردو) پسا ملک فارس مین ایک شہر کا نام ہے جس کا معرب فسا ہے ۔ مذکر ۔

پساچین اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع و ناصری و رشیدی و بحر بر وزن مساکین لقیهٔ میوهٔ باشد که در باغها بعد از چیدن میوه جابجا مانده باشد صاحب جهانگیری گوید که این را (سپچین) هم گویند ۔ خان آرزو در سراج می فرماید که اغلب که مرکب باشد از پس بمعنی بعد و چین از چیدن اما معنی الفی که درمیان است خوب واضح نیست مؤلف عرض کند که بیچاره غور نکرد الف بعد لفظ پس زائد است و این اسم مفعول ترکیبی است بمعنی پس از وقت میوه چیدن چیده شده ۔ رسم است که چون وقت میوه چیدن آید میوه از باغ می چینند و میوه که در آنوقت خام بنظر آید بر درخت می گذارند و پس از چند روز آن میوه باقی مانده را می چینند و نام همین است (پساچین) موافق قیاس (اردو) وہ میوہ جو وقت مقررہ کے بعد درخت سے توڑتے ہین ۔ مذکر ۔

پسادست اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و سروری و رشیدی بفتح اول و دال ابجد بمعنی نسیه یعنی امروز چیزی بخرند و قیمت آن را پس از چند روز دیگر بدهند (ایشکورسه) ستد و داد مکن هرگز بجز دستادست ۝ که پسادست خلاف آرزو و الفت ببرد ۝ صاحب سروری می فرماید که (دستادست) بمعنی نقد باشد ۔ صاحب ناصری بذکر این صراحت کند که از قبیل (پیشادست) که بعیانه را گویند ۔ خان آرزو در سراج ذکر این کرده گوید که الف در این هم همچون (پساچین) است

بہار این را مرادف (پس دست) گوید کہ می آید و
قرار بدکہ مقابل نقد است مؤلف عرض کند کہ
مخفف آن بمعنی قیمت بعد از وقت اداکردہ شدہ
اسم جامد فارسی زبان موافق قیاس (اردو)
اُدھار۔ مذکر۔

پس از خواندن و رقصیدن بالہ دادن

مصدر اصطلاحی۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ
ناصر الدین شاہ قاچار ذکر ماضی مطلق این کردہ
گوید کہ بعد از سرود دو کس باہم رقصیدند مؤلف
عرض کند کہ بال بمعنی رقص لغت انگلیسی است و
(بالہ دادن) بمعنی رقص کردن مصدر مفرس معاصرین
عجم ولفظ رقصیدن درین زائد می نماید یکی از معاصرین
عجم گوید کہ صاحب رہنما در ترجمۂ این سکندری خوردہ
معنی لفظی این بعد سرود و رقص یک مرد و یک زن
باہم راحت گرفتن و یکجا نشستن است بخیال ما قول ایشان
درست نماید (اردو) گانے کے بعد مرد و عورت
کا ناچنا۔ ناچنے اور گانے کے بعد مرد و عورت کا باہم آرام

لینا جیسا کہ شعرائیوں کا طرز عمل ہے۔

پس از سی سال این معنی محقق شد بخاقانی
کہ بورانی است بادنجان و بادنجاست بورانی

مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر
این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف
عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کسی زنند کہ از
حقیقت حال امری معمولی بہ دیر آگاہ شود (اردو) یہی
فارسی مثل اردو مین اس مقام پر مستعمل ہے جب
کہ کوئی شخص ایک معمولی بات سے دیر مین واقف ہو

پس افتاد

اصطلاح۔ بقول مؤید ذخیرہ و آنچہ
بعد از مردن کسی بماند مؤلف عرض کند کہ مخفف
(پس افتادہ) باشد بمعنی (پس ماندہ) و دیگر محققین
اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین ساکت
اند بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) کسی متوفی
کا چھوڑا ہوا اثاثہ۔ مذکر۔

(۱۰۰۴)

پس افتادن

مصدر اصطلاحی۔ (۱) پیروی
کردن و (۲) در تعاقب کسی رفتن و تعاقب کردن

مؤلّف عرض کند که موافق قیاس است ۔ (ظهوری ؎) بنگ مصلحت پا بر نباید نیزکاہا ؎ سرا بو پس افتادن بپای سالکان پیش بین باشد ٭ و بتحقیق یا (۳) ۔۔۔ از رفقا باز ماندن چنانکہ از (پس افتاده) ظاهر میشود که می آید (اردو) (۱) پیروی کرنا (۲) تعاقب کرنا ۔ پیچھا کرنا ۔ پیچھے بدنبال افتادن (۳) رفقا سے پیچھے رہجانا ۔

پس افتاده اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و ناصری (۱) کسی را گویند که در راه از رفقا باز مانده باشد و (۲) پس انداز و ذخیره اندوخته نیز بہار ذکر معنی دوم کرده و صاحب آصفی فرماید که (۳) بمعنی مردود و از (فقرهٔ ملّا طغرا) سند آورده ؎ آئینه سکندر پس افتاده راه پیش بینی ؎ **مؤلّف** عرض کند که ما فقرهٔ ملّا طغرا را متعلّق بمعنی اوّل دانیم و بلحاظ معانی (پس افتادن) این را بمعنی (۴) پیرو و (۵) متعاقب یعنی تعاقب کننده دانیم (اردو) (۱) رفقا سے پیچھے رہا ہوا (۲) پس انداز ۔ ذخیره ۔ مذکر (۳) مردود ۔ (۴) پیرو (۵) پیچھا کرنے والا ۔ تعاقب کرنے والا ۔ متعاقب ۔

پس افگنده اصطلاح ۔ بقول برہان (۱) بمعنی پس انداز و ذخیره و اندوخته خواه از اموال و اسباب بجهت ضرورت باشد دنیوی خواه از اعمال صالحه و طالحه بجهت نفع و نقصان اخروی و (۲) بمعنی میراث ۔ صاحب سروری گوید که (۳) معروف و ذکر معنی اوّل هم کند (شیخ اوحدی ؎) هم بعلم خودش بده پندی ٭ که ندارد و جز این پس افگندی ٭ (اثیر الدین اومانی ؎) زهی بداده چو خورشید نور بخش از پیش ٭ کف تو هرچه پس افگند بحر و کان باشد ٭ و فرماید که (پس اوگند) هم بهمین معنی آمده ـ بہار گوید که چیزی که از خرج ضروری باز گیرند و برای زمان تنگی نگاه دارند مرادف (پس افتاده) و فرماید که بعضی بمعنی دوم هم گفته اند ـ صاحب مؤید معنی اوّل و دوم را آورده **مؤلّف** عرض کند که بمعنی حقیقی ماضی مطلق مصدر (پس افگندن

است یعنی چیزی پس پشت افگندن و ہمین است
معنی سوم و (۴) پس افگندہ بزیادت ہای ہوز برائے معنی
افادہ معنی مفعولی کند و این مخفف آنست بحذف
ہای ہوز و معنی اول و دوم کنایہ باشد از ہمان
(اردو) (۱) ذخیرہ۔ مذکر۔ دیکھو پس انداز کے
پہلے معنے (۲) میراث۔ مؤنث۔ (۳) پس افگندن
کا ماضی مطلق (۴) وہ چیز جو پس پشت ڈالدی گئی۔
(پس افگندن) کا اسم مفعول پیچھے ڈالدیا ہوئی۔

پس افگندن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان
و بحر (۱) چیزی از خرج پیوستہ خود نگاہداشتن و
ذخیرہ کردن و (۲) میراث گذاشتن مؤلف
عرض کند کہ بمعنی حقیقی (۳) افگندن چیزی پس پشت
است و معنی اول و دوم مجاز آن و سند استعمال
بر (پس افگند) گذشت کہ متعلق از ہمین مصدر
است (اردو) (۱) ذخیرہ کرنا (۲) میراث
چھوڑنا (۳) پس پشت ڈالنا۔

پس افگندہ اصطلاح۔ بقول بحر (۱) مرادف
معنی اول (پس افگند) (۲) سرگین دواب و
پیخال طائران و (۳) میراث۔ مرادف معنی
دوم (پس افگند) صاحب رشیدی بر معنی
اول قانع۔ صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر
معنی اول و سوم کردہ و خان آرزو در سراج
متفق با رشیدی مؤلف عرض کند کہ اسم
مفعول مصدر (پس افگندن) است کہ گذشت
و (پس افگند) مخفف این بحذف ہای ہوز کہ
اشارہ این ہمہ را انجا کردہ ایم و برای معنی دوم
طالب سندی باشیم اگرچہ بموافق قیاس است کہ
معاصرین عجم ازین معنی ساکت و دیگر محققین اہل زبان
و زباندان ذکر این نکردہ اند (اردو) (۱) دیکھو
(پس افگند) کے پہلے معنے (۲) پیخال۔ بقول آصفیہ
فارسی۔ فضلۂ پرند (اچار یا پیوٹ کا گوبر) (۳)
میراث۔ مؤنث۔

پساک بقول اند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح
(۱) گلدستہ و (۲) ہار گل کہ در روز عید از آن

ارایش و نثار کنند۔ صاحب برہان بر (اباک)
بہ موحدہ گذشت می فرماید کہ بہ بای فارسی ہم
آمدہ مقصودش جز این نباشد کہ (۳) این مرادف
آن است مؤلف عرض کند کہ بہ معنی اول

و دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم و بہ معنی
سوم مبدل لباک چنانکہ تب و تپ (اردو)
(۱) گلدستہ۔ مذکر (۲) پھول کا ہار۔ مذکر (۳)
دیکھو لباک موحدہ کے ساتھ۔

پساندن بقول برہان بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و نون مکسور و فوقانی مفتوح بنون دیگر زدہ بلغت زند و پازند بمعنی افشاندن و فرماید کہ باین معنی باضافہ ہا نیز آمدہ یعنی (پسہاندن) و (پسانمی و پسہانمی) بمعنی افشانم و (پسانید و پسہانید) بمعنی بفشانید مؤلف عرض کند کہ بقول معاصرین زردشت پسہان بمعنی آردبیز است و بر زبان معاصرین متروک و لغت زند و پازند یعنی فارسی قدیم و بہ مجاز آلہ راہم نامند کہ در وقت آبرسانی بر روی ظرفی قائم کنند کہ پر از سوراخہا است و بہندی آن را پہنوارا نام است و پسان بحذف ہای ہوز مخفف آن پس بزیادت علامت مصدر تن بران مصدری وضع شد و توانیم گفت کہ این مخفف (پسہاندن) است کہ بہمین معنی می آید و آن مرکب است از اصل لغت پسہان و حالا بر زبان متروک صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کردہ (اردو) چھڑکنا۔ دیکھو پسہاندن۔

پس انداختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت و سندی کہ پیش کردہ
(پس انداز کردن) می آید مؤلف عرض کند
کہ (۱) بمعنی حقیقی انداختن چیزی پس پشت است

و (۲) کنایہ از ذخیرہ کردن (اردو) (۱) کسی
چیز کو پس پشت ڈال دینا (۲) ذخیرہ کرنا۔

پس انداز اصطلاح۔ بقول بحر (۱) آنچہ
بعد از صرف نگاہدارند۔ بہار این را مرادف

پس افگند گفته وسند این بر (پس انداز کردن) می آید
- خان آرزو در چراغ ہدایت ذکر این کرده مؤلف
عرض کند که اسم مفعول ترکیبی است بمعنی (۱) چیزی
که پس پشت انداخته شده و معنی اوّل مجاز آن
که کنایه از ذخیره باشد (اردو) (۱) پس انداز
بقول آصفیه - فارسی - اندوخته - جمع - بچت - وه
روپیہ جو خرچ سے بچا کر رکھا جائے - صرف سے
بچا ہوا روپیہ (۲) وہ چیز جو پس پشت ڈالدی گئی
ہو - یعنی حقیقی -

پس انداز کردن مصدر اصطلاحی بقول
بحر (۱) چیزی از خرج روزمرّه باز گرفتن و ذخیره
کردن مؤلف عرض کند که مرکب است از
ہمان (پس انداز) که گذشت و معنی حقیقی این (۲)
چیزی در پس پشت انداختن پس معنی اوّل مجاز
معنی دوم است (خواجه آصفی ے) اسباب
حسن ماه را خال و خط بس است ؏ گیسوی تاب
داده پس انداز می کند ؏ (ملا طغرا ے) ہزار
داغ پس انداز کرده چون طاؤس ؏ دلی که در
غم او گشته پیش بین قبور ؏ (اردو) (۱) پس انداز
کرنا - ذخیرہ کرنا (۲) کسی چیز کو پس پشت ڈالدینا
تاکہ وقت پر کام آئے -

(الف) **پس اندیش** اصطلاح - بقول بحر و بہار
مقابل پیش بین بمعنی اندیشه کننده ایام گذشته
(خواجه نظامی ے) مخالف پس اندیش و او
پیش بین ؏ بد اندیش کم مہر و او بیش کین ؏ مؤلف
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و بس صاحب
آصفی از ہمین سند مصدر - - - - -

(ب) **پس اندیشیدن** قائم کرده از معنی سابق گفت
مؤلف عرض کند که اندیشهٔ ایام گذشته کردن
ضد (پیش اندیشیدن) است (اردو) الف
وه شخص جو گذشته واقعات سے ڈرے اور پیش
بین نہ ہو - (ب) گذشته واقعات سے ڈرنا خوف کرنا

پس انگاه اصطلاح - بہار و صاحب بحر این
را به الف مقصوره نقل کرده مؤلف عرض کند

کہ ہمان است کہ بہ الف ممدودہ یعنی (پس آنگاہ) گذشت (اردو) دیکھو پس آنگاہ۔

پساشیدن بقول برہان وجہانگیری ورشیدی و ناصری بہ وزن رسانیدن آب دادن باغ و زراعت را (مولوی معنوی سہ) ای روزی دہ‌ان رسان جان کسان و ناکسان ٭ تر کاری و باغی پسان ہموارہ ناہموارہ ٭ صاحب بحر این پساکامل التصریف گفتہ و مضارع این پساند خان آرزو بہ ذکر معنی بالا بحوالہ قول محققین گوید کہ از بیت مستفاد می شود مؤلف عرض کند کہ معنی شعر را نفہمیدہ از ہیچاست کہ استفادہ کردہ (ترکاری باغ پسان) اسم فاعل ترکیبی است و ازین مرکب متحقق شد کہ پسان امر حاضر است از ہمین مصدر تحقیق مباد کہ این مرادف پساتن باشد و اسم مصدر این ہم ہمان پسان کہ ذکرش درانجا کردہ ایم آن متروک است و این مستعمل و مخصوص برای باغ و زراعت (اردو) آب رسانی کرنا سینچنا۔

پساو لغتی است ژند و پاژند بمعنی لمس کہ صراحت کامل این بر پساویدن می آید (اردو) دیکھو پساویدن۔

پس اوکند اصطلاح۔ بقول برہان با واو بروزن و معنی پس افگند است مؤلف عرض کند کہ این مبدل آنست چنانکہ فام و وام اشارہ این ہم درانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو پس افگند۔

پساوند اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری و جامع و سراج بروزن دماوند قافیہ شعر را گویند ہمچو دیار و نگار و بہار (لبیبی سہ) ہمہ پوچ و ہمہ خام و ہمہ سست ٭ معانی از چکامہ تا پساوند ٭ صاحب ناصری بذکر معنی بالا می فرماید کہ (۲) بمعنی ردیف ہم آمدہ و سروارہ قافیہ را ہم گویند۔ (ملک الشعرا صبای کاشانی سہ) ز سروارۂ خویش بیرون کنند ٭ پساوندش از دل بود خون کنند ٭ مؤلف عرض کند کہ ہمین لغت بہ سوفندہ گذشت و این اصل است و آن مبدل

این چنانکه همه را اینجا نوشته ایم مخفف پساوکه پس بمعنی
قبل و بعد هردو آمده و آوند بمعنی آینده و بمعنی لفظی
این قبل ردیف آینده و کنایه از قافیه و بعد قافیه
آینده کنایه از ردیف حقیقت است که محققین سند
استاد لبیبی را به تغییر خفیف بر پساوند هم نقل کرده اند
(اردو) (۱) قافیه. دیکهو پساوند. (۲) ردیف -
بقول آصفیه وه لفظ جو غزل یا قصیده کے ہر
شعر هون یا بیتون کے اخیر میں قافیه کے پیچھے بار بار
آئے. مؤنث -

(الف) پساونده | صاحب هفت قلزم (شرح نوزدهم
قلزم (نامه ششم بدستور تحریر) گوید که الف بیای
فارسی مفتوح و سین مهمله با الف کشیده و کسر واو
و سکون نون و فتح دال ابجد و های هوز بمعنی لمس
کننده و توقی کننده یا بلمس ... یافته کنند
(صاحب بحر ... - - - - -

(ب) پساویدن | گوید که بفتح اول (۱) آب دادن
و (۲) مالیدن و (۳) الماس کردن و (۴) مس

نمودن آمده (کامل التصریف) و مضارع این
پساود. صاحب برهان بمعنی دوم و سوم و
چهارم قانع و نسبت معنی دوم دست مالیدن
گوید. صاحب ناصری این را دست بسودن گفته
و ذکر معنی سوم هم فرموده از معنی اول و چهارم
ساکت. صاحب جامع هم بترک معنی اول بمعنی
معنی دوم دست مالیدن گوید و ذکر معنی سوم
و چهارم هم کند. مؤلف عرض کند که لغت شنند و
پاشند (پساو) بمعنی لمس است و حقیقت این
چنان باشد که رسم عجم است که چون کسی خواهد
که از آمدن خویش دیگری را آگاه کند آهسته از
پس او آید و برگردنش لمس کند و او خبردار شده
روی گرداند و آگاه شود پس (پس آمی) بمعنی
پس آینده اسم فاعل ترکیبی مستعمل شد برای لمس
کننده و تحتانی بدل شده بواو چنانکه انگیل و
انگول. فارسیان بقاعده خود از همین اسم مصدر
بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر ولیکن

سپردری وضع کردند که معنی حقیقی آن لمس کردن
است و معنی دوم و چهارم مجازش ـ صاحب
بحر که بذیل این معنی اوّل را نوشته آن متعلّق است
به (پا نیدان) گذشت و صراحت ماخذش همدران بجا
مذکور همه محققین اهل زبان و زباندان معنی اوّل
را ترک کرده اند معلوم می شود که تسامح صاحب
بحر است که ذکرش بذیل (پساویدن) کرد اگر
سند استعمال پیش شود ما برای تبدیل نون با واو
همین یک لغت را مثال دانیم که پیش ازین از نظر
ما گذشت مخفی مباد که الف اسم فاعل ب باشد
(اردو) (الف) اسم فاعل ب اور قوت لامسه
کی قوت ـ اور (ب) (۱) ہاتھ لگانا ـ چھونا ـ (۲) ملنا ـ
(۳) اچھونا ـ (۴) مستی کرنا ـ

پس ایستا اصطلاح ـ بقول سفر نگ
بشرح پنجاه و هفتمی فقرهٔ (نامه دشت وخشور ساسان)
بمعنی مقتدی و متبع ـ مؤلف عرض کند که
اسم فاعل ترکیبی است بمعنی استاده شونده در پس
و کنایه باشد از مقتدی و متبع ـ موافق قیاس
(اردو) مقتدی ـ اقتدا کرنے والا ـ پیرو ـ

پس بودن استعمال ـ صاحب آصفی ذکرش
کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که معنی
لفظی این در تعاقب بودن است و پس ـ اضافت
این بسوی چیزی و کسی می توان ـ و (پس کاری بودن)
متعلق است ازهمین تعمیم همچنین است (پس
کسی بودن) (اردو) پیچھے رہنا ـ تعاقب کرنا

پس پس فردا اصطلاح ـ بقول بول چال
بحواله معاصرین پنجم روزی که بعد (پس فردا) می آید
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است مرکب
اضافی که اضافت پس است بسوی (پس فردا)
و استعمال این بدون کسره هر دو پس باشد ـ
(اردو) اترسون ـ بقول امیر آج سے چوتھا
روز جو آئیگا (ظفر ۵) کہا آنے کو ای دل افسرده
کل پرسون اترسون تک ـ نہ گھبرا صبر کر دو تین
دن کے بعد آئیگا ـ

(۳۰۴) **پس پشت نشستن** استعمال ۔ (۱) بمعنی حقیقی نشستن پس کسی است و (۲) کنایہ باشد از در کمین نشستن کہ پس پشت مرکب اضافی کنایہ از کمین (ظہوری ۵) بہ محفلی کہ پس پشت بخیز نشینم کہ ؛ ببین بیکدرون روی سخن مروت نیست ؛ (اردو) (۱) پیچھے بیٹھنا (۲) گھات میں بیٹھنا ۔

پست بقول برہان و سروری و جامع و رشیدی و مؤید بفتح اوّل و سکون ثانی و فوقانی (۱) نقیض بلند (سعدی ۵) ولیکن خداوند بالا و پست ؛ بعصیان در رزق برکس نبست ؛ بہار گوید کہ مقابل بلند است چون (بخت پست) و مقابل بالا و بہر تقدیر مرادف کوتاہ و فرق بینہما آنکہ پست در حقیقت چیزیست کہ مقابل بلند بود و ارتفاعی دران نبود بخلاف کوتاہ کہ قدری ارتفاعی دران ضرور است و طول باید و بمعنی جا پست بمعنی کوتاہ مستعمل می شود چون (قد پست) و (دیوار پست) و بمعنی کم و اندک چون (قیمت پستا) و (چاشنی پست) (ظہوری ۵) گردش رود بہ فلک زیردست ماست ؛ بالا روش این ہمہ از بخت پست اوست ؛ (شیخ اوحدی ع) ای زلعلت قیمت یاقوت پست ؛ (صائب ۵) نہ بست غنچۂ منقار عندلیبان را ؛ فغان کہ چاشنی نوشخند گل پست است ؛ (میرخسرو ۵) جانا نرفتنی است جو دلہا ز زلف تو ؛ چندین گرہ چہ می زنی آن زلف پست را ؛ ہم او فرماید کہ بالفظ شدن و کردن مستعمل ۔ خان آرزو در سراج باتفاق تعریف بیان کردہ بہار گوید کہ حق تحقیق آنست کہ کوتاہ مقابل دراز است و پست مقابل بلند و جای دیگر مجاز ۔ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان ہست و ما با خان آرزو اتفاق داریم (اردو) پست بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ بلند کا نقیض ۔ نیچا ۔ نشیب ۔

(۲) پست ۔ بقول برہان و ناصری و جامع بالفتح بمعنی زمین ہموار ۔ مؤلف عرض کند کہ باعتبار

صاحب جامع و ناصری کہ محققین اہل زبان و معتبر تر از برہان اند این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و مجاز معنی اوّل (اردو) زمین ہموار۔ ہموار زمین۔ مؤنث۔ جس مین نشیب و فراز نہ ہو۔

(۳) پست۔ بقول برہان و جامع و بہار۔ بالفتح بمعنی خراب کہ درمقابل آباد است۔ صاحب ناصری گوید کہ پست کردن بمعنی خراب کردن آمدہ (سراج الدین سگزئی ؎) انگر تا نیاری بہ بیداد دست ؛ کہ آباد گردد ز بیداد پست ؛ صاحب رشیدی گوید کہ این معنی بطریق کنایہ و مجاز است نہ بر سبیل حقیقت۔ خان آرزو در سراج بحوالہ جہانگیری ذکر این کردہ گوید کہ اغلب کہ مجاز باشد **مؤلف** عرض کند کہ ما با خان آرزو اتفاق داریم (اردو) ویران ۔

(۴) پست ۔ بقول برہان و ناصری و جامع بالفتح کنایہ از مردم خسیس و بخیل و دون ہمت۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ مرد بدصفت و غریب باشد **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل دانیم و مراد از مرد پست ہمت (اردو) پست۔ بقول آصفیہ خسیس۔ بخیل۔ دون ہمّت۔ کم رتبہ۔ کمینہ ۔

(۵) پست ۔ بقول برہان بالفتح آنکہ نتواند بال ہمت پرواز عروج بمدارج کمالات حقانی یا مراتب دیگر کند **مؤلف** عرض کند کہ این ہم مجاز معنی اوّل است (اردو) وہ شخص جو ہمّت کے ذریعہ سے کمالات حقانی یا دوسرے مراتب مین بلند پروازی نہ کر سکے ۔

(۶) پست ۔ بقول برہان و جامع بکسر اوّل ہر آردی را گویند عموماً و آردی کہ گندم و جو و نخود و آن را بریان کردہ باشند خصوصاً کہ آن را العربی سویق خوانند چہ (سویق الشعیر) آرد جو بریان کردہ و (سویق الحنطہ) آرد گندم بریان کردہ را گویند۔ صاحبان جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و سراج ہم ذکر

ذکر این کردہ اند (نظامی ۵) منم رو از جہان در گوشہ کردہ ٭ کف پست جوین را توشہ کردہ ٭
صاحب محیط اعظم بر پست می فرماید کہ بالکسر اسم فارسی سویق است و بہ سویق گویند کہ لفظ معرب آنست
کہ بفارسی پست و ملخان و بترکی قاووت و بیونانی کیموکیج و بہندی ستو گویند و آن اسم جمیع
ماکولات است خواہ حبوب باشد یا اثمار و بعرف اطبا عبارتست از آرد بریان کردہ و مشہور
آنست کہ از ہفت چیز کہ آن گندم و جو و کنار و کدو و انار و دانہ و سنجد و سیب است گرفتہ می شود
باین طریق کہ حبوب بر آتش بپزند حتی کہ بنضج بہم رسد پس بر دارند و آب آن دور کنند و در آفتاب
خشک نمایند بعدہ بریان کردہ بسایند و فواکہ را قطع کردہ خشک سازند پس نرم بسایند و طبع سویق
ہر شی قریب بطبع اصل آنست لیکن یبوست زائد از ان اکتساب نماید و مائل بحرارت می گردد و
بہتر آنست کہ باعتدال بریان کنند کہ نہ خام ماند و نہ سوختہ گردد و سویق جو و گندم جہت تسکین
التہاب و تشنگی و تپ حار و امراض اطفال نافع (الخ) (نظامی ۵) تن انجا بہ پست جوین ساختہ
٭ دل آنجا بہ گنجینہ پرداختہ ٭ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد (اردو) ستو بقول آصفیہ
ہندی۔ اسم مذکر۔ بھنے ہوے اناج کا آٹا جسے اکثر لوگ شکر ملا کر کھاتے اور موسم گرما میں اکثر
آدمی چاول یا گیہوں کے ستو گھول کر پیتے ہیں تاکہ جسم میں ٹھنڈک رہے۔
(۲) پست بقول برہان و جامع و سراج بالکسر کتیبا باشد کہ بعضی از جملہ نشینان و فقیران جوگیان
ہندوستان از جگر آہو و مغز بادام و امثال آن سازند کہ ہر گاہ بمقدار پستہ ازان بخورند تا چند روز
محتاج بطعام نشوند واللہ اعلم **مؤلف** عرض کند کہ مجاز بمعنی ششم باشد و بس (اردو)
وہ ستو جو بعض فقرا اور جوگی ہندوستان میں ہرن کے جگر اور مغز بادام وغیرہ سے مرکب کرتے ہیں

بناتے ہیں کہا جاتا ہے کہ جب اُس مرکب کا ایک خوراک بقدر پستہ کھا لیتے ہیں تو چند روز تک انکو اشتہا نہیں ہوتی ۔ مذکر ۔

(۸) پست ۔ بقول سروری بالکسر حبوب و فواکہ یابسہ مؤلف عرض کند کہ مجاز ہمان پست باشد کہ بمعنی ششم گذشت (اردو) حبوب و فواکہ یابسہ ۔ مذکر ۔

پست آمدن | استعمال بمعنی پست شدن است در درجہ و مرتبہ و بمعنی مطلق پست شدن ہم مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؂) زشمشاد بلندش جلوہ ہای سدرہ پست آمد ٭ سخن می رفت از دلیش سخن بر سر پست آمد ٭ (اردو) مرتبہ میں پست ہونا ۔ کم ہونا ۔ پست ہونا ۔

پستا | بقول برہان و ناصری و مؤید و سراج و آنند و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی و فوقانی بالف کشیدہ (۱) باز سر کاری رفتن کہ قبل ازین شروع دران شدہ باشد ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات گوید کہ (۲) بمعنی بسیار ۔ مؤلف عرض کند کہ ہیچیک از محققین بالا تعریف شق دوم نکردہ ۔ سند استعمال پیش نہ شد نقص تعریف شان ظاہر شد اگر لفظاً غور کنند نہ در معنی اوّل معنی مصدری درست می شود و نہ حاصل بالمصدر ۔ فارسیان پستا کاری را گویند کہ آغازش قبل ازین شدہ باشد کہ پس بمعنی قبل و بعد ہر دو گذشت معاصرین عجم گویند ” ما رجوع کردیم بر پس تا ” یعنی رجوع شدیم بر کاری کہ پیش ازین آغازش شدہ بود و ظاہر است کہ ازین استعمال پستا بمعنی مجرد کاری است کہ آغازش قبل ازین شدہ و کلمہ تا بالفظ پس مرکب است و بس ۔ اسم جامد فارسی زبان و بمعنی دوم ہم اسم جامد دانیم و مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) وہ کام جس کا آغاز اس سے پہلے ہو چکا ہو ۔

ـ مذکر (۲) بہت خراب ـ

پسادست اصطلاح ـ بقول برہان بادال ابجد بروزن (ہرجاہست) بمعنی نسیہ باشد (مرادف پسادست) صاحبان جامع وبحر وبہار عجم ہم این را مرادف (پسادست) دانند که گذشت خان آرزو درسراج بذکر (پسیادست) به تحتانی گوید که غالباً این تصحیف باشد و (پسادست) صحیح که بدون تحتانی گذشت وفرماید که صاحب این نسخه را این قسم تصحیفات بلشمار است مؤلف عرض کند که خان آرزو غالباً در نسخه برہان که پیش او بود این را به تحتانی عوض فوقانی یافت یا درتعریف بالا به تسامح عوض فوقانی تحتانی نوشت وغور نکرد که خود او الف (پسادست) ونیز الف (پساچین) را نفهمید که بجه معنی باشد وحق تحقیق ادا نکرد وحق آنست که (پستادست) اصل است وموافق قیاس و (پسادست) بحذف فوقانی مخففش واگر (پسادست) را اصل گیریم این را مزید علیه آن دانیم وتصحیفش نخوانیم که محققین اہل زبان ذکر ہردو کرده اند مخفی مباد که زیادت فوقانی در بعض لغات فارسی آمده چنانکه پیس وپیست وفرامش وفرامشت وپاداش وپاداشت ولیکن بخیال ما ماخذ اول بہتر از آخر می نماید (اردو) دیکھو (پسادست)

پست افتادن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که از بالا به پستی افتادن است (اوحدی کرمانی س ۵) آندم که از وبداشتی دست ز افتد زفراز بر زمین پست ﴿ (اردو) بلندی سے پستی مین گرنا ـ

پستان بقول بہار ترجمہ ثدی وفرماید که آبله ـ ترنج ـ بیضه ـ ترنج ـ حباب ـ قبۂ نور ـ گوی ونار از تشبیہات وصفات اوست ـ صاحب مؤید در تعریف وترجمۂ این با بہار متفق (یکی از

شعرا. بهار ه) دو پستانش که آرام دو دست اند ٭ دو مخمور گران سر خود پرست اند ٭ (ظهوری
ه) به تعریف بلندیهای پستان خطبه خوانم ٭ اگر از منبر گردون گردان زینه برگردد ٭ (مفید
بلخی له) نیم از پرورش مادر گیتی راضی ٭ زانکه خون خورده ام از آبلهٔ پستانش ٭ (بهار ه)
دو نار تازه هر یک نونهالی ٭ دو برج قلعهٔ حسن و جمالی ٭ (وله ه) ز سینه تا کمر دریای سیماب ٭
در و پستان حباب و ناف گرداب ٭ دو پستان هر یکی چون قبهٔ نور ٭ حبابی خاسته از عین کافور
٭ (ملا مفید بلخی ه) چه شد وصلی که می کرد استخوان سینه تنگم ٭ چو چوگان بازئی با گوی پستان در گریبانش
٭ (وله ه) طعم شیر و شکر چه میداند ٭ آنکه غافل ز نار پستان است ٭ صاحب محیط می فرماید
که بکسر اوّل ترجمهٔ ضرع و ثدی عربی و بهندی چوچی گویند و آن عضو عصبانی قلیل الدّم است که
دران شیر پیدا می شود و گوشت آن مثل وشید و طعم آن شیرین و بهترین آن فربه پر شیر از حیوان معتدل
جوان فربه است که لحم آن حیوان نیکو باشد مزاج آن رطب و گویند مائل به برودت پستان ممتلی از
از شیر چون نیکو هضم یابد غذای صالح قریب غذای گوشت دهد و اگر هضم نیک نیابد خلط خام
بلغمی پیدا کند و آن ردی از برای سرد مزاجان و بلغمی مزاجان و ضعیف الاحشا است مؤلّف
عرض کند که شک نیست که این لغت فارسی است و صاحب کنز که محقّق ترکی زبان است بصراحت
این را لغت فارسی گوید عجب است از محقّقین اہل زبان و زباندان که این اسم جامد را ترک کرده اند
و ملحقات این را آورده بخیال ما این مرکّب است از پست که بمعنی حبوب بر پشتین نشانش گذشت و
الف و نون زائد تان و استعاره باشد از عضوی که بر سینهٔ زنان در جوانی بلند شود بهار سکندری
خورد که همه تشبیهات این را ذکر کرده ـ دانست که بعضی از ان صفات اوست (اردو) پستان

بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ چھاتی۔ چوچی۔

پستان سفید کردن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار کنایہ از بیرحمی و سنگدلی (ملا قاسم مشہدی
ع) الفتی می دید با بخت سیاہم زان سبب * کرد
در روز نخستین دایہ ام پستان سفید * **مؤلف**
عرض کند کہ عادت اہل ولایت است کہ چون دایہ
خواہد ترک ملازمت کند و شیر بہ شیرخوار ندہد پستان
را بہ پستان می مالد تا طفل بہ رنگ و بوئیش کہ خلاف
عادت است خوف کند و شیر نخورد و دایگان
ملازم بہ بیخبری مادر طفل اکثر در شب این قسم عمل
می کنند و چون طفل شیرش نخورد او ملازمت خود
ترک می کند فارسیان از ہمین طرز عمل کہ در حقیقت
بیرحمی است این اصطلاح را قائم کردہ اند (اردو)
بیرحم ہونا۔ سنگدلی کرنا۔

پستان سیاہ کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
بحر عجم می فرماید کہ بمعنی مالیدن دوای سیاہی بر
پستان تا طفل وحشت کند و شیر نخورد و این کنایہ
از شیر باز داشتن است **مؤلف** عرض کند کہ این
طرز عمل مادران است کہ ہرگاہ می خواہند کہ بعد
معینہ طفل را از شیر پستان باز دارند و خوگر غذای
دیگر کنند این قسم عمل می کنند از ینجاست کہ این اصطلاح
بمعنی بیرحمی قائم نشد بلکہ کنایہ باشد از باز داشتن
طفل از شیرخواری (اردو) دودھ چھڑانا۔

پستان مادر بریدن مصدر اصطلاحی۔
بقول برہان و بحر و مؤید و جامع کنایہ از حرص و
شرہ و بی ہمتی و ناحق شناسی و بی حقیقتی و بی وفائی
ساختن **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس و کنایہ
لطیف است ہر کس خبر دارد کہ مادر او را بوسیلہ
پستان پرورش کردہ است و چون او مرتکب این
فعل شود بی وفائی و ناحق شناسی اوست پس این
اصطلاح قائم شد برای بی وفایان و حق ناشناسان
اگرچہ سند استعمال پیش نشد و لیکن قول جامع کہ محقق
اہل زبان است سندی را ماند (اردو) ناحق شناسی

کرنا ۔ بے وفائی کرنا ۔

پست بودن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ از سندش پست بودن کار پیداست بمعنی ناکامی و این مخصوص با کار نیست بلکہ برای ہمت و طبیعت و امثال آن ہم کہ مجاز معنی اول پست است و مقابل بلند بودن کار و ہمت و امثال آن (شفائی ؎) کارم ز تو بہ بود شفائی چو خاک پست ٭ از فیض می چو طارم انگور شد بلند ٭ مخفی مباد کہ برای عمارات و امثال آن ہم استعمال توان کرد چنانکہ پست بودن منزل (اردو) پست ہونا جیسے ہمت پست ہونا طبیعت پست ہونا ۔ مکان پست ہونا ۔ صاحب آصفیہ نے (پست ہونا) پر فرمایا ہے کم ہونا جیسے ارادہ پست ہونا ۔ مغلوب ہونا ۔ پست رہنا بھی کہتے ہیں جیسے " اون کی ہمت کے آگے میری ہمت پست رہی "

پستر | استعمال ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح مقابل پیشتر **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این بسیار پس است چنانکہ گویند " زید در رفتار پس بکر بود و ما پستر از و " (اردو) بہت پیچھے

پسترم | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ضم ثالث و رابع بمعنی برف و یخ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و حالا بر زبان معاصرین عجم متروک (اردو) برف ۔ مؤنث ۔ یخ ۔ مؤنث ۔

پست شدن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مقابل بلند شدن است برای عمارت و امثال آن و بر سبیل مجاز برای ہمت و مثل آن ہم مستعمل (جمال اصفہانی ؎) بدست امر شود طی صحائف ملکوت ٭ بپای قہر شود پست قبۂ گردون ٭ (ابوشکور بلخی ؎) ای گشتہ من از غم فراوان تو پست ٭ شد قامت من ز بار ہجران تو پست ٭ فارسیان گویند کہ " ہمت

من پست شد دیگر از من کاری نمی آید"؛ وانہ همین است پست شدن حوصله و امثال آن۔ (اردو) پست ہونا جیسے گھر پست ہونا۔ حوصلہ پست ہونا۔

پست فطرت | اصطلاح۔ بقول بہار و آنند معروف **مؤلف** عرض کند کہ از قبیل پست ہمت۔ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ پست طبیعت است و بلندی در خیالات ندارد۔ (ابوطالب کلیم ؎) پست فطرت ہوس گوشۂ عزلت نہ کند ؛ تا گدا بر سر رہ نیست دلش خرم نیست ؛ (ملا طاہر غنی ؎) نمی شود سخن پست فطرتان مشہور ؛ بلند نیست صدا کاسۂ سفالین را ؛ (اردو) پست فطرت۔ بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جس کے خیالات فطرتاً پست ہوں یعنی جس کی طبیعت میں بلند پروازی نہو

پست کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ متعدی پست شدن است و پست کردن کسی را کم کردن مرتبش و پست کردن ہمت خود را کم ہمت شدن کسی است و برای ظرف مکان ہم چنانکہ او خانہ را در تعمیر پست کردہ" (نظیری نیشاپوری ؎) گردون بلند کردہ او را نکرد پست ؛ دولت عزیز کردہ او را نکرد خوار ؛ (ظہوری ؎) شد ظہوری ز تو پامال فلک گر خواہد ؛ نتواند کہ کند پست سرافراز مرا ؛ (اردو) پست کرنا۔ بقول آصفیہ مغلوب کرنا۔ ہمت توڑنا۔ شکست دینا۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ اس کا استعمال مکان کے لئے بھی ہوسکتا ہے جیسے ؛ معمار نے اس مکان کو بہت پست کردیا ہے

پست کردن زمزمہ | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر کنایہ از نرم کردن آواز تا خوب نماید (محمد قلی سلیم ؎) فریاد شد ز خانۂ ہمسایہ ہا بلند ؛ مطرب زبسکہ زمزمہ را پست می کند ؛ خان آرزو در چراغ ہدایت ہم ذکر

این کرده مؤلف عرض کند که مقابل بلند کردن زمزمه باشد و خصوصیت با زمزمه ندارد و بلکه عام است برای آواز و مراد فاعلش (اردو) آواز پست کرنا۔ آواز گھٹانا۔ آواز بلند کرنا۔ اٹھانا کا مقابل۔

پست کردن هوا مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار و بحر و انند کنایه از کم کردن آرزو نفس (حکیم زلالی ه) هوای بی دماغی پست کردان ؛ رضا را با قضا همدست کردان ؛ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است و مراد از کم کردن هوس (اردو) هوس کم کرنا۔

پست گردیدن استعمال۔ صاحب

پست گشتن آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که هر دو مرادف پست شدن است که گذشت (سلطان سوید قلی ه) چمن اگر در آئی قد سرو پست گردد ؛ ز لعل جان فزایت دل خلق مست گردد ؛ (سراج سگزی ه) نگر تا نیاری ز بیداد دست ؛ که آباد گردد ز بیداد پست ؛ (ظهوری ه) که گردون نهاد بار هی گشت پست ؛ فلانی گرفتش باقبال دست ؛ (اردو) پست ہونا۔ دیکھو پست شدن

پست گشتن سراپرده مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بهار و انند بمعنی فرو افتادن سراپرده (ظهیر الدین فاریابی ه) چون برفراخت خسرو سیارگان علم ؛ در خاک پست گشت سراپردهٔ ظلم ؛ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است و کنایه و بمعنی حقیقی هم استعمال توان کرد که کم شدن آن است (اردو) سراپرده گرجانا۔ قائم نہ رہنا۔ کم ہونا۔ پست ہونا۔

پست ماندن استعمال بمعنی حقیقی پست واقع شدن باشد مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ه) جام هستی پست ماند در بنای آن هوا ؛ ضرب دبان هفته را گر ریشه آیینه نیست ؛ (اردو) پست رہنا۔ پست ہونا

(۵۰۳۲)

(۲۰۴)

دیکھو پست بودن ۔

پست و بلند استعمال ۔ بمعنی نشیب و فراز باشد **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس بمعنی حقیقی است (ظہوری ؎) پی پست و بلند سینہ باید کرد تدبیری کہ نباشد داغ گر یک لخت ناہمواری ماند ؏ (اردو) پست و بلند ۔ نشیب و فراز ۔ مذکر ۔

پستہ بقول بہار و مؤید بالکسر (۱) بار درختی است معروف و فستق معرب آن و بہترین آن قزوینی است و (۲) کنایہ از دہان محبوب ۔ صاحب محیط اعظم ہرچہ نسبت معنی اول این گفتہ ما بر پستیج ذکرش کردہ ایم ۔ اسم جامد فارسی زبان است و معنی دوم بشباہت تنگی دہن معشوق است کہ ہمچون پستہ بند باشد **مؤلف** عرض کند کہ (۳) بمعنی قدر قلیل ہم مستعمل چنانکہ بر (پستۂ تنگ) می آید تکمیل بحث معنی دوم بر (پستہ دہان) کنیم (اردو) (۱) دیکھو پستیج (۲) دہن معشوق ۔ مذکر (۳) قدر قلیل ۔ تھوڑا سا ۔

پستۂ تنگ اصطلاح ۔ بقول بہار و آنند کنایہ از قدری تنگ (درویش والہ ہروی ؎) از پی مہمان پستۂ تنگی بہ گزک خواہ ہا چہ بود ہیچ سگان دختر رز بی پیری نیست ؏ (حکیم شرف الدین شفائی ؎) ہیچ دانی کہ چسان صدرہ کنی دو رخ تاب ؏ پستۂ تنگی اگر بر سر تریاک خوری ؏ **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان برای قدری قلیل لفظ پستہ استعمال کنند چنانکہ بمعنی سوم پستہ ذکرش کردہ ایم و (پستۂ تنگ) باضافت بمعنی قدری قلیل تنگ موافق قیاس است (اردو) تھوڑی سی تنگ ۔

پستہ دہان اصطلاح ۔ بقول بہار و بحر و آنند از اسمای محبوب است و این از جہت تنگی دہان باشد **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ ہمچون پستہ دہان تنگ دارد ۔ (ظہوری ؎) از سرو قامت بادام چشم و پستہ دہان

سرشک لاله رخان فندقی و عنابیست ۞ آنکه
بهار پسته را بمعنی دهن معشوق گفته که ذکرش بر
معنی دوم ش گذشت از همین استعمال باشد ۔
اندرین صورت مجرد پسته برای دهن معشوق
استعاره باشد که طالب سنائش می باشیم (اردو)
پسته دہان معشوق کو کہہ سکتے ہیں ۔

(الف) پستهٔ شکر افشان اصطلاح ۔
(ب) پستهٔ شکر شکن صاحب مؤید
(ج) پستهٔ شکرفشان بذکر الف گوید
که بمعنی لب های شیرین است و صاحب بحر بنسبت
ب و ج) می فرماید که لب و دہان معشوق و صاحبان
برہان و (جهانگیری در ملحقات) و جامع ذکر ج
کرده اند و (خان آرزو در سراج) و رشیدی بر
دہان معشوق قانع و لب را ترک کرده اند مؤلف
عرض کند که کنایه ایست لطیف (اردو)
دہان اور لب معشوق کو بقاعدهٔ فارسی پستهٔ شکرفشان
کہہ سکتے ہیں ۔ مذکر ۔

پستهٔ غالیه اصطلاح ۔ بقول محیط لغت فارسی
است برای حب الآس ۔ عربی و ہم او بر حب الآس
گوید که ثمر درخت آس است که بفارسی تخم مورد
و مورد دانه و پستهٔ غالیه نامند و آن بقدر فلفل
شبیه بحب بلسان و در ابتدا سبز و بعد پخته شدن
سیاه رنگ و ذائقهٔ آن مرکب از شیرینی و اندک
ترشی و تلخی می باشد و ثمر آن مرکب القوا و نافع
است جهت سرفهٔ گرم و حابس اسهال و مدر
بول و دافع سموم مؤلف عرض کند که معنی
لفظی این پستهٔ خوشبودارنده و کنایه باشد برای
حب الآس (اردو) درخت آس کا پھل ۔ دیکھو آس

پستهٔ قندی اصطلاح ۔ بقول بهار و بحر
و انند (۱) نقل پسته را گویند که بشکر گرفته باشند
و شکر نوش کنند و (۲) کنایه از سخن های شیرین
(خواجه آصفی ؎) میان پسته لبان نقل مجلس
این سخن است ۞ که هست شور جهان پسته های
قندی ما ۞ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است

که معنی اوّل حقیقی است ومعنی دوم مجازی آن (اردو)
(۱) پستہ کے نُقل جو پستہ اور شکر کے ساتھہ بنائے جاتے ہیں۔ مذکّر۔ (۲) میٹھی باتیں۔ مؤنّث۔

پستہ لب اصطلاح۔ بقول بہار وبحر وانند از اسمای محبوب است (کمالؔ) کمال آن پستہ لب گر خواستی نُقل و شکرہا در دہان پستہ کردی ؎ مؤلّف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی که لب همچون پستہ دارد کنایہ باشد از معشوق (اردو) معشوق۔ مذکّر۔

پست همّت اصطلاح۔ بہار وانند بمعروف قانع مؤلّف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است کنایہ از کسی که کم همّت باشد (میرزا رضی دانشؔ) کی از بال هما هر پست همّت قسمتی دارد ؎ بر آن سرمایہ انداز که شور دولتی دارد ؎ (اردو) پست همّت۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ کم همّت۔ کم حوصلہ۔ بزدلا۔ دون همّت۔

پستی بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح مقابل بلندی مؤلّف عرض کند که بالفظ پست یای مصدری مرکّب کرده اند (ظهوریؔ) برون نیامده از حضیض پستی طبع ؎ اگر باوج روی در شوی بلند انجا ؎ (ولهؔ) کالا بچه بالائی قیمت بچه پستی ؎ صبر است سبک ناز خریدار گران است ؎ (اردو) پستی۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنّث بلندی کی نقیض۔ نچائی۔ نیچ پن۔

پستی گزیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی تواضع اختیار کردن است مؤلّف عرض کند که ورای معنی حقیقی۔ کنایہ باشد موافق قیاس (اردو) تواضع اور انکسار اختیار کرنا۔

پس جانشین اصطلاح۔ بقول برہان وبحر وسراج وجامع بکسر ثانی کنایہ از شخصی است که چون صاحب دکان برخیزد او بجای صاحب دکان بنشیند و کالا بفروشد بہار گوید که این را در عرف گماشتہ گویند مؤلّف عرض کند که موافق قیاس است ولیکن سین مهملہ ہیچ ضرورت اضافت نیست

فاتل (اردو) گماشتہ۔ بقول آصفیہ فارسی
وہ شخص جس کے کوئی کام سپرد کیا گیا ہو۔ نائب
کارندہ (وہ شخص جو مالک دوکان کے عوض
دکان پر کام کرے)

پسچین اصطلاح۔ بقول اننداجوالۂ فرہنگ
فرنگ بکسر اول وثالث۔ چوبی درشت وسخت
کہ ازان کمانہا سازند وفرماید کہ بموحدہ ہم آمدہ
مؤلف عرض کند کہ خلاف قیاس نیست معانیش
عجم بر زبان ندارند ومقصود از چوبی است کہ در
ساخت کمان در پس او خم وچین باشد (اردو)
ایک سخت لکڑی جس سے کمان بناتے ہیں۔ مؤنث

پس خم اصطلاح۔ بہار ذکر این با پس خم زدن
کردہ گوید کہ بمعنی معجمہ گریختن وفرماید کہ (خم زدن)
ہم بدین معنی آید وتحقیق آنست کہ راہ کج کردہ
از پی کسی در آمدن وباز گریختن بنوعی کہ کسی بران
اطلاع نیابد **مؤلف** عرض کند کہ (۱) معنی لفظی این
(خم پس) مرکب اضافی است یعنی خمیدگی بسوی پس
(سالک یزدی ؎) ہلال عید بشرم کمان ابرویش
ز نہادہ است بطاق بلند پس خم را ؎ واستعمال
این با مصادر فرس در ملحقات می آید وبلحاظ معنی
ملحقات این را (۲) کنایہ توانیم گفت از گریز۔
صاحب بحر بذیل پس خم زدن ذکر معنی دوم کردہ
(صائب ؎) اشارت برملی تا بدل وحشی نژاد
من ؎ چو ماہ نو ازین ہنگامہ فکر پس خمی دارد ؎
(اردو) (۱) پیچھے کی جانب خم۔ مذکر (۲) گریز
مؤنث۔ بقول آصفیہ۔ بھاگڑ۔ فرار۔

پس خم زدن مصدر اصطلاحی۔ بہار گوید کہ
بمعنی گریختن وخم زدن نیز بہمین معنی وفرماید
کہ تحقیق آنست کہ راہ کج کردہ از پی کسی در آمدن
وباز گریختن بنوعی کہ کسی بران اطلاع نیابد (امانی
؎) روزیکہ امانی از پی او می رفت ؎ اقبال
رفیق بود ہر سوی می رفت ؎ چون دید کمان ابرویش
پس خم زد ؎ کانجا سخن از قوت بازو می رفت ؎
(صائب ؎) نمی توان دل مردم ربود و پس خم زد

سواد زلف ترا مو بموی می جویم ۞ (محسن تاثیر ع)
مه حصاری می شود از هاله پیش عارضش ۞ شام
پس خم می زند از زلف چوگانش بشوز ۞ (محمد رضا
فکری ع) جلوه داشت شب عید پس بام
هلال ۞ دیده چون گوشه ابروی ترا پس خم زد ۞
صاحبان بهار و بحر و وارسته بمعنی گریختن ۞ تابع
خان آرزو در چراغ هدایت ذکر همین معنی کرده
و هم او در سراج این را بهمین معنی آورده ۔
مؤلف عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است
یعنی خم زدن بسوی پس چنانکه ورزش سازان
عمل کنند و (۲) بمجاز بمعنی گریختن به پس ۔ سند
امانی برای معنی اول است و دیگر اسناد بالا برای
معنی دوم (اردو) (۱) پیچھے جھکنا جیسا کہ
ورزش میں کیا کرتے ہیں (۲) واپس گریز کرنا بھاگنا

پس خم گرفتن | مصدر اصطلاحی بقول بحر
بمعنی رو گردانیدن **مؤلف** عرض کند که مرادف
(پس خم زدن) باشد بهر دو معنیش اگرچه سند استعمال
پیش نشد ولیکن موافق قیاس است (اردو)
دیکھو پس خم زدن ۔

پس خورده | اصطلاح بقول بحر معروف که
در عربی سؤر گویند ۞ صاحب انند بحواله فرهنگ فرنگ
گوید که آنچه از ته مانده ولقمه طعام باز خورده باقی ماند
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو)
پس خورده بقول آصفیه فارسی اسم مذکر جوٹھا
آگے کا بچا ہوا ۔ آلش ۔

پس خیز | اصطلاح بقول بهار و بحر و وارسته
و انند شاگرد کشتی گیر که سبب پاک شدن کشتی حریف
کهنه سوار از جهت تعلیم با او کشتی گیرد (میر نجات
ع) بی تو از سرو گل و سنبل و سمن ما پس خیز
پس خیز تو جز سایه که هم سایه نیست ۞ (حکیم زلالی)
قطره از شیشه نشکن کان نمی دهد ۞ موجی از پس خیز
دستش همواره دریا می شود ۞ **مؤلف** عرض کند که
اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پس خیزنده از برای کشتی
و کنایه باشد از معنی بالا (اردو) کشتی کا نوسکھا

جو حریف کی ناکامی کے بعد اُس کے ساتھہ بغرض
تعلیم کُشتی کرے۔ بذکر۔

پس دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
رہنما بحوالۂ سفر نامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید
کہ بمعنی واپس دادن **مؤلف** عرض کند کہ موافق
قیاس است بمعنی حقیقی وسند این از انوری بر
(از سر تازیانہ دادن) گذشت (اردو) واپس دینا

پس دست کردن مصدر اصطلاحی۔
بقول برہان وبحر کنایہ از نہان کردن وذخیرہ
نہادن بہار گوید کہ مرادف (پس دست نشاندن
وپس دستی) (میر خسرو ؎) چنار ہین کہ زر غنچہ
راکند پس دست ٭ گل وشگوفہ صبا را برای زر
گیرند ٭ صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کردہ
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است۔
(اردو) پس انداز کرنا۔ ذخیرہ کرنا۔

پس دست گرفتن مصدر اصطلاحی۔
خان آرزو در سراج می فرماید کہ (۱) بمعنی نہان
ساختن و (۲) ذخیرہ نمودن **مؤلف** عرض کند
کہ موافق قیاس است مشتاق سند استعمال می باشیم
(اردو) (۱) چھپانا (۲) ذخیرہ کرنا۔

پس دست نشاندن مصدر اصطلاحی
بقول بہار وانند مرادف (پس دست کردن)
کہ گذشت (میر جلال الدین حسن ؎) نتوان ز شحنۂ
عشق بگزیدنت نہانی ٭ کہ چو رخ نمائی او را
پس دست در نشانی ٭ **مؤلف** عرض کند کہ
موافق قیاس است مخفی مباد کہ از سند بالا اصلا
(پس دست در نشاندن) پیداست عینی نیست
ہر دو یکی است (اردو) دیکھو پس دست کردن

پس دستی اصطلاح۔ بقول بہار وبحر مرادف
(پس دست کردن) (ظہوری ؎) پیشبندی
گرچہ کردم گریہ را ٭ خندۂ پس دستیم را آب بردہ ٭
مؤلف عرض کند کہ ہر دو محققین سکندری
خوردہ اند این مرادف (پس دست کردن)
اصلا نیست بلکہ بمعنی اخفا و ذخیرہ است بدون

اضافت پس بمعنی حاصل بالمصدر (اردو)
اخفات۔ مذکر۔ ذخیرہ۔ مذکر۔

پس دکان بردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و انند بمعنی فریب و بازی دادن مؤلف عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نکنیم کہ ہر سہ محققین بالا ہند نژاد اند و محققین اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت (اردو) دہوکا دینا۔ فریب دینا۔

پسر بقول بہار (۱) مرادف پس و پور۔ ہر دو بالضم۔ از شان اوست کہ مقطوع الاضافت ہم آید (میرزا معز فطرت ؎) دلم را بردہ یاران کف پسر پیرچم ترازی ؎ متاع آرزو ارزان کنی مطلب گران سازی ؎ (سیفی ؎) پسر اوزبک کہ دو زلف چو کمند است او را ؎ تاج چتر است کہ بر سر و بلند است او را ؎ (ملک شرقی ؎) دیرینہ ہمدمی کہ دلم زخمدار اوست ؎ ہمارا ہر ادراست ترا گر پسر عجم است ؎ (ظہوری ؎) بشور عشق تو نازم کہ بر خلاف پسران نصیحت شکرین نیز ار پدر تلخ است ؎ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بالضم ہمچون دختر و پس بالضم کہ گذشت مخفف این مانند دخت ولیکن در محاورہ بکسر اول و فتح دوم مستعمل و عجب است از محققین زباندان و اہل زبان کہ این لغت معروف را ترک کردہ اند و صاحب کنز کہ محقق ترکی زبان است بصراحت این را لغت فارسی گفتہ (اردو) بیٹا۔ ابن۔ فرزند۔ مذکر۔

پسر آبتین اصطلاح۔ بقول انند و مؤید پادشاہ ایران زمین و قاتل ضحاک مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و بحث آبتین در مصدر وہ بمعنی اول گذشت (اردو) آبتین کا لڑکا۔ ایران کا بادشاہ جو ضحاک کا قاتل تھا۔

پسراک بقول بہار و وارستہ و انند لغت ترکی است بمعنی استر کہ از تناسل حمار و مادیان بوجود آید (ملا وحشی ؎) از چرخ عربدہ جو غافلی کہ بر سر تست ؎ بہوش باش کہ برکشتی است این پسراک ؎

مؤلف عرض کند کہ فارسیان استعمال این کردہ اند (**اردو**) دیکھو استر۔

پسراندر اصطلاح ۔ بقول رشیدی مرادف پسندر بالضم پسر شوہری کہ از زن دیگر یا از شوہری دیگر باشد صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بر پسر زن قانع یعنی ربیب **مؤلف** عرض کند کہ اصل این (اندر حکم پسر) است وبحذف حکم اندر پسر ماند قلب آن پسر اندر واز ینکہ ربیب بحق شوہر پسر را ماند و پسر زن اوّل یعنی پسر علاّتی بحق زن بحکم پسر است فارسیان ہر دو را (پسراندر) گفتند ومخفف این است (پسندر) کہ می آید ۔ موافق قیاس ۔ اسم مرکب (**اردو**) علاّتی لڑکا ۔ (ربیب ۔ دیکھو پسر آوردہ)

پسرتنگ اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر ہر دو بای فارسی ثمری است مشابہ عناب صاحب محیط ذکر این نکرد و بر پسر گوید کہ بکسر بای فارسی وفتح سین وسکون رای مہملہ اسم مونگ است وہم او بر (پسترنگ) بفتح بای فارسی وسکون سین مہملہ وفتح تای فوقانی وسکون رای مہملہ و کسر لام وسکون نون وکاف فارسی می فرماید کہ اسم ہندی چیچرو است یعنی چرچیتہ **مؤلف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین زباندان واہل زبان ومعاصرین عجم از ین لغت ساکت وتحقیق نشد کہ این چہ قسم ثمر وپسر کہ بمعنی مونگ بالا مذکور شد آن ہم لغت ہندی است چنانکہ صاحب محیط بر مونگ صراحت کردہ ۔ حیف است کہ از تحقیق مزید این لغت عاجزیم (**اردو**) ایک پھل جو عناب سے مشابہ ہے۔ مذکر

پسرتاک اصطلاح ۔ بقول بہار وانند مرادف (پسررز) (۱) کنایہ از خوشۂ انگور و (۲) ساقی (علی خراسانی ﷺ) بود تا پردہ نشین در حرم دیدۂ انگور ہا جلوۂ دختر رز بجز پسر تاک نکردہ ہا **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**اردو**) (۱) انگور کا خوشہ ۔ مذکر (۲) ساقی ۔ مذکر ۔

پسرخواندگی اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفرزندی گرفتن طفلی را کہ بعربی تبنی گویند

مؤلف عرض کند کہ (پسر خواندہ) بمعنی متبنی می آید و از ہمان است (پسر خواندن) بمعنی متبنی کردن (و پسر خواندگی) حاصل بالمصدرش (اردو) تبنیت۔ مؤنث۔

پسر خواندہ | اصطلاح۔ بقول بحر و انند بمعنی فرزند متبنی **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است یعنی کسی کہ او را پسر خواند و حقیقۃً پسر نیست ہمان متبنی است (اردو) متبنی۔ بقول آصفیہ عربی۔ گود لیا ہوا۔ فرزند بنایا ہوا۔ پسر خواندہ لے پالک۔

پسر داعی | اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ ہمشیرزادہ را گویند **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی است و کنایہ ایست کہ معنی لفظی این مقتضی پسر است (اردو) ہمشیرزادہ۔ بھانجا۔ بہن کا بیٹا۔ خواہرزادہ۔

پسر رزہ | اصطلاح۔ بقول بہار و انند مرادف پسر تاک بہر دو معنیش۔ صاحب بحر گوید کہ باضافت کنایہ از ساقی است و بس (دالہ ہروی ۱۵)

ما توبہ شکستیم بیاد پسر رز ٭ در صحبت ما دختر رز در چہ شمار است ٭ (شوکت بخاری ۲۵)

کس نیست بہ بزم بادہ بیگانہ نرگس ٭ ساقی پسر رز است و می دختر رز ٭ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول کنایہ باشد۔ موافق قیاس و بمعنی دوم ہم کہ ساقی خدمت رزی کند ہمچون پسر (اردو) دیکھو پسر تاک کے دونوں معنے۔

پسر زادہ | استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ فرزند زادہ را گویند **مؤلف** عرض کند کہ تعریف خوشی نکرد۔ فرزند شامل است بر پسر و دختر ہر دو پس پسرزادہ قلب اضافت زادۂ پسر است نہ زادۂ دختر اندرین صورت این را فرزند زادہ نتوان گفت (اردو) پوتا۔ پسرزادہ۔ لڑکے کا بیٹا۔

پسر سبکتگین | اصطلاح۔ بقول بہار و انند

کنایه از سلطان محمود غزنوی (حکیم شرف الدین شفائی
سه) جلوه لیلی از تو شد آفت قیس عامری ٭ بر
پسر سبکتگین فتنه شدی ایاز را ٭ **مؤلف** عرض
کند که سباکتگین بمعنی سبک قدم و لقب پدر
سلطان محمود بود۔ مرکب اضافی است۔
(اردو) سلطان محمود غزنوی۔

پس رفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندش
از واله هرویست (سه) از تو رسد هر که را
رو بسوی مقصد نیست ٭ یافتم از پس روت
فیض دم پیشوا ٭ و بر (پس رو) فرماید که مرادف
پیرو ست **مؤلف** عرض کند که (پس کسی رفتن)
بمعنی حقیقی (۱) در پس کسی رفتن و قدم بر داشتن
و (۲) کنایه باشد از پیروی کسی کردن۔ از سند
بالا (پس روی) پیداست که حاصل بالمصدر
(پس رویدن) است و این مصدر یست متروک
که بجایش می آید۔ رو امر حاضرش و رود مضارع
آن که (کامل التصریف) باشد۔ و از رفتن (پس رفتن)
سالم التصریف) محققین محققین مصادر سکندری
خورده اند که رو۔ و رود۔ را از مشتقات
(رفتن) دانسته اند در حالی که از رفتن بوجه
سالم التصریف یعنی آن غیر از ماضی و مستقبل و اسم
مفعولش نیاید سند (پس رفتن) بمعنی دوم پیش از
ظهوری یافته ایم (سه) اینکه گویند ظهوری پس رفت
٭ اندکی پیشتر از پیشان است ٭ (اردو) (۱)
پیچھے جانا (۲) پیروی کرنا۔

پسرک استعمال۔ بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ
مصغر پسر است **مؤلف** عرض کند که موافق
قیاس به کاف تصغیر وجا دارد که به کاف تحقیر و زائد
هم گیریم (اردو) چھوٹا لڑکا۔

پسر که بد گهر افتد مثل۔ صاحبان خزینة الامثال
پدر چه کار کند و امثال فارسی ذکر این
کرده از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض
کند که فارسیان این مثل را بحق پسر ناخلف حتی فرمایند

(اردو) دکن مین کہتے ہین ''ناخلف لونڈے سے باپ کی جان ناک مین'' یہہ کہاوت ناخلف لڑکے کے لئے مستعمل ہے ۔

پسرگیر اصطلاح ۔ بقول بحر (۱) فرزند تبنی و (۲) کسیکہ تبنی گیرد و (۳) دایۂ اتابک **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس کہ بمعنی اول اسم مفعول ترکیبی است یعنی پسری کہ گرفتہ شد از دیگری و بمعنی دوم اسم فاعل ترکیبی و بمعنی سوم لقب (اردو) (۱) دیکھو پسر خواندہ (۲) تبنّا لینے والا جس کو دکن مین لطفی باپ کہتے ہین (۳) وہ دایہ جس نے بادشاہ اتابک کی پرورش کی تھی ۔ مؤنث ۔

پسر نوح با بدان بنشست خاندان نبوتش گم شد مثل ۔ صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق فرزند ناخلف می زنند مقصود آنست کہ بد رنگ صحبت از ناخلفی پسر سعد و راست (اردو) یہی فارسی مثل اردو مین ناخلف اولاد کے لئے مستعمل ہے ۔ دکن مین کہتے ہین ''نوح پیغمبر کیا کر سکے جو ہم کر لینگے'' ''ایسے کا بگڑا ہے نوح کا بیٹا ہے''

پس رو اصطلاح ۔ بقول بہار مرادف پیرو کہ ترجمۂ تابع است و سندش ہمان شعر والہ ہروی ست کہ بر (پس رفتن) مذکور شد صاحبان بحر و انند و مؤید ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است از مصدر (پس رویدن) کہ صراحت معنیش بر (پس رفتن) کردہ ایم (اردو) پیرو ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ مقلد ۔ تقلید کرنیوالا متبع ۔ کسی کے قدم بقدم چلنے والا ۔ چیلہ ۔ مرید ۔

پس رویدن مصدر اصطلاحی ۔ بفتح اول و کسر واو مصدر یست مرکب از لفظ پس و مصدر رویدن ۔ ما بر (پس رفتن) اشارۂ این کردہ ایم کہ این مرادف آنست و صراحت ماخذ (رویدن) بجایش کنیم کہ بمعنی رفتن باشد **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) دیکھو (پس رفتن)

پسر هند | اصطلاح - بقول بهار بحوالهٔ عنصر دانش
کنایه باشد از امیر معاویه (شیدا ع) هند خود بخود آ
در بود چه عجب ؏ که بود مادر معاویه هند ؏ صاحب
انند نقل نگار بهار - **مؤلف** عرض کند که در
کلام شیدا استعمال (پسر هند) نیست و معاصرین
عجم بر زبان ندارند و محققین زبان دان و اهل زبان
ازین ساکت نمیدانیم که بهار این اصطلاح را
از کجا پیدا کرد (اردو) امیر معاویه - مذکر -

پسری | بقول انند بحوالهٔ فرهنگ بالکسر
بمعنی طفلی **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس
است بزیادت یای مصدری بر لفظ پسر (اردو)
طفلی جیسے ؏ ایام طفلی یاد ہے ؏ مؤنث -

پسریچه | اصطلاح - بقول برهان و ناصری و
موید و جامع بارای قرشت و تحتانی مجهول و جیم
فارسی بر وزن سرخیچه (۱) پسران بدکاره و (۲)
مردم سفله - صاحب جهانگیری بر پسران بدکار قناعت
و صاحب سروری بر بدکار و سفله قناعت کرده
خان آرزو در سراج می فرماید که اغلب که مرکب باشد
از پسر که بضم هم آمده و کلمهٔ ایچه که حرف تصغیر است
و برای نسبت نیز آید چنانکه کاف - **مؤلف** عرض
کند که ایچ مبدل هیچ است چنانکه ایون و هیون
و ایچه مرکب از هیچ و های نسبت - معنی لفظی (پسر ایچه)
کسی که منسوب است به پسر هیچ و ناکاره پس در
معنی اول های زائد باشد و بمعنی دوم های نسبت
فتامل - تسامح محققین است که در تعریف این
استعمال جمع کرده اند و معنی صحیح پسر بدکار و مرد
سفله باشد و بس (اردو) (۱) بدکار لڑکا -
(۲) سفله شخص -

پس زانو نشاندن | مصدر اصطلاحی -
بحالت فکر و غور نشاندن کسی را **مؤلف** عرض
کند که (پس زانو نشستن) لازم این که می آید -
(ظهوری ع) بر در گنج غم دیگر پس زانو نشاند
؏ دولت پهلو نشینی طالع دون برنتافت ؏ (اردو)
فکر و غور میں بٹھانا -

(۴۰۰۶)

پس زانو نشستن | مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند بفکر و اندیشہ فرو رفتن مؤلف عرض کند کہ آنکہ متفکر و متردد باشد زانوی خود استادہ کند و سر خود را متصل زانو دارد یا تکیہ سر بزانو کند از ہمین عادت این اصطلاح قائم شد (ملا جامی ؎) ہمان بہتر کہ خاموشی گزینیم ؛ پس زانوی خاموشی نشینیم ؛ (ظہوری ؎) چشم جان گشت ظہوری بتجلی روشن ؛ پس زانو بنشین آینہ بی زنگار است ؛ (اردو) فکر و غور کرنا ـ

(الف) **پس ستادن** | مصدر اصطلاحی بقول انند دادہ را باز گرفتن مؤلف عرض کند کہ محققین ہند نژاد غور بر لفظ و معنی نکردہ اند گشتہ شش کہ سکندری خوردہ است بمقصودش اند ـ ـ ـ

(ب) **پس ستاندن** | باشد (صائب ؎) پس ستاند کریم دادہ خود را ؛ ابر گوہر اید آب ندارد ؛ بہار ذکر (ب) بہمین معنی کردہ و صاحب بحر ہم این را آوردہ (اردو) واپس لینا ـ

پس سر خاریدن | مصدر اصطلاحی ـ بقول بہار (۱) عذر و بہانہ آوردن صاحب بحر نیز بمعنی بالا گوید (۲) منفعل شدن ہم مؤلف عرض کند کہ عادت است کہ چون کسی منفعل شود یا عذر و بہانہ جوید سر خود می خارد از ہمین عادت این مصدر اصطلاحی قائم شد کہ موافق قیاس است و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) (۱) حیلہ کرنا بہانہ کرنا (۲) منفعل ہونا نادم ہونا ـ

پس سر کردن | مصدر اصطلاحی بقول بہار (۱) کنایہ از دور کردن بلطائف الحیل (ظہوری ؎) دیدہ ام جلوہ ہای کاکل را ؛ پس سر کردہ ام تغافل را ؛ صاحب بحر نیز بمعنی بالا گوید کہ مرادف (پس سر نمودن) و بمعنی (۲) ترک کردن و انداختن ہم آوردہ بر معنی دوم قانع (ظہوری ؎) کردہ ترحم پس آرزوی مرہم را ؛ چشمہ درد است کہ افیون گیرد ؛ مؤلف عرض کند کہ

(اردو) (۱) لطائف الحیل سے ٹالنا (۲) منہ پھیر لینا۔

پس سر نمودن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان (۱) کنایه از رو گردانیدن بخجالت و (۲) کسی را که مخل طبیعت باشد بلطائف الحیل از سر وا کردن۔ بہار بذکر معنی اول گوید که (۳) بمعنی اعزاز کردن و (۴) بمعنی سر فرو افگندن بود از خجالت (صائب سلمه) ہست گر کشور ازان تو محقر بنمای ٭ ورنه بیرون شو ازین خانه پس سر به نمای ٭ (ظہوری ؒ) ساخت برگی که ساق نرگس با اوست ٭ زنار رگی دل برہمن با اوست ٭ ناہید ز شرم گو غچیک زیر بغل ٭ بنما پس سر که روی مجلس با اوست ٭ صاحب بحر این را مرادف (پس سر کردن) بہر دو معانیش گفته۔ صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اول قانع و سند ظہوری را برای آن گیرد۔ صاحب رشیدی ہمزبانش و صاحب جامع قناعت بر معنی اول و دوم کرده و خان آرزو در سراج بذکر معنی اول می فرماید که تحقیق آنست که اگر نمودن بمعنی کردن باشد بمعنی دوم است و اگر نمودن بمعنی ظاہر کردن باشد بمعنی چہارم۔ نیز فرماید که رو گردانیدن در خجالت نمی باشد بلکه در اعراض و سر تابیدن **مؤلف** عرض کند که مقصودش جز این نباشد که در معنی اول خجالت را داخل نه کنیم و اندرین خصوص ما اتفاق داریم با خان آرزو و بمعنی اول و دوم این را مرادف (پس سر کردن) دانیم و معنی سوم ہم درست می شود که چون برای تعظیم کسی سر بزمین شوند یا سر را خم دہند پس سر ظاہر می شود برای این مشتاق سند استعمال می باشیم که محققین اہل زبان ازین معنی ساکت اند و معنی چہارم موافق قیاس و بخیال ما سند ظہوری بکارش می خورد (اردو) (۱) و (۲) دیکھو پس سر کردن (۳) اعزاز کرنا (۴) خجالت سے سر جھکانا۔

پس شام اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و جامع و بحر بر وزن بدنام بمعنی سحور باشد و آن طعامی است که در ایام رمضان نزدیک بصبح

(۱۸۰۸)

خورند۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که
تحقیق آنست که این مجاز است در اصل و شام
مخفف آشام بمعنی طعام شام پس (پس شام) طعامی
که بعد از شام خورند و آن نیست مگر طعام سحری دیگر
استعمال اضافت حذف شد مؤلف عرض کند
که حقیقت ماخذ شام بمعنی طعام شب بجایش بیان
کنیم و درینجا اتفاق داریم با خان آرزو در لغت
زیر بحث (اردو) سحری۔ بقول آصفیہ۔ اسم
مؤنث۔ بول چال مین حای حطی ساکن ہے۔
جیسے "روزہ نہ رکھین نماز نہ پڑہین سحری بھی
نہ کھائین تو کافر ہی نہ ہوجائین" (رنگین ؎)
اُٹھتے ہی پچھلے پہر رات کو کھا کر سحری ہم شوق سے
رکھیو توکل مین ترے واری روزہ ہم مؤلف
عرض کرتا ہے کہ سحری سے وہ غذا مراد ہے جو
رمضان مین طلوع صبح صادق سے پہلے کھاتے ہیں

پس غدہ بقول برہان و اناند با غین نقطہ دار
و دال بی نقطہ بر وزن طبقچہ آمادہ و مهیا ساختہ
مؤلف عرض کند که اصل این پسغدہ بہ جیدہ
گذشت وصراحت ماخذش همدرانجا کرده ایم
و اشارہ این هم که این مبدل آنست چنانکہ
تب و تپ (اردو) دیکھو پسغدہ۔

پس فتادن مصدر اصطلاحی۔ محقق
(پس افتادن) که بجایش گذشت مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است و شامل باشد
بر هر سه معانیش و استعمال ظهوری که بذیل می آید
متعلق است بمعنی سوم و پس فتادن مرحله و
کار) پیش رفت نه شدن آن است و پس ظهوری را
؎) میخواست که صد مرحله از پیش فتد پس ماند زو
دست ظهوری بعنان فرس ما (وله ؎) در حشر
ز خود سری کار صبا فتاده پس ما قرب بنام ما کمر
پیش بر دنسیم را (اردو) دیکھو پس افتادن۔

پس فردا اصطلاح۔ بقول بهار و بحر و اناند
روز پیش روز آینده صاحب بول چال بحوالہ معاصرین
عجم ذکر این کرده مؤلف عرض کند که اصل این

باضافت است ولیکن اضافت هم مستعمل (میرزا
ے) حسن آخر چه اندیشی امروز ٭ ازان ترا
که پس فرداندارد ٭ (اردو) پیچھے دیکھو اسکو

پس کار بودن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار
وبحر و وارسته بمعنی مشغول شدن بکاری (حکیم
شفائی ے) گفتمش شوی از تو بیزار است ٭
گفت تا صبح در پس کار است ٭ **مؤلف**
عرض کند که معنی لفظی این در پی کاری بودن
ومجازاً مشغول شدن بکاری است۔ موافق
قیاس مخفی مباد که از سند بالا (در پس کاری)
پیدا است یعنی سند بکار این نمی خورد ولیکن
معاصرین عجم این را هم بر زبان دارند عیبی ندارد
(اردو) کسی کام کے درپے ہونا۔ کسی کام میں
مشغول ہونا۔

پس کار خویش غافل نشستن مصدر
اصطلاحی۔ بقول انند کنایه از اقدام کردن
در کاری و در انجام آن اندیشه نکردن (شیخ
شیراز ے) پس کار خویش آنکه غافل نشست ٭ تو
زبان بد اندیش بر خود نه بست ٭ یعنی هر که بی تامل
اقدام کرد در کاری ۔ زبان بد اندیش خود را
بر خود نه بست بلکه کشاد و همچنین درین بیت
(ے) کسی را نباید چنین کار پیش ٭ که غافل نشیند
پس کار خویش ٭ **مؤلف** عرض کند که بغفلت
در پی کاری بودن است وبس (اردو)
کسی کام کے پیچھے غافل بیٹھنا۔

پس کار رفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار وبحر و وارسته وانند مشغول شدن بکاری
مرادف پس کار بودن (نعمت خان عالی ے)
میمون وخرس وگفتار رفتند چون پس کار ٭
این مشکل شد پدید از زشت وپلشت ومضحک
٭ **مؤلف** عرض کند که رفتن کسی در پی کاری
است ومجازاً مشغول شدن دران (اردو)
کسی کام کے پیچھے جانا کسی کام میں مشغول ہونا

پس کار نشاندن مصدر اصطلاحی بقول

وارستہ متعدی (پس کار نشستن) کردہ می آید (والہ ہروی
ے) اشک بر چہرہ ام است بہار آتش را ٭ عشق
نشاند عجب در پس کار آتش را ٭ صاحب بحر نیز ذیل
مصدر لازم نقل این شعر ہم کردہ مؤلف عرض
کند کہ بمعنی در پی کاری نشاندن و مشغول بکاری
کردن است و معاصرین عجم بر زبان دارند و
لیکن سند بالا بکار این نمی خورد کہ متعلق است بہ
(در پس کاری نشاندن) (اردو) کسی کام کے
پیچھے بٹھانا ۔ مشغول کرنا ۔

پس کار نشستن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار
و بحر مرادف (پس کار بودن) کہ گذشت (حیاتی
گیلانی ے) رو پس کار نشین چند نصیحت گوئی
٭ از پدر و جد خویش و عم نشنودہ را ٭ (میر ہم سیادہ
ے) پیر ہم کہ بود جہت زدن کار او مدام ٭ کس را
طلاق داد و پس کار خود نشست ٭ وارستہ می فرماید
و صاحب بحر نقلش کند کہ صاحب سراج اللغتہ یعنی
خان آرزو در شرح این بیت شیخ شیراز (ے)
شاید پس کار خود نشستن ٭ لیکن نتوان دہان
مردم بستن ٭ بمعنی گذشتن از کار و مطلب نوشتہ
و حالانکہ این معنی باستنا و اشعار مذکور خلاف
قدما و متاخرین است ۔ نون قافیہ کہ در شعر شیخ
بر نشستن است و افادہ ترک کار و مطلب می کند
آن را متعدد فہمیدہ کہ منشای غلط گردیدہ (فافہم)
مؤلف عرض کند کہ ما در سراج اللغات خان آرزو
این را نیافتیم شاید در شرح کلام شیخ شیراز در کتابی
دیگر نوشتہ باشد با ہمی حال در مخصوص اتفاق داریم
با وارستہ (اردو) دیکھو پس کار بودن ۔

پس کردن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب روزنامہ
بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر (پس کردہ)
بمعنی پیش تر و در کردہ می کند مؤلف عرض کند کہ
از این استعمال معاصرین (پس کردن کسی را) بمعنی
دور تر کردن کسی را پیداست یعنی از صف الصفین
در صف آخرین آوردنش و از کلام ظہوری ہم

تائید این می شود (ص) زہی بیگانگی کامد چنان پیش
پاکہ ہرجا آشنائی بود پس کرد پا (اردو) جگہ سے
بہت دور ہٹا دینا۔

پس کشیدن پا استعمال۔ باز ماندن از پیش (۳۸۰۵)
رفتن۔ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است
(ظہوری ص) افتاد عشق پیش۔ خرد پا کشید پس پا
دارم امید گم شدنی رہنما رسید پا (اردو)
پاؤں پیچھے کھینچنا۔ آگے بڑھنے سے باز آنا۔

پس کوچہ اصطلاح۔ بقول بول چال بحوالہ
معاصرین عجم بمعنی کوچہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ
ازین معنی لفظ پس تعلقی ندارد وما این را بدین معنی
از زبان معاصرین عجم نہ شنیدیم و بدون سند
استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اردو) کوچہ۔
مذکر۔ گلی۔ مؤنث۔

پس کوہہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرنگ بالفتح مقابل پیش کوہہ زین **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس است کہ ہر زین دو کوہہ
دارد یکی در پیش و دیگری در پس۔ فارسیان پیش کوہہ
و پس کوہہ بحذف لفظ زین استعمال کردند برای
زین معاصرین عجم تصدیق این می کنند (اردو)
زین کا وہ بلند حصہ جو مقام نشست کے پیچھے ہوتا ہے۔

پس گرفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و
بحر و انند وادہ را باز گرفتن (میرزا امین اصفہانی
ص) من از خوبان عاشق کش نگاری طفل خو
دارم پا کہ گر گاہی دہد بوسے ز من فی الحال پس
گیرد پا **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است
(اردو) دی ہوئی چیز کو واپس لینا۔

پسگک صاحب انند بحوالہ ناصری گوید کہ
بفتح اوّل و ثانی و فتح کاف فارسی و سکون کاف
تازی بقول برہان بمعنی تگرگ و ژالہ است۔
مؤلف عرض کند کہ صاحب ناصری بفتح اوّل
و ثانی و کاف فارسی و سکون ثالث و کاف نوشتہ
و صاحب برہان بہ نون سوم پسنگک آوردہ
کہ بجایش می آید ہر دو محققین بالا نون را در کتابت

حذف کرده اند ما صراحت کامل این بجایش کنیم و
درینجا همین قدر کافی خیال کنیم که تصحیف است
(اردو) دیکھو پسنگک ۔

پس گوش افگندن مصدر اصطلاحی بقول
برہان و جامع کنایه از (۱) فراموش کردن ۔
صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده (کمال
اسمعیل ﮯ) دماغی کو ببوید آن سرغمهای خوش
بوییت ہا پس گوش افگند حال حدیث غم جوانیم
ہا بہار بذکر معنی بالا گوید که (۲) ناشنیده انگاشتن
ہم ۔ صاحب بحر با ہر دو معنی متفق با بہار ۔ صاحب
رشیدی بر معنی اول قانع ۔ خان آرزو در سراج
متفق با رشیدی **مؤلف** عرض کند که مقصود
از معنی دوم اغماض کردن است و موافق قیاس
و ما سند کمال اسمعیل را متعلق به معنی دوم دانیم
و این کنایه باشد به مجاز و معنی اول مجاز مجاز و (۳)
بمعنی حقیقی چیزی را پس گوش انداختن است چنانکه
؎ او زلف خود را دائما پس گوش می افگند ؎

(اردو) (۱) فراموش کرنا ۔ بھولنا (۲) اغماض کرنا
(۳) کان کے پیچھے ڈالنا ۔

پس گیر اصطلاح ۔ بقول بہار و انند بحوالہ
ملحقات کنایه از پسر خوانده **مؤلف** عرض کند
که بضم اول باشد مخفف (پسرگیر) بمعنی اول و
دوش که پس بالضم بمعنی و مخفف پسر گذشت و
صراحت ماخذ بر (پسرگیر) کرده ایم (اردو)
دیکھو پسرگیر کے پہلے اور دوسرے معنے ۔

پس لشکر اصطلاح ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرنگ بحذف اضافت (۱) دنبال جیش و پس عسکر
را گویند **مؤلف** عرض کند که (۲) اسم فاعل ترکیبی
است بمعنی لشکری که پس باشد و اگر باضافت خوانند
بمعنی اول باشد ۔ صاحب انند غور نکرد و (فک
اضافت) را بمعنی اول مخصوص کرد و جا دارد
که بفک اضافت ہم معنی اول گیریم ولیکن باضافت
اصل است و بفک اضافت ہر دو معنی پیدا می شود
(اردو) (۱) لشکر کا پچھا ۔ (۲) وہ لشکر جو پیچھے رہے

پس مانده اصطلاحست بقول آنندراج و فرهنگ [illegible] بمعنی باقی مانده مؤلف عرض کند که موافق [illegible] (اردو) پس مانده بقاعدهٔ فارسی [illegible] باقی مانده ـ

پس ماندهٔ سگ قابل طهارت نیست مثل ـ صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان این مثل را بحق چیزی استعمال کنند که بعد تصرف کافری یا دشمنی بدست آید و مقصود از اظهار نفرت است و بس ـ از جواز و عدم جواز شرعی بحثی نیست (اردو) دکن مین کہتے ہین "کتے کا جھوٹا ہمارے کس کام کا" "کتے کا جھوٹا کتے کو مبارک" یہ اس مقام پر کہتے ہین جب کسی کافر یا دشمن کی متصرفہ چیز ہاتھ آئے ـ

پس ماندهٔ سگ هم سگ را شاید مثل ـ صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که مرادف مثلی که قبل ازین گذشت (اردو) دیکھو (پس ماندهٔ سگ قابل طهارت نیست) کا دوسرا ترجمہ ـ

پس ماندهٔ گاو را نجز یا بد داد مثل ـ صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که مرادف مثل گذشته و پیوسته (اردو) دکن مین کہتے ہین "کتے کا جھوٹا سور کو کھلاؤ" جو چیز کسی دشمن یا کافر کے قبضہ سے ملتی تھی قدما اس کی نسبت اظہار تنفر کے لئے اس کہاوت کا استعمال کرتے تھے ـ

پسم بده اصطلاح ـ صاحب رہنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار گوید که بفتح اول و دوم و کسر چہارم و پنجم بمعنی واپس ده مرا مؤلف عرض کند که موافق قیاس است امر حاضر از (پس دادن ـ بمعنی واپس دادن) با میم متکلم بمعنی واپس ده مرا (اردو) مجھکو واپس دے ـ

پسند بقول برهان و سروری بر وزن سمند (۱) قبول کرده و پذیرفته و (۲) قبول کننده
(مسعود سعد سلمان) خاطر من پسند من شاهی است ✿ بر عروسان مدحت تو غیور ✿ (حکیم اسدی طوسی)
گرم دسترس در سرای تو نیست ✿ پسند اینکه هست و هم ایدر بایست ✿ و صاحب سروری حضرات
مزید کنند که (۳) بمعنی قبول کردن و روا داشتن هم آمده بهار نسبت معنی اوّل گوید که خوش و مرغوب
و پسنده و پسندیده مرادف این و فرماید که بالفظ آمدن و افتادن مستعمل و نفی آن بلفظ ناخوش کنند
و خان آرزو در سراج می فرماید که بمعنی اوّل پسندیده و فرماید که بمعنی دوم یعنی پسند کننده چنانکه
(مشکل پسند) و (خود پسند) نیز ازین عالم است و این بی ترکیب مستعمل نشود و فرماید که بموحده هم گفته اند
و اشتقاق این از لفظ بس است و بلفظ کافی ازان تعبیر توان نمود و تفرقه درمیان این دو لفظ بقرینه
و مقام توان کرد و فرماید که واجب آنست که بیای پارسی خوانند و تحقیق آنست که هر جا بیای عربی
واقع شود بیای فارسی نیز توان خواند بخلاف (پسند بیای فارسی) که بسیار جا واقع شود که آن را
بیای عربی نتوان خواند (اینست تحقیق قوسی) و حق تحقیق آنست که بسند بمعنی کافی بیای تازی است
و بمعنی برگزیده بیای فارسی و تفاوت درین معنی بسیار است و حمل یکی ازین بر دیگری بتوجیه طالب
علمانه که ابرد من الثلج است بسیار رکیک و قبیح **مؤلف** عرض کند که بسند بموحده بمعنی کافی
بجایش گذشت و ما حقیقت ماخذش هم در انجا بیان کرده ایم و این مبدل آنست چنانکه اسب و
اسپ و اثر این تبدیل همین که بمعنی اوّل مستعمل شد یعنی معنی کافی ترقی کرده بخوش و پسند دل رسید
و اسم جامد است بمعنی اوّل و معنی دوم هیچ که بدون ترکیب اسم فاعل ترکیبی حاصل نمی شود و سند
اسدی هم مستعمل است بمعنی اوّل و تسامح سروری ملتفت نباشد که بمعنی سوم قائم کرده و به همین معنی

ول اسم مصدر پسندیدن باشد که می آید (اردو) (۱) پسند بقول آصفیه - فارسی - اسم مؤنث
مقبول - منظور نظر - من بھاتا - مرغوب خاطر (۲ و ۳) ناقابل ترجمه -

پسند آمدن استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که مقبول خاطر شدن است (نظامی سه) سپه
را جواب چنین ارجمند ٭ پسند آمد از شهریار بلند
٭ (سعدی سه) بگو آنچه داری سخن سودمند ٭
دگر هیچکس را نیاید پسند ٭ (اردو) پسند آنا -

پسند افتادن استعمال - مرادف (پسند آمدن)
که گذشت صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی
ساکت مؤلف عرض کند که موافق قیاس است
(ظهوری سه) چشم پر خون کی پسند حیرت افتادی
چنین ٭ گر بیفتادی پسند عید ما قربان ما ٭ (وحشی
یافقی سه) مرا زپیش محبت همین پسند افتاد ٭ که گرچه
هست صد آزار سرگرانی نیست ٭ (اردو) دیکھو
پسند آمدن -

(۳۸۱۰) (الف) **پسند باشیدن** استعمال - صاحب

(ب) **پسند بودن** آصفی ذکر (ب) کرده از معنی
ساکت مؤلف عرض کند که مقبول خاطر بودن و
مرادف پسند آمدن و افتادن است و به همین معنی باشد
(الف) هم سند آصفی که برای (ب) پیش کرده بکار
(الف) هم می خورد از بیجاست که (الف) را بالای
(ب) جا داده ایم (قاسمی گونابادی سه) خم زلف
یارم نباشد پسند ٭ پسندم بود حلقه های کمند ٭
(اردو) پسند ہونا -

پسند داشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
مقبول خاطر داشتن چیزیست د پسند کردنش (شفائی
اصفهانی سه) رنجاندش بجرم نگه دمبدم زمن ٭
دارد ولی پسند دل پیچ بهانه اش ٭ (اردو)
پسند کرنا - جیسے میرا دل اسباب کو پسند کرتا ہے -

پسندر اصطلاح - بقول برهان بضم اوّل و

فتح دال بر وزن سخنور مخفف پسر اندر است که پسر زن
باشد از شوهر دیگر یا پسر شوهر باشد از زن دیگر و
فرماید که بکسر اول بر وزن سکندر هم آمده صاحبان
جهانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع
هم ذکر این کرده اند (استاد عنصری ره) جز
بادندر نماند این جهان کینه جوی ٭ با پسندر کینه
دارد همچو با دختندر ٭ **مؤلف** عرض کند که
موافق قیاس است و صراحت ماخذ هم در اینجا
(اردو) دیکهو پسر اندر ۔

پسندره اصطلاح ۔ بقول انند بحواله فرهنگ
مؤلف فرهنگ بالضم بمعنی ولد الزنا و حرام زاده **مؤلف**
عرض کند که دیگر همه محققین اهل زبان و زبان دانان
ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند
اگر سند استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد که مرکب
است از پسندر و های نسبت معنی پسندر بجایش
گذشت که علاقی و ربیب است پس زیادت
های تحقیر این را بمعنی بالا قائم کرد یعنی کسی که همچون
ربیب است مگر بحقارت و کنایه از ولد الزنا
(اردو) حرام زاده ۔ ولد الزنا ۔ مذکر ۔

پسند شدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که مقبول خاطر شدن است (رفیع قزوینی ره)
پروانه را چراغ و مرا داغ شد پسند ٭ هر کس نقد
طبع کند انتخاب را ٭ (اردو) پسند خاطر هونا ۔
مقبول هونا ۔ مرغوب هونا ۔

(۱۱۲۴) **پسند فتادن** استعمال ۔ بمعنی مقبول طبع شدن
مخفف پسند افتادن **مؤلف** عرض کند که موافق
قیاس است (ظهوری ره) نگه بجلوه گهش برگزیده
می آرند ٭ چه دولتی که فتد دیدنی پسند آنجا ٭
مرادف پسند شدن که گذشت (اردو) دیکهو
پسند شدن ۔

پسند کردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این
کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که متعدی
(پسند شدن) بمعنی قبول کردن (کمال خجندی ره)

دل راغنمت ابعنت قلبی نمی خرید ۞ لیکن چو دید
روی تو برو می پسند کرد ۞ (اردو) پسند کرنا
قبول کرنا ۔

پسند گردیدن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که مرادف پسند شدن است که گذشت (محتشم
کاشی ؎) من چون کنم که طور ربدیا پسند من ۞ گردد
پسند خاطر مشکل پسند تو ۞ و از همین قبیل است
پسند گشتن (اردو) دیکھو پسند شدن ۔

(۱۲۹۸) **پسند گشتن** استعمال ۔ مرادف پسند گردیدن
و پسند شدن است مؤلف عرض کند که موافق
قیاس باشد (ظهوری ؎) برای طره که جز دام
گسست پسندش ۞ بیا زرهم این همه دلها که او بدست
فرو کرد ۞ (اردو) پسند ہونا ۔ دیکھو پسند شدن
اور پسند گردیدن ۔

پسندن بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بمعنی
پسندیدن باشد مؤلف عرض کند که دیگر همه
محققین مصادر این را ترک کرده اند خلاف
قیاس نیست مخفف پسندیدن باشد و پسنده
بمعنی پسندیده که می آید از همین است و جا دارد
که این را مصدر مستقل دانیم که مرکب است از
پسند و علامت مصدر دن بحذف یک دال
از دو دال جمع شده ماخذ اول بهتر است از
ماخذ آخر (اردو) دیکھو پسندیدن یہ اسکا مخفف ہے

(الف) **پسنده** بقول برهان و سروری و بهار
مخفف پسندیده باشد که بمعنی برگزیده است ۔
(حکیم سنائی ؎) نیک بخت آن کسی که بندهٔ اوست
۞ در همه کارها پسندهٔ اوست ۞ (مولانا کاتبی
؎) هجر از هلاک کاتبی ام مژده داد دوش ۞ ای پسند
گرچه این سخن آمد پسنده ام ۞ مؤلف عرض کند
که از مشتقات مصدر پسندن هم توان گفت که
بجایش گذشت و مزید علیه پسندم و ----

(ب) **پسنده آمدن** بمعنی پسند آمدن از
کلام مولانا کاتبی روشن است (اردو) الف

پسند. مؤنث. جیسے "انکی پسند کا کیا کہنا دنیا سے نرالا ہے" (ب) پسند آنا دیکھو پسند آمدن۔

پسندیدن بقول بحر و شمس بمعنی (۱) خوش آمدن و (۲) خوش کردن و (۳) ستودن و (۴) قبول کردن و پذیرفتن (کامل التصریف) و صاحب این پسندد و فرماید که صیغہ اسم فاعل این پسندیدہ صاحب موارد بر معنی چہارم قانع و فرماید کہ پسند و پسندہ حاصل بالمصدر این است **مؤلف** عرض کند که لا و اینکہ بلکه حاصل بالمصدر این پسندیدگی است و پسند اسم مصدر و امر حاضر است کہ فارسیان بقاعدہ خود یای تحتانی معروف و علامت مصدر رفتن بر اسم مصدر مصدری وضع کردند و معنی چہارم حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن و برای آن اشتقاق سند استعمال می باشیم که از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم بہ زبان ندارند و خلاف قیاس ہم و پسندہ اسم مفعول پسندن یا مخفف پسندیدہ باشد که اسم مفعول این است (اردو) (۱) خوش آنا مرغوب ہونا (۲) خوش کرنا (۳) تعریف کرنا (۴) قبول کرنا پسند کرنا۔

پسندیدہ بقول بہار مرادف پسند و پسندہ بمعنی خوش و مرغوب و فرماید کہ بالفظ آمدن و افتادن مستعمل **مؤلف** عرض کند که اسم مفعول مصدر پسندیدن است چنانکہ پسندہ اسم مفعول پسندن و پسند اسم مصدر ہر دو مصادر مذکورہ و پسند ہرگز مرادف پسندیدہ نیست بتحقیق ہندنژاد بہ قواعد و محاورۂ زبان غور نکرد و استعمال این با مصادر آمدن و افتادن از نظر ما نگذشت البتہ (پسندیدہ گفتن) شنیدہ ایم کہ بجایش می آید (اردو) پسند مرغوب۔ پسندیدہ بھی کہہ سکتے ہیں۔

پسندیدہ دین استعمال۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و اسنادنقل نگارش **مؤلف** عرض کند که بمعنی دین خوش و دین مقبول و منتخب دارندہ۔ اسم فاعل ترکیبی است (شیخ شیراز ۵) حکایت شنو و دکنا نحو بی ہوا پسندیدہ دین

بودو پاکیزه خوی ؎ (اردو) مقبول دین کہنے
والا۔ پسندیده دین بھی بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہین

پسندیده رای استعمال۔ بہار ذکر این
کرده از معنی ساکت واند نقل نگارش مؤلف
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که
رای او مقبول است و صائب رای ای
رای صائب و قابل پسند دارنده (شیخ شیراز
ع) پسندیده رائی که بخشید و خورد ؎ جهان از
پی خویشتن گرد کرد ؎ (اردو) صائب رائے
پسندیده راے بھی کہہ سکتے ہین۔ وه شخص
جس کی راے پسندیده اور مقبول ہو۔ اسم
فاعل ترکیبی۔

پسندیده رو استعمال۔ بقول بحر واند
و مؤید بفتح را بمعنی خوش رفتار و نیکو روش
مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی و
موافق قیاس است (اردو) خوش رفتار
نیک روش۔ تمکنت۔

پسندیده کار استعمال۔ بہار ذکر این کرده
از معنی ساکت واند نقل نگارش مؤلف
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی
که کار او پسند و مقبول عام است (شیخ شیراز
ع) پسندیده کاران جاوید نام ؎ تطاول
نکردند بر مال عام ؎ (اردو) پسندیده کار۔
اس شخص کو کہہ سکتے ہین جس کا ہر کام پسند اور
مقبول خلائق ہو۔

پسندیده کیش استعمال۔ بہار ذکر این
کرده از معنی ساکت واند نقل نگارش مؤلف
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که
اخلاق و طبیعت او پسندیده باشد (شیخ شیراز
ع) که دلو کرد آن پسندیده کیش ؎ چو حبل
اندر و بست دستار خویش ؎ (اردو) پسندیده
اخلاق اور پسندیده کیش اور خوش اخلاق
کہہ سکتے ہین۔

(الف) **پسندیده گفتن** استعمال۔ صاحب

(ب) **پسندیده گو** آصفی ذکر (الف) کرده
ازمعنی ساکت و بسندش کلام شیخ شیراز نقل کرده
که ازان استعمال (ب) پیداست و خیالش ہمین
باشد که (ب) از (الف) است **مؤلف** عرض
کند که (الف) بمعنی تقریر خوش و پسندیده کردن
باشد و (ب) اسم فاعل ترکیبی است از مصدر
(پسندیده گوئیدن) که می آید بمعنی کسی که تقریر پسندیده
می کند (ﮯ) برہمن زشادی برافروخت روی
پسندید و گفت ای پسندیده گوی ہمہ (اردو)
(الف) پسندیده گفتگو کرنا (ب) پسندیده گو -
خوش تقریر اس شخص کو کہہ سکتے ہین جس کی
گفتگو پسند آئے -

پسندیده گوئیدن استعمال - مرادف پسندیده (۳۲۱۳)
گفتن **مؤلف** عرض کند که گفت و گو ہر دو
اسم جامد فارسی زبان است بمعنی سخن و اوّل
اسم مصدر گفتن است و ثانی اسم مصدر گوئیدن
- فارسیان یای زائد بر گوی زیاده کردند چنانکه
پاچه پای و چو و چوی و پس ازان بقاعده خود
یای معروف و علامت مصدر دن با او مرکب
کرده مصدری ساختند و گوپائی حاصل بالمصدر
ہمین است و گو و گوی امر حاضر و گوینده اسم
فاعل این که باوجود ترک مصدر بر زبان است
و مصدر گفتن که بترکیب گفت با علامت مصدر
تن بحذف (یک فوقانی از ہر دو فوقانی جمع شده)
وضع شده بر زبان است و گوئیدن کامل التصریف
باشد مگر بعض مشتقاتش مستعمل نیست چنانکه گوئید
بیای معروف ماضی مطلق این که عوض آن گفت
ماضی مطلق گفتن بر زبانست (اردو) دیکھو
پسندیده گفتن -

پس نشاندن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده ازمعنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که بدون ترکیب بالفظی دیگر چنانکه (پس پشت
نشاندن) گذشت بمعنی حقیقی است یعنی نشاندن
کسی در پس کسی (اردو) پیچھے بٹھانا -

پس نشستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بدون اضافت پس بالفظی دیگر (چنانکہ پس زانو نشستن سگ گذشت) بمعنی حقیقی است یعنی (۱) نشستن کسی پس کسی و (۲) بمجاز بمعنی در کمین نشستن (ظہوری ۱ه) ہر بساط بیش بینی پس نشین کو راست رخ با کج رو فرزین نگشت پو و (پس نشین) اسم فاعل ترکیبی از ہمین است یعنی کسی کہ در پس نشیند (اردو) (۱) پیچھے بیٹھنا۔ (۲) گھات مین بیٹھنا (رندہ) نکلے تھے چمن سے کہ پھنسے کنج قفس مین پو لو گھات ہی مین بیٹھا تھا صیاد ہمارے پو

پستگک بقول برہان و جامع بفتح اول و ثانی و کاف فارسی و سکون ثالث و کاف بمعنی تگرگ و ژالہ باشد صاحب جہانگیری صراحت کند کہ کاف آخر عجمی است۔ خان آرزو در سراج گوید کہ اغلب کستگک باشد بہ کاف فارسی اول و کاف عربی دوم **مؤلف** عرض کند کہ درست می فرماید کہ بر سنگ کاف تصغیر زیادہ شدہ سنگک شد یعنی سنگ خورد و بعد ازان بای زائد در اولش زیادہ کردند و پس ازان موحدہ بدل شد بہ بای فارسی چنانکہ تب و تپ بای حال کنایہ باشد موافق قیاس (اردو) اولا۔ دیکھو پشک کے پانچوین معنے۔

(الف) پس نہادن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر الف کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ پس انداز و ذخیرہ کردن است و ب بقول بہار (بذیل پس افتادہ) مرادفش صاحب بحر گوید کہ مرادف پس انداز و بمعنی میراث **مؤلف** گوید کہ ظاہر اسم مفعول (الف) است۔ (اردو) الف پس انداز کرنا۔ (ب) دیکھو پس افتادہ اور پس انداز۔

(ب) پس نہادہ

(الف) پس و پیش اصطلاح۔ (۱) بمعنی

حقیقی است و مجاز آ (۲) ظاهر و باطن و (۳) بمعنی
حیص و بیص. صاحب انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ
(ب) **پس و پیش نمودن** را بمعنی حیص و
بیص کردن و در رای خود متردد بودن نوشته
مؤلف عرض کند که خواجه نظامی الف را
بمعنی دوم استعمال کرده و معاصرین عجم بمعنی سوم
بر زبان دارند و موافق قیاس است (الف ۲)
پس و پیش چون آفتابم یکی است ٭ فروغم فراوان
فریب اندکیست ٭ (اردو) الف (۱) آگے
پیچھے (۲) ظاہر و باطن. مذکر (۳) حیص بیص.
دکن مین تردد رای کے معنے مین مستعمل ہے (ب)
(دکن مین) حیص بیص کرنا. راے مین مستقل نہ ہونا
. متردد ہونا.
پسودن بقول بحر بر وزن نمودن (۱) دست
زدن و (۲) دست مالیدن و (۳) سوراخ کردن
و فرماید که کامل التصریف است و بیاید مضارع
این. صاحب برهان (پسوده) را که اسم مفعول
این است بمعنی دست زده و دست مالیده و
سوراخ کرده گوید خان آرزو در سراج می فرماید
که پسوده مخفف پرسوده است که مبدل آن فرسوده
باشد و بمعنی دست مالیده و دست رسیده بسوده
به بای تازی است سوده اصل است و با از اصل
کلمه نیست بلکه زائده صاحب موارد پسودن را از فرسودن
بسودن گفته که بموحده گذشت **مؤلف** عرض کند
که این مبدل بسودن است و لبس چنانکه تب و
تپ و معنی دوم حقیقی است و معنی اول و سوم مجاز
آن (اردو) دیکھو بسودن.
پسوریدن بقول بحر و مؤید و انند بضم اول
نفرین و دعای بد کردن است (سالم التصریف)
که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید **مؤلف**
عرض کند که مبدل بسوریدن که بموحده گذشت
چنانکه اسب و اسپ و صراحت ماخذ این بموحده بیان
کرده ایم (اردو) دیکھو بسوریدن.
پسهانتن همان پیهانتن است که بدون ها

گزشت **مؤلف** عرض کند کہ باصراحت ماخذ
دریجث این ہمہ را انجا کردہ ایم۔ صاحبان برہان
وآنند و (جہانگیری در ملحقات) ذکر این کردہ اند
لغت زند و پازند است (اردو) دیکھو پیناتن۔

پسیچ بقول آنند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول و
کسر ثانی و یای مجہول وجیم در آخر بمعنی قصد و ارادہ
و تیاری و آمادگی ومی فرماید کہ در برہان و رشیدی
و جہانگیری وغیاث بموحدہ وجیم فارسی آوردہ اند
مؤلف عرض کند کہ باصراحت ماخذش ہمہ را بجا
کردہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ موافق
قیاس و اگر سند استعمال پیش شود سند بش دانیم چنانکہ
تب و تپ (اردو) دیکھو بسیچ کے دوسرے معنے

پسین بقول آنند (۱) مقابل پیشین و (۲) آخر
روز (محمد قلی سلیم ؎) باہم دو برادر سپید شام
بہ بین پہ گوئی کہ دو پارہ کردہ یک سر گین پلیکن
بہ قدر بلند و پست ایشان پہ فرق است چو سایہ
ہای پیشین و پسین پہ خان آرزو در چراغ ہدایت

بذکر معنی اول گوید کہ منسوب بہ پس است و بمعنی
دوم وقت بعد از زوال و نقل سند بالا
کند **مؤلف** عرض کند کہ یا و نون نسبت بر لفظ پس
زیادہ کردہ اند و پس نسبت معنی دوم طالب سند
می باشیم کہ معاصرین عجم بزبان ندارند و سند استعمال
پیش نشد و قول ہر دو محققین ہند نزاد کافی نیست
(اردو) (۱) پسین منسوب بہ پس (۲) آخر
روز۔ بعد زوال۔ مذکر۔

پسین خلیفہ اصطلاح۔ بقول رشیدی و
سراج امیر المومنین علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ
(خاقانی ع) بہتر خلف از پسین خلیفہ پہ **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس و قلب اضافت خلیفۂ
پسین است کہ مرکب توصیفی است (اردو)
جناب امیر علیہ السلام حضرت علی ابن ابی طالب
رضی اللہ عنہ۔ خلیفۂ چہارم۔ مذکر۔

پسینیان بقول آنند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بمعنی متاخرین و مقابل پیشینیان **مؤلف** عرض کند

که موافق قیاس و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) متاخرین - بقول آصفیه - عربی اسم	مذکر - متاخر کی جمع - پچھلے زمانہ والے - متقدمین کا نقیض -

باب پای فارسی با شین معجمه

پش - بقول برهان و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) موی گردن و کاکل اسپ را گویند و (۲) طره که بر سر و دستار و کمر گذارند و فش معرب آنست و (۳) ناقص و فرومایه از هر چیز و (۴) شبیه و نظیر و مانند و بضم اوّل (۵) چغد و آن پرنده ایست نامبارک و بکسر اوّل (۶) مخفف پیش - صاحبان جهانگیری و رشیدی بر معنی اوّل و دوم و سوم قانع (پوربهای جامی سله) کفلهاش گرد و پش و دم دراز ٭ پر و بال فربه و لاغر میان ٭ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل و دوم و سوم و چهارم می فرماید که (۷) با اوّل مفتوح هر بند را گویند عموماً مانند بند آهن و مس و امثال آن که بر تخته های صندوق ها زنند (فردوسی سله) چو اگفت بگرفتمش زیر کش ٭ همی برکمر کردمش پنجه پش ٭ و فرماید که این لغت بپای ابجد نیز صحیح است صاحب سروری ذکر معنی دوم و سوم و پنجم کرده خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل بر مجرد کاکل و موی گردن اکتفا کرده مخصوص به اسپ نمی کند و بذکر معنی دوم و سوم و چهارم و پنجم می فرماید که فش بمعنی اوّل و دوم معرب نیست بلکه مبدل است بمعنی چهارم وَش به واو است نه پش و نسبت معنی پنجم گوید که در چغد و چغند تصحیف شده و ذکر معنی ششم هم کرده **مؤلف** عرض کند که ما این را بمعنی اوّل اصل دانیم و صراحت ماخذ بمعنی سوم پش کرده ایم که بموقعه گذشت و معنی دوم مجاز معنی اول باشد که طره هم مثل موی گردن و کاکل اسپ است

و بمعنی سوم مبدل بَش بہ موحدہ کہ بمعنی پنجم گذشت چنانکہ اسب و اسپ و بمعنی چہارم مبدل
وش کہ واو بدل شد بہ بای فارسی چنانکہ وام و پام و بمعنی پنجم باعتبار جامع کہ از اہل زبانست
اسم جامد دانیم و بمعنی ششم موافق قیاس کہ تحتانی از پیش حذف شد و بمعنی ہفتم اصل لَش است
کہ بموحدہ گذشت و اشارۂ این ہمہ را انجا کردہ ایم و صراحت ماخذ اینہا ہم مخفی مباد کہ صاحب
ناصری ہمین سند فردوسی را کہ برای معنی ہفتم نقلش بالا گذشت برای معنی اول (لش بموحدہ)
ہم آوردہ وای برو (اردو) (۱) دیکھو بش کے چھٹے معنے (۲) دیکھو بش کے تیسرے معنے
(۳) دیکھو بش کے پانچوین معنے (۴) شبیہہ - مانند - دیکھو وش (۵) چغد - دیکھو بلبل گنج -
(۶) آگے (۷) دیکھو بش کے پہلے معنے -

پشام | بقول برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی و سراج و جامع بروزن سلام ہر چیز تیرہ
رنگ را گویند مؤلف عرض کند کہ فارسی قدیم است و اصل این (منسوب بشام) باشد
یعنی سیاہ و تیرہ بحذف لفظ منسوب بشام باقی ماند و فارسیان بسبیل تبدیل چنانکہ اسب و اسپ
این را ببای فارسی استعمال کردند (اردو) تیرہ - بقول آصفیہ - فارسی - کالا - سیاہ - یعنی
وہ چیز جو تیرہ رنگ ہو - مؤنث -

پشت | بقول برہان بروزن و معنی چشان آمدہ
و فرماید کہ معنی چشان را در یک فرہنگ لفظ گذر
نوشتہ با ذال نقطہ دار و در فرہنگ دیگر با
رای نقطہ دار (واللہ اعلم) صاحب ناصری
بنظر نیامد کہ برای معنی سوم است یکی از آلات مشہور
حرب چنانکہ منسکی از فرہنگ شعوری نقل نمودہ مصحح
برہان معترض شدہ کہ چون لفظ (گرز بہ رای
مہملہ دوم) و (گرز بہ زای معجمہ دوم) در کتب

متجانس به یکدیگر اند درین مقام برای خلف
تبریزی (صاحب برہان) اشتباه دست داده
وطرفه اینکه صاحب جہانگیری ہم در تفسیر لفظ چشتان
گذر به ذال معجمه نوشته وگفته که آن را پشتان
یافشتان ہم گویند واین خطای فاحش است ۔
خان آرزو در سراج گوید که گذر به ذال معجمه صحیح
است و فرماید که چشتان وفشتان ہم بہمین معنی
می آید مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان
ہمین است که مرکب شد با پشش بمعنی طرۂ دستار
والف ونون نسبت ومعنی لفظی این منسوب بطرۂ
دستار وکنایه از آلۂ حربی که گرز نام دارد به
زای معجمه سوم که بر سرش طرہ نما چیزی باشد از
آہن وچشتان وفشتان مبدل این که صراحت بلکہ
بجایش کنیم درینجا ہمین قدر کافی است که ہم
جامد فارسی قدیم است (اردو) گرز ۔ مذکر ۔ دیکھو
پاره کے دوسرے معنے ۔

پشّ پشّ اصطلاح ۔ بقول خان آرزو در
سراج بکسر ہر دو بای فارسی کلمه ایست که گربه را
بدان رانند وفرماید که در ہندوستان بدان خوانند
مؤلف عرض کند که عجب است که دیگر محققین
اہل زبان وزباندان ہر دو ازین ساکت ندانیم که
خان آرزو از کجا این اسم صوت پیدا کرد معاصرین عجم
ازین بی خبر اند البته مزارعین دکن گربه را بدین صوت
می خوانند واہل علم دار السلطنت حیدرآباد بہر دو
سین مہمله ولیکن برای راندن گربه در دکن
صوت (چھت چھت) بالکسر است (اردو)
چھت چھت دکن میں اس آواز سے بلیون
کو ہنکاتے اور بڈارتے ہین ۔

پشت بقول برہان بضم اول (۱) معروف که بعربی ظہر خوانند و (۲) پناه وپشتیبان و
(۳) بیرون ہر چیز و (۴) نام کلده ایست در نواحی نیشاپور مشتمل بر دویست وبیست و
شش قریه وفرماید که چون این قریه بمنزلۂ پشتی باشد نیشاپور را بدین نام خوانند و (۵) نام قریه

هم هست از ولایت بادغیس در خراسان و (۶) حیز و مخنث را نیز گویند صاحب ناصری بذکر
معنی اول و دوم و سوم و چهارم گوید که نشاپور را (پشت نشاپور) هم نام است (عسجدی
ع) برخیز و برافروز هلا قبلهٔ زردشت ٭ بنشین و برافگن شکم قاقم بر پشت ٭ (ناصری ع
جهاندار پشت و پناه تو باد ٭ و بذکر معنی ششم از کلام خود سند آورده (له) شیخ عبد الغفور
تبریزی ٭ نه مسلمان نه قوم زردشت است ٭ هستش انگشتری بسوی قفا ٭ که دران حلقه
هردم انگشت است ٭ طرفه حالیست اینکه این مابون ٭ خلق را پیشوا و خود پشت است ٭
صاحب سروری ذکر معنی اول و چهارم کرده - خان آرزو در چراغ هدایت ذکر معنی اول
فرموده نسبت معنی ششم گوید که مابون را گویند و فرماید که (۷) نیز چیزی که داخل شراب کنند برای
تقویت نشه (صائب ع) بادهٔ بی پشت از سر زود بیرون می رود ٭ بوسهٔ لبهای نوخط
را قوامی دیگر است ٭ (وله ع) از سیه مستی کند کم خویش را هرکس کشید ٭ زان لب نوخط
شراب پشت دار بوسه را ٭ و در سراج هم این را آورده - بهار گوید که بالضم ترجمهٔ ظهر است
و قائمین از صفات اوست و بمعنی ممد و معاون و قوت و توانائی مجاز است و بمعنی کون آمده
هم و همچنین بمعنی دوائی که برای تقویت مستی در شراب اندازند (ملا قاسم مشهدی ع) دل
بی عشق ندارد خبر از جلوهٔ حسن ٭ پشت از باده بود آئینهٔ مینا را ٭ صاحب جامع بر هر چهار
معنی اول الذکر و معنی ششم قانع مؤلف عرض کند که بمعنی اول اسم جامد فارسی زبان است
و همین است معنی حقیقی این و معنی دوم مجاز آن و معنی سوم هم مجاز که پشت هم حصهٔ بیرونی و بالائی
جسم است و معنی پس درین داخل است که در ملحقات (پشت بطور قرار داده) بمعنی پس بطور

قرار دادہ می آید و ہمچنین معنی ششم آنچہ خان آرزو و زلہ بردارش بہار معنی ہفتم قائم کردہ ایجاد بندہ راماند اگرچہ گندہ باشد (پشت شراب) و (شراب بی پشت) یا (شراب پشت دار) ہمہ متعلق بہ معنی دوم است کہ از دواہای خاص شراب راپشتی حاصل می شود و تیزمی گردد و سرور زائد دارد پس از مجرد پشت آن اجزای دوائی گرفتن از استعمال ثابت نمی شود البتہ بہ مجاز مجاز یعنی ماخوذ از معنی دوم بر سبیل مجاز این معنی قائم توان کرد۔ زلہ بردارش بہار سندی کہ از ملا قاسم مشہدی برای معنی ہفتم آوردہ بکار معنی دوم می خورد و حق آنست کہ (بادہ بی پشت) یا (بادہ پشت دار) و امثال آن مرکبات را اصطلاحی قرار دادن بہتر است ازینکہ (پشت) را بمعنی ہفتم قائم کنیم۔ قائل (اردو) (۱) پیٹھ۔ مؤنث (۲) مددگار۔ پشتیبان (قوت۔ توانائی۔ مؤنث) (۳) ہر چیز کا بیرونی جسم۔ یا حصہ یا پیچھا۔ مذکر (۴ و ۵) ایک شہر اور قریہ کا نام پشت ہے۔ مذکر (۶) مابون بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ وہ شخص جسے علت ابنہ ہو (مخنث۔ دیکھو الخ) (۷) وہ اجزائے دوائی جن کو شراب میں ملانے سے اس کی قوت بڑھ جاتی ہے۔

پشت آوردن بزمین | مصدر اصطلاحی۔ مغلوب کردن کسی را کشتی گیران چون پشت حریف را بزمین آورند علامت غلبۂ خود دانند (سلمان ساوجی ۵) با چرخ گر بزور کند دست در کمر کج بخت تو آورد بزمین پشت آسمان را

مؤلف عرض کند کہ صاحب آصفی بذیل (پشت آوردن) نقل ہمین سند کردہ یکسقدری خوردہ و غور نکردہ کہ این مصدر ناقص حاصل سند نیست۔ قائل (اردو) مغلوب کرنا۔ دکن میں کہتے ہیں پیٹھ زمین سے لگانا یعنی کشتی میں

پر غلبہ حاصل کرنا۔

پشت آینہ اصطلاح۔ بقول بہار (۱) معروف
مؤلف عرض کند کہ آن سطح چوبین کہ در پس
آینہ سازند۔ مرکب اضافی و موافق قیاس
است متعلق بمعنی اوّل بر سبیل مجاز یا متعلق
بمعنی سوم پشت کہ گذشت (صائب ؎)
آنکہ بروزم چو پشت آینہ کرد بکہ می توان دیدش
در اندامش بکہ مخفی مبادکہ ازہمین سند صائب
(پشت آینہ) (۲) مجازاً بمعنی حیران ہم پیدا است
قائل (اردو) (۱) آینہ کی پیٹھ۔ مؤنث۔
(۲) حیران۔ ششدر۔

پشتاپشت اصطلاح بقول بہار و بحر و آنند
بمعنی پشت بہ پشت از عالم دوشادوش است
مؤلف عرض کند کہ الف اتصال درمیان
ہر دو لفظ پشت آمدہ موافق قاعدۂ فارسی زبان
است بمعنی تہہ بہ تہہ (انوری ؎) تا بود دہر
قرینہ پشتاپشت با فضای فلک فضای سدوم ...

(اردو) تہہ بہ تہہ۔ بقول آصفیہ ہر ایک تہہ
مین۔ ہر ایک پرت مین۔ ایک کے نیچے ایک
پرت در پرت۔

پشتارہ اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی
و جامع بر وزن رخسارہ (۱) مخفّف پشتوارہ
است و آن مقداری باشد از ہر چیز کہ بہ پشت
توان بر داشت صاحب ناصری می فرماید کہ مخفف
پشتوارہ است کہ اصلش پشت بارہ بمعنی
آن مقدار بار کہ بہ پشت توان کشید و (۲) بمعنی
پشتی بان نیز **مؤلف** عرض کند کہ ماخذ بمعنی
اوّل موافق قیاس است و بمعنی دوم باعتبار
صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است بعرض
می رسد کہ پشت بمعنی مدد آمدہ و وارہ بقول برہان
بمعنی خداوند و صاحب می آید پس (پشتوارہ)
بمعنی خداوند مدد یعنی پشتی بان۔ واو حذف شدہ
پشتارہ باقی ماند (اردو) (۱) پشتارہ بقول آصفیہ فارسی
اسم مذکر۔ پیٹھ کا بوجھ (۲) دیکھو انخسوارہ

پشت اسپ گرم کردن | دیکھو پشت گرم کردن

پشت اشقر | اصطلاح ۔ بقول بحر بمعنی روز است
مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین اهل زبان
ونه بانداند و معاصرین عجم ازین ساکت و سند
استعمال پیش نشد مخفی مباد که اشقر بمعنی هر شی سرخ
آمده که رنگش بزردی و سیاهی زند پس این مرکب
اسم فاعل ترکیبی و کنایه باشد از روز که پشت اشقر
است کنایه خوب نیست و بدون سند استعمال تسلیم
نکنیم (اردو) دن ۔ مذکر ۔

پشت افتادن بر چیزی | مصدر اصطلاحی
بهار و انند هر دو بذکر این از معنی ساکت وجه
سکوت غیر ازین نیست که معنی شعر نفهمیده اند
مؤلف عرض کند که حیران شدن کسی باشد
که حیران پشت بر دیوار یا بر کسی می شود و در تحیر
(میرزا رضی دانش ؎) شاید ابروی فلک
بهتر ازین رو باشد ٭ پشت این آینه بر جانب
ما افتاد است ٭ شاعر گوید که آینه پشت بما است
یعنی حیران و جهتش حزین نباشد که ابروی فلک
یعنی هلال آسمان بهتر و روشن بوجه روی
یار ما باشد و در بعض نسخ در مصرع اول شعر
عوض ابرو (آئینه روی) مذکور اندرین صورت
لفظ (این آینه) که در مصرع ثانی مستعمل است
استعاره باشد از فلک اول (اردو) حیران ہونا

(الف) پشت انداختن | مصدر اصطلاحی
(ب) پشت انداز | صاحب آصفی
ذکر (الف) کرده از معنی ساکت و بر (ب)
گوید که (۱) بمعنی کون ده باشد بهار می فرماید
که مفعول و (۲) گاهی بر فاعل نیز اطلاق کنند
لیکن بمعنی اول اشهر است صاحبان بحر و مؤید
و انند هم ذکر (ب) بهر دو معنی کرده اند **مؤلف**
عرض کند که معاصرین عجم هم بر زبان دارند
پس (الف) مصدر این باشد بمعنی (۱) کون
دادن و (۲) لواطت کردن ۔ هر دو موافق
قیاس و (ب) بمعنی اول اسم مفعول ترکیبی است

ومعنی دوم اسم فاعل ترکیبی و بہر دو معنی مخفف (بہ پشت انداز) باشد (اردو) الف (۱) گانڈھ مرانا (۲) گانڈ مارنا (ب) (۱) مابون (۲) لوطی۔ فاعل لواطت۔

پشت بام اصطلاح۔ بقول بہار وانند طرف بیرون بام (صائب ؎) عکس تو چون بخانہ آئینہ می رود ٭ در پشت بام آئینہ مہتاب می شود ٭ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ بمعنی سقف است مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و کنایہ آنرو یا سقف صاحب روزنامہ در تعریف این مرکب کار از احتیاط نگرفت معاصرین عجم با ما اتفاق دارند (اردو) سقف اور چھت کے اوپر کا رخ۔ نذکر۔ پشت بام کہہ سکتے ہیں۔

پشت بام رندان و دزدی مثل۔ صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند کہ فاعلان استعمال این بدون اضافت بام کنند معنی لفظی این ہمین کہ چون بر پشت بام رندان باشند وقوع سرقہ لازم و این بجائی استعمال کنند کہ در انجا صحبت بد باشد (اردو) بری صحبت کے بیان میں اہل دکن کہتے ہیں "کہ چھت پر آزاد تو کیون نہ پھٹے" جس کا یہہ مطلب ہے کہ جب رند اور آزاد چھت تک پہنچ جائیں تو پھر چھت کیون نہ پھاٹین اور چوری کیون نکرین

پشت بان اصطلاح۔ بقول بہار وانند (۱) چوبی کہ در پس دیوار استوار کنند و (۲) نیز کنایہ از مدد و معاون خان آرزو در چراغ ہدایت این را مرادف پشتی بان گفتہ مؤلف عرض کند کہ پشت بمعنی پشتی و مدد بجایش گذشت و بان بمعنی صاحب کہ افادۂ معنی فاعلی کند چنانکہ نگہبان و باغبان پس معنی لفظی این مدد کنندہ و بمعنی دوم حقیقی است و معنی اول را طالب سند باشیم کہ اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت اند

اگرچه موافق قیاس و کنایه باشد (امیر خسرو ره) شعله کشان از سر آتش زبان ٭ شقه بهر پشت شد پشت بان ٭ (میرزا طاهر وحید ره) سبزه هرگز نشکند از باد چون شاخ درخت ٭ گر ضعیفی پشتبان باشد غم از سیلاب نیست ٭ (اردو) (۱) اڑواڑ دیکھو باد بیر (۲) معاون - مددگار -

پشت به بازار ایستادن قصاب

مصدر اصطلاحی - بهار گوید که چون قصاب گوشت بقناره آویزد و خواهد که قطعه قطعه کرده بفروشد رو به دکان خود و پشت جانب بازار می ایستد (شفیع اثر ره) چنانکه پشت ببازار ایستد قصاب ٭ همیشه جانب ابروست روی فرگانش ٭ وارسته به نقل قول بالا گوید که صفاهانیه گفتند که توجیهات دیگر تراشیده مردم هند است خان آرزو در چراغ هدایت می فرماید که قصابان در وقت فروخت گوشت پشت بسوی بازار کنند از جهت شرم کراهیت این عمل - صاحب بحر نقل نگار قول وارسته و خان آرزو و لیکن رای خود ظاهر نکرد و از سکوتش پیداست که نمی خواهد که در تعریف از محققین بالا تجاوز کند مؤلف عرض کند که نباید قصاب را داخل اصطلاح کنیم بلکه (پشت ببازار ایستادن تاجران) گرم بازاری متاع ایشان است یعنی بسیار فروخت شدن متاع - رسم است که اهل دکانهای خود صندوق های خانه دار و آیینه دار و شیشه دار گوناگون درست کنند که رو ببازار باشد و متاع خود را بموقع دران نهند و آویزند تا نگاه اهل بازار و مشتریان برو رسد و چون کسی برای خریداری رسد مالک دکان پشت ببازار و رو بسوی آن می ایستد و متاع را ازان برآورد و معامله کند پس (پشت ببازار ایستادن تاجران) دلیل گرم بازاری متاع شان است که نوبت به بیرون آوردن متاع ازان صندوق ها می رسد و این پشت ببازاری بدون آمادگی خریدار

می شود این است حقیقت این مصدر اصطلاحی
که محققین با نام ونشان پی بدان نبرده اند و کار
از تلاش ماخذ نگرفته ـ قاتل (اردو) متاع
کی گرم بازاری ہونا۔ زیادہ بکری ہونا۔

پشت بدیوار دادن اصطلاح ـ بقول
بحر (۱) بمعنی مستظہر گشتن (میر صیدی سے) بمعنی
را که بکوی تو فلک بار دہد ؛ ہیچ آئینہ گلش
پشت بدیوار دہد ؛ **مؤلف** عرض کند که
(۲) کنایه از حیران شدن است که کسی که حیران
و متحیر می شود از حیرانی پشت بدیوار می باشد
(اردو) (۱) التجا کرنا تکیہ کرنا (۲) حیران
ہونا۔ دکن میں تھنبا کہتے ہیں۔

مصادر اصطلاحی
(۱) **پشت بدیوار گرفتن**
(۲) **پشت بدیوار نہادن**
مرادف (پشت بدیوار دادن) است که گذشت
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است ـ
(ظہوری سے) در کوی فقر پشت بدیوار احتیاج
؛ خود را بترحمان توکل گرفته اند ؛ (ولہ سے) عقل
ندارد جگر ملر ز ظہوری ؛ پشت بدیوار نه که
عشق حصار است ؛ (اردو) دیکھو پشت
بدیوار دادن ـ

مصادر اصطلاحی
(۱) **پشت برجان کردن**
(۲) **پشت بر چیزی زدن**
(۳) **پشت بر چیزی کردن**
صاحب بحر (۱) را بمعنی
ترک جان نمودن گفته و صاحبان مؤید و انند
ذکر ماضی مطلق این بہمین معنی کرده اند **مؤلف**
عرض کند که ضرورت تخصیص (۱) نیست و این
داخل است در (۳) که بمعنی ترک چیزی کردن
است و رو گردانیدن ازان و (۲) مرادف
آن و (پشت بر قبله زدن) که می آید داخل اینست
(ظہوری سے) اگر نقاب کشی پشت بر نماز کنم
؛ که روی قبله دران ابروان محراب نیست ؛ (ولہ
سے) پشت بر دل کرد امید وصال ؛ کشور
ما روی معموری نداشت ؛ (اردو) (۱) جان

کی پروانکرنا ۔ جان سے منہ پھیرنا (۲) کسی چیز
سے منہ پھیرنا (۳) کسی کی جانب پیٹھ کرنا کسی
سے منہ پھیرنا کسی چیز کو ترک کرنا ۔

پشت بر خویش بودن مصدر اصطلاحی

بقول بہار و بحر و وارستہ خود را در نظر نیاوردن
(ظہوری ــه) پشت بر خویش باش چون دفتر
۞ روی در خود مباش چون طومار ۞ مؤلف
عرض کند کہ این ہم داخل تعمیم معان (پشت بر ماندن
چیزی کردن) است کہ گذشت و موافق قیاس
(اردو) اپنے آپ کو نظر مین نہ لانا ۔ اپنی پروا
نکرانا ۔ خودی سے منہ پھیرنا ۔

پشت بر دیوار دادن مصدر اصطلاحی

بقول بہار کنایہ از کمال قدرت و استظہار بہ
چیزی (صائب ــه) از توکل ہر کہ پشت خویش را
بر دیوار داد ۞ بی سخن خاک مراد خلق چون صحرا
شد ۞ (ولہ ــه) سالہا شد پشت بر دیوار حیرت
دادہ ایم ۞ دیدۂ آیینہ را نقش چنین ننشستہ است

۞ (ولہ ــه) در خاک اہل شوق نہان دیدہ ودا
۞ سیلاب پشت بحر بساحل نمی دہد ۞ مؤلف
عرض کند کہ این مرادف ہر دو معنی (پشت
بدیوار دادن) است کہ گذشت (اردو)
دیکھو پشت بدیوار دادن ۔

پشت بر دیوار ماندن مصدر اصطلاحی

بقول بہار و بحر و اند و آصفی کنایہ از تحیر الخ
(میرزا بیدل ــه) بتبدیل از تحیر حسرت پیشہ
بچمین ۞ برگ گل ماند و پشت بر دیوار (صا
ــه) گر ز روی خود برانداز نقاب ۞ پشت
بر دیوار ماند آفتاب ۞ مؤلف عرض کند کہ
از معاصرین عجم بتحقیق رسید کہ این ہم مرادف
(پشت بدیوار دادن) است بہر دو معنی بہ تحقیق
بالا از اسنادی کہ بہشت آمد بہ معنی دوش نشان
کردہ اند (اردو) دیکھو پشت بدیوار دادن
کے دونون معنے ۔

پشت بر زمین آوردن مصدر اصطلاحی

بقول بہار ستان بر زمین زدن ۔ صاحب انند
صراحت نفرماید کہ زبون ساختن کسی را ۔
مؤلف عرض کند کہ مغلوب کردن باشد کہ
کشتی گیران مغلوب خود را پشت بر زمین می کنند
مخفی مباد کہ استعمال این بصلۂ موحدہ ہم بہمین
معنی آمدہ یعنی (پشت بہ زمین آوردن) ۔
(سلمان ؎) با چرخ گر بزور کند دست در کمر
بخت تو آورد بزمین پشت آسمان ۔ محققین
یا لاہمین سند سلمان را برای (پشت بر زمین
آوردن) آوردہ اند و بر لفظ غور نکردہ از معنی
کار گرفتہ اند (اردو) پچھاڑنا ۔ مغلوب کرنا ۔
صاحب آصفیہ نے (چت گرانا) پر فرمایا ہے
پچھاڑنا ۔ پیٹھ کے بل گرانا ۔ بازی لیجانا ۔ ہرانا ۔
جیتنا ۔

پشت بر قبلہ زدن مصدر اصطلاحی
بقول بحر انحراف از قبلہ **مؤلف** عرض کند کہ
رو از قبلہ بر تافتن موافق قیاس است و داخل
تعمیم (پشت بر چیزی زدن و کردن) کہ بجایش
گذشت و حق آنست کہ (پشت بر چیزی زدن)
مصدر عام است و ہیچ خصوصیت با قبلہ ندارد
(اردو) قبلہ سے پلٹ جانا ۔ منہ پھیرنا ۔ کسی چیز
سے منہ پھیرنا ۔ انحراف کرنا ۔

پشت بر کردن مصدر اصطلاحی بقول
انند و بہار (۱) کنایہ از اعراض کردن و نیز
(۲) بمعنی منہزم شدن **مؤلف** عرض کند کہ
بمعنی اول و دوم موافق قیاس است کہ بر تافتن
روی باشد برای اعراض و گریز ہر دو (اردو)
(۱) اعراض کرنا ۔ منہ پھیر لینا (۲) بھاگنا ۔ شکست
پانا ۔ صاحب آصفیہ نے (پیٹھ پھیرنا) پر فرمایا ہے
لڑائی سے بھاگنا ۔ روگردان ہونا (پیٹھ دکھانا)
بھی انہیں معنون میں مستعمل ہے ۔

پشت برکندن مصدر اصطلاحی بقول
صاحب آصفی پشیمان شدن و تاسف خوردن
مؤلف عرض کند کہ از سندش (پشت دست

برکندن) پیدا است که موافق قیاس است
و عادت است که چون کسی خشمناک شود پشت دست
را برمی کند از همین عادت این اصطلاح قائم شد
بی غوری محقق هند نژاد که در لفظ و معنی بی توجهی کرد
(نزاری قهستانی ـــه) بلبل از غصه پشت دست
برکند * گریبان چاک زد از سر بیفگند * پس این
چیزی نیست و (پشت دست برکندن) بمعنی خشمناک
شدن کنایه ایست لطیف که می آید (اردو)
غصے ہونا خشمناک ہونا۔

(۱) پشت بر کوه باشیدن مصادر اصطلاحی
(۲) پشت بر کوه بودن (۲) بقول بہار
و انند کنایه از کمال قدرت و استظهار بچیزی۔
مرادف (پشت بکوه داشتن) که می آید (محسن تاثیر
ـــه) پشت فراغت ما بر کوه عیش باشد * منقار
کبک خندان هر جا گلوی میناست * مؤلف
عرض کند که سند بہار برای (۱) است نه (۲)
از ینجاست که (۱) را قائم کرده ایم و این بمعنی اول
همان (پشت به دیوار دادن) است که گذشت
یعنی اتکا کردن محققین بالا تعریف خوشی نکرده اند
(اردو) دیکھو (پشت بدیوار دادن) کے پہلے معنے

پشت بر کوه داشتن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و انند مرادف (پشت بکوه بودن)
صاحب بحر هم زبانش مؤلف عرض کند که ما
اختلاف رای خود هم در انجا عرض کرده ایم
که این بمعنی اتکا کردن بر چیزی است (صائب
ـــه) شوخی که دارد از دل سنگین بکوه پشت *
می دید کاش صائب در خون طپیده را * (مخلص
کاشی ـــه) با عاشقان ناز و سنگ جفای
این قوم * دارند پشت بر کوه از سخت جانی
خویش * مخفی مباد که سند صائب برای (پشت
بکوه داشتن) است که می آید و محققین بالا بر
نزاکت لفظی غور نکرده اند (اردو) دیکھو
(پشت بدیوار دادن) کے پہلے معنے۔

پشت بر نماز کردن مصدر اصطلاحی

ره از نماز آفتن است داخل تعمیم همان
(پشت بر چیزی کردن) که گذشت و سند این
هم همدر اینجا مذکور شد (اردو) دیکھو (پشت
بر چیزی آوردن)

پشت بزمین آوردن | مصدر اصطلاحی
همان (پشت بر زمین آوردن) که گذشت و سند
این هم همدر اینجا مذکور (اردو) دیکھو پشت
بر زمین آوردن ۔

پشت بست | اصطلاح ۔ بقول برہان
و سروری و بحر و مؤید و سراج گلیمی یا شالی که
برزنگیران و باغبانان چیزی دران نهند و
بپشت بندند مؤلف عرض کند که موافق
قیاس است (اردو) وہ کپڑا جس میں کاشتکار
یا باغبان اجناس رکھ کر پیٹھ پر باندھ لیتے ہیں

(۱) **پشت بکوه بودن** | مصادر اصطلاحی
(۲) **پشت بکوه دادن** | (۱) بقول بحر و سراج
(۳) **پشت بکوه داشتن** | مرادف (پشت بر
کوه داشتن) که گذشت و هم او بر (۲) گوید که
مستظهر گشتن ۔ صاحب آصفی ذکر (۲) کرده معنی فخر نماید
که مرادف (۱) باشد مؤلف عرض کند که سند
(۳) بر (پشت برکوه داشتن) گذشت و بحث
این هم همدر اینجا مذکور که هر سه مرادف آنست
(اردو) دیکھو پشت برکوه بودن و پشت
برکوه داشتن ۔

پشت بلور | استعمال ۔ صاحب رہنما بحوالۂ
سفرنامۂ ناصر الدین شاه قاچار گوید که (پشت بلور
قرار داده) بمعنی پس بلور قرار داده مؤلف
عرض کند که پشت درینجا بمعنی پس آمده که بر معنی
سوم ش ذکرش و اشارۂ این کرده ایم حاصل
اینست که ازین استعمال (پشت چیزی) بمعنی پس
چیزی باشد که بجایش می آید (اردو) بلور کے پیچھے

پشت پا خاریدن | مصدر اصطلاحی ۔
بقول برہان و جامع (۱) کنایه از شاد شدن و
خوش آمدن و خوش حال گردیدن صاحب بحر

می فرماید که (۲) تملق و چاپلوسی کردن خان آرزو
در سراج همزبان برهان - صاحب آصفی همزبان
بحر (انوری ــه) آنکه او پشت دست می خاید
همه را پشت پای می خارد ** مؤلف عرض
کند که معنی اول را باعتبار صاحب جامع که محقق
اہل زبان است تسلیم کنیم و معنی دوم موافق قیاس
و معاصرین عجم بقصد تحقیق می کنند - عادت است
که تملق کنندگان با مخاطب خود این حرکت می کنند
که پروای آبروی خود ندارند و پایش می خارند
و نشنیدیم که در شادی و خوشی عادت خاریدن
پشت پا باشد سند انوری معنی مطابق معنی دوم
می نماید (اردو) (۱) خوش ہونا (۲) خوشامد
کرنا - چاپلوسی کرنا - تملق کرنا -

پشت پا زدن مصدر اصطلاحی - بقول
برهان و جامع (۱) کنایه از ترک دادن و (۲)
اعراض نمودن و (۳) منهزم شدن - بهار ذکر
معنی اول کرده بحوالهٔ خان آرزو گوید که بمعنی
رد کردن اشیا و اسباب دنیا مستعمل و برانشنیده صحیح
دیده نشد که گفته باشند ** فلان کس به مادر و
پدر و پسر و دختر پشت پا زد ** من ادعی فعلیه السند
ما گوئیم که (هذا السند) (حزین اصفهانی ــه) یارب
بکیش کیست بت ما که می زند ** بر دست پشت پا
و به حضور پشت دست ** (شاعر ــه) دست و
پائی زدیم در نگرفت ** پشت پائی زدیم وارستیم
صاحب بحر بذکر هر سه معنی بالا گوید که (۴) بمعنی
گریختن هم - وارسته بمعنی اول قانع و صاحب
رشیدی بذکر معنی اول می فرماید که (۵) بمعنی رد
کردن هم صاحب جهانگیری در ملحقات معنی اول
را بسند شاعر که بالا گذشت آورده - خان آرزو
در سراج بمعنی اول و پنجم قانع مؤلف عرض
کند که (۶) واپس شدن معنی حقیقی این است بدون
اضافت پشت و معنی اول و دوم و سوم و چهارم
و پنجم مجاز آن - بهار که برای دعوی مدعی سنادی خود
کلام حزین اصفهانی سند اوست که منسوب به

شیخ العارفین کرده طرز بیانش اعتراض می کند بر بیان
...یا) و این اعتراض بحوالهٔ سراج المحققین است
که در اصطلاحش اشاره بصاحب سراج و خان
آرزوی اکبرآبادیست و ما این اشارهٔ اعتراضی
را در سراج اللغت نیافتیم (اردو) (۱) لات
مارنا بمعنی ترک کرنا۔ دیکھو پا زدن کے دوسرے
معنے (۲) اعراض کرنا۔ دیکھو اعراض کردن (۳)
منہزم ہونا۔ ہارنا۔ شکست پانا (۴) بھاگنا۔
(۵) رد کرنا (۶) واپس ہونا۔

پشت پای اصطلاح۔ بقول برہان
(۱) حیز و مخنث را خوانند و گاهی بعنوان دشنام
هم این لفظ را بکسی گویند۔ صاحبان جامع و بحر
ذکر این معنی کرده۔ بہار بر معروف قانع خان آرزو
در سراج بذکر قول برہان می فرماید که اغلب
که بمعنی مردود و رانده شده باشد چه (پشت پا
زدن) در اصل بمعنی رد کردن است و بدین
سبب حیز و مخنث را هم می گفته اند مؤلف عرض
کند که این است پایهٔ تحقیق و تدقیق خیرالمدققین بهار
عجم که در محاورهٔ زبان قیاس غالب را دخل
می دهد و توجیهی که برای معنی حیز و مخنث آورده
در خور تحقیق اوست معاصرین عجم گویند که فارسیان
پشت پای بدون اضافت پشت مخنث را نام
نهادند از نیکه در پشت خود بمجاز پای وارد از کیر۔
اندرین صورت اسم فاعل ترکیبی است و دیگر هیچ
و قیاس را همین قدر دخل است و بس و اگر این را
باضافت پشت خوانیم (۲) بمعنی حقیقی است که
ظهر الرجل باشد چنانکه ظهوری گفته (ع) چشیم
بر پشت پای دوخته ام تا نگهم گریه در گلو دارد
؎ (اردو) (۱) مخنث دیکھو الخ (۲) پشت
قدم۔ پاؤں کا پنجہ اور قدم کی پیٹھ۔ مؤنث۔

پشت پای خاریدن مصدر اصطلاحی
بقول بہار بدل (پشت پای) کنایه از تملق و
چاپلوسی کردن است و فرماید که بعضی کنایه
از شاد شدن و خوش آمدن نوشته اند و این سند

می خواهد **مؤلف** عرض کند که بحث این بر
(پشت پا خاریدن) گذشت جز این نیست که
این فرید علیه آنست بزیادت تحتانی بر لفظ پا
و برای معنی اوّلش که همه را انجا مذکور است ما
قول جامع را که محقق اهل زبانست بشا به سند
دانسته ایم دیگر چه باید (اردو) دیکهو پشت پا خاریدن

پشت پروین اصطلاح - بقول بهار و آنند
کنایه از شتر بارکش (خواجه نظامی ـه) رواروی
زنان نای زرین زدند ٭ سرا پرده بر پشت پروین
زدند ٭ و فرماید که کذا فی بعض الشروح ولیکن
ظاهر آنست که تنها لفظ پروین کنایه از شتر مذکور
است نه پشت پروین زیرا که لفظ پشت درینجا
بمعنی خود است که مضاف شده بسوی پروین
پس صحیح (سراپرده بر پشت پروین زدن) کنایه
از تهیهٔ کوچ کردن و خیمه بار کردن بود والله
اعلم بحقیقة الحال - **مؤلف** عرض کند که بحث
پروین بجایش گذشت و در انجا هیچ اشاره این
نیست که استعمال پروین برای شتر شود و پروین
هیچ مناسبت با شتر هم ندارد و اگر فارسیان
پروین را مجازاً برای شتر استعمال می کردند در آن
حالت استعاره می بود نه کنایه یکی از معاصرین عجم
گوید که فارسیان (پشت پروین) بدون اضافت
شتر را گویند و هیچ تخصیص بارکش نیست و این
اسم فاعل ترکیبی است یعنی پروین بر پشت دارنده
که کوهان پشت شتر سه گانگی دارد ازینجاست که
پشت پروین نام شتر شد و این کنایه باشد -
(اردو) اونٹ - مذکر -

پشت پلنگ اصطلاح - بقول بحر ابلق
مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین هندوستان
و اهل زبان ازین ساکت و معاصرین عجم هم جد
زبان ندارند ظاهر اسم فاعل ترکیبی است
یعنی پشت مثل پلنگ دارنده و کنایه از ابلق
(اردو) دیکهو ابلق -

پشت پناه اصطلاح - بقول آنند بحواله

فرہنگ فرنگ بمعنی مدد و معاون **مؤلف** عرض
کند کہ بدون اضافت اسم فاعل ترکیبی است
بمعنی مدد را پناہ دہندہ و با خود دارندہ کنایہ
از معاون۔ موافق قیاس است (اردو)
پشت پناہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ حمایتی۔ مددگار
۔ اس کا استعمال صرف مدد اور حمایت کے معنوں
مین مؤنث ہے۔

پشت پوزی اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ بمعنی پاردم باشد **مؤلف**
عرض کند کہ معاصرین عجم تصدیق این می کنند
پوز بمعنی ساق درخت آمدہ و معنی لفظی این منسوب
بہ شاخ پشت و کنایہ از پاردم کہ شبیہ شاخ
است (اردو) دمچی۔ مؤنث۔ دیکھو پاردم۔

پشت تازہ اصطلاح۔ بقول مؤید با ہای
موقوف سلک مہرہ ہای پشت کہ بتازیش
صلب خوانند **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل
ترکیبی است بدون اضافت پشت بمعنی چیزی کہ
پشت را تازہ دارد و کنایہ از معنی بالا (اردو)
پیٹھ کے منکے۔ مہرہ ہائے پشت۔ مذکر۔

پشت تیغ استعمال۔ بقول بہار و انندراج
مقابل دم شمشیر۔ صاحب انند گوید کہ مرادف
(پشت شمشیر) است کہ می آید **مؤلف** عرض
کند کہ موافق قیاس است بمعنی حقیقی (اردو)
تلوار کی پیٹھ۔ مؤنث۔ دم شمشیر کا مقابل۔ دہار
کی دوسری جانب جو تیز نہین ہوتی۔

پشت چشم استعمال۔ بقول بہار معروف
مؤلف عرض کند کہ مراد از غلاف چشم باشد
و استعمال این در ملحقات می آید (اردو) پپوٹا
مذکر۔ دیکھو بام چشم۔

پشت چشم تنگ کردن مصدر اصطلاحی۔
(۱) کنایہ از ناز و ادا کردن و (۲) بناز و غرور
نگریستن و (۳) اغماض نمودن و تغافل زدن
مرادف (پشت چشم نازک کردن) کہ می آید۔
(ملا طغرا ؎) قدح را زبس چہرہ افروختہ ہا

بط بادہ را بال و پر سوختہ ؛ چنان پشت چشمی تنک کردہ است ؛ کہ رطل گران را سبک کردہ است ؛ صاحبان بحر و اننداہم ذکر این کردہ اند۔ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است۔ (اردو) (۱) ناز و ادا کرنا (۲) ناز و ادا اور غرور سے دیکھنا۔ (۳) اغماض کرنا۔

پشت چشم دیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر (۱) توجہ از کسی نیافتن (بینش کشمیری سے) غیر پشت چشم دیدن حاصل بینش نداشت ؛ ہیچو ابرو بر سر ہر دیدہ منزل داشتم ؛ **مؤلف** عرض کند کہ (۲) مقابل نظر ظاہری کردن کہ کنایہ از بصیرت باطنی است کہ آن مشاہدہ پشت چشم است کہ چشم بند کردہ نگہ بہ خلاف چشم کنند و از غور کار می گیرند شاعر گوید کہ اگرچہ مثل ابرو بر سر ہر دیدہ منزلی بود ولیکن حاصل بینش ہمان وقت بدست آمد کہ پشت چشم دیدم یعنی چشم را بند کردہ غور کردم۔ اینست معنی شعر کہ فہمیدہ ایم نفہمیدہ ایم کہ صاحب بحر معنی اوّل را چگونہ قائم کردہ وخبر ندا ریم کہ او چہ فہمیدہ و قائلہ (اردو) (۱) کسی سے توجہ نہ پانا (۲) باطنی نظر کرنا۔ آنکھیں بند کر کے غور کرنا۔

پشت چشم نازک کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و اننداہم مراد فعل پشت چشم کردن کہ گذشت۔ خان آرزو در چراغ ہدایت ذکر این کردہ (اشرف سے) عالمی را گشت پشت چشم نازک کردنش ؛ چشم پوشیدن ثباتان را تیغ خوابانیدن است ؛ (صائب سے) ای غزال چین چہ پشت چشم نازک می کنی ؛ چشم ہای سرمہ سا را دیدہ است ؛ (والہ سے) اصفہان گو پشت چشم از سرمہ نازک کن کہ زخاک دامنگیر ہست نابینای ما بس است ؛ (حکیم زلالی سے) ندیدہ از طرب بختیار نازک ؛ پشت چشمی کردہ نازک ؛ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) آنکھیں پشت چشم

شنک کردن ۔

پشت چمن | اصطلاح ۔ بقول برہان و بہار و بحر و جامع و انند و سراج کنایہ از صحن چمن باشد **مؤلف** عرض کند کہ پشت دریخا بمعنی سوم باشد و موافق قیاس مرکب اضافی است (اردو) صحن چمن ۔ مذکر ۔

پشت چیزی | اصطلاح ۔ بمعنی پس چیزی چنانکہ بر (پشت بلور) ذکر این کردہ ایم معاصر عجم بر زبان دارند **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و متعلق بمعنی سوم پشت (اردو) پیچھے ۔

پشت خار | اصطلاح ۔ بقول بہار و انند و بحر چیزی کہ از آہن یا دندان ماہی و عاج و امثال آن بصورت پنجۂ آدمی بر چوبی باریک و مدوّر نصب کردہ پشت بدان خارند **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است ما این پنجۂ مصنوعی را بدست قلندران دیدہ ایم خیلی ذریعۂ راحت است برای انسان جہتہ پشت خاریدن بدست خویش (اردو) پشت خار بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ لوہے یا ہاتھی دانت کا پنجہ جس سے پیٹھ کھجایا کرتے ہیں ۔

پشت خاریدن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است لازم و متعدی ہر دو و سند متعدی این از کلام انوری بر پشت پای خاریدن گذشت مخفی مبادکہ مصدر خاریدن لازم و متعدی ہر دو آمدہ (اردو) پیٹھ کھجانا ۔ لازم و متعدی دونون یعنی پیٹھ میں خارشت ہونا ۔ چل ہونا ۔ کھجلی ہونا اور پیٹھ کھجلانا ۔ سہلانا ۔ ناخن سے کھرچنا ۔

پشت خم دادن | مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار و انند (۱) کنایہ از تواضع و (۲) فروتنی کردن مرادف (پشت خم کردن) (کمال اسمعیل ؎) فلک بخدمت تو پشت خویش چون خم داد ۔ ز قرص مہر و مہش گشت وجہ نان روشن ؏

مؤلف عرض کند که موافق قیاس است۔
(اردو) (۱) تواضع کرنا۔ اخلاق و مروت کرنا
(۲) عاجزی کرنا۔

پشت خم شده اصطلاح۔ بقول بحر (۱)
مردم کوز و (۲) راکع و (۳) خاضع مرادف
پشت خم گرفته مؤلف عرض کند که اسم مفعول
(پشت خم شدن) است محققین اہل زبان ذکر
این استعمال نکرده اند و سند استعمال ہم پیش نشده ولیکن
بہر سه معنی موافق قیاس است (اردو) (۱)
کوز پشت بقول آصفیه۔ خمیده پشت۔ کبڑا کبھا
(۲) وہ شخص جو رکوع میں ہو (۳) وہ شخص
جو خلیق اور متواضع ہو۔

پشت خم کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار و بحر مرادف پشت خم دادن که گذشت۔
(شیخ شیراز ؒ) پارسایان روی در مخلوق ٭
پشت خم می کنند و بالا راست ٭ مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است وکنایه باشد
(اردو) دیکھو پشت خم دادن۔

پشت خم گرفته اصطلاح۔ بقول بحر و آنند
و مؤید مرادف (پشت خم داده) که گذشت
مؤلف عرض کند که اگرچه دیگر محققین اہل
زبان و زباندان این را ترک کرده اند ولیکن
موافق قیاس است (اردو) دیکھو پشت خم داده

پشت دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان
و جامع (۱) کنایه از رو گردانیدن و (۲) گریختن
بہار گوید که مرادف (پشت بر کردن) است
و فرماید که (۳) کنایه ازگان دادن نیز (شیخ
شیراز ؒ) چو بینی که لشکر ہمه پشت داد ٭ به تنہا
مده جان شیرین بباد ٭ (ابوالبرکات منیر ؒ)
ای بندهٔ قامت شده سرو سہی ٭ شرمندهٔ سیب
ذقنت گشته بہی ٭ پشت تو ز روی آینه صاف
تر است ٭ من سو ہمت اگر بمن پشت دہی ٭
(نعمت خان عالی ؒ) عالی ز غفلت انگشت
نزنید دچه کند ٭ و ز ہیچ تو شوخی نگزید دچه کند ٭

پہرست و تو پشت میاری جانب او ۔ انصاف
بده کہ بر تخیر و چہ کند ۔ **مؤلف** عرض کند کہ
موافق قیاس است ۔ ہمہ معانی (**اردو**) (۱)
و (۲) دیکھو پشت بر کردن (۳) کانٹا دینا ۔

پشت وار | اصطلاح ۔ بقول برہان و
جامع بر وزن بردبار (۱) پشتیبان را گویند و
(۲) ہر چیزکہ ضخامتی داشتہ باشد خصوصاً از جنس
پوشیدنی صاحب سروری بذکر معنی اول منفرد یک
کہ (۳) بمعنی جسیم ہم (مولوی معنوی ره) ندا ماند
را مدد و پشت وار موسی ساخت ۔ نہ لحظہ لحظہ
از عین خدا افزا ساز و ۔ صاحب جہانگیری بذکر
معنی اول در ملحقات ہم نگارش کردہ بہار و
مؤید و رشیدی بر معنی اول قانع (صائب ره)
چنانکہ در گذر پشت وار صہبا را ۔ ز خط پشت
لب افزود نشاء لب او ۔ **مؤلف** عرض کند
کہ اسم فاعل ترکیبی است و معنی اول حقیقی و دیگر
معانی مجازی آن (**اردو**) (۱) دیکھو پشتیبان

(۲) ہر چیز جو ضخامت رکھتی ہو ۔ مؤنث (۳) جسیم ۔

پشت در | اصطلاح ۔ بقول بہار و بحر و مجاز
ایران بمعنی کفش کن (شفائی ره) خالی نبود
یکدم ز اماد شد اجلاف ۔ از کیوه و کفش نمدین
پشت در تو ۔ (محسن تاثیر ره) تا تو در خلوت
شدی خورشید پابوس ترا ۔ کردہ از بس دیر
اکنون پشت در افتادہ است ۔ **مؤلف**
عرض کند کہ معنی حقیقی این درندہ پشت و چاک
کنندۂ آن و اسم فاعل ترکیبی است و کنایہ از
کسی کہ پشت کفش ولایت را کہ بزبان انگلیسی
شوز یا بوٹ گویند کشادہ پای آقا را در ان
نشاند و بعد از آن بہ بندد و ہمین است کار کفش کن
(**اردو**) چپرن بردار ۔ بقول آصفیہ ۔ اردو ۔
اسم مذکر ۔ امیروں کی جوتیاں اٹھانے والا ۔ کفش
بردار (بوٹ اور شوز پہنانے والا) ۔

پشت درہم شکستن | مصدر اصطلاحی
بقول بہار معروف (مولانا سالی ره) جور دوران

ساغر عیشم بسنگ غم شکست ۞ یا بہ ہجران تو پشت
طاقتم درہم شکست ۞ صاحب انند گوید کہ مراد از
(پشت شکستن) است مؤلف عرض کند کہ
ہمت زائل کردن و مغلوب و مایوس و ناامید
کردن (اردو) پیٹھ توڑنا۔ بقول آصفیہ۔
مایوس کرنا۔ ناامید کرنا۔ ہمت توڑنا۔ ہراس کرنا

پشت دست اصطلاح۔ بقول بہار معروف
صاحب بحر می فرماید کہ در مقام رد کردن چیزی
مستعمل می شود۔ خان آرزو در چراغ ہدایت ہم
بحر (سلیم ؎) جای زر در کف آزادہ سلیم ۞
چون زر داغ بہ پشت دست است ۞ می فرماید
کہ درین بیت بسبب لفظ کف اندک خدشہ است
مؤلف عرض کند کہ درین شعر استعمال این
بمعنی حقیقی است و بترکیب فارسی بمعانی خاص
در ملحقات می آید خصوصیت استعمال این کہ بیان
کردہ محققین بالا بحالت غیر ترکیب این بالفظ
دیگر ہیچ و در خور آن نبود کہ درینجا ذکرش کنیم
مرکب اضافی است بمعنی حقیقی یعنی پشت پنجہ دست
مقابل کف دست (اردو) پشت دست
بترکیب فارسی کہہ سکتے ہیں ہاتھ کے نیچے ہاتھ کی
پیٹھ۔ کف دست کی ضد۔ مؤنث۔

پشت دست افشاندن مصدر
اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و انند کنایہ از رد
کردن (صائب ؎) ہر کس فشاند برین پر شعور
پشت دست ۞ از جہل زد بخانہ زنبور پشت
دست ۞ مؤلف عرض کند کہ ازین سند
(پشت دست فشاندن) پیداست نہ افشاندن
عیبی ندارد کہ فشاندن مخفف افشاندن است
و معنی این مصدر مرکب بخشم انکار کردن است
و پس و عادت است کہ بحالت خشم برای رد
و انکار پشت دست می افشانند (اردو)
غصے سے رد کرنا۔ انکار کرنا۔

(۱الف) **پشت دست بدندان برکندن**

(ب) **پشت دست بدندان کندن**

(ج) پشت دست بدندان گزیدن

مصادر اصطلاحی ـ (الف) بقول انند (۱) کنایه از پشیمان شدن و تاسف خوردن و سندی پیش نکرد صاحب بحر بذکر (ب و ج) ذکر همین معنی کند ـ بهار بر (ج) قانع (شیخ شیراز ؏) به تندی سبک دست بردن به تیغ ؎ بدندان گزد پشت دست دریغ ؎ صاحب جهانگیری در ملحقات و صاحب رشیدی نسبت (ج) گوید که کنایه از ندامت و پشیمانی (و له ؏) بهل تا بدندان گزد پشت دست ؎ تنور چنین گرم نان در نه بست ؎ مؤلف عرض کند که از سند سعدی گزیدن در (ج) بمعنی لازم می نماید یعنی گزیده شدن فتامل اندرین صورت معنی (ج) البته حاصل شدن صحیح باشد مخفی مباد که همین هر سه اصطلاح (۲) بمعنی بسیار خشمناک شدن است که بحالت خشم بسیار این حرکت کنند که بر (برکندن پشت دست) گذشت

(اردو) (الف و ب و ج) (۱) پشیمان ہونا ـ افسوس کرنا ـ ندامت حاصل ہونا ـ (۲) دیکھو برکندن پشت دست ـ

(الف) پشت دست بر زمین گذاشتن

(ب) پشت دست بر زمین نهادن

مصادر اصطلاحی ـ بقول صاحب بحر (۱) اظهار عجز کردن و زاری و فروتنی نمودن و (۲) نوعی از تعظیم هندوستان که آن را بترکی کورنش گویند (صائب ؏) پشت دست از پنجهٔ مرجان گذارد بر زمین ؎ بحر تا تر دستی مژگان مارا دیده است ؎ بهار نسبت (ب) بر معنی دوم قانع (ظهوری ؏) به تسلیم چون چاکران کمین ؎ فلک پشت دستی نهد بر زمین ؎ مؤلف عرض کند که کورنش نوعی از سلام است که پشت دست را بر زمین نهاده سر بر کف دست می نهند و این رسم و آئین آداب دربار سلاطین سلف هند بود و خصوصیت با هند ندارد که آئین ترکان هم و معاصرین عجم گویند

که همین رسم و آئین سلف فارسیان هم مخفی مباد که
معنی دوم اصل است و معنی اوّل مجاز که از کورنش
اظهار عجز هم می شود (اردو) (الف و ب)
(۱) عاجزی کرنا۔ رونا (۲) کورنش بجا لانا بقول
صاحب آصفیہ۔ آداب بجا لانا۔ تسلیم عرض کرنا۔
مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن میں اس کے
معنے خاص ہیں یعنے پشت دست کو زمین پر
یا کف دست کو پیشانی پر رکھ کر سجدہ کرنے
کو کہتے ہیں یہہ پادشاہان سلف کے دربار
کا سلام تھا اور اب متروک ہے۔

پشت دست بر کندن مصدر اصطلاحی
بقول بهار (۱) کنایه از پشیمان شدن و تاسف خوردن
(حکیم نزاری ؎) بلبل از غصه پشت دست بر کند
گل گریبان چاک زد از سر بیفگند ۞ صاحبان رشیدی
(و جهانگیری در ملحقات) بر نداشته و پشیمانی قانع
مؤلف عرض کند که (۲) کنایه از خشمناک شدن
هم که عادت اهل ولایت است که در خشمناکی
پشت دست را بدندان می گزند و سند بالا بمعنی
دوم چسپان تر است و اشاره همین بر (بر کندن
پشت دست) گذشت (اردو) (۱ و ۲) دیکھو
بر کندن پشت دست۔

پشت دست بر گرفتن مصدر اصطلاحی
تواضع کردن و بوسه دادن بر دست **مؤلف**
عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ؎)
خوان وصلی بهر یاران حسن شب گسترده بود
زلّه های زخم پشت دست مهمان بر گرفت ۞
(اردو) تواضع کرنا۔ ہاتھ کو بوسہ دینا۔

پشت دست خائیدن مصدر اصطلاحی
بقول بهار و بحر و رشیدی و آنند و سراج مرادف
(پشت دست بر کندن) (شیخ شیراز ؎) روی
در روی دوست کن بگذار ۞ تا عدو پشت
دست می خاید ۞ **مؤلف** عرض کند که شامل
باشد بر هر دو معنی (پشت دست بر کندن) و سند
بالا بمعنی دوم چسپان تر است محققین با نام و نشان

خور نکرده اند بمعنی دوش و عادت اہل ولایت است کہ بحالت خشم بسیار پشت دست را می خایند (اردو) دیکھو برکندن پشت دست ۔

پشت دست خوردن مصدر اصطلاحی

بقول بہار و بحر و انند کنایہ از رد شدن (ظہوری
ع) نگاہم زروی تو گردیدہ ہست ٭ پری گر دیدہ می خورد پشت دست ٭
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) رد ہونا ۔

پشت دست داشتن بر چیزی مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر رد کردن آن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است حیف است کہ سند استعمال پیش نشد معاصرین عجم بہ زبان ندارند ۔ (اردو) رد کرنا ۔

پشت دست زدن مصدر اصطلاحی

بقول بہار و بحر و انند رد کردن (مخلص کاشی
ع) کی رود ہی دست دولت دنیا خود ریخم کی ٭ فقر ہم زند بحشمت فغفور پشت دست ٭
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) رد کرنا ۔

پشت دست کندن مصدر اصطلاحی ۔

بقول برہان و سراج بمعنی پشت دست گزیدن باشد مرادف (پشت دست بدندان کندن) کہ کنایہ از ندامت و پشیمانی است ۔ صاحب بحر می فرماید کہ مرادف پشت دست خائیدن مؤلف عرض کند کہ ما صراحت کافی ہم در انجا کردہ ایم موافق قیاس است (اردو) دیکھو پشت دست بدندان کندن و خائیدن ۔

پشت دست گذاشتن مصدر اصطلاحی

بقول بحر مرادف (پشت دست بہ زمین گذاشتن) صاحب آصفی ہم ذکر این کردہ و سندش از صائب
(ع) در پیش عارض تو کمتر گذاشت است ٭ از برگ بر زمین شجر طور پشت دست ٭
مؤلف عرض کند کہ تسامح ہر دو محققین بالاست کہ برین مصدر این معنی قائم کردہ اند و صاحب آصفی بر سندی پیش کردہ خود غور نکرد کہ متعلق بہ (پشت دست

برزمین گذاشتن) است تا آنکه سند دیگر پیش
نشود ما این را بدین معنی تسلیم نه کنیم که موافق قیاس
نیست و اگر سند دیگر پیش شود لفظ (برزمین) را ازین
مصدر محققه دانیم (اردو) دیکھو پشت دست
برزمین گذاشتن -

(الف) پشت دست گذاشتن پیش چیزی

(ب) پشت دست گذاشتن در پیش چیزی

مصادر اصطلاحی - بقول بہار کنایه از عجز و الحاح
کردن است (صائب الف ے) پیش آن چشم
سیه دل می گذارد پشت دست ؛ گرچه خط بسیار
ازین کافر مسلمان کرده است ؛ و سند دوم ہمان
که به مصادر گذشته گذشت و آن متعلق است
به مصدر (پشت دست گذاشتن در پیش چیزی
برزمین) و بکار این ہم خورد مؤلف عرض کند
ہر دو موافق قیاس است که از (پیش چیزی و در
پیش چیزی) برزمین مراد است که در کلام صائب
حذف شد و قرینه پشت دست تصدیق این حذف
می کند (اردو) عجز و الحاح کرنا -

پشت دست گزیدن مصدر اصطلاحی
بقول برہان مرادف (پشت دست بدندان
گزیدن) کنایه از ندامت و پشیمانی است صاحبان
بحر و (جہانگیری ـ در ملحقات) و سراج و جامع
ذکر این کرده اند (صائب ے) باید چگونه راه
دران زلف دست ما بجائی که شانه می گذارد
دو در پشت دست ؛ مؤلف عرض کند که ما حصل
کامل معنی به (پشت دست بدندان گزیدن) کرده ایم
(ظہوری ے) اشک خونی چه خوش خیالی بست
؛ پشت دست گزیده مارا ؛ (اردو) دیکھو
پشت دست بدندان گزیدن -

پشت دست نہادن مصدر اصطلاحی
بقول بحر مرادف (پشت دست به زمین نہادن)
که گذشت (سلیم ے) رسانده ایم بجائی شراب
خوردن را ؛ که پشت دست نہد پیش ما سبوی
شراب ؛ مؤلف عرض کند که از سند پیداست

(پیش کسی) را ازین اصطلاح حذف نباید
کرد چنانکہ صاحب بحر کردہ و از بحر د (پشت
دست بنہادن) معنی (پشت دست بر زمین
نہادن) پیدا نمی شود متامل (اردو) دیکھو
پشت دست بر زمین نہادن ۔

پشت دوتا کردن مصدر اصطلاحی ۔
بقول بہار و بحر و انند کنایہ از تواضع و فروتنی
کردن (شیخ شیراز سے) ای شکم خیرہ بنانی بساز
کہ تا نکنی پشت بخدمت دوتا ۔ مؤلف عرض
کند کہ موافق قیاس است کہ خمیدن پشت علامت
تواضع و فروتنی است (اردو) تواضع اور فروتنی کرنا

پشت دیدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف
عرض کند کہ (۱) فرار مشاہدہ کردن و (۲) قوت
و توانائی دیدن (ابو المعانی سے) بجنگ اندرون
پشت لشکر ولیکن ۔ ندیدہ گہ جنگ جز پشت
لشکر ۔ (اردو) (۱) فرار مشاہدہ کرنا (۲)
قوت و توانائی دیکھنا ۔

پشت راست کردن مصدر اصطلاحی
کنایہ از آرام گرفتن مؤلف عرض کند کہ
موافق قیاس است (ظہوری سے) چون پشت
کنم راست ز ہر شیشہ سنگین ۔ کوہست زمین دوز
ز بس بار گرانست ۔ (اردو) پیٹھ سیدھی
کرنا ۔ دکن میں بمعنی آرام لینا مستعمل ہے اور
یہہ محاورہ اس عادت سے مروج ہے کہ جب
کوئی شخص جھک کر کام کرتے ہوے تھک جاتا ہے
تو زمین پر لیٹ جاتا یا کسی دیوار یا تکیہ کا سہارا
لیتا ہے تاکہ پیٹھ سیدھی ہو اور راحت ملے اور
تکان دفع ہو ۔

(۶۱۷م)

پشت را فقرہ باشد لیکن فقرہ را پشت نباشد مثل ۔ صاحب خزینۃ الامثال
ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت
مؤلف عرض کند کہ فارسیان چون کسی را
بینند کہ بی مدد کسی کاری نمی کند بحق او این مثل را زنند

مقصود آنست کہ پشت بمدد فقرہای پشت کار
خود کند لیکن فقرہ ہای پشت امداد چیزی ندارد
و بکار خود است مقصود این است تکیہ بر امداد
نباید کرد و کار خود بہ زور بازوی خود می باید کرد
(اردو) دکن مین کہتے ہین "آپ کو ہاتھہ سے
اور ہاتھہ بے ساتھہ" مقصد یہہ ہے آپ ہاتھہ
کی مدد سے کام کرتے ہین مگر ہاتھہ اپنی قوت سے
کام لیتا ہے۔

پشت زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر (۱) رد کردن چیزی را **مؤلف** عرض کند
کہ موافق قیاس نیست کہ معنی لفظی این (۲) واپس
شدن است و (پشت دست زدن) البتہ موافق
قیاس است برای رد کردن کہ گذشت و سندش
ہم ہمدر انجا مذکور۔ دیگر محققین اہل زبان و زبان
دان و معاصرین عجم ہم ازین ساکت پس مشتاق
سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) رد کرنا (۲)
واپس ہونا۔

پشت زمین اصطلاح۔ بقول بہار (۱)
کنایہ از تحت الثری۔ صاحب بحر بذکر معنی اول
گوید کہ (۲) روی زمین **مؤلف** عرض کند کہ
بمعنی دوم موافق قیاس است مخفی مباد کہ نظر
بر اعتبار صاحب بحر معنی اول را ہم من وجہ
معتبر دانیم و معاصرین عجم ہم با ما ہمزبان۔ اگر سطح
بالائی زمین را روی زمین خوانیم تحت الثری
پشت زمین باشد۔ و اگر تحت الثری را روی قیاس
کنیم سطح بالای زمین پشت زمین باشد (اردو)
(۱) تحت الثری بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث
پاتال۔ زمین کے سب سے نیچے کا طبقہ (۲)
روے زمین۔ مذکر۔

پشت سر اصطلاح۔ بقول بہار (۱) کنایہ
از قفای سر خان آرزو در چراغ ہدایت گوید کہ
بضم (۲) کنایہ از دور افتادہ و از نظر رفتہ
و وارستہ گوید کہ (۳) مقابل پیش رو یعنی در
قفا (محسن تاثیر) پشت سر یاری کہ باشد

رسم او بیگانگی ٭ پیش رو چون حرف مدغم جان
دو و یک قالب است ٭ صاحب بحر نقل نگار
وارسته و خان آرزو مؤلف عرض کند که معنی
اوّل حقیقی است و کنایه نباشد. تسامح بہار است
که کنایه گفت و مقامی که در سر مقابل روست
ہمان است پشت سر و معنی سوم کنایه و معنی دوم
پیدا کرده خان آرزو بدون سند استعمال تسلیم
نکنیم عجب آنست که او ہم از سند محسن تاثیر
معنی دوم را پیدا کرده که وارسته ازان معنی سوم
گیرد (حکیم رکنای کاشی رح) در شنوم ز پشت
سر آواز دلکشت ٭ پس پس چنان روم که ز آغاز
بگذرم ٭ بہار بسند محسن تاثیر می فرماید که معنی دوم
ماخوذ از معنی اوّل است مؤلف عرض کند که
تا اگر وجود معنی دوم ہم در غلط افتاد اگر معنی دوم
را بصورت پیش شدن سند استعمال قائم داریم
مجاز معنی سوم باشد و مجاز مجاز معنی اوّل صاحب
بول چال بجواز معاصرین عجم این را بمعنی پس پشت
گفته که مرادش ازہمان معنی سوم که بالا مذکور
شد (اردو) (۱) سر کے پیچھے کا حصہ۔ مذکر
(۲) دور افتادہ۔ نظر سے دور (۳) پیچھے۔ آگے
کا مقابل۔

پس سر خاریدن | مصدر اصطلاحی بقول
بحر منفعل شدن مؤلف عرض کند که کنایه باشد
بوجه عادتی که اہل عجم بحالت انفعال پشت سر
و گردن خود را می خارند۔ معاصرین عجم تصدیق
این می کنند (اردو) منفعل ہونا۔ نادم ہونا
۔ شرمندہ ہونا۔

پشت سر کسی دیدن | مصدر اصطلاحی
بقول بہار یعنی رفتن او را دیدن و فرماید که
چون کسی خودستائی سر کند گویند ترا پیش ما این
لاف نمی رسد ما پشت سر فلان و فلان را دیده ایم
تو در چه عرصه باشی و نیز چون از کسی کبیده خاطر
باشد گویند الحمدلله که پشت سر فلان دیدیم یعنی
مردنش یا از اینجا نقل کردنش و اخراجش را دیدیم

یا آنکہ کسی در حق این کس دعای بد کند کہ بمیری پس این کس گوید کہ من پشت سر صدتا ہمچو ترا خواہم دید و فرماید کہ این از اہل زبان بہ تحقیق پیوستہ (صائب سہ) فلک ہا را توانی پشت سر دید ٭ بنور عشق اگر دل زندہ باشی ٭ (ولہ سہ) از دم سرد حریفان کی شود افسردہ دل ٭ شمع ما پشت سر چندین صبا را دیدہ است ٭ صاحبان بحر و ارستہ گویند کہ بمعنی زوال او دیدن است **مؤلف** عرض کند کہ چون کسی عاجز شود و سر بپای مخاطب یا بر زمین نہد پشت سرا و بنظر مخاطبش می آید پس معنی (پشت سر کسی دیدن) کسی را عاجز و سرنگون دیدن است و بس (اردو) کسی کو سرنگون اور بحالت عجز دیکھنا ۔

پشت سر ہم اصطلاح ۔ باضافت پشت و بیر ہر دو ۔ بقول روزنامہ بحوالۂ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار بمعنی صف بعد صف **مؤلف** عرض کند کہ مقصودش از صف پس صف باشد و بدین معنی این اصطلاح موافق قیاس است (اردو) صف کے پیچھے صف ۔

پشت شکستن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار و انند معروف صاحب آصفی ذکر این کردہ بر معنی (پشت درہم شکستن) قانع کہ بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی ہمت کسی را کم کردن و حوصلۂ کسی زائل کردن لازم و متعدی ہر دو آمدہ (ظہوری سہ) محراب را کہ روی جہانی بسوی اوست ٭ پشت شکیب از خم ابروی او شکست ٭ (اردو) کمر توڑنا ۔ بقول آصفیہ ہمت توڑنا ۔ ہمت ہرانا ۔ ہمت ٹوٹنا ۔

پشت شمشیر اصطلاح ۔ بقول بہار و انند مقابل دم شمشیر **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی و مرادف پشت تیغ کہ گذشت (صائب سہ) خواب آن چشم ربایندہ ترا از بیدار بیست ٭ پشت شمشیر بتان تیز تر از دم باشد ٭ (اردو)

دیکھو پشت تیغ ۔

پشت طاقت کمان شدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر ضعیف و پیر گشتن مؤلف عرض کند کہ ضرورت ندارد کہ لفظ طاقت را داخل این اصطلاح کنیم مجرد (پشت کمان شدن) ہم ہمین معنی است معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) پیٹھ خم جانا ۔

پشت فرسودن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ فارسیان بمعنی حقیقی استعمال کردہ اند کنایہ از زیر بار و ناتوان و لاغر کردن (کمال اصفہانی ؎) سر سنان یکی روی مہ خراشیدہ ۔ بسم سمند یکی پشت گاو فرسودہ ۔ مخفی مبادکہ درین شعر از گاو ۔ گاو زمین مراد است و فرسودہ شدن و کردن پشت آن ۔ بسیار زیر بار شدن و کردن است کہ موافق قیاس باشد (اردو) پیٹھ گھس جانا ۔ پیٹھ گھس دینا ۔ فرسودہ کرنا ۔ زیر بار کرنا ۔

پشتک استعمال ۔ بقول جہانگیری باول مضموم و بہ ثانی زدہ و فوقانی مفتوح و کاف زدہ (۱) جامۂ کوتاہی را گویند کہ تا کمر باشد و بیشتر مردم دار المرز آن را بپوشند و بعضی از جاہا آن را پشتی و عجابی نامند (حکیم سوزنی ؎) اگر جبۂ خارہ را ستقیم ۔ ز توبس اگر کم پشتک زنیجی ۔ (۲) مرضی باشد کہ عارض اسپ و استر و خر شود و آن چنان باشد کہ دانہ ہا بر دست و پای حیوانات مذکور بر آید و پختہ شود و او بسبب آن از رفتار باز ماند (۳) نوعی از بازی بود و آنچنان باشد کہ ہر دو دست را بر زمین نہند و پاہا را بر ہوا کردہ براہ روند و آن را سکندر و کژدم نیز خوانند و بہندی کتّابرا نامند صاحب برہان بذکر ہر سہ معنی بالانسبت معنی سوم صراحت مزید کند کہ بعضی گویند کہ شخصی کف دستہای خود را

بر زانو گذاشته خم شود تا دیگری از پشت او
بجهد. صاحب سروری می فرماید که (۴) تصغیر
پشت و مختصر پشت و ذکر هر سه معنی بالا هم فرموده
صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید که این لباس
پشت آدمی را گرم کند و بیشتر مردم تبرستان آن
را بپوشند و کلا پشت و کلا پشته نیز خوانند و بذکر
معنی دوم بحواله برهان اشارهٔ معنی سوم هم کرده
صاحبان جامع و رشیدی همزبان برهان. صاحب
مؤید بر معنی سوم قانع. خان آرزو در سراج بذکر
هر سه معنی بالا می فرماید که احتمال دارد که هر دو بازی
را پشتک می گفته باشند. صاحب بول چال بحواله
معاصرین عجم می نویسد که (۵) الکه پا را گویند و صاحب
رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاجار نسبت
معنی سوم قلا بازی نوشته. مؤلف عرض کند که
پشتک که بمعنی اول است کاف نسبت باشد یعنی
منسوب به پشت که برای گرم داشتن پشت
این لباس مختصر را الطرزی می سازند که خصوصاً
بجای پشت پنبه هم داخل آن دارند و این از
معاصرین عجم معلوم شد و همین است برگ
بمعنی چهارمش که گذشت و در پشتک بمعنی دوم کاف
تصغیر است مرکب با پشت و ورمی که از زین بر
قریب سم پای اسپ در پشت پا پیدا شود و در سم
نزدی پشت پا را ماند و در پشتک بمعنی سوم هم
کاف نسبت است و از بسکه در این بازی بر
پشت سوار می شوند این بازی را پشتک نام
نهادند و معنی چهارم حقیقی است و در معنی پنجم
هم کاف نسبت باشد که الکه اسپی را گویند که
پشت پا می زند. صاحب بول چال تعریف
خوشی نکرده و از تعمیم کار گرفت. مخفی مباد که قلابازی
بیان کرده صاحب رهنما همان بازی است
که ذکرش بر معنی سوم شده (اردو) (۱) ایک
مختصر لباس جو کمر تک ہوتا ہے جس میں پیٹھ کے
مقام پر روئی ہوتی ہے۔ مذکر۔ (۲) پشتک
میں چار پاؤں کے اس مرض کا نام ہے جس کے

پاؤن کے پیچھے کے حصہ میں غدود پھول جاتا ہے
اور سوجن سی ہوتی ہے۔ مذکر (۳) کا فارسی تعقوبل
آصفیہ (اردو) وہ حرکت جو سر کو نیچے اور پاؤن کو اوپر
کر کے نٹ لوگ کیا کرتے ہیں اردو والے اسی
کو فارسی زیادہ بولتے ہیں۔ مؤنث (۴) پشتہ
کی تصغیر چھوٹی پشتہ۔ مؤنث (۵) پشتک ہونا
صاحب آصفیہ نے (پشتک مارنا) پر فرمایا ہے
گھوڑے یا گدھے یا اونٹ کا دونوں پچھلے
پاؤن اٹھا کر لات مارنا۔

پشت کار | اصطلاح۔ بقول بہار مقابل
روی کار و فرماید کہ این استعارہ است (صائب
ه) تماشای چہرہ یار از بہار معلوم است ٭
کہ روی کار ہم از پشت کار معلوم است ٭
صاحبان بحر و انند لفظش بر داشتند ٭ مؤلف
عرض کند کہ استعارہ نیست بلکہ کنایہ است
کہ پشت در اینجا بمعنی پس است و معنی (پشت کار)
پس کار و کنایہ از تال کار است و لیہ اردو
تال کار۔ مذکر۔

پشت کردن بر چیزی و بر کسی | استعمال
بقول آصفی و بحر و بہار و انند (۱) اعراض کردن
ازان (طغرای مشہدی ه) چو بیند بہ آن روی
پر آب و تاب ٭ کند ماہ نو پشت بر آفتاب ٭
(جمال اصفہانی ه) پای بر گردن مراد نہد ٭
پشت بر روی روزگار کند ٭ مؤلف عرض
کند کہ (۲) تکیہ کردن بر ان ہم ٭ (سعدی ه)
مکن تکیہ بر ملک دنیا و پشت ٭ کہ بسیار کس چون
تو پرورد و کشت ٭ مخفی مباد کہ (پشت کردن
بچیزی و بکسی) ہم مانند این است (ظہوری ه)
بکعبہ پشت کنم در صف عبادتیان ٭ کہ رو بقبلہ
ابروی نماز می بالد ٭ (و لہ ه) بکیست روی سخن
اعتبار مجلس از وست ٭ اگرچہ پشت بمن کرد شمع
زود ارد ٭ (اردو) (۱) کسی کی طرف پیٹھ کرنا
پیٹھ پھیر لینا (۲) تکیہ کرنا۔ اتکا کرنا۔

پشت کمان | اصطلاح۔ بقول بہار و انند

معروف مؤلف عرض کند که (۱) باضافت پشت خم کمان است و بدون اضافت (۲) اسم فاعل ترکیبی ـ کنایه از کسی که پشت او مثل کمان خمیده باشد (صائب ــ) از پیچ و پیچش دل عشاق دو نیم است ؎ کار دم شمشیر کند پشت کمانش

؎ مخفی مباد که استعمال این با معنی در فارسی در ملحقات می آید (اردو) (۱) کمان کا خم مذکر ـ بقاعدهٔ فارسی پشت کمان بھی کہہ سکتے ہین (مرکب اضافی) (۲) پشت کمان وہ شخص جو خمیدہ ہو ـ

(الف) پشت کمان افگندن

(ب) پشت کمان افگندن برکسی

مصدر اصطلاحی

بهار ذکر الف کرده از معنی ساکت و صاحب بحر بر (پشت کمان برکسی افگندن) گوید که بمعنی تیر انداختن است برکسی چه در حالت تیراندازی پشت کمان جانب حریف می باشد مرادف (پشت کمان برکسی زدن) که می آید مؤلف عرض کند که

بصلهٔ با و بر هر دو آمده (ملا طغرا ــ) تیر افگنان روی تو صد ره فگنده اند ؎ پشت کمان به ترکش پر تیر آفتاب ؎ (اردو) الف و ب کسی پر تیر چلانا کسی کو نشانهٔ تیر بنانا ـ

پشت کمان برکسی زدن

مصدر اصطلاحی

بقول بحر و بهار و وارسته مرادف (پشت کمان افگندن برکسی) که گذشت (علی رضای تجلی در مثنوی معراج الخیال ــ) ابروش از چشم مست شبخواب ؎ می زند پشت کمان بر آفتاب ؎ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) دیکھو پشت کمان افگندن برکسی ـ

پشت کمان شدن

مصدر اصطلاحی ـ بمعنی خمیده شدن پشت باشد مؤلف عرض کند که با صراحت این بر (پشت طاقت کمان شدن) کرده ایم (اردو) دیکھو پشت طاقت کمان شدن

پشت گوژ

اصطلاح ـ بقول بحر (۱) مردم پشت خم و (۲) فلک ـ مؤلف عرض کند که

بمعنی اول اسم فاعل ترکیبی است و قلب کوز
پشت و بمعنی دوم استعاره ولیکن برای معنی
دوم مشتاق سند استعمال می باشیم که محققین
اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت اند
(اردو) (۱) کوزپشت دیکھو پشت خم شدہ
(۲) دیکھو آسمان -

پشت گردانیدن استعمال - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سند دیگر
از نثر گلستان سعدی (و ہو ہذا) در شتی دیگر
ہمہ پشت گردانیدند" **مؤلف** عرض کند
کہ واپس شدن کہ در واپسی پشت می گردد
و گریختن ہم (اردو) پیٹھ پھیرنا بقول آصفیہ
رو گردان ہونا - اعراض کرنا لڑائی سے بھاگنا

پشت گرم بودن مصدر اصطلاحی -
بقول بہار و آنند بمعنی امداد و اعانت یافتن
(محمد قلی سلیم ع) فریب چون گل رعنائی خورم
ز بہار کہ درین چمن کہ مرا پشت از خزان گرم است
با **مؤلف** عرض کند که سند بکار این مصدر
نمی خورد که است از مشتقات بودن نیست
بلکه مبدل ہست - ماضی مطلق ہستن است
ولیکن (پشت گرم بودن) بمعنی بودن بحالت
اعانت درست است معاصرین عجم بر زبان
دارند (اردو) مدد حاصل ہونا - اعانت
پانا - حالت اعانت میں ہونا - اعانت پایا ہوا ہونا

(الف) **پشت گرم کردن** مصدر اصطلاحی
بقول بہار و بحر و آنند سوار شدن (امیر خسرو
در تعریف اسپ بہرام ع) چون بصحراش
گرم کردی پشت ہا گوش گوران گرفتی اندر
مشت کہ **مؤلف** عرض کند که (پشت اسپ
گرم کردن) بمعنی سوار شدن بر اسپ است
کہ گذشت و خصوصیت با اسپ نیست بلکہ برای
ہر جانور سواری استعمال توان کرد و در سند بالا
شین ضمیر غائب موجود است صاحبان تحقیق
غور کامل بر سند نکردند و مصدر ناقص قائم

کردند و ---

(ب) **پشت گرم کردن جانور سواری واسپ وشتر را** ہم مرادف آن است

(اردو) (الف وب) سوار ہونا (جانور سواری پر)۔

پشت گرمی اصطلاح بقول بحر وانند وغیاث مددگاری وتقویت **مؤلف** عرض کند که حاصل بالمصدر (پشت گرم بودن) است که گذشت وموافق قیاس که در آخر این یای مصدر است معاصرین عجم ہم بزبان دارند (اردو) یاری و تقویت۔ مؤنث۔

پشت گمان خم دادن مصدر اصطلاحی بقول بحر بکاف فارسی معائنه را وگمان انداختن **مؤلف** عرض کند که بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم معاصرین عجم ہم بزبان ندارند ودیگر محققین زباندان واہل زبان ازین ساکت وگمان را خم دادن ہیچ مناسبت ندارد صاحب بحر ہندنژاد است مجرد قولش بدون سند استعمال اعتبار را کافی نیست (اردو) معائنہ کو گمان میں ڈالنا۔

(الف) **پشت لب** اصطلاح بقول بہار وانند معروف وہم او بر ---

(ب) **پشت لب بر زدن** گوید که جنبانیدن لب بالا در حالتی که دماغ حی فرو شد وفرماید که این از اہل زبان بتحقیق پیوسته وصراحت قریب کند که در اصطلاحات مرادف (پشت چشم نازک کردن) است که گذشت (جامی سه) چیست چندین غطموت وجبروت ٭ پشت لب بر زدن ویاد بروت ٭ وارسته ہم ب را مرادف (پشت چشم نازک کردن) گفته صاحب انند نقل نگارش **مؤلف** عرض کند که قول وارسته موافق قیاس ونمی دانیم که بہار در اول بحث چه می گوید (اردو) دیکھو پشت چشم نازک کردن۔

پشت لنگ اصطلاح - بقول برہان وبحر
و مؤید بالام بروزن جفت رنگ (۱) ناقص و
معیوب وہرزہ وبیمعنی و (۲) پس افتادہ - صاحب
ناصری ذکر معنی اول کردہ گوید کہ سخن فت تا تیر اباز
(سوزنی سمرقندی ؒ) در تک تو پسندہ نگردد
بہ بندگی ہا نمرود پشہ خوردۂ فرعون پشت لنگ ہو صاحب
جامع و رشیدی بمعنی اول قانع - خان آرزو در
سراج بذکر اقوال محققین گوید کہ غالباً پشتلنگ مخفف پشت آہنگ
واغلب کہ ہر دو معنی مجاز باشد و فرماید کہ پشت نیز
بدین معنی گذشت **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی
این کسی کہ پشت او لنگ است یعنی پس افتادہ از
ہمراہیان و مجاز ناقص و معیوب وہرزہ و بیمعنی
واشارۂ این پشتلنگ کردہ ایم کہ بموحدہ و
حذف فوقانی گذشت مخفی مباد کہ لنگ بمعنی ناقص ہا
نمی آید و پشت را ظاہراً با لنگ تعلقی نمی نماید ولیکن
در تصرف زبان ومحاورہ اعتراضی نشاید وانیکہ
در رفتار لنگ حرکت آن در پشت ہم ظاہر می شود
فارسیان (پشت لنگ) کسی را گفتند کہ از ہمراہیان
پس افتادہ باشد - عیبی ندارد (**اردو**) (۱)
ناقص معیوب - بے معنے بیہودہ - ہرزہ (۲)
وہ شخص جو ہمراہیوں سے پیچھے رہ گیا ہو -

پشت مازہ اصطلاح - بقول برہان وبحر
و جامع بامیم بالف کشیدہ و فتح زای نقطہ دار
(۱) سلک استخوان ہای میان پشت را گویند
کہ بعربی صلب خوانند و (۲) گوشتی را نیز گویند
کہ در طرف دو رشتۂ استخوان پشت می باشد - صاحب
سروری بر معنی اول قانع (حکیم ازرقی ؒ) در
آنگہیکہ ز طعن سنان و زخم تیر ہز پشت مازہ
گردان گرہ بجوید ماہ ہا (حکیم سوزنی ؒ) پشت بہ
مازۂ گاو زمین رسد آسیب ہا چہ پہ کشیم شتر خمخانہ
را بزیر پیچ ہا - خان آرزو در سراج بذکر معنی اول
گوید کہ پشت نیز ہم بہمین معنی آمدہ **مؤلف**
عرض کند کہ مازہ بقول برہان استخوان میان
پشت را نام است کہ ترجمۂ صلب عربی است

پس قلب اضافت بازہ پشت است و معنی دوم مجاز با
معنی اول باشد و پشت مزہ مخفف این (اردو)
(۱) صلب بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ پشت کے
مہرے۔ پیٹھ کی نقرے جو گردن کے نیچے سے ڈیڑھی
تک مسلسل ہیں (۲) وہ گوشت جو پس صلب ہو۔ مذکر

پشت مال اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرنگ بمعنی میزر باشد **مؤلف** عرض کند کہ میزر
بمعنی زیر جامہ و شلوار و تنہ بند و چادر است
پس چادر را پشت مال گفتن خلاف قیاس نیست
اسم فاعل ترکیبی است و دیگر معانی مجاز آن
(اردو) چادر۔ مؤنث۔

پشت ماہی اصطلاح۔ بقول برہان بکسر
ثالث بوزن پرسیاہی (۱) کنایہ از شب است
کہ بعربی لیل خوانند (خواجہ نظامی ؎) سوادی
کہ در روی سیاہی بود ؎ گر بود چون پشت ماہی
بود ؎ بہار گوید کہ باندک توجیہہ معنی حقیقی نیز
درست می شود و لبند میرمعزی می فرماید کہ عشق

از پشت آن ماہی است کہ زمین بر سطح آن مقرر
است (؎) ز اشک خستہ رسانی بہ پشت ماہی
نم ؎ ز خون کشتہ رسانی بروی ابر بخار ؎ و صاحب
سپہر ذکر این کردہ و صاحب جہانگیری در ملحقات ہم
و در اردو خان آرزو در سراج ہم ذکر این فرمودہ
مؤلف عرض کند کہ (۲) بمعنی حقیقی است
و معنی اول کنایہ باشد بہ سبیل مجاز کہ پشت ماہی
سیاہ باشد معاصرین عجم گویند کہ بدون اضافت
(پشت ماہی) و (ماہی پشت) ہر دو (۳) بمعنی
ہر چیزی کہ میانش بلند و اطرافش پست باشد (اسم
فاعل ترکیبی) و ضرورت ندارد کہ تخصیص ماہی کنیم
(اردو) (۱) رات مؤنث (۲) مچھلی کی پیٹھ۔
مؤنث (۳) ماہی پشت بقول آصفیہ ابھرواں
قبہ دار۔ گنبدی۔ مرغ سینہ۔ محدب **مؤلف**
عرض کرتا ہے کہ وہ چیز جس کا درمیان بلند ہو
اور اطراف پست۔

پشت محمل استعمال۔ بقول انند مقابل

مخمل و این مجاز باشد (اثر سہ) باشد متاع آمال
کار مرا آنچہ پر ردی کہ بد قماش تر از پشت مخمل
است ۝ مؤلف عرض کند کہ پشت دریںجا
بمعنی سوم اوست۔ مرکب اضافی (اردو)
مخمل کا دوسرا رخ روئے مخمل کا مقابل۔ مذکر۔

پشت مزه اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و
رشیدی و سراج مخفف ہمان پشت مازہ کہ گذشت
مؤلف عرض کند کہ صراحت ماخذ و اشارۂ
این ہم در انجا کردہ ایم (اردو) دیکھو پشت مازہ

پشت ملک اصطلاح۔ بقول بحر و مؤید
وانند بضم اول و چہارم بمعنی قوت ملک و
کسی کہ قوام ملک باو باشد مؤلف عرض کند
کہ مرکب اضافی است و پشت دریںجا بمعنی دوم
اوست (اردو) ملک کا پشتیبان مدد و معاون

پشتن بقول بحر بالضم خواندن دعا و افسون
و عزیمت و فرماید کہ بالفتح ہم آمدہ و سالم التصریف
است کہ غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول
نیاید مؤلف عرض کند کہ صحیح بالفتح باشد و اسم
این مصدر ہمان پشش کہ بمعنی ہفتمش گذشت
بمعنی بند و قید پس معنی لفظی این قید کردن است
کہ عاملان از دعا و افسون و عزیمت جن و پری
را مقید می کنند بحکم خود۔ فارسیان ہمین اسم مصدر
با علامت مصدر (دن) مرکب کردہ مصدری
وضع کردند کہ قیاسی و اصلی است دیگر محققین
مصادر را معنی صاحبان موارد و نوادر ازین
ساکت اند (اردو) دعا پڑھنا۔ افسون
پڑھنا۔ منتر پڑھنا (الثاسہ) گرچہ سیانون نے
پڑھے افسون بہت اتوار کے دن پھونکے ہد ہدے
مرے واسطے لکھا تعویذ بھی

پشت ناخن اصطلاح۔ بقول بہار و
انند معروف مؤلف عرض کند کہ بمعنی کنارۂ
ناخن و سر ناخن کہ ذریعۂ خراش است مرکب اضافی
فارسیان روی ناخن را پشت ناخن گفتند (طالب
آملی سہ) مرہم طلب نہ ایم وگرنہ بہمین عشق ۝

یک پشت ناخن از دل با بخراشش نیست ﴿ (اردو) ناخن کا سرـ سرِ ناخن ـ مذکر ـ

پشت نرم کردن | مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند کنایہ از کوفتن و زبون گردانیدن (امیر خسرو ؒ) در آہن کند سنگ را پشت نرم ﴿ بہ سختیش را بانگشت گرم ﴿ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) کوٹنا ـ ٹھوکنا ـ

پشتنگ | اصطلاح ـ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و سکون نون و کاف فارسی بمعنی زین بند و پشتنگ باشد **مؤلف** عرض کند کہ اصل این پشت تنگ است یک فوقانی از ہر دو حذف شد بمعنی چیزی کہ زین را بر پشت اسپ تنگ کند و آن زین بند باشد و این کنایہ الیست موافق قیاس معاصرین عجم تصدیق این می کنند و دیگر محققین اہل زبان و زبان‌دان ساکت (اردو) زین بند اس تسمہ کو کہہ سکتے ہیں جس کے ذریعہ سے زین گھوڑے کی پیٹھ پر چست قائم ہو جاتی ہے

پشت نمودن | مصدر اصطلاحی بقول برہان و بحر و جامع (۱) کنایہ از روی برگردانیدن و ترک دادن و (۲) رو گردانیدن و گریختن بہار گوید کہ مرادف (پشت برکردن) است (شیخ شیراز ؒ) سپاہی کہ در جنگ بنمود پشت ﴿ نہ خود را کہ نام آوران را بکشت ﴿ خان آرزو در سراج بمعنی دوم قانع **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؒ) در بنگاہ عشق نمودہ است عقل پشت ﴿ خوش غارتی است روی بہ بنگاہ می رود ﴿ (ولہ ؒ) پشت بنمودند صف ہای شکیب ﴿ ہر کجا ہمش تیر ترکش است ﴿ (اردو) دیکھو (پشت برکردن)

پشتو | اصطلاح ـ بقول برہان (۱) بضم اول و ثالث و سکون ثانی و واو مجہول زبان افغانی را گویند و بفتح اول و واو معروف (۲) مرطبان

سعدالعین و منتخب آن پشتوف است صاحب
ناصری با کسر هر دو معنی گوید که در جهانگیری بمعنی
اوّل بالفتح آمده و بمعنی دوم بالضم صاحب
جهانگیری بمعنی اوّل بضمهم گفته باشد که صاحب
ناصری در تحفه که پیش او بود بمعنی اوّل بالفتح یافته
باشد صاحب انند به نقل هر دو معنی این را
لغت فارسی گوید مؤلف عرض کند که به هر دو
معنی بالضم صحیح است و یکی از معاصرین عجم
می فرماید که بمعنی لفظی پشتو منسوب به پشت و کنایه
از زبان همسایه عجم است از قبیل هند و بلوچ
معروف و افغانان استعمال این به فتح اوّل
و واو مجهول کنند که تصرف شان است در
اعراب و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان باشد
و در ترکیب این هم واو نسبت است و معنی حقیقی
آن منسوب به پناه و کنایه از ظرفی که مربا و امثال
آن در ان پناه می گیرد و تا دیر محفوظ می باشد۔
(اردو) (۱) پشتو بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم
مؤنث افغانوں کی زبان اور ہند میں بالفتح مستعمل
ہے (۲) مرتبان۔ بقول آصفیہ۔ اردو۔ اسم
مذکر۔ چینی یا مٹی کا روغن کیا ہوا ظرف جس میں
اچار۔ مربے یا گھی وغیرہ رکھتے ہیں۔

پشتوارہ | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری
و سروری بر وزن خشک پارہ مقداری از
ہر چیز باشد کہ آن را بر پشت توان برداشت
(شیخ عطار ره) ہر کہ او روی چون گلش خواہد
بہ مدتی خار پشتوارہ کند۔ خان آرزو در سراج
ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ این اصل
پشتارہ است کہ بجایش گذشت و صراحت ماخذ
ہم در انجا کردہ ایم (اردو) دیکھو پشتارہ
کے پہلے معنے۔

پشتوان | اصطلاح۔ بقول برہان بر وزن
پشتبان بہر دو معنیش کہ گذشت (خلاق المعانی
ره) چنین خلل کہ به بنیان دین در آمده بود
گر اعتماد برین پشتوان نبودی وای۔ صاحب

سروری بر معنی اوّل قانع و صاحب جہانگیری بر معنی دوم (مولانا مطہر کرہی ؒ) پناہ ملکت اسلام و پشتوان سپاہ ٭ صفی حضرت سلطان ولی دولت شاہ ٭ مؤلف عرض کند کہ این مبدل آن است بہر دو معنی چنانکہ آب و آو (اردو) دیکھو پشتبان۔

پشت و روی جنس دیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر۔ یافتن حسن و قبح متاع۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) الٹ پلٹ کر دیکھنا۔ ہر ایک جنس کے حسن و قبح کو دریافت کرنا یہہ دکن کا محاورہ ہے۔

پشتہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرہنگ بضم اوّل و فتح ثالث بمعنی (۱) تل و کوچہ و بتحقیق ما (۲) تودہ (ظہوری ؒ) ہر گل کہ بوی خون دہد از گلشن من است ٭ صد پشتہ برق خوشہ از خرمن من است ٭ (ولہ ؒ) در خرمن تن پشتہ برق از رگ و پی ہست ٭ بر تیزی آتش دہی از خشکی نی ہست ٭ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است صاحب انند متعرض خوشی نکرد و تعمیم را بتخصیص بدل کرد حیف است ازین کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زبان دان ازین لغت معروف سکوت ورزیدہ اند معنی دوم اصل و معنی اوّل مجاز آن (اردو) پشتہ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر (۱) ٹیلہ (۲) تودہ۔ مذکر۔

پشتہ بند اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی پل کہ بعربی قنطرہ گویند مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است۔ اسم مفعول ترکیبی کہ بستہ شدہ از پشتہ ہا و مراد از پشتہ ہا ستون ہای پل است کہ پل بر پشتہ ہا و تودہ ہا را ماند فارسی قدیم است و حالا بر زبان نیست (اردو) پل بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مذکر۔ جسر قنطرہ۔ وہ دریا کا راستہ جو کشتیوں یا طاقچوں کے وسیلہ سے بنایا جاتا ہے۔

پشتۂ زعفران اصطلاح - بقول بحر انگشت ہای
افروختہ - دیگر ہمہ محققین زباندان واہل زبان
ومعاصرین عجم ازین ساکت **مؤلف** عرض کند
کہ اگر سند استعمال این پیش شود استعارہ دانیم
کہ تودۂ انگشت افروختہ از دور پشتۂ زعفران
را ماند (اردو) سلگے ہوئے کوئلے - مذکر -

پشتی اصطلاح - بقول برہان بضم اول و
سکون ثانی وکسر ثالث وسکون تحتانی (۱) جامۂ
کوتاہی کہ تا کمر باشد و (۲) مدد ومعاون راہم
گویند - بہار گوید کہ (۳) تکیۂ مربع طولانی کہ
پس پشت گذارند و در عرف گاؤتکیہ گویند و
فرماید کہ از اہل زبان بتحقیق پیوستہ وپشتی بتازی
تازی معرب این است (شفیع اثرؒ) از نزاکت
تکیہ کی آن مہ بہ پشتی می کند ٭ موج دارائی بالش
درشتی می کند ٭ (محسن تاثیرؒ) سد خندۂ
دریاست حصیر فقر را ٭ گر پشتی مسند نکند پشتی
مسند ٭ (ولہؒ) خود شود آسودہ ہر کس خلق
را آسودہ داشت ٭ تکیہ پشتی راعبث پیوستہ
بر دیوار نیست ٭ ہم او بذکر معنی اول می فرماید
کہ (۴) مدد واعانت وحمایت است کہ سند این
بر پشتی کردن بمعنی حمایت کردن می آید وہم او گوید
کہ (۵) بمعنی مابونی (ناظم ہرویؒ) بردہ تا
پشتی آبرویش را ٭ روندارد کہ روکند بکسی ٭
وارستہ ذکر معنی (۳ و ۴ و ۵) کردہ معلوم می شود
کہ بہار این ہر سہ معنی آخرہ را از وآوردہ صاحب
رشیدی بذیل پشتک ذکر معنی اول این فرمودہ کہ
پشتک وپشتی بمعنی اول مرادف یکدیگر است خان
آرزو در سراج ہم بمعنی چہارم قانع - صاحب بول چال
بحوالۂ معاصرین عجم ذکر معنی سوم کردہ **مؤلف**
عرض کند کہ در معنی اول یای نسبت است یعنی
منسوب بہ پشت وکنایہ از لباسی کہ برای گرمی پشت
می پوشند کہ تا کمر می باشد وبمعنی دوم مخفف پشتیبان
کہ فارسیان بحذف بان مجرد پشتی را بمعنی حامی آوردہ اند
کردند وبمعنی سوم ہم یای نسبت کہ منسوب بہ پشت

گاو تکیه با نام شد و بمعنی چو پا بم پای [illegible] است
بمعنی اعانت و مدد و بمعنی نجم یای نسبت است
که هیز و مابون نسبت به پشت دارد و بکنه را از پشت
گیرد (اردو) (۱) دیکھو پشتک کے پہلے معنے
(۲) مدد و معاون - مدد کرنے والا - پشتی بان -
(۳) گاو تکیہ - مذکر - صاحب آصفیہ نے پشتی سے
فرمایا ہے - گاو تکیہ اور (۴) پشتی بقولہ مؤنث
مدد - حمایت (۵) مابون - بقول آصفیہ - مذکر -
وہ شخص جسے علت ابنہ ہو -

پشت یافتن مصدر اصطلاحی - بقول برہان و بحر و بہار و مؤید و سراج کنایہ از قوت یافتن **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی دوم پشت است و موافق قیاس (اردو) پشتی پانا - مدد پانا - اعانت پانا -

پشتی بان اصطلاح - بقول برہان و بحر و بہار با بای ابجد بالف کشیدہ و بنون زدہ بمعنی پشتوان (صائب ؒ) ہرچہ از دنیا

کنی تعمیر پشتیبان نشست ⁂ سعی در آبادی دل کن چو معمار خودی ⁂ (سعدی ؒ) چه غم دیوار امت را که باشد چون تو پشتیبان ⁂ چه باک از موج بحر آن را که دارد نوح کشتی بان ⁂ خان آرزو در چراغ ہدایت نگراین بر معروف قائل و در سراج بذیل پشتی گوید که بمعنی حمایت کننده **مؤلف** عرض کند که ہر دو معنی موافق قیاس (اردو) دیکھو پشتوان و پشتیبان -

(۱۸۸۴) **پشتی شدن** مصدر اصطلاحی بمعنی معاون و مددگار شدن است (انوری ؒ) پشتی شدہ از نیک و بد جہان را ⁂ ہر پشت که پیش تو خم گرفته **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است - (اردو) پشتی ہونا - معاون ہونا -

(۱۸۸۵) **پشتی کردن** مصدر اصطلاحی بمعنی مدد و اعانت و حمایت کردن است **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس (سعدی ؒ) نشاید که برکس درشتی کنی ⁂ که خود را بتاویل پشتی کنی ⁂

(سلمان ساوجی) طرار طرهٔ تو دلم برد و عارضت
در روی او نهاده پشتی طرار می کند ۔ (محمد قلی سلیم)
چون گل رخسارش بالاله هرجا چهره شد ۔ رنگ
روی زرد من هم پشتی او می کند ۔ (ظهوری)
بد عهدی نگاه طنازان چه روئی عشوه سازان را
که تا گر دست پشتی بر نهی روا ایچنین باشد ۔
(اردو) حمایت کرنا ۔ مدد کرنا ۔ اعانت کرنا
پشتی پر ہونا ۔

پشتی مان اصطلاح ۔ بقول بہار و انند مرادف
پشتی بان و پشتی وان مؤلف عرض کند که دیگر
همه محققین اهل زبان و زباندان ازین ساکت
معاصرین عجم بر زبان ندارند اگر سند استعمال
بدست آید توانیم گفت که مبدل (پشتی بان)
است که وحده بدل می شود به میم چنانکه غژب
و غژم و جا دارد که مان را امر حاضر از ماندن
گیریم و این را اسم فاعل ترکیبی دانیم بمعنی حمد
باشنده کنایه از پشتی بان اگرچه قیاس مجوز

اینست ولیکن استعمال این از نظر ما نگذشت
و بگوش ما نخورد (اردو) دیکھو پشتی بان و پشتیبان

پشتی وان اصطلاح ۔ بقول برهان و بحر و
بهار و انند و سروری و مؤید و سراج بر وزن
و معنی پشتی بان شامل بر هر دو معانیش مؤلف
عرض کند که وان مبدل بان است چنانکه آب
و آو پس این را مبدل پشتی بان توانیم گفت اگرچه
سند استعمال این پیش نشد ولیکن صاحب جامع
که محقق اهل زبان است ذکر این بصراحت
هر دو معنی کرده و قول او برای فارسی زبان
سندی را ماند (اردو) دیکھو پشتی بان و پشتیبان

پشتی یافتن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر
مرادف پشت یافتن یعنی قوت و مدد یافتن
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است که
پشت و پشتی مرادف یکدیگر است (اردو)
دیکھو پشت یافتن ۔

پشتخانه اصطلاح ۔ بقول انند بحوالهٔ نفائس

و فرہنگ فرنگ مرادف پشہ خانہ بالفتح نوعی از پلنگ پردہ دار کہ برای حفاظت از پشہ با سازند وبعربی آن را کلّہ گویند و در عرف حال عرب ناموسیہ چہ ناموس پشہ را خوانند وبہندی مسہری۔ مؤلف عرض کند کہ این مخفف (پشہ خانہ) کہ قلب اضافت است اگرچہ معنی لفظی این خانۂ پشہ باشد ولیکن استعمال این بمعنی خانہ کہ ساختہ می شود برای دور بودن پشہ وکنایہ از پردۂ

شبکہ دار باریک کہ آن را اطراف تخت خواب قائم کنند کہ داخل آن محفوظ باشد از پشہ (اردو) مسہری۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث ایک قسم کا پردہ دار پلنگ جو مکھیوں اور مچھروں وغیرہ سے محفوظ ہو کر سونے کے لئے بنایا جاتا ہے (ناسخ سہ) اجل کے تلے ہی سونا پڑا ہے خاک میں غافل ؎ بس اک دم میں مسہری کا ہو گئی بے کار سونے کی ؎

پشخودن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وسکون ثانی وخای مضموم بمعنی افشردن وفشاردن۔ مؤلف عرض کند کہ ظاہر امرکب می نماید از پشخود وعلامت مصدر دن ولیکن زردشتان سالخورد گویند کہ پشخ بمعنی آلہ ایست سوراخدار کہ بہندی آن را پہوآرہ گویند کہ بوسیلۂ آن آب در سبزہ زار وصحن باغ ومکان بیفشانند۔ جادارد کہ فارسیان از ہمین اسم مصدر بقاعدۂ خود مصدری ساختند وواو میان دو کلمہ زیادہ کردند چنانکہ افتادن واوفتادن وبوجہ این اضافہ این مصدر را بسبیل مجاز بمعنی افشردن استعمال کردند واللہ اعلم بالحقیقۃ الحال دیگر ہمہ محققین مصادر وزباندانان واہل زبان ومعاصرین عجم ازین مصدر ساکت اند وجادارد کہ مزید علیہ پشخودن بزیادت موحدہ باشد کہ بعد ازان موحدہ بدل شدہ بہ بای فارسی چنانکہ اسب واسپ وپشخودن بمعنی ریش نمودن بناخن وخراشیدن پوست روی می آید

و مجازاً بمعنی افشردن مستعمل شده باشد و مصدر پشخودن بهمین معنی فشاشیدن در بای موحده هم گذشت باشد که موحده را به بای فارسی بدل کرده مجازاً تغییری در معنی کردند و همین قیاس بهتر می نماید از هر دو ماخذ مقدم الذکر با بی حال اشتقاق سند استعمال می باشیم (اردو) دیکهو افشردن ـ

پشخیدن بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بمعنی درخشیدن مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین مصادر و اهل زبان و زباندانان ازین مصدر ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند و پشخ که بدیلش بخشودن گذشت معنی هیچ تعلق ازین ندارد و خیال ما این است که پشخیدن که بنون سوم و جیم چهارم می آید به تصحیف کاتبین همین صورت گرفت و صاحب انند این را درینجا نقل کرد اگرچه سلسلهٔ ردیف اجازت آن نمی دهد و تصرف در معنی هم تعجب خیز است بدون سند استعمال این مصدر را تسلیم نه کنیم (اردو) چمکنا ـ

پشدید بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اول و کسر ثالث بمعنی توجه و التفات و خواهش مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود ما این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم به بای معروف معاصرین عجم ازین بی خبر اند و یکی از زردشتان موجودهٔ هند گوید که لغت زند و پازند است و اصل این برای فارسی پژوید است به بای معروف که در صحائف استعمال این آمده مؤلف گوید که اندرینصورت این را مبدل آن توانیم قیاس کرد چنانکه بازگونه و باشگونه (اردو) توجه ـ خواهش ـ مؤنث ـ التفات ـ مذکر ـ

پشک بقول برهان و جامع بفتح اول و ثانی و سکون کاف (۱) شبنم را گویند و بسکون ثانی (۲) بمعنی برابر کردن و موافق ساختن و (۳) درآویختن و (۴) عشق و عاشقی و (۵) جعل و

آن جانوریست که سرگین را گلوله سازد و (۹) چیچی
و فرماید که باین معنی با سین بی نقطه هم بنظر آمده و
(۷) نام علتیست که اسپان را بهم می رسد و (۸)
بضم اول بلغت ماوراء النهر گربه باشد و (۹) بسکون
ثانی سرگین آهو و گوسفند و بز و اشتر و امثال آن
و (۱۰) خمره و خمچه و مرطبان و (۱۱) نام درختی و
(۱۲) بکسر اول و سکون ثانی قرعه را گویند که شریکان
درمیان خود بجهت تقسیم اسباب و اشیا بیندازند
صاحب جهانگیری بذکر معنی اول گوید که این را (اپشک
و افشک) هم گویند و بمعنی دوم (حکیم نزاری ره)
بحسن افتاده با خورشید در پشک بقامت سرو را
افگنده در رشک و بذکر معنی سوم و چهارم و پنجم
و ششم و هفتم نسبت معنی هشتم می فرماید که بدین معنی
پوشک هم خوانند (حکیم سنائی ره) تو کلام خدا را
رای پشک گر نه طوطی بگذار و پشک (کمال
غیاث ره) از چرغ تا کبوتر و از مرغ تا شتر
از گرگ تا به بره و از موش تا پشک و بذکر
معنی نهم گوید که با اول مکسور هم درست است
و پشکر و پشکره و پشکل و پشکله نیز نامند (مولوی
معنوی ره) گفت جالینوس را ببرد و سپس از پشک
و پشک کو در بود تر ریزه ریزه می خاک خشک
و ذکر معنی دهم و یازدهم و دوازدهم هم کرده
صاحب سروری بر معنی دوم و سوم و ششم
و هفتم و هشتم قانع. صاحب ناصری معنی هفتم
و یازدهم را ترک کرده خان آرزو در سراج
بذکر معنی اول تا پنجم نسبت معنی ششم می فرماید که
تصحیف چخل باشد یا پشش که بمعنی جعد و زلف
است و نسبت معنی هفتم می فرماید که تصحیف
پیچک باشد که گذشت و بذکر معنی هشتم می طرازد
که مخفف پوشک و بمعنی نهم مخفف پشکل که می آید
و ذکر معنی دهم و یازدهم و دوازدهم هم کرده
مؤلف عرض کند که با صراحت ماخذ این معنی
اول به (پشک بمعنی دوش) کرده ایم پس اصل
این فشک است و مبدل آن پشک چنانکه فام و

پا ہم و بمعنی دوم مقصود برہان از برابری است
و بدین معنی اسم جامد فارسی زبان و بمعنی سوم
کہ آویزش باشد ہم اسم جامد دانیم و ہمچنین بمعنی
چہارم ہم اسم جامد است و نسبت معنی پنجم عرض
می شود کہ صاحب محیط نسبت جعل گوید کہ این
را بفارسی خردک و غلطانک و کرم سرگین گویند
و آن کرمی است معروف و غالباً از سرگین گاو
پیدا می شود و آن را بازوست و لیکن بدان
سیہ بدن نمی تواند و اکتحال جرم جعل کہ در تنور
بہم رساند جہت درد چشم مجرب (الخ) و حقیقت
جعد بکر یوم و یوف گذشت کہ متعلق بمعنی ششم
است خان آرزو بنظر سطحی این را تصحیف
جعل خیال می کند و تصحیف جعد و زلف ہم
داند فضولی اوست کہ در اسمای جامد کار تصدیق
آن صاحب زبان اعنی صاحب جامع کردہ
می خواہد کہ تصرف کند و بمعنی ہفتم مخفف پشتک کہ
بجای خویش مذکور شد و بمعنی ہشتم اتفاق داریم با خان آرزو
کہ مخفف پوشک می نماید و صراحت ماخذ ہمد رانجا
شود و بمعنی نہم مخفف پشپکل کہ می آید و بمعنی دہم اسم
جامد است و بمعنی یازدہم مبدل پشک کہ بموحدہ
گذشت و صراحت ماخذش ہمد رانجا کردہ ایم
و بمعنی دوازدہم اسم جامد فارسی زبان دانیم
و آنچہ صاحب محیط این را بمعنی ۹ می فرماید صراحتش
بر پشپکل می آید (اردو) (۱) شبنم دیکھو پشک
کے دوسرے معنے (۲) برابری۔ مؤنث (۳)
دیکھو آویزش (۴) عشق۔ مذکر (۵) گبریلا۔ گوبر
کا کیڑا۔ مذکر (۶) دیکھو بوم (۷) دیکھو پشتک (۸)
بلی۔ مؤنث۔ دیکھو پوشک (۹) دیکھو پشپکل (۱۰)
دیکھو پشتو کا نمبر (۲) (۱۱) دیکھو پشک کے ساتویں
معنی (۱۲) قرعہ۔ صاحب آصفیہ نے فرمایا ہے
عربی۔ اسم مذکر۔ پانسہ۔ چوب پارہ۔ دانہ تانبے
یا پیتل یا جست خواہ ہاتھی دانت وغیرہ کا پانسہ
جیسے رمال ڈال کر غیب کی بات بتلاتے ہیں مؤلف
عرض کرتا ہے کہ اردو میں قرعہ ڈالنا اس عمل

کو بھی کہتے ہین جو حصص کی تقسیم مین چٹھیان ڈالتے
ہین جس مین حصہ دارون کے نام لکھے رہتے
ہین جس حصہ پر جو نام نکلے وہ اُسکو حاصل کرتا ہے
اور قرعہ انھین معنون مین ترجمہ ہے بارھوین
معنے کا۔ مذکر۔

پشکال | اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری
و مؤید و انند بر وزن دستمال فصل باران
ہندوستان را گویند (ناصری ــ) ہم خندد
و ہم سرشک بارد ہ گوئی پشکال ہند دارد
و صاحب ناصری صراحت فرمایند کہ این را
پرشکال نیز گویند (مسعود سعد ع) پرشکال
ای بہار ہندستان ہ خان آرزو در سراج
گوید کہ صحیح بہای تازی است و این لفظ فارسی
نباشد مؤلف عرض کند کہ بہمین بہای موحدہ
ہم گذشت و این مبدل آنست چنانکہ تب
و تپ و آن مخفف برشکال کہ بجایش مذکور
شد و صراحت ماخذش ہم در انجا کردہ ایم
و وجود پرشکال بہ بای فارسی مبدل برشکال بوجود
ہم از سند مسعود سعد ثابت پس این را مخفف
پرشکال ہم توان گرفت بحذف رای مہملہ۔
(اردو) دیکھو برشکال۔ مذکر۔

(۱) پشکر | اصطلاحات۔ بقول برہان و رشیدی
(۲) پشکرہ | و انند ہر دو بکسر اوّل و ثالث بمعنی
پشکی کہ سرگین گوسپند و بز و آہو و شتر باشد و
پشکل و پشکلہ ہم بہمین معنی می آید صاحب جامع
و دیگر بعض محققین بذیل پشکک اشارہ این ہر دو یا
لغت ہم کردہ اند مؤلف عرض کند کہ (پش کل بمعنی)
بتشدید لام اصل است کہ پش بمعنی ناقص و فرومایہ
ہر چیز گذشت و کلہ بمعنی خودش و کنایہ باشد از
سرگین کہ در گلہ جانوران چیزی بکار است و بہا دارد
و پشکرہ را اصل دانیم کہ پش بمعنی ہمان بی کار و ناقص
و کرہ بمعنی ہر چیز پیدا و قرو بمعنی چرک ہم می آید و ظاہر
است کہ سرگین اسپ و بز و شتر و آہو پشکل گلولہ ہا
مدور می باشد پس معنی لفظی این مدور ناچیز است

پاچرک ناچیز و کنایه از سرگین گوسپند و بز و آهو و
شتر و پشکل که می آید مبدل این چنانکه چنار و چنال
و همین ماخذ بهتر از ماخذ اول است و پشکل و پشکل
مخففش بحذف ها و پشک که به همین معنی گذشت
مخفف پشکله یا پشکل بحذف های مهمله یا لام (اردو)
بکری یا ہرن یا گھوڑے یا اونٹ کی لید یا
مینگنی — مؤنث ۔

پشکش | اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بکسر اول و فتح ثالث و سکون شین معجمه مخفف
پیشکش است که بجایش می آید **مؤلف** عرض
کند که اگرچه معاصرین عجم و دیگر محققین اہل زبان
در بامدان این را ترک کرده اند ولیکن خلاف
قیاس نیست (اردو) دیکھو پیشکش ۔ یہ اس
کا مخفف ہے ۔

(الف) **پشکل** | اصطلاح ۔ بقول برہان و
(ب) **پشکله** | رشیدی و مؤید و انند (۱)
مرادف پشکر و پشکره و بعض محققین بدیل پشک
هم اشاره این کرده اند **مؤلف** عرض کند که
با صراحت کامل معنی و ماخذ بر پشکر و پشکره کرده ایم
صاحب محیط بر پشک می فرماید که پشکل باضافۂ لام
بر پشک اسم فارسی است و بعربی بعر و بهندی مینگنی
نامند و آن سرگین حیوانات است که خشک و از
هم منفرد باشد و جمیع پشک مخفف شدید الجلا است
فلهذا نافع است جهت جمیع امراض که علاج آن بطلی
بدین تمام شود مثل قروح و بهق و کلف و مانند
آن و باختلاف حیوان مختلف باشد و هر حیوانی
که مزاج آن یابس تر باشد پشک آن در تجفیف
شدید بود و افعال و خواص آن در ذیل هر یک
حیوان مسطور گردد ۔ صاحب برہان نسبت (ب)
گوید که (۲) بچک کلید انرا نیز گویند و صاحب
مؤید بحوالۂ زفانگویا بمعنی دوم قانع **مؤلف**
عرض کند که (ب) بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان
است و مبدل و مزید علیه پشکل که بموحده بدون
ہای هوز گذشت (اردو) (الف) (۱) دیکھو

پشکره وپشکره (ب) (۱) دیکھو پشکره (۲) دیکھو پشکل

(الف) پشکلید (الف) بقول برهان و انند

(ب) پشکلیدن بکسر اوّل ولام بروزن .

دل کشید یعنی بناخن وانگشت رخنه کرد . و(ب)
بقول بحر رخنه کردن بناخن وانگشت وفرماید
که سالم التصریف است که غیر ماضی ومستقبل و
اسم مفعول نیاید **مؤلف** عرض کند که این
مبدّل (پشکلیدن بموحّده) باشد بمعنی دوش
چنانکه تب وتپ وصراحت ماخذ این مصدر
همدر اینجا کرده ایم یکی از معاصرین عجم ماخذ دیگر
هم بفرماید که خوب طبع آزمائی کرده می گوید که پش
بمعنی مثل وشبیه بر معنی چهارمش گذشت وکلید
بمعنی اوست که ترجمهٔ مفتاح عربی است فارسیان
لفظ پش وکلید را مرکب کردند با علامت مصدر
(دن) ویک دال مهمله از دو دال جمع شده حذف
شده (پشکلیدن) باقی ماند ومعنی لفظی این مثل
کلید کردن) وکنایه باشد از رخنه کردن بناخن
و انگشت ما این بیایش را خیلی می پسندیم که قرین
قیاس است اندرین صورت پشکلیدن که بموحّده
گذشت مبدّل این باشد و (الف) ماضی مطلق اینست
که صاحب برهان مثل اسم جامد ذکرش کرد اردو
الف وب دیکھو پشکلید وپشکلیدن کے دوسرے معنے

پشکم اصطلاح - بقول برهان وجهانگیری و
جامع بکسر اوّل بروزن اشکم ایوان وبارگاه را گویند
وفرماید که بفتح اوّل نیز آمده صاحب ناصری این
را مرادف بجکم گوید وبا او نقل کند ومی فرماید که
ظاهراً شین بتصحیف خوانده اند (حکیم ناصر خسرو
ع) این جنبش بقرار یکسان حال کی افتاده بدین
بلند پشکم ٭ (وله ع) بپدیدآرد سخن درخلق عالم
بیشی وکم ها ٭ چو فرد این سخن گویان برون آیند از این
پشکم ٭ صاحب رشیدی گوید که بای تازی باید
فارسی **مؤلف** عرض کند که ما اشارهٔ این به
بشکم کرده ایم وصراحت ماخذ بر بجکم که بموحّده
وجیم عربی گذشت ودر اینجا همین قدر کافی است

که این مبدّل بشکم است که به بای عربی بجاے
خودش مذکور چنانکه اسب و اسپ (اردو)
دیکھو بشکم جیم عربی کے ساتھہ ۔

پشکند بقول انند نام مقامی است از توران
زمین **مؤلف** عرض کند که حیف است که
تعریف کاملش معلوم نشد و دیگر محققین ازین
ساکت (اردو) پشکند توران کے ایک
مقام کا نام ہے افسوس ہے اسکی صراحت
مزید معلوم نہوسکی ۔

پشگ بقول سروری بکسر با (۱) بمعنی سرگین
گوسپند و شتر و امثال آن (حکیم سنائی ـ ع)
مشک و پشک یکی است تا تو همی که بار گین
راندانی از عطار ہو و فرماید که در فرہنگ بمعنی
با نیز آمده و باین بیت مولوی معنوی متمسک
شده (ع) گفت جانش را برو ب از سنگ و
پشک ہو ور بود تر ریز بر روی خاک خشک ہو
و فرماید که (۲) بمعنی خمیره و (۳) نام درختی
و بکسر با (۴) بمعنی رقعه که شرکا درمیان اندازند
برای تقسیم اشیاء ۔ **مؤلف** عرض کند که همین لغت
به کاف عربی آخره بجایش گذشت و شامل است
بر بسیار معانی و این چهار معنی هم دران داخل
است ۔ شک نیست که سند مولوی معنوی که بالا
مذکور شد متعلق از همان است که قافیه پشک
با خشک شده ولیکن منظر باعتبار سروری که محقق
زبان خود است می توانیم قیاس کرد که این مبدل
آن باشد و مخصوص به چهار معنی بالا چنانکه کند و
گند ۔ صاحب سروری درانجا هم تحقیق خود
ظاهر کرده و درینجا نیز بکاف فارسی آورده و
این دلیل آنست که تحریفی در کتابت نشده و
با صراحت ناخذش همدرانجا کرده ایم (اردو)
(۱) دیکھو پشک کے نوین معنے (۲) دیکھو پشاک
کے دسوین معنے (۳) دیکھو پشاک کے گیارہوین
معنے (۴) دیکھو پشک کے بارہوین معنے ۔

پشگل اصطلاح ۔ بقول سروری بکاف فارسی

بوزن بسمل همان پشنگ مرقوم بمعنی اوّل (خاقانی
۵) گاویست که عنبر آورد تره گاولیست که
پشکل آورد) مؤلف عرض کند که ازین سند
مصدر (پشکل آوردن) بمعنی سرگین ریختن
پیداست - صاحب سروری همان لغت
پشکل را که بکاف عربی گذشت بکاف فارسی
آورده نظر بر اعتبارش که صاحب زبان است
این را مبدّل آن دانیم چنانکه کند و گند (اردو)
دیکهو پشکل -

پشل | بقول برهان بکسر اوّل و ثانی و سکون
لام دو چیز را گویند که بر یکدیگر زنند تا صدا کند
و فرماید که بفتح اوّل و ثانی هم بنظر آمده و بمعنی
گویند که دو چیز است که با یکدیگر بگیرند و بگویند
و باین معنی بجای حرف اوّل نون هم گفته اند
صاحبان جهانگیری و ناصری و جامع و مؤیّد هم
ذکر این کرده اند - خان آرزو در سراج می فرماید که
احتمال دارد که بضم دوم بود و مشتق از شولیدن
بمعنی برهم زدن و پریشان نمودن - درین صورت بنا بر
تحقیق رشیدی بباء تازی خواهد بود چه او شولیدن
را بباء تازی تصحیح نموده **مؤلف** عرض کند که
باعتبار جامع و ناصری این را صحیح دانیم ولیکن
مبدّل نشل است که بموقعه گذشت و بمد انجا
صراحت معنی و ماخذش کرده ایم و تحقیق نشل
بنون هم مذکور شد درینجا همین قدر کافی
است که مبدّل نشل است چنانکه اسپ و اسب
و مرادفش در معنی (اردو) دیکهو نشل -

پشلنگ | اصطلاح - بقول برهان و جامع
بضم اوّل و فتح لام بر وزن پرسنگ (۱) قلعه
را گویند که بر قلّه کوهی واقع شده باشد (۲)
بمعنی ناقص و هرزه و معیوب و بمعنی و بفتح
اوّل بر وزن خرچنگ (۳) بمعنی پس افتاده
و عقب مانده و (۴) افزاری را نیز گویند
که بنّایان بدان دیوار را سوراخ کنند و (۵)
پشنگ پدر افراسیاب را نیز پشلنگ می گفته اند

صاحب جہانگیری بر معنی اوّل و دوم قانع است (فرخی ملہ) آنگہ زیر سم اسپان سپہ خرد نمود بپرمالی در و دیوار حصار پشلنگ ٭ (اثیر الدین اخسیکتی ملہ) برد در عذر پشلنگی بہ زنواری ومن ہر دم بگناہ تو بروبندم برای عذر پشلنگش ٭ صاحب سروری بر معنی سوم قانع مؤلف عرض کند کہ ہمین لغت بموحدۂ اوّل بجایش گذشت وما در انجا ذکر کردہ ایم کہ این اصل است بمعنی اوّل و اسم جامد فارسی زبان کہ وجہ تسمیۂ این متحقق نشد و ای بر محققین کہ ہمین یک سند فرخی را برای معنی اوّل در اینجا ہم نقل کردہ اند و معنی دوم مخفف پشتلنگ کہ بجایش گذشت و معنی سوم ہم از (پشت لنگ) پیدا توان کرد کہ اصل این است و باعتبار صاحب جامع کہ محقق اہل زبان است این را مخففش می دانیم و بہ معنی چہارم اسم جامد دانیم ولیکن ماخذ آن معلوم نہ شد و بہ معنی پنجم علم است یا لقب و تعلّق یکی از معانی بالا در آن باشد کہ بتحقیق نہ پیوست (اردو) (۱) و (۲) دیکھو پشلنگ (۳) ہمراہیون سے پیچھے رہا ہوا۔ (۴) آلنقب۔ مذکر دیکھو پشتاک (۵) پشلنگ افراسیاب کے باپ کا نام۔ مذکر۔

پشیم بقول بہار و انند (۱) بمعنی صوف و فرماید کہ بالفظ رشتن مستعمل (شیخ شیراز ع) دیبا نتوان یافت ازین پشم کہ رشتیم ٭ مؤلف عرض کند کہ لغت فارسی زبان است نمیدانیم کہ چرا دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زبان دان این را ترک کردہ اند معاصرین عجم بر زبان دارند و در ملحقات استعمال مرکبات این ہم می آید و متحقق کہ لغت ترکی یا السنۂ غیر نیست و تخصیص استعمال با مصدر رشتن ہم نباشد و (۲) فارسیان استعمال این بمقام تحقیر ہم می کنند و در انجا اشارہ بسوی معنی زہار است و پشم بدین معنی مخصوص بر سبیل مجاز باشد چنانکہ در ملحقات می آید

و (۳) مخفف پشیم کہ می آید بمعنی پریشان (اردو) (۱) پشم بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ اون۔ بال۔ روان۔ دیکھو پشم۔ (۲) پشم بقول آصفیہ بمعنی موی زہار۔ مقام تحقیر پر اس کا استعمال ہوتا ہے جیسے (پشم پر مارنا) ان معنون مین مذکر استعمال ہے (۳) دیکھو پشیم۔

پشم آگند | اصطلاح۔ بقول بحر موقوف بمعنی پالان خر الاغ صاحب سروری صراحت فرماید کند کہ آنچہ میان تنگ بار و پشت ستور نہند و اندرون آن را پشم آگنند (شیخ سعدی ص) کہ بجان آمدم ز محنت و رنج ٭ داغ بیطار بار پشم آگند ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مخفف پشم آگندہ بحذف ہای ہوز کنایہ باشد از نمدی کہ بر پشت چارپا نہند کہ داخل آن پشم آگندہ باشد (اردو) وہ نمدہ جس مین بال بھرے ہوتے ہین اور بارکش چارپایون کی پیٹھ پر ڈالا جاتا ہے تا کہ بوجھ سے پیٹھ چھل نہ جاے اور زخم پیدا نہو۔ مذکر۔

پشم از خایہ رندان کم | مثل۔ صاحب خزینۃ الامثال ذکر این بزیادت (ہای) بعد خایہ کردہ از معنی و محل استعمال ساکت۔ بہار گوید کہ کنایہ از نقصان بغایت سہل کہ در حساب نیاید۔ صاحب انند نقل بہار دارش **مؤلف** عرض کند کہ پشم بر خایہ ہای انسان کم باشد فارسیان موقعی بجائی کہ قلت خفیفہ چیزی را بیان کردن مقصودشان باشد استعمال این مثل کنند و اہل تہذیب ہمین مثل را (پشمی از کلاہش کم) می گویند کہ بجایش می آید (اردو) دکن مین کہتے ہین نا یہ نقصان پشم کے برابر ہے

پشم از کلاہ رندان کم | مثل۔ بقول انند و بہار مرادف مثل گذشتہ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین امثال ازین ساکت و (پشمی از کلاہش کم) البتہ بجایش می آید و مرادف مثل گذشتہ کہ آن مثل

سوقیان است و این مثل اهل تهذیب (اردو) دیکهو مثل گذشته ـ

پشماق بقول اند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح بمعنی اسپ باشد صاحب مؤید هم این را بدین معنی لغت فارسی گفته **مؤلف** عرض کند که ظاهر لغت ترکی زبان معلوم می شود ولیکن محققین ترکی ازین ساکت ـ دیگر همه محققین اهل زبان و زباندان این را ترک کرده اند بدون سند استعمال اعتبار را نشاید و اگر بدست آید فارسی قدیم دانیم مخفی مباد که آق بمعنی سپید بجایش مذکور شد و معنی لفظی این مرکب پشم سپید باشد و بس (اردو) دیکهو اسپ ـ

پشماگند اصطلاح ـ بقول جهانگیری و برهان و ناصری و جامع و سراج همان (پشم آگند) که بمدود چهارم گذشت **مؤلف** عرض کند که فارسیان به مقصوره هم استعمال کرده اند (اردو) دیکهو پشم آگند ـ

پشمان بقول اند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالکسر مخفف پشیمان باشد **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) دیکهو پشیمان ـ

پشم داشتن در کلاه استعمال ـ بقول آصفی عزت و اعتبار داشتن (واله هروی ع)

و اهمه از خیر حملهٔ تو ندارم ؛ چون سر گل پشم در کلاه ندارد ؛ **مؤلف** عرض کند که با تکمیل بحث این بر (پشم در کلاه داشتن و نداشتن) کلیم کرمی آید (اردو) دیکهو پشم در کلاه نداشتن ـ

پشم درکشیدن مصدر اصطلاحی ـ بقول رشیدی دور کردن معربد و هرزه گویی از خود بلطائف الحیل (نزاری ع) هر که بیهوده کند معربده پشمش درکش ؛ (نظامی ع) کشیدم پشم در خیل و سپاهش ؛ صاحب جهانگیری در ملحقات ذکر این کرده و خان آرزو هم این را در سراج آورده صاحب بحر (پشم کسی درکشیدن) را نه به

معنی آورده **مؤلف** عرض کند که عادت اکثر اقوام
است که موی زهار خود را درکشند و دور نمایند
از همین است این مصدر اصطلاحی بمعنی دور
کردن مطلقاً و بدون اضافت به چیزی و کسی
مفعول این مرکب مجازی ظاهر نشود الا معنی حقیقی
و دوری معربد و هرزه گوی در سند نزاری اجازت
آن نمی دهد که آن را در معنی مطلق (پشم درکشیدن)
داخل کنیم محققین بالا غور نکرده اند (اردو) دور کرنا

(الف) **پشم در کلاه داشتن** مصدر
اصطلاحی - بقول بهار عزت و اعتبار داشتن
و فرماید که برین قیاس است

(ب) **پشم در کلاهش نیست** که کنایه
(ج) **پشم در کلاه ندارد** از انست
که بغایت مفلس و بی نواست (صائب ب ه)
می زند حرفی برای خویش واعظ می بکش ⁂ پشم نیست
پشمی در کلاه محتسب ساغر بنوش ⁂ (ملا قاسم
مشهدی ب ه) صوفیان را نیست پشمی در
کلاه ⁂ آتشی در خرقه پشمینه هست ⁂ (محمد قلی
سلیم ب ه) امید فیض اگر هست از گدایان
است ⁂ بجز کلاه نمد پشم در کلاهی نیست ⁂ (واله
هروی ج ه) واهمه از غیر حمله تو ندارم ⁂
چون سر گل پشم در کلاه ندارد ⁂ صاحب بحر
مصدر

(د) **پشم در کلاه نداشتن** را هم بمعنی
مرتبه و دانش نداشتن و بی عزت و مفلس و خوار
گشتن نوشته و همچنین

(ه) **پشم در کلاه نیست** بمعنی اعزاز نیست
(و) **پشم در کلاه هست** و اعزاز هست
کسی را (طغرا ه) دارندگان که پشم دین
آقائی ⁂ صحیفه کنیست در کلاهت پشمی ⁂
(محمد قلی سلیم د ه) گر کسی راهست پشمی در
کلاه معرفت ⁂ جامه شهرت نسازد خرقه پشمینه
را ⁂ وارسته ذکر (الف) کرده و برای آن
سند (ه) آورده و صاحب بحر (الف و ب و ج)

نا آورده وصاحب برهان (ج) را بطور مقوله
نوشته گوید که کنایه از کسی را نیز گویند که غیرتی و نفسی
نداشته باشد یعنی صاحب نفس وغیرت نباشد
صاحب رشیدی هم ذکر (ج) کرده وصاحب
سروری این را بمعنی بیان کرده برهان می آورد۔
صاحب جهانگیری در ملحقات هم این را جا داده
خان آرزو در سراج بذکر این ومعنی بیان کرده
محققین بالا گوید که اغلب که بمعنی مفلس و بی نوا
باشد ولهذا پشمی از کلاهش کم۔ در اینجا استعمال
نمایند که نقصان کمی که قابل شمار نباشد۔ صاحب
جامع نسبت (ج) می طرازد که کنایه از شیکه مرتبه
ودانش ندارد واز انکه صاحب غیرت نیست مؤلف
عرض کند که مجرد (پشم در کلاه) کنایه از عزت و
آبرو است که عزت کلاه فارسیان از پشم است
وفقدان پشم در کلاه کنایه از بی عزتی۔ فارسیان
کلاه پشمی ایرانی را که بیش قیمت است می پوشند
وآن را ذریعه عزت می دانند از ینکه بنظر یه گران
قیمتش مفلسان و بی نوایان نمی توانند که استعمالش
کنند از همین عادت این محاوره قائم شده واستعمال
(ب و ه و و) از همین اصطلاح قرار یافت
ومصادر (الف و د) از همین اصطلاح وضع
شد و (ج) مضارع (الف) باشد وبس ۔
محققین با نام ونشان از وسعت تلاش کار
نگرفتند بریدی که بدست آمده بتخصیص استعمالش
مصدری ومقوله قائم کردند و بی مشتقات مصادر
نیز دند (اردو) (الف) عزت واعتبار رکھنا
(ب) بے عزت اور بے اعتبار ہے (ج) اعتماد
نہیں رکھتا ہے (د) عزت واعتبار نہ رکھنا (ه)
عزت مند اور معتبر نہیں ہے (و) عزت مند اور
معتبر ہے ۔

پشم در گره است مقوله۔ بقول بحر ای کار
در گره است وفرماید که این زبان لوطیان است
مؤلف عرض کند که این مقوله را غیر از سند
استعمال تسلیم نه کنیم واگر سند بدست آید توانیم

قیاس کرد کہ بمعنی (قابوی کار حاصل است)
باشد فتامل (اردو) کام کا قابو حاصل۔
کام اپنے ہاتھ ہے۔

(الف) **پشم دین** اصطلاح۔ صاحب

(ب) **پشم دین آقا** بحر ہر دو را ذکر کردہ
گوید کہ این لفظی است کہ در مقام تحقیر گویند
و (پشم قلی) نیز مرادف این است صاحب
برہان بطور افادت اینقدر بیفزاید کہ ضابطہ
کلیہ اہل ایران است کہ لفظ آقا سر نام برای
تعظیم آرند و آخر نام از جہت تحقیر بہار و وارستہ
ہم ذکر این کردہ گویند کہ این الفاظ را در مقام
تحقیر استعمال کنند (والہ ہروی ؎ بسکہ خوردم
سر سخت از ہمہ کس سخت سرم ہا پشم دین نیستم
امروز تمر باشم من ہا) و سند (ب) بر پشم در
کلاہ نیست) از ملا طغرا گذشت مؤلف عرض
کند کہ بحث استعمال لفظ آقا بجایش گذشت دریجا
ہمین قدر کافی است کہ معنی لفظی این کسی کہ دین
او حقیر و ذلیل است یعنی برابر پشم۔ اسم فاعل ترکیبی
یعنی دین ذلیل دارندہ و پشم دریجا بمعنی دوش
باشد کہ گذشت (اردو) الف و ب وہ شخص
جس کا دین پشم برابر ہو۔ (حالت تحقیر مین)

پشم را نعل در ہوا بندند مقولہ۔ صاحب
بحر این را بنام مصرعی نقل کردہ گوید کہ (۱) کنایہ
از سست و موشگافی است (۲) یا آنکہ در وقوع
این امر محال است مؤلف عرض کند کہ حقیقت
است کہ محققین امثال و دیگر صاحبان اہل زبان
و زبان دان ذکر این نکردہ اند۔ خلاف قیاس
نیست و زبان سوقیان عجم باشد۔ معاصرین
عجم بر زبان ندارند پشم را نعل در ہوا بندند
بہمین معنی می آید خیال ما اینست کہ ہمان صحیح باشد
و این تصحیفش (اردو) (۱) صناع کی چالاکی
اور کمال کے اظہار مین دکن مین کہتے ہین ‹‹
بال کی کھال کھینچتا ہے ›› صاحب آصفیہ نے
(بال کی کھال کھینچنا) پر فرمایا ہے کہ موشگافی کرنا

دقت پسندی اور نہایت دقیق باتون کے حل کرنے سے مراد ہے۔ (۲) دکن مین از محال کے اظہار مین کہتے ہین ،، بال پر گھر بناتا ہے۔ بال پر پل باندھتا ہے (ہوا مٹھی مین بند کرتا ہے) دیکھو (آب بہ پرویزن پیمودن) دیکھو (پشہ را نعل در ہوا بندند)۔

پشم رشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (سعدی ؏) دیبا نتوان بافت ازین پشم کہ رشتیم ؏ (اردو) پشم کی بافت کرنا۔

پشم شدن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان وہفت و جامع و سروری (۱) بمعنی پراگندہ شدن و (۲) پراگندہ ساختن و (۳) جدائی کردن بہار بر متفرق و پراگندہ شدن قانع۔ صاحبان رشیدی و مؤید ہم زبانش۔ صاحب جہانگیری در ملحقات ہم غیر از معنی اوّل نہ نوشت **مؤلف** عرض کند کہ تسامح محققین اوّل الذکر است کہ از قواعد زبان کار نگرفتند و بر لفظ و معنی غور نکردند معنی دوم ہیچ تعلق ازین ندارد و با عقب بہار جامع و سروری کہ اہل زبانند معنی سوم را بمجاز درست دانیم کہ جدائی کردن بمعنی جدائی اختیار کردن و جدا شدن لازم است مخفی مباد کہ این مخفف پشیم شدن است کہ می آید (اردو) (۱) پراگندہ ہونا (۲) پراگندہ کرنا (۳) جدا ہونا۔

پشم قلی اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی پشم دین (ملا طغرا ؏) زین پشم قلی کہ پوچی آقا شدہ است ہا نگیرید کہ بوی ریسمان می آید ہا وارستہ درست گوید کہ این مرادف پشم دین است نہ بمعنی آن **مؤلف** عرض کند کہ قلی لغت ترکی است بمعنی غلام و پشم بمعنی دوم اوست پس این کلمہ باشد از قبیل دشنام کہ بمقام تحقیر استعمال کنند از قبیل (پشم دین) نہ بمعنی پشم دین (اردو) پشم کے برابر حقیر و ذلیل۔ یہہ دکن کا محاورہ ہے

پشمک اصطلاح - بقول برہان و ناصری و انند
بروزن چشمک (۱) حلوائیست مشہور و معروف
و (۲) مصغر پشم (بسحاق اطعمہ ؎) زبان چرب
و شیرین تو گوئی می شکافد موبمو در ان حالت کہ بینہ
حلوای پشمک می نہم دندان بمو مؤلف عرض
کند کہ معنی دوم حقیقی است معنی موہای خرد و معنی
اوّل مجاز آن کہ این حلوا بشکل پشم تار تار ساختہ
می شود سپید رنگ و خیلی پر ذائقہ باشد بعض
اہل عجم در پنجاہم این حلوا درست کنند و
بفروش می دہند (اردو) (۱) پشمک ایک
قسم کی عجمی مٹھائی کا نام ہے جو تار تار ہوتی ہے
مؤنث (۲) چھوٹے بال - مذکر -

پشم کشیدن مصدر اصطلاحی - بقول بہار
و انند (۱) کنایہ از تفرقہ و پریشانی انداختن در
چیزی و (۲) دور کردن بلطائف الحیل شہیا
ہمان کہ بر (پشم درکشیدن) گذشت صاحب
بحر از ہر دو معنی بالا ساکت و فرماید کہ (۳) ہلاک
کردن و (۴) بی وقر شدن و (۵) از اعتبار
ساقط کردن مؤلف عرض کند کہ معنی اوّل
و دوم مرادف (پشم درکشیدن) بحذف کلمۂ در
توان گرفت ولیکن برای معنی سوم و پنجم خصوصاً
چہارم سند استعمال باید از ینکہ قول مجرد محقق ہند
نزد ما بحالت سکوت محققین اہل زبان و صاحبین
عجم بکار نیاید (اردو) (۱ و ۲) دیکھو پشم درکشیدن
(۳) ہلاک کرنا (۴) بے وقر اور بے اعتبار ہونا -
(۵) بے اعتبار کرنا -

پشمک قندی اصطلاح - بقول بہار و انند
وضو بند حلوای پشمک (ابو اسحاق حلاج ؎)
منع مگس از پشمک قندی کردن بو از ریش حلاج
پنبہ بر داشتن است مؤلف عرض کند کہ
ہمان پشمک کہ معنی اوّلش گذشت باضافت توصیفی
دیگر ہیچ ضرورت نیست دانستن ہمیں بجا کردہ ایم -
(اردو) دیکھو پشمک کے پہلے معنے -

پشم کلاہ ندارد مقولہ - بقول رہنما بحوالہ

سفرنامۂ ناصر الدین شاه قاچار یعنی عقل ندارد
مؤلف عرض کند که در ایران زمین کلاه
بی پشم پوشیدن معیوب است و کلاه پشم دار
ذریعۂ عزت و علامت معقولیت پس از همین
عادت این مقوله بمعنی اصطلاحی مستعمل باضافت
و بلا اضافت پشم هر دو درست است (اردو)
بے عقل ہے ۔ عقل نہین رکھتا ہے ۔

پشم من گرد است مقوله - بقول بهار
و انندای کارم در گرد است و فرماید که این
زبان لوطیانست که از زبان بتحقیق پیوسته
مؤلف عرض کند که معاصرین عجم ازین مقوله
انکار کنند و اغلب که بهار گرد را بالفتح گرفته
باشد (اردو) میرا کام بنا نہین - میرا
مقصد حاصل نہین ہوا ۔

پشمه بقول انند بحوالۂ فرهنگ فرنگ بفتح اول و ثالث نوعی از خار و نوعی از طوطیا که بدوای
چشم بکار برند صاحب محیط این را ببای عربی آورده گوید که اسم حبة السود است که بفارسی چشنیام
گویند و آن مستعمل در علاج چشم است و بر حبة السوداء فرماید که شونیز است و چشنیام نیز مؤلف
عرض کند که صراحت کامل بر پشبه به موحدۂ اول و دوم و بر پشمه بموحدۂ اول گذشت و این مبدل
آنست بمعنی سوم پشبه و معنی دوم پشمه چنانکه تب و تپ (اردو) دیکھو پشبه کے تیسرے معنے
اور پشمه کے دوسرے معنے ۔

(۱) **پشمی از خانۂ رندان کم**
(۲) **پشمی از کلاهش کم** مثل بقول بحر کنایه
از نقصانی که بغایت سهل باشد و هیچ در حساب
نیاید صاحب رشیدی (۲) را آورده و صاحب
جهانگیری در ملحقات ذکرش کرده مؤلف عرض
کند که همان که بدون یای وحدت در پشم بجایش
گذشت (اردو) دیکھو پشم از خانۂ رندان کم

پشمی در کلاه ندارد مثل - صاحبان

امثال فارسی وخزینة الامثال ذکر این کرده اند
وازمعنی ومحل استعمال ساکت مؤلف عرض
کند که مشتق است از (پشم در کلاه نداشتن) که
بجایش گذشت فارسیان چون کسی را مفلس و
بی وقر بینند که لباس درست ندارد به مبالغه
این مثل را زنند (اردو) دکن مین کہتے
ہین کہ ٹوپی تک درست نہین ہے یعنی نہایت
مفلس اور بے عزت ہے ۔

پشمیدن بقول اننذ بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح پراگنده وپریشان کردن مؤلف عرض
کند که معنی لفظی این موی موی کردن وکنایه از
پریشان کردن موافق قیاس است واسم مصدر
این پشم که فارسیان به ترکیب یای معروف
وعلامت مصدر (دن) مصدری وضع کردند
وسالم التصریف می نماید که غیر از ماضی ومستقبل
واسم مفعول نیاید - دیگر محققین مصادر واہل زبان
وزباندان این را ترک کرده اند (اردو)
پریشان اور پراگنده کرنا ۔

پشمینه بقول اننذ بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح (۱) معروف و(۲) نوعی از حلوا
مؤلف عرض کند که سکوت دیگر ہمه
محققین زباندان واہل زبان ازین
لغت معروف بوالعجبی است - پارچه
را نام است که از پشم ساخته باشد از قبیل
گنجینه که یا ونون وہای نسبت با پشم
مرکب کرده اند ومعنی دوم اگر سند استعمال
پیش شود ہمان پشمک قندی است که
تحقیقش بر معنی اول پشمک گذشت معاصرین
عجم بمعنی اول بر زبان دارند وبمعنی دوم
ساکت (ظہوری ـه) داغ ہمی لاله ومانید
ز پشمینه ما ہو روز شنبه ہمه زاید شب آدینه ما
ہم (وله ـه) کہ زشوخی پیرہنیان لپوشش مرید
ہا شیخ کار از خرقۂ پشمینه ساخت ہو (اردو)
(۱) پشمینه بقول آصفیه - فارسی - اسم مذکر -

اونی کپڑا جیسے شال وغیرہ (۲) دیکھو پشمک ۔ کے پہلے معنے ۔

پشن بقول برہان بروزن چمن (۱) نام موضعی است کہ درمیان پیران ویسہ و طوس نوذر جنگ واقع شد و تورانیان فتح کردند و اکثر پسران گودرز دران جنگ کشتہ شدند و این جنگ را جنگ لادن و جنگ پشن گویند و (۲) مخفف پشنگ ہم کہ نام پدر افراسیاب است (ط) چون عارض تو ماہ نباشد روشن ٭ مانند رخت گل نبود در گلشن ٭ مژگانت ہمی گذر کند از جوشن ٭ مانند سنان گیو در جنگ پشن ٭ صاحبان سروری وجہانگیری وناصری ومؤید و سراج وجامع و رشیدی بر معنی اول قانع ۔ صاحب ناصری صراحت مزید کند کہ رباعی بالا را گویند کہ سہ مصرعش از شاعری است و مصرع آخرش از فردوسی مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان وعلم است ۔ (اردو) (۱) پشن ایک موضع کا نام ہے جس کو تورانیوں نے فتح کیا تھا جس کا ذکر شاہنامہ میں موجود ہے ۔ مذکر (۲) پشن افراسیاب کے باپ کا نام پشنگ کا مخفف ۔ مذکر ۔

پشنجد بقول برہان ومؤید وانند بکسر اول و فتح ثانی وسکون نون وجیم مفتوح بذال نقطہ دار زدہ یعنی آب وامثال آن پاشیدہ شود ۔ مؤلف عرض کند کہ پشنجیدن یعنی پاشیدن آب و شراب مصدریست کہ می آید (کامل التصریف) و پشنجد مضارع آن بعض عربان ایران دال مہملہ را بذال معجمہ بدل کردہ اند چنانکہ آذر و آذر ۔

(اردو) دیکھو پشنجیدن یہ اس کا مضارع ہے (چھڑکے)

پشنجہ بقول برہان وانند بروزن شکنجہ گیاہی باشد کہ شغالان وجولاہگان بآن آہار بتار افشانند مؤلف عرض کند کہ مبدل پشنجد کہ موصوف گذشت چنانکہ اسپ و اسپ (اردو) دیکھو پشنجہ کے پہلے معنے ۔

پشنجید (الف) بقول سروری

(ب) پشنجیدن | یعنی آب و مثل آن پاشیدن

(ج) پشنجیده | شده و (ب) بالتوش پاشیدن

آب و امثال آن صاحب بحر عجم ذکر این کرده
معنی فرماید که پشنجیدن مانند بخشیدن و اسم فاعل و امر و
نهی نیاورده مؤلف عرض کند که با پشنجیدن که
پیوسته گذشت صراحت ماخذش و اشاره این
کرده ایم و (ج) بالقول برهان و سروری بروزن
سنجیده یعنی آب و شراب و خون و امثال آن
پاشیده شده (لیس منه) بحسرت نقش انجیده اند
به پیران خاک که خون نقش پشنجیده اند ما کی گوییم که
پیر و عقیق با نام ونشان چرا نمی فرماید که اسم
مفعول (ب) باشد و بدل پشنجیده که در فرهنگ
گذشت یعنی مباد که تاج سروری است که
الف معنی مفعولی بیان کرده و ظهیر بدین فکر کرده
یعنی ماضی مطلق میباید انباشد (اردو) (الف)
پانی یا شراب وغیره چھڑکنا (ب) پانی یا شراب
وغیره چھڑکنا (ج) پانی چھڑکا ہوا۔

پشنگ | بقول برهان بر وزن پلنگ (۱) نام
پدر افراسیاب است و نام پسر او که شیده همی
و نام مبارزی از ایران و نام پدر منوچهر شاه
و (۲) میلی آهنی را گویند دراز و سر تیز که بنایان
بدان دیوار را سوراخ کنند و (۳) بمعنی زنبر
نیز آمده و آن گلیمی یا تخته باشد که دو سر آن
دو چوب نصب کنند و بدان خشت و گل و خاک
و امثال آن کشند و (۴) بمعنی دستم و چوبدست
را نیز گفته اند و (۵) ترشح آب وغیره آن را نیز گویند
و این معنی بکسر اول و ثانی هم درست است الخ
ناصر همه معانی را آورده صاحب سروری جز
معنی اول و دوم و سوم قانع صاحبان رشیدی
و جامع معنی اول و دوم و سوم و چهارم را آورده اند
(فردوسی) چو پیشه سالار ترکان پشنگ بو
چنان خواست کاید به ایران بجنگ بو (حکیم سوزنی
ع) همچون پشنگ گشتی در کنار شوخ ناک گوئی
که گرز توری در قبضه پشنگ بو (و له ع) آن که

ازتو خوردنبا جایگه فتاد؎ برداشت اززمین
نتواندش بی پشنگ ؎ (درویش عبد علی سه)
بی تیغ از ان اجل چه سازد عدوت را؎ کز
خون فاسدش نرود برکسی پشنگ ؎ خان آرزو
درسراج بذکر جملہ معانی گوید کہ (۶) نام قلعه ایست
درحوالی قندھار ظاہر ابنا کردہ پدر افراسیاب
است و فرماید کہ بمعنی پنجم بکسر تین گفتن خطاست
چراکہ آن پشنگ ببای تازی است وبغیر نون
بمعنی شبنم ریزہ کہ زمین راسفید کرداند چنانکہ گذشت
وبضمن معنی اوّل گوید کہ نام مبارز ایران
ونام پدر منوچہر شاہ اصلی ندارد مؤلف
عرض کند کہ بمعنی اوّل علم است وبمعنی دوم
مبدّل پشنگ کہ بموحدہ اوّل گذشت چنانکہ تب
وتپ وبدیگر معانی اسم جامد فارسی زبان وجا
دارد کہ بمعنی پنجم اسم مصدر پشنجیدن گیریم کہ
بموحدہ بمعنی پاشیدن و ریختن گذشت۔ فارسیان
بہ وضع مصدر بای فارسی رابموحدہ بدل کردند

چنانکہ اسپ واسب وکاف فارسی بدل شد
بہ جیم چنانکہ گلنار و جلنار واین ماخذ ورای
ماخذیست کہ بر مصدر پشنجیدن نوشته ایم واین
بہتر از ان می نماید وموقع آن دست نداد
کہ ذکر این و رانجا کنیم (اردو) (۱) پشنگ
افراسیاب کے باپ اور بیٹے کا نام اور نیز ایک
ایرانی پہلوان کا نام اور شاہ منوچہر کے باپ
کا نام (۲) اُلّہ تقب۔ مذکر (۳) وہ چوکھٹا
جس میں لواڑ بن کر سامان کے نقل وحرکت میں
اس سے کام لیتے ہیں۔ مذکر۔ (۴) جفا مؤنث اور ستم
(۵) ترشح۔ دیکھو باران نرم (۶) ایک قلعہ کا
نام پشنگ ہے۔ مذکر۔

پشور بقول برہان واننده مؤید بضم اوّل
بروزن قصور بنفرین ودعای بد صاحب برہان
فرماید کہ باسین بی نقطہ ہم آمدہ **مؤلف** عرض
کند کہ بسور وبسوریدن بہ سین مہملہ وپشولیدن
بہ شین دوم ولام عوض را انجایش گذشت

وپسور اصل است که صراحت ماخذش همدنگا (عطار ه) صبح گر گشتی متنفس را وسه دهان ...
کرده ایم و همان اسم مصدر پسوریدن و این کی رسیدی این پشولش در جهات پوشان ازند
مبدل پسور را که بوحده بدل شد به بای فارسی در سراج بذکر (الف) همزبان رشیدی (ج)
چنانکه تب وتپ وسین مهمله بدل شد به معجمه چنانکه بقول بحر بروزن نکوهیدن پراگندن و پریشان
کستی وکشتی و آنچه به لام آمده هم مبدل (ارود) شدن و ژولیدن (سالم التصریف) که تغیر از
دیکهو پسور — ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید ...

(الف) پشول (الف) بقول برهان جهانگیری نسبت (د) گوید که با اول مکسور ...
(ب) پشولش مرادف پشوره و (د) مضموم و واو مجهول بمعنی پراگنده و پریشان
(ج) پشولیدن بقولش بمعنی پریشان و ژولیده (شرف شفروه ه) دل در ...
(د) پشولیده و ژولیده و پراگنده سراسیمه است چو طرهٔ دوست پشولیده ...

صاحب رشیدی نسبت الف گوید که بالکسر است و مؤلف عرض کند که (الف) اسم
بمعنی برهم زدگی و پریشانی و امر از برهم زدن مصدر و (ب) حاصل بالمصدر و (ج) مصدر
و برهم زننده و (ب) اسم بمعنی برهم زدگی و پریشانی که وضع شد از (الف) بزیادت یای مصدری
قیاس است (ج و د) و فرماید که در لغت پژولیدن و علامت مصدر و (د) بزیادت های مفعول ...
گذشت که در جمیع این صیغ بای تازی است ماضی (ج) افادهٔ معنی اسم مفعول کرده و این
پارسی (ابن یمین ه) بیان طرهٔ تو کردی و لیکن چهار مبدل پژول و پژولش و پژولیدن و پژولیده
دلم چو زلف پشول که دارد یکی آن نرسید چو که ذکرش بجای خودش گذشت چنانکه ...

و باشگونند دیگر هیچ تسامح رشیدی که (الف) را بمعنی اسم فاعل آورده و بر قواعد زبان غور نکرده گوید وزن ترکیب امر حاضر با اسمی معنی فاعلی حاصل	نمی شود (اردو) (الف) دیکھو پژول کے پانچویں معنے (ب) دیکھو پژولش کے پہلے اور دوسرے معنے (ج) دیکھو پژولیدن کے پہلے معنے (د) دیکھو پژولیده۔

پشه بقول برہان بفتح اوّل و ثانی مشدد جانوریست معروف۔ گویند که چہل روز عمر کند و بقول
بعض سه روز۔ بہار گوید که ہمین است بعربی بق۔ آبی این طنین دارد و خاکی این طنین ندارد
(صائب سه) در رویش خاکش است ز مبرم کشنده تر۔ از پشه ہاست پشهٔ خاکی گزنده تر۔ صاحب
سروری گوید که از آب پیدا شود و بعضی از درخت (انوری سه) توئی آنکس که در سخا آید۔ پشه
تو بچشم گردون پیل۔ صاحب محیط می فرماید که اسم فارسی زبان است و بعربی بق و ناموس و اہل
مصر و یمن و حجاز کتان و اہل عمّان بیامه نامند و بیونانی قواس و ہندی مچّھر بالجمله آن بر خلقت
پیل است الّا اعضای آن بسیار زیرا که فیل را چہار پا و خرطوم و دم می باشد و آن را با وجود این
اعضا دو پا زیاده و چہار بازوست۔ چون خرطوم خود ببدن انسان فرو برد خون بکشد و در جوف
خود اندازد و آن گویا که حلقوم آنست۔ کوچک را البعوض نام است و آن در جاہای تاریک و زیر
دیوارہای نمناک می باشد و بزرگ و کوچک تر رگ آن را بق و ناموس و آن در فی زارہا و بیشه ہا
پر آب و گیاه بسیار می باشد و گزنده و باسمیت و سمیت خورد کمتر گرم و خشک در دوم و آن
اخراج زلو تشتیت بحلق نماید چون با سرکه یا شراب بیاشامند (الخ) مؤلّف عرض کند که ظاہرا
این مرکّب معلوم می شود از پش بمعنی دوش و ہای نسبت۔ اسم جامد فارسی زبان است (اردو)
پشه۔ مذکر۔ دیکھو بق۔

پشه چو پر شد بزند پیل را | مثل — صاحبان
خزینة الامثال وامثال فارسی ذکر این کرده از
معنی ومحل استعمال ساکت (مؤلف) عرض کند
که فارسیان این مثل را بجائی زنند که ضرورت
اظهار غیظ وخشم ضعیفی باشد یعنی ناتوانی وضعیفی هم
چون غضبناک شود بر توانا وقوی غالب می آید
ومقابله کند وکامیاب می گردد چنانکه پشه که
هرگاه بغصه در آید پیل را سراسیمه می کند یعنی
عادت است که به خرطومش داخل شده می گردد
وپیل برای دفعش علاجی ندارد وخیلی پریشان
می شود مقصود آنست که بر قوت خود نباید که
دشمن ناتوان را حقیر نگریست وناتوانی هم گاهی
غالب می آید بر توانائی (اردو) دکن میں کہتے
ہیں کہ "مچھر ہاتی کو لے بیٹھتا ہے" یہہ کہاوت
اس محل پر مستعمل ہے جہاں یہہ بیان کرنا مقصود
ہو کہ ایک ناتوان بھی قوت مند پر غالب آسکتا ہے
جیسے مچھر ہاتی پر غالب ہوتا ہے"

پشه خال | اصطلاح - بقول مؤید مطبوعه نولکشور
بوزن ومعنی پشه دار است که شجرة البق باشد
ودر دیگر نسخ قلمی مؤید این اصطلاح را نیافتیم
صاحب محیط بر (شجرة البق) گوید که اسم (پشه دار)
است وبر (دردار) می فرماید که آن را (درخت
پشه) نیز نامند بجهت آنکه در جوف ثمر آن پشه
پیدا می گردد وبعربی (شجرة البق) وبه اندلسی
(شجر اسود) وبیونانی قطالا وبه فارسی کنجک
وبهندی بیولا وبشین معجمه گویند وفرماید که چنین
نیست وآن نوعی از غرب است سرد و
خشک در اول وثمر آن گرم تر وپوست آن
قابض ومنافع بسیار دارد (الخ) صاحب
برهان بر کنجک می فرماید که نام درختی که آن
را (پشه خال) گویند که می آید وبعربی طرفه
مؤلف گوید که جا دارد که همین (پشه غال)
اصل باشد و(پشه خال) مبدلش چنانکه چرغ
وچرخ (اردو) بقول محیط بیولا - شجرة البق

درخت پشه -

پشه خانه اصطلاح - بقول برہان و بحر و جامع و سراج نام درخت ستده است که بعربی شجرة البق خوانند - صاحب جہانگیری گوید که گزم است و پشه غال مؤلف عرض کند که کنایه باشد و موافق قیاس (اردو) دیکھو پشه غال

پشه خورد اصطلاح - بقول برہان و بحر و جہانگیری و جامع و سراج بفتح خای نقطه دار و سکون واو معدوله و رای و دال بی نقطه ریشی و جراحتی باشد که بیشتر در ملک بلخ بهم رسد و دیر خوب شود و گمان مردم اینکه از گزیدن پشه بهم رسد و آن را بعربی قرحه بلخی نام است مؤلف عرض کند که قلب اضافت و مخفف خورده پشه باشد و کنایه از مرض بالا (اردو) فارسی میں پشه خورد اس زخم کا نام ہے جو بلخ میں مچھروں کی وجہ سے جسم انسان پر عارض ہوتا ہے - مذکر -

پشه دار اصطلاح - بقول بحر و ناصری و جہانگیری و مؤید و جامع و سراج درختی که بعربی شجرة البق خوانند مؤلف عرض کند که ہمان که صراحتش بر (پشه خال) کرده ایم - اسم فاعل ترکیبی است (اردو) دیکھو پشه خال -

پشه را نعل در ہوا بندند مقوله - بقول بہار و آنند - به ہمان دو معنی که بر (پشم را نعل در ہوا بندند) گذشت مؤلف عرض کند که بحث کامل ہمہ را آنجا کرده ایم و خیال ما اینست که این اصل است و آن تصحیف این معاصرین عجم این را بر زبان دارند به معنی اوّلش و موافق قیاس است (اردو) دیکھو پشم را نعل در ہوا بندند -

پشه زرین اصطلاح - بقول بحر و آنند و مؤید - شراره آتش مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است و کنایه باشد موافق قیاس که شراره آتش مثل پشه در ہوا می پرد و زرین می نماید و نظر باین شباهت آن را پشه زرین گفته

(اردو) شراره۔ مذکر۔ دیکھو اپلک۔

پشهٔ زعفران اصطلاح۔ بقول انند و مؤید انگشت افروخته **مؤلف** عرض کند که بمعنی بر (پشهٔ زعفران) گذشت هر دو مرکب اضافی و کنایه ولیکن آن بهتر است ازینکه انگشت افروخته در هوائی پرد بلکه توده می‌نماید سرخ معلوم می‌شود که در کتابت این تحریف شد که پشته را پشه نوشتند و محققین بالا بران غور نکردند معاصرین عجم این را بر زبان ندارند (اردو) دیکھو پشهٔ زعفران۔

پشه غال اصطلاح۔ بقول برهان و بحر و سروری و جهانگیری و جامع و سراج با غین نقطه دار و لام بمعنی پشه دار است که شجرة البق باشد **مؤلف** عرض کند که ما صراحت کامل بر (پشه خال) کرده ایم و این اصل است و آن مبدل این و غال بمعنی آشیانهٔ زنبور می‌آید و درین مرکب بمعنی مطلق آشیانه گرفته اند و آشیانهٔ پشه نام نهادند برای درختی که پشه‌ها بران بکثرت می‌باشند یا در ثمر آن۔ (اردو) دیکھو پشه خال۔

پشه که نمرا کرد اصطلاح۔ بقول انند و مؤید ای پشه که نمرود را هلاک کرد بنیش زدن در مغز سرش۔ دیگر کسی از محققین اهل زبان و زباندان ذکر این نکرده معاصرین عجم بر زبان ندارند **مؤلف** عرض کند که عادت است که پشه آواز می‌کند بعضی گویند که بعد گزیدن و خون کشیدن از ذوقش آواز می‌کند ما هم این عادت را مشاهده کرده ایم پس (پشه نمرا دا) پشه را توان گفت که به اثر زهر نیشش انسان بمیرد ولیکن از (پشه که نمرا کرد) مقصود از پشه خاص قاتل نمرود و مراد گرفتن کنایه ایست خلاف قیاس بدون ملاحظهٔ سند استعمال بر تجویز قول دو محققین هندنژاد این را تسلیم نکنیم (اردو) وه مچھر جس نے نمرود کو هلاک کیا۔ مذکر۔

پشی بقول برهان بکسر اول و سکون تحتانی مخفف پشیز است که می‌آید و آن پول ریزهٔ کوچک بغایت

پیشی ... دو تا زک کہ از مس یا برنج سازند و سکہ
بر ان زنند و خرج کنند صاحب جہانگیری بذکر
پیشی و پشیز و پشیزہ گوید کہ دو معنی دارد (۱) پول
پشیز و بفارسی تنک (حکیم سوزنی ہ) نرخ جامع
از پیشی سپید بہ دینار بکار فروشند رہست وای
خریدار بود (۲) بمعنی فلوس ماہی. صاحبان
سروری و ناصری و جامع و رشیدی ذکر این
کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ پیشی مخفف پشیز
و پشیزہ کہ می آید اما معنی دوم متعلق از پشیزہ کہ صراحتش
ہمہ را انجا کنیم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ
این مخفف آنست و نظر باعتبار صاحبان جامع
و ناصری کہ اہل زبانند می گوئیم کہ معنی دوم مجاز
معنی اول است (اردو) (۱) دیکھو پشیز کے
پہلے معنے (۲) دیکھو پلپچہ

پشیر | ہمان پشیز است کہ بہ زای ہوز چہارم
می آید تصحیف اند می نماید یا تصحیف کاتبش
کہ زای ہوز را رای مہملہ نوشت (اردو)
دیکھو پشیز بہ زای ہوز ۔

پشیز | بقول برہان ہمان پیشی کہ گذشت صاحب
جہانگیری نسبت ہر دو معنی ہرچہ نوشتہ ناقلش
بر پیشی کردہ ایم و صاحبان ناصری و رشیدی و جامع
و انند ہم ذکر این کردہ اند. بہر دو معنی خان آرزو
در سراج صراحت کند کہ این بہر دو معنی اصل است
و پیشی مخفف این و فرماید کہ بموحدہ ہم گذشت
مؤلف عرض کند کہ این اسم جامد فارسی
زبان است و آنچہ بموحدہ گذشت مبدل این
و بمعنی دوم مخفف پشیزہ (امیر خسرو) آن را
کہ بکیسہ نسبت چیزی بخواری کشد از پی پشیزی
(اردو) دیکھو پیشی کے دونوں معنے ۔

پشیز نشان | اصطلاح. بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی سکہ زن **مؤلف**
عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و درین
مرکب لفظ پشیز را مطلقاً بمعنی سکہ بر سبیل مجاز
گرفتہ اند و نشان امر حاضر نشاندن و معنی حقیقی

این نشانندهٔ سکه که همان سکه زن باشد ـ
(اردو) سکہ ڈہالنے والا سکہ بنانے والا
پشیزه بقول برہان (۱) بمعنی اوّل پشیز که صراحتش
بر معنی اوّل پشی گذشت) که پول نازک و بسیار
تنک باشد و گوید که بقول بعض (۲) زری و بقول
بعض (۳) زری قلب در نهایت نازکی و
(۴) چیزی را گویند که از برنج و امثال آن در
نهایت تنکی سازند که مابین دسته و تیغهٔ کارد
وصل کنند و (۵) چرمی باشد که بر دامن خیمه دوزند
و ریسمان بدان گذارند صاحب جهانگیری پشی
و پشیز و پشیزه را بیکجا نقل کرده بذکر معنی اوّل
گوید که (۶) فلوس ماهی باشد (حکیم ناصر خسرو از
ناصری ۱۰) سخن تا نگوئی بدینار مانی ٭ ولیکن
چو گفتی پشیزه بسینی ٭ (کمال اسمعیل ۱۰) چنانکه
بر سپر خیزران پشیزهٔ سیم ٭ حباب و دائرهٔ آب
و قطرهٔ باران ٭ (انوری ۱۰) سموم قهر تو با
آب گر عتاب کند ٭ پشیزه داغ شود بر مسام
ماهی شیم ٭ صاحب سروری بر معنی اوّل و چهارم
و پنجم قناعت کرده و صاحب ناصری ذکر معنی
اوّل و پنجم و ششم فرموده صاحب رشیدی بذکر
معنی اوّل نسبت معنی ششم گوید که ماهی نسبت
ـ صاحب جامع هم بر معنی اوّل و ششم قناعت کرده
ـ خان آرزو در سراج گوید که تحقیق آنست که
پشیز و پشیزه بیک معنی است و حقیقت در پول
و مجاز در درم ماهی چنانکه لفظ فلس و درم که
هر دو در ماهی بمجاز مستعمل و بحواله قوسی معنی سوم
و چهارم و پنجم را نقل کرده مؤلف عرض کند
که ما بر پشیز صراحت کرده ایم که اصل است بمعنی
اوّل و پشیزه بمعنی اوّل مزید علیه به های زائده
و بمعنی دوم یعنی مطلق زری مجاز باشد و بمعنی سوم
طالب سند استعمال می باشیم اگر بدست آید آن را
هم مجاز دانیم و بمعنی چهارم هم مجاز که اهل ولایت
دائره از طلا و نقره مثل سکه تنک ساخته بر قبضه
اسلحه از برای زینت نصب کنند گویا این سکه قبضه

اپصورت سکه مدوّر ساخته دستهٔ اسلحه را بدان زینت دهند و
همین باشد حقیقت معنی سوم که صاحب برهان آن را نفهمید
و بمعنی خاص قائم کرد و بمعنی پنجم پاره‌های نسبت مجاز است
به پاره‌های مدوّر چرم فلس ماهی را مانند و معنی ششم به پایان نسبت
اصل است و موافق قیاس که فلس ماهی هم مشابه پشیز سکه باشد
(اردو) (۱) دیکھو پشیز کے پہلے معنے (۲) سونا یا زر (۳) جعلی
سکه کھوٹا سکه۔ مذکر۔ (۴) وہ طلائی یا نقرئی
ٹکیا جو ہتھیاروں کے دستہ پر زینت کے لئے نصب
کرتے ہیں۔ مؤنث جس کو دکن میں کوتھی کہتے
ہیں لیکن دہلی میں کوتھی میان کے چھلے کا نام
ہے (۵) چمڑے کے چھوٹے ٹکلے جو ڈیروں
میں سوراخ کی جگہ لگائے جاتے ہیں تاکہ سوراخ
رسیوں سے کشادہ نہ ہو جائے (۶) دیکھو پدیچه۔

پشیم | بقول برہان بروزن نسیم (۱) مخفف
پشیمان باشد و (۲) بمعنی پراگندگی و (۳) جدائی
صاحب جامع بذکر ہر سه معانی بالا گوید که بمعنی (۴)
نشناختن هم. خان آرزو در سراج گوید که غالب

که بمعنی دوم تصحیف باشد چه بدین معنی پشیم شدن
آمده چنانکه در رشیدی است و چون پشیم با یک
بذا فی پریشان می شود لفظ مذکور درین معنی مستعمل
می گردد اگر گویند که پشیم شدن که در استعارات
رشیدی واقع شده چرا پشیم به تحتانی نباشد گوئیم که
درین صورت در استعارات آوردن خطاست
زیرا که برین تقدیر بمعنی حقیقی خود استعمال یافته باشد
و قابل اعتماد رشیدیست وازین تحقیق و غلطی صاحب
برهان حاذی نیست (الخ) **مؤلف** عرض کند
که سبحان الله چه خوش تحقیق است حق آنست که
این کنایه باشد بمعنی سوم یعنی جدائی۔ به توجیهی که
ذکرش در بیان خان آرزو گذشت و تحتانی
سوم زائد است که اکثر در کلمات فارسی آمده
چنانکه نسبت و نبیت و معنی دوم مجاز مجاز
که پراگندگی داخل پریشانی است و معنی اول
این ندامت و شرم است که آن هم مجاز باشد
و حاصل پراگندگی و پریشانی است تصرف قواعد

فارسیان لمجاز است که این را بمعنی دهم استعمال
کردند و پشیم بمعنی پریشان که در (پشیم شدن)
بمعنی پریشان شدن گذشت مخفف (پشیم شدن)
است که می آید و بمعنی چهارم ناشناسائی است
طرز بیان جامع پسندیده نیست و باعتماد او
این معنی را تسلیم کرده بگوییم که نتیجه پراگندگی است
ـ صاحب رشیدی در فرهنگ خود برای استعمال
در آخر هر یک ردیف بای قرار داده پس اگر
(پشیم شدن) را که کنایه ایست واضح نذیل آن
جا داد چه خطا کرد و اصلا بمعنی حقیقی نیست چنانکه
خیال خان آرزوست و برهان در معانی هیچ
غلط نکرد و صاحب جامع که اهل زبان است
با او همزبان نمیدانیم که خان آرزو چرا حرف
بر وی می نهد چه خطا از وی سرزده شد که مورد الزام
کردو نمیداند که خود حق تحقیق را ادا نکرد فتأمل
مخفی مباد که (۵) پشیم در فارسی قدیم بمعنی مطلق
شرم است چنانکه بعض معاصرین سالخورده
دستوران زردشت تصدیق این می کنند و
همین اسم مصدر پشیمیدن که می آید (و متروک
التصریف) است و پشیمان بمعنی نادم هم
اسم حال همان مصدر پشیمیدن که یادگار اوست
پس آنانکه پشیم را بمعنی پشیمان گرفته اند بخیال شان
مخفف پشیمان است و آنانکه پشیم را اصل و
بمعنی نادم گیرند پیش شان پشیمان مزید علیه پشیم و
لیکن تحقیق ما بضمن معنی هذا همین که بمعنی اول مخفف
پشیمان باشد (اردو) (۱) دیکھو پشیمان (۲)
پراگندگی ـ مؤنث (۳) جدائی ـ مؤنث (۴)
ناشناسائی ـ مؤنث (۵) شرم ـ ندامت ـ مؤنث

پشیمان بقول بهار بمعنی نادم و فرماید که بلفظ
شدن مستعمل **مؤلف** عرض کند که عجب است
از دیگر همه محققین که این را ترک کرده اند ـ اسم
حال پشیمیدن است چنانکه ذکرش بر پشیم کرده ام
و خصوصیت استعمال این با مصدر شدن هم
نیست بلکه در ملحقات این با دیگر مصادر هم می آید

(ظهوری ــ) توبه فرمائی ظهوری از تو بود که ما هم
تو فکری کن پشیمانیم ما ٭ مخفی مباد که همین است
اسم مصدر (پشیمانیدن) که بجایش می آید (اردو)
پشیمانی (پشیمانی) آصفیہ ـ فارسی ـ نادم شرمنده منفعل

پشیمان بودن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
بمعنی نادم بودن و خجل شدن است و بحالت
پشیمانی بودن موافق قیاس (نقی کره ــ) کرده
بودم بد و مستوجب حرمان بودم ٭ اینقدر بود
که از کرده پشیمان بودم ٭ (اردو) پشیمان
رہنا ـ پشیمان ہونا ـ بمعنی نادم رہنا ـ نادم ہونا
ـ خجل ہونا ـ

پشیمان دیدن استعمال ـ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که خجل دیدن و نادم یافتن موافق قیاس
است (خسرو ــ) ما را ندید هرگز از عشق او
پشیمان ٭ گیتی بمحنت و غم بر آزمود ما را ٭ ـ

(اردو) پشیمان پانا ـ

پشیمان شدن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی منفعل و خجل شدن است (ولی دشت
بیاضی ــ) هرگزم جمع نشد دل که پریشان نشدم
٭ هرگز آسوده نگشتم که پشیمان نشدم ٭ (ظهوری
ــ) نگاه هجر انش پشیمان می شود ٭ هیچ در قتل کشش
تاخیر نیست ٭ (اردو) پشیمان ہونا ـ نادم ہونا

پشیمان کردن استعمال ـ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی نادم کردن و خجل ساختن است (آهی
سبزواری ــ) قتل آهی گفته بود آن مه که
فردا می کنم ٭ گو بیا امروز اغیارش پشیمان کرده اند
٭ (نظامی ــ) ز بدگوی بدگفته پیمان کنم ٭
به پاداش نیکی پشیمان کنم ٭ (اردو) نادم کرنا
ـ خجل کرنا ـ پشیمان کرنا ـ

پشیمان گردیدن استعمال ـ صاحب آصفی

پشیمان گشتن | ذکر ہر دو کردہ از معنی ساکت
مؤلف عرض کند کہ مرادف پشیمان شدن است
کہ گذشت (اسدی طوسی سه) ہر آنکو ہمہ کار
بیند ز پیش * پشیمان نگردد ز کردار خویش * —
(فغانی شیرازی سه) سبحہ را بگسل فغانی گر پشیمان
گشتہ * کانچہ در تسبیح زاہد ہست در زنار نیست *
(اردو) دیکھو پشیمان شدن ۔

پشیمانی | بقول بہار ندامت و فرماید کہ بلفظ
خوردن مستعمل صاحب انند نقل نگارش —
مؤلف عرض کند کہ حاصل بالمصدر پشیمان
است کہ می آید و یای مصدری است بر لفظ
پشیمان (ظہوری سه) پشیمانی وطلم صبر و سکون را
* بہر و ماہ سیمائی رسا ندامت * (اردو)
پشیمانی بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مؤنث ۔
شرمندگی پچھتاوا ۔

پشیمانی خوردن | مصدر اصطلاحی بقول
بحر نادم شدن مؤلف عرض کند کہ بہار بلیا
پشیمانی اشارہ این کردہ موافق قیاس ہست
از قبیل غم خوردن (امیر خسرو سه) تناول گر
نسازی لقمہ را زود * پشیمانی خوری کی دارد
سود * (سنجر کاشی سه) نیست باک ار کشتہ
ترسم پشیمانی خوری * زانکہ فتوای ہلاک دوست
از دشمن گرفت * (اردو) پشیمان ہونا نادم
ہونا پشیمانی میں مبتلا ہونا ۔

پشیمانیدن | مصدریست کہ محققین مصادر
این را ترک کردہ اند و بر زبان معاصرین عجم
است لازم و متعدی ہر دو آمدہ اگر از پشیمان
گیریم کہ می آید بقاعدۂ فارسی متعدی است
یعنی پشیمان کردن و اگر از پشیمانی یا پشیمان
گیریم لازم است یعنی پشیمان شدن ولیکن معاصرین
عجم استعمال این بمعنی متعدی می کنند می گویند کہ
« ما پشیمانیدیم او را کہ فی حیاست اعتنائی
نکرد » (سنجر طہرانی کہ از معاصرین ما بود می فرماید
سه) پشیمانیدمش از نقص بیانش خطا کردم

(۴۸۰)

که اصلا سرزده از روی تابانش پشیمانی بکه بارها
در مکالمه هم استعمال این از زبانش شنیده ام
خدا ایش بیامرزد که از مشتقات دهر بود و سند ظهوری
که بر پشیمان گذشت استعمال مشتقات این کرده
و پشیمانی حاصل بالمصدر همین است (اردو)
پشیمان کرنا۔ شرم دلانا۔ شرمنده کرنا پشیمان
هونا۔ خجل هونا۔ نادم هونا۔

پشیم شدن استعمال۔ بقول برهان و بحر
وانند بمعنی (۱) پشیمان شدن باشد و (۲) بمعنی
پراگندگی و (۳) جدائی ورزیدن هم و (۴)
نشناختن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است
که پشیم که اسم مصدر پشیمیدن است بجایش گذشت
وصراحت ماخذش همدر انجا کرده ایم (اردو)
(۱) پشیمان هونا (۲) پراگنده هونا (۳) جدائی
اختیار کرنا (۴) نه پهچاننا۔

پشیمیدن مصدریست متروک التصریف (۱۲۸۱)
که حالا به زبان معاصرین عجم استعمالش نیست و
متقدمین و متاخرین هم این را ترک کرده اند
که استعمالش از نظر ما نگذشت و بگوش ما نخورد
و پشیمان که گذشت اسم حال همین مصدر است
که بعضی آن را مزید علیه پشیم هم گویند و اشاره
این همدر انجا هم کرده ایم (اردو) شرمنده
هونا۔ شامل هے تمام معنی لازم پشیمانیدن پر۔

پشین بقول برهان بالتحتانی مجهول بروزن
این (۱) پسر بزرگ کیقباد است و سهراب و
لهراسپ پسران اویند و بعضی گویند سوم پسر
کیقباد۔ صاحب جهانگیری فرماید که پسر کیقباد
را کی پشین نیز می گفته اند۔ صاحب سروری
متفق با بیان آخر برهان۔ صاحب ناصری باتفاق
جهانگیری می فرماید که آرونده نیز یکی از اولاد او ست
(فردوسی ۵) بدارونده آن گوهر کی پشین ؟
که خوانده پدر بر پشین آفرین ۶ و فرماید که (۲)
بکسر اول بمعنی ذات است اعم از نیکه منظور
ذات واجب باشد یا ممکن وصراحت مزید کند

کہ معنی دوم در جہانگیری و رشیدی نیست از فرہنگ دساتیر بدست آمد صاحبان جامع و مؤید بر پسر کیقباد قانع ۔ خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی دوم اسم جاماسب است و بمعنی اول علم ۔ بعضی از دستوران معاصر گویند کہ پسر کیقباد موجد طرۂ بر سر دستار شاہان است و لہذا فارسیان او را لقب کردند بدین اسم و این موافق قیاس ہم نماید کہ پشن بمعنی طرہ آمدہ و مرکب است با یا و نون یعنی منسوب بہ طرہ واللہ اعلم بحقیقۃ الحال ۔ مخفی مباد کہ ہمین لغت بموحدہ ہم گذشت و جز این نیست کہ آن مبدل این است چنانکہ تپ و تب (اردو) (۱) پشین ۔ کیقباد کے بڑے لڑکے یا تیسرے لڑکے کا نام یا لقب ۔ مذکر (۲) ذات ۔ مؤنث دیکھو پشین۔

بای فارسی باطای حطی

پطرزبورغ اصطلاح ۔ بقول روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار پایۂ تخت سلطنت روس را نام است ۔ مؤلف عرض کند کہ مفرس است کہ اصل این در زبان غیر (سنت پترس برگ) بود فارسیان سنت را حذف کردند و بہ تبدیل و اضافۂ حروف (پترس برگ) را (پطرزبورغ) کردند ۔ صاحب رہنما مجرد (پطر) را ہم بدین معنی گفتہ و درین تخفیف لفظ ہم راہ یافتہ و ذکر این ہم بحذف زای ہوز فرمودہ یعنی (پطربورغ) کہ درین تخفیف حرف است و بس (اردو) (سنٹ پٹرس برگ) پایۂ تخت روس کا نام ہے ۔ مذکر ۔ اور اس کے لفظی معنے پٹرس برگ کی مجلس اعلیٰ ۔

بای فارسی باغین معجمہ

پغار بقول برہان و ناصری و مؤید بضم اول بر وزن دچار (۱) عجب و تکبر و (۲) خود ستائی

خان آرزو در سراج ذکر این کردہ ہمین را بکسر اوّل گوید کہ (۳) یعنی چوبکی کہ تجّاران در میان
چوبکی کہ بشگافند گذارند و (۴) کفشگران در کالبد کفش فرو برند تا کشادہ گردد و آن را پاتہ و
قاتہ ہم نامند **مؤلّف** عرض کند کہ باعتبار صاحب جامع کہ محقّق اہل زبان است این را
اسم جامد فارسی قدیم دانیم و تسامح خان آرزو کہ بغاز را کہ بہ زای ہوز آخر می آید در بنجا
بہ رای مہملہ نوشت و بر معنی سوم و چہارم این جا داد و دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان
ازین ساکت ظاہر اللغت ترکی می نماید ولیکن محققین ترکی زبان ذکر این نکردہ اند (اردو)
(۱) تکبر۔ مذکر۔ دیکھو باد کے دسویں معنے (۲) خود ستائی۔ مؤنث۔ بقول آصفیہ اپنی آپ
تعریف۔ اپنے منہ میاں مٹھو (۳ و ۴) دیکھو بغاز۔

بغاز صاحبان برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی ذکر این کردہ اند کہ مرادف بغاز است بہر دو معنی کہ بموحّدہ گذشت و بقول بعض بہ رای مہملہ در آخر آمدہ **مؤلّف** عرض کند کہ این باید بغاز باشد کہ بموحّدہ و زای ہوز گذشت و باہمراہ حقیقت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم و زای ہوز آخر را صحیح پنداشتہ ایم و اشارہ این ہم ہم در انجا گذشت (اردو) دیکھو بغاز کے پہلے اور دوسرے معنے۔

بغنہ بقول برہان و ناصری و سروری و جامع و رشیدی و مؤید بفتح اوّل و نون و سکون ثانی پلّہ و پایۂ زینہ و نردبان را گویند (شہاب جمرہ ۵) بغنہ بام دولتت باشد * این چہار آخشیج و ہفت فلک * **مؤلّف** عرض کند کہ ظاہر اللغت ترکی می نماید ولیکن محققین ترکی زبان ازین ساکت اند اسم جامد فارسی قدیم دانیم (اردو) زینہ۔ مذکر۔ دیکھو بام ون

بغیم بقول خان آرزو در سراج بفتح پلّہ نردبان **مؤلّف** عرض کند کہ اگر تصحیف کتابت دانیم

که نون سوم را حذف کرده اند همان دیتینه باشد که گذشت واگر تحقیق وانیم سند استعمال که مجرد قولش بدون سند اعتبار را نشاید از بنکه هند نژاد است (اردو) دیکھو لغینه ۔

بای فارسی با فا

پف | بالضم بقول سروری و رشیدی و سراج و بهار بادیکه در هنگام چراغ کشتن وغیره از دهان بیرون کنند (ملا جامی ؎) هر که بر روی مه فشاند تف ٭ یا کند بر چراغ انجم پف ٭ **مؤلف** عرض کند که از سند بالا (پف کردن) بهمان معنی پیداست (محمد سعید اشرف ؎) نی همین ز اخوان عزیزان شکوه چون یوسف کنند ٭ شد چراغ هر که روشن در زمانش پف کنند ٭ (اردو) اُف ۔ یہہ آواز صوت ہے جو چراغ بجھانے کے لئے منہ سے نکلتی ہے ۔ صاحب آصفیہ نے اس کو آہ اور افسوس کے معنے مین لکھکر صراحت کی ہے کہ چونکہ آتش دل کے بجھانے کے واسطے منہ سے یہہ آواز نکلتی ہے اسلئے یہہ لفظ کبھی آہ سرد کبھی اظہار درد کبھی افسوس کے موقع پر بولتے ہین ۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ آپ نے معنی حقیقی کی صراحت نہین کی لیکن دکن مین چراغ بجھانے کے لئے (اُف کرنا) کہتے ہین اور کثرت استعمال سے الف حذف ہو کر (فو) زبانون پر ہے ۔

پف پوزه | اصطلاح ۔ بقول بهار بهر دو بای فارسی و واو مجهول (۱) پیرامون دهن یعنی باد دهن (۲) کنایه از اقل اشیا است (میر الهی همدانی ؎) چون رونق بخت مرد روزی شکند ٭ گر کوه شود از پف پوزی شکند ٭ زین گنبد کور نشیت چنبر و آوانه ها ٭ کاین باد بروت ها نگونی شکند ٭ صاحبان وارسته وانند هم ذکر همین معنی بسند همین شعر کرده اند صاحب بحر نسبت معنی

اوّل بر باد دہن قانع ومعنی دوم را ہم آورده
مؤلف عرض کند کہ پف بمعنی اوکہ گذشت و
پوز بمعنی پیرامون وگرد اگر دو دہان می آید پس معنی
لفظی این آواز دہان مطلقاً و باد دہن ہمین
باشد معنی اوّل صاحب بحر تعریفش درست کرده
ومعنی دوم کنایہ باشد بمجاز (اردو) (۱) پُھس
کی آواز۔ مؤنث (۲) اقل اشیا کم سے کم مقدار شئے

پف کاسہ گری | اصطلاح۔ بقول بہار
بالضم کنایہ از زمان اندک چیزی وفرماید کہ از
اہل زبان بہ تحقیق پیوستہ (صائب ۔ ه) می کند
جام علاجش بہ پف کاسہ گری ٭ ہر سری کز
خُرد خام غباری دارد ٭ (باقر کاشی ۔ ه) آن
دلبر کاسہ گر کہ چون حور و پریست ٭ جان در
تن من ز شوم رویش سفری است ٭ گر لب
بہ لبم نہد ز سر جان یابم ٭ کارم موقوف یک
پف کاسہ گریست ٭ صاحب بحر تعریف این
کند کہ فرصت کم و زمان اندک است و وارستہ
ہمزبانش **مؤلف** عرض کند کہ چون کاسہ گر
بر چرخ کاسہ ہا تیار کنند یعنی از دہن بر وزنند
تا از غبار پاک وصاف شود و جلا گیرد و این
عمل در طرفۃ العین می شود فارسیان از ہمین
عادت این اصطلاح را بمعنی طرفۃ العین استعمال
کردند بعضی از معاصرین عجم گویند کہ کودکان از
لب خود لعاب دہن را مثل کاسہ وحباب می برآرند
و در طرفۃ العین می شکنند فارسیان این را (پف
کاسہ گری) می گویند وبمجاز مستعمل شد برای اندک
اشارہ و ہمین ماخذ اوّل الذکر بہتر است از آخر
واللہ اعلم بحقیقۃ الحال۔ معاصرین عجم تصدیق ہمین
ماخذ می کنند ومعنی اسناد ہم از ہمین تاویل درست
می نماید (اردو) ذرا سا اشارہ جیسے ؎
آپ کے ذرا سے اشارہ میں میرا کام نکلتا ہے ؎

پفو | بقول انند وغیاث بالضم بمعنی پف کردن
مؤلف عرض کند کہ حاصل بالمصدر پفیدن
بمعنی حرکت پف وپف سازی۔ طالب سند

استعمال می باشیم (اردو) چراغ بجھانے وغیرہ
کی حرکت (مؤنث) حاصل بالمصدر۔
پفیدن بقول اند بحوالۂ فرہنگ فرنگ با ضم
بمعنی پف کردن **مؤلف** عرض کند کہ اگرچہ
دیگر محققین مصادر ذکر این نکردہ اند ولیکن موافق
قیاس و معاصرین عجم بر زبان دارند مرکب است
از پف کہ اسم این مصدر باشد و یای معروف و علامت
مصدر (دن) کامل التصریف می نماید و مضارع این
پفد و حاصل بالمصدر ہمین است پفو کہ گذشت خلاف
قیاس مخفی مباد کہ این مصدر اصلی ہست کہ اسم
مصدرش مال فارسی زبان است (اردو)
پھونکنا چراغ بجھانے وغیرہ کے لئے۔

بای فارسی با قاف

پق خندیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب رہنما ذکر حال این یعنی (پق می خندد) گوید
کہ خندۂ بی اختیار می کند کہ آواز پق از دہن می بر آید **مؤلف** عرض کند کہ معنی این مصدر ہمین
کہ خندہ بی اختیار کردن چنانکہ آواز پق از دہن بر آید۔ موافق قیاس و بر زبان معاصرین عجم است
(اردو) بے اختیار ہنسنا۔ کھل کھلانا۔ قہقہہ مارنا۔ ٹھٹھی ٹھٹھی ہنسنا۔ (آصفیہ)

بای فارسی با کاف تازی

پک بقول برہان و جامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) بی ہنر و (۲) خود آرای و خود پسند
صاحب برہان فرماید کہ باین معنی بضم اول ہم گفتہ اند و (۳) ہر یکی از پلہ ہای نردبان را نیز
گویند و بضم اول (۴) ہر چیز گندہ و ناہموار و ناتراشیدہ و مرادف لک چنانکہ گویند لک و پک
و (۵) مخفف پوک ہم کہ بی مغز و پوچ و میانہ تہی باشد و (۶) پتک و مطراق آہنگران و
(۷) نام یک طرف بجول ہم کہ آن را عاشق گویند و (۸) بہ جستن و فرو جستن و بکسر اول (۹) بند

انگشت دست و پای صاحب ناصری بر معنی اوّل و دوم و چهارم و ششم و هفتم و هشتم قانع
و معنی پنجم را داخل معنی چهارم می شمارد (پوربهای جامی ۴ و ۵ ق) ای شور بخت مدبر معلول شوم
پُک وی ترش روی ناخوش مکروه لک و پک تیزی و بی طعام و تفه چون پنیر و دوغ
بی ذوق و خشک مغز و تهی هیچ چو ریک با من مشو چو آهن و پولاد سخت چشم تا نشکنم سر تو
چو سندان بخشم پک و صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل تا هشتم می فرماید که (۱۰) بالفتح بمعنی
اسباب خانه هم آمده (شاعر ۵ ق) دست در شش بچل سبک نزنی تجوری ریو چار پک
نزنی خان آرزو در سراج گوید که عجب که در فصل بای تازی نیز بهمین معانی آمده و
بمعنی ناهموار مجاز است بمناسبت سطبری و گندگی و به بحث بی کاری فرماید که در تحفه (۱۱)
بمعنی تنک و پوچ و بقول قوسی (۱۲) بمعنی پاشنه نیز۔ زله بر وارث بهار بالکسر بمعنی چهارم
قناعت کرده و وارسته هم با اش مؤلّف عرض کند که بمعنی اوّل بموحده هم گذشت و آن
اصل است و این مبدّلش چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذش همدر انجا کرده ایم و معنی
دوم مجاز معنی اوّل و بمعنی سوم و چهارم اسم جامد فارسی زبان و بمعنی پنجم مخفّف پوک و بمعنی
ششم مخفّف تنک و بمعنی هفتم مبدّل بک که بموحده گذشت و بمعنی هشتم که مقصود محقّقین بالا از
جهندگی و جست باشد نیز اسم جامد است و همچنین بمعنی نهم و دهم و یازدهم و دوازدهم (اردو)
(۱) بے ہنر (۲) خود پسند (۳) سیڑھی کا ٹھیہ۔ مذکر (۴) ہر ناہموار اور ناتراشیدہ چیز۔ مؤنث
(۵) دیکھو پوک (۶) دیکھو تنک (۷) دیکھو بک کے گیارہویں معنے (۸) جست۔ مؤنث (۹)
پوربہ۔ مؤنث (آصفیہ) (۱۰) گھر کا اثاثہ۔ مذکر (۱۱) دوا دوش۔ دوڑ دھوپ۔ مؤنث (۱۲) ایڑی۔ مؤنث

پکا بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نام درختی است. صاحب محیط این را بکاف عربی آورده گوید که بضم با یا فتح آن وتشدید کاف والف درختی است معروف بارض تکه زادها الله تعالی شرفاً شبیه به بشام وبرگ آن اطول ازان وبقولی ریزه تر ازان شبیهه به برگ صعتر سفید وثمر آن مثل ثمر انجیر. مائل باستدارت ومدور تر وبزرگ تر. گرم وحار بسیار وچون ثمر آن را کوفته ضماد نمایند ورامیل سخت را نضج دہد وتحلیل اورام بلغمی رطب ومرکب وسائر صلابات نماید واگر بچوب آن مسواک سازند تقویت لثه ودفع درد دندان ومنع حدوث آفات ازان سازد (الخ) **مؤلف** عرض کند که فارسیان ہمین درخت را به بای فارسی استعمال کرده باشند حیف است که اسم این درالسنۂ غیر یافته نشد ما این رامفرس دانیم (اردو) پکا. ایک درخت کا نام ہے. مائل بحرارت. مذکر.

پکاوج بقول بہار بفتح اوّل وواو وآخر جیم تازی نام سازی معروف در ہند (ملا طغرا ـه) نداد هی پکاوج گرش ازشمیم ٭ پکاوج نوازی نکرد هی نسیم ٭ **مؤلف** عرض کند که لغت ہندی. پکھاوج به ہای سوم است واین مفرس باشد (اردو) پکھاوج. بقول آصفیه ہندی. اسم مؤنث. ایک قسم کی ڈھولک. مندل. مردنگ آپ نے مردنگ کو بھی ہندی کہا ہے

پکال بقول برہان وسروری وناصری وجامع وسراج بفتح اوّل وثانی بالف کشیده بر وزن بدحال افزار کفش گران باشد که بدان خط کشند وبعربی مخط گویند صاحب مؤید بحواله دستور صراحت فرماید که آہنی است که چرم دوزان بدان خط کشند ونقش کنند **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم وآنچه موحده گذشته به تبدیل این بپا ثابت شد

(اردو) دیکھو بکال -

بکن بقول سروری که از محققین اہل زبان است (بذیل بکنی که می آید) در فارسی زبان ارزن را گویند که بحث آن در الف مقصوره گذشت **مؤلف** عرض کند که نظر بر اعتبارش این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) دیکھو ارجن اور ارزن -

بکند بقول برہان و ناصری و جامع بر وزن سمند بلغت ولایت خوارزم نان را گویند و بعربی خبز- صاحب جہانگیری صراحت کند که بزبان خیوق نام نان است و سوپ نام آش (انوری سے) محنت سوپ و بکند او که ازبیم بکند ؛ طبع موزون هم همی ز اندیشه ناموزون کند ؛ صاحب رشیدی گوید که در نسخهٔ سروری بکسر با آورده و آن اصح است خان آرزو در سراج ذکر هر دو اعراب کرده- صاحب سروری این را بکسر اول به کاف فارسی آورده و صراحت کاف فارسی هم کرده و این بر خلاف دیگر همه محققین است عجب آنست که سند بالا را هم نقل فرموده در ان کاف فارسی نقل کند **مؤلف** عرض کند که باعتبارش این را مبدلش دانیم چنانکه گند و کند (اردو) نان بقول آصفیه- فارسی- اسم مؤنث روٹی چپاتی پھلکا خبز- تنور کی روٹی -

بکنه بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و جامع و رشیدی و سراج و انند بفتح اول و نون و سکون ثانی مردم فربه کوتاه بالا را گویند (انوری سے) آن دختر کینه عصمت الدین ؛ سرمایهٔ زهد و نیکنامیست ؛ **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم دیگر هیچ (اردو) موٹا اور کوتاه قد آدمی -

پکنی بقول ناصری و انند بمعنی شرابی است که از ارزن سازند زیرا که منسوب است بپکین و پکین و پکن بمعنی ارزن باشد (حکیم نزاری قهستانی ؎) ست گشتم زجرعهٔ پکنی ۞ شد مزاجم زبنگ مستغنی ۞ **مؤلف** عرض کند که مرکب است از پکن و یای نسبت و موافق قیاس (اردو) وہ شراب جو کنگنی سے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث۔

پک وچک اصطلاح۔ بقول بهار نقشی است بجل بازان را (میر الهی شیداد ربچوب ؎) شیدا که ز پشت پدر آمد مشترک ۞ زین روی صلاح و صوم راشد تارک ۞ گشته بجولیت بعلم پک و چک ۞ خود قابل جهل و نظم و نثرش مضحک ۞ (شانی تکلو ؎) دو بجو لند فی المثل عملی ۞ ملک و خواهر عزیز ملک ۞ کز بقای تمام فساد ۞ آن یکی پک پسند و این پک و چک ۞ **مؤلف** عرض کند که بجل بجایش گذشت استخوان کعب است که بدان بازی کنند۔ و پک بمعنی نقش بمعنی یک طرف بجول مذکور شد که آنرا عاشق هم گویند و چک هم نام یک جانب از چهار جانب بجل می آید که آن را دزد نامند است پس فارسیان بترکیب هر دو به واو عطف نقشی خاص را نام نهادند که از نقوش بجل باشد از متعریف مزید قاصریم (اردو) پک و چک فارسی میں ایک خاص نقش کا نام ہے جو قرعہ بازون کی اصطلاح ہے۔ مذکر۔

پکوک بقول برهان و جهانگیری و جامع و سراج بفتح اول و ضم ثانی و سکون واو و کاف (۱) پتک آهنگران باشد که بعربی مطراق خوانند و (۲) غرفه و مخارجهٔ بالاخانه را نیز گویند و (۳) تکیه گاه چوبین که برکنار بام نصب کنند و آن را بعربی محجر خوانند صاحب ناصری بذکر هر سه معنی نسبت معنی سوم گوید که این را پکول نیز گفته اند صاحب رشیدی بذکر معنی اول و دوم می فرماید که

این را پکوک هم نام است و ذکر معنی سوم هم کند **مؤلف** عرض کند که ما بهر سه معنی این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) دیکھو تپک (۲) دیکھو بادگانہ کے دوسرے معنے (۳) لکڑی کا گاؤ تکیہ جو کنارۂ بام پر لگائیں۔ مذکر۔

پکول بقول برہان بروزن قبول (۱) تالار کہ بر بالاخانہ سازند۔ صاحب سروری گوید کہ ہمان پکوک کہ گذشت۔ صاحب جامع (۲) بر بالاخانہ قانع۔ صاحب مؤید بحوالہ معنی لشت پکوک گوید کہ (۳) در ادات بمعنی پاشنہ فقط۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بیان کردۂ برہان می فرماید کہ اغلب کہ از دو لغت پکوک و پکول یکی تصحیف و غالب کہ بہ لام تصحیف بود کہ تنہا در برہان آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم هم بر تیند کہ پکوک اصل است و پکول مبدل چنانکہ اکماک و الماک و آنچہ صاحب جامع بر مجرد معنی دوم قناعت کردہ نظر باعتبارش گوئیم کہ مجاز معنی اول است و برای معنی سوم طالب سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) دیکھو پکوک کے تیسرے معنے (۲) دیکھو بالاخانہ (۳) دیکھو پاشنہ۔

پک و لک استعمال بقول برہان بضم اول و لام بروزن لک و پک (۱) معروف است کہ گندہ و درشت و ناہموار باشد و بفتح اول (۲) بمعنی تک و پوی و گرد مردم بر آمدن باشد و (۳) بی بهری و (۴) چیزہای لاطائل و بی حاصل و (۵) آلات خانہ و فرماید کہ باین معنی بہ تقدیم کاف (لک بہ پک) هم گفتہ اند و مشہور نیز چنین است۔ صاحب سروری بر بی بهری و رعنائی قانع و بحوالہ تحفہ فرماید کہ بمعنی تک و پوی و آلات خانہ هم آمدہ اما شمس فخری بمعنی آلات خانہ تقدیم لک بر پک آوردہ و این اصح بواسطہ آنکہ حالا هم (لک پک) می گویند اما در ادات

مسطور است که پک بضم پای هندی در رعنائی
و بکسر پابند انگشت باشد و در فرهنگ پک
بضم بار ابیه معنی آورده (که بجایش گذشت)
(شمس فخری ۵۵) جهان چو خاک در تست
و عرصه ملکت * چو انکه پر عقابش به تهمت پکا
لک کو صاحب بحر به مرادف (پک و لک)

قانع مؤلف عرض کند که (پک لک)
و (پک و لک) بجایش گذشت و صراحت
کافی بهمدر انجا کرده ایم و بر پک هم اشاره
این مذکور شد جزین نیست که ما این را
مبدلش دانیم چنانکه اسب و اسپ ـ
(اردو) دیکهو پک لک ـ

پکوی | بقول جهانگیری با اول مفتوح و ثانی مضموم و واو مجهول سوید را گویند که (۱) دانشمند و عالم و (۲) حاکم و صاحب دبیر آتش پرستان باشد مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین ازین لغت ساکت باعتبار جهانگیری این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم معنی اول حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و تکمیل این بحث بر پگوی کنیم که بکاف فارسی می آید (اردو) (۱) عقلمند عالم (۲) حاکم دبیر آتش پرستان ـ

بای فارسی باکاف فارسی

پگ | بقول برهان و ناصری و مؤید و جامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) زن تارپستان و (۲) گلوله و بندقی که طفلان بدان بازی کنند و (۳) بمعنی کادرس صاحب سروری بذکر هر دو معنی اول نسبت معنی دوم گوید که آن را گروهه نیز خوانند صاحب ناصری در الحقات به معنی سوم قانع مؤلف عرض کند که همه معانی اسم جامد فارسی زبان باشد صاحب محیط بر (گاورس به کاف فارسی) گوید که همان گاورس و بر گاورس هرچه نوشته ذکرش

بر تبسّل کرده ایم (اردو) (۱) جوان عورت ـ مؤنث (۲) گولا گیند ـ مذکر (۳) دیکھو تبسل ـ

بگاه بقول برهان و جهانگیری بر وزن پناه سحر و صبح زود را گویند (ابن یمین ـــ) از چه روشنایی رسد خورشید را بر اختران ؛ خاک درگاه از نبوسد بنده وارش هر بگاه ؛ صاحب سروری می فرماید که بخاطر این فقیر می رسد که بیای تازی است صاحب ناصری معنیٔ هم بانش ـ خان آرزو در سراج می فرماید که بمعنی سحر و صبح است و به بای تازی بمعنی زود و بر وقت و وجه اشتباه آنست که بگاه مقابل هر دو آمده پس بمعنی رایگان شده که بگاه هم یک لغت است و آن خطا است بهار گوید که زمان پیش از صبح را گویند (علی خراسانی ـــ) آن خسروی که تیغ زر اندود مهر را ؛ بر فرق دشمن تو زند هر بگاه صبح ؛ مؤلف عرض کند که اوّل وقت صبح را فارسیان بگاه گویند و شک نیست که اصل این بگاه بموحده است بمعنی بر وقت ـ فارسیان بقاعدهٔ تبدیل چنانکه تب و تپ این را بمعنی اوّل صبح استعمال کنند و آنانکه این را بمعنی پیش از صبح گرفته اند خطا کرده اند و علی خراسانی (بگاه صبح) را بمعنی عین وقت صبح یعنی اوّل صبح آورده و این تصرف محاوره باشد که صبح را حذف هم کرده به همین معنی استعمال کرده اند (اردو) تڑکا بقول آصفیه هم مذکر ـ علی الصباح ـ سویرا ـ

بگند بقول سروری همان بکند که بکاف عربی گذشت مؤلف عرض کند که ما صراحت این همه را انجا کرده ایم و این مبدل آن باشد (اردو) دیکھو بکند ـ

بگنی همان بگنی است که بموحده گذشت و اشارهٔ این هم همه را انجا کرده ایم که این مخفف بگینی است و بگنی بموحده مبدل این

(اردو) دیکھو بگنی بوچندہ ۔

پگوی | بقول برہان و ناصری بفتح اول و ثانی بواو رسیدہ و بہ تحتانی زدہ بلغت زند و پاژند موبد و حکیم و دانا را گویند صاحب جہانگیری در ملحقات این را آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است ہمین اصل است و آنچہ بہ کاف عربی بہمین معنی گذشت مبدل این چنانکہ گند و کند (اردو) دیکھو پکوت کے پہلے معنے ۔

پگہ | بقول برہان و سروری و رشیدی و جہانگیری مرادف پگاہ کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ مخفف آن (ابن یمین ؎) آنکہ

چون صبح از پگہ خیزی ؂ دردل از مہر حق چراغ افروخت ؂ (اردو) دیکھو پگاہ ۔

پگین | بقول برہان و ناصری بروزن تحسین بلغت زند و پاژند ارزن را گویند و آن غلہ ایست معروف (ناصری ؎) گر بحکم

کلک بر فلک رود خصمش کہ چو سپہر پگین

با از رجم شہاب خدنگ او پایمال شود دانہ

چرخ بر زمین ؂ و در لشکری آرد برای رزم

بی مرچوبگی خرمن پگین ؂ شد راست سواران

مرد خوار شد راست خروسان دانہ چین ؂

صاحب جہانگیری در ملحقات این را آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و صراحت کامل بر ارزن کردہ ایم (اردو) دیکھو ارزن ۔

بای فارسی بالام

پل | بقول برہان و مؤید و سراج بضم اول و سکون ثانی (۱) اطاقی باشد کہ بر رود خانہ آب بندند و آن را بعربی قنطرہ خوانند و (۲) مخفف پول ہم کہ عرب فلوس می گویند و بکسر اول (۳) پاشنۂ پا را گویند و (۴) اشکل خیمہ را نیز و آن چوبکی باشد بمقدار چہار انگشت کہ

ریسمانی بر کمر آن بندند و بدان بالا و پایین خیمه را بهم وصل کنند و آن بمنزلهٔ گوی گریبان
و تکمهٔ کلاه باشد در خیمه و (۵) چوبکی را نیز گویند که طفلان ریسمانی درمیان آن بندند و
در کشاکش آرند تا صدائی ازان ظاهر گردد و (۶) هر چیزی را که ریسمان بر کمرش بندند و در
کشاکش آورند تا صدا کند پل نام است و (۷) چوبی است بمقدار یک وجب یا کمتر ازان و
هر دو سر آن را تیز کنند و بدان بازی کنند باین طریق که آن را بر زمین گذارند و چوبی دیگر بمقدار
سه وجب بدست بگیرند و بر یک سر آن زنند تا از زمین بلند شود و در وقت برگشتن بر کمر آن زنند
تا دور رود و معرب آن را قله گویند و بفتح اول (۸) بمعنی مرز باشد و آن زمینی است که
بجهت سبزی کاشتن یا چیزی دیگر مهیا سازند و کناره های آن را بلند کنند صاحب جهانگیری
بر معنی اول و دوم و سوم قانع (ناصری سلمه) ز پلها بران رود پیدا نشان ٭ چو در تیره شب
بر فلک کهکشان ٭ (حکیم نزاری ره) بار حسرت می کشم از بی جهی ٭ خاک بر سر می کنم از
بی پلی ٭ (حکیم فردوسی ره) دریغ این بر و برز و بالای تو ٭ رکیب دراز و پل پای تو
٭ (شمس فخری ره) مانده در سنگلاخ و محنت و غم ٭ آبله کرده پا شکافته پل ٭ صاحب
سروری ذکر این بدو جا کرده و معنی اول و دوم و سوم و هشتم را آورده نسبت معنی سوم صراحت
کند که همان هشتم و نسبت معنی هشتم گوید که مرز که فاصله باشد میان قطعه های کشت صاحبان
ناصری و رشیدی بر هر سه معنی اول قناعت کرده صاحب جامع ذکر هر شش معنی مقدم الذکر فرموده
مؤلف عرض کند که بمعنی اول اسم جامد فارسی زبان است و بمعنی دوم مخفف پول که می آید
و بمعنی سوم هم اسم جامد است و آنچه بل بموحده بر معنی چهارمش بهمین معنی گذشت مبدلش

این که اشارهٔ این ورا انجا کرده ایم و بدیگر جمله معانی هم این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) پل۔ مذکر۔ دیکھو پشته بند (۲) دیکھو پل (۳) دیکھو پاشنه (۴) خیمه کی وه مختصر سی لکڑی جو پردون اور اجزای خیمه کے جوڑ کے مقام پر دونون کے وصل کے لئے قائم کرتے ہین۔ مؤنث۔ (۵) لڑکون کا کہلونا وه چھوٹی سی لکڑی جس مین لڑکے رسی باندہ کر کھینچا کرتے ہین اور اوس سے آواز نکلتی ہے جس کو دکن مین گرگره کہتے ہین۔ مذکر۔ (۶) ہر چیز جس مین رسی باندہ کر کھینچنے سے آواز پیدا ہو (۷) ایک مختصر لکڑی جس کے دونون سر تیز ہوتے ہین جس کو زمین مین گاڑ کر ڈنڈے کے وسیله سے دور پھینکتے ہین جس کو عربی مین قالہ کہتے ہین اور بقول آصفیه گلی ہندی۔ مؤنث۔ (۸) کیاری۔ بقول آصفیه۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ کہیت یا باغ کا وه چھوٹا حصه جو پانی دینے کے واسطے ہر ایک قطعه مین بنا لیتے ہین جس کو دکن مین مڑی کہتے ہین۔

پل آبگون آتشبار اصطلاح۔ بقول بحر (۱) آسمان و (۲) کرهٔ اثیر۔ صاحب مؤید بر فلک اثیر قانع **مؤلف** عرض کند که اثیر بمعنی عالی و بلند و بمناسبت بلندی فلک را گویند و بمعنی کرهٔ نار هم چرا که کرهٔ نار بلندترین عناصر است پس بهر دو معنی موافق قیاس و کنایه باشد و مرکب توصیفی بدو صفت و بلحاظ معنی حقیقی مناسب تر بمعنی اوّل و از برای معنی دوم مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) دیکھو آسمان (۲) کرهٔ آتشی۔ مذکر۔

پل آنطرف آب اصطلاح۔ بقول بهار دانند کنایه از هرزه و بی فائده چه پل جهت گذشتن از آب است و هرگاه آنطرف شده باشد محض لغو و لاطائل خواهد بود ازینجاست که میر حیدر معمائی در مزخرفات خود آورده که
"شاطر و رکابداری که لوندشان باشند پل آنطرف آب اند"

مؤلف عرض کند کہ خلاف قیاس نیست
(اردو) ہرزہ۔ بقول آصفیہ بیہودہ۔ لغو
پوچ۔ نامعقول۔ اونٹ پٹانگ۔ یاوہ۔
پل ابریشم اصطلاح۔ بقول بہار و انند
در کتب سیر نام جائی کہ نزدیک بسطام
است مؤلف عرض کند کہ بیان این شعر لفظ
مجمل بہتر از ترک نیست مرکب اضافی است
باشد کہ بلحاظ بلندی مقام و لطف بینش کہ بالای
آب باشد بدین اسم موسومش کردہ باشند
و بسطام بقول غیاث نام شہریست کہ مولد
حضرت بایزید است صاحب انند گوید کہ
درین شہر کسی را در چشم علت شود و اگر علت
وارد آن شہر شود از عشق تسلی یابد یکی از
معاصرین عجم گوید کہ حوالی شہر نہری روانست
از بلندی سلسلۂ کوہ ہا در غایت فراخی کہ یک
گروہ عرض آنست و عمق ندارد و آب بقدر
یک وجب بلکہ کمتر ازان و آن روان باشد
و گیاہ سبز دائما بالای آب می نماید و نہر مخفی
پائین آن نظر بحالات مقامی از جائی کہ بدین نام
موسوم شد عجبی نیست کہ ہمین مقام مراد باشد
(اردو) شہر بسطام کے ایک خاص مقام
کا نام (پل ابریشم) ہے۔ مذکر۔

پلارک بقول برہان و رشیدی بر وزن
تبارک (۱) جنسی از فولاد جوہر دار و (۲) شمشیر
و (۳) جوہر شمشیر را نیز گویند صاحب جہانگیری
بر معنی دوم و سوم قانع و فرماید کہ پلالک بہ
لام مرادف این (حکیم خاقانی رہ) حصرم
دیدی کز وچکد می ہا در معرکہ من پلارک وی
ہا (سنائی رہ) پلارک چنان تافت از روی
تیغ ہا کہ در شب ستارہ بتاریک میغ ہا۔
صاحب جامع گوید کہ مرادف ہمان بلارک است
کہ بموحدہ گذشت۔ خان آرزو در سراج
می فرماید کہ حقیقت در فولاد است و در شمشیر
مجاز کہ شہرت یافتہ و در جوہر نیز مجاز ولیکن غیر مشہور

و پلارلک که می آید مبدل آن مؤلف عرض کند که همین لغت به همین سه معنی به موحده به بای عربی گذشت و ما همه را انجا صراحت ماخذش کرده ایم که بلالک اصل است و این مبدل پلارک چنانکه تب و تپ (اردو) دیکهو پلارک

پلارک داری | استقلال به مقول بهار واشند یعنی تیغ داری (شفیع اثر سه) عیب بند تیغش آفتاب است ** پلارک داری از اثر اسیابست ** مؤلف عرض کند که [illegible] تعلق یعنی دوم پلارک (اردو) تیغ داری [illegible]

پلاس | بقول برهان و ناصری و جامع بالفتح به وزن محاس (۱) معروف است که پشمینه [illegible] سطبر که درویشان پوشند و پشمینه گستردنی یعنی عبا جمع و (۲) بمعنی مکر و حیله و نسبتن که بعربی مکار گویند صاحب سروری گوید که گلیمی پشمینه که صحرانشینان از آن خانه سازند و فقیر پوشند و اکثر سیاه باشد (جامی سه) برکنی از شاه اطلس لباس ** اطلس دپوشش لباسی از پلاس ** (سوزنی سمرقندی سه) گر ایمن بساط پلاسین نگسترد ** این کودکان پلاس بگون به بهی نگفته ** و صاحب ناصری بذکر معنی دوم گوید که مردی مفلس مقروض در جواب مطالبه طلبکاران جز این کلمه جواب نداد و مثل به چنین او کرده از و درگذشتند که حال اصفهانیان است) کرده اند رسید کری خلقی ** با همه کس پلاس و با ما هم ** (انوری سه) خواستم که دست و طبع او بجز اندوکان ** عقل گفت این مدح باشد نیز با من هم پلاس ** خان آرزو در سراج گوید که بیای تازی هم گذشت و این مبدل است [illegible] از جامه های درشت و کم بها قانع و فرماید که بالفظ بافتن مستعمل مؤلف عرض کند که ما به پلاس بیان ماخذ این کرده ایم و این را اصل قرار داده ایم و آن را مبدل این در سنجا

همین قدر کافی است که این اسم جامد است بمعنی پشمینه و معنی دوم مجاز آن که مکاران لباس پلاس چون درویشان در بر کرده مکر و فریب می کنند و فارسیان پلاس بمعنی مکر و فریب استعمال کرده اند عجب آنست که اکثر اسناد بالا به بلاس بموحده هم منقول و این تصحیف محققین است که یک سند را به دو جا موافق خود می گیرند خصوصیت این با مصدر بافتن نباشد و استعمال این در ملحقات می آید (اردو) (۱) پلاس۔ فارسی۔ مذکر۔ ایک پشمینہ کا نام جس کا لباس بھی بناتے ہیں اور فرش کے کام میں بھی لاتے ہیں (۲) مکر و فریب۔ مذکر

پلاس افگندن مصدر اصطلاحی بقول بهار و انند و آصفی کنایه از متفرق و پراگنده ساختن مؤلف عرض کند که بدون سند استعمال این مصدر مرکب خلاف قیاس را تسلیم نکنیم هر سه محققین بالا هند نژاد اند و بهار موجد این بدون سند (اردو) پریشان کرنا

پلاس انداختن مصدر اصطلاحی بقول بهار و انند و آصفی (۱) مرادف پلاس افگندن یعنی پراگنده ساختن۔ صاحبان جهان و هفت و رشیدی و (جهانگیری در ملحقات) ذکر اینها کرده اند خان آرزو در سراج گوید که علاقهٔ مجاز خوب ظاهر نیست مؤلف عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند و موافق قیاس است فارسیان گویند که ؏ این مکار پلاس را به ما می اندازد ؏ یعنی ما را فریب می دهد یعنی لباس پلاس مثل درویشان در بر کرده با ما فریب می کند همین است معنی مجازی این که (۲) فریب دادن است و معنی اول مجاز مجاز لیکن این را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم محققین اهل زبان از مجاز ساکت اند و هیچ مجاز متعلق بمعنی دوم پلاس موافق قیاس است (اردو) (۱) پریشان کرنا۔

(۲) دہوکا دینا۔ دکنی مین (ٹوپی ڈالنا) دوسرے معنون مین مستعمل ہے اور وہ قریب قریب معنی پلاس انداختن کا ترجمہ ہے مگر اردو کا ہی اور وہ اس سے ساکت۔

پلاس باستی اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاجار گوید کہ نام شہر پلیس باستیل است مؤلف عرض کند کہ غیر از مفرس نباشد کہ بہ تبدیل و حذف استعمالش کردند (اردو) پلیس باستیل۔ ایک شہر کا نام۔ مذکر۔

پلاس بافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و بہار ہم ذکر این بذیل پلاس فرمودہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است بمعنی (۱) بافتن پشمینۂ پلاس۔ و (۲) کنایہ از مکر و فریب کردن متعلق بمعنی اول و دوم پلاس (ظہوری سہ) زموجی جہان را بہ بافم پلاس ٭ ز خشتی بہ کیوان برآرم اساس ٭ (اردو) (۱) پلاس بننا (۲) دہوکا دینا۔ فریب کرنا۔ مکر کرنا۔ دغا دینا۔

پلاس پوش اصطلاح۔ بقول بحر درویش (ظہوری سہ) در صومعہ پلاس پوشان ٭ خوش خال بت پلاس پوش است ٭ مؤلف عرض کند کہ صرف از قیاس است اسم فاعل ترکیبی (اردو) درویش۔

پلاس در گردن کردن مصدر اصطلاحی۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند کہ نوحہ کردن و عادت است کہ غمگینان ردا را چاک زدہ در گردن می اندازند گویا کفن پوشیدہ انداز ہمین عادت است این اصطلاح (میرزا رفیع در مرثیۂ شاہ عباس سہ) از مردن شاہ دین فلک شیون کردہ ٭ وز مہر فلک داغ بدل روشن کردہ ٭ در صبح عزا چرخ گریبان بدریدہ ٭ در ظلمت شب پلاس در گردن کردہ ٭

(اردو) غم کرنا۔ دکن مین (دکھنی) گلے مین ڈالنا) فرط غم سے مرنے پر تیار ہونا۔

پلاسک بقول برہان و جامع و رشیدی بروزن تبارک بمعنی فلاکت و نکبت (شرف شفروه ؎) در گوشمال خصم محابا روا مدار ٭ بل کان سیه گلیم سزای پلاسک است ٭ خان آرزو در سراج گوید که ظاهرا کاف درین برای نسبت است **مؤلف** عرض کند که درست گوید که گدایان مفلوک غیر از پلاس لباس دیگر ندارند (اردو) نکبت۔ فلاکت۔ مؤنث۔

پلاس گفتن مصدر اصطلاحی بقول بہار و انند و آصفی کنایه از فریب دادن و فرماید که ظاهرا بای تازی نیست چنانکه گذشت **مؤلف** عرض کند که ما بر بلاس حقیقت پلاس عرض کرده ایم و پلاس بجایش گذشت غالبا از سند انوری که همه را انجا مذکور است بهار این مصدر اصطلاحی را قائم کرده باشد حال آنکه (پلاس گفتن) بمعنی فریب دادن از ان پیدا نیست و دور از محاوره می نماید بدون سند صریح این را تسلیم نکنیم (اردو) فریب کرنا۔ دہوکا دینا۔ دغا کرنا۔

پلاک بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و جامع و سراج و رشیدی مرادف ہمان پلارک که گذشت **مؤلف** عرض کند که ہمین اصل است و ما حصر تحقیقش بر بلارک کرده ایم که بموحده گذشت و اشارهٔ آن بر پلارک هم کرده ایم (نظامی ؎) درفشان یکی تیغ چون چشم کور ٭ پلاک برو تافت چون پر مور ٭ (اردو) دیکھو پلارک۔

پلان بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالکسر بمعنی خوگیر و زین و صراحت کند که اسم جامد فارسی زبان است **مؤلف** عرض کند که پلانی که بیای نسبت بعد ازین می آید از ان تصدیق این می شود دیگر محققین اهل زبان و زباندان ازین ساکت اند یکی از معاصرین عجم گوید و درست گوید که بالضم است و الف و نون زائد تا بلفظ

پل زیادہ کردہ اندو زین وخوگیر ہم مثل پل در میان بلند باشد کہ ہوا داخل آن می گذرد و پشت اسپ ہم ازین بلندی محفوظ می ماند از بار سوار (اردو) خوگیر۔ مؤنث۔ دیکھو ابدود۔ صاحب آصفیہ نے خوگیر بمعنی پند زین لکھا ہے لیکن دکن میں مستقل زین کو بھی کہتے ہیں جو چمڑی نہو بلکہ اونی یا پشمی ہو۔

پلانی بقول برہان بفتح اوّل بروزن میانی (۱) اسپ تندرو وگمراہ۔ صاحب سروری گوید کہ ظاہر اً مخفف پالانی باشد یعنی (۲) اسپ لائق پالان وکندرو صاحب رشیدی با (پالانی) گذشت ذکر این ہم کردہ وصاحب جامع ہم این را بمعنی گمراہ وکندرو آوردہ۔ خان آرزو در سراج بر لفظ (پالانی) ہمزبان رشیدی مؤلف عرض کند کہ اتفاق محققین بالا غیر از برہان بمعنی دوم است ویکی از معاصرین عجم با برہان اتفاق دارد وگوید کہ بمعنی اوّل بالضم است کہ یای نسبت بر لفظ پلان زیادہ کردہ اند کہ بمعنی زین وخوگیر گذشت یعنی لفظی این منسوب بہ زین وکنایہ از اسپ تندرو کہ فارسیان استعمال زین برای اسپ تند می کنند و بر اسپ غریب ومطیع بدون زین سوار شوند و بمعنی دوم خبر نیست کہ مخفف پالانی گیریم کہ گذشت ولیکن بقول معاصرین استعمال این بدین معنی بسیار کم است (اردو) (۱) تند اور تیز گھوڑا۔ مذکر (۲) دیکھو پالانی

پلاو بقول اننددو غیاث بالفتح بمعنی نعمت وطعام معروف نہ بالضم مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان پیش نیست وعادتاً با برنج وروغن وگوشت درست کردہ می شود و خصوصاً پلاو ایرانی بہتر از پلاو ہند است کہ طباقان ایرانی در ہند ہم درست می کنند و ما خوردہ ایم (اردو) پلاؤ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کا کھانا جو گوشت اور چاول ملا کر پکاتے ہیں جیسے یخنی پلاؤ۔ قورمہ پلاو وغیرہ۔

پلاہنگ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و رابع و سکون نون و کاف تازی بمعنی عنان و مہار و رسن **مؤلف** عرض کند کہ اگرچہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت اند ولیکن معاصرین عجم بتصدیق این می کنند و گویند کہ عنان و مہار ہم بشکل پلی است و آہنگ بمعنی ششمش کہ خمیدگی است و ازینکہ عنان و مہار بشکل پل خمیدگی دارد فارسیان بہ تصرف دراعراب استعمال این مرکب برای آن کردند (اردو) عنان بقول آصفیہ عربی مؤنث باگ لجام لگام بغام باگ ڈور ا ہہا دیکھو ہر سہ کے چوتھے معنے ۔

پل بستن استعمال بقول بہار و انند و آصفی معروف (ظہوری ؎) ز تار رشش بران نغمہ ہر ور ده رود ہا کہ پل بستہ بر چشمہ سار سرود ہا **مؤلف** عرض کند کہ قائم و درست کردن پل باشد بر رود و نالہ ہا بمعنی حقیقی است (اردو) پل باندھنا بقول آصفیہ دریا کا راستہ بنانا ندی نالے کے اوپر کچھ پاٹکر یا عمارت کھڑی کرکے راستہ نکالنا پاٹ باندھنا

پلپل بقول برہان و سروری و ناصری و جامع و جہانگیری و رشیدی و سراج و مؤید بابای فارسی بر وزن و معنی فلفل است کہ ادویۂ گرم باشد و فلفل معرب ہمین (منوچہری ؎) نگارین من چو حال من چنان دید ٭ ببارید از مژہ باران وابل ٭ تو گفتی پلپل سودہ بکف داشت ٭ پراگند و کف اندر دیدہ پلپل ٭ صاحب محیط پلپل و پلپلی ہر دو را مرادف فلفل گوید و بر فلفل ہندی آنکہ معرب پلپل فارسی است و پیپالی بپارسی و فاآرسی و ارتفیس و بہ سریانی پلپلی و بہندی و بترکی استرالہ و در انگریزی ... گویند ... است کہ در بعض بلاد ہند و بنگالہ و بتر از ملک دکن بہم می رسد بہترین آن تند طعم و

تیز بوی۔ نوع سیاه آن گرم و خشک در سوم و سفید آن گرم در سوم و خشک در چهارم و سفید در حرارت کمتر از سیاه و قوت فلفل مسخن است و سفید قابض تر از سیاه و سیاه در حراقت شدید تر از ان و لاذع تر و آن کاسر ریاح و موافق سرد مزاجان و مزیل آروغ ایشان و مدرق اغذیه و قاطع جمله طعام غلیظ و باید که ازان صاحبان جگر گرم و خشک قلیل الدم و قرحه باطنی و ورم یا الم در مجاری بول اجتناب نمایند و منافع بی شمار دارد (الخ) **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است (**اردو**) فلفل بقول آصفیه معرب۔ اسم مؤنث۔ مرچ اس کے تین قسم ہین (۱) دراز جو رنگ مین سرخ یا زرد ہوتی ہے (۲) سیاه جو گول ہوتی ہے (۳) سپید وه بھی گول اور دکھنی مرچ کے نام سے بکتی ہے

پل چکنم اصطلاح۔ بقول بحر و مؤید نام پلی است در شیراز۔ گویند مردم باج گیر و ابدال الله سر پل نشسته اند و هر رهگذری و مسافری که آنجا می رسد بی اختیار می گویند که (چکنم) یکی از معاصرین پل چکنم گفت که هر یک راه رو گوید که پول ندارم و باجگیر جوابش می دهد که چکنم آقا بدون باج ستانی نمی توانم که بسر پل اجازت گذشتن دهم اینچنین سلسله نام این پل (پل چکنم) شد **مؤلف** عرض کند که حیف است که صحیحش تکمیل بحث این بر (پل حکیم) می آید (**اردو**) (پل چکنم) شیراز مین ایک پل کا نام ہے۔ مگر افسوس ہے اس ندی کا نام معلوم نہ ہوسکا جس پر یہ پل ہے۔

(۲ الف) **پلچی** بقول برہان و جہانگیری بضم اول و سکون ثانی و جیم فارسی به تحتانی کشیده خرمهره را گویند و

- - - - - - - - - -

(ب) **پلچی فروش** خرمهره فروش (ابن یمین ـــه) من گرفته عطاردی به سنبر کو که سنبر را کسی

که شتر بیست؛ چون بنزدیک اهل عقل کنون ؎
مرد پلچی فروش جوهر نیست ؎ صاحب سروری
ذکر (الف) کرده و شد (ب) آورده (دوم)
برسر بازار دانش چون نهد دکان که هست ؎
رونق پلچی فروشان بیشتر از جوهری ؎ صاحبان
ناصری و جامع ذکر الف کرده اند و صاحب
رشیدی ذکر (ب) هم - خان آرزو در سراج
بذکر الف فرماید که ظاهرا مرکب است از پل
و چی که کلمه نسبت است در ترکی و چون از ترکی
اختلاط فارسیان با اتراک شده این قسم الفاظ
ترکیب می گردد مؤلف عرض کند که پل مخفف
پول است که بجایش گذشت و چی لغت ترکی است
بمعنی صاحب و دارنده پس معنی پولچی و مخففش
پلچی پول دارنده و صراف و مجازاً خرمهره را
گفتند - ازینکه خرمهره هم پول وار رائج
است مثل پول یکی از معاصرین عجم گوید که اصل
اینها پولچه و مخففش پلچه بود چه در فارسی زبان
حرف تصغیر است از کثرت استعمال و برای
سهولت تلفظ های هوز بدل شد به تحتانی چنانکه
(بدره و بدری) ما می گوئیم که همین ماخذ بهتر از
اول است (اردو) (الف) کوڑی مونث
(ب) کوڑیاں بیچنے والا - صاحب آصفیہ نے
کوڑی پیپلچی کا ذکر کیا ہے -

پل چکنم اصطلاح - بہار بحوالہ لطائف ذکر
این بجای تحتی سوم کرده گوید که جناب سراج المحققین
می فرماید که آنچه بر فقیر محقق شده (پل چکنم) بجیم
فارسی و نون بین الکاف و المیم - نام پلی است
که تاجری مال خود را صرف می و معشوق کرده بر
سرآن پل نشسته چکنم چکنم می گفت ازان باز
به (پل چکنم) شهرت گرفته مؤلف عرض کند
که آنچه درین باب برای صاحبان بحر و مؤید بود
به (پل چکنم) نوشته شد و آنچه تحقیق بهار و فرهنگ
خان آرزو ست درینجا مذکور (حکم عرض القدس
همت اوست) ما توجیه معاصرین عجم را برای پلچکنم

که ذکرش بر (پل چکیم) گذشت (اردو) دیکھو پل چکیم۔

پلخ بقول برہان و جہانگیری و سروری و جامع و ناصری و رشیدی و مؤید و سراج و انند بفتح اوّل و ثانی و سکون خای نقطه دار حلق و گلو را گویند۔ (حکیم نزاری ؎) از بس افغان و ناله و فریاد ٭ مردمان را فرو گرفته پلخ ٭ مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و (پلخ فرو گرفتن) بمعنی بند شدن گلو (اردو) حلق بقول آصفیه عربی۔ اسم مذکر۔ گلا۔ گلو۔ نا۔ ٹینٹوا۔ حلقوم۔

(الف) **پلخم** بقول برہان بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و میم فلاخن را گویند و آن کفه ایست که از پشم یا ابریشم بافند و بر دو طرف آن دو ریسمان ببندند و شبانان و شاطران بدان سنگ اندازند و ہم او حی فرماید که ــــــــــــــــــــــ

(ب) **پلخمان** با میم بر وزن فلک سان بمعنی فلاخن۔ (مؤید الدین الف ؎) گله بانان او نهند از قدر ٭ مهر و مه را چو سنگ در پلخم ٭ صاحبان جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع ذکر این کرده اند۔ خان آرزو در سراج بذکر ہر دو حی فرماید که اعراب بیان کردهٔ برہان غلط است که بفتح اوّل و فتح خا است چنانکه در سند بالا مستعمل مؤلف عرض کند که الف اسم جامد فارسی زبانست و (ب) مزید علیه آن و صراحت ماخذ این بر پلخم کرده ایم که در مسوّده گذشت (اردو) الف و ب۔ گوپن دیکھو پلخم۔

پلرز بقول سروری به لام و رای مهمله بوزن و معنی فلرز که در رفاع التراحی آید یعنی خوردنی که در دستمال و غیره بسته باشند و فرماید که پلرزه باضافه ہا نیز آمده مؤلف

عرض کند که ظاهراً این مبدّلش معلوم می شود و صراحت ماخذش همدر اینجا کنیم که آن مخفف فلرزنگ
می نماید (اردو) وہ ماکولات جو دستمال میں باندھ کر لیجاتے ہیں۔ مذکر دیکھو فلرزنگ اور فلرز

پل زدن | استعمال۔ بقول بہار و انند مرادف
پل ساختن **مؤلف** عرض کند که همان (پل
بستن) است که گذشت و ازینکه فارسیان
(پول زدن) بہمین معنی آورده اند که می آید این
هم درست باشد بمعنی (پل بستن) (اردو)
دیکھو پل بستن۔

پل ساختن | استعمال۔ بقول بہار و انند
مرادف پل زدن که گذشت **مؤلف** عرض
کند که بمعنی پل بستن موافق قیاس (صائب
ے) خم چو گردد قد افراخته می باید رفت پل
برین آب چو شد ساخته می باید رفت (اردو)
دیکھو پل بستن و پل زدن۔

پلستک | بقول جہانگیری و رشیدی و جامع
و ناصری و برہان و انند با اوّل و ثانی مکسور
بسین زده و تای مثناة فوقانی مضموم بکاف
زده بمعنی پرستک است و آن را پرستوک نیز خوانند
خان آرزو در سراج می فرماید که مبدّل پرستک
و مخفف پرستوک است بمعنی خطاف که جانور
معروف **مؤلف** عرض کند که ما صراحت ماخذ
پرستک بجایش کرده ایم و پرستوک را فریدیه علیه
آن خیال کرده ایم و جا دارد که این را مبدّل
پرستک دانیم چنانکه چنار و چنال ولیکن بهتر ما
از انست که این را مخفف (پل پرستک)
خیال کنیم چنانکه (پرستک) را مخفف (خانه پرستک)
خیال کرده ایم و خطّاف چنانکه در سقف
خانه ها مقام خود قائم کند در سقف پل ها هم
والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) دیکھو پرستک

پل سه چشمه | اصطلاح۔ بقول بول چال
پلی که سه رواق دارد صاحب رہنما بحواله
سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار ہم ذکر این

کرده **مؤلف** عرض کند که های هوز در آخر این زائد است مرکب اضافی است بمعنی پلی که سه چشم یعنی سه در یا سه رواق دارد موافق قیاس است (اردو) تین خانوں یا تین کمانوں کا پل۔ مذکر۔ یعنے وہ پل جس کے چار پائے ہوں۔

پلشت بقول برہان بفتح اول و ثانی و سکون شین و تای قرشت (۱) پلید و مردار و چرکین و (۲) نکبتی۔ صاحب سروری بر معنی اول قانع (استاد کسائی ره) با دل پاک مر جائے ناپاک رواست ٭ مدبران را که دل و دیده پلید است و پلشت ٭ صاحبان ناصری و مؤید و جامع ہمزبانش۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی اول کرده می فرماید که معنی دوم مجاز آنست۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار ہم این را بمعنی اول آورده **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است و شک نیست که معنی دوم مجاز معنی اول باشد (اردو) (۱) پلید۔ ناپاک۔ غلیظ (۲) نکبتی۔ وہ شخص جو نکبت زدہ ہو۔ بدحال مفلس۔ ذلیل۔ خوار۔

پل شکستن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان و جامع (۱) کنایہ از محروم ماندن و (۲) بی طاقت شدن۔ صاحب بحر ذکر ہر دو معنی بالا می فرماید که (۳) محروم کردن و (۴) غرق نمودن ہم۔ بہار بر بی طاقت و بی بہره گردانیدن قانع (خاقانی ره) عاشق مجلس خم بسی داری ٭ پل ہمہ بر من گدا شکنی ٭ و له (ره) فلک پل بر دلم خواہد شکستن ٭ که از آب عافیت بوئی ندارم (استغنای ره) ازین سیلگاه ہم چنان در گذار ٭ که پل شکند بر من این نه دو بار ٭ صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اول و دوم قانع و صاحب رشیدی

همزبانش حیف که هردو محققین اسناد بالا را
متعلق بمعنی اول و دوم می دانند و فرق
در لازم و متعدی نمی کنند خان آرزو البته
غور برین کرده فرماید که معنی سوم صحیح است
و سند خاقانی را هم متعلق بدین معنی داند **مؤلف**
عرض کند که مصدر شکستن لازم و متعدی هردو
آمده معنی چهارم کنایهٔ حقیقی است و دیگر معانی
مجاز مجاز (اردو) (۱) محروم ہونا (۲)
بے طاقت ہونا (۳) محروم کرنا (۴) غرق کرنا

پلغنده بقول برهان و رشیدی و جامع و انند
بفتح اول و ثانی و دال بی نقطه و سکون ثالث
که غین نقطه دار باشد (۱) تخم مرغ و (۲) میوهٔ
که (درون آن گندیده و ضائع شده باشد)
(حکیم سوزنی ؒ) دو خایه گنده پلغنده بشد
هم اندر وقت بشکست و ریخت هم آنجا سپیده و
زرده صاحبان سروری و ناصری بر معنی
اول قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر هردو
معنی گوید که به بای عربی هم گذشت ولیکن صحیح
و اقوی به بای فارسی است **مؤلف** عرض کند
که ظاهرا این مبدل بلغنده که بموحده گذشت
بمعنی دومش چنانکه اسب و اسپ و اصل
این همان بلغنده که در موحده مذکور شد۔
بمعنی حقیقی هرچیز بسته و ضائع شده مثل خون
بسته پس این را مبدل و مخفف آن گوئیم و هردو
معنی خاص این مجاز آن و اشارهٔ این همدرآنجا
کرده ایم عجب است از محققین که همین سند
را بر بلغنده هم آورده اند (اردو) (۱) دیکھو
بلغنده کے دوسرے معنے (۲) سڑا ہوا میوہ۔ مذکر

پلغنده بقول مؤید مطبوعهٔ مطبع نولکشور بضم
(۱) بمعنی فراهم آورده و بر بالای هم نهاده و
(۲) بفتح اول یک بسته و یک بار و یک پشتواره
و یک بقچه اسباب **مؤلف** عرض کند که اگرچه
در دیگر نسخ قلمی این لغت را نیافتیم ولیکن معاصرین
عجم گویند که بلغنده به موحده و پلغنده به بای

فارسی هر دو یکی است و ظاهر این مبدّل آن
باشد چنانکه اسب و اسپ و آنچه بوجده گذشت
همان اصل است و تفرقه که در معنی می نماید
کم التفاتی صاحب مؤیّد است این هم به همان
معنی صحیح باشد که بر پلغنده مذکور شد (اردو)
دیکھو پلغنده۔

(الف) پلفته | **(ب) پلفده** الف بقول برهان و جهانگیری و رشیدی بفتح
اوّل و ثانی و سکون فا و فتح فوقانی پارچه‌ها
و گلوله‌های علف سوخته را گویند که چون آتش
در خانهٔ علفی افتد زور آتش آنها را بر هوا
برد. صاحب ناصری همین را به دال مهمله عوض
فوقانی آورده صراحت خوشتر کند که هرگاه
آتش در خانهٔ کاه پوش افتد گلوله‌های کاه
و علف که هنوز آتش در میانش باشد بهوا
رود و همین را پلفده گویند. صاحب
جامع الف را بر وزن نهفته آورده و اشارت
ضمّهٔ اوّل و دوم کند خان آرزو در سراج هم بفا
جامع مؤلف عرض کند که الف بقول صاحب عجم
اصل است و (ب) مبدّل آن چنانکه زرتشت و زردشت
و هر دو اسم جامد فارسی زبانست (اردو) الف و ب آگ
کا وہ پولا جو آگ لگنے کے بعد ہوا میں اڑے۔ مذکر

پلک بقول برهان و جامع بفتح اوّل و ثانی بر وزن فلک (۱) پلک چشم را گویند و
(۲) بمعنی آویخته هم آمده و بفتح و کسر اوّل و سکون ثانی هم بمعنی اوّل است که آن را اطراف
چشم میگویند و بعربی جفن. صاحب جهانگیری می فرماید که با اوّل و ثانی مفتوح و با اوّل مکسور
بثانی زده هر دو اعراب صحیح است بهر دو معنی (امیر خسرو ؒ) شعر سواد چشم عدد خاک
کند چنانکه بدو نه آگهی به دیده و نه در پلک بود ﴿ (و له) پلک همی زند و دل همی بر دمیت
که چو جادوئی که لب انداز فسون بجنباند ﴿ صاحب سروری بکسر با ترجمهٔ جفن گفته (خواجه

سلمان ؎) پلک کبود نرگس چشم پرآب من ٭ نیلوفریست کو نکند میل آفتاب ٭ و فرماید که
بحرکت لام نیز آمده صاحب ناصری همزبان برهان صاحب رشیدی نسبت معنی اوّل معروف
گوید و ذکر معنی دوم هم کند. صاحب مؤیّد معروف را معنی سوم قرار داده ذکر معنی اوّل
و دوم هم کرده. خان آرزو در سراج می طرازد که بالفتح بام چشم امّا مشهور بکسر اوّل و سکون
دوم و بحوالهٔ قوسی گوید که بفتح اوّل و سکون ثانی لحاف چشم و فرماید که آنانکه ترجمهٔ جفن عربی
نوشته اند خطا کرده اند چرا که جفن مژگان را گویند و آن موئی است و این پوست و خیال خود
ظاهر می کند پل و پلک بهندی نیز همین است و دور نباشد که در فارسی اصل نیز بهمین معنی آمده
و پلک تصغیر پل و غالبش از کثرت استعمال تصغیر لفظ اصلی مهجور شده و درین تصغیر تحریفی هم برای
تخفیف بعمل آمده و میر علیه الرحمه نظر بر لفظ اصلی پلک بفتحتین بسته (انتهی کلامه) زآنه برداشت
بهاسه بام چشم و لحاف چشم قانع (امیر خسرو ؎) درین گفتن پلک بهم غنودش ٭ درآمد
خواب مرگ و خوش ربودش ٭ (وله ؎) نهاد نرگس بر خط سبز چشم جهان ٭ که پلک هم نتواند
زدن که حیران است ٭ (ملّا شانی تکلو ؎) اگر ز روی تو نظارگی به بندد چشم ٭ ز پلک
دیده کشاید دریچهٔ نظرش ٭ (والهٔ هروی ؎) واکرده ز پلک چشم گریان ٭ در ها سرای
قرب یزدان ٭ (داراب بیگ جویا ؎) از پلک دو چشم تر بر و چم ٭ گویا که رباعی منحاست
٭ مؤلّف عرض کند که صاحب غیاث این را (۳) بمعنی موی مژگان گفته پس تسامح خان
آرزو است که بر محققینی که ترجمه جفن عربی گفته اند ایراد می کند. و جفن را در عربی بمعنی موی
مژگان تسلیم کند و مقصودش جز این معلوم نمی شود که پلک بخیالش غلاف و بام چشم است نه موی مژگان

مژگان معاصرین عجم پلک را لفظ فارسی زبان تسلیم کنند و معنی موی مژگان صحیح دانند امّا در محاورۂ حال مستعمل نیست و در کلام متاخرین بصراحت موی مژگان یافته می شود (خسرو سه) سوزن پلکا کدام سوئی ٭ زینبه دمنا کدام روئی ٭ افتاده هزار یوسف و هر جای چه ذقنا کدام کوئی ٭ بعض محققین اردو که این را لغت فارسی ندانسته اند سکندری خورده اند و معنی دوم مجاز باشد و باعتبار محققین اہل زبان تسلیمش کنیم که مقصود از آویزش است نه آویخته که آویزش در موی چشم هم باشد (اردو) (۱) پپوٹا۔ مذکر۔ دیکھو بام چشم۔ (۲) آویزش۔ مؤنث (۳) پلک بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ مژہ۔ آنکھ کے بال مؤلف عرض کرتا ہے کہ آپ کا تسامح ہے کہ آپ نے اس کو ہندی خیال کیا۔

پلگان بقول بہار بالکسر و تشدید لام و کاف تازی نردبان و زینۂ پایہ (ارادتخان واضح سه) از دیده ها هنوز اثر پلگان بجاست ٭ یک شام آن نگار سر طرف بام بود ٭ خان آرزو در چراغ ہدایت صراحت مزید کند که زینۂ چوبین پایہ باشد (ملا طغرا سه) نهد چو خرمی فصل را الطاق بلند ٭ ز پلگان چهار است نردبان بہار ٭ مؤلف عرض کند که پله بفتح اوّل و ثانی مشدد بر وزن غله بمعنی درجه و مرتبه ٭ هر مرتبه و پایه از نردبان حق پس این ظاهرا جمع آن است بقاعدۂ فارسی که های هوز حذف کرده بجایش کاف فارسی آوردند قبل الف و نون جمع عجب آنست که محققین با نام و نشان این را بصورت اسم جامدی آوردند و غور بر حقیقت نکردند خصوصیت نردبان چوبین که قائم کردۂ خان آرزوست بقول معاصرین عجم ضرورت ندارد (اردو) سیڑھی کے ڈنڈے۔ مذکر۔ سیڑھیاں مؤنث

پل کردن | استعمال۔ بقول بہار و انند معروف (استاد فرخی ؎) بر آب جیحون پل کردن و گذارہ شدن ٭ بزرگ معجزہ باشد و قوی برہان ٭ مؤلف عرض کند کہ مرادف (پل بستن) است کہ گذشت۔ (ظہوری ؎) ابر رانیست بلی سر کہ ز دریا گذرد ٭ موج سیلاب سرشک من اگر پل بکند ٭ (اردو) دیکھو پل بستن۔

پلک زدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر اندک مدت کہ طرفۃ العین باشد مؤلف عرض کند کہ معنی حقیقی و مصدری این مژہ زدن و حرکت مژگان کردن است و بمعنی حاصل بالمصدر طرفۃ العین چنانکہ فارسیان گویند کہ در پلک زدن اینکار کردم یعنی در طرفۃ العین و بعجلت تمام تر (اردو) طرفۃ العین بقول آصفیہ۔ عربی۔ پلک جھپکانے مین۔ پلک مارنے مین۔ دم کے دم یا آن کے آن مین۔ ذراسی دیر مین۔

پل کشیدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف پل کردن و پل بستن است کہ گذشت (قاسمی گونابادی ؎) محیط از سپہ دید لنگر کشتیم ٭ ز پشت نہنگان بر او پل کشیم ٭ (اردو) دیکھو پل بستن۔

پلکن | صاحبان برہان و ناصری و سراج بذیل پلکیہ ذکر این کردہ از تکمیل بحث این ہمانجا بجبیم (اردو) دیکھو پلکیہ

پل کندن | استعمال۔ بہار و انند بذکر این از معنی ساکت (ابوطالب کلیم ؎) بلا بہ چارہ گران تند و تلخ بشیر است ٭ کہ زور سیل ہمہ صرف کندن پل شد ٭ مؤلف عرض کند کہ پل را از پایہ برانداختن و خراب و ضائع کردن است (اردو) پل گرانا۔ پل اکھیڑنا۔

پلکوش | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ضم ثالث نوعی از گل است مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر ہمہ محققین ازین ساکت و صاحب محیط کہ

محقق مفردات طب است این را نیاورده حیف است که حقیقت مزید این معلوم نشد (اردو) پلکوش۔ فارسی میں ایک پھول کا نام ہے۔ افسوس ہے کہ اس کی تعریف مزید معلوم نہ ہو سکی۔ مذکر۔

پلکہ بقول برہان و ناصری بضم اوّل و ثانی و فتح کاف بمعنی طعنہ و سرزنش و سخنان درشت نافہمیدہ گفتن و سخنان کنایہ آمیز کہ استنباط معانی بدانزان توان کرد بکسی گفتن و فرماید کہ پلکن ہم بنظر آمدہ کہ بجای ہای ہوّز نون باشد۔ صاحب جامع بر طعنہ و سرزنش قانع۔ خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم پلکن را اسم جامد فارسی قدیم دانند و این را مبدلش چنانکہ گران و گراہ و چونان و چوناہ حالا بر زبان فارسیان نیست (اردو) طعنہ۔ مذکر۔ سرزنش۔ مؤنث۔

پلم بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و جامع و سراج بفتح اوّل و سکون ثانی و میم۔ خاک را گویند و بعربی تراب خوانند (زرتشت بہرام ۵) کجا تورو کجا ایرج کجا سلم ؎ اجل پاشید بر رخسارشان پلم ؎ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و حالا بر زبان معاصرین عجم نیست (اردو) خاک۔ مؤنث مٹی۔

پل مالان اصطلاح۔ بقول بہار و انند بحوالۂ ملحقات بہ میم و نون آخر پلی و بندیست بہ نزدیک ہرات سکندر اوّل آن پل را ساخت و بعد ازان ہرات بنا کرد **مؤلف** عرض کند کہ وجہ تسمیہ این بوضوح نہ پیوست۔ (اردو) پل مالان۔ ایک پل کا نام ہے جو ہرات کے قریب واقع ہے جس کا بانی سکندر اوّل ہے۔ مذکر۔

پلمرده اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وضمّ ثالث وفتح دال مہملہ بمعنی پژمردہ وافسردہ **مؤلف** عرض کند کہ تبدیل خلاف قیاس است کہ زای فارسی بہ لام بدل نمی شود بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) دیکھو پژمردہ۔

(الف) پلمس الف۔ بقول برہان وجامع بروزن کرکس بمعنی (۱) مضطرب شدن دست وپاگم کردن و (۲) متّہم ساختن ودروغ گفتن وہم او

(ب) پلمسہ بر (ب) گوید کہ بروزن وسوسہ بمعنی **الف** است صاحب انند ہمزبانش در ہردو۔ صاحب ناصری بذکر (الف) ذکر (ب) ہم بذیل آن کردہ بابرہان متّفق۔ صاحب جہانگیری بر (ب) قانع۔ صاحب سروری بذکر (ب) بہردو معنی گوید کہ در مؤیّد الفضلا پلیہ بحذف سین آوردہ صاحب رشیدی ہم (ب) را آوردہ وخان آرزو در سراج ہم نقلش کردہ **مؤلف** عرض کند کہ (ب) اصل است اسم جامد فارسی زبان بمعنی اضطراب واتّہام ودروغ گوئی و (الف) مخفّف آن واگر سند استعمال - - - - - - - - - - - -

(ج) **پلمہ** ہم بدین معنی حاصل شود آن را ہم مخفّف (ب) دانیم (اردو) (الف) و (ب) و (ج) (۱) اضطراب۔ مذکّر (۲) اتّہام۔ مذکّر۔ دروغ گوئی۔ مؤنّث۔

پلمہ (۱) بقول سروری بحوالۂ مؤیّد وبقول مؤیّد مرادف پلمسہ کہ گذشت واشارہ این معنی ہمد رانجا مذکور۔ صاحب جہانگیری گوید کہ بای اوّل مفتوح بثانی زدہ ومیم مفتوح واختہ ہا (۲) تختہ ولوحی کہ ابجد وغیرہ بران نویسند تا اطفال وغیرہ بخوانند (خواجہ عمید لویکی گوید) نخست چون پدرم پلمہ درکنارم نہاد و ہجیہ تعلیم کہ بخواندم ازان بتغیر زبان ہا ونسبت معنی

اوّل بر تہمت قانع۔ صاحب سروری بذکر معنی
دوم نسبت معنی اوّل دروغ و تہمت گوید۔
صاحب ناصری بر معنی دوم قانع۔ صاحب جامع
این را مرادف پلپسه هم گفته و بمعنی دوم هم آورده
خان آرزو در سراج بذکر معنی دوم می فرماید که
بمعنی اوّل بدون سین گفتن خطاست مؤلف
عرض کند که ما حقیقت این بمعنی اوّل بر پلپسه

عرض کرده ایم که این مخفف آنست و بمعنی دوم
اسم جامد فارسی زبان دانیم و تصدیق معنی
اوّل باعتبار محققین اہل زبان می کنیم (اردو)
(۱) دیکھو پلپسه (۲) وہ تختی جو ہندیان نوشت و خواند
مشق کتابت کے لئے کام میں لاتے ہیں۔ صاحب
آصفیہ نے تختی پر فرمایا ہے۔ اردو۔ اسم
مؤنث۔ چھوٹا تختہ۔ لوح۔ پٹی۔ تختۂ مشق۔

پلندی | بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار بالضم کسی که باشندۂ پولند باشد
مؤلف عرض کند که پولینڈ بہ ذال ہندی در انگلیسی زبان ملکی است در یورپ بمغرب
روس فارسیان ہمان پولینڈ را بحذف و تبدیل مفرس کردند و پس ازان یای نسبت در
آخرش زیاده کرده پلندی کردند چنانکه یمنی و عربی (اردو) پولینڈ کا رہنے والا۔

پلندین | اصطلاح۔ بقول اسند و مؤید بفتح
اوّل و ثانی و سکون نون و کسر دال مہملہ و تحتانی
بکسر اوّل بمعنی (۱) پیرامون و (۲) چوب بالای
در خانه و (۳) بمعنی چہار چوب در خانه را هم
گفته اند مؤلف عرض کند که ... پلندین یا
[illegible]

و بمعنی اوّل و سوم مجاز (اردو)
(۱) اطراف (۲) دیکھو پلندین کے پہلے
معنے۔ اسی کو دروازے کا داسا کہتے ہیں۔
صاحب آصفیہ نے داسا پر فرمایا ہے۔ ہندی۔ اسم مذکر
وہ لکڑی کا ٹکڑا یا پتھر کی سل جو دیوار پر رکھ کر اوپر سے
[illegible] (۳) دیکھو پلندین [illegible]

پلنگ بقول برهان بفتح اوّل بروزن خدنگ (۱) جانوریست معروف و (۲) نوعی از رنگ کبوتر و (۳) جانوری که دشمن شیر است و (۴) جانوری که آن را زرافه گویند و (۵) هر چیزی که دران نقطه‌ها از رنگ دیگر باشد و (۶) چارپائی را نیز گویند و آن چهار چوبست بهم وصل کرده که میان آن را بنوار و امثال آن بیافند و بران بخوابند و این در هندوستان بیشتر متعارف است و (۷) بکسر اوّل و ثانی از پیش آستانه تا نهایت صفهٔ دیوار را گویند یعنی میان در صاحب جهانگیری بمعنی اوّل و ششم و هفتم قناعت کرده صاحب سروری بذکر معنی اوّل و دوم و پنجم نسبت معنی ششم گوید که آن را کت هم گویند صاحب ناصری ذکر معنی اوّل و ششم و هفتم کرده (حکیم فرخی ﷺ) بزرگواری خلقی است از فعال امیر چنانکه همت نوعی است از خصال پلنگ و از سندش معنی پنجم هم پیداست (ازرقی ﷺ) زرشک زین پلنگش زچرخ بدر منیر سیاه و زرد نماید همی چو پشت پلنگ مخفی مباد که درینجا از پلنگ اسپ ابلق مراد است که داخل معنی پنجم است صاحب رشیدی همزبان ناصری در هر سه معنی صاحبان جامع و مؤید در هر هفت معنی متفق با برهان. خان آرزو در چراغ هدایت بذکر معنی اوّل برای معنی ششم سندی آورده (اشرف ﷺ) لب خواب بهارش فرش گردید بچو پلنگ بیدباف از سایهٔ بید بچو هم او در سراج بذکر معنی دوم و سوم و چهارم و ششم و هفتم گوید که بمعنی چهارم گرفتن خطاست و بدین معنی (اشترگاو پلنگ) است و ظاهراً دشمن شیر همان پلنگ بود که آن را بعربی نمر نام است و جانور دیگر نبود. زانکه بر دارش بهار بمعنی اوّل و ششم قناعت کرده صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار

(۸) بمعنی یوز آورده که بهندی چیتا گویند۔ صاحب محیط بر پلنگ گوید که بفتح بای فارسی اسم فارسی زبان تمر عربی است و بترکی قپلان و بهندی تیندوا و آن حیوانی است شبیه به یوز در شکل و رنگ و صورت آن شبیه به شیر الّا آن کوچک تر از آنست در جثّه و بزرگ تر از سگ و خبیث تر از شیر گرم و خشک بجمیع اجزای خود و برای بعضی امراض نافع (الخ) **مؤلف** عرض کند که آنچه صاحب محیط تعریف کرد متعلق به معنی اوّل است که محققین بر جانور معروف قناعت کرده اند و همین است در هندی تیندوا۔ و معنی دوم داخل معنی پنجم است که کبوتری را در هندی چیت کبرا خوانند فارسیان پلنگ گویند و اسپ ابلق را هم پلنگ گفته اند و این هر دو داخل همان تعمیم معنی پنجم باشد و از معنی سوم همان تمر مراد است که دشمن شیر است که ذکرش بر معنی اوّل گذشت که بهندی تیندوا نام دارد و بعض محققین به بی تحقیقی آن را جانوری و رای معنی اوّل دانسته اند نسبت بمعنی چهارم عرض می شود که خان آرزو درست گوید که زرافه را بجز دیپلنگ گفتن درست نیست فارسیان آن را (اشترپلنگ) و (اشترگاو) و (اشترگاوپلنگ) نامند و ما صراحت این بر (اشترگاوپلنگ) کرده ایم و بحث مختصر بر (اشترپلنگ و اشترگاو) هم و بمعنی پنجم مجاز معنی اوّل که تمر رنگ زرد و سیاه مخلوط دارد همچون شیر از ینجاست که فارسیان مطلق هر چیز ابلق را پلنگ گفتند بر سبیل مجاز و نسبت معنی ششم عرض کنیم که پلنگ بدین معنی لغت سنسکرت است و صاحب دلیل ساطع ذکرش کرده فارسیان تفریساً استعمال این کرده اند و بمعنی هفتم اسم جامد فارسی زبان و بمعنی هشتم محاورهٔ معاصرین عجم که یوز را پلنگ گفتند و این دلیل بی خبری شان است از حقیقت معانی یا اصل

صاحب رہنما کہ مصنفش گم نام است (اردو) (۱) تیندوا بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ ایک درندہ کا نام جس کو فارسی مین پلنگ کہتے ہین۔ ایک قسم کا چیتا۔ باگھ۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ جو شیر قد مین چھوٹا اور چیتے سے بڑا ہوتا ہے وہی تیندوا ہے (۲) چیتکبرا بقول آصفیہ۔ ہندی۔ ابلق۔ سفید اور کالے رنگ کا۔ داغدار۔ چیتلا۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن مین اُس کبوتر کو کہتے ہین جس مین زرد اور سیاہ پر ملے ہوے ہون جو رنگ مین شیر کا مشابہ ہو۔ مذکر (۳) دیکھو پہلے معنے یعنے تیندوے کے سوا کوئی دوسرا جانور نہین ہے۔ شکاریون کا قول ہے کہ تیندوا شیر سے زیادہ غصیلا ہوتا ہے اور جب بگڑتا ہے تو شیر کی پروا نہین کرتا اگرچہ اس سے مارا جاتا ہے لیکن مقابلہ ضرور کرتا ہے (۴) دیکھو اشتر پلنگ (۵) ابلق (۶) پلنگ۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ مذکر۔ چارپائی۔ بڑے پاؤن کی اونچی چارپائی جو نواڑ سے بنی جاتی ہے۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ زبان سنسکرت کا لغت ہے (۷) دیوار کی ضخامت جس کو دکن مین مندم کہتے ہین۔ مؤنث۔ مندم غالباً تلنگی زبان کا لفظ ہے۔ (۸) چیتیا۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ دیکھو ارے۔

پلنگ افگن | اصطلاح۔ بقول بہار و انند کنایہ از مرد شجاع و دلاور از عالم شیر افگن و پیل افگن مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است دیگر ہیچ (اردو) دلاور۔ شجیع۔ صفت۔

پلنگان گوزن افگن | اصطلاح۔ بقول بحر و برہان و (جہانگیری در ملحقات) و رشیدی و سراج و جامع (۱) دلاوران و بہادران صاحب مؤیدی فرماید کہ با سرمہ متجانس فارسی یعنی (۲) مردان دین (کذا فی الادات) و معنی

تركيبي شيران آهو گير وكنايه از معني اول مؤلف عرض كند كه همين است تائيد فضلا كه تغليط است نمي دانيم كه (از هر سه متجانس) مرادش چيست واگر بوجود سند اين را ورای معني اول بمعني دوم هم گيريم بهر دو معني استعاره است نه كنايه از اين كه (گوزن افگن) صفت حقيقي پلنگ است پس كنايه نباشد و در ترجمهٔ اين گوزن را بمعني آهو آورده و اين بي تحقيقي اوست گوزن چارپايه ايست كلان تر از آهو و دوازده شاخ دارد (ف) قاتل (اردو) (۱) دلاور اور بهادر آدمی (۲) مردان دين - ديندار -

پلنگر بقول برهان و جامع و سروري و مؤيد وسراج و (جهانگيري در ملحقات) بكسر اول بر وزن ستمگر نام پادشاه زادهٔ زنگيان بود و در ميدان بدست سكندر كشته شد صاحب برهان گويد كه بفتح اول هم گفته اند مؤلف عرض كند كه صحيح بفتحتين است (نظامي ع) پلنگر كه او بود سالار زنگ بپذرفت كامد ز دريا نهنگ (ف) مركب است از پلنگ بمعني اولش و گر كه افادهٔ معني قوت و توانائي كند بمعني لفظي اين قوت پلنگ دارنده و كنايه از شاه زادهٔ زنگيان وبجيال بالقب باشد نظر به توانائيش - يك كاف فارسي از دو كاف جمع شده حذف كردند (اردو) پلنگر - زنگيون كے شهزادے كا نام يا لقب - مذكر -

پلنگ رنگ اصطلاح - بقول آنند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ - اسپي كه رنگ پلنگ داشته باشد مؤلف عرض كند كه ظاهر اسم فاعل تركيبي است بمعني عام وليكن متعرف محاوره باشد كه بمعني خاص مستعمل شد معاصرين عجم تصديق اين مي كنند و گويند كه اين قسم اسپان در اسپان تركي اكثر يافته مي شوند (اردو) وه گهوڑا جس كا رنگ مثل تيندوے كے هو - مذكر

پلنگ مشك اصطلاح - بقول برهان

و جامع (۱) مرادف فلنجمشک بفتح اوّل و کسر میم
نام داروئی و فرماید که گل این دارو به گلهای
(پشت پلنگ) و برنگ آن می نماید و بوی
مشک می دهد و (۲) بید مشک را هم گفته اند
صاحبان جهانگیری و مؤید و رشیدی ذکر این
کرده اند. صاحب سروری بذکر معنی اوّل
گوید که بعربی سخلاط گویند و فرنجمشک و فلنجمشک
معرب آنست (حکیم خاقانی ←) عطر کنند از
پلنگ مشک به بغداد ها و اهوی مشک آید
از فضای صفاهان ها خان آرزو در سراج
بذکر هردو معنی گوید که آنکه قوسی بمعنی دوم هم
نوشته خطاست **مؤلف** عرض کند که ما صراحت
کامل بمرادف فرنجمشک کرده ایم و اشارهٔ این هم
همدرانجا (اردو) (۱) دیکھو افرنجمشک
(۲) دیکھو بید مشک -

پلنگینه اصطلاح. بقول انند و غیاث
بفتح مشابه به پوست پلنگ و نوعی از جامه
که در نقوش مشابه به پوست پلنگ می باشد
مؤلف عرض کند که پلنگین بمعنی منسوب بپلنگ
و کنایه از پوست پلنگ می توان گرفت و
مجاز مجاز باشد نوع جامه. های هوز آخر
زائد. معاصرین عجم تصدیق این می کنند و
دیگر همه محققین اهل زبان و زبادان از این
ساکت (اردو) پلنگینه. فارسی زبان میں
اس کپڑے کا نام ہے جس کا نقش تیندوے
کے پوست کا سا ہوتا ہے۔ مذکر۔

پلوار بحث این بذیل پلوان می آید چنانکه صاحب
ناصری ذکر کرده مرادف همان پلوان که می آید
بمعنی اوّلش **مؤلف** عرض کند که صراحت ما
همین که بمعنی مثل پل است (اردو) دیکھو پلوان

پلواس بقول برهان و جامع با واو بروزن
الماس بمعنی (۱) چاپلوسی و (۲) فریب صاحب
ناصری بذکر این می فرماید که این را پلوس هم
گویند **مؤلف** عرض کند که پلوس به موحده

بمعنی دوم گذشت و پلوس که می آید مستبدل آن چنانکه تب و تپ و این مزید علیهش بزیادت الف بعد واو و معنی اول مجاز آن که چاپلوسی هم نوعی از فریب است صراحت ماخذش همه را انجا مذکور (اردو) (۱) چاپلوسی مؤنث (۲) فریب ـ مذکر ـ

پلوان بقول برهان بضم اول بروزن نقصان (۱) بلندی اطراف زمینی را گویند که در میان آن زراعت کرده باشند و مزارعان بر بالای آن آمد و شد کنند تا زراعت پامال نشود و معنی ترکیبی این پل مانند چه وان بمعنی شبیه و مانند هم آمده و (۲) پشتوارهٔ کاه را نیز گویند ـ صاحب جهانگیری ذکر معنی اول کرده گوید که پلوان هم بهمین معنی می آید (امیر خسرو ؒ) عجب نبود گر انبار ار فرو ریزد به آب و گل ٭ که بختی لوک لغزد چون گذر باشد به پلوانش ٭ (وله ؒ) اگر که از شتر بهتر تواند رفت بر پلوان ٭ صاحب سروری معنی دوم را ذکر کرده گوید که بمعنی اول هم بنظر رسیده صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید که این در حقیقت پلوار است (که بجایش مذکور شد) صاحبان رشیدی و جامع بر معنی اول قناعت کرده اند خان آرزو در سراج بذکر معنی اول گوید که بمعنی دوم هم قریب بمعنی اول است **مؤلف** عرض کند که معنی دوم اصل است و کنایه ـ عادت است که جائی که روانی آب می باشد همچون نهر و ناله ـ مزارعین دو پشتارهٔ کاه در دو طرفش اندازند و بالای آن از چوب ها رهگذری سازند که مثل پل عارضی قائم می شود در زمانهٔ باران و بعد از وقت معینی در دیگر فصل ها ضرورت آن نمیباشد و همین را پلوار و پلوان گویند که وار و وان هر دو بمعنی مثل و مشابه آمده و وت مخفف وان است و معنی اول مجاز آنکه در پشتارهٔ خاکی هم که در میان قطعات کشت برای آمد و شد قائم کنند جا باید و

پلوانی مختصر قائم کنند تا آب از یک قطعہ بہ قطعۂ دیگر رسد و این مجاز است کہ مطلق آن پشتارۂ خاکی را ہم پلوان نام کردند (اردو) (۱) منڈیر۔ بقول آصفیہ۔ مؤنث۔ وہ بلند راستہ جو کیاریوں کے درمیان آمد و رفت کے لئے قائم کیا جاتا ہے جس میں پانی کے لئے راستہ بھی ہوتا ہے جس کو اوپر سے پاٹ دیتے ہیں (۲) وہ عارضی کچا پل جو گھاس کا گھانس کے دو گٹھوں پر لکڑیاں بچھا کر بنا لیتے ہیں تاکہ نہر یا نالیوں کا پانی ایک کھیت سے دوسرے کھیت میں گزر جائے۔ مذکر۔

پلوانہ بقول مؤید بالام موقوف ہمان پرستو کہ گذشت کذا فی الشرفنامہ و در زفانگویا بمعنی فراشتک **مؤلف** عرض کند کہ غیر از نسخۂ مطبوعۂ مطبع نولکشور این را در دیگر نسخ قلمی نیافتیم و در نسخۂ مطبوعہ ہم بلحاظ ردیف حروف بجایش نیست معنی لفظی این مثل پل کہ بعد ترکیب پل با و آن ہای زائد است و معنی بالا را ہیچ مناسبت با ترکیب یافتہ نمی شود و بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم کہ لغت تحریفی یافتہ می شود عجبی نیست کہ (پلوایہ) را کہ بہ تحتانی عوض نون می آید بہ تحریف کاتب این صورت پیدا شد و گمان غالب ہمین است۔ واللہ اعلم بحقیقۃ الحال اگر سند استعمال این بدست آید این را مخفف پالوانہ توانیم گفت (اردو) دیکھو پرستو۔

پلوایہ بقول سروری بفتح با و یا ہمان پالوایہ کہ گذشت و فرماید کہ در فرہنگ بہ یای تازی آوردہ۔ صاحب رشیدی این را با پالوا نقل کردہ کہ بمعنی پرستو کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ در ینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل پلوایہ است کہ بمعنی متعدد گذشت چنانکہ اسب

وصراحت ماخذ این بر بالوانه کرده ایم که به
نون عوض تحتانی بجایش مذکور شد (اردو)
دیکھو بالوانہ۔

پلوس | بقول برہان بر وزن فلوس مخفف
چاپلوس که فریب دادن است بچرب زبانی جناب
سروری فرماید که چرب زبانی و فریب را گویند
(شمس فخری ۵) بچاپلوسی خود راهی کند بکار پر پلی پیشه
بود کار چاپلوس پلوس ـ مؤلف عرض کند که
پلوس بموقعه گذشت وصراحت ماخذش همدر آنجا
کرده ایم درینجا همین قدر کافی است که
این مبدل آن است چنانکه تب وتپ
(اردو) دیکھو پلوس۔

پلوغ | بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بضمتین بمعنی شیر دوشی و شیر کشی دیگر همه محققین اهل
زبان و زبان‌دانان و معاصرین عجم ازین ساکت اند مؤلف عرض کند که بعض معاصرین عجم
گویند که این لغت فارسی قدیم است و در بعضی رسائل زردشتان یافته می شود و حالا بر
زبان متروک. بظاهر وضع لغت ترکی است ولیکن محققین ترکی زبان ازین ساکت اند
مشتاق سند می باشیم (اردو) شیر دوشی ـ مؤنث۔

پلوک | بقول برہان بفتح اول وثانی بواو
مجهول رسیده و بکاف زده (۱) غرفه و مخارجه
و (۲) تالاری که بر بالاخانه سازند و (۳) آنک
و چکش آهنگران هم که بعربی مطراق نامند است
صاحب جهانگیری بمعنی اول وسوم قانع شد
سروری این را مرادف پکوک گفته که بکاف
عربی عوض لام دوم گذشت. صاحب ناصری
این را تصحیف پکوک نوشته که بموقعه گذشت
مؤلف عرض کند که صراحت ماخذ پکوک
کرده ایم و این مبدل آنست چنانکه اکماک
و الماک (اردو) دیکھو پکوک کے تینون معنے

پلون | بقول برہان و جهانگیری و رشیدی بضم

اوّل و فتح ثالث و سکون ثانی و نون بمعنی پلوان
است مؤلف عرض کند که حقیقت این بر
پلوان بیان کرده ایم این مخفف آنست۔
(اردو) دیکھو پلوان۔

(الف) **پلوند** خان آرزو در سراج ذکر
(ب) **پلونده** (الف) کرده می فرماید که
بفتح بروزن ارونده بسته جامه و قماش که
بتازی رزمه خوانند و پروند و پرونده مبدّل
آن یا بر عکس آن۔ صاحبان برهان و جهانگیری
نسبت (ب) هم همین معنی نوشته اند (حکیم سوزنی
ف) راه باید برید و رنج کشید که کیسه باید
کشاد و پلونده ؛ صاحب ناصری گوید که این تبدیل
پیمان پیوند است و آن مبدّل پرونده که
در مؤیّد مذکور۔ **مؤلف** عرض کند که صراحت
ماخذ هم بر (پرونده) کرده ایم۔ صاحب
ناصری بر (ب) ماخذی دیگر گوید که قرین قیاس
و بهتر از ماخذ مذکور می نماید۔ می فرماید که اصل پرونده
بر بنده باشد که موحّده بدل شد به واو چنانکه
آب و آو و بربنده مرادف بر بسته یعنی بسته شده
از مصدر بربندیدن که بجایش گذشت و
(الف) مخفف (ب)۔ (اردو) (الف)
و (ب) دیکھو پرونده کے پہلے معنی۔

پله القول برهان بفتح اوّل و ثانی مخفف بروزن و معنی قله (۱) شیر حیوان نوزائیده و
(۲) نام درختی است خودرو که برگش به پنجهٔ آدمی ماند و گلش بناخن شیر می نماید و بیخ آن
گل سیاه و برگ آن نارنجی که در جنگل های هندستان بسیار است و (۳) بمعنی بضاعت
قلیل و اندک هم و (۴) موی اطراف سر و (۵) چوبکی که ریسمان بر کمر آن بندند و در کشاکش
آرند تا صدائی از ان ظاهر گردد و (۶) کفّهٔ ترازو هم و بکسر اوّل و فتح ثانی مخفف بروزن
صله (۷) ابریشم بود و آنچه کرم ابریشم برخود تنیده باشد و (۸) درختی بیدی که برگش پنجه ها

ماند و بعضی گویند درخت بید مشکی است که بید مشک آن پنجه دار است و (۹) چوبکی را نیز
گویند بمقدار یک قبضه و هر دو سر آن تیز می باشد و آن را بر زمین گذارند و چوب درازی
بمقدار سه وجب بر سر آن زنند تا از زمین بلند شود و در وقت فرود آمدن بر کمر آن زنند
تا دور رود و آن بازئی است مشهور که آن را (پله چوب) خوانند و بفتح اوّل و ثانی مشدد
بر وزن غلّه (۱۰) بمعنی درجه و مرتبه و (۱۱) هر مرتبه و پایهٔ نردبان را نیز گویند و باین معنی
با ثانی مخفّف هم درست است و فرماید که باین وزن و باین معنی بجای حرف اوّل تای فوقانی
نیز بنظر آمده است والله اعلم صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که بفای اوّل هم می آید و
این شیر را چون گرم کنند بسته می شود مانند پنیر و لذیذ هم باشد و برای معنی دوم از امیر خسرو
سند می آرد (؎) پنجه گشاده گل لعل پله پله ٭ غرق بخون ناخن شیر پله پله ٭ و بر ذکر معنی ششم
و یازدهم قناعت کرده (فلکی شیروانی ؎) خسرو مملکت ستان بارگهش بر آسمان ٭ بام
در از نردبان چرخ فروترین پله ٭ (حکیم سوزنی ؎) همه به پایهٔ نیکی من از سپندان کم ٭ پله
بدی اندر هزار چندانم ٭ صاحب جامع ذکر همهٔ معانی کرده (باستثنای معنی دهم) صاحب
سروری ذکر این بمعنی سوم کرده معنی چهارم را سوی سرین گوید و نسبت بهفتم می فرماید که مخفف
پیله است و ابریشم و کرم ابریشم هر دو را گویند و بجای دیگر با پیله مرادف قرار داده می طرازد
که (۱۲) پلک چشم هم و بجای سوم این را بمعنی یکم و هشتم و یازدهم آورده. صاحب رشیدی
بر ذکر معنی اوّل و دوم و ششم و یازدهم قناعت کرده. بهار بر معنی ششم و یازدهم قانع و فرماید
که بدین معنی بعضی بکسر گفته اند و اضافت آن بسوی ترازو و میزان شائع و با لفظ گسستن

مستعمل خان آرزو بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم گوید که در فارسی بودن این محل تردد و
ذکر معنی سوم و چهارم و پنجم و ششم و هشتم و نهم و یازدهم بحوالهٔ برهان کرده صاحب روز نامه
بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاچار گوید (۱۳) بمعنی مجرد زبان هم و صاحب رهنمای شفیق
با او و صاحب بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم ذکر معنی دهم و سیزدهم فرموده مؤلف عرض
کند که اختلاف اعراب در معانی که در میان محققین واقع است ناقابل لحاظ که تصرف محاوره
مقامی است ازینجا که مابحث این اختلاف را ترک کرده ایم و این لغت به جمله معانی اسم جامد
فارسی زبانست و آنچه در معنی چهارم اختلاف در میان سروری و دیگر محققین راه یافته
که او موی سرین گوید و اینها موی اطراف سر ظاهرا غلطی کتابت می نماید حیف است که
نسخهٔ دیگر سروری نداریم که تصفیهٔ آن کنیم معاصرین عجم با سروری اتفاق ندارند و معنی پنجم
و نهم این را مزید علیه پل دانیم که در اینجا به معنی پنجم و هفتم همین معنی گذشت و جا دارد که
آن را مخفف این گوییم و نسبت معنی هفتم عرض می شود که مخفف پیله یافته می شود که می آید و معنی
ابریشم مطلق مجازش و معنی سیزدهم معنی مجرد زبان عام است و معنی یازدهم به تخصیص مجاز
آن مخفی مباد که صاحب محیط اعظم به پله گوید که پلاس است و همین است حقیقت معنی دوم
و بر پلاس می فرماید که اسم هندی است برگ آن گرم تر و با عفوصت بسیار اشتها مشتهی طعام
و مبهی و محلل دبل و شور و ریاح شکم و منافع بسیار دارد (الخ) ما می گوییم که جا دارد که پله
مفرس از همین پلاس باشد به تخفیف و تبدیل ازینکه این را شجر هندی گفته اند و آنچه نسبت
بیدمشک خیال صاحب محیط است به معنی ششم با آن ذکرش گذشت و آن متعلق به معنی هشتم

می نماید و اللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) (۱) چپک کا دودھ۔ دکن میں گائے اور بھینس کے اس دودھ کو کہتے ہیں جو جننے کے بعد پہلے ہفتہ میں حاصل ہوتا ہے جو گرم کرنے سے جم جاتا ہے اور شکر کے ساتھ نہایت ذائقہ دار ہوتا ہے۔ مذکر (۲) پلاس بقول ساطع ایک درخت کا نام ہے جو گرم ملکوں میں ہوتی اور مشکل ہے۔ مذکر (۳) تھوڑی سی پونجی۔ بضاعت قلیل مؤنث (۴) اطراف سر کے بال یا اطراف سر میں کے بال۔ مذکر (۵) دیکھو پل کے پانچویں معنے (۶) ترازو کا پلڑا۔ مذکر (۷) ابریشم۔ مذکر۔ دیکھو پیلہ (۸) مشک۔ دیکھو پان کے چھٹے معنے (۹) دیکھو پل کے ساتویں معنے (۱۰) درجہ۔ مرتبہ۔ مذکر (۱۱) سیڑھی کا ڈنڈا۔ درجہ۔ مذکر (۱۲) دیکھو پلک (۱۳) سیڑھی۔ مؤنث۔

پلہ خوردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب بہار عجم بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر مضارع این کردہ می فرماید کہ بمعنی قائم شدن نردبان است صاحب مؤید ذکر این کردہ لیکن تعریفی نکردہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) سیڑھی کا قائم ہونا۔ لگائی جانا۔ نصب ہونا۔

(۲۴۴۴) **پلہ داشتن** مصدر اصطلاحی بمعنی مرتبہ داشتن و تعظیم مرتبہ شدن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری س) ندا شت پیش کوہکن سنگ وجودم چو بسنج عشق مرا بی ستون پاسنگ است (اردو) مرتبہ رکھنا۔ درجہ رکھنا۔ برابر ہونا۔

پلہ ہفت طاق اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی و مؤید و انند و سراج (۱) کنایہ از ہشت فلک صاحب بحر ذکر معنی اول گوید کہ (۲) آفتاب ہم مؤلف عرض کند کہ معنی اول موافق قیاس و برای معنی دوم مشتاق سند استعمال

می باشیم که دیگر همه محققین فارسی زبان و
معاصرین عجم برزبان ندارند (اردو) (۱)
سات آسمان ۔ مذکر (۲) دیکھو آفتاب ۔
پلّه گسستن صاحب آصفی ذکر این کرده
از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی
برهم کردن پلّه باشد و از سندش بمعنی برهم
کردن پلّهٔ میزان پیداست و مجرّد پلّه گسستن هم
بمعنی مذکور خلاف محاوره نیست (انوری ؎) حکم ترا
یگانه همی کرد آسمان که بگسست هر دو پلّهٔ میزان روزگار
(اردو) پلڑے توڑ دینا ۔

پلیت بقول بهار روانند تبدیل پلید چنانکه زردشت و زرتشت مؤلف عرض کند
که اگر سند استعمال بدست آید قابل تسلیم است (اردو) دیکھو پلید ۔

پلیته بقول برهان جهانگیری و سروری و ناصری و جامع بفتح اوّل و فوقانی بروزن خریطه
پنبه و لتّهٔ تاب داده را گویند و معرّب آن فتیله خواه آن فتیلهٔ چراغ بوده باشد یا آنکه
فتیلهٔ داغ یا امثال آن (ناصر خسرو ؎) چون دل اندر چراغ خواهی افروخت ز علم و
عمل بایدت پلیته و روغن بگو خان آرزو در سراج گوید که فتیله عربی است ماخوذ است
از فتیل بمعنی ریسمان تافتن مؤلف عرض کند که ما صراحت ماخذ این بر پتیله کرده ایم که بموحّده
و فوقانی دوم گذشت و شک نیست که این قلب بعض است و مبدلش چنانکه اسطرخ و
واسطرخ و اسب و اسپ (اردو) دیکھو پتیله ۔

پلید بقول برهان بفتح اوّل و کسر ثانی تحتانی
زده و دال ابجد بروزن یزید (۱) بمعنی مردار
و نجس و (۲) مخفف پالید هم که ماضی پالیدن
است بمعنی جستجو کرد و تفحص نمود بهار گوید که
بمعنی اوّل مبدل پلیت که گذشت مؤلف
عرض کند که بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبانان

است و بمعنی دوم ماضی مطلق (پلیدن) کہ مجاز
وصراحت ماخذش ہم در اینجا کنیم (اردو) (۱) پلیدن
مردار ہجیس (۲) پلیدن کا ماضی مطلق دیکھو
پلیدن -

پلیدن بقول برہان بفتح اوّل و دال ابجد
وکسر ثانی بہ تحتانی زدہ و نون بروزن رسیدن
مخفف پالیدن صاحب بحر ہم ذکر این کردہ
مؤلف عرض کند کہ صراحت ماخذ این بہ پالیدن
مذکور موافق قیاس است (اردو) دیکھو پالیدن

پلیدی بقول انند و ناصری (۱) بمعنی نجاست
و مردار (سعدی ص) پلیدی کند گربہ در جای
پاک ہا چو زشتش نماید بپوشد بخاک پ صاحب
رشیدی گوید کہ (۲) نوعی از خربزہ و فرماید کہ
در فرہنگ بعد از یای اوّل نون ساکن زیادہ
کردہ واللہ اعلم **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی
اوّل بزیادت تحتانی بر لفظ پلید است کہ
گذشت و بمعنی دوم اگر سند استعمال
این بدون نون پیش شود توانیم گفت کہ مخفف
پلیندی کہ می آید (اردو) (۱) ناپاکی - مونث
(۲) دیکھو پلیندی -

پلیلہ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ
بالفتح بمعنی بلیلہ کہ بموقعہ گذشت **مؤلف**
عرض کند کہ اگر سند استعمال این پیش شود
توانیم عرض کرد کہ مبدّل آن است چنانکہ
تب و تپ معاصرین عجم بدین زبان ندانند.
(اردو) دیکھو بلیلہ -

پلیندی بقول برہان و ناصری و جامع
و جہانگیری بروزن فرزندی نام نوعی از
خربزہ کہ عربان بطّیخ گویند - خان آرزو
در سراج گوید کہ بمعنی بفتح یا بسکون لام
و فتح تحتانی و دال مکسور بہ یای معروف باشد
تصحیح نمودہ اند **مؤلف** عرض کند کہ اسم
جامد فارسی زبان است و اگر بیای مقدّم
نون سند استعمال پیش شود مخففش دانیم (اردو)

خربزہ کی ایک قسم جس کو عرب بطّیخ کہتے ہیں	صاحب منتخب نے بطّیخ بمعنی خربزہ لکھا ہے

بای فارسی با نون

پن بقول برہان و ناصری و اننددجامع و سراج بفتح اوّل وسکون ثانی بمعنی امّا و لیکن **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است ولیکن بر زبان معاصرین عجم نیست (اردو) لیکن بقول آصفیہ۔ حرف استثنا ہے۔ مگر۔ پرنتو۔ اِلّا۔ امّا۔ ولے۔ ولیکن۔

پناد بقول برہان و ناصری وجامع و سراج بر وزن سواد بمعنی ہوا و آن کرہ ایست از عناصر اربعہ کہ احاطۂ آب و زمین کردہ۔ صاحب سفرنگ بشرح دبستا و یکی فقرہ نامۂ شت ساسان نخست) این را بمعنی کرۂ ہوا گفتہ۔ **مؤلف** عرض کند کہ فارسی قدیم است کہ ژند و پاژند باشد و حالا بر زبان معاصرین عجم نیست (اردو) ہوا۔ دیکھو بادِ کے پہلے معنے۔

پناغ بقول برہان و ناصری و سروری و جامع بکسر اوّل بر وزن چراغ (۱) خشی و دبیر و نویسندہ را گویند و (۲) تار ابریشم و (۳) بمعنی مانشوری کہ از ریسمان خام کہ در دوک پیچیدہ شود و (۴) ماشورہ را نیز گویند (منصور شیرازی ۵) ضمیر تو بود آن بلبلی کہ گاہ بیان ہو بپیش او بود انجم زبان تیز بیاغ ہا (شاعر ۵) نسیمین قفی من چو زرین پناغ ہا تو تا باشت مہی من چو سوزان چراغ ہا خان آرزو و در سراج بذکر ہر چہار معانی بالا گوید کہ این خطاست و بجمیع معانی بہ بای موحدہ است **مؤلف** عرض کند کہ حیف است کہ محققین غیر محقق ہمین سند منصور شیرازی را در موحدہ بر بیاغ ہم آوردہ اند و وجہی نباشد کہ این را باعتبار صاحبان

ناصری و سروری و جامع که هر سه از اہل زبان اند مبدل بناغ بمعنی اوّل و سوّمش نگیریم
چنانکه اسپ و اسب۔ خان آرزو دخل بمعقولات کند و بلا وجه موجّه قول محققین را
غلط داند و نداند که خطای خود اوست۔ باقی حال بهر چهار معنی اسم جامد است (اردو)
(۱) دیکھو بناغ کے دوسرے معنے (۲) دیکھو ابریشم (۳) دیکھو بناغ کے پہلے معنے (۴) وہ
چھوٹی سی تکلی جس پر جولاہے تار لپیٹتے ہیں۔ دیکھو ماشوره۔

پناگاه | استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ جای پناه و مامن را گویند مؤلف عرض کند
که مخفف پناه نگاه است موافق قیاس (اردو) جای پناه۔ مؤنث۔ مامن۔

پناگیر | استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر کاف فارسی بمعنی بازار بیع و
شرا مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین فارسی زبان ازین ساکت و پنا هیچ معنی ندارد
بنا برین را مخفف (پناه گیر) توانیم گرفت که اسم فاعل ترکیبی است ولیکن هیچ تعلق
با بازار بیع و شرا ندارد بدون سند استعمال بر مجرّد قول صاحب فرہنگ فرنگ این را تسلیم
نکنیم که خلاف قیاس است و معاصرین عجم بدین معنی بر زبان ندارند (اردو) خرید و فروخت
کا بازار۔ مذکر۔

پنام | بقول برہان و جامع بفتح اوّل بر وزن کلام دعا و تعویذی باشد که بجهت دفع چشم زخم
نگاه دارند و اعمالی که بجهت دفع چشم زخم کنند (استاد شهید ؎) پنا نگار را از چشم بد ترس همی
گر چرا نخواهی با خویشتن تو چشم پنام پر (۲) بمعنی پوشیده و پنهان و (۳) بلغت ژند و پاژند پارچه
چهار گوشه که در دو گوشه آن دو بند دوزند و متابعان زردشت در وقت خواندن ژند و پاژند بر

و استادانند ابر بروی خود نبندند. صاحب جهانگیری بذکر معنی اول برای معنی دوم از کمال
اسمعیل سند آورده (بیت) به اکابر به مجلس خلوت ؎ گفتگوی پنام می خواهم ؎ و برای معنی
سوم از بهرام یزدی (بیت) بشد بر تخت زر اروای ویراف ؎ پنامی بر رخ و کستیش بر
ناف ؎ و فرماید که از آنکه پارچهٔ چهار گوشه روی را می پوشد پنامش نامیده اند هم او در ملحقات
ذکر معنی سوم کرده صاحب رشیدی بر معنی دوم و سوم قانع و فرماید که بمعنی دوم مخفف پنهام
است که می آید و صاحب سروری بمعنی اول و سوم) صاحب ناصری می فرماید که این مخفف
پنهام و پنهام بمعنی پنهان و ذکر معنی سوم هم کرده نسبت معنی اول صراحت کند که (چشم پنام)
است زیرا که از چشم بد پناه دهد. خان آرزو در سراج درست گوید که پنهام مبدل پنهان
(چنانکه کجبین و کجیم) و این مخفف پنهام و فرماید که بمعنی اول (چشم پنام) است نه مجرد پنام
و بذکر معنی سوم می فرماید که اول و سوم مجاز معنی دوم که تعویذ مذکور پردهٔ چشم بد است و
پرده را اندران پنام گفتند که روی را پنهان کند. مؤلف عرض کند که ماخذ معنی اول
بیان کردهٔ خان آرزو خوش نباشد اگر پنام را مبدل پناه گیریم چنانکه باسره و باسرم
بهتر ازین است و شک نیست که اصل این (چشم پنام) بمعنی (چشم پناه) اسم فاعل ترکیبی
است ولیکن قول محققین اهل زبان اعتبار را شاید که مجرد پنام هم بمعنی چشم پنام مستعمل است
و قول مجردشان سندی را ماند (اردو) (۱) وہ تعویذ یا وہ عمل جو چشم زخم کے لئے باندھتے
ہیں یا کرتے ہیں۔ مذکر (۲) مخفی۔ پوشیدہ (۳) وہ چار گوشہ کپڑا جو زردشت عبادت
کے وقت منہ پر باندھ لیتے ہیں۔ مذکر۔

پناج صراحت این بر پناپچ مذکور که عوض نون چهارم ، یا وجیم فارسی در آخر می آید (اردو) دیکھو پناپچ۔

پنانک بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع و سراج و انند با نون بر وزن تبانک صمغ درخت را گویند مؤلف عرض کند که ظاہر امرکب معلوم می شود از پنان و کاف تصغیر ولیکن معلوم می شود که اسم جامد فارسی زبان است یکی از معاصرین عجم گوید که این معرّب است و مرکّب از بنان عربی که بمعنی انگشت آمده و باضافهٔ کاف تصغیر در آخرش بمعنی انگشت کوچک که صمغ ہم برشته درخت انگشت کوچکی را ماند واللہ اعلم بحقیقة الحال (اردو) گوند۔ مذکر۔ دیکھو ازدو۔

پناور اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول بر وزن سراسر دنبل بزرگ را گویند و فرماید که این لفظ ببای ابجد ہم آمده مؤلف عرض کند که ما آن را اسم جامد فارسی زبان گفته ایم و این مبدّلش باشد چنانکه اسپ و اسب و یکی از معاصرین عجم با ما گوید که سکندری خورده ابد این اسم جامد و اصل است و آن مبدّل این ۔ واللہ اعلم بحقیقة الحال (اردو) دیکھو بناور۔ مؤنث کے ساتھ۔

پناه بقول برہان و ناصری و جامع بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بہای زده (۱) بمعنی حمایت باشد (حافظ) ما بدین در نه پی حشمت و جاه آمده ایم ٭ از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم ٭ و (۲) سایهٔ دیوار ہم و (۳) امر باین معنی یعنی پناه ببر و پناه بگیر صاحب سروری بذکر معنی اول و سوم از حکیم فردوسی سند دہد (ع) ز مہر بد به نزدان ده بدستم پناه

پکہ کہ پشت پناہند و زینہای گاہ ۴ صاحب بحر بذیل مصدر پناہیدن ذکر معنی اوّل و دوم هم کرده - خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی اوّل اصل است و معنی دوم مجاز آن و نسبت معنی سوم می فرماید کہ اگرچہ اسم جامد است ولیکن قدما اشتقاق افعال ازان نموده اند - بہار بذکر معنی اوّل و دوم می فرماید کہ بمعنی پناہ گرفتن نیز آمده و این مجاز است و با لفظ آوردن و بردن و داشتن و کردن و گرفتن مستعمل **مؤلّف** عرض کند کہ اصلا بمعنی پناہ گرفتن نیامده و جزین نیست کہ بمعنی اوّل اسم جامد است و اسم مصدر پناہیدن و حاصل بالمصدر هم یعنی پناہ گیری و پناہ دہی و بمعنی دوم مجاز معنی اوّل ازینکہ غربا در سایۂ دیوار پناہ گیرند و ازہمین عادت بمعنی دوم مستعمل شد مخفی مباد کہ از اسم جامد اشتقاق افعال نمی شود چنانکہ خان آرزو نوشتہ بلکہ مصدر وضع می شود ازان و از مصدر اشتقاق پیدا می شود آنچہ بہار این را بمصادر خاص مخصوص کرده تفصیلش در ملحقات می آید و تخصیص بیان کرده اش باقی نماند و با دیگر مصادر هم مرکب می شود و بمعنی سوم امر حاضر مصدر پناہیدن است کہ لازم و متعدّی ہر دو آمده (اردو) پناہ - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مؤنث (۱) پشتی - حمایت - سہارا (۲) دیوار کا سایہ - ظل - سرن (۳) پناہ دے - پناہ لے - دیکھو پناہیدن یہہ اس کا امر حاضر ہے -

پناہ آوردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند کہ بمعنی پناہ جستن و بہ پناہ کسی آمدن و حمایت کسی خواستن (اثر شیرازی سہ ص تیں) ازین از من نمی آید کہ آورده پناہ ۴ از تف دوزخ سخاک آستان این جناب ۴ (اردو)

پناه میں آنا ـ پناه لینا ـ دیکھو به زنهار آمدن ـ

پناه بردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حمایت گرفتن و پناه جستن ـ مرادف مصدر گذشته (حافظ شیرازی ــه) بحسن عارض و قد تو برده اند پناه ٭ بهشت و طوبی طوبی لهم و حسن مآب ٭ (اردو) پناه لینا ـ دیکھو مصدر گذشته ـ

پناه جستن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حمایت خواستن و به پناه آمدن است و راحت گرفتن و حاصل کردن (ظهیر فاریابی ــه) خورشید زیر سایهٔ حشمت پناه جست ٭ گردون بگرد مرکز حکمت مدار کرد ٭ (اردو) دیکھو پناه آوردن ـ

پناه خواستن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و از خان آرزو سند از بهار (ــه) از محتسب شهر چه خواهان پناهی ٭ از سایهٔ تاک است گرت افسر شاهی ٭ مؤلف عرض کند که این مرادف پناه جستن است و سند بالا برای خواهان پناه بودن باشد نه برای پناه خواستن البته برای این سند ها از ظهوری داریم (ــه) جا ظهوری یکبهی عشق نکرده و در خطر ها پناه می خواهی چه جا دارد که این سند را متعلق بمصدر پناه خواهیدن گیریم (اردو) دیکھو پناه جستن و خواهیدن ـ

پناهد بقول برهان و سروری با ها و دال ابجد بر وزن صداحت یعنی پناه می آورد (حکیم اسدی ــه) ز گیتی بدین در پناهد همی ٭ ز جاست می کلک خواهد همی ٭ صاحب ناصری گوید که بمعنی پناه می گیرد مؤلف عرض کند که این است تحقیق محققین که در اسم جامد و مشتق امتیازی ندارند مصدر پناهیدن می آید که لازم و متعدی هر دو هست یکی از اشتقاقش مضارع را می نویسد و دیگر می ماضی را و بعضی اسم مفعول را و درینجا بمعنی الاسم اکتفا کردن کمی قوت تلاش است که بمعنی پناه دهنده هم باشد نظر به تعمیم مصدر که می آید (اردو) پناه لیوے ـ پناه دیوے ـ

پناه دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که حمایت کردن است (ناظم هروی ؎) پناهم ده بزیر دامن من ٭ از شر نفس یا خیر التبیین ٭ (اردو) پناه دینا۔ حمایت کرنا۔ اپنی حمایت مین لینا۔ حامی بننا۔

پناه داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حمایت داشتن است و در پناه کسی بودن و حاصل بودن پناه (معزی نیشاپوری ؎) کسی کو زجاهت ندارد پناه ٭ کسی کو زعدلت ندارد سپر ٭ (اردو) پناه رکھنا۔ حمایت مین ہونا۔

پناه ساختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پناه کردن و پناه خود قرار دادن و حامی گردانیدن (ازرقی هروی ؎) ساقی زعکس نور تش گوئی سیاوش است ٭ آتش پناه ساخته از بهر امتحان ٭ (اردو) پناه کرنا۔ حامی بنا لینا۔

پناه شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که حامی شدن و حمایت کردن (اثر شیرازی ؎) درین زمان که بزرگان پناه کس نشوند ٭ ندانم از چه بخود داده بود رخنهٔ عار ٭ (اردو) پشت و پناه ہونا۔ حامی بننا۔ حمایت کرنا۔

پناه کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پناه گرفتن و در حمایت آمدن و پناه قرار دادن کسی را (انوری ؎) آسمان سرگشته کی ماندی اگر ٭ باثبات دولتت کردی پناه ٭ (اردو) پناه لینا۔ حمایت مین آنا۔

پناه گاه استعمال۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ۔ بمعنی جای پناه و مامن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است قلب اضافت

نگاه پناه) (اردو) مامن۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ جای امن۔ آرام کی جگہ۔ ٹھکانا۔ پناہ گاہ۔

پناه گرفتن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که حمایت اختیار کردن و آمدن بحمایت (مفید بلخی ۔۔) چو رنگ راه گریز از شکست جنگ نگیر ؛ ز بیم تیغ چو آتش پناه سنگ نگیرم ؛ (اردو) پناه لینا۔ پناه میں آنا۔

پناه گزیدن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که حمایت اختیار کردن و به پناه و حمایت کسی آمدن و حمایت قبول کردن است (قاسمی گونابادی ۔۔) گزیدم پناهی و حصنی و پشتی ؛ سوا اصل سجاهی و عزمی و مالی ؛ (اردو) پناه لینا۔ حمایت حاصل کرنا۔ پناه میں آنا۔

پناهنده | استعمال ۔ بقول برهان و سروری بروزن پراگنده بمعنی پناه گیرنده یعنی پناه بکسی برده (نظامی ۔۔) ورگر را از جرم که خواسته ایم ؛ چاره ما کن که پناهنده ایم ؛ صاحب سروری صراحت نمی کند که بمعنی پناه دهنده هم (وله ۔۔) پناهنده را یاد کرد از نخست ؛ پشت کرد به گناهکار درست ؛ صاحب ناصری بذکر معنی پناه آورنده گوید که پناهیدن مصدر این لغات است مؤلف عرض کند که بابا قواعد زبان خود را فراموش کرده چون میدانی که پناهیدن مصدری می آید که لازم و متعدی هر دوست یا از مشتقاتش را چرا اسم جامد دانسته و چرا ذکر آن نمی کنی و وقت خود را ضائع می سازی و چرا نمی گوئی که این اسم فاعل همان مصدر است بقاعدهٔ فارسی (اردو) پناه لینے والا۔ پناه دینے والا۔ پناهیدن کا اسم فاعل

پناهید | بقول برهان و سروری بروزن

دوانید یعنی بکسی پناه آورد (حکیم فردوسی ؎)
پدید از بد ونیک بازار او ٭ بیزدان
پناهید در کار او ٭ مؤلف عرض کند که
ماضی مطلق مصدر پناهیدن است که می آید
و این محققین (قانون زبان فراموش کرده) حیّ بنابر
که اسم جامد است ازینجاست که مشتقات را
در کتب لغات جا داده اند و این شامل است
بر لازم و متعدی هردو یعنی پناه آورده و پناه
داده (اردو) پناه چاہا۔ پناه دیا۔ پناهیدن
کا ماضی مطلق ۔

پناهیدن بقول بحر وانند بروزن دوانیدن
بمعنی پناه آوردن و پناه گرفتن و پناه بردن
بکسی و پناه دادن (کامل التصریف) و مضارع این
پناهد مؤلف عرض کند که مرکب از اسم مصدر
(پناه) و علامت مصدر دن و درمیان هردو
یای معروف بقاعدهٔ فارسی و این مصدر اصلی
است که اسم مصدر این مال فارسی زبان
است و پناه بمعنی پناه آوری و پناه دہی حاصل
بالمصدر این محققین بانام و نشان این را
ترک کرده اند و بعض مشتقات این را بطور
اسم جامد جا داده اند و قواعد زبان خود را
فراموش کرده اند۔ صاحب سفرنگ بشرح
(اولین فقرهٔ دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران
وخشور) ذکر این کرده گوید که بکسی پناه گرفتن
و حمایت جستن۔ ازین معلوم می شود که در فارسی
قدیم این مصدر برای معنی لازم وضع شد لیکن
محاورهٔ زبان این را بمعنی متعدی هم استعمال
کرد (اردو) پناه لینا۔ پناه دینا۔

پناهیده بقول برهان بروزن جفا پیشه
بمعنی پناه گیرنده و پناه دهنده۔ صاحب هردو
بر پناه گرفته قانع مؤلف عرض کند که با او اتفاق
داریم صاحب برهان غور بر قواعد زبان و معنی
لفظی این نکرد واصلا این بمعنی فاعلی پناه دهنده
نیامده و حق آنست که هردو محققین بالا این را

اسم جامد دانسته اند تسامح شان است. ازینجاست که مصدر این را ترک کرده اند که گذشت (اردو) پناه لیا ہوا۔ پناه دیا ہوا۔

پناهیج بقول نسخهٔ مطبوعهٔ مطبع نولکشور بالفتح آن زن که شوهرش دو زن دارد یکی مر دیگری را پناهیج است ترجمهٔ سوتن در هند مؤلف عرض کند که در دیگر نسخ قلمی این را نیافتیم وعوض این پنانج بنون چهارم وجیم عربی بمعنی انباغ مذکور است ودر موحده همین لغت بوحده ونون چهارم وجیم گذشت وبصراحت ماخذش همدرانجا کرده ایم وآن را اسم جامد فارسی زبان دانسته ایم پس چاره جز این نیست که پنانج را ببای فارسی ونون چهارم وجیم مبدلش دانیم چنانکه اسب واسپ واین را تحریف صاحبان مطبع گوئیم (اردو) دیکهو پنانج کے پہلے معنے۔

پنبه بقول بهار بالضم قطن وفرماید که اضافت آن بسوی قرابه ومینا وداغ وبالش وگوش شایع (صائب سه) در می روشن رگ تلخی شود رگهای خواب٭ پنبهٔ مینا اگر از پنبهٔ گوشم کنند٭ صاحب محیط هرچند نسبت این نوشته ماتقلش بمعنی دوم برس کرده ایم وخصوصیت اضافت با الفاظ بالا نباشد که ذکرش بهار کرده واستعمال این در محاوره فرس بملحقات می آید (اردو) دیکهو برس کے دوسرے معنے۔

پنبه از سر مینا بر داشتن مصدر اصطلاحی بقول بهار معروف (صائب سه) از دلم عشق بجای غم دنیا برداشت٭ نتوان پنبه چنین از سر مینا برداشت٭ (قاسم مشهدی سه) شعر سود اسوخت زان آتش که در بهر داشتم٭ از سر مینای عشق این پنبه را برداشتم٭ مؤلف عرض کند که بمعنی شیشه را واکردن وکنایه از شراب خوردن (اردو) شراب پینا۔

(الف) پنبه از سر مینا گرفتن
(ب) پنبه از شیشه گرفتن
مصادر اصطلاحی

بهار ذکر (الف) کرده بمعروف قانع و صاحب آصفی بذکر (ب) همزبان بهار. مؤلف عرض کند که هر دو مرادف (پنبه از سر مینا برداشتن) که گذشت موافق قیاس است (کامل شیرازی ک) باز ازین کهن و دفن اندوه نسیم ٭ از شیشه گرفت پنبه خشت از سر خم ٭ (اردو) دیکھو پنبه از سر مینا برداشتن

(الف) پنبه از گوش برآوردن
(ب) پنبه از گوش برداشتن
(ج) پنبه از گوش برون آوردن
(د) پنبه از گوش برون کردن
مصادر اصطلاحی

صاحب کبیر گو هر چهار مصدر کرده گوید که هوشیار کردن و ترک غفلت کردن. بهار گوید که مقابل (پنبه در گوش افگندن) است (زلالی خوانساری ک) که یعنی پنبه چیست از گوش بردار ٭ رگ گردن مباش و سر فرود آر ٭ (ملا طاهر غنی ک) ناله ام گوش نکردی تو و من داغم ازین ٭ پنبه از گوش برون آر و بداغم مگذار ٭ (صائب ک) پنبه از گوش برون کن که بناگوش سفید ٭ دم صبح است و صبح دوم آن کهن است ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است که آماده سماعت کردن و خبردار کردن است مخفی مباد که بیرون و برون هر دو یکی است (برداشتن پنبه از گوش) در پنبه گذشت (اردو) (الف تا د) دکنی میں کہتے ہیں یا کان میں سے روئی نکالنا۔ صاحب آصفیہ نے (کان کھولنا) پر فرمایا ہے۔ آگاہ کرنا۔ خبردار کرنا۔ تنبیہ کرنا (نصیر ک) دوش پر غنچہ کے تو رخت سفر باندھا ہے ٭ کان ہر گل کے تو اے باد صبا کھول کے چل ٭

پنبه از مینا برگرفتن
مصدر اصطلاحی۔

بهار بمعروف قانع مؤلف عرض کند که مرادف همان (پنبه از سر مینا برداشتن) است صاحب

ص) کہ ساقی می شود صائب درین محفل بجام
بکہ گوش می زشادی پنبہ برمی گیرد از مینا ہا۔
(اردو) دیکھو پنبہ از سر مینا برداشتن۔

پنبہ اندر گوش افگندن | مصدر اصطلاحی
بقول آصفی بمقابل پنبہ از گوش برآوردن مؤلف
عرض کند کہ (۱) بند کردن گوش و (۲) کنایہ از
غافل شدن است (ضیائی نخشبی ؔ) پنبہ
اندر گوش خود باید فگند ہ تا خبر از ذکر تو دیگر
نشنود ہ مخفی مباد کہ (افگندن پنبہ در گوش)
بجایش گذشت۔ افگندن و مخفف آن فگندن
ہر دو یکی است (اردو) (۱) کانوں کو بند
کرنا۔ (۲) غافل ہونا۔ غفلت کرنا۔ صاحب
آصفیہ نے (کان مین روئی دے کے ہو بیٹھنا)
پر لکھا ہے (کان مین تیل ڈال لینا) دیکھو (افگندن
پنبہ در گوش)

پنبہ بر | اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی نداف (حکیم
نزاری قہستانی ؔ) پنبہ بری فاش کرد یک نکتہ
از سر عشق ہا در ہمہ عالم فتاد شور از ان مسئلہ ہا
مؤلف عرض کند کہ بضم موحدہ می نماید اسم
فاعل ترکیبی است یعنی آنکہ پنبہ را می برد۔ کنایہ از
نداف (اردو) نداف دیکھو الباد۔

پنبہ بر بروت گذاشتن | مصدر اصطلاحی
بقول بحر کنایہ از ظرافت کردن مؤلف عرض
کند کہ چون کسی می خسپد پنبہ بر بروت او می گذارند
و چون بیدار شود او خبر ندارد و اہل مجلس بر او
خندہ می زنند از ہمین عادت این مصدر اصطلاحی
قائم شد معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو)
تمسخر اور دل لگی کرنا۔

پنبہ بر پنبہ مینا زدن | مصدر اصطلاحی
بقول انند معروف مؤلف عرض کند کہ سند
استعمالش پیش نکرد و معنی صریحی نہ نوشت معنی
لفظی این چنین نباشد کہ مینا را بند و سر بند کردن
تا جوش می آن را از خود باز نکند (اردو)
شیشہ کو مضبوطی سے بند کرنا تا جوش شراب سے

گهل نه جاسے ۔

پنبه بر چشم گذاشتن | مصدر اصطلاحی. بهار
ذکر این کرده از معنی ساکت و این را مرادف
(پنبه بر چشم گرفتن) گوید که می آید مؤلف عرض کند
که ما هر دو را بمعنی علاج مرض چشم کردن گیریم (اردو)
آنکه پر مرهم رکهنا ۔

پنبه بر چشم گرفتن | مصدر اصطلاحی. بهار
بذکر این از معنی ساکت و صاحب آصفی این را
مرادف (پنبه بر چشم گذاشتن) گفته و ذکر معنی
هر دو نکرده مؤلف عرض کند که ما همانجا صراحت
معنی کرده ایم و این مرادف آنست (طغرای
مشهدی سه) نگیرد چرا پنبه بر چشم خویش ٭ که از
کثرت گریه گردید ریش ٭ (اردو) دیکهو پنبه
بر چشم گذاشتن ۔

(الف) پنبه بر ریش داشتن | مصادر اصطلاحی
(ب) پنبه بر ریش گذاشتن | بقول بحر الف
(ج) پنبه بر ریش نهادن | و ج کنایه

باشد از ظرافت و تمسخر کردن. صاحب آصفی ذکر
ج کرده مؤلف عرض کند که مرادف همان (پنبه
بر بروت گذاشتن) که گذشت (اردو) تمسخر
کرنا. ظرافت کرنا. دل لگی کرنا. ٹهٹهول کرنا ۔

پنبه بر سر مینا زدن | مصدر اصطلاحی بقول ذیل
بهار معروف مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی
است یعنی بند کردن شیشه. اگرچه سند استعمال
پیش نشد ولیکن موافق قیاس است (اردو)
شیشه بند کرنا ۔

پنبه پر | اصطلاح. بقول برهان و بحر و ناصری
و رشیدی و سراج برای آخر مرادف پنبه زن
بمعنی نداف صاحب جهانگیری گوید که (پنبه زن)
هم به همین معنی می آید صاحب ناصری همان شعر
نزاری را برای این آورده که بهار بر (پنبه پر)
نقلش کرد خیال ما این است که نقل کتابت
بهار این را در انجا قائم کرد و صحیح برای مجموعه
است مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی

است مرکب از پنبه و بتر کہ امر حاضر بتریدن
است یعنی کسی کہ پنبه بواسطۂ او بترید (اردو)
مترادف دیکھو پنبه بر اور البادہ۔

پنبه بسته اصطلاح۔ بقول بحر (۱) نرم ظاہر
و سخت باطن و (۲) یعنی مجروح نیز۔ مؤلف
عرض کند کہ اگرچہ موافق قیاس است ولیکن
بلحاظ سکوت معاصرین عجم و دیگر ہمہ محققین اہل زبان
و زباندان مشتاق سند استعمال باشیم کہ صاحب
بحر از اہل ہند است (اردو) (۱) جو ظاہر میں
نرم اور باطن میں سخت ہو (۲) مجروح۔ زخمی
مرہم پٹی کیا ہوا شخص۔

پنبه بگوش فرو نہادن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و انند یعنی (پنبه در گوش کردن) و
ہم او بہ (پنبه در گوش کردن) از معنی ساکت
(عرفی ۵) اگر بصحبت عرفی بسوختی بنشینی پنبه بگوش
پنبه فرو نہ کہ سربسر افسانہ است ۔ مؤلف عرض
کند کہ کنایہ باشد از سماعت نکردن و گوش خود
را بند کردن (اردو) کان میں انگلی رکھنا یا کان
میں انگلی دینا۔ بقول آصفیہ جمع کے ساتھ اکثر
بولتے ہیں (دیکھو پنبه انباختن گوش بہ پنبه)

پنبه پای اصطلاح۔ بقول بحر و بہار و انند
نوعی از پای افزار۔ مؤلف عرض کند کہ این
قسم کفش بسیار نرم باشد کہ زیرش ہم پنبه درست
کنند (اردو) وہ جوتی جس کے تلے میں روئی
رکھی جاتی ہے۔ نرم جوتی۔ اسی کو دکن میں
آپاشائی کہتے ہیں۔

پنبه پشت اصطلاح۔ بہار ذکر این کردہ
از معنی ساکت صاحب انند نقل ہمدارش۔
(میر خسرو ۵) این شدہ پشمین زگلیم درشت
وان زپی شستہ شدہ پنبه پشت ۔ مؤلف عرض
کند کہ لوطیان مفعول را پنبه پشت گویند یعنی نرم
پشت موافق قیاس است (اردو) لوطیوں
کی اصطلاح میں مفعول۔

پنبه چسپانیدن مصدر اصطلاحی۔ بہار

دانسته (پنبه چسپاندن) که محقق این است از
معنی ساکت (اشرف ـه) بعد چندین پوست
کردن این خوشامدهای تو پای هیچ از استاد رگ
زدن پنبه چسپانیدن است ۔ مؤلف عرض کند
که معالجه زخم کردن و بس که برای التیام مرهم
با پنبه می چسپانند (اردو) مرہم لگانا ۔ زخم کا
علاج کرنا ۔

پنبه دار | اصطلاح ۔ بهار ذکر این از معنی
ساکت و صاحب انند این را مرادف پنبه زار
گفته می فرماید که هرکدام معروف (طاہر وحید
ـه) دل ریشم از دیدن آن نگار ۔ داغ
نو کهنه شد پنبه دار ۔ مؤلف عرض کند که
مرغزار عام است و در اینجا از پنبه دار پنبه
زار مراد باشد (اردو) پنبه زار ۔ روئی
کا کھیت ۔ مذکر ۔

پنبه دانه | اصطلاح ۔ بقول بهار و انند
حب القطن صاحب محیط می فرماید که لغت فارسی
و بعربی حب القطن و بهندی بنوله بهترین آن بزرگ
دانه پر مغز و تازه آنست ۔ گرم و تر در دوم
و با رطوبت فضلیه خوردن مغز مقشر آن لعابیت
جید برای سینه و ریه و نافع سرفه و ملین سینه و
شکم و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض
کند که قلب اضافت دانه پنبه (اردو) بنولا
بقول آصفیه ہندی اسم مذکر ۔ روئی ۔ یا
کپاس کا بیج ۔ پنبه دانه ۔

پنبه در گردن کردن | مصدر اصطلاحی
بقول انند مرادف (پنبه در گوش کردن)
بمعنی (۱) سخن ناشنودن و (۲) کنایه از غفلت
داشتن مؤلف عرض کند که استعمال این بگوش
با نخورد و معاصرین عجم بر زبان ندارند مجرد
قول انند بدون سند استعمال اعتبار را نشاید
که موافق قیاس نیست (اردو) دیکھو پنبه در
گوش کردن ۔

پنبه در گوش | اصطلاح ۔ بقول برہان

وبہار وبحر واَنند وسراج وجامع (۱) کنایہ از مردم غافل و (۲) سخن ناشنو **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ در گوش خود پنبہ دارد سخن بگوش او نرسد ومعنی اوّل کنایہ باشد (اردو) پنبہ درگوش بقاعدۂ فارسی (۱) غافل اور (۲) اُس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو سماعت پر قادر نہ ہو۔

(الف) پنبہ درگوش افگندن
(ب) پنبہ درگوش فگندن
(ج) پنبہ درگوش کردن
(د) پنبہ درگوش نہادن

مصادر اصطلاحی (الف) بقول برہان وبحر وبہار واَنند وجامع وسراج (۱) سخن ناشنیدن و (۲) غفلت کردن۔ صاحب جہانگیری در ملحقات (ب) را آورده کہ مخفف (الف) است وصاحبان برہان وبحر وبہار وسراج وجامع و (جہانگیری در ملحقات) (ج ود) را ہم بہمین معنی آورده اند وصاحب رشیدی بر (ج) قانع **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است ومرادف (پنبہ اندر گوش افگندن) کہ بجایش گذشت معنی اوّل اصل است ومعنی دوم مجاز آن (اردو) دیکھو پنبہ اندر گوش افگندن

پنبہ دوز اصطلاح۔ بقول اَنند بمعنی کہنہ دوز غلط است صحیح پنبہ دوز است بمعنی کسی کہ پارچۂ کہنہ وخرقہ وامثال آن دوزد۔ صاحب غیاث این را بحوالۂ سراج آورده وما در سراج نیافتیم **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ از خیاطی است کہ پنبہ داخل ملبوس کرده می دوزد واین قسم ملبوس در موسم زمستان می پوشند ومعنی بیان کردۂ محققین بالا نہ موافق قیاس است ونہ استعمال آن در محاورۂ فرس بمعاصرین عجم با ما اتفاق دارند اسم فاعل ترکیبی است۔ (اردو) وہ درزی جو روئی دار لباس تیار کرتا ہے۔

پنبہ دہان اصطلاح۔ بقول بہار واَنند

(۱) کنایہ از کم گوی (امیر خسرو در تعریف چراغ
ع) پنبہ دہانی بہ زبانی دراز ۔ با ہمہ کس
گرم سرو سوز ساز ۔ **مؤلف** عرض کند کہ اسم
فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ گویا در دہان خود
پنبہ دارد و (۲) کنایہ از خاموش و مجازاً کم گوی
را ہم گویند موافق قیاس و در سند امیر خسرو بمعنی
دوم است آنانکہ بمعنی اول خیال کردہ اند
سکندری خوردہ اند (اردو) (۱) پنبہ دہن
فارسی صفت کم سخن ۔ کم گو ۔ ان بولا (۲) خاموش ۔

پنبہ دہن اصطلاح ۔ بقول بحر (۱) بی زبان
و (۲) کم گو ۔ **مؤلف** عرض کند کہ مخفف ہمان
(پنبہ دہان) بہر دو معنی کہ دہن مخفف دہان
است (اردو) دیکھو پنبہ دہان ۔

پنبۂ دیگری ریسمان می سازد مثل
صاحبان بحر و بہار و وارستہ می فرمایند کہ
یعنی حمالی کار دیگری می کند و برای خود انتفاعی
ندارد **مؤلف** عرض کند کہ صاحبان امثال
فارسی ذکر این مثل نکردہ اند معاصرین عجم گویند
کہ فارسیان این مثل را بحق بیگاران می زنند
کہ عاملان بسخرہ گیرند موافق قیاس است
(اردو) دکن میں کہتے ہیں ۔ بیگار کا ٹٹو
ہے ۔ یعنی مفت و مسلم محنت کرتا ہے اور
کوڑی کا نفع نہیں ۔

(الف) پنبہ رستن
(ب) پنبہ رشتن
(ج) پنبہ روئیدن
استعمال ۔ بقول بہار و انند ہر کدام معروف (ملا قاسم
مشہدی ع) ہر پنبہ کہ از زمین ما رست ۔
رشتندش و رشتۂ کفن شد ۔ **مؤلف** عرض
کند کہ (الف و ج) مرادف یکدیگر است
بمعنی پیدا شدن درخت پنبہ از زمین و الف
بضم رای مہملہ باشد و (ب) بمعنی ریسیدن
پنبہ باشد و سند قاسم برای الف و ب ہر دو
بکار می خورد (اردو) الف روئی کا درخت
اگنا ۔ زمین سے پیدا ہونا (ب) روئی کا تنا ۔

(ج) دیکھو الف ۔

پنبه ریسی اصطلاح ۔ بقول رہنما بحواله سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار (۱) آله که بدان پنبه می ریسند ۔ صاحب رہنما بحواله سفرنامهٔ مذکور معنی دوم فرماید که (۲) ریسیدن پنبه باشد ۔ **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل اصطلاح معاصرین عجم است که آله را که بدان پنبه می ریسند بدین اسم موسوم کردند اصل این (پنبه ریس) اسم فاعل ترکیبی است و معنی آن کسی که پنبه را می ریسد و بیای نسبت بران نام آلهٔ مذکور و بمعنی دوم حاصل بالمصدر (پنبه ریسیدن) (اردو) (۱) چرخه ۔ مذکر ۔ دیکھو چرخاج (۲) روئی کاتنا کا حاصل بالمصدر ۔ مذکر ۔

پنبه زار اصطلاح ۔ بقول بهار به زای تازی معروف ۔ **مؤلف** عرض کند که از قبیل شالیزار است بمعنی حقیقی ۔ موافق قیاس (طالب آملی ؎) انگشت اگر یکی زند با قین عدل تو بر سینهٔ آتش سازد از عرق شعله پنبه زار ٭ (اردو) روئی کا کھیت ۔ مذکر ۔

پنبه زدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر ندّافی کردن (اثیر الدین اخسیکتی ؎) هر روز بهر پنبه زدن بر دواج چرخ ٭ صبح از عمود دشنه کند و ز افق کمان ٭ **مؤلف** عرض کند که معنی لغوی این پنبه را پاک و صاف کردن بذریعهٔ آلهٔ معلومه که مخصوص برای این کار است و مراد از ندّافی است (اردو) روئی دھنکنا ۔ ندّافی کرنا ۔

پنبه زن اصطلاح ۔ بقول برهان و جهانگیری و بحر و بهار و سراج و رشیدی بر وزن گردن حلاج و نداف را گویند (حکیم سنائی ؎) آن شنیدی که بود پنبه زنی ٭ مفلس قلتبان و خانه زنی ٭ صاحب ناصری این را مرادف پنبه بر نوشته و با او نقل کرده ۔ **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است از همان مصدر (پنبه زدن) که گذشت (اردو) دیکھو پنبه بر ۔

پنبه ساختن مصدر اصطلاحی - بقول آصفی پریشان کردن و بتحقیق ما پاره پاره و ریزه ریزه کردن چنانکه پنبه (صائب ع) پنبه سازم از طپیدن رشته های دام را؛ کوه و صحرا رم کند از سایهٔ نخچیر من ؛ (اردو) ٹکڑے ٹکڑے کرنا - ریزہ ریزہ کرنا -

پنبه شدن مصدر اصطلاحی - بقول برہان و بحر (۱) بمعنی نرم و صاف و سفید شدن و (۲) کنایه از گریختن و (۳) متفرق و پریشان گردیدن و (۴) از کسی بے موجب بریدن - بہار بذکر ہر سہ معنی اوّل الذکر از معنی چہارم ساکت صاحب رشیدی بر معنی اوّل و سوم قناعت کردہ و صاحب جہانگیری در ملحقات ہمزبانش و صاحب جامع ذکر معنی اوّل و دوم و چہارم فرمودہ خان آرزو در سراج ہمزبان رشیدی صاحب مؤید معنی سوم را ترک کردہ مؤلف عرض کند که ہر چہار معانی موافق قیاس و ہمہ کنایہ باشد (اردو) (۱) نرم اور صاف اور سفید ہونا (۲) بھاگنا (۳) متفرق اور پریشان ہونا - (۴) کسی سے بے وجہ ترک تعلق کرنا -

پنبه کاری اصطلاح - بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت صاحب انند اتباعش کند ظہوری (ع) گو رنج ببرد که کرد راحت ؛ از داغ تو پنبه کاری ما ؛ مؤلف عرض کند که ہر دو بیچارگان معنی شعر نفہمیدند تا بتعریف لفظ چه رسند - فارسیان مرہم زنی را پنبه کاری گویند که موافق قیاس است شاعر گوید که پنبه کاری یعنی مرہم زنی ما از داغ تو راحتی یافت حالا بگو او را که رنجی کشد که بعد راحت رنج است و بعد رنج راحت (اردو) فارسیون نے علاج زخم کو پنبہ کاری کہا ہے - مؤنث - اس لئے کہ جرّاح القیام زخم کے لئے اسپر مرہم لگاتے اور روئی کا پھاہا رکھتے ہین -

پنبه کاشتن استعمال - بقول بہار و انند

معروف. **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی کاشت
پنبه کردن (نثر سعدی) پنبه کاشته بود دیدیم
کشاورز نیل ؏ (اردو) کپاس بونا. کپاس کی
کاشت کرنا.

پنبه کردن مصدر اصطلاحی. (۱) کنایه از
گریختن و گریزانیدن و (۲) پریشان و پراگنده
ساختن و متفرق گردانیدن و (۳) خاموش کردن
و (۴) دفع و محو نمودن و (۵) منکر شدن و (۶)
عاجز گردیدن صاحب جامع بذکر همه معانی متفق
با برهان ولیکن معنی ششم را حاضر گردیدن گوید ما
می‌گوییم که در معنی ششم غلطی کتابت راه یافته باشد
در جامع که عاجز را کاتب کم سواد و نقل نویس کم عقل
حاضر نوشت. صاحب جهانگیری در ملحقات بر معنی
دوم و سوم قانع و با معنی سوم تسلی دادن هم گفته
(اثیر الدین اخسیکتی ؏) رای تو پنبه کرد و سر بوالفضول
را پاک کنده بود گوش قبول از ندای ملک ؏
(مولوی معنوی ؏) چون بیاید مرد را پنبه کند از

هفته مهمان باغ من شوید ؏ صاحب رشیدی
همزبان جهانگیری. و ارسته بر معنی دوم قناعت
کرده سندی که از صائب پیش می‌کند متعلق به
پنبه ساختن است که بجایش گذشت بهار بذکر
معنی دوم می‌فرماید که (۷) نرم و هموار کردن
هم و استاد متفرق که بر طریق حاطب اللیلی پیش
کرده از ان این معنی پیدا نیست بلکه متعلق است
با معانی بالا. صاحب بحر ذکر هر هفت معنی فرموده
. خان آرزو بذکر معنی پریشان کردن و نرم ساختن
و گریزانیدن و دفع و محو نمودن گوید که آنچه در برهان معنی
منکر شدن و عاجز گردیدن نوشته وجه آن ظاهر نیست
مؤلف عرض کند که از معنی اول معنی گریختن را درست ندانیم
که لازم است و گریزانیدن را کنایه و معنی دوم را هم کنایه
پنداریم و معنی سوم و چهارم را طالب سند
می‌باشیم که خلاف قیاس است و معنی پنجم و ششم
را غلط پنداریم که لازم است و معنی هفتم هم
کنایه باشد. آنانکه برین مصدر متعدی معانی لازم

ر آورده اند سکندری خورده اند (اردو)
(۱) بھاگنا ۔ بھگانا (۲) پریشان پراگندہ اور
متفرق کرنا۔ (۳) خاموش کرنا (۴) دفع اور
محو کرنا (۵) منکر ہونا (۶) عاجز ہونا (۷) نرم
اور ہموار کرنا۔

پنبه کن استعمال ۔ بقول برہان بضم کاف
امر است یعنی محو کن و منکر شو و خاموش باش
و بگریز ۔ صاحب مؤید بالفاقش گوید که قبل پراگنده
ساز و صاحب انند نقل بردارش مؤلف
عرض کند که این امر حاضر (پنبه کردن) است که
گذشت و شامل باشد بر ہر ہفت معانی آن فضولی
تحقیقین است که بعد از انکه بیان مصدر کنند
از بعض مشتقات آن ہم بحث می سازند ۔
(اردو) دیکھو (پنبه کردن) یہ اس کا امر
حاضر اور تمام معنوں پر شامل ہے جن کا
بیان مصدر مذکور پر گزرا ۔

(الف) پنبه نهادن مصدر اصطلاحی ۔ بقول برہان و بحر (۱) کنایه از فریب دادن
و (۲) راضی ساختن کسی را در امری و (۳) بجا نشاندن
روانه کردن ہم صاحب جامع بر معنی اول و دوم
قانع ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اول
اکتفا کرده (مولوی معنوی ملا) بقول حق اگر هست
نه دوش پنبه نه منصور دار ۔ تا چه خواهی کرد ای
اشتر دل جولاه را ۔ صاحب رشیدی متفق با
جہانگیری ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اول
بقول بعض معنی دوم را ہم نقل کرده و از آیه پرداز
بہار بذکر ہر سه معانی نسبت معنی سوم گوید که
درین تأمل است و سندی که از ظہوری آورده
از ان ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ

(۴۰۴۴)

(ب) پنبه نهادن در دہان سپید است
ازین معنی خاموش کردن باشد (سه) بجذب
اندکشتی حرف از زبان سکوت پدید است امر نہی
پنبه در دہان صدا ۔ مؤلف عرض کند که اگر
بمعنی اول موافق قیاس می نماید که برچیزی پنبه

نہادن و تفتیشش را مخفی کردن گویا فریب دادن است و از ہمین این مصدر اصطلاحی قائم شد و معنی دوم الف خلاف قیاس می نماید و لیکن [illegible] تحقیق [illegible] است استعمال [illegible] نزدیک ما صاحب محیط [illegible] بیان کردہ است و (ب) [illegible] است (اردو) الف (۱) فریب دینا (۲) کسی کو کسی بات میں ناحق کرنا (۳) کسی کو کسی جگہ روانہ کرنا (ب) خاموش کرنا ، ساکت کرنا ، منہ بند کرنا ۔

پنبہ وز اصطلاح بقول برہان و ناصری و رشیدی و بحر و بہار و جامع و سراج ۔ مرادف (پنبہ بیز) کہ گذشت و مبدّلش (حکیم نزاری قہستانی سہ) مترادف شود در سر ہر پنبہ وز لائق حلاج بود شعر وارشق مؤلف عرض کند کہ موحّدہ بواو بدل می شود چنانکہ آب و آو (اردو) دیکھو پنبہ بز ، پنبہ زن ۔

پنج بقول برہان بفتح اول و بروزن شتر (۱) عددی است معروف و (۲) اشارہ بجواب شمسہ کہ ساعد و باہم در آگندہ و لا سر و شانہ باشد و بکسر اوّل (۳) گرفتن عضوی باشد با سر و ناخن چنانکہ بدرد آید صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع (منہ سہ) با پنج برادری کہ از یک شکم مساعد اقتدار پنج انگشتیم صاحب جامع ذکر معنی اول و سوم کردہ خان آرزو در سراج بذکر ہر سہ معانی بالا می فرماید کہ معنی دوم مجاز است و در معنی سوم قید ناخن بیجا است کہ گرفتن اعضا است مطلقاً و این مبدّل پنگ است کہ می آید ۔ مؤلف عرض کند کہ این تبدیل مخصوص است در معنی سوم و تخصیص در معنی سوم درست نیست معاصرین عجم ہم با خان آرزو مؤید تعمیم اند بلکہ تعریف حقیقی این گرفتن بپنج انگشت

باشد اشارۂ این بمعنی اوّل بر دا سم عدد) گذشت و بمعنی دوم استعارہ باشد وبس (اردو)
(۱) پانچ بقول آصفیہ ہندی۔ ترجمۂ پنج (۲) حواس خمسہ۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے حواس
پر فرمایا ہے۔ عربی۔ حاسّہ کی جمع۔ اندر کی قوّت (۳) اعضا کی گرفت جس سے درد پیدا ہو
مؤنث۔ خواہ بذریعۂ ناخن یا انگلیاں یا پنجہ۔ گرفت کرین۔

پنجاب اصطلاح۔ بقول برہان و مؤید و جامع و سراج بر وزن کنجاب ولایتی است از ہندوستان کہ لاہور و توابع آن باشد صاحب ناصری می فرماید کہ نام ولایتی است از سند کہ پنج رود از اطراف آن می گذرد و یکی می شود و آن پنجاب کہ این صوبہ درمیان آنہا واقع است اٹک و جہلم و بیاہ و راوی و ستلج است و پنجاب محدود است از طرف مشرق بہ کوہستان و جبل کشمیر بہ سندہ و از جنوب بہ دہلی و از شمال بہ کابل و کشمیر در نہایت آبادی است (منہ ۵) چند از مدح کشور پنجاب* چند از وصف شکر لاہور* صاحب جہانگیری در ملحقات گوید کہ در قدیم الایام دار الملک آن دیپالپور بودہ (جمال الدین عبد الرزاق ۵) چشم یا روی تو اندر خطۂ ہندوستان* بود بہ گذشت از آب چشم چہرہ پنجاب روی* مؤلف عرض کند کہ مرکب فارسی زبان است و حالا مستقر این صوبہ لاہور (اردو) پنجاب۔ مذکر۔ اُس صوبہ کا نام ہے جس کا مستقر لاہور ہے۔

پنج ارکان اصطلاح۔ بقول بحر و مؤید و انند و غیاث عبارت از توحید و نماز و روزہ و حج و زکوۃ است مؤلف عرض کند کہ بمجاز باشد (اردو) پنج ارکان اسلام سے (۱) توحید (۲) نماز (۳) روزہ (۴) حج (۵) زکوۃ مراد ہے اردو مین بھی ترکیب فارسی مستعمل ہے۔

پنج ارکان حج اصطلاح۔ بقول انند وغیاث نزد شافعی (۱) احرام بستن (۲) سعی کردن میان صفا و مروه (۳) وقوف عرفات و (۴) مزدلفه (۵) طواف کعبه **مؤلف** عرض کند که مرکب اضافی است (اردو) حج کے پانچ ارکان بمذہب شافعی میں۔ احرام باندھنا سعی صفا مروه۔ عرفات اور مزدلفہ میں قیام اور طواف کعبہ میں۔

پنج انگشت اصطلاح۔ بقول برہان و بحر (۱) معروف و (۲) نام نباتی هم که آن را داشوب نامند و بوته درخت آن درکنار رود خانه‌ها روید و برگ آن مانند برگ شاهدانه باشد و آن را بعربی (ذو خمسه اصابع) خوانند وتخم آن را (حب الفقد) گویند و در علت استسقا بکار برند و (۳) اشنان را نیز گفته‌اند و (۴) نام موضعی هم نزدیک به مراغه تبریز و بحذف همزه هم بنظر آمده که پنجنگشت باشد ومعرب آن فنجنکشت اگر شهوت بزنان غلبه کند قدری ازان در زیر ایشان دود کنند و در حال بنشاند صاحب ناصری بر ذکر معنی دوم قناعت کرده صاحب رشیدی معنی سوم وچهارم را آورده (عطار ست) هست از شهوت اگر داری گزند ٭ بوی پنج انگشت جو عنت سودمند ٭ صاحب مؤید ذکر معنی اوّل و دوم کرده۔ خان آرزو در سراج همزبان رشیدی **مؤلف** عرض کند که معنی اوّل حقیقی است یعنی هر پنج انگشتان دست و پا و بمعنی دوم همان اثلق وارتد که ذکرش در مقصوره گذشت و صراحت معنی سوم بر لغت (اشنان دارو) مذکور و بمعنی چهارم وجه تسمیهٔ این متحقق نشد (اردو) (۱) پانچ انگلیان مونث (۲) دیکھو اثلق (۳) دیکھو اشنان دارو (۴) پنج انگشت ایک موضع کا نام ہے جو مراغہ تبریز میں واقع ہے۔ مذکر۔

پنج انگشت برابر نیست مثل بیماحبان

خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی
و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند که فارسیان
چون خواهند که ترجیح کسی را بمقابله دیگران ظاهر
کنند این مثل را زنند و نیز بر موقع اظهار اختلاف
طبائع انسان هم استعمال این مثل می کنند (اردو)
پانچون انگلیان برابر نہین" بقول آصفیہ ہندی
مثل ہے۔ سب آدمی یکسان نہین۔ انسان
مختلف الطبائع ہین۔ دکن مین اسی کہاوت
کو کسی خاص شخص کے تفوق اور ترجیح کے اظہار
مین بھی استعمال کرتے ہین۔

پنجاه | بقول انند و مؤید بالفتح نه بالکسر (۱) نام
عدد معروف و (۲) اعتکاف زہاد و ترسایان
که آن پنجاه روز است چنانکه اہل سنت و جماعت
را چہل روز که چلّه نام دارد **مؤلف** عرض
کند که بمعنی اوّل مرکّب می نماید از پنج و الف زائد
و ہای نسبت منسوب به پنج در عشرات یکی از معانی
عجم گوید که اصل این پنجده بود دال را بدل کرده اند
به الف از برای سهولت تلفظ چنانکه ہمین یک مثال
اوست و بآن و بدآن بر عکس این و ہمین مأخذ
آخر الذکر بہتر از اوّل است و معنی دوم بر سبیل
مجازی می نماید ولیکن درین تسامح انند و مؤید باشد
که درینجا معنی دوم را قائم کرده اند۔ و بمعنی دوم
پنجاہہ بدو ہای آخری آید اگر سند استعمال این
پیش شود این را مخفف آن توان گرفت (اردو)
(۱) پچاس (۲) دیکھو پنجاہہ۔

پنجاہہ | بقول برہان و جہانگیری و رشیدی
و سروری و ناصری و جامع بر وزن یک ماہہ
۔ مدّت اعتکاف نصاری است و آن پنجاه
روز می باشد چنانکه چلّه اہل اسلام چہل روز
است (حکیم خاقانی ؎) پس از چندین چلّه
در عهد سی سال ہا شوم پنجاہہ گیرم آشکارا
خان آرزو در سراج قول بالا را غلط پندارد
و می گوید که پنجاہہ روز ترسایان است و آن
را بعربی خمسین گویند چنانکه قوسی تصریح نموده

و از اہل فرہنگ ہم بہ تحقیق پیوستہ **مؤلف** عرض
کند کہ درین شک نیست کہ ہای نسبت بر لفظ
پنجاہ زیادہ کردہ اند کہ منسوب بہ پنجاہ است
چنانکہ چلّہ منسوب بہ چہل کہ مخفف چہل است بعضی
این را بہ تخفیف ہای دوم پنجاہا ہم گفتہ اند کہ گذشت
و ما اشارۂ این ہم در انجا کردہ ایم ۔ فارسیان
بہ ترجمہ خمسین استعمال این کردہ اند ۔ اسم جامد
دانیم (اردو) پنجاہہ ۔ ترسایون کی عبادت
کی مدت پنجاہ روزہ جیسا کہ اسلام مین چلہ ہے ۔ مذکر

پنج بیچارہ اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع
خمسۂ متحیرہ را گویند یعنی زحل و مشتری و مریخ
و زہرہ و عطارد صاحب ناصری صراحت فرماید
کہ نام فارسی ایشان کیوان و زاوش
و بہرام و ناہید و تیر است صاحب رشیدی
بذکر این می فرماید کہ ہمین را پنجہ بیچارہ ہم خوانند
خان آرزو در سراج گوید کہ سبعہ سیارہ باستثنا
ماہ و آفتاب **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است
و کنایہ و تکمیل بحث بر (پنجہ بیچارہ) می آید ۔
(اردو) سبعہ سیارہ سے سوا چاند اور آفتاب
کے پانچ ستارے ۔ مذکر ۔

(الف) پنچپا
(ب) پنچپاپک
(ج) پنچپایہ

بقول سراج ہر سہ بابای
فارسی با الف کشیدہ (۱)
خرچنگ را گویند و آن
جانوریست کہ در آب و خشکی ہر دو می باشد
و بعربی سرطان و (۲) برج چہارم از دوازدہ
بروج فلکی ۔ صاحبان بحر و رشیدی و جامع
ذکر این کردہ اند ۔ صاحب مؤید الف را ہمین
دو معنی گفتہ و ب و ج را بمعنی اول و صاحب
برہان الف و ج را بہر دو معنی آوردہ صاحب
ناصری (ب) را بمعنی اول گفت و از الف
و ج ساکت صاحب سروری نسبت الف و
ب بمعنی اول قائل (خاقانی ص) جوقی لئیم
ویکدو سہ کژ سیر و کج رسارہ چون پنج پای آبی و
چون چار پای خاک پا و صاحب جہانگیری نسبت

(ب و ج) ذکر ہر دو معنی فرمودہ (دقائق فیروز جنگی)
ب) ولی باشد زعقل باکفایه پنج ببسمت سرطان
پنج پایه پا مؤلف عرض کند که بمعنی اوّل ہر سه
کنایه باشد که سرطان پنج پای دارد و معنی دوم
مجاز آن که برج چہارم را ہم سرطان نام است
و کاف در (ب) برای تصغیر یعنی پنج پای کوچک
دارنده و ہر سه اسم فاعل ترکیبی۔ صاحب محیط
بر سرطان گوید که عربی است و این را عقرب الما
گویند و کنیت آن ابوالبحر و بیونانی فاقیشر و به
رومی قیلیادون و یا عورس و بفارسی خرچنگ
و کل چنگ و کیکاس و بہندی کہیکڑا و کاکیڑا
و کینکچه گویند حیوانی است آبی سرد و تر تا آخر
دوم و گویند گرم و تر در اوّل و دران قوت
جاذبه و محلّله است و ضماد گوشت آن سنان و
خار را از عمق بدن برارد و تحلیل اورام حارّه
کند و منافع بسیار دارد (الخ) ما می گوئیم که صاحب
محیط و بعض دیگر محققین حیوانات گویند که سرطان
را ہشت پای بود ولیکن فارسیان آن را پنج پای
ازین نام کردند که درین ہشت پای۔ پنج پایش
کوچک می باشد که دائما زیر شکم مخفی دارد و اندرین
صورت (ب) اصل باشد و الف مخفف آن
و ج مزید علیهش والله اعلم بحقیقة الحال (اردو)
سرطان۔ بقول آصفیه (۱) کہینکڑا۔ مذکر۔ خرچنگ
۔ عقرب آبی۔ پنج پایہ۔ (۲) آسمان کے چوتھے برج
کا نام۔ دیکھو برج ہلال۔

پنج پوشیده | اصطلاح۔ بقول ناصری و انند۔
پارسی خمسهٔ محتجبه است و آن پنج علم باشد اوّل
کیمیا دوم لیمیا سوم سیمیا چہارم ریمیا پنجم ہیمیا
و تحقیق ہر یک بجای خودش می آید مؤلف عرض
کند که موافق قیاس این جمله عام مخصوص شد بر
سبیل مجاز (اردو) (پنج پوشیده) فارسیون
نے خمسهٔ محتجبه کو کہا ہے جس سے علم کیمیا۔ لیمیا۔
سیمیا۔ ریمیا۔ اور ہیمیا مراد ہے۔

(الف) **پنجتن** | اصطلاح۔ صاحب آنند بحوالهٔ

(ب ب) **پنجتن پاک** فرہنگ فرنگ بر (ب) می فرماید کہ مراد از نبی صلی اللہ علیہ وسلم و فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا و علی کرّم اللہ وجہہ و حسنین رضی اللہ عنہما باشد **مؤلّف** عرض کند کہ در فارسی زبان (الف) استعارہ باشد از پنج نفوس قدسیۂ بالا و (ب) نیز یادت صفت پاک باد (اردو) الف پنجتن۔ بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مذکر (۱) رسول مقبول (۲) علی مرتضی (۳) فاطمہ زہرا (۴ و ۵) حسنین علیہم الصلوٰۃ و السلام و (ب) پنجتن پاک سے بھی یہی پانچون حضرات مراد ہین مذکر۔

پنج توسنِ سلامت اصطلاح۔ بقول بحر حواس خمسۂ باطنی۔ **مؤلّف** عرض کند کہ سلامت درینجا بمعنی سلامتی است و این مرکب اضافی است و کنایہ باشد از حواس خمسۂ باطنی یعنی حسِ مشترک۔ خیال۔ وہم۔ حافظہ و متصرفہ (اردو) حواس خمسہ باطنی۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے حواس پر فرمایا ہے کہ پانچ باطنی ہین حسِ مشترک۔ خیال۔ وہم۔ حافظہ۔ متصرفہ۔ دیکھو این پنج گنج جس پر حواس خمسہ کا ذکر ہے۔

پنج چوبہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نوعی از خیمہ است۔ **مؤلّف** عرض کند کہ خیمہ الیست وسیع و مستطیل کہ پنج ستون داخل آن قائم می شود موافق قیاس است معاصر عجم تصدیق این می کنند و ماہم مشاہدہ کردہ ایم در سلطنت آصفیہ (اردو) پنج چوبہ ایک بڑے خیمہ کو کہتے ہین جس مین پانچ تھم ہون۔ وسیع۔ طویل۔ مذکر۔

پنج حس اصطلاح۔ بقول انند و غیاث پنج قوت ہای دریافت و آن سمع و بصر و شم و ذوق و لمس است **مؤلّف** عرض کند کہ موافق قیاس باشد (اردو) حواس خمسہ پنج حس مذکر۔ بقاعدۂ فارسی سماعت۔ بصارت شم۔ ذوق۔ لمس کو کہتے ہین۔

پنج دعا اصطلاح - بقول بحر و مؤید و انند و غیاث پنج نماز **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ باشد - موافق قیاس مراد از نماز پنجگانہ (اردو) پنجوقتہ نماز - مؤنث -

پنجدہ اصطلاح - بقول انند بالفتح و سکون ثانی و کسر دال - موضعی است بر کنارۂ مرغاب از ولایت مرو - منسوب بہ آن پنج دہی **مؤلف** عرض کند کہ حیف است کہ تعریف مزید این موضع معلوم نشد و ظاہر او جہ تسمیہ جزین نباشد کہ قصبۂ معروف و وسیع بر پنج دہ شامل باشد (اردو) پنجدہ ایک قصبہ کا نام ہے ولایت مرو سے جو کنارۂ مرغاب پر واقع اور پانچ دیہات پر شامل ہے - مذکر -

پنجر بقول برہان بروزن سنجر (۱) مخفف پنجرہ است و (۲) ہر چیزی کہ مشبک باشد و (۳) بمعنی قفس ہم - صاحب سروری بر معنی سوم قانع - صاحب مؤید ذکر معنی دوم و سوم فرمودہ خان آرزو در سراج بذکر معنی دوم می فرماید کہ اغلب کہ مخفف پنجرہ نباشد بلکہ پنجرہ مزید علیہ پنجر بود **مؤلف** عرض کند کہ ہمین است فضولی کہ وجہ این اختلاف ما خان نہ نوشت (پنجرہ) بمعنی اول حقیقی است یعنی مکانی کہ پنج در دارد و معنی دوم بر سبیل مجاز و معنی سوم مجاز مجاز و ظاہر است کہ این مخفف آنست بحذف ہای ہوز پس غرض فرقی ندارد کہ برعکس این خیال کنیم و پنجرہ را مزید علیہ پنجر دانیم (اردو) (۱) پانچ دروازے کا مکان - مذکر (۲) ہر چیز مشبک دار - مؤنث - (۳) پنجرہ - بقول آصفیہ - فارسی - مذکر - پرندون کے رکھنے کا تیلیون کا گھر -

(الف) پنج روز / **(ب) پنج روزہ** اصطلاح - الف بقول برہان کنایہ از مدت اندک چنانکہ گویند دنیا پنج روز است و تحقیق پنج روز آنست کہ آدمی یک روز از ایام

هفته به دنیا می آید و در یک روز از اینجا می رود و باقی پنجروز است که ایام تعیش اوست. صاحب بحر برمدت اندک قانع. صاحب مؤید مشتق بابِ پان. صاحب جهانگیری در ملحقات الف را آورده (خواجه حافظ شیراز سے) درین دیوان گذشت و نوبت ماست که پنجروز نوبت اوست خان آرزو در سراج هم ذکر الف کرده صاحب رشیدی نسبت (ب) گوید که مدت اندک را گوید مؤلف عرض کند که سکندری خورد الف استعاره مدت اندک است لاریب و (ب) زیادت یای نسبت کنایه از دنیا یکی از معاصرین عجم که قلندر طباع است می فرماید که در دنیا هر کسی را پنج روز است یکی روز ولادت دومی زمانهٔ طفلی و سومی زمانهٔ شباب و چهارمی زمانهٔ پیری پنجمی روز مرگ است و از اینجا هر یک ازینست هر یک روزی را ماند پنجروزه چون را دنیا نام است (توجیه حیرتی [illegible] الاسفار

ع) مگر اینی پنجروزه در بابی (اردو) الف بہت تھوڑی مدت. مؤنث. (ب) دنیا. مؤنث جیسے دنیا پنجروزہ ہے۔

پنجره بقول سروری (۱) شبکه بود که به روزن و غیره گذارند از آهن و چوب و غیره (مولانا سحابی سے) هر یک بشتافت تا فنایش گوئی بشمعی بگذشت از پس پنجره. صاحب مؤید گوید که بالکسر (۲) چیزی که در و مرغ دارند نیز سوراخی یا دریچه که از خانه و کاخ جانب بازار و کوی دارند شش و در شرح مخزن است بمعنی قفس و موضع دیدبان بر کشتی و جهاز. صاحب روزنامه سفر ناصر الدین شاه قاچار این را بمعنی (۳) غرفه و دریچه گوید و صاحب رهنما هم متفق با او مؤلف عرض کند که ناصر است کافی بر پنجره کرده ایم که شقه همین است و اصل این بالفتح بمعنی پنج و در یا شبکه دارند و استعمال این بکسر باشد و کنایه بود از معنی دوم و سوم و معنی اول پنج (اردو) (۱)

(۱) شبکه - مذکر (۲) پنجره - مذکر (۳) دریچه - مذکر - دیکھو پنجره -

پنجرهٔ لاجورد اصطلاح - بقول برهان و بحر و انند و جامع و سراج کنایه از آسمان **مؤلف** عرض کند که آسمان شبکه ها ندارد ولیکن نظر به شباهت ستاره های روشن که شبکه را مانند این را کنایةً بدین اسم مرکب موسوم کردند و مرکب اضافی است (اردو) دیکھو آسمان -

پنجش بقول برهان و جامع و سراج بکسر اوّل بر وزن دلکش گلولهٔ پنبهٔ حلّاجی کرده را گویند صاحب رشیدی گوید که پنجک و پندش و پنده و پند همه مرادف این است - صاحب ناصری بذیل پند ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که اصل این بندش بموحّده باشد که صراحت ماخذ همه را اینجا کرده ایم و این مبدّل آن چنانکه تب و تپ و زکند و زکنج و صراحت ماخذ این بر بندک هم در موحّده کرده ایم (اردو) دیکھو پنجش -

(الف) **پنج شاخ درخت** اصطلاح بقول
(ب) **پنج شاخ دست** بحر بهر دو معنی (۱) پنج انگشت دست صاحب مؤید متفق با بحر و نسبت الف گوید که (۲) نام نباتی هم که آن را دل آشوب نامند و بوتهٔ درخت آن در کنار رود خانه روید **مؤلف** عرض کند که معنی دوم الف در دیگر نسخ قلمی مؤید غیر از نسخهٔ مطبوعه مطبع نول کشور یافته نمی شود و آن در حقیقت متعلق بمعنی (پنج انگشت) است که بمعنی دومش گذشت صاحب انند هم به پیروی مؤید مطبوعه سکندری خورده است پس الف و ب هر دو بمعنی اوّل موافق قیاس یعنی الف را استعاره دانیم و ب را کنایه ولیکن برای الف مشتاق سند استعمال می باشیم که دیگر محققین اهل زبان و زبان دان از ان ساکت و معاصرین عجم به زبان ندارند (اردو) الف و ب ہاتھ کی پانچ انگلیاں - مؤنث -

پنج شعبه | اصطلاح بقول بهار و مؤید وجهانگیری
و پنج کنایه از حواس خمسهٔ ظاهر که آن سامعه و باصره
و لامسه و ذائقه و شامه باشد. صاحب جهانگیری
در ملحقات این را آورده (خاقانی ــ) یک دو
سه شد ز عرش چار اصل و پنج شعبه و شش روزه
و هفت کشور نه قصر و هفت منظر و صاحبان رشیدی
و سراج بر مطلق حواس خمسه قانع مؤلف عرض کند
که موافق قیاس باشد (اردو) حواس خمسهٔ ظاهری

پنجشکزوان | اصطلاح. صاحب محیط گوید
کرالسان العصافیر را گویند مؤلف عرض کند
که همین لغت در موحده گذشت و این مبدل است
چنانکه اسب و اسپ و صراحت ماخذ و تعریف
صریح همدرانجا گذشت دیگر پنج مخفف مباد کرده
هفتم واوست (اردو) دیکھو بنجشک زوان

پنجشنبه | بقول انند بحواله فرهنگ عربی
یوم الخمیس مؤلف عرض کند که بعد شنبه از
یکشنبه روز پنجم است موافق قیاس (اردو)
جمعرات بقول آصفیه. اردو. اسم مؤنث.
شب جمعه کے معنوں میں پنجشنبه یوم الخمیس.
بیسپت. پانچواں دن اتوار سے. مذکر.

پنجشیدن | بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ
اول و سکون ثانی (۱) بمعنی افشردن و گرفتن
عضوی باشد با سر دو ناخن چنانکه بدرد آید
(۲) بمعنی متفرق و پریشان کردن مؤلف عرض
کند که پنج بمعنی ستیش که گذشت اسم مصدر این
باشد و اصل این پخیدن بدون شین معجمه موافق
قیاس است اگرچه شین زائد هم می آید چنانکه
آبخور و آبشخور ولیکن نظر برین که همه محققین
سعدا درین را ترک کرده اند طالب سند استعمال
می باشیم یکی از معاصرین عجم که قلندر ایران نژاد
است این را درست می گوید و الله اعلم بالتحقیق
معنی دوم مجاز معنی اول می نماید مخفی مباد که مصدر
صحیح این گرفتن جسم مردم به پنج انگشت باشد
نه با سر دو ناخن (اردو) (۱) چٹکی لینا

پنج عیب شرعی اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ مراد از سرقہ و زنا و غیرہ و شرابخواری و دروغ گوئی **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) پنج عیب شرعی - بقول آصفیہ وہ شخص جس مین یہ پانچون عیب ہون جو شرعیت کی رو سے نہایت بد ہین جیسے چوری - زناکاری - قمار بازی - شرابخواری - دروغگوئی **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ اگرچہ اردو محاورہ مین خلاف قیاس استعمال ہے لیکن بترکیب فارسی اہل زبان کو ان پانچ عیب کے لئے بھی استعمال کر سکتے ہین

پنجک بقول برہان و جامع بر وزن اورک (۱) ہمان گلولہ پنبہ حلاجی کردہ و (۲) بفتح اوّل گیاہیست و آن پنج شاخ می باشد و مانند عشقہ بر درخت می پیچد - صاحب جہانگیری بمعنی اوّل قانع و گوید کہ مرادف این پندک است کہ می آید (حکیم روحانی ؎) یکی ازیشان پنجک ستان و پنبہ فروش چو کہ ریش کاوری نامہ است نام او عنوان ہا صاحبان سروری و رشیدی و سراج ہم بالش **مؤلف** عرض کند کہ ہمین لغت بہ موحدہ اوّل گذشت و صراحت ماخذ بر پندک کردہ ایم کہ بموحدہ اوّل و دال مہملہ عوض جیم بجابش مذکور شد نسبت معنی دوم عرض می شود کہ صاحب محیط ذکر این نکرد خیال ما این است کہ ہمین است ارتمد و اثلق کہ بجابش گذشت عجب است از محققین کہ این سند حکیم روحانی را بر (پنجک) ہم نقل کردہ اند (اردو) (۱) دیکھو پنجک (۲) دیکھو ارتمد و اثلق

پنج کرور اصطلاح - بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار یعنی بست و پنج لک کہ در ایران پنج لک را کرور نامند بر خلاف ہند **مؤلف** عرض کند کہ اصطلاح خاص معاصرین عجم است (اردو) پچیس لاکہ کو اہل عجم پنج کرور کہتے ہین - مذکر -

پنجکوہہ | اصطلاح - بقول ناصری و انند
سپاہی کہ پنج فوج داشتہ باشد کہ بعربی آن را
خمیس گویند اوّل مقدمہ و بعد قلب و میمنہ
و میسرہ و ساقہ و شاید کہ بہ ہمین ترکیب در
ترکی نام دارند یعنی مقدمہ را ہراول و قلب
را قول و میمنہ را جرانغار و میسرہ را برانغار
و ساقہ را چنداول خوانند و کوہہ بمعنی کوہ و
حملہ و موج بزرگ و سیلاب آمدہ و ہمہ مناسب
مؤلف عرض کند کہ بمعنی ترکیبی پنج کوہ وارند
و کنایہ باشد از مجموعہ جمعیتی و فوجی کہ پنج تقسیم
بالا وارد (اردو) فارسیون نے پنجکوہہ اس
مجموعہ فوج کو کہا ہے جس مین مقدمہ - قلب
میمنہ - میسرہ اور ساقہ ہو - مذکر

پنجگاہ | اصطلاح - بقول بحر و انند و غیاث
(۱) اوقات نماز پنجگانہ و (۲) نام پردۂ موسیقی
و (۳) حواس خمسہ **مؤلف** عرض کند کہ معنی
لفظی این پنج وقت است و مجازاً بمعنی اوّل
مستعمل و معنی دوم ہم کنایہ کہ پردۂ موسیقی
مخصوص در پنج وقت نواختہ می شود حالانکہ
دیگر پردہ ہا مخصوص ہر یک وقت است و
معنی سوم ہم مجاز و استعارہ (اردو) (۱)
پنجوقتہ نماز کے اوقات - مذکر (۲) ایک خاص
راگ کا نام جو پانچ وقتون مین بجایا اور گایا جاتا
ہے - مذکر (۳) حواس خمسہ - مذکر

پنجگشت | اصطلاح - بقول انند بحوالہ
غیاث بفتح اوّل و ضم کاف فارسی نباتیست
کہ ہندی سنبھالو گویند صاحب غیاث این
را بحوالہ برہان نوشت و صاحب برہان ذکر
(پنج انگشت) کردہ و مخفف این (پنجنگشت)
بحذف الف ہم آمدہ و لیکن بحذف نون دوم
لغتی نہ نوشت **مؤلف** عرض کند کہ بحثی نیست
کہ ہمان (پنجنگشت) را کاتبین بدین صورت
آوردہ باشند کہ صاحب محیط ہم بر (پنجنگشت)
ترجمہ ہندی آن سنبھالو گفتہ و با صراحت نگفتہ

برآرند و اثلق کردہ ایم (اردو) سنبھالو
بقول آصفیہ۔ ہندی۔ مذکر۔ ایک درخت
کا نام جس کے پتے آدمی کے پنجے سے مشابہ ہوتے
ہیں (دیکھو ارتد و اثلق)

پنج گنج اصطلاح۔ بقول برہان با کاف
فارسی بر وزن (پنج پنج) (۱) کنایہ از حواس
خمسہ کہ سامعہ و باصرہ و ذائقہ و لامسہ و شامہ
باشد و (۲) صلوۃ خمس را نیز گویند کہ نماز پنجوقت
است صاحبان بحر و رشیدی و جامع و (جہانگیری
در ملحقات) ذکر این کردہ اند و بہار بذکر ہر دو معنی
بالا گوید کہ (۳) کتابی معروف در علم صرف و (۴)
کنایہ از خمسۂ نظامی۔ خان آرزو در سراج
ورای ہر دو معنی اول الذکر ذکر معنی چہارم ہم
کردہ مؤلف عرض کند کہ ہر چہار معنی موافق
قیاس (اردو) (۱) حواس خمسہ۔ مذکر۔ (۲)
پنجوقتہ نماز۔ مؤنث (۳) ایک کتاب صرف میں
پنج گنج کے نام سے مشہور ہے مؤنث اور نیز (۴)
خمسۂ نظامی کا عرف بھی یہی ہے۔ مذکر۔

پنجم بقول بہار و انند بضم جیم عدد پنج
(خواجہ نظامی ص) ہم چار جنبش کرد پنجم اند
پو سیدہ باد کی نعرہ ہشت انجم اند پو مؤلف عرض کند
کہ میم تخصیص بر پنج زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ۔
(اردو) پانچواں۔ پنجم بھی اردو میں مستعمل ہے

پنجم رواق اصطلاح۔ بقول برہان و بحر
و جامع و مؤید و رشیدی و (جہانگیری در ملحقات)
و سراج کنایہ از آسمان پنجم کہ فلک مریخ باشد
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است۔
(اردو) پانچواں آسمان جس پر مریخ ہے۔ مذکر

پنجنگشت مخفف بیان پنج انگشت کہ گزشت
بحذف الف (اردو) دیکھو پنج انگشت۔

پنج نوبت اصطلاح۔ بقول (جہانگیری
در ملحقات) (۱) معروف یعنی آنچہ در پنج وقت
ہر شب و روز بر در ملوک و سلاطین زنند۔
(نظامی ص) زدہ در موکب سلطان سواری

به نوبت پنجنوبت چار یارش بود (۲) کنایه است از دہل و دمامه و طبل و کوس و کرنا ہم که در ہنگام جنگ و شادی بر در سلاطین زنند (وله) در آورند مرغان دہل ساز بسحر که پنج نوبت را به آواز بہار بذکر معنی اول گوید که این از عہد سلطان سنجر مقرر شد و پیش ازین سه نوبت می زدند بدین معنی حقیقت است و نیز عبارت از آن چیزی که سبب اعلام است در شادی چون دہل و دمامه و طنبک و نای و طاس **مؤلف** عرض کند که معنی اول ہمان نوبت پنجوقته و معنی دوم ہمان ساز و نوای پنجگانه حقیقةً سر دو یکی است (اردو) (۱) پانچ وقت کی نوبت جو بادشاہون اور امیرون کی ڈیوڑہی پر بجائی جاتی ہے ۔ مؤنث ۔ (۲) پنجنوبت جو پانچ سازون پر شامل ہے ۔ خوشی اور جنگ کے وقت بھی بطور خاص بجائے ہین ۔ مؤنث ۔

پنج نوبت پناه | صراحت کامل بر پنج نوبت شاه می آید و صحیح ہمین است و آن تصحیف مطبع بمعنی پناه گیرنده بصلوة خمسه ـ اسم فاعل ترکیبی (اردو) دیکھو پنج نوبت شاه ـ

پنج نوبت زدن | مصدر اصطلاحی بقول بحر و آنند و غیاث اظہار جاه و سلطنت کردن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است و کنایه (اردو) جاه و سلطنت کا اظہار کرنا ـ

پنج نوبت شاه | اصطلاح ـ بقول مؤید مطبوعه مطبع نولکشور بحواله قنیه اسمی پناه گیرنده بصلوة خمسه و در دیگر نسخ قلمی مؤید (پنج نوبت پناه) نوشته که بجایش مذکور شد و شک نیست که این تصحیف مطبع باشد ذکر این پسندیدیم تا که تحقیق جویان در غلط نیفتند اسم فاعل ترکیبی است **مؤلف** عرض کند که (پنج نوبت) بمعنی نماز پنجوقته گذشت (اردو) پنجوقته نماز سے پناه لینے والا ـ

پنج نوش | اصطلاح ـ بقول برہان و جامع بر وزن

پنج نوش (۱) معجونی باشد مرکب از پنج چیز که جہت تقویت دل خورند و معرب آن فنجنوش است۔ صاحب بحر می فرماید که (۲) بمعنی حواس خمسہ ظاہری و باطنی ہم۔ صاحب جہانگیری بر ذکر معنی اوّل قائل (خاقانی ؎) در چار سوی عنصر در آثار راه ذوق چو دل را به پنج نوش سلامت کس دوا چو مخنوق یاد که (پنجنوش سلامت) می آید ولیکن صاحب جہانگیری، سلامت را داخل اصطلاح شمرده و صاحب سروری ہم خیال او کرده و خان آرزو و سراج ہم این را آورده مؤلف عرض کند که موافق قیاس باشد و معنی دوم را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که معاصرین عجم و محققین دیگر ازین ساکت اند (اردو) (۱) پنجنوش ایک معجون کا نام ہے جو تقویت دل کے لئے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث (۲) حواس خمسہ۔ مذکر

پنج نوش سلامت | اصطلاح۔ بقول مؤید و (جہانگیری در ملحقات) (۱) حواس خمسہ باطن صاحب بحر ذکر معنی بالا کرده گوید که (۲) بمعنی پنجنوش ہم که گذشت مؤلف عرض کند که سند این اند خاقانی پنجنوش گذشت و ما آن را متعلق بمعنی اوّل دانیم و معنی دوم را بدون سند تسلیم نکنیم که دیگر محققین و معاصرین عجم ازین ساکت [illegible] ہم می خواہد که اضافت سلامت [illegible] معنی اوّل است و کنایه ایست لطیف (اردو) (۱) حواس خمسہ باطنی۔ مذکر (۲) دیکھو پنجنوش۔

پنج و چہار | اصطلاح۔ بقول اند بحواله غیاث (۱) کنایه از فلک و (۲) پنج حواس و چہار طبع مؤلف عرض کند که ما این را در غیاث نیافتیم و معنی اوّل را اشاره دانیم که مجموعه ہر دو نه باشد و افلاک را ہم نه گفته اند (اردو) (۱) دیکھو آسمان۔ مذکر (۲) حواس خمسہ اور طبائع اربعہ یعنی حرارت۔ برودت۔ رطوبت۔ یبوست۔

پنج و شش و ہفت و چہار | اصطلاح۔ بقول بحر و اند و مؤید پنج حس و شش جہت و

هفت کوکب و چهار طبع مؤلف عرض کند که مؤکد حرفیت از حروف تهجی و شست ماهی باعتبار
قیاس است و اشاره و سند اعمال این از نظرها پنجه که بحسب عدد شست است صاحب جهانگیر
نگذشت باعتبار صاحب سلیم کنیم که معتبر تر از ... بر معنی دوم قانع. صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید
مؤید است (اردو) حواس خمسه. بذکر شش سر که (۱۰) بضم اول بر وزن غنچه بمعنی پیشانی است
جهت مؤنث. سبعه سیاره. ... چهار طبع مؤنث (پنجه بند) پیشانی بند است که بعربی عصابه نام دارد
پنجه المعمول بیان بفتح اول خفای آخر بر وزن ... صاحب جامع به ترک معنی سوم و دهم ذکر دیگر همه
پنجه (۱) معروف که پنج انگشت با کف دست معانی کند صاحب رشیدی بر معنی دوم قناعت
پا باشد از انسان و حیوانات مگر و (۲) رقصی فرموده می فرماید که این را پنجره هم خوانند. بهار
را نیز گویند که جمعی دست یکدیگر گرفته باهم رقص بذکر معنی اول گوید که تیغ آزما. خونین. سیمین. شمشیر
کنند و معرب آن فنزج و (۳) گلوله های سنگ افگن. گیرا. مرد افگن. نگارین از صفات اوست
باشد که دیدبانان برای جنگ نگاه دارند و (۴) خان آرزو در سراج بذکر همه معانی بالا نسبت معنی
سنگ منجنیق را نیز گویند و (۵) سنگی که از کشتی سوم و چهارم و پنجم می فرماید که بمعنی سنگی که مطلق
به کشتی خصم اندازند و (۶) گیاهی که بر درخت بکار جنگ می آید و بمعنی عشق پیچه بیای مجهول فارسی
پیچد و آن را عشقه خوانند و بدین معنی بکسر اول و این مشتق از پیچیدن و نسبت معنی دهم گوید که
هم آمده و بفتح اول و ظهور آخر (۷) مخفف پنجاه اغلب که بیای مجهول و جیم فارسی بود اما می تواند
که عدد معلوم است و (۸) ماهی و (۹) دام که بدین معنی قریب بود بمعنی هندی مؤلف عرض
و قلاب و شست ماهی هم چه ماهی باعتبار نون می دهد که بمعنی اول ماهی نسبت بر لفظ پنج زیاده کرده اند

وبمعنی دوم استعارہ کہ در رقص خاص دست بدست وپنجہ بہ پنجہ می باشند وبمعنی سوم وچہارم وپنجم ہم استعارہ کہ مجاز آنگ مقابلہ را پنجہ گفتند کہ بہ مقابل بوسیلہ پنجہ می اندازند وبمعنی ششم ہم استعارہ کہ عشق پیچہ درخت راہی پیچد چنانکہ پنجہ انسان دست دیگری را وبمعنی ہفتم مخفف پنجاہ بحذف الف وبمعنی ہشتم ماہی را ازین پنجہ نام کردند کہ باپیہ ماہی خورد بش بہیئت مجموعی پنجہ را ماند واین ہم استعارہ وبمعنی نہم ہم استعارہ کہ قلاب شست ماہیگاہم در گرفتن ماہی کاری کند کہ پنجۂ انسان کند وبمعنی دہم باعتبار صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است مبدل پنجہ دانیم کہ بجیم فارسی می آید چنانکہ کاچ وکاج ۲ اسناد در ملحقات می آید

(اردو) (۱) پنجہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ ہاتھ یا پاؤن کی پانچون انگلیان ہتھیلی سمیت (۲) ایک قسم کا ناچ جو اہل ولایت دوسرے کے ہاتھ مین ہاتھ ڈالکر ناچتے ہین۔ مذکر (۳) پنجہ جو پہرے والے حفاظت اور رنقا کے لیے جمع رکھتے ہین۔ مذکر (۴) وہ پتھر جو گوپیے کے ذریعہ سے پھینکتے ہین۔ مذکر (۵) وہ پتھر جو دشمن کی کشتی ڈبونے کے لیے اپنی کشتی سے اوس پر ڈالدیتے ہین۔ مذکر (۶) عشق پیچہ (دیکھو انچ) (۷) پچاس۔ اسم عدد مذکر (۸) مچھلی۔ مؤنث۔ (۹) مچھلی کی گل پیوشت یا جالا۔ مذکر۔ جسم سے مچھلی پکڑی جاتی ہے (۱۰) دیکھو پیشانی۔ مؤنث۔

پنجۂ آفتاب اصطلاح۔ بقول صاحب بحر عجم (۱) خطوط شعاعی۔ بہار گوید کہ (۲) آفتاب را بنا بر خطوط شعاعی کہ مانا بانگشت است وشباہت تام بپنجہ دارد لہذا پنجۂ آفتاب گویند صاحب انند نقل نگار بہار مؤلف عرض کند کہ قوت تعریف ندارد کہ طرز بیانش معنی دوم پیدا کرد واسلاف فارسیان آفتاب را پنجۂ آفتاب نمی گویند بلکہ پنجۂ آفتاب خطوط شعاعی آفتاب را نام است بر سبیل کنایہ کہ خطوط شعاعی انگشتان

(صفحہ ۴۳ ۸۲۳) مین لفظ پشتان غلطی سے پشت لکھا گیا۔ درست کرلیا جاے (ختم شد جلد ۱۴)